

**T.C.
ANKARAÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**KADIN SAHABİLERİN RİVAYETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

SEHAL DENİZ KOTAN

Ankara 2019

**T.C.
ANKARAÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**KADIN SAHABİLERİN RİVAYETLERİNİN
DEĞERLENDİRMESİ**

Doktora Tezi

SEHAL DENİZ KOTAN

Danışman

Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Ankara 2019

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**KADIN SAHABİLERİN RİVAYETLERİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bünyamin ERUL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

1-.....

.....

2-.....

.....

3-.....

.....

4-.....

.....

5-.....

.....

Tez Savunması Tarihi

.....

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Bünyamin Erul danışmanlığında hazırladığım "KADIN SAHABİLERİN RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ" (Ankara.2019)"
adlı yüksek lisans ☐ - doktora/bütünleşik doktora ☐ tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih:

Adı-Soyadı ve İmza

ÖNSÖZ

Hadis ilmi, lehine-aleyhine yazılan-söylenen, savunulan-eleştirilen görüş ve tespitlerle İlahiyat ilimleri içinde en çok dikkat çeken ilim dalıdır. Güncelliğini ve üretkenliğini tarihte olduğu gibi günümüzde de korumaktadır. Allah tarafından Müslümanlar için en güzel örnek seçilen Allah Resûlü'nü tanıma, anlama, model alma çabasının Hadis ilmi ve kaynakları kullanılmadan başarıya ulaşması mümkün gözükmemektedir. Müslümanların her çağda ve coğrafyada, ihtiyaçları ve şartları doğrultusunda Peygamberlerini tanıma çabaları devam etmektedir. Hadis ilmine dair yapılan çalışmalar bu çabaya sağladıkları katkı oranında değerlidir.

İslam peygamberini yakından tanımak için onun insanî yönlerinin her biri ayrı bir bilimsel çalışmayla ele alınmaya değerdir. İlahiyat eğitimine lisansüstü devam eden bir kadın olarak bizim ilgimiz, Hz. Peygamber'in kadınlara karşı davranışlarına yöneldi. Yüksek lisansta "Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu" konusunu çalışarak Hz. Peygamber'in döneminde kadınlara sağladığı imkânları ortaya koymayı amaçladık. Ardından gelen doktora çalışmasında tez konumuzu da "Kadın Sahabe Rivayetlerinin Değerlendirilmesi"ni seçmek tamamlayıcı gözüktü. Zira ilk tezde Allah Resûlü'nün kadınlara sağladığı şartlar, ikincisinde de bu şartlarda kadınların ondan alıp aktardıkları ortaya çıkacaktı. Seçtiğimiz konunun, Kadın sahabenin hadis ilmindeki rolünün anlaşılmasına, kadınlara karşı sünnete uygun davranış modelinin öğrenilmesine katkıda bulunacağını umduk.

Uzun soluklu doktora tezi sürecimde, önce seçtiğim konuyu destekleyen ve yeni bakış açıları yakalamama rehberlik eden tez danışmanım Prof. Dr. Bünyamin Erul'a, tezimi değerlendirerek yönlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Huriye Martı'ya,

Prof. Dr. Şamil Dağcı'ya, Dr. Mehmet Efendioğlu'na, Dr. Şevket Kotan'a, tez jüri üyelerimin her birine ve gözden geçirmek için vakit ayıran tüm arkadaşlarıma, ihtiyaç duyduğum her an desteğini eksik etmeyen başta annem olmak üzere tüm aile fertlerime teşekkürü borç bilirim.

Sehal Deniz KOTAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XV
GİRİŞ	XV
A- KONU	XV
1. Konu ve Önemi.....	1
2.İlgili Çalışmalar	3
3. Kaynaklar.....	6
4. Metodoloji	8
B- KADIN SAHABENİN HADİS RİVAYETİNDEKİ ROLÜ	12
1. Rivayeti Bulunan Kadın Sahabe Sayısı	16
2. Kadın Sahabeden Gelen Rivayetlerin Sayısı	20
BİRİNCİ BÖLÜM.....	23
HZ. PEYGAMBER’İN EŞLERİNİN RİVAYETLERİ.....	23
A- YÜZDEN FAZLA RİVAYETİ OLANLAR	26
1. Âişe bnt. Ebî Bekir (ra).....	26
1.1. Hz. Âişe Kaynaklı Rivayetlerin Değerlendirilmesi	28
1.1.1. Rivayetlerinin Sayısı	29
1.1.2. Râvileri	30
1.1.3. Rivayetlerinin Râvilere Göre Dağılımı	32
1.1.4. Rivayetlerinin Konu Dağılımı	42
1.1.5. Hz. Âişe’nin Rivayet Tekniği	54

1.2. Hz. Âişe Rivayetlerine Genel Bakış	60
1.2.1. Rivayetler Arasındaki Bazı İhtilaflar	61
1.2.2. Hz. Âişe'nin Siyasi Görüşünün Rivayetlerine Yansı(tıl)ması ...	67
1.2.3. Hz. Âişe'nin Hadis İlmi	77
2. Ümmü Seleme	81
2.2. Ümmü Seleme (ra) Kaynaklı Rivayetlerin Değerlendirilmesi	85
2.2.1. Rivayet Sayısı	85
2.2.2. Râvileri	85
2.2.3. Rivayetlerinin Râvilere Göre Dağılımı	87
2.2.4. Rivayetlerinin Konu Dağılımı	88
2.2.5. Rivayetlerinin Genel Değerlendirmesi	90
B- YÜZDEN AZ RİVAYETİ OLANLAR.....	96
1. Meymûne bnt. Hâris	96
2. Ümmü Habîbe Remle bnt. Ebî Süfyân	103
3. Hafsa bnt. Ömer.....	108
4. Safiyye bnt. Huyey b. Ahtab	113
5. Zeyneb bnt. Cahş	116
6. Cüveyriye bnt. Hâris.....	119
7. Sevde bnt. Zem'a	122
C- DEĞERLENDİRME.....	126
İKİNCİ BÖLÜM.....	129
HZ. PEYGAMBER'İN KADIN AKRABALARININ RİVAYETLERİ.....	129
A- RİVAYETİ BULUNAN KADIN AKRABALAR.....	130
1. Hz. Fâtıma (Hz. Peygamber'in Kızı).....	130

2. Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib (Amca Kızı)	134
3. Dubâ'a bnt. Zübeyr (Amca Kızı)	140
4. Ümmü Hakîm bnt. Zübeyr (Amca Kızı)	143
5. Dürre bnt. Ebî Leheb (Amca Kızı)	145
6. Selmâ bnt. Hamza(?) (Amca Kızı)	147
7. Hamne bnt. Cahş (Hala Kızı)	148
8. Ümmü Habîbe (Habîb) bnt. Cahş (Hala Kızı)	150
9. Ümeyme bnt. Rukiyye (Teyze Kızı)	150
10. Selmâ bnt. Kays (Baba Tarafından Teyze)	151
B- RİVAYETİ BULUNAN KADIN HISIMLAR	153
1. Esmâ bnt. Ebî Bekir (Baldız)	153
2. Ümmü Fazl (Baldız ve Yenge)	160
3. Esmâ bnt. Umeys (Baldız)	1634. Havle bnt. Kays (Yenge)
.....	167
5. Ümmü Rûmân (Kayınvalide, Hz. Âişe'nin Annesi)	169
C- DEĞERLENDİRME	170
ÜÇÜNCÜCÜ BÖLÜM	177
RİVAYETİ OLAN DİĞER KADIN SAHABÎLER	177
A- ÜÇTEN FAZLA RİVAYETİ OLANLAR	179
1. Esmâ bnt. Yezîd	179
2. Ümmü Atıyye, Nüseybe bnt. Hâris	183
3. Ümmü Süleym	186
4. Rubeyyi' bnt. Muavviz	189
5. Ümmü Kays bnt. Mihsan	191

6. Ümmü Mübeşşir	192
7. Ümmü Külsûm bnt. Ukbe.....	194
8. Havle bnt. Hakîm.....	198
9. Ümmü Kürz Kabiyye	199
B- ÜÇ RİVAYETİ OLANLAR	200
1. Zeyneb Sekafiyye, Abdullah b. Mes'ûd'un Eşi.....	200
2. Ümmü Husayn el-Ahmesiyye	202
3. Ümmü Şerîk.....	203
4. Meymûne bnt. Sa'd (Resûlullah'ın Hizmetlilerinden)	204
C- İKİ RİVAYETİ OLANLAR	206
1. Şifâ bnt. Abdullah.....	206
2. Fâtıma bnt. Kays.....	208
3. Ümmü'd-Derdâ' Kübrâ	213
4. Âişe bnt. Kudâme	214
5. Ümmü Hâlid bnt. Hâlid b. Saîd	215
6. Huzeyfe'nin Kız Kardeşi	216
7. Cüdâme bnt. Vehb Esediyye	217
8. Ümmü Varaka	218
9. Ümmü Ma'kıl	219
10. Ümmü Eyyûb.....	220
D- TEK RİVAYETİ OLANLAR	220
1- Ümmü Eymen	221
2-a- Selmâ (Nebî'nin Hizmetçisi).....	223
2-b- Ümmü Selmâ	225

3- Ümmü Umâre, Nesîbe bnt. Kâ'b.....	226
4- Sehle bnt. Süheyl.....	227
5- Selâme bnt. Hür.....	228
6- Ümmü A'lâ' Ensâriyye	229
7- Kayle bnt. Mahreme (Tayalîsî Ziyadesi).....	230
8- Ümmü Haram bnt. Milhan	232
9- Ümmü Subeyye Cühenî	233
10- Fûray'a bnt. Mâlik.....	234
11- Ümmü Tufeyl	235
12- Râfî' b. Hadîc'in Eşi.....	235
13- Ümmü Büceyde.....	236
14- Ümmü Veled Şeybe b. Osman	237
15- Büsrâ bnt. Safvân	237
16- Ümmü Mâlik Behziyye	238
17- Sübey'a bnt. Hâris Eslemiyye	238
18- Habîbe bnt. Sehl	240
19- Abdullah b. Revâha'nın Kız Kardeşi	241
20- Havle bnt. Sa'lebe	242
21- Hünsâ bnt. Hizâm.....	243
22- Mes'ûd b. Acmâ'nın Kız Kardeşi	243
23- Rumeyse bnt. Amr	244
24- Selâme bnt. Ma'kıl	244
25- Meymûne bnt. Kerdem.....	245
26- Ümmü İshâk	246

27- Ümmü Bilâl	247
28- Sammâ' bnt. Büsr	247
29- Yüseyra	247
30- Ümmü Humeyd	248
31- Kuteyle bnt. Sayfî	250
32- Habbâb'ın Kızı	250
33- Ümmü Âmir bnt. Yezîd	251
34- Ümmü Ferve	251
35- Ümmü Cündeb Ezdiyye	252
36- Ümmü Târik	253
37- Bükayra	254
38- Leylâ bnt. Kanîf	254
39- Rebâh b. Abdurrahman'ın Ninesi	254
40- Husayn b. Mihsan'ın Halası	255
41- Fâtıma bnt. Ebî Hubeyş	255
42- Habîbe bnt. Ebî Tecrâ	256
43- Üneyse bnt. Hubeyb	256
44- Kübeyşe	257
45- Ümmü Hişâm bnt. Hârise b. Nu'mân	257
46- Abdurrahman b. Târik'ın Annesi	257
47- Ümmü Müslim Eşcaî	258
48- Ümmü Cemil bnt. Mücellil	258
49- Ümmü'd-Derdâ' Suğrâ	259
50- Haşrec b. Ziyâd'ın Babaannesi	259

51- Benî Gifâr'dan Bir Kadın	260
52- Bir Kadından	260
53- Benî Abdul Eşhel'den Bir Kadın	261
54- Bir Kadından	261
E- AHMED B. HANBEL <i>MÜSNED</i> İNDE KADIN SAHABE	
MÜSNEDLERİNDEN ÖNCE YER ALAN İSİMLER.....	262
1- Kâ'b b. Mâlik'in Eşi.....	262
2- Ebû Hakem el-Gıfârî'nin Kızı.....	263
3- Benî Süleym'den Bir Kadın	264
4- Peygamberin Bazı Eşleri	264
5- Bir Kadından	264
F- DEĞERLENDİRME	265
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	270
RİVAYETLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ.....	270
A- RİVAYETLERE TOPLU BAKIŞ.....	271
B- KADIN SAHABENİN RİVAYETLERİNİN SAYISININ ARTIP	
EKSİLMESİNDE ETKİLİ BAŞLICA SEBEPLER.....	277
C- ERKEK VE KADIN SAHABE RİVAYETLERİN KADINLARIN	
BİATLERİ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI.....	279
1. Kadınların Biatına Dair Erkek Sahabeden Gelen Rivayetler	281
2. Kadınların Biatına Dair Kadın Sahabeden Gelen Rivayetler	284
D- KADIN SAHABE RİVAYETLERİNİN ÖNEMİ	288
SONUÇ.....	291
EKLER: RİVAYETLERİN KONULARA GÖRE LİSTESİ.....	301

EK 1- HZ. ÂİŞE KAYNAKLI RİVAYETLER	302
EK 2- TEKRARSIZ HZ. ÜMMÜ SELEME RİVAYETLERİNİN KONULARA GÖRE LİSTESİ	365
EK 3- EŞLER VE AKRABALARA DAİR RUMUZLAR	375
EK 4- DİĞER EŞLER VE KADIN AKRABALARDAN GELEN RİVAYETLERİN TASNİFİ.....	376
EK 5- DİĞER KADIN SAHABE RİVAYETLERİ.....	390
ÖZET.....	404
ABSTRACT	405
KAYNAKÇA	406

KISALTMALAR

age.	adı geçen eser
agm.	adı geçen makale
agt.	adı geçen tez
as	aleyhi's-selam
AÜİFD	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	bin
bnt.	bint
ba.	bab numarası
bkz.	bakınız
c.	cilt
ev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
H.	Hicrî
H.z.	Hazreti
İF	İlahiyat Fakültesi
İÜ	İstanbul Üniversitesi
MÜ	Marmara Üniversitesi
r.	rivayet numarası
ra	radiyallahu anh
s.	sayfa
sa.	sayı
sav	Sallallahu aleyhi ve sellem

SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
trc.	Tercüme eden
thk.	Tahkik eden
TİBAD	Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

GİRİŞ

A- KONU

1. Konu ve Önemi

Vahiy ve Resûl liderliğinde şekillenen toplumdan gelen kadınların şahitliğine dayalı bilgileri kaydetmenin¹ ötesine geçip anlamlandırmak önemlidir. Kadının toplumdaki sayısal varlığıyla orantılı bir şekilde sosyal hayata katkıda bulunamaması, kadınların sahip oldukları farklılıkları topluma yansıtamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu da toplumsal felaket sebebi sayılabilmektedir.² Sosyal hayatta kadının etkisinin eksik kalışı, en hafif ifadeyle, toplumsal kayıptır. Sünnetin anlaşılıp yaşanmasında kadın sahabenin katkısının noksan kalması ise İslam Peygamberini tanımada eksiliğe yol açacaktır.

Çalışmamızın konu sınırlaması ve şeklinin belirlenmesi, sahabe râvilerine dayanmaktadır. Fakat tek amaç her bir kadın sahabînin rivayetlerini bir araya getirmek değildir. Temel hadis kaynaklarından sahabe müsnedi tertibindekilerde bunları bulmak mümkündür. Nitekim çalışmada temel kaynak olarak kullanılan Tayâlisî'nin (ö. 204/819) ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'leri, her kadın sahabînin rivayetlerine ayrı ayrı yer vermektedir. Seçilen kaynaklardaki kadın sahabe rivayetlerinin, belirlenen konu başlıklarında sıralanmasının yanında; konu dağılımlarının çıkarılması, tekrar oranlarının saptanması, kadınların rivayetlere ulaşma ve

¹ Temel kaynaklarda yer alan kadın sahabe kaynaklı rivayetler, kayıt olarak kabul edilebilir.

² M. Aydın, "İslam'ın Işığında Kadın", *İslam'ın Işığında Kadın Sempozyumu Kitabı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 19.

onları aktarma imkânlarının veya zorluklarının incelenmesi, elde edilen verilerin değerlendirilmesi, Peygamberimizin (as) kadınlarla diyalogunun doğru anlaşılmasına katkıda bulunulması çalışmanın hedeflerindendir. Esasen, son dönemlerde sahabe râvileri üzerine hazırlanan tezlerde, araştırmaya konu edilen sahabînin öğrencileri, rivayetlerinin konu dağılımı gibi veriler görülmektedir.³ Bu çalışmada, veriler ortaya konulduktan sonra, asıl hedef olan anlama ve yorumlama gayreti aşamasına geçilecektir. Zira hadis ilminde yazılan, gündeme getirilen fikirlerin değerlendirmesinde; hem rivayetler bütünü, hem de her bir sahabînin rivayetlerini bir arada görmek önemlidir.

Gerçekte Allah Resûlü hayattayken kadınlarla nasıl bir diyalog içindedir, sosyal hayatta onlara nasıl imkânlar sunmaya çalışmıştır, ne gibi uyarılar yapmış, hangi konularda teşvik etmiştir vb. soruların doğru cevapları ortaya çıkarılmalıdır. Yoksa toplumsal kabullerin meyline uygun olan cevaplar, yanlış da olsa, doğru cevapların yerini alacaktır ve almıştır. Oysaki bu soruların doğru cevaplarını barındıran eldeki önemli malzemeden biri, kadın sahabenin rivayetleridir.

Yanlış cevapların doğruların yerine geçmesine dair örnekler, yazık ki kolaylıkla bulunabilir. Mesela zayıf delillerle, “kadının kocasının izni olmadan evden çıkamayacağı, çıkarsa hareketinin ‘nüşûz’ sayılarak nafaka hakkını kaybedeceği; ane-baba ve akraba ziyaretinin de eşin iznine bağlı olduğu” görüşlerinin kabul edildiği; tersine “kadınların mescide gitmekten menedilmemeleri” hakkında sağlam delillerin göz ardı edildiği, bir makalede incelenmektedir.⁴ Kaldı ki bu hükümlerle,

³ Örnek: Ö. F. Akpınar, *Hiz. Osman’ın Hadis İlmindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Konya, 2011; A. Er, *Abdullah b. Zübeyr ve Hadis Rivayeti*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Sakarya, 1999.

⁴ N. Yasdımın Demirdöven, “Kocanın Hakları Bağlamında ‘Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı’ ile İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları”, *EKEV Akademi Dergisi*, XVIII, sa. 60, (2014), s. 415-448.

kadının gasp edilen tek hakkı mescide gitmek değildir. Toplumsal hayata katılması da engellenmektedir. Anne-babaya karşı iyi davranma, onları çocuklukta kişiyi korudukları gibi koruyup kollama emri sadece erkeklere yönelik değildir. Anne-babaya karşı sorumluluğu yerine getirmenin kocanın iznine bağlanması, İslam'ın temel öğretilerine terstir. Kadınların mescide gitmelerini yasaklayan zihniyeti eleştiren bir diğer makale de bu yasağın gerçek dışılığını ve zararlarını vurgulamaktadır.⁵

Doğru görülen yanlışları delilleriyle açığa çıkarıp çürütmek, gerekli ve faydalı olsa da hakikati ortaya çıkarmak, öncelikli ve elzemdir. Hakikat bilinip yaygınlaştığında, yanlışlarla tek tek uğraşma ihtiyacı kalmaz. Kadın sahabenin rivayetleri ile aktarılan bilgi ve birikimin tanınması, anlaşılması, birlikte değerlendirilmesi; Allah Resûlü'nün kadınlara davranış şeklinin ve yaklaşımının anlaşılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

2. İlgili Çalışmalar

Kadın sahabenin rivayetlerini konu edinen çalışmalardan ulaşabildiğimiz ilk çalışma, Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Müsnedü Nisâi's-Sahâbeti min Cem'i'l-Cevâmi*'sidir.⁶ Eser, harf sırasında 69 kadın sahabenin 804, mechûlatın⁷ 13 rivayetini vermiştir. Kadın sahabe adına hazırlanmış klasik tarzda bir müsned olan bu çalışmanın kapsamı geniş değildir.

⁵ S. Karacabey, "Hadislerin Metin Tenkidinde Fiilî Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, sa. 9, (2000), s. 253-276.

⁶ es-Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Müsnedu Nisâi's-Sahâbeti min Cem'i'l-Cevâmi*, thk. Hâlid Abdülfettah Şibl Ebû Süleyman, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, Beyrut, 1997.

⁷ Kim olduğu bilinmeyen kadın sahabîler.

Ürdün Âl el-Beyt Üniversitesinde *Cühûdü'l-Mer'e fî Rivayeti'l-Hadîsi'l-Nebeviyyi'l-Şerîfi fî'l-Kurûni'l-Selâseti'l-Ûlâ*⁸ isimli bir yüksek lisans tezi tamamlanmıştır. Tezde, hadis rivayetinde kadın sahabenin etkin ve önemli katkılarının olduğu vurgulanmaktadır. Rivayette bulunan 120 kadın sahabe sayılmıştır.⁹ Sonuç kısmında, Hicrî ilk üç asırda hadislerin korunmasında ve yayılmasında kadınların oynadıkları rolün erkeklerinkinden az olmadığı söylenmektedir.¹⁰ “Cühûdü'l-Mer'e fî Neşri'l-Hadîsi ve Ulûmuhu”¹¹ isimli makalenin içeriği, kadın sahabenin hadis ilmine katkıları ağırlıklıdır. Kadın sahabe içinde, başta Hz. Peygamber'in eşleri olmak üzere, birkaç rivayeti olanlar sayılmakta; onların *Kütüb-i Sitte*'deki rivayetlerinin sayılarına değinilmektedir. *Cühûdü'l-Mer'e fî Rivayeti'l-Hadîsi'l-Karni's-Sâmini'l-Hicrî* isimli eserde ise kadın sahabenin hadis ilmine katkısına birkaç örnek rivayette geçen bilgilerle değinilmekte Hicrî 8. Asır kadın hadisçilere ağırlık verilmektedir.¹²

Women and the Transmission of Religious Knowledge in Islam'ın¹³ ilk bölümü, sahabe kadınlara ayrılmıştır ve ilk dönem hadis rivayetinde etkili olduklarına dikkat çekilmektedir. Rivayetlerinden örnekler verilmiş bazı sahabe kadınların rivayet sayılarına değinilmiştir. *el-Muhaddithat*'ta,¹⁴ İslam'da ilim-hadis öğrenme ve öğretmede kadın-erkek farkı olmadığını vurgulayan ilk bölümlerde, örnekler çoğun-

⁸ Hamza Muhammed Emîn, *Cühûdü'l-Mer'e fî Rivâyeti'l-Hadîsi'l-Nebeviyyi'l-Şerîfi fî'l-Kurûni'l-Selâseti'l-Ûlâ*, Derecetü'l-Mâcistîr, Câmi'atu Âl el-Beyt Külliyyeti Dirâsâti'l-Fıkhîyye ve'l-Kanuniyye el-Hadîsi's-Şerîfi ve Ulûmuhu, Ürdün, 1999.

⁹ Hamza Muhammed Emîn, agt., s. 114-150. Rivayette bulunduğu sayılan kadın sahabe için çoğunlukla tabakât kitapları kaynak gösterilmekle yetinilmiştir.

¹⁰ Hamza Muhammed Emîn, agt., s. 180.

¹¹ Afâf Abdülgafûr Hamîd, “Cühûdü'l-Mer'e fî Neşr'il-Hadîsi ve Ulûmuhu”, *Mecelletü Câmi'a'ti'l-Ummü'l-Kurâ li Ulûmi'l-Şer'iyye*, (2007), XIX, sa. 42, s. 230-270.

¹² Salih Yusuf Ma'tûk, *Cühûdü'l-Mer'e fî Rivayeti'l-Hadîsi'l-Karni's-Sâmini'l-Hicrî*, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997.

¹³ Asma Sayeed, *Women and the Transmission of Religious Knowledge in Islam*, Cambridge University Press, Cambridge, 2013, s. 19-62.

¹⁴ Mohammad Akram Nadwi, *al-Muhaddithat: The Women Scholars in Islam*, Interface, Oxford, 2007. Ekrem Nedvî, bu eserin konusunun kırk cildi geçen ansiklopedik bir çalışmaya dönüştüğünü, 2017 yılında Türkiye'ye yaptığı ziyaretinde verdiği konferanslarda duyursa da, bu ansiklopedi henüz basılmamıştır.

lukla kadın sahabe rivayetlerindendir. Kısa bir başlıkta kadın sahabe ve öğrencilerine ayrılmıştır.

Türkiye’de kadın sahabenin hadis ilmine katkılarını ya da rivayetlerinin toplu değerlendirilmesini konu alan çalışmalar sınırlı sayıdadır. *Sahabî Hanımlar ve Hadis İlmi*¹⁵ adıyla hazırlanan yüksek lisans tezinde öncelik, tabakât kitaplarında hadis rivayet ettiği belirtilen sahabî kadınların isimlerinin tespitine verilmekte ve 405 isme ulaşılmaktadır. Bu kadınların rivayetlerinin konularına değinilmemiştir. Rivayet sayıları belirtilse de rivayetlerinin neler olduğu tespit edilmemiştir. Tabakât kitaplarında, hadis rivayeti olduğu söylenen ama rivayeti verilmeyen kadın sahabîlerin de çalışmaya dahil edilmesi, sayıyı arttırmıştır.

*Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahabîler*¹⁶ son dönemde basılan bir eserdir. Seyahatleri vasıtasıyla hanım sahabenin rivayetlerinin hangi bölgelere ne şekilde dağıldığı üzerinde yoğunlaşmakta, bir-iki kaynağa dayanarak hanım sahabenin sahabe içinde oranı, rivayetlerinin sayısı gibi konulara değinmektedir. Hanım sahabe rivayetlerinin bölgelere dağılımını takip etme imkanı sağlayan bir eserdir.

*Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*¹⁷ isimli eser ise önceliği, H. II-V asırdaki kadınlara vermektedir. Kadın sahabeye ayrılan kısım birkaç sayfadır.¹⁸ Kadınların hadis ilmine katkılarına dair bir makalede de kadın sahabenin rolüne üç dört sayfayla değinilmektedir.¹⁹

¹⁵ H. Kurt, *Sahabî Hanımlar ve Hadis İlmi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Sakarya, 2001.

¹⁶ A. E. Ağırakça Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahabîler*, Akdem Yayınları, İstanbul, 2015.

¹⁷ N. Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, MÜ İF Yayınları, İstanbul, 1998.

¹⁸ Bolelli, *age.*, s. 40-45.

¹⁹ M. Eren, “Kadınların Hadis İlmine Katkıları”, *AÜİFD*, (2003), XLIV, sa. 1, 83-110.

*Hadis İlmine Katkıları Bağlamında Hz. Muhammed'in Aile ve Akraba Atlası*²⁰nda ise akrabaların tespitine ağırlık verilmekte, sona eklenen bir liste ile rivayet sayıları zikredilmektedir.

Sayılan bu çalışmaların ortak özelliği, kadın sahabenin hadis ilmine katkılarına dikkat çekip konuya dair örnekler vermelerine rağmen yeterli ve kapsamlı olmamalarıdır.

3. Kaynaklar

Konu için "Kadın Sahabîlerin Rivayetleri" seçilince kaynaklarda sınırlamaya gitmek gereklidir. *Kütüb-i Tis'a*'daki Hz. Âişe'nin rivayetleri, 5.965 adettir.²¹ Sadece Hz. Peygamberin eşlerinden *Kütüb-i Tis'a*'da yer alan rivayetler ise 7.125 adettir.²² Bir doktora tezinde bu sayıda rivayeti, diğer kadın sahabe rivayetlerini de ekleyerek çalışmak, sınırları zorlayıcıdır.

Konunun genişliği, temel kaynak belirlemeyi zorunluluk hâline getirdi. Konu sahabî râvisine dayandığından kaynakları müsned türünden seçmek uygundur. Bugün elimizdeki basılı müsnedlerin en kapsamlısı; Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'idir.²³ Mesela, *Kütüb-i Tis'a*'daki hadis sayısına göre yapılan listede, en fazla Hz. Âişe rivayetini içeren eserdir.²⁴ Böylelikle, temel kaynak olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini seçildi. Bu eserdeki rivayetler incelendiğinde, rivayet külliyyatının önemli bir kısmının incelenmiş olacağı düşünüldü.

²⁰ H. Yılmaz . *Hadis Rivayetine Katkıları Bağlamında Hz. Muhammed'in Aile ve Akraba Atlası*, 2. Baskı, BSR Yayın Grubu Nun, İstanbul, 2012.

²¹ A. Budak, "Muhtevaları Açısından Ezvâc-ı Tâhîrât'ın Rivayetleri", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (DÜİFD), XIII, sa. 2, (2011), s. 46-48.

²² Budak, agm., s. 46.

²³ M. Yaşar Kandemir, "el-Müsned", *DİA*, Ankara, 2006, XXXII, 104.

²⁴ M. Karataş, *Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Artması ve Sayısı*, Doktora Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 1998, s. 144.

İlk dönem kaynaklarından birini çalışmaya dahil etmenin zenginlik sağlayacağı düşüncesiyle, Tayâlisî'nin (ö. 204/819) *Müsned*'i²⁵ ikinci kaynak olarak çalışmaya eklendi.

Âişe ve Ümmü Seleme validelerimiz dışındaki kadın sahabenin rivayetlerini verirken, diğer kaynaklarda geçen farklı rivayetleri de bulunmaya gayret edildi.

Biri en kapsamlı, diğeri en eski müsned kabul edilen bu iki eserin, kadın sahabeden gelen rivayetlere ayrılmış bölümleri okundu, rivayetler tek tek çalışma verilerine eklendi. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, kadın sahabe rivayetleri için son iki cilt ayrılmış olsa da, rivayetlerin tümü burada toplanmamıştır. Bu ciltlerin öncesinde ender yer verilen, özellikle mechûlattan²⁶ ya da birinin eşi, kızı vb. şekilde adlandırılan kadınların rivayetleri de vardır. İlk dört ciltte kadın sahabe rivayetlerine yer verilmesi, bu kadınların akraba veya hısım oldukları erkeklerin isimleriyle tanınmalarına bağlı istisnai bir durum gibi gözükmektedir. Bazı örneklerde gösterildiği üzere de bu rivayetler, son ciltlerde tekrar edilmektedir. Beşinci cilt taranınca da az sayıda rivayete ulaşıldı. Dolayısıyla, ilk dört cilt taranmadı. Eserin son iki cildindeki tüm rivayetlerin okunarak değerlendirilmesi yeterli görüldü.

4. Metodoloji

Çalışmada öncelikle Ahmed b. Hanbel'in ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde, *Müsned-i Âişe*'den başlayıp²⁷ devam eden kadın sahabe müsnedlerindeki rivayetler okundu, râvilerine ve konularına göre sınıflandırıldı. Kişiler ve gruplar bazında ko-

²⁵ Müsnedler üzerine yapılan bir doktora çalışmasında ilk müsned olarak adlandırılmaktadır. Z. Tüfekçioğlu, *Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicri İlk Üç Asır)*, Doktora Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2012, s. 64.

²⁶ Kimliği veya adalet durumu bilinmeyen râvi (M. Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s. 211).

²⁷ Sıralamada Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i esas alındı. Sırasıyla Ahmed b. Hanbel'den okunan kadın sahabinin rivayetleri üzerine, varsa Tayâlisî'nin *Müsned*'inde yer alan rivayetler eklendi.

nulara göre, tekrarsız rivayet adetleri tespit edildi. Râvilerinin kimler olduğuna, sahabî râvisiyle aralarında akrabalığın bulunup bulunmadığına dikkat edildi. Elde edilen veriler; kişi, grup ve toplam bazında değerlendirildi. Böylece kadınların şahitliğiyle Hz. Peygamber'den aktarılan bilgilerin bir arada incelenmesi hedeflendi.

Çalışmamızda, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin metin baskısıyla,²⁸ Şuayb el-Arnaût (ö. 2016) ve ekibi tarafından hazırlanan tahkikli baskısı²⁹ kullanıldı. Dipnotlarda tahkiksiz Ahmed b. Hanbel baskısı verildi, rivayet numarası verildiğinde (24010 ile 27633 arası) tahkikli baskıdaki numaralar esas alındı. Çalışma kapsamındaki rivayetlerin sayıca çokluğu sebebiyle her birinin farklı kaynaklarda geçtiği yerleri göstermek, çalışmanın hacmini ziyadesiyle arttıracak ve tahkikli baskıda kolaylıkla bulunabileceği düşünülerek gerekli görülmedi.

"Sahabî" tabiriyle kast edilen hadisçiler nezdindeki tanımdır. Hadis alimlerinin tanımlarında farklılıklar olmakla birlikte en genel anlamda "müslüman olarak Hz. Peygamber'i gören onunla sohbet eden kişi" sahabedir. Çoğunluk bu tanıma müslüman olarak ölmeyi de ekler.³⁰ Kaynak iki eserimizde sahabî kabul edilen ve rivayeti kayıt edilen kadınlar çalışmamız kapsamında incelenince hadis alimlerinin tanımını esas alınmış oldu. Başka bir kısıtlamaya gidilmedi.

"Rivayet" tabiri ise "hadisi vb. haberleri senediyle nakletmek, onları söyleyene veya yapana isnat etmek"³¹ temel anlamında kullanıldı. "Hadis" tabiri "Hz. Peygamber'in sözlerini, fiillerini ve tasvipleri"³² için kullanıldığından tercih edilmedi. Sonuçta elimizdeki malzeme hadislere dayansa da rivayet yoluyla bize ulaşmıştır,

²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Kütübu's-Sitte ve Şürûhuha: Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, XXIII, 2. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, thk. Prof. Dr. Şuayb el-Arnaût ve ekibi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü Fezâilü's-Sahâbe*, Câmiatu Ümmü'l-Kurâ, Mekke, 1983, I, 9-12.

³¹ M. Efendioğlu, "Rivayet", *DİA*, XXXV, 135.

³² M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, XV, 27.

sanki karşımızda Hz. Muhammed var ve biz bilgiyi direk ondan alıyor değiliz. Çalışma kapsamındaki rivayetlerin sayısal çokluğu da her biri için sened ve metin tedkiki yaparak değerlendirmeyi neredeyse imkansız kılmaktadır. Bu sebeple kaynaklardaki bilgilerin rivayet yoluyla ulaşmanın getireceği zaafılara sahip olduğuna genel bir gönderme yapıldı.

Çalışmanın asıl amacı tek tek rivayetler üzerinde durmak olmadığından, râvilerin hâl tercümesi veya rivayetlerin senedi araştırılmadı. 3.800 üzerinde rivayeti konu edinen bir çalışma için bire bir sened değerlendirmesi yapmak zor, uzun, araştırmayı boğacak bir çaba olurdu. İlgili rivayetin zayıf görüldüğü hâllerde; râvi ve sened değerlendirmelerine, tahkikli baskıda düşülen notlar veya farklı eserlerde muhakikler tarafından yapılmış yorumlar esas alınarak işaret edildi.

Rivayetlerin seçilen kaynak eserlerdeki yerlerine işaret edilmekle yetinildi, her birinin tahriri yapılmadı. Rivayetlerin sayıca çokluğu halihazırda dipnotları yoğun olan çalışmayı tahriçlerin eklenmesi ile iyice uzayan dipnotlarla dolu hale getirirdi. Zaten Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin tahkiki baskısında ve Tayâlisî'nin *Müsned*'inde rivayet numaraları vasıtasıyla eserlerde her rivayet için yapılmış tahriçlere ulaşmak mümkün ve kolaydır. Farklı kaynaklarda ulaşılan rivayetlerinde bir eserde bulundukları yere işaret edilmekle yetinildi.

Tezde yapılan yeni sayılabilecek bir çalışma da tekrarsız rivayet adedinin tespitidir. Fakat bu tespit, şüphesiz görecelidir. Üslubu, aynı meseleden bahsettiği veya aynı olayı anlattığı izlenimi veren iki rivayette ziyade ve farklılıklar varsa, bunlar tek bir rivayet ya da farklı iki rivayet kabul edilebilir. Çalışmamızda, mana bakımından farklı bir hüküm veya bakış açısı barındırmadığı sürece, aynı durum ve olaydan bahsettiği izlenimi veren rivayetler, bir araya getirildi. Bazen de aynı rivayetin farklı

anlatımları olabileceken, manalarında önemli değişiklikler olan rivayetler, ayrıldı. Hâlbuki değişiklik; olayın, sözün ya da fiilin farklılığından kaynaklanabileceği gibi râvi tasarrufundan da kaynaklanmış olabilir. Sonuçta amaç, sayıyı azaltmak veya çoğaltmak değil, durumu doğruya en yakın şekilde anlayabilmektir. Tez öncesinde, tekrarsız rivayetleri tespit etmek için yapılmış müstakil çalışmaların bulunmaması³³ veya konulmuş ilkelerin bilinmemesi, şahsi tercihi zorunlu kıldı. Tabiatıyla, başka bir araştırmacı, bu çalışmada ayrılması tercih edilen bazı rivayetleri birleştirebilir. Ya da tam tersi, birleştirilenlerden bazılarını ayırabilir. Ulaşılan rakamlar tartışmasız değildir. Amaç, tüm farklı lafızlar ve sened zincirleri tek tek sayıldığı için kabaran rivayet sayılarının, yaklaşık kaç farklı olay, söz ve fiile dayandığını anlayabilmektir. Yapılan tespitler, bu amaca hizmet etmektedir.

Tekrarsız rivayet adetlerinin tespitiyle, rivayetlerin sayısal çokluğu yönünde yapılan eleştirilerin isabet oranı da açığa çıkacaktır. Bunun yanı sıra, kadınlardan gelen bilgilerin miktarı görülebilecektir. Tezin sonuna, çalışma tarzını göstermek ve araştırmacılara yardımcı olmak adına, tespit edilen tekrarsız rivayetlerin şahıs ve konulara göre düzenlenen listeleri eklenmiştir.

Rivayetlerin konulara göre tasnif edilmesiyle ulaşılan sayıların toplanması sonucunda bulunan tekrarsız rivayet adetleri, hem şahıslar hem gruplar bazında belirtildi. Rivayetler listelenirken, kısaltmak ve maksadı aşmamak amacıyla, rivayetlerin tam çevirisi verilip lafız farklılıklarına değinilmedi. Rivayetlerin ilgili başlığa konulmasına sebep olan içeriğe işaret edecek ortak bir ifade verildi.

³³ İleride, şahısların rivayetlerine yönelik çalışmalarda, tespit edilen tekrarsız rivayet adetlerine dair örnekler verilecektir. Fakat belli bir râvinin veya konunun tekrarsız rivayetini tespiti ayrılmış müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Bir makalede, Ebû Hüreyre'nin Kütüb-i Sitte'deki rivayetlerinin tekrarsız adedinin 1.336 olduğu söylense de sayımın yapılış şekli ve listesine dair bir işaret verilmemektedir. Mustafa Karataş, "Muksirun ve Hadis Sayıları", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV, sa. 4, (1999), s. 83-100.

Râvilerin rivayet sayıları verilirken ya da konulardaki rivayet adedinden bahsedilirken; tekrarsız rivayet adedi kastedildiğinden, her seferinde aynı ibareyi tekrarlamamak için sadece “rivayet adedi” veya “rivayeti” şeklinde ifadeler kullanıldı.

Konulara göre yapılan tasnifte, hem Ahmed b. Hanbel’in hem Tayâlisî’nin *Müsned*’lerindeki rivayetler bir arada incelendi. Râvilere göre yapılan değerlendirmelerde; Âişe müsnedi için; Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*’lerini ayrı ayrı, diğer kadın sahabe için iki müsned bir arada ele alındı.

Tezin giriş bölümünde, birkaç başlıkla “Kadın Sahabe ve Hadis Rivayeti” konusuna değinildi.

Birinci bölümde Hz. Peygamberin eşlerinin rivayetleri incelendi. Onlardan muksirûn³⁴ arasına giren tek isim, Âişe bnt. Ebî Bekir idi. Gerek Ahmed b. Hanbel’in gerek Tayâlisî’nin *Müsned*’lerinde, kadın sahabeden gelen toplam rivayetin yarısından fazlası, onun müsnedindeydi. Böylelikle onun rivayetlerine ayrılan bölüm uzadı ve bölümdeki başlıkların sayısı arttı. Rivayeti 100’ün üstüne çıkabilen ikinci eşin, Hz. Ümmü Seleme’nin rivayetleri eşler bölümünde nispeten ayrıntılı incelenen bir başlık oldu. Âişe ve Ümmü Seleme haricindeki eşlerin, hısım-akraba ve diğer kadın sahabîlerin Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*’leri dışındaki hadis kaynaklarında geçen tekrarsız rivayetlerinin de tespitine gayret edildi. Diğer eşlerin rivayetleri, adlarına açılan başlıklarda değerlendirildi.

İkinci bölüm, akrabalık veya hısımlık bağıyla Allah Resûlü’nün yakın çevresinde olan kadın sahabeye ayrıldı. Her biri adına başlık açıldı, sıralama bağın çeşidine, ardından rivayet adedine göre yapıldı. Son bölümde rivayetlerin listesi ya-

³⁴ Binin üzerinde rivayeti olan sahabîler (bkz. Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 268).

pılırken de Âişe ve Ümmü Seleme validelerimizin dışındaki eşlerden gelen rivayetler, akrabalarından gelen rivayetlerle birlikte ele alındı. Eş ve akraba rivayetleri listesi öncesine eklenen rumuzlarla, ilgili rivayetin kime isnad edildiğinin görülmesi sağlandı.

Üçüncü bölüm, eş ve akraba olmayıp Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde rivayetleri bulunan kadın sahabeye ve onların rivayetlerine ayrıldı. Sıralama iki kaynak eserdeki tekrarsız rivayet adetlerine göre yapıldı.

Dördüncü bölüm; rivayetlerin genel değerlendirmesine, kadın sahabenin rivayet sayılarının artış ve eksilişlerindeki etkenlere, kadınların biati konusunda erkek ve kadın sahabeden gelen rivayetleri karşılaştırılmasına, kadın sahabeden gelen rivayetlerin önemine ayrıldı.

Sonuç kısmında ise genel değerlendirme yapıldı.

Ek kısmında, tüm rivayetlerin konulara göre tekrarsız listesi, tez içindeki ana başlıkların sırasında verildi.

B- KADIN SAHABENİN HADİS RİVAYETİNDEKİ ROLÜ

Allah üstün iradesiyle yeryüzünde halife olarak insanı yarattığında, onun varlığının devamını iki farklı cinse; kadına³⁵ ve erkeğe bağladı. Yalnız kendisine kul olmasını istediği ve dinen aynı sorumlulukları yüklediği, birini diğerine üstün kılmadığı iki farklı cins. İnsanlık tarihinin başında, birlikte ve birbirine muhtaç, aynı imtihan dünyasında yola çıkan bu iki cins, zaman içinde farklı mecalara sürüklendi. Tarih kitaplarında anlatılanlar, kayıt altına alınanlar –tamamı değilse de çoğunluğu– erkekler hakkında olunca “kadının adı yok” denilebildi.

³⁵ Kadın anneliği sebebiyle neslin devamında öncelikli rolü için bkz. İ. Karagöz, “Kur'an'ın Kadına Mesajı”, *Kadın ve Aile Yazıları*, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, Ankara, 2011, s. 19.

Oysa “Kadın oradaydı”.³⁶ Vahyin şahidiydi, onunla şekillenen ve onu şekillendirendi. Toplumun yarısını oluştururken, insanın varlığını sürdürmesi ona dayanırken aksi mümkün değildi. İslam tarihi, özellikle Hz. Peygamber’in hayatta olduğu dönem; kadınların isimlerinin, özelliklerinin, hatta rahatsızlıklarının bile kayda geçtiği bir dönemdi. Yani, kadının adı vardı.³⁷

Şirâzî’nin (ö. 476/1083) *Tabakâtu’l-Fukahâ*’sında, sahabe neslinin fakihleri olarak sayılan 15 kişiden biri, Âişe validemizdi. Ek olarak verilen listede 41 erkek isminden sonra kadın sahabeden Hafsa bnt. Ömer, Ümmü Seleme, Ümmü Habîbe, Esmâ bnt. Ebî Bekir, Ümmü Fazl bnt. Hâris, Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib’in (ra) isimleri geçmekteydi.³⁸ Bu sahabe kadınların isimleri, rivayet sayılarına göre hazırladığımız listede, 10’dan fazla rivayeti olanlar içinde de yer aldı.

Kadınlardan Allah emri³⁹ ile Resûlü tarafından biat alınması, siyaset sahasında söz sahibi kabul edildiklerini göstermektedir. Birinci Akabe Biatı’nda, erkeklerden de aynı lafızlarla biat alınmıştır.⁴⁰ İbn Sa’d (ö. 230/845), *Tabakât*’ının kadınlara ayırdığı son cildine başlarken, öncelikle kadınların biat etmelerine dair rivayetleri vermiştir.⁴¹ Mekke’de,⁴² Medine’de,⁴³ Mekke’nin fethinin ardından⁴⁴ Hz. Peygamber’in kadınlardan biat aldığına dair haberler bulunmaktadır. İslam tarihinde özel öneme sahip Akabe ve Rıdvan biatlarında kadınların da bulunduğu⁴⁵ bilinmek-

³⁶ Komisyon, *Kadın Oradaydı Vahiy Sürecinde Kadın Roller*, 2. baskı, Elest Yayınları, İstanbul, 2004.

³⁷ H. Şefkatli Tuksal, “Kadın Gözüyle Hz. Peygamber”, *İslâm Kadın ve Toplum (Kadın Panelleri)*, TDV Yayınları, Ankara, 2008, s. 73-74.

³⁸ Şirâzî, Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf, *Tabakâtu’l-Fukahâ*, thk. Halîl Meys, Dâru’l-Kalem, Beyrut, tarihsiz.

³⁹ Mümtetine, 60/12.

⁴⁰ İbn Sa’d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’d b. Menî’ el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtu’l-Kübrâ*, Dâru Sadır, Beyrut, 1968, I, 219.

⁴¹ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 5-13.

⁴² İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 10.

⁴³ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 7.

⁴⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 236-237.

⁴⁵ Çalışmada ismi geçen kadınlardan, bu biatlara katılanların isimlerine değinilecektir.

tedir. Allah Resûlü sadece onlardan biat almamış, aynı zamanda ayette geçen ifadeleri açıklamış, tavsiyelerde bulunmuştur. Kadın sahabeden gelen rivayetlerin erkek sahabeden gelenlerle karşılaştırılması için seçtiğimiz konu “Kadınların Biati”dır.

Tarih boyunca İslam kadınlarının ilmî faaliyetlerinin en fazla Hadis İlminde görüldüğü, bu faaliyetin Hz. Peygamber döneminde başlayıp asırlar boyu devam ettiği dile getirilmiştir.⁴⁶ Fakat kadınların bu ilimde en etkin rolü, sahabe ve tâbiîn neslinde gösterebildiği,⁴⁷ zaman içinde bu rolün azaldığı da bilinmektedir. Elbette tarih durağan değildir, içinde iniş çıkışlar vardır. Kadınların hadis ilmindeki rolleri de zaman ve konuma bağlı olarak değişiklikler göstermiştir.⁴⁸

Kadın râviler hakkında dikkati çeken bir özellik, onların hadis rivayetinde genel olarak sikâ kabul edilmeleridir. Tedlîs, ihtilât ve telkîn gibi râvinin rivayetini zayıflatan kusurlarla vasıflanan kadın sayısı azdır.⁴⁹ Zehebî (ö. 748/1348), zayıf râvilerin bilinmesi ve diğerlerinden ayrılması amacıyla yazdığı eserinde, “Kadınlardan mechûl olanlar bölümü” başlığında, hakkında itham bulunan ve terk edilen kadın tanımadığını belirtmektedir. Dört ciltlik bu eserin sadece son 15 sayfasında, genelde mechûl, tek râvili gibi kayıtların düşüldüğü kadın râvi isimleri vardır.⁵⁰ Hatta Zehebî öncesi yazılan zayıf râvilere dair iki eserde de, kadınlar için ayrılmış bir bölüm yoktur.⁵¹

⁴⁶ M. T. Okiç, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, DİB Yayınları, Ankara, 1984, s. 51-52.

⁴⁷ M. Eren, “Kadınların Hadis İlmine Katkıları”, *AÜİFD*, 2003, XLIV, sa. 1, s. 83-110.

⁴⁸ Örnek bir çalışmada incelenen dönemde, kadınların hadis ilminde etkili bir konumda bulundukları gösterilmektedir. M. Yılmaz, *İbn Hacer'in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.

⁴⁹ Eren, agm., s. 91.

⁵⁰ Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Mizânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1963, IV, 604.

⁵¹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî, *el-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn*, thk. Mahmûd İbrâhim Zayed, Dâru'l-Vâî, Haleb, 1976; İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî Duafâi'r-Ricâl*, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985.

Tez çerçevesinde ilginin yönlendirileceği râvi tabakası, sahabe neslidir. Sahabenin yüzde onunun isminin kaydedildiği,⁵² kaydedilenler içinde bize hadisi ulaşanların ise yüzde bir oranında olduğu,⁵³ rivayeti bulunanlardan hadis sayısı çok olanlarınsa yine yüzde bir olduğu⁵⁴ söylenmektedir. Sahabe tabakâtlarında, sahabe olduğu söylenen, hakkında bilgi aktarılan isimler toplanmıştır. Bu tarz eserlerin en geniş hacimlisi, İbn Hacer'in *el-İsâbe*'sidir. Bu eserin baskılarından birinde,⁵⁵ hâl tercümesi verilen isimler numaralandırılmıştır. Erkek sahabe isimleri farklı bölümlerde verilmiştir ve her bölüm kendi arasında numaralıdır. Eserin, tekrarlarla birlikte yaklaşık, 12.300 isim içerdiği bilinmektedir.⁵⁶ Bu isimler arasında, tâbiînden olduğu hâlde sahabe sanılanların ve muhadramların olduğu unutulmamalıdır. Kadın sahabe isimleri eserin son cildinde toplanmıştır ve 1.551 adettir. Eserde ismi bulunan sahabe içinde kadınların oranı, %12,6'dır.

Bugüne ulaşan rivayetlerin tamamında, kadın sahabenin rivayetlerinin yeri, incelenmeye değer bir konudur. Zehebî, muhaddislere dair hazırladığı tabakâtına, sahabe neslinden 153 erkek, 28 kadın adını dahil etmiştir.⁵⁷ Listede, hadis alanındaki şöhretinden ziyade sahip olduğu konum sebebiyle alındığı düşünülecek isimler vardır.⁵⁸ Yine de liste sahabe neslinden muhaddis kabul edilenler içindeki erkek-kadın oranına dair bir fikir vermektedir. Çalışmamızda seçilen örneklerde ise sahabeden rivayeti bulunanlar içinde, kadın sahabe oranının %10'lara karşılık geldiği

⁵² Karataş, agt., s. 135.

⁵³ Karataş, agt., s. 137.

⁵⁴ Karataş, agt., s. 137.

⁵⁵ İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, Kahire, 1939.

⁵⁶ M. Yaşar Kandemir, "*el-İsâbe*", *DİA*, Ankara, 2000, XXII, 487.

⁵⁷ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Muîn fî Tabakâti'l-Muhaddisîn*, thk. Hemmam Abdürrahim Saîd, Dâru'l-Furkân, Amman, 1984, s. 17-31.

⁵⁸ Listede Hz. Peygamber'in her eşinin adı vardır. Hâlbuki içlerinde rivayeti 10 adede ulaşmayanlar (Cüveyriye bnt. Hâris, Sevde bnt. Zem'a, Safiyye bnt. Huyey) ve Allah Resûlü'nden önce vefat eden (Hz. Hatice) vardır.

görülmektedir. İşte bu seçkin gruba girip rivayeti aktarılan kadınların hadis ilmine katkıları, özellikle seçilen eserler kapsamında incelenerek değerlendirilecektir.

1. Rivayeti Bulunan Kadın Sahabe Sayısı

Rivayeti olan kadın sahabe sayısı hakkında fikir edinmek için, sahabe adlarına göre düzenlendiğinden, öncelikle müsned türü eserlere bakılabilir. Bu tür eserlerin en geniş kapsamlısı, Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *el-Müsned*'i kabul edilir. Bu eserin günümüze ulaşan nüshası bilinmemektedir,⁵⁹ fakat mukaddimesi tahkikli olarak basılmıştır.⁶⁰ Burada, eserde rivayeti bulunan 1.013 sahabe râvinin ismi,⁶¹ rivayet adetlerine göre sıralanmıştır. İçlerinden 125'i, 48'i tek rivayetli olmak üzere, kadındır.⁶² Aynı isimlerin tekrarı göz ardı edilirse,⁶³ tüm râviler içinde kadın râvilerin oranı, %12,3'tür.

Abd b. Humeyd'in (ö. 249/863) *el-Müntehâb*'ında 118 erkek, 32 kadın sahabe müsnedi vardır.⁶⁴ Tahâvî'nin (ö. 321/933) *el-Müsned*'inde 534 erkek, 30 kadın sahabe müsnedi bulunur.⁶⁵ Bu eserler geniş çaplı olmasalar da rivayeti verilen sahabenin erkek-kadın oranına örnek teşkil ederler.

Kadın sahabe müsnedlerini bir araya getirmek için hazırlanan *Câmi'u Mesânîd-i Nisâ*' adlı eserin sonunda rivayeti bulunan 102 kadın sahabenin listesi ve-

⁵⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Kettânî, *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 103.

⁶⁰ Ekrem Ziyâ Ömerî, *Bakî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetu Müsnedih*, Medine, 1984.

⁶¹ Bir makalede, Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inde 1.300 sahabenin rivayetlerinin bulunduğu söylenildiği, aslında isim ve künye tekrarları çıkarıldığında bu sayının 1.060 olduğu belirtilmektedir. Kadir Paksoy, "Sahabe'nin Sayısı, Hadislerin Sayısı ve Hadis Hafızlarının Dehaları Hakkında Bazı Tespitler", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 3, (1997), s. 231.

⁶² Ömerî, *age.*, s. 79-168.

⁶³ İsimleri karşılaştırılırsa, Meymûne bnt. Sa'd'da dikkat çektiği üzere, hem üç hem iki –bu listede de iki kez– rivayeti olanlar arasında, aynı ismin tekrarına rastlamak mümkündür.

⁶⁴ Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Mahmûd Muhammed Halîl Saîdî, Subhî es-Sâmerrâî, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1988.

⁶⁵ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısırî, *Müsnedu'l-İmâm Tahâvî*, thk. Latîfürrahman el-Behraicî el-Kâsımî, Mektebetü'l-Haremeyn, Dubai, 2005.

ilmektedir.⁶⁶ Birinci cildi Buhârî-Müslim rivayetlerine ayrılan eserin ikinci cildinde başta *Kütüb-i Sitte* olmak üzere temel hadis kaynaklarında yer alan kadınların rivayetleri toplanmıştır. Suyûtî'nin (ö. 911/1505), *Cem'u'l-Cevâmi'* den derlediği kadın sahabe müsnedinde ise 69 isim vardır.⁶⁷

Mu'cem türü eserlerin en hacimli ve meşhuru olan⁶⁸ Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-Kebîr*'in son ciltlerinde bulunan kadın sahabe rivayetlerinde⁶⁹ 240 isim adına başlık açılmıştır. Bu isimlerden bir kısmının, sahabe değil, tâbiîn veya muhadram olma ihtimali vardır. Nitekim Taberânî, mukaddimesinde "Sahabe" yerine "Allah Resûlü'nden rivayette bulunan" ifadesini kullanır.⁷⁰ Hazırlanan bir tezde, bu eserde 187 kadın sahabeden rivayetin olduğu söylenmiştir.⁷¹ Seçtiğimiz örnekler içindeki en büyük sayı, budur. Eserinde, meşhur ve rivayeti çok olan râvilerden birkaç örnek, rivayeti az olan râvilerin tüm rivayetlerini toplama hedefi gözetilerek⁷² Taberânî'nin bu metodu, az sayıda rivayeti bulunan kadınların sayıca çokluğu sebebiyle, rakamı yükseltmiş olmalıdır.

Sahabe dönemiyle sonrasını kıyaslamak için, rical kitaplarına bakılabilir. Mesela, *Kütüb-i Sitte* üzerine yapılan rical çalışmalarının temelini oluşturan Mizzî'nin

⁶⁶ İbrâhim Muhammed Cemel, *Câmi'u Mesânidi Nisâ ve Zikrihinne ve Ahvâlihinne*, Dâru'l-Misriyyeti'l-Lübnaniyye, Kahire, 1992, s. 293-297.

⁶⁷ Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Müsne'du Nisâi's-Sahâbeti min Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Hâlid Abdülfettah Şibl Ebû Süleyman, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, Beyrut, 1997.

⁶⁸ İbrahim Hatiboğlu, "Mu'cem", *DİA*, Ankara, 2005, XXX, 345.

⁶⁹ Taberânî, Ebû Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi, 2. baskı, Dâru İhyai'l-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1984, I, 51.

⁷⁰ Taberânî, *el-Mu'cem*, I, 22-25. Kaynakta numaralandırma yoktur. İsimleri sayarak bu sayıya ulaşabildik. Sahabeden rivayeti bulunan erkekler, zorluğu ve konuyla ikincil ilişkisi sebebiyle sayılmadı.

⁷¹ Kurt, *Sahabî Hanımlar ve Hadis İlmi*, s. 41. Bilginin kaynağına veya nasıl elde edildiğine dair dipnot bulunmadığından, yaptığımız sayımla aradaki farkın sebebini bulamadık. Tezde rivayeti olan kadın sahabe sayısı, sahabe oluşu ihtilaflı olanlar çıkarılınca, 364 olarak verilmektedir. Tez-in sonuna eklenen (s. 57-150) haklarındaki kısa bilgiler, bu kadınların sahabe olduklarını tespit için yeterli görünmemektedir.

⁷² Taberânî, *el-Mu'cem*, I, 51.

(ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl*'inin, râvileri numaralandırılmış bir baskısında⁷³, 7.779 erkek, 266 kadın râvi hâl tercümesi bulunur. Yüzdeyle ifade edildiğinde, kadınların oranı 3,4'tür. İbn Hacer'in (ö. 852/1449) bu esere ilaveler yaparak yazdığı *Tehzîbu't-Tehzîb*'inde⁷⁴ ise 11.867 erkek, 325 kadın râvi vardır. Yani kadınların yüzdelik oranı 2,7'ye düşmektedir. Genel râvi tabakâtlarından verilen bu iki örnek, sahabe dönemindeki tüm râviler içinde kadınların oranının, zaman içinde düştüğünü göstermesi açısından önemlidir.

Ahmed b. Hanbel, rivayeti olan kadın sahabeyi sayarken, 91 isim verir.⁷⁵ Çalışmamızda ise onun *Müsned*'inde rivayeti bulunan kadın sahabe sayısını, altısı mübhem olmak üzere, 105 olarak tespit ettik.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer verdiği kadın sahabenin ve erkek sahabenin sayısını karşılaştırmak mümkündür. İbn Asâkir (ö. 571/1176), Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayeti olan sahabeyi alfabetik sırayla, erkek-kadın ayrılmış ve tekrarlar çıkartılmış olarak, sıraladığı *Tertîb*'inde⁷⁶ 929 erkek, 127 kadın sahabe ismi sayar. Kadın sahabe isimlerinin sonuna eklediği mübhem isimlere dair iki başlıktaki 33 ismin ziyadeleri,⁷⁷ çalışmamızda ulaştığımız sayıyla eserde verilen sayının farklılık sebebidir. Bu sayılarda, toplam 1.056 sahabe râvi içinde kadınların oranı %12'dir.

⁷³ Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1992.

⁷⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî, *el-Câmi' fî'l-İlel ve Ma'rîfetü'r-Ricâl*, thk. Muhammed Hüsâm Beyzun, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1990, II, 244-246.

⁷⁶ İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Sikâtüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah (ö. 571/1176), *Tertîbü Esmâi's-Sahâbe Ellezîne Ahrece Hadîsehum Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.

⁷⁷ İbn Asâkir, *Tertîb*, s. 168-171.

Kullanılan tahkikli baskının 45. cildinin sonuna, rivayeti olan kadınların isimlerinin listesi eklenmiştir. Buradaki sayı 111’dir.⁷⁸ Bu farkın sebebi, bizim tespit ettiğimiz tekrarlı isimleri birleştirmemizdir. Toplu sahabe listesi verilirken numaralandırma yapılmamış, bunun yerine “Mekkeliler” “Medineliler” şeklinde bölgelere göre müsnedleri verilen erkek sahabenin adetleri ayrı sayılmıştır.⁷⁹ Bunların toplamı da 897’dir. Bu sayıya göre eserdeki sahabe kadınların oranı, %11’dir.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’in farklı bir tahkikli baskısında, râviler numaralandırılmış, isimlerin tekrarına işaret edilmiş ve erkek-kadın toplam 876 sahabe ismine ulaşılmıştır. Bunlardan 85’i kadındır.⁸⁰ Muhtemelen iki baskı arasındaki rakamsal farkın sebebi, ilkinde değişik yerlerde aynı ismin geçmesinden kaynaklanan tekrarların toplamdan çıkarılmaması, ayrıca ilkinde mübhem isimler dahil edilirken ikincisine dahil edilmemesidir. Çalışmamızda, ilk baskıya bağlı kalındığından ulaşılan rakam, buna paraleldir.

Tayâlisî’nin *Müsned*’inde kullanılan baskıda râviler numaralandırılmamıştır. *İslâm Ansiklopedisi*’nde eserin râvi sayısı için verilen rakam, 281 veya 285’tir.⁸¹ Bunlardan 34 tanesi kadın sahabedir. Bu eserde de müsnedi bulunan sahabe içinde kadınların oranı %12’dir.

Ele alınan örneklerde, tüm sahabe râvileri içinde kadın sahabe râvilerinin oranının %10’un altına düşmediği, %12 civarında seyrettiği görülmektedir. İki *Müsned*’de rivayeti olan kadın sahabenin toplam sayısı 105’tir.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, thk., XLV, 615-630.

⁷⁹ Tespit edilene göre bu sayılar: Mekkeliler 200, Medineliler 102, Şamlılar 181, Kûfeliler 171, Basralılar 83 ve ensâr 160 olmak üzere –mübhemler hariç– toplam 897 adettir. Oysa *DİA*’da bu sayı 904 olarak verilmektedir (Kandemir, “el-Müsned”, *DİA*, XXXII, 104).

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil Attâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1991.

⁸¹ Kandemir, “el-Müsned”, *DİA*, XXXII, 103.

2. Kadın Sahabeden Gelen Rivayetlerin Sayısı

Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Müsned*'i, kadın sahabenin rivayet adedi verilirken genelde, ilk ve temel kaynak edinilmiştir.⁸² Oysa günümüzde eserin baskısı bulunmazken, sadece mukaddimesine dayanarak bir sahabînin rivayet adedini söylemek, her ne kadar alışılmış yöntem olsa da ispatlanabilir değildir. Ayrıca elimizde müsned türünde düzenlenmiş, *Kütüb-i Tis 'a'*ya dahil edilmiş, Ahmed b. Hanbel'in eseri mevcuttur. Sahabîlerin rivayet adetlerini, günümüze ulaşan eserlere dayandırmak, bilimselliğin ispatlanabilirlik ilkesine uygun olacaktır. Kaldı ki "... sahabînin ... sayıda rivayeti vardır" ifadesini tek bir esere dayandırmak, eser günümüze ulaşmış olsa bile, doğru olmaz. Mesela Hz. Âişe için "2.210 rivayeti vardır"⁸³ yerine; "Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inin mukaddimesindeki listeye göre 2.210 rivayeti vardır" denilmeli, genel ifadeler kullanabilmek için kapsamlı araştırma yapılmalıdır. Örneğin, Âişe validemiz için "*Kütüb-i Tis 'a'*da 7.713 rivayeti vardır"⁸⁴ veya "Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'in de 2.402 rivayeti vardır"⁸⁵ şeklinde ifadeler kullanmak, daha isabetlidir. Sahabe râvilerinin rivayet sayısını verirken, çalışmamızda birçok örneklerini göstereceğimiz üzere, Bakî b. Mahled'in Müsnedinin Mukaddimesi'ndeki rakamlarla yetinmenin terk edilmesi gereken bir kolaycılık olduğu kanaatindeyiz.

Kadın sahabîlerin rivayetlerinin sayısına dair bilgiler, kaynaklarımızda yer alsa da tüm kadın sahabe rivayetlerinin toplam sayısı hakkında bir bilgiye rastlamadık. Bu sebeple, incelenen iki temel eserden elde edilen verilere farklı birkaç örnek ekleyerek değerlendirme yoluna gittik.

⁸² Çalışma esnasında, hazırlanan tezlerde ve yazılan makalelerde, sahabî bir kadının rivayet sayısı verilirken, genellikle bu esere dayanıldığı görüldü. Bir diğer örnek: Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, s. 43-45.

⁸³ Ömerî, *age.*, s. 79. Ayrıca bkz. İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *Esmâu's-Sahâbeti'r-Ruvât ve ma li-Küllü Vâhid mine'l-Aded*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 39.

⁸⁴ Mustafa Karataş, "Muksirun ve Hadis Sayıları", s. 173.

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, thk., c. XL-XLIII.

Taberânî *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*’inde, kadın sahabe müsnedlerini sona yerleştirmiş ve bir tahkikli baskı nüshasında, rivayetler numaralandırılmıştır. Şahıs müsnedlerindeki, haklarında bilgi vermek için bölüme eklenen sahabe râvi kaynağı farklı rivayetlerin bulunması göz ardı edilirse,⁸⁶ eserdeki yaklaşık 21.000 rivayetten 2.550’si yani toplamın %12’si, kadın sahabedendir.⁸⁷

Tahâvî’nin *Müsned*’indeki 9.279 rivayetten sadece 299’u,⁸⁸ Abd b. Humeyd’in *el-Müntehâb*’ında ise 1.094 rivayetin 126’sı kadın sahabe müsnedlerindedir.⁸⁹

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inin tahkikli baskısında 3.637 rivayet, kadın sahabeye ayrılan son bölümdedir. Fakat arada, “Müsned-i Kabâil” başlığından sonra yer alan, erkek sahabe rivayetleri de mevcuttur. Nitekim tahkikli baskıda, kadınların rivayetleri arasında rivayetleri geçen 26 erkek ismi sayılmaktadır.⁹⁰ Bu isimlerde geçen rivayet adedi ise yaklaşık 150’dir. *Müsned*’de, kadın sahabe tabakâtları öncesinde, beşinci cilt tarandığında tespit edilen, hatta dördüncü ciltte de rastlanan mübhem kadınların rivayetleri, 30 civarındadır. Bu durumda, *Müsned*’de yer alan 27.647 rivayetten, 3.500 kadarının kadın sahabeye ait olduğu söylenebilir. Eserdeki rivayetlerin toplamı içinde, kadın sahabe kaynaklı rivayetlerinin oranı, %12,6’dır.

Tayâlisî’nin *Müsned*’inin kullandığımız baskısında, toplam rivayet adedi 2.890 iken, bunlardan 302 tanesi kadın sahabeye ayrılan bölümdedir. Rivayetlerin %10,4’ü kadın sahabe kaynaklıdır.

⁸⁶ Mesela, Hz. Fâtıma müsnedinde, rivayetlerinden önce yaşı, hakkındaki haberler, menâkıbı, evliliği konularında 50 kadar rivayet, farklı sahabe râvilerinden aktarılmaktadır. Taberânî, *Mu‘cem*, XXII, 397-412.

⁸⁷ Bu baskının sonuna eklenen “Kayıp Müsnedler” cildinde de 1.800 üzerinde rivayet bulunmaktadır. Fakat çalışmada kullanılan diğer baskıda bu bölüm bulunmadığı için toplama eklenmedi. Bkz. Taberânî, Ebû Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, thk. Ebû Muhammed Eşyûti, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2007, c. IX-X.

⁸⁸ Tahâvî, *Müsned*, IX, 329-445.

⁸⁹ Abd b. Humeyd, *Müntehâb*, s. 428-462.

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, thk., XLV, 631-633.

Örnek verdiğimiz müsned tarzı eserlerde de -sahabe râvilerinin içinde kadınların oranında olduğu gibi- tüm sahabe rivayetleri içinde kadın sahabe rivayetlerinin oranı, %10 ile %12 küsur arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN EŞLERİNİN RİVAYETLERİ

Kadın sahabe rivayetlerinin çoğunluğu, Hz. Peygamberin eşlerinden gelmektedir.¹ Ahzâb sûresi 34. ayetteki “وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ” ifadesi, Hz. Peygamberin eşlerine evlerinde okunan Allah’ın ayetlerini ve hikmeti –yani bir görüşe göre sünneti² ve Hz. Peygamber’in sözlerini³– düşünmeyi, anmayı, hatırdan tutmayı emretmekteydi. Allah Resûlü de eşlerine, her günün belli vakitlerini ayırır, onların eğitimleriyle ilgilenir, sorularını cevaplar, onları yolculuklarında yanına alırdı. Onlar da üzerlerine yüklenen bu vazifeyi, konumlarının avantajıyla kavuştukları bilgi ve birikimi imkânları ölçüsünde aktararak yerine getirdiler. Öyle ki hadis ilmine katkısı olan kadın sahabe denildiğinde, ilk akla gelenler onlar oldu. Kadın sahabenin rivayetleri içinde Hz. Peygamberin eşlerinden gelenler, hem sayısal çokluk hem de içerik açısından özel bir yer tuttu. Hatta Hz. Peygamber’in çok eşliliğinin sebeplerinden birinin, kadınları eğitmek üzere öğretmen yetiştirme ihtiyacı olabileceği söylendi.⁴

Hz. Peygamber’in eşleri hakkında yazılan bir eserin merviyatları kısmında, 1.470 rivayet bulunmaktadır.⁵ Rivayetler, konu başlıklarına göre ayrıldıklarından dolayı aralarında tekrarın ya olmaması ya da az olması gerekir. Bizim çalışmamızın sonunda tespit ettiğimiz kadın sahabenin tekrarsız rivayetleri toplamı, 1.250 civarındır. Bunlardan yaklaşık 950 rivayet Allah Resûlü’nün eşlerindendir.

Bu nedenle, çalışma içerisinde onların rivayetleri için özel bir bölüm ayrıldı. Her bir eş için açılan başlıkta, önce evlilik ve vefat tarihi gibi haklarında hadis ilmi açısından önemli ve özet bilgilere, ardından iki temel kaynaktaki rivayetleri ve râvi-

¹ İ. Muhammed Cemal, *Câmi’u Mesânidi’n-Nisâ’ ve Zikrihinne ve Ahvâlihinne*, Dâru’l-Mısriyyeti’l-Lübnaniyye, Kahire, 1992, s. 16.

² İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Ömer, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm: Tefsîru İbn Kesîr*, Dâru’l-Endelüs, Beyrut, 1966, V, 459.

³ Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer (ö. 606/1210), *et-Tefsîru’l-Kebîr: Mefâtihi’l-Gayb*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1934, XXV, 210.

⁴ M. Mahfuz Söylemez, “Hz. Peygamber’in Bir Günü Üzerine”, *İslâmî İlimler Dergisi*, I, sa. 1, (2006), s. 81.

⁵ Abdüssabûr Şâhin, Islâh Abdüsselâm Rifâî, *Mevsû’atu Ümmehâti’l-Mü’minîn Dirâse fî Siyerihinne ve Merviyâtihinne*, ez-Zehra li’l-İ’lami’l-Arabî, Kahire, 1991.

leri hakkında genel değerlendirmelere yer verildi. Âişe ve Ümmü Seleme haricî eşlerin başka kaynaklarda tespit edilen rivayetleri de belirtildi.

Hız. Peygamber'in eşleri hakkında verilecek bilgilere evlilik yaşları, varsa evlatları gibi genel bilgileri dahil ederken, bu bilgilere kolaylıkla ulaşılabacağı düşünölmüştü. Oysa araştırırken, durumun farklı olduğu ortaya çıktı. Bilgiler karışık, kimi zaman yetersiz veya belirsizdi. İlk dönem kaynaklarına inmeye çalışarak, ulaşılan bilgiler paylaşıldı. Özellikle yakın dönemde konuya dair yazılanlarda, evlilik gerekçesi gösterebilmek için evlilik yaşlarının büyük, çocuk sayısının çok gösterilmeye çalışıldığı fikri oluştu.⁶

Hız. Peygamber'in evliliklerini siyasi sebeplere dayandıran bir makalenin sonuna eklenen tabloda, eşlerinin yaşları verilmektedir. Makalede verilen yaşlar, çalışmamızda ulaştıklarımızla aynı veya yakındır.⁷ Bu örnekten anlaşılan, Resûlullah'ın eşleri ve evlilikleri konusunda yazarken; yaşlı, dul, çocuklu ve mağdur kadınlara sahip çıkma gerekçesini ispatlama kaygısı olmadığında, benzer sonuçlara varılacağıdır. Her eşiyile evlenişinin farklı sebeplere bağlanması da mümkündür.⁸ Hız. Peygamber, Medine İslam devletini kurduktan sonra çok eşli bir hayat yaşamıştır. Yaptığı evliliklerde, seçtiğı eşlerin ailelerinin desteğıyle, yeni kurulan İslam devletinin siyasi gücünün arttırılması ya da var olan düşmanlığın giderilmesi hedefleri öncelikli gibidir. Evliliklerin sebebini yaşlı ve çocuklu kadınlara sahip çıkma gerekçesiyle açıklamaya çalışmak, isabetli gözükmemektedir.

⁶ Ümmü Seleme ve Sevede validelerimiz hakkında bilgi verilirken ilgili tartışmalara değinildi.

⁷ Sevede 50, Âişe 18, Hafsa 20, Ümmü Habîbe 30, Ümmü Seleme 25, Cüveyriye 20, Safiyye 17, Meymûne 36. R. Savaş, "Hız. Muhammed'in Çok Eşliliğinin Siyasî Boyutu", *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, 19 Nisan 2004, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2006, s. 118.

⁸ M. Azimli, *Siyeri Farklı Okumak: Medine Yılları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009, s. 256-261; Komisyon, *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, 2. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2013, VI, 356-363.

A- YÜZDEN FAZLA RİVAYETİ OLANLAR

1. Âişe bnt. Ebî Bekir (ra)

Kadın sahabenin hadis rivayeti denince akla gelecek ilk ismin Hz. Âişe olması kaçınılmazdır. Çalışma kapsamında incelenen rivayetlerin, üçte ikiden fazlası onun müsnedindedir. Hadis ilmi açısından onun hakkında söylenebilecekler, ayrı bir çalışmaya kaynaklık edecek genişliktedir. Onun mevsû'at'ını toplayıp beş bin altı yüzün üzerindeki rivayetini konu başlıklarına göre sıralayan bir eser de mevcuttur.⁹ Sîreti anlatılırken hadisleri ve hadis ilmindeki yeri üzerinde ayrıntılı durulmaktadır.¹⁰ Bu çalışmada yapılacak değerlendirmeler ise seçilen iki kaynaktaki¹¹ rivayetlerine dayanmaktadır.

Âişe bnt. Ebî Bekir. Babası Ebû Bekir Sıddîk Abdullah b. Ebî Kuhâfe b. Âmir, annesi Ümmü Rûmân bnt. Âmir b. Uveymir'dir. Anne-baba bir kardeşi Abdurrahman; baba bir kardeşleri Abdullah, Esmâ, Muhammed, Ümmü Külsûm;¹² anne bir kardeşi ise Tufeyl b. Hâris'tir.¹³

Evlendiğinde kaç yaşında olduğu ihtilaflıdır. Rivayetlerinde nikâh akdinin – veya nişanın– altı¹⁴ veya yedi¹⁵ yaşında yapıldığı, evliliğin dokuz yaşında gerçekleştiği, eşini kaybettiğinde 18 yaşında olduğu¹⁶ geçmektedir. Hâlbuki İbn Hişâm *Sîre*'sinde, İslam'a ilk girenlere dair listede, dokuzuncu sırada ablası Esmâ'yı, onun-

⁹ Abdülmün'im Hıfî, *Mevsû'atu Ümmi'l-Mü'minin Âişe binti Ebî Bekr*, Mektebetü Medbulî, Kahire, 2003.

¹⁰ Seyyid Süleyman Nedvî, *Sîretü's-Seyyide Âişe Ümmü'l-Mü'minin*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, 2003.

¹¹ Tayâlisî ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'leri.

¹² İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 169.

¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 276.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 118, r. 24867.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 280, r. 26397.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 42, r. 24152.

cu sırada küçük yaşta diyerek Âişe validemizi, saymaktadır.¹⁷ İlk Müslümanlar arasındaysa, bi'setten en az üç-dört yıl önce doğmuştur, evlendiğindeyse 17-18 yaşlarındadır. Eğer 6-7 yaşında nişanlandıysa bi'setin üç veya dördüncü yılında doğmuştur ve ilk Müslümanlardan olması imkânsızdır. Ondan on yaş büyük olduğu belirtilen ablası Esmâ'nın doğum-ölüm-hicret tarih veya yaşına dair kayıtlara¹⁸ göre de hicrette 17, evlendiğinde 18 yaşındadır. Onun naklettiği rivayetlerde geçen bazı bilgiler delil kabul edilerek de yaşının büyük olduğu savunulmuştur.¹⁹ Evlilik yaşı hakkında farklı görüşlerin birlikte sunulduğu makaleler de vardır.²⁰ Kanaatimiz, evlendiğinde yaşının 18 olduğudur.²¹

¹⁷ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebî*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhumeyd, Dâru'l-Fikr, Kahire, 1937, I, 269.

¹⁸ A. Yardım, "Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddîk", *DİA*, Ankara, 1995, XI, 404; R. Savaş, "Hz. Âişe'nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 9, (1995), s. 139-144. Esmâ bnt. Ebû Bekir hakkında ulaştığımız bilgiler, ona dair başlıkta görülebileceği üzere, bu görüşle uyumludur.

¹⁹ Mekke'de Kamer sûresinin indiği dönemi hikâye ederken, kendisi için "cariye" kelimesini kullandığı bir rivayeti bulunmaktadır (Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîh-i Buhârî*, Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul, 1979, Fezâilü'l-Kur'ân, 6). Bu durumda Kamer sûresinin indiği dönemde en az 4-5 (dinlediklerini anlayıp hatırlayabilecek) yaşında olmalıdır. Hz. Peygamber ile nişanlanmadan önce Mut'im b. Adi'nin oğluyla arasında geçen ve oğulları Müslüman olur endişesiyle nişanlısının ailesi tarafından bozulan nişanın anlatımı (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 210-211, r. 25769) vb.

²⁰ B. Erul, "Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?", *İslâmî Araştırmalar*, XIX, sa. 4, (2006), s. 637-649; S. Coşkun, "Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamasındaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe'nin evlilik yaşı örnekleminde bir inceleme)", *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, sa. 20, (2004), s.188-190.

²¹ Görülen o ki, her iki görüşü savunanların da iddialarını destekleyecek delilleri vardır ve bu deliller temel kaynaklarda geçmektedir. Her ne kadar, evlendiğinde aslında yaşının daha büyük olduğu görüşü, son yüzyılda ağırlık kazanmışsa da, mesnetsiz değildir. Eğer sonuç tercihe kalacaksa bizim tercihimiz evlendiğinde en az 16, daha kuvvetle muhtemel, 18 yaşında olduğudur. Tercihimizin iki dayanağı vardır. İlki, Peygamberimizin (sav), evlilik akdinde kadının rızasını şart koşması, zorla yapılan nikâhları geçersiz kılmasıdır. Bir kız çocuğu babasının kararıyla, 6 yaşında nişanlandırılıp 9 yaşında evlendirilebiliyorsa tercihindен bahsetmek mümkün değildir. Prensipte bir hak verip uygulamada geçersiz kılmak, savunulamaz. İkincisi, eğer yanlış olan görüş küçük yaşta evlilik ise bu kabulün İslam ümmetine çıkan ağır faturasının müsebbibi olmaktan kaçınmaktır. Küçük yaşta gelinler, zorla evlendirilen kız çocukları hâlen İslam ümmetinin problemleridir. Dolayısıyla iki görüşün de doğru veya yanlış olma ihtimali varken kanaatimizce, ilk görüşü terk etmek evlâdır.

Allah Resûlü ile hicretin birinci yılı şevval ayında evlenip 9 yıl 5 ay evli kaldığı²² da; ikinci yılı şevval ayında evlendiği, böylece evliliğin yaklaşık 9 yıl sürdüğü de söylenmektedir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra 47 yıl yaşayıp hicrî 58 yılında vefat ettiği görüşü yaygındır. Uhud, Hendek, Kurayza ve Benî Müstalik gazvelerine,²³ Hudeybiye Antlaşması'na katılmıştır.²⁴

Himayesine aldığı yeğenlerinden Âişe bnt. Talha, Hz. Âişe'yi ziyarete gelen yaşlı veya genç kişilerin, kendisi aracılığıyla hediyelerini sunduklarını, bulundukları şehirlerden mektup gönderdiklerini, bunları ona arz edince cevaplayıp karşılık vermesini söylediğini anlatmıştır.²⁵ Bu örnek, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, ona gösterilen saygının ifadesidir.

1.1. Hz. Âişe Kaynaklı Rivayetlerin Değerlendirilmesi

1.1.1. Rivayetlerinin Sayısı

Hz. Âişe, rivayetlerinin çokluğuyla muksirûn arasında sayılan bir sahabîdir. Klasik muksirûn sıralaması, Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inin Mukaddimesi'ne göre yapılmıştır. Bu eserde, onun adı muksirûn arasında, dördüncü sırada gelmekte ve 2.210 rivayeti olduğu belirtilmektedir.²⁶ Hâlbuki muksirûn arasındaki sıralama, Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inin yanı sıra, *Kütüb-i Tis 'a'* da yer alan toplam hadis sayılarına

²² İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebevîyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 27.

²³ R. Erkocaaslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslam Tarihindeki Rolü*, Doktora Tezi, AÜ SBE İslam Tarihi Sanatları Anabilim Dalı, Ankara, 2016, s. 59-65.

²⁴ M. Fayda, "Âişe", *DİA*, Ankara, 1989, II, 201-202. Vefat tarihi olarak 56, 57 ve 59 yılları da geçmektedir.

²⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *el-Edebü'l-Müfred*, 2. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1985, s. 371.

²⁶ Ömerî, *age.*, s. 79; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 39.

göre yapıldığında Hz. Âişe, Ebû Hüreyre'den (ra) sonra ikinci sırada gelecektir.²⁷ Hıfînî, *Mevsû'atu Ümmi'l-Mü'minîn Âişe binti Ebî Bekr*'de 5.374 rivayeti olan Ebû Hüreyre dahil olmak üzere, sahabe içinde birinci sırada yer aldığını söylemektedir.²⁸ Tarih kitaplarındaki rivayetleri de toplama dahil ettiğinden, bu görüşe itiraz edilmiştir.²⁹ Doğru olan, muksirûn içinde ikinci sırada sayılması olacaktır.

Onun, tefsire dair rivayetlerini sûre isimlerine göre toplayan bir eserde, 747 rivayeti yer almaktadır.³⁰ Taberî'nin tefsirinde ondan nakledilen rivayet sayısının, 307 olduğu da belirtilmektedir.³¹ Tefsir rivayetlerini konu alan iki yüksek lisans tezi de tamamlanmıştır.³² Fıkha dair görüş ve rivayetleri hakkındaki bir eserde ise 317 rivayeti vardır. Tek kaldığı beş görüşü, ihtilaflı meselelerde görüşlerine dair delilleri verilmiştir.³³

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin Muhakkik Şuayb el-Arnaût tarafından hazırlanan tahkikli baskısında, 2.402 rivayet –tekrarlarıyla birlikte– Âişe müsnedindedir.³⁴ Rivayetlerin, 50 kadarı sened tekrarıdır.

Tayâlisî'nin *Müsned*'inin numaralandırılmış tahkikli baskısında ise 228 rivayeti vardır.³⁵ Bu çalışmada, iki *Müsned*'in rivayetleri bir arada ele alınarak 2.630 rivayet değerlendirilmektedir.

²⁷ Karataş, agm., s. 96.

²⁸ Hıfînî, *Mevsû'at*, s. 15. Eserde 5.632 rivayet vardır fakat az bir kısmı onun hakkında yapılan yorumlardır.

²⁹ Erkocaaslan, agt., s. 137.

³⁰ Su'ûd b. Abdullah Fenîsân, *Merviyâtü Ümmi'l-Mü'minîn Âişe fi't-Tefsîr*, Mektebetü't-Tevbe, Riyad, 1992.

³¹ S. Tütûn, *et-Taberî'nin Câmi'u'l-Beyân İsimli Eserinde Hz. Âişe'den Yapılan Rivayetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ SBE TİBAD Tefsir Bilim Dalı, İzmir, 1999.

³² H. Görmez, *H. Âişe'nin Tefsir Rivâyetleri*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE TİBAD Tefsir Bilim Dalı, Ankara, 2006; N. Öztürk, *H. Âişe ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE TİBAD Tefsir Bilim Dalı, Şanlıurfa, 2007.

³³ Saîd Fâiz Dâhil, *Mevsû'atu Fikhi Âişe Ümmü'l-Mü'minîn, Hayatuha ve Fıkhuha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1989.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 29-282; thk. XL-XLIII.

1.1.2. Râvileri

Rivayetleri 2.000'i geçen Hz. Âişe'nin râvilerinin sayısı ise 200'ü geçmektedir. Onun râvileri sayılırken 228 erkek, 61 kadın ismi verilmiştir.³⁶ Zehebî, Hz. Âişe'den rivayeti olan 165 erkek ismini alfabetik sırayla sayar, aralarından dördünün irsâl yaptığını, altısının semâ veya likâsının bulunmadığı belirtir.³⁷ Râvilerinden ikisinin yeğeni, üçünün süt kardeşi, üçünün kölesi, birinin arkadaşının kölesi olduğunu söyler.³⁸ Zikrettiği kadın râviler ise 19 kişidir. Böylece toplam râvi sayısı 184'tür.

İbn Hacer ise aileden başlayarak 10 akraba: bir kız kardeş, bir süt erkek kardeş, sekiz yeğen ve yeğen çocuğu; üç köle, dokuz sahabe, sonrasında ileri gelen tâbiîn ile başlayıp devam ederek toplam 86 –kadın, erkek karışık– râvi ismi sayar.³⁹ “Ve başkaları” kaydını düşmesi, tüm râvileri saymak gibi bir gayesi olmadığını gösterir.

Çalışmamızda ise mechûl, zayıf ve semâi olmayanlar dahil, 190 erkek râvi ismine ulaşıldı. Tahkik notlarında bunlardan 21'i için “mechûl”, 13'ü için “semâi şüpheli”, 26'sı için “Âişe'ye ulaşmadı” veya “semâi yok” kaydı vardı. Semâi olmayan veya semâi şüpheli olan şahıslar, muhtemelen rivayetlerini başka râvilerden aldılar. Sonuçta, onun râvisi olma ihtimali hiç olmayan veya düşük olanlar toplamdan çıkarılırsa, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Hz. Âişe'den rivayeti bulunan erkek râvi sayısı, yaklaşık yüz ellidir, denebilir. Zehebî'nin verdiği listede de mürsel

³⁵ Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd b. Cârûd, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin Türkî, *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, Dâru'l-Hicr li't-Tabâ'a ve'n-Neşr, Cize, 1999, III, 8-162.

³⁶ Muhammed b. Süleyman b. Sâlih er-Rebîş, *Ümmehâtü'l-Mü'minîn fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2010, s. 231-238.

³⁷ Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmu'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût, 3. baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1985, II, 135-139.

³⁸ Zehebî, *Siyer*, II, 135-139.

³⁹ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 604-605.

rivayette bulunan râviler ve Hz. Âişe'ye ulaşamayanlar çıkarıldığında, yaklaşık yüz elli râvi kalmaktadır.

Hz. Âişe'nin kadın öğrencileri hakkında hazırlanan bir tezde, 118 râvisi sayılmaktadır. Fakat yazar, bunlardan yaklaşık otuzunun rivayetine, beşininse hakkında bilgiye ulaşamamıştır. Ayrıca yazar, tabakât kitaplarındaki “Hz. Âişe'nin râvisi olduğu”nun söylenmesini yeterli görüp râvileri arasına katmış, bu da tez sonucunda ulaştığı sayıyı arttırmıştır.⁴⁰ Çalışmamızda ise Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Hz. Âişe'nin kadın râvisi olarak 54 isim tespit ettik. Bunlardan 19'u hariç, kalan 35 için mechûl denilmektedir.⁴¹ Aralarından sadece üçünün mechûl olması ihtilaflıydı. Yani bilinen kadın râvilerin, yaklaşık iki katı kadar mechûl kadın râvi vardı. Bunların 11'inin tek râvisinin bulunduğu, içlerinden altısının tek râvilerinin aynı zamanda oğul⁴² ya da yeğen⁴³ olduğu belirtilmiştir. Kadınların rivayet ilmindeki rolleriyle ilgili yapılan bir çalışmada, kadın râvilerin rivayetlerini akrabalık ilişkileri dışında aktaramadıklarından, zamanla yok oldukları görüşü dile getirilmiştir.⁴⁴ Hz. Âişe'nin kadın râvileri içinde mechûl kaydedilenlerin, mechûller içinde de tek râvisi oğlu veya yeğeni olanların çokluğu, bu tahminle örtüşmektedir.

Rivayet sayısı ve konu kapsamı açısından Ahmed b. Hanbel'e göre oldukça sınırlı olan Tayâlisî'nin *Müsned*'inde, üçü için “semâi yok”, ikisi için “mechûl” kay-

⁴⁰ P. Uslan, *Hz. Âişe'nin Bayan Öğrencileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE TİBAD, İzmir, 2003, s. 12-142. Haklarında verilen bilgilerin kısalığı; aralarında mechûl veya tekrar olan kişilerin tespit edilmesine, öğrencisi olup olmadıklarını kesin olarak anlamaya yeterli gözükmemektedir.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24032, 24861, 24035, 24133, 24164, 24198, 24219, 24390, 24428, 24433, 24447, 24474, 24527, 24640, 24643, 24649, 24651, 24752, 24825, 24850, 24930, 25002, 25078, 26035, 25218, 25541, 25743, 24500, 26128, 26130, 26186, 26206, 26220, 26258.

⁴² Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24035 (Muhammed b. Sâib'in annesi, mechûl, oğlundan başka rivayet eden yok). Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24447 (Muhammed b. Abdurrahman b. Esbân'in annesi, mechûl, tek râvisi oğlu). Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24643 (Ümmü İbn Ebî Müleyke, Meymûne bnt. Hâris, Mechûl olabilir, oğlu tek râvisi).

⁴³ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24752 (Şehr b. Havşeb'in halası, mechûl).

⁴⁴ Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, s. 226-227.

dı düşülen 55 erkek râvinin Hz. Âişe'den rivayeti vardır. Kadın râvilerinin sayısı ise, ikisi için mechûl kaydıyla 14'tür.

Âişe validemizin erkek râvilerinin sayısı, mechûl, semâî veya likâsı yok denilenler çıkarılsa bile, 150'den fazladır. Kadın râvilerinin sayısı ise mechûller çıkarılırsa yaklaşık yirmidir.

1.1.3. Rivayetlerinin Râvilere Göre Dağılımı

Hadis ilmiyle ilgilenenler, rivayetlerin dağılımında aile ilişkilerinin oynadığı role yabancı değildir. Son dönemlerde aile isnadlarının rivayetlerdeki rolü, bir doktora çalışmasına da konu edildi.⁴⁵ Kadınların rivayetleri söz konusu olduğunda, aile isnadlarının önemi katlanarak artmaktadır. Hz. Âişe'nin rivayetlerinin aktarımında da aile bireylerinin rolü büyüktür.⁴⁶

Onun Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'deki râvileri içinde rivayetlerinin çokluğu bakımından ilk göze çarpan yeğenleridir. Yeğenleri içindeyse birinci gelen isim, Urve b. Zübeyr'dir.⁴⁷ Küçük yaşta babasını kaybedip teyzesinden özel ilgi gören Urve'nin ilim öğrenme merakının da etkisiyle rivayetlerinin sayısı, diğer yeğenlerden gelenlerin üzerine çıkmıştır.⁴⁸

Urve'nin râvileri içinde ise rivayetlerinin çokluğuyla birinci sıradaki isim, oğlu Hişâm'dır. *Müsned*'de Hişâm'dan gelen rivayet sayısı 114 olarak tespit edildi.⁴⁹ Bu sayı, Urve'nin diğer râvilerinin rivayet sayılarından fazladır. Urve rivayetlerinin ikinci ismi ise Zührî'dir. Ondaki gelen rivayetlerin sayısı ise 82'dir. Bir de Urve'den diğer râviler aracılığıyla gelen rivayetler vardır ki bunların sayısı 72'dir. Tabi sonuç-

⁴⁵ B. Kuzudişli, *Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.

⁴⁶ Kuzudişli, *age.*, s. 196-203.

⁴⁷ Bkz. İrfan Aycan, "Urve b. Zübeyr", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 123.

⁴⁸ Kuzudişli, *age.*, s. 201-202.

⁴⁹ Metodoloji kısmında işaret ettiğimiz üzere bu, tekrarsız rivayet adedidir.

ta Urve'den gelen toplam rivayet, bu sayıların toplamı değildir; zira içlerinde tekrar vardır. Yine de, Urve'den gelen tekrarsız rivayetlerin sayısının iki yüzden fazla olduğu söylenebilir.

Hz. Âişe'nin rivayetlerinde sıkça karşılaşılan bir diğer râvi de yine yeğenlerinden Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir'dir.⁵⁰ Kâsım'ın rivayetlerinin aktarımında oğlu Abdurrahman önemli bir isimdir. *Müsned*'de Kâsım'dan Abdurrahman yoluyla gelen rivayetleri 33, başka râvilerden gelen rivayetleri ise 51 olarak tespit edildi. Sonuçta, iki bölümdeki tekrar ihtimali de göz önünde bulundurulunca Kâsım'dan gelen rivayetlerin 60'ın üstünde olduğu söylenebilir.

Ahmed b. Hanbel'de *Müsned-i Âişe*'nin üçüncü sıradaki râvisi, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'tır. Zehebî, onun Âişe'nin kız kardeşi Ümmü Külsûm tarafından emzirildiğini ve süt yeğeni olduğunu kaydeder.⁵¹ Ebû Seleme, Âişe'ye "Urve her istediğinde yanına girebildiği için bizi geçti" diye yakınınca onun da "Sen de her istediğinde yanıma gelip perde arkasından istediğini sorabilirsin" dediği geçmektedir.⁵² Ebû Seleme'den gelen rivayetler; oğlu Ömer'den 8, diğer râvilerinden 44 olmak üzere, yaklaşık elli adettir.

Müsned'de Hz. Âişe'den rivayette bulunan yedi yeğen veya yeğen çocuğu daha mevcuttur ki her birinin rivayetlerinin sayısı on ile bir arasında değişmektedir. İsimleri ve rivayet adetleri şu şekildedir:

<u>Râvi</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr	10
2- Abdullah b. Zübeyr	6
3- Abdullah b. Muhammed Ebî Atîk	4

⁵⁰ Bkz. Cengiz Kallek, "Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir", *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 545.

⁵¹ Zehebî, *Siyer*, II, 288.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 211.

4- Hamza b. Abdullah b. Zübeyr	2
5- Hasan b. Muhammed	1
6- Hubeyb b. Abdullah b. Zübeyr	1
7- Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Bekir	1

Erkek râvilerinden Hz. Âişe ile süt kardeş oldukları belirtilen, iki isim daha vardı. İlki Abdullah b. Yezîd iki,⁵³ diğeri Avf b. Hâris ise tek rivayet⁵⁴ sahibidir.

Sahabe döneminde bir arada yaşandığı için bir çeşit aile ilişkisi diyebileceğimiz bağ da kölelik ve cariyeliktir.⁵⁵ Kaynaklarımızdaki Müsned-i Âişe incelendiğinde kölelerden gelen rivayetlerin az sayıda olduğu görülmüştür. “Kölesi” olduğu belirtilen iki isim vardır. Bunlar, altı rivayetli⁵⁶ Ebû Amr Zekvân ve üç rivayetli⁵⁷ Ebû Yûnus’tur.⁵⁸ Tek rivayetli⁵⁹ Ebû Lübâbe’nin ise Hz. Âişe’nin kölesi oluşunda ihtilaf vardı. Birer rivayeti olan üç ayrı mechûl râvi için de kölesi denilmektedir.⁶⁰

Âişe müsnedinde rivayeti bulunan üç isim, sahabedendir. Bunlardan; Ebû Hüreyre’nin (ra) dört,⁶¹ Abdullah b. Ömer’in (ra) iki,⁶² Hâris b. Neyfel’in (ra) tek⁶³ rivayeti mevcuttur.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 32, r. 24038; 144, r. 25111.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 70, r. 24415.

⁵⁵ Kuzudişli, *age.*, s. 51-52.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 45, 52, 120, 140, 149, 175.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 67, 73, 158.

⁵⁸ *el-İcâbe* adlı eserde de Hz. Âişe’nin cariyeleri sayılırken, içinde bu iki kölenin adı geçmektedir. Bedruddîn Zerkeşî, *el-İcâbe, Hz. Âişe’nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bünyamin Erul, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2002, s. 172-173.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 68, r. 24388.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 98, 138, 152.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 75, 201, 220, 244.

⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 214, 176.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, VI, 67.

İleri gelen tâbiînden de nispeten yüksek sayıda rivayeti olanlar bulunmaktadır. Rivayet sayısı üç ve üçü geçenleri çoktan aza doğru sıralayınca şu şekilde bir tablo oluştu:

<u>Râvi</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Esved b. Yezîd	45
2- Mesrûk b. Ecda‘	37
3- Abdullah b. Ebî Müleyke	22
4- Atâ b. Ebî Rebâh	14
5- Şurayh b. Hânî	13
6- Mücâhid b. Cebr	11
7- İbrâhim b. Yezîd Nehaî ⁶⁴	11
8- Ubeydullah b. Abdullah	10
9- Şa‘bî Âmir b. Şurayhil ⁶⁵	9
10- Abdullah b. Yesâr el-Behiyyî	8
11- Sa‘d b. Hişâm	8
12- Hasan Basrî ⁶⁶	8
13- Abdullah b. Şakîk	7
14- İkrime Mevlâ İbn Abbâs	6
15- Saîd b. Müseyyeb	5
16- Ubeyd b. Ümeyr el-Leysî	5
17- Ebû Sâlih Zekvân b. Semmân	5
18- Abdullah b. Kays b. Ebî Kays Mevlâ Gutayf	5

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24785, 24395. Semâî yok veya küçük yaşlarda dayısı Esved ile yanına girerdi.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24023. Semâî yok.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24470. Âişe’ye ulaşmadı.

19- Abdullah b. Ebî Kays	5
20- Muhammed b. Sîrîn ⁶⁷	5
21- Tâvûs b. Keysân'dan oğlu Abdullah	4
22- Alkame b. Kays	4
23- Yezîd b. Bâbenûs	4
24- Yahyâ b. Ya'amer	4
25- Saîd b. Amr b. Saîd	4
26- Alkame b. Vakkâs	4
27- Muttalib b. Abdullah b. Hantab ⁶⁸	4
28- Süleyman b. Yesâr	3
29- Yahyâ b. Abdurrahman, İbn Hâtıb b. Ebî Belte'a	3
30- Ebû Cevzâ' Evs b. Abdullah	3
31- Ebû Burde	3
32- İmrân b. Hittân	3
33- Abdullah b. Hâris, Ebû Velîd Basrî	3
34- Saîd b. Cübeyr ⁶⁹	3
35- Ömer b. Abdülazîz ⁷⁰	3
36- Abdullah b. Ubeydullah b. Umeyr ⁷¹	3
37- Kays b. Vehb Benî Suva'e'den bir şeyhten ⁷²	3

Yukarıda belirttiğimiz listelerden Hz. Âişe'den üç ve üzeri adette rivayeti olan erkek râvi sayısının, yeğenler dahil 43 olduğu anlaşılır. Rivayeti iki adet olanlar

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24646. Semâi yok.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24355. Âişe'ye yetişmedi.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24331. Âişe'ye yetişmedi.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24539. Âişe'ye yetişmedi.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 25042. Semâi yok.

⁷² Mechûl.

ise 19 kişidir, geri kalanlar tek rivayetlidir. Yani kabarık bir rakam olarak gözüken 150 sayısının 84'ünü tek rivayeti bulunan râviler oluşturmaktadır. Semâî olmadığı belirtilen râvilerden de otuzdan fazlası tek rivayetlidir.

Tayâlisî'nin *Müsned*'indeki erkek râviler, rivayetlerinin tekrarsız adedine göre sıralandığında birinci sırada, yine 35 rivayet ile Urve yer alır. Fakat Urve'nin rivayetlerinin, râvilerine dağılımı farklıdır. Zührî, 20 rivayetle birinci sırada gelir. Diğerlerinden dokuz, Hişâm'dan ise sadece altı rivayet vardır. Bu rivayetler arasında tekrar yoktur, toplam 35 rivayet Urve kaynaklıdır.

Yeğeni Kâsım'dan 17, süt yeğeni Ebû Seleme'den 15 rivayeti mevcuttur. Aslında rivayet çokluğu bakımından ikinci sırayı, 22 rivayetle bir yeğen değil, tâbiînin ileri gelenlerinden olan Esved b. Yezîd alır. Beşinci sırada yine tâbiînden bir isim, 11 rivayet ile Mesrûk b. Ecda' vardır. Kalan râvilerin rivayet sayısı 10'un altındadır. Rivayeti üçten fazla olanların tablosu şu şekildedir:

<u>Râvî</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Atâ b. Ebî Rebâh	5
2- Sa'd b. Hişâm	5
3- Abdullah b. Ebî Müleyke	4
4- Abdullah b. Şakîk	4
5- Şurayh b. Hânî	3
6- İkrime b. Abdullah	3

Diğer râvilerinden dördünün iki rivayeti, kalanların tek rivayeti vardır. Tayâlisî'de Hz. Âişe'den rivayeti olan erkek râvilerin sayısı 55 iken, bunlardan 15'inin iki veya daha fazla, 40'nın ise tek rivayeti bulunmaktadır.

Rivayet sayısı ondan fazla olan râvileriyle Hz. Âişe arasında, ya hoca-öğrenci ilişkisi ya da birkaç kereden fazla görüşmüş olma ihtimali vardır. Akrabalarıyla görüşmesi günlük hayatın akışından olsa da akraba olamayanlar nasıl onun öğrencisi oluyor ve yanına girebiliyordu sorusu akla gelmektedir.

Öncelikle *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nin bu şahıslara ayrılan başlıklarına bakıldığında, her birinin tâbiînin ileri gelenlerinden, sadece hadis değil fetva, tefsir, kıraat gibi ilimlerde öne çıkmış, zamanlarında kadılık, valilik gibi önemli görevlere gelmiş şahıslar oldukları anlaşılır.⁷³ İslam ilimleriyle ilgilenenler, bu şahısların isimlerine aşinadır. Fakat tâbiînin ileri gelenlerinden olan bu şahısların, dönemlerinin ilim hayatında güzide şahıslar olmak dışında, Hz. Âişe ile doğrudan bir bağı yoktur. Mesrûk için, Hz. Âişe'nin onu evladı gibi sevdiğini dile getirdiği,⁷⁴ onun da kızına Âişe adı vererek "Ebû Âişe" şeklinde künyelendiği⁷⁵ söylenir. Bu bilgiden başka, Zehebî'nin *Siyer*'inde ya da İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında Hz. Âişe'nin öğrencisi saydığımız şahıslara ayırdıkları bölümlerde, hocalarının arasında Hz. Âişe'yi zikretmek, onun rivayetleri konusunda uzman olduklarını belirtmek, zaman zaman ondan rivayetlerini nakletmek dışında aralarında bir bağdan bahsedilmez. Öyle ise Hz. Âişe uygun gördüğü, ilmiyle maruf bu kişilere, yanına girip çıkma ve ilminden faydalanma hususunda ayrıcalık tanımış olmalıdır. Bu öğrencileriyle, aile hayatıyla ilgili özel bilgileri⁷⁶ dahi paylaşmayı uygun gördüğü, rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

⁷³ S. Köse, "Esved b. Yezîd", *DİA*, Ankara, 1995, XI, 441-442; B. Erul, "Mesrûk b. Ecda", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 336-337; A. Yardım, "İbn Ebî Müleyke", *DİA*, Ankara, 1999, XIX, 438. Ayrıca ilgili diğer şahıslara ayrılan maddelere bakılabilir.

⁷⁴ Zehebî, *Siyer*, IV, 66.

⁷⁵ Zehebî, *Siyer*, IV, 68.

⁷⁶ Hz. Peygamber'in hayırlıyken eşleriyle izâr üzerinden mübâşeret ettiği (Ahmed b. Hanbel, VI, 33, 55, 261 vd.), kıyafette meni izi görürse kazıdığı ya da fırçaladığı (Ahmed b. Hanbel, VI, 35, 97, 125 vd.), oruçlu iken öptüğü (Ahmed b. Hanbel, VI, 42, 128 vd.), cünüpken uyuduğu, sabah kalkıncaya kadar suya dokunmadığı (Ahmed b. Hanbel, VI, 42, 106, 109, 101, 254, 182, 203 vd.), aynı kaptan guslettikleri (Ahmed b. Hanbel, VI, 210, 129, 157, 170) gibi.

Hız. ÂiŖe'nin kadın râvilerinin rivayetlerine bakıldığında dikkat çeken ilk isim, Amre bnt. Abdurrahman'dır. Ahmed b. Hanbel'de 42, Tayâlisî'de üç rivayeti vardır. ÂiŖe validemizin hücreinde büyüdüğü bilindiğinden,⁷⁷ bu yadırganmayacak bir sonuçtur. Hatta İbn Hibbân'dan (ö. 365/965) aktarılan “Amre, ÂiŖe hadislerini en iyi bilendir” ve İbn Medîni'ye (ö. 234/848) dayandırılan “ÂiŖe hadislerinin en sağlamları Amre, Kâsım ve Urve'dendir”⁷⁸ ifadeleri dikkate alınırŖa, bu sonuç yetersiz görülecektir. Tarif edilen ilmî birikime göre, Amre'den daha fazla rivayetin gelmesi beklenirdi. Bu da hadislerin kaybolacağı endişesi duyarak yazılmasını isteyen İslam halifesi Ömer b. Abdülazîz'in, görevlendirdiğı kiŖiye özellikle Amre hadislerini de yazmasını belirtmesine⁷⁹ rağmen, korkulanın gerçekteŖmiş olabileceğine iŖarettir. Kadın râvilerin rivayetlerinin zaman içinde azaldığı, hatta belki bir kısmının kaybolduğı varsayımını destekleyen bir örnek de budur.

İki kaynak *MüŖned*'de Hız. ÂiŖe râvisi olan kadınlar içinde ikinci sırayı, Ahmed b. Hanbel'de 12, Tayâlisî'de dört rivayeti bulunan Basralı bir kadın olan Muâze bnt. Abdullah el-Adeviyye alır. O, Basra'nın güzide Ŗahsiyetlerindendir. Kadınlara yönelik bir ders halkası olduğı belirtilmektedir.⁸⁰ Onun Medine'de ikamet ettiğine dair bir kayıt olmadığından, Hız. ÂiŖe Basra'ya gittiğinde bu kadın ondan ilim almış olmalıdır.⁸¹ Kadın sahabenin seyahatlerini konu edinen bir eserde, Basra'da ondan hadis dinleyen tâbîinden yedi kadına ve rivayetlerine yer verilmekte, söz konusu rivayetlerin birçoğunun aynı konuda olduğına ve muhtemelen aynı mecliste

⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 481.

⁷⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 607.

⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 480.

⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 483.

⁸¹ Aynur Uraler, “Muâze el-Adeviyye”, *DİA*, Ankara, 2005, XXX, 341.

nakledildiklerine dikkat çekilmektedir.⁸² Demek ki Hz. Âişe, sadece Medine’de değil ziyaret ettiği yerlerde de yörenin ileri gelen ilmî şahsiyetlerine ilminden faydalanma imkânı sunmuştur.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde 10 rivayeti bulunan, Âişe rivayetlerinde üçüncü sıraya yerleşecek kadın râvi, Safiyye bnt. Şeybe’dir. Tayâlisî’de ise altı rivayeti vardır. Böylece Tayâlisî’nin baş kadın râvisi konumuna yükselir. Rü’yeti olduğunu söyleyip sahabî sıfatı veren olsa da bu görüş kabul görmemiştir.⁸³ Onun, diğer Peygamber eşlerinden de rivayetleri vardır.

Kadın râviler arasında kız kardeş ve yeğenler de önemlidir. Rivayetlerinin sayıları şöyledir:

<u>Râvi</u>	<u>Ahmed b. Hanbel Rivayeti</u>	<u>Tayâlisî Rivayeti</u>
1- Âişe bnt. Talha	7	1
2- Ümmü Külsûm bnt. Ebî Bekir	4	2
3- Hafsa bnt. Abdurrahman	2	-
4- Esmâ bnt. Abdurrahman	1	-
5- Guraybe bnt. Muhammed	1	-

Esmâ’nın tek rivayetinin tahkik notunda⁸⁴ iki râvisinin oğulları olduğu geçer. O da aile ilişkisi dışında ilmini aktarma imkânı bulamamış olmalıdır. Yeğeni olduğu hâlde tek rivayeti görülmektedir. Hafsa ise babasının yokluğunda evlendireceği kadar yakın gözetimindeyken⁸⁵ iki rivayeti tespit edilmiştir.

⁸² A. E. Ağırakça Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahabîler*, Akdem Yayınları, İstanbul, 2015, s. 221.

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, VI, 602-603.

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 26103.

⁸⁵ Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî (ö. 179/795), *el-Muvatta’: Rivâyetu Ebî Mus’ab ez-Zühri el-Merini*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf, Mahmûd Muhammed Halîl, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1991, Talâk, 5.

Ümmü Alkame adlı râvinin ise beş rivayeti bulunmaktadır. Tayâlisî’de ise rivayeti yoktur.

Bunun dışında Ahmed b. Hanbel’de Âişe’den ikiden fazla rivayeti olan iki kadın râvi bulunur. Onlardan biri Safiyye bnt. Ubeyd, diğeri Cesre bnt. Decâce’dır. Tek rivayeti olup mechûl olmayan sekiz kadın vardır. Peygamberimizin üvey kızı Zeyneb bnt. Ümmü Seleme ve sahabe olabileceği söylenen Digra bnt. Gâlib künyesiyle Ümmü Abdurrahman bu kadınlar arasındadır.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde, tahkik notlarında mechûl oldukları kaydı bulunmasına rağmen, önemli sayılabilecek sayıda rivayeti bulunan kadınlar ise şunlardır:

<u>Mechûl Râvi</u>	<u>Ahmed b. Hanbel Rivayeti</u>	<u>Tayâlisî Rivayeti</u>
1- Ümmü Muhammed Ümeyye/Ümeyne	8 ⁸⁶	1 ⁸⁷
2- Sâibe (mechûl olabilir)	2 ⁸⁸	-
3- Ümmü Külsûm (mechûl olabilir)	2 ⁸⁹	-
4- Ümmü Bekr	2 ⁹⁰	-

Rivayetlerinin tahkik notlarında mechûl olduğu belirtilen 31 kadın râvinin ise birer rivayeti bulunmaktadır. Tayâlisî’nin *Müsned*’inde, sayılanlardan dördü hariç,⁹¹ diğer kadın râvilerin rivayetleri tektir.

Âişe müsnedinde, mechûl kaydı olmayan kadın râvilerden gelen rivayet sayısı 91’dir.⁹² Bu râviler içinde yeğenler, üvey kızlar gibi aileden olanlar da vardır. Oysa

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 96, r. 24651; 99, r. 24676; 101, r. 24704; 121, r. 24900; 130, r. 24986; 152, r. 25189; 218, r. 25835; 250-251, r. 26133.

⁸⁷ Tayâlisî, III, 147, r. 1673.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 49, r. 24219; 83, r. 24534.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 138, r. 25078; 207-208, r. 25733.

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 71, r. 24428; 103-104, r. 24724.

⁹¹ Safiyye bnt. Şeybe 6 (r. 1665, 1666, 1667, 1668, 1669, 1670), Muâze bnt. Abdullah Adeviyye 4 (r. 1675, 1676, 1677, 1678), Amre bnt. Abdurrahman 3 (r. 1686, 1687, 1688), Ümmü Külsûm bnt. Ebî Bekir 2 (r. 1671, 1674).

tek başına, bu sayının üstünde rivayeti bulunan erkek râviler mevcuttur. Sonuçta, Âişe validemizin erkek râvilerine daha fazla bilgi aktardığını, zaman ayırdığını söylemezsek ancak şunu söyleyebiliriz: Kadın râvilerinin rivayetleri gelecek nesillere verimli düzeyde aktarılamamış, rivayetlerinin bir kısmı zaman içinde kaybolmuştur.

1.1.4. Rivayetlerinin Konu Dağılımı

Bir rivayetin kaydedileceği konu başlığını seçmek, özellikle muhtevası birden fazla konu içerdiğinde, yoruma dayanır. Konu başlıklarına yerleştirilen rivayetlerin sayılarını toplayarak, tekrarsız rivayet adedine ulaşmak hedeflenince, bir rivayeti içeriği sebebiyle iki ya da daha fazla başlıkta zikretme şansı da ortadan kalkar. Bu çalışmada, bir rivayetin konusunu belirlerken içerikte vurgulanan, tekrarlarda korunan konu seçilmeye çalışıldı.

Konulara göre rivayetlerin dağılımı gösterilirken kaynak seçilen iki *Müsned*'deki Âişe rivayetleri birlikte değerlendirildi. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulunduğu hâlde Tayâlisî'nin *Müsned*'inde bulunmayan rivayetleri belirtilmezken, Tayâlisî'nin ziyadeleri belirtildi. Bu metotla, Tayâlisî ziyadelerini toplam sayıdan çıkararak tekrarsız Ahmed b. Hanbel rivayetlerinin sayısını bulmak mümkün oldu.

Hz. Âişe rivayetleri konularına göre ayrıldığında, sayıca en kabarık olan konu başlığı, “İbadetler” oldu. İbadet konuları içinde ise rivayet sayısı 101 olan namazın ayrı bir yeri bulunmaktadır. Özellikle gece namazı konusunda, sayı artmaktadır. İbn Abbâs (ra), kendisine gelip Resûlullah'ın vitrini soran Sa'd b. Hişâm'a (ra): “Sana yeryüzünde onu en iyi bilen söyleyeyim mi?” diye sorup “Âişe” cevabını ve-

⁹² Sayı, her bir râvinin rivayet adedinin toplamıdır. Farklı râvilerin rivayetleri içinde tekrarlar bulunabilir. Tekrarlı rivayetler çıkarılsa sayı düşecektir.

rerek Sa'd'ı ona göndermişti.⁹³ Âişe'ye gece namazıyla ilgili soruların cevaplarının, 12 adede ulaştığı⁹⁴ görüldü. Yaşadığı dönemde Hz. Peygamber'in gece namazını öğrenmek istediklerinde ilk akla gelen isimlerden olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca sahabeden Ebü'd-Derdâ'nın "Sabaha ulaşabildikten sonra vitir yoktur" fetvasını "Resûlullah sabahlar ve ardından vitir kılardı"⁹⁵ açıklamasıyla tashih eden, başka rivayetlerinde de hastayken veya uyku ona galebe çalınca sabahleyin on iki rek'at namaz kıldığını açıklayan⁹⁶ oydu. Namaza kendini verip huşuyla kılmak için; dikkatini dağıtan elbiseyi değiştirdiği,⁹⁷ akşam yemeği hazırlarken ezan okunursa "yemekle başlayın" dediği,⁹⁸ uyuklayan kişinin namaz kılmadan önce uykusunu alacak kadar yatmasını tavsiye ettiği,⁹⁹ yemek hazırlarken ya da abdest sıkışmışken namaz kılmamak gerektiğini belirttiği¹⁰⁰ de ondan gelen bilgilerdendir. Namazın kılınışı, vakitleri, korku namazları vb. konular da rivayetlerinde geçmektedir.¹⁰¹

İbadet konularından, duayla ilgili 31, hacla ilgili 30 rivayeti vardır. Peygamberimizden öğrenip öğrettiği kısa ve özlü dualardan: "Allah'ım, beni kolay bir hesapla hesaba çek!",¹⁰² "Allah'ım, yaratılışımı güzel kıldığın gibi ahlakımı da güzel kıl",¹⁰³ "Allah'ım, beni iyilik yaptığında sevinen, kötü bir şey yaptığında bağışlanma dileyenlerden eyle!"¹⁰⁴ duaları; Kadir Gecesi için özel dua öğrenmek istediğinde "Allah'ım, sen affedicisin, affi seversin; beni affet",¹⁰⁵ secdede okumak için "Yüzümle

⁹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 53-54, r. 26269.

⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 39, 189, 55, 156, 235-236, 168, 63, 100, 110, 149, 127, 227, 236 vd.

⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 242-243, r. 26058.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 53-54, r. 24269, Tayâlisî, III, 99, r. 1603.

⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 46, r. 24190; 208, r. 25734; 37, r. 24087.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 39-40, r. 24120; 51, r. 24246; 194, r. 25621; Tayâlisî, III, 60, r. 1548.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 56, r. 24287; 202, r. 25661; 205, r. 25699; 259, r. 26231.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 43, r. 24166, 54, r. 24270; 73, r. 24449.

¹⁰¹ Ek kısmında, konu başlıklarıyla verilen rivayetlerde görülebilir.

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 48, r. 24215; 185, r. 25515.

¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, VI, 155, r. 25221.

¹⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 129, r. 24980; 145, r. 25120; 188, r. 25550; 239, r. 26021.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 171, r. 25384; 182, r. 25495; 183, r. 25497.

onu yaratana, onda kudreti ile kulak ve göz yarana secde ettim”¹⁰⁶ duası; Resûlullah’ın duası sorulunca “Allah’ım, nefsimin yaptıklarının şerrinden sana sığınırım!” cevabı¹⁰⁷ ve O’nun (as) işlerinin çoğunun sonunda “Sübhanallah ve bihamdihi, estağfiruke ve etûbu ileyk”,¹⁰⁸ yağmur yağınca “Allah’ım, bunu akıcı, faydalı, zararsız eyle!”¹⁰⁹ ölümüne yakın “Allah’ım, ölümün sarhoşluklarından sana sığınırım”¹¹⁰ hastalara “Sıkıntıyı gider insanların Rabbi! Şifa ver, Sen Şafisin, senden başka şifa veren yoktur. Hastalıktan hiç iz bırakmayan bir şifa ile şifa ver!”¹¹¹ dualarını ettiği, merviyatı arasındadır.

Vedâ Haccı ile ilgili ayrıntılı bilgiler de vermektedir.¹¹² Hacda ihrama¹¹³ girerken koku sürmeyi İbn Ömer’e (ra) sorduklarında “Katrana bulanmam benim için daha hayırlıdır” cevabını alanların, bu hatalı bilgiyi düzeltmeleri, gelip ona durumu sorduklarında “Allah Ebû Abdurrahman’a merhamet etsin. Ben Resûlullah’ı kokulardım da kadınlarını dolaşırdı. Kokusu teriyle süzülürken ihramlı olarak sabahlardı”¹¹⁴ demesiyle mümkün olmuştur. Kurbanlık sevk edenin kendini ihramlı sayması gibi bir uygulama ortaya çıkınca bunun sünnetle uyuşmadığını¹¹⁵ söyleyenlerden biri de yine o olmuştur.

¹⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 30-31, r. 24022; 217, r. 25821.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 31, r. 24033; 100, r. 24684; 139, r. 25084; 213, r. 25784; 257, r. 26205; 278, r. 26371.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 35, r. 24065; 174, r. 25508; 230, r. 25928; 253-254, r. 26161.

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 90, 24589-24590; 119, r. 24877

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 64, r. 24356, 70, r. 24416; 77, r. 24481.

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 50, r. 24234; 208, r. 25740; 131, r. 24995;

¹¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 122, 163-164, 191, 194 vd.

¹¹³ Hac ve umre yapmaya niyet eden kişinin, diğer zamanlarda helal olan bazı fiil ve davranışları, hac ve umrenin rükünlerini tamamlayıncaya kadar kendisine haram kılması. F. Karaman, İ. Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s. 300.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 106, 175.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 190, 127 vd.

Yine oruç konusundaki rivayetlerinde, ona sorulan farklı dokuz soru bulunmaktadır.¹¹⁶ Oruç ve namaza dair Hz. Âişe'ye birkaç soru sorduktan sonra aldığı cevabı İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'ye (ra) soran kişiye, onların, “O bizden iyi bilir” demeleri¹¹⁷ de döneminde ilmüne duyulan saygının ifadesidir. Kurban etlerinin üç günden sonra yenilip yenilemeyeceğini soranların sıklığı¹¹⁸ ve konu hakkında rivayetlerin bolluğu, ilk asırda bu konuda yenir-yenmez şeklinde farklı görüşlere işaret etmektedir. Onun, Hz. Peygamber'in uygulamasına¹¹⁹ ve sözlerine¹²⁰ dayandırdığı görüşü, yenebileceği yönündedir. Zaman içinde yerleşen görüş de bu olmuştur. Nafile oruç tutan bozarsa yerine bir gün oruç tutacağı¹²¹ da rivayetlerindendir.

İslam'ın belli başlı her ibadeti hakkında ondan gelen rivayetler mevcuttur. İbadet konulu rivayetlerin dağılımı bir tabloda şöyle gösterilebilir:

<u>Konular</u>	<u>Rivayet Adedi</u>	<u>Tayâlisî Ziyadesi</u>
1- Namaz	69	5
2- Gece Namazı	27	-
3- Dua	30	1
4- Oruç	24	1
5- İ'tikâf	4	-
4- Hac	27	3
7- Kurban	6	-

¹¹⁶ Soru sorulan konular: Oruçlu kişi hanımını öpüp onunla mübaşeret edebilir mi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 128, 226, 258 vd.); Cünüp uyuyup sabah gusül alanın orucu olur mu? (s. 67, 253 vd.); Sahurun vakti (Ahmed b. Hanbel, VI, 185-186); Onun nafile orucu nasıldı? (Ahmed b. Hanbel, VI, 62 vd.); Ayın belli günleri oruç tutar mıydı? (Ahmed b. Hanbel, VI, 175 vd.); İftar ve namazda acele etmek mi geciktirmek mi efaldır? (Ahmed b. Hanbel, VI, 48); Visal orucundan nehyettiği (Ahmed b. Hanbel, VI, 125-126); Şaban, pazartesi ve perşembe orucu (Ahmed b. Hanbel, VI, 80 vd.) ve bir ayda üç gün oruç tuttuğu (Ahmed b. Hanbel, VI, 145-146).

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 125-126, r. 24945.

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 101, 127-128, 51, 155; Tayâlisî, III, 119, r. 1632.

¹¹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 136.

¹²⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 51.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 141, r. 25094; 237-238, r. 26007; 263, r. 26267.

8- Zekât	3	-
9- Mescit	2	-

Tabloda gösterilen rivayetler, 10’u Tayâlisî’de yer almak üzere, toplam 202 adettir. Kaynak iki *Müsned*’de Âişe validemizden aktarılan ibadet konularındaki rivayetlerin toplamı budur. Âişe müsnedi rivayetlerinin üçte birlik kısmı ibadetler hakkındadır.

İki *Müsned*’deki Âişe rivayetlerinin bir diğer önemli başlığı, temizlikle ilgili konulardır. Ona, gusül konusunda da çeşitli sorular sorulmuştur.¹²²

Hayız da önemli rivayet konularındandır. Cahiliye dönemindeki hayızlı kadın hakkındaki olumsuz düşüncenin, İslam’ın zuhurundan sonra da varlığını ve etkisini sürdürmesi dikkat çekmektedir. İslam öncesi Arapların âdet zamanlarında kadına karşı gösterdikleri muamele, kadının bu tabii zamanlarında onunla birlikte oturmak, beraber yiyip içmemek şeklindeydi. Kadınlar bu durumlarında obadan, çadırdan, evden çıkarlardı. Bugün Güney Afrika’nın iptidai aşiretlerinde hâlâ yaşamakta olan bu âdet o zamanlar, Arap kabileleri arasında en çok riayet edilen bir gelenektir.¹²³ Hayızlıyken kirli görülüp tek başına yemek yiyip uyumaya terk edilen kadının¹²⁴ bizzat Hz. Peygamber’in uygulamalarıyla temiz görüldüğünü ispatlamak için Âişe validemizden gelen bilgiler yeterlidir. Hatta kendisinden seccadeyi mescitten uzatıvermesini isteyince “Hayızlıyım” diyen Âişe validemize “Hayız, senin

¹²² Birlikte gusül alır mıydınız? (Ahmed b. Hanbel, VI, 103 vd.); Gecenin sonunda mı başında mı gusledirdi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 73-74, 166 vd.); İnzal olmasa da gusül gerekir mi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 97, 135); Nasıl guslederdiniz? (Ahmed b. Hanbel, VI, 188); Gusülde neyle yetinirdi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 216, 218-219); Yıkanırken başına bir şey sürer miydi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 70, 222).

¹²³ N. Armaner, “Hadîslere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış”, *AÜİFD*, 1961, IX, 133.

¹²⁴ G. Soydan, *Kadınlara Özel Hallerle İlgili Hükümlerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE TİBAD İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 10-13; *Hadislerle İslâm*, II, 137-147.

elinde değil ki!” diyen Allah Resûlü¹²⁵ bu inancı ilk olarak onun zihninden atmıştır. Onun hayız konulu rivayetleri; hayızlı olduğu hâlde eşiyle aynı yatakta yattığı,¹²⁶ ciltlerinin birbirine dokunduğu,¹²⁷ eşinin başını onun göğsüne dayayıp Kur’an okuduğu,¹²⁸ izâr üzerinden mübaşeret ettikleri,¹²⁹ aynı örtüyü kullandıkları,¹³⁰ hatta onun üzerindeki örtünün bir kısmıyla eşinin örtünüp namaz kıldığı,¹³¹ onu kucaklayıp öptüğü,¹³² bardağın onun içtiği tarafından içip kemiğin onun ısırdığı yerinden ısırdığı¹³³ bilgilerini vermektedir. Bu rivayetler, hayızlı kadının kirli sayıldığı toplumda, Hz. Peygamber’in bu cahilî düşüncüyü bizzat örnek olarak ortadan kaldırma gayretini ispatlamaktadır. Yazık ki zaman içinde bu kazanım kısmen kaybedilmiş, hayızlı kadının kirli olduğu görüşü ağırlık kazanmış, bu kanaate dayalı fikhî hüküm dahi verilebilmiştir.¹³⁴

Hayız konusunda, en çok rivayeti bulunan kadın odur. Mesela Buhârî’nin (ö. 256/870) *Sahîh*’inin “Hayız” kitabında, Âişe rivayetlerinin çokluğu dikkat çekicidir. Bu kitaptaki rivayetlerin 25’i Âişe validemizdendir. İkisi, ondan aktarılan bilgilerken diğerleri bizzat onun rivayetidir. İlgili kitapta, sahabe râvisi Âişe olmayan rivayetler ise 13 adettir.¹³⁵

“Temizlik” ana başlığı altındaki konular ve rivayetlerin dağılımı şöyledir:

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 214, 245, 45, 229 vd.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 78.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 174.

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 72, 135, 158.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 33, 261, 209 vd.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 113.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 250, r. 26126.

¹³² Ahmed b. Hanbel, VI, 187, 219-220.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 62, 192, 127 vd.

¹³⁴ Hayız –nifaslı– kadının Kur’an okumasının hükmüyle ilgili iki makalede, bu deliller büyük ölçüde toplanmıştır. Selâm Nasr Dâye, “Cünüb ve Hayızlının Kur’an Okumasının Hükümü”, çev. Zühal Dağ, Esra Güleğül, Mümine Arslan, Ayşe Geze, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 13/2, (2008), s. 413-440; Y. Keleş, “Hayız Halinde Olan Kadınların Kur’an-ı Kerim’e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, İmam-ı Azam Ebû Hanîfe özel sayısı, sa. 17, (2011), s. 427-450.

¹³⁵ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm, *Sahîh-i Buhârî*, Mektebetü’l-İslâmî, İstanbul, 1979, I, 76-85.

<u>Konular</u>	<u>Rivayet Adedi</u>	<u>Tayâlisî Ziyadesi</u>
1- Gusûl	20	1
2- Hayız	15	-
3- Abdest	12	1
4- Taharet	5	-
5- Teyemmüm	1	-
6- Elbise Temizliği	4	-

Böylelikle “Temizlik” ana başlığında Âişe’den gelen rivayetler, iki adet Tayâlisî ziyadesiyle, toplamda 59 adettir.

Hiz. Ömer döneminde Medine’de fetva vermesine izin verilen kişiler arasında sayılan Hiz. Âişe’nin ahkâma dair birçok rivayetinin olması doğaldır. Onun rivayetlerinde, “Namaz” başlığından sonra en çok rivayetin bulunduğu başlık, “Ahkâm”dır. Ahkâm ifadelerini formüle eden rivayetlerin¹³⁶ yanı sıra, farklı konularda verilmiş hükümler de, bu rivayetler arasındadır.

“Emir-Yasak-Tavsiye” başlığında yer alan rivayetlerinde dikkate değer bilgiler vardır.¹³⁷ “Gayb” ve “Eşler Arası Diyalog” da önemli başlıklardandır. “Gayb” konusunda; Deccal,¹³⁸ kabir azabı,¹³⁹ insanların yalın ayak ve çıplak haşır olunacağı,¹⁴⁰ kâhinlerin bir şey olmadığı, bir doğru yüz yalan söyledikleri,¹⁴¹ Cibrîl’in

¹³⁶ “Menfaat sorumluluk karşılığıdır” (Ahmed b. Hanbel, VI, 80, 116) “Velâ özgür bırakanındır” “Allah’ın kitabında olmayan bir şart 100 kez koşulsa da batıldır” (Ahmed b. Hanbel, VI, 33, 81-82, 183 vd.) “Çocuk döşeğe aittir” (Ahmed b. Hanbel, VI, 37, 200, 237 vd.) “Velisinin izni olmadan nikâhlanan kadının nikâhı batıldır” (Ahmed b. Hanbel, VI, 47, 66 vd.) “Bize vâris olunmaz. Bıraktıklarımız sadakadır” (Ahmed b. Hanbel, VI, 145, 262) “Sarhoşluk veren her türlü içecek haramdır” (Ahmed b. Hanbel, VI, 36, 190, 96-97 vd.) “Dinarın dörtte birinden azı için el kesilmez” (Ahmed b. Hanbel, VI, 104, 36, 252 vd.) benzeri ifadeler.

¹³⁷ Hiz. Ebû Bekir, Âişe’nin şarkı söyleyen cariyelerine kızıp susturmak isteyince Hiz. Peygamber’in ona izin vermemesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 99, 134), Hiz. Peygamber’in ruhsat verdiklerinden hoşlanmayanlara “İçinizde Allah’ı en iyi bilen ve O’ndan en çok korkan ben değil miyim?” diye kızması (Ahmed b. Hanbel, VI, 45, 181) vb.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 140, 53, 75 vd.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 88, 271, 44-45, 81 vd.

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 89-90, 53.

Âişe'ye selâmı,¹⁴² Ebû Hüreyre'nin "Uğursuzluk üç şeyde olur: Kadın, ev, binek" rivayetini işitince çok sinirlenip aklının başından gittiği, ardından "Cahiliyede bunları uğursuz sayarlardı" şeklinde tashihi¹⁴³ gibi içerikleri barındıran rivayetler toplandı. "Eşler Arası Diyalog" başlığında ise eşler arasında olması gereken anlayış,¹⁴⁴ yapısal zaaflara hoşgörü¹⁴⁵ fakat yapılan yanlış İslam'la bağdaşmadığında tavrı alma,¹⁴⁶ eşlerini tek tek dolaşıp vakit geçirme¹⁴⁷ gibi sağlıklı bir aile yaşantısı için rehber bilgilerin aktarıldığı rivayetlere yer verildi. "Genel Davranışlar" başlığına; Mekke'ye giriş çıkışlarda hangi yolu tercih ettiği,¹⁴⁸ yatağının tarifi,¹⁴⁹ evden çıkmadan önce ve eve gelince ne yaptığı,¹⁵⁰ konuşma şekli,¹⁵¹ hangi eliyle hangi işleri yaptığı¹⁵² vb. içerikteki rivayetler alındı. Vefat ettiği ânda yanında bulunan Âişe validemiz olduğundan,¹⁵³ vefatı ve cenazesıyla ilgili bilgileri aktaran rivayetler de "Vefat" başlığında toplandı. Kendisine has olaylardan bahseden veya kendisi hakkında bilgi veren rivayetler ise "Âişe'ye Dair" başlığına konuldu.¹⁵⁴ "Âişe Yorumları" başlığında ise onun kendine ait yorumlarını içeren rivayetler alındı.¹⁵⁵

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 87.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, VI, 55, 112, 208-209 vd.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, VI, 150, 240, 246 vd.

¹⁴⁴ Habeşlileri seyretme imkânı tanınması (Ahmed b. Hanbel, VI, 33, 116, 84 vd.); eşinin cimriliklerinden yakınan Hind'e örfe göre eşinin malından alma ruhsatı vermesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 39, 50, 206); o gelince kaçışan Âişe'nin arkadaşlarını toplayıp oyunlarını sürdürmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 57, 166 vd.); "Allah bir ev halkına iyilik dilerse aralarına şefkat, merhamet koyar" rivayeti (Ahmed b. Hanbel, VI, 71, 104-105) vb.

¹⁴⁵ Özellikle çok eşli olduğu için eşleri arasındaki kıskançlığa karşı tarafsız ve anlayışlı tavrına dair rivayetler (Ahmed b. Hanbel, VI, 59, 93, 150-151 vd.).

¹⁴⁶ Eşlerinin yanına bir ay girmemesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 163, 263, 243 vd.); Hz. Hatice'den hayırlı bir eşe sahip olmadığını belirtmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 117-118, 150 vd.); Hz. Safiyye için "Yahudi kadın" ifadesini kullanan Hz. Zeyneb'e tavrı (Ahmed b. Hanbel, VI, 132, 261).

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 107-108, r. 24765.

¹⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 40, 58, 225 vd.

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 48, 56 vd.

¹⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 254, 181 vd.

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 138, 257.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, VI, 265, 202 vd.

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 121-122, r. 24904.

¹⁵⁴ Rüyada gösterilme (Ahmed b. Hanbel, VI, 41, 128); İfk hadisesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 59-61, 198, 30, 195-197 vd.); künyelenme isteği (Ahmed b. Hanbel, VI, 107, 260 vd.); evlilik yaşı (Ahmed b. Hanbel, VI, 118, 280); Hz. Ömer gömüldükten sonra mezar bölümüne örtülü girmesi

Rivayetler arasında kadınların dertlerine, hâllerine Allah Resûlü'nün ilgisini gösterenler de vardır. Birkaç örnek verirsek: Osman b. Maz'ûn'un eşi –Huveyle bnt. Hakîm– kılığına dikkat etmemiş bir hâlde Âişe'nin yanına girer. Onu gören Hz. Peygamber bunun sebebini sorar. Eşinin dünya işleriyle ilgisinin kalmadığını, gecelerini kıyamla gündüzlerini oruçla geçirip sanki eşi yok gibi yaşadığını söyleyince bizzat durumla ilgilenir. Osman'a (ra) Allah'tan korkmasını; ehlinin, misafirin, nefsinin üzerinde hakkı olduğunu hatırlatır. Oruç tuttuğu gibi iftar etmesini, namaz kıldığı gibi uyumasını söyler.¹⁵⁶ Kölesi Ebû Râfi''in eşi Selmâ, yanına girmek için izin isteyip Ebû Râfi''in kendine vurduğundan şikâyet edince sebebini araştırır, Selmâ'nın namazda yellenen eşini uyardığında, bunu eziyet saydığını öğrenir. Bunun eziyet değil, hayrı tavsiye olduğunu belirtir.¹⁵⁷ Âişe validemiz ziyaretçisi olan kadını, gecesini ikame eder veya uyumaz diye övünce, bundan hoşlanmayıp “Gücünüzün yettiğini yüklenin, siz bıkmadıkça Allah bıkmaz”¹⁵⁸ uyarısında bulunur.

(Ahmed b. Hanbel, VI, 202); bir yolculuk esnasında devesinin kafileden ayrılması (Ahmed b. Hanbel, VI, 248-249); Âişe'nin üstünlüğü benzetmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 159); evlendiğinde 9, eşi vefat ettiğinde 18 yaşında olduğu (Ahmed b. Hanbel, VI, 42); eşinin vefatına kadar ramazan borcunu şabandan önce eda edememesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 124, 131 vd.); “Elinin beyazlığını cennette gördüm” rivayeti (Ahmed b. Hanbel, VI, 138); Ömrünü bildiren ayetlerden sonra iki adam bir kadına had cezasının uygulandığı (Ahmed b. Hanbel, VI, 35, 61); Urve'nin onun hakkında “Anlama-kavrama kabiliyetine, şiir-tarih bilgine şaşmıyorum ama tıp bilgine şaşıyorum” sözü (Ahmed b. Hanbel, VI, 64).

¹⁵⁵ Buâs gününün Allah'ın lütfu olduğu (Ahmed b. Hanbel, VI, 61); Ahzâb, 51 hakkında “Rabbin senin isteklerini yerine getirmekte acele ediyor” yorumu (Ahmed b. Hanbel, VI, 134, 158, 261); ensârdan iki evin arasında konaklayan kadının güvende olacağı (Ahmed b. Hanbel, VI, 257); Ebû Hüreyre'nin rivayet tarzına eleştirisi (Ahmed b. Hanbel, VI, 118, 157); Medine kıssacısına tavsiyeleri (Ahmed b. Hanbel, VI, 217); Ahzâb, 37. ayet için “Bir şey gizleseymi bu ayeti gizlerdi” yorumu (Ahmed b. Hanbel, VI, 241, 266); İbrâhim en-Nehaî'nin dayısı Esved ile yanına girmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 172); hastalıktan iyileşememesi ona sihir yapıldığına bağlanınca müdebbber kölesini sorgulaması, sihir yaptırdığını itiraf edince kölelere en kötü davranışlara satması (Ahmed b. Hanbel, VI, 40); Ebû Hüreyre'ye rivayet ettiklerinin içeriğine dikkat etmesi yönünde uyarısı (Tayâlisî, III, 28, r. 1503) ve yeğenine “Gece kıyamını bırakma. O hiçbir zaman bırakmazdı” tavsiyesi (Tayâlisî, III, 113, r. 1622).

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 268, r. 26308.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 272, r. 26339.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 212, r. 25772; 231, r. 25945; 51, r. 24245; 199, r. 25632.

Ahlaka dair rivayetlerinde, Resûlullah'ın güzel ahlakından örnekler; kimseye vurmadığı, sövmediği, intikam almadığı, haram olmadıkça kolayı tercih ettiği,¹⁵⁹ evinde, herhangi biri gibi ayakkabısını düzeltmek, elbisesini onarmak ve benzeri işlerle meşgul olduğu,¹⁶⁰ kötü ahlaklı da ayıplayıcı da olmadığı, çarşıda çığırtkanlık yapmadığı, kötülüğe misliyle karşılık vermediği, bilakis affedip kolaylaştırdığı¹⁶¹ vardır. Ahlak hakkında tavsiyelerinden; imanen en kâmil olanın, ahlaken en olgun olan ve ailesine en iyi davranan olduğu,¹⁶² şefkatten bir pay verilenin payının dünya ve ahirette hayır olduğu, akrabalığı gözetmenin ahlakın güzelliği olduğu ve yakınlığın, komşuluğun güzelliğiyle birlikte beldeleri imar edip, ömrü uzattığı,¹⁶³ mümin, ahlakının güzelliğiyle geceleri kaim, gündüzleri saim olmanın derecesine ulaştığı,¹⁶⁴ kötü ahlakın uğursuzluk olduğu¹⁶⁵ da rivayetlerinde bildirilmektedir.

Genel konuların tablosu ise şöyledir:

<u>Konular</u>	<u>Rivayet Sayısı</u>	<u>Tayâlisî Ziyadesi</u>
1- Emir-Yasak-Tavsiye	64	4
2- Ahkâm	36+27 ¹⁶⁶	3
3- Gayb	38	-
4- Eşler Arası Diyalog	32	-
5- Genel Davranışlar	27	2
6- Müjde-Uyarı	24	1

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 31-32, r. 24034; 229, r. 25923; 162, r. 25288; 191, r. 25579; 209, r. 25756; 206, r. 25715.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 106, r. 24749; 121, r. 24903; 167, r. 25341; 241-242, r. 26048; 260, r. 26260; 167, r. 25340; 256, r. 26194; 49, r. 24226; 126, r. 24948; 206, r. 25710; Tayâlisî, III, 15, r. 1480.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 174, r. 25417; 246, r. 26091; 236, r. 25990; Tayâlisî, III, 114, r. 1623.

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 47, r. 24204; 99, r. 24677.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, VI, 159, r. 25259.

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 64, r. 24355; 90, r. 24595; 133, r. 25013; 187, r. 25537.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 85, r. 24547.

¹⁶⁶ Ahkâm konusuyla direkt bağlantılı olan rivayetler bu başlık altında toplandığı hâlde, başka başlıklar altında yer almasına rağmen hüküm içeren birçok rivayetle karşılaşıldı. İşte namaz, oruç, hac vb. başlıklarda geçen ama ahkâma dair olan rivayetler, +27 olarak ifade edildi. Bu sayı sonuçta tekrarsız tespit için yapılacak toplama işlemine dahil edilmedi.

7- Kur'an	20	3
8- Ümmetine Karşı Tutumu	18	-
9- Vefat	17	-
10- Ahlak	15	-
11- Tıp	14	1
12- Siyaset	14	-
13- Yeme-İçme	14	-
14- Cenaze	13	-
15- Âişe'ye Dair	13	-
16- Kılık-Kıyafet	10	1
17- Nikâh-Talak	10	-
18- Savaş	10	-
19- Âişe Yorumları	8	2
20- Akrabalık	7	-
21- Süt Akrabalığı	5	-

Son olarak geri kalan tüm konuları toplayan başlıkta, 17 Tayâlisî ziyadesiyle, toplam 426 rivayet yer aldı. Böylece Müsned-i Âişe'de bulunan rivayetlerin toplamı: 202 ibadetler, 59 temizlik, 426 diğerleri olmak üzere, toplam 687 olarak tespit edildi. Bunlardan 28'si Tayâlisî'nin ziyadesidir. Toplamda 659 rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ine aittir. Bu sayıyı 5-10 rakam yukarı veya aşağı çekmek mümkündür. Fakat sonuçta 2.630 tekrarlı rivayetin aslında, 687 rivayetin açılımı olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Âişe'nin bu iki *Müsned*'deki rivayetlerinin hemen hemen dörtte üçlük kısmı, tekrarlardan oluşmaktadır. Aslında "Âişe'ye Dair", "Âişe Yorumları" gibi konu başlıklardaki rivayetler, genelde Hz. Peygamber'den aktarılan sözler değil-

dir. Diğer konu başlıklarında da –siyaset, cenaze vb.– direkt Allah Resûlü’nden aktarılmayan olayları, durumları veya eşinin vefatı sonrası olanları tasvir eden ya da başkalarıyla ilgili bilgiler içeren rivayetler mevcuttur. Bunları da toplam sayımızdan çıkaracak olursak elimizde Allah Resûlü’nden gelen 650 civarı tekrarsız rivayet kalacaktır. Genç yaşında Hz. Peygamber ile evlenip yaklaşık dokuz yıl onunla evli kalan, onun vefatının ardından 47 yıl yaşayan, zeki bir kadının, ondan bu sayıda rivayette bulunması doğaldır.

Ulaşılan bu bilgilerden sonra, zihinde “Âişe validemize, sayılan farklı konularda, diğer kadınlarla kıyaslanamayacak sayıda ve içerikte rivayetin bilgisine ulaşmasını sağlayan hangi etkenlerdi?” sorusu oluşabilir. Kanaatimizce en büyük etken, Allah Resûlü’nün, bilinçli ve planlı şekilde, eşlerini sosyal hayatın merkezinde tutmasıdır. Zira Hz. Peygamber döneminde sosyal hayatın kalbinin attığı; ilim, dava, resmî heyet, gösteri, istişare meclislerinin toplandığı yer mescitti.¹⁶⁷ Peygamber eşlerinin odalarının konumu, onları mescitte akıp giden hayata, olaylara dahil etmekteydi. Bununla da yetinmeyen Hz. Peygamber, her sefere çıkışında eşlerinden bir veya birkaçını mutlaka yanına alarak mescit dışında gerçekleşen olaylara da katılmalarını sağladı. Sordukları soruları takdir etti, cevaplandırdı. Eşlerine hayatın içinde aktif katılımcı rolünü uygun gördü. Onlarda bu rolün gereğini imkânları ölçüsünde yerine getirdiler. Böylelikle bugün kadın sahabeden günümüze ulaşan rivayetlerin çoğunluğu, Âişe başta olmak üzere, Hz. Peygamberin eşlerinden geldi. Ayrıca geç vefat tarihi, yeğenlerinden hadis ilmiyle meşhur isimlerin çıkması, kendisinin ilim öğrenme ve öğretme gayreti, sorgulayıcı zihin yapısı sayılabilecek diğer etkenlerdir.

¹⁶⁷ N. Bozkurt ve M. Sabri Küçükbaşcı, “Mescid-i Nebvî”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 289. Konuya dair hazırlanan bir doktora çalışmasına dayanan örnek eser: F. Zehra Kamacı, *Hz. Peygamber’in Günlük Hayatı: Mescid-i Nebvî*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2013.

1.1.5. Hz. Âişe'nin Rivayet Tekniği

Rivayetleri iki binden çok olsa da Hz. Âişe, rivayetlerin kuru bir bilgi verir gibi arka arkaya söylenmesine karşıdır. Bir gün kendisi içeride namaz kılarken, Ebû Hüreyre'nin (ra) hücresinin kenarında arka arkaya rivayetler aktardığını duymuş, namazı bitmeden gidince “Eğer o gitmeden yetişseydim; bu yaptığının doğru olmadığını, Resûlullah'ın böyle yapmadığını söyleyecektim” demiştir.¹⁶⁸ Hatta aynı rivayetin başka bir tarikinde “Buna şaşmaz mısınız!” ziyadesinin bulunması¹⁶⁹ onun, söz konusu tavrı hayretle karşılayıp doğru bulmadığını ifade etmektedir. Medine kısacasısına verdiği tavsiyelerde yer alan; “Haftada bir veya en fazla üç kıssa anlat, insanları bıktırmadan, sözlerini bitirip dinlemek isteyince anlat!” ifadeleri,¹⁷⁰ onun bilgi aktarma prensiplerinden olmalıdır.

Ayrıca Hz. Âişe'nin tek kaygısı, bilgiyi aktarma tarzı değildir. İçeriğe dikkat edilmesini, söylenenlerin İslam'ın temel doğrularına uygun olmasını da gerekli görür. Bir rivayetine göre, yanına Ebû Hüreyre (ra) girince “Sen bir kediyi bağlayarak onun yemesine, içmesine izin vermediği için cehenneme giren kadına dair rivayeti aktarıyor musun?” diye sorar. “Ben bunu Peygamber'den duydum” cevabı üzerine “Peki kadının durumunu biliyor musun?” der. Ebû Hüreyre, “Hayır” deyince “O zaman o kadın kâfirdir. Müslüman Allah katında bir kedi için azap edilemeyecek kadar değerlidir. Rivayet ederken ne rivayet ettiğine bak!” uyarısında bulunur.¹⁷¹ Onun, sa-

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 118, r. 24865.

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 157, r. 24240.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 217.

¹⁷¹ Tayâlisî, III, 28, r. 1503. Bu yorumun haklı olup olmadığını tartışmak maksadın dışında kaldığı için konuya girilmedi. Dikkat çekilmek istenilen husus, içeriğe dikkat ederek rivayette bulunmanın Âişe validemiz tarafından öğütlenmesidir.

habenin bazı rivayetlerini, İslam'ın temel prensiplerine uymadığı gerekçesiyle eleştirdiği bilinmektedir.¹⁷²

Sahip olduğu kısıtlayıcı prensiplere rağmen, rivayetleri nasıl çoğaldı sorusu akla gelebilir. Bu sorunun cevabı, onun rivayetlerinde açığa çıkmaktadır.

Öncelikle “soru sormak” onun hem Hz. Peygamber’den bilgi edinmede hem de bu bilgiyi aktarmada, özellikle başvurduğu bir metottur. Allah Resûlü’nün sağlığında, Kur’an’da geçen bir ifadeyi¹⁷³ ya da onun bir sözünü¹⁷⁴ anlamadığında sormaktan, kullandığı bir ifade herhangi bir ayete¹⁷⁵ veya anlayışına¹⁷⁶ ters gözüktüğünde itiraz etmekten çekinmemiştir. Aklına takılan meselelerle ilgili sorular da sormuş,¹⁷⁷ böylece tüm Müslümanlar için kıymetli bilgilerin açıklanmasını sağlamış-

¹⁷² Mesela İbn Ömer’in (ra) “Ölü, yakınlarının ağlamasıyla azap olunur” rivayetini “yanıldı” diyerek “ölünün yakınları ona ağlıyor, o ise günahları yüzünden azap olunuyor” şeklinde düzeltmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 57, 78-79 vd.) başka bir tarikte, İbn Ömer’in “Ölü, ailesinin ağlaması dolayısıyla azap olunur” rivayetine “Yahudi bir kadın için ‘ailesi onun için ağlıyor, oysa ona azap olunuyor’ dedi” şeklinde itirazının ardından En’âm, 164 “Kimse kimsenin yükünü çekmez” ayetini okuması (Ahmed b. Hanbel, VI, 39) örneklerinde olduğu gibi. Başka örnekler için bkz. Bedruddin Zerkeşi, *el-İcâbe*.

¹⁷³ Allah’ın her şeyi hesapladığına dair “Bakara, 284; Nisâ, 123” ifadelerinin açıklamasını sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 218); “Yer başka yerle değiştirildiği... İbrâhîm, 48” ayeti hakkında “İnsanlar nerededir?” diye sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 35, 218 vd.); “Onlar ki yaptıklarını Rablerinin korkusuyla kalpleri titreyerek yaparlar” Mü’minûn, 60 ayeti hakkında “Çalıp, zina edip, içki içip Allah’tan korkanlar için midir?” diye sorup “Hayır, bilakis namaz kılıp, oruç tutup, tasadduk edip Allah’tan korkanlar içindir” cevabını alması (Ahmed b. Hanbel, VI, 159, 205).

¹⁷⁴ “Kim Allah’a kavuşmayı severse Allah da ona kavuşmayı sever, kim hoşlanmazsa Allah da hoşlanmaz” buyurunca “Allah’a kavuşmayı sevmemek ölümden hoşlanmamak mıdır? Çünkü bizde ölümü sevmeyiz” diye sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 218).

¹⁷⁵ “Kimin hesabı münakaşalı olursa af olunmaz” dediğinde “Allah, ‘O gün kolay bir hesaba çekilir’ (İnşikâk, 8) buyurmuyor mu?” diye itiraz etmesi, “O arzıdır” cevabını alması (Ahmed b. Hanbel, VI, 47, 108, 127 vd.).

¹⁷⁶ “Yeryüzünde kötülük yayılıp açığa çıktığında Allah azap gönderir” buyurunca “Onların içinde Allah’a itaat edenlerde var(?)” dediği, “Evet, sonra Allah’ın rahmetine ulaşırlar” cevabını aldığı (Ahmed b. Hanbel, VI, 41). “Kıyamet günü yalın ayak, çıplak, sünnetsiz haşr olunursunuz” buyurunca “Kadınlarla erkekler birbirine bakar!” dediği, “O gün iş birbirine bakmaya imkân vermez!” cevabını verdiği (Ahmed b. Hanbel, VI, 53, 89-90).

¹⁷⁷ Namazda gözü çevirmeyi, bakınmayı sordum “Kulun namazından şeytanın çaldığı bir şeydir” dedi (Ahmed b. Hanbel, VI, 70, 106); “İbn Cud’ân cahiliyede akrabalığı gözetir, ihtiyaç sahiplerini yedirirdi, bunun ona faydası var mı?” diye sorması üzerine, “Hayır, çünkü o bir gün bile ‘Rabbim, hesap günü hatalarımı bağışla!’ demedi” cevabını alması (Ahmed b. Hanbel, VI, 93); “İki komşum var hangisine hediye vereyim?” diye sorunca “Kapısı sana daha yakın olana” diye buyurduğu (Ahmed b. Hanbel, VI, 175, 187, 239 vd.); bir gece ağrısı olup şikâyetlenen Hz. Peygamber yatağında döner, Âişe “Birimizin başına bu geldiğinde ona bir şey var mı?” diye sorar, “Müslümana batan bir diken ya da bundan büyüğü yoktur ki bir hatası silinmesin” cevabını alır

tır. İlâveten o, Hz. Peygamber'in davranış ve sözlerine karşı da duyarlı ve sorgulayıcı bir yönleme sahiptir. Bir duayı çoğaltsa sebebini sorar,¹⁷⁸ anlamadığı bir dua okusa açıklama ister,¹⁷⁹ yaptığı duanın nedenini sorgular,¹⁸⁰ değişen hâllerinin sebebini araştırır.¹⁸¹ Sorduğu hiçbir soru cevapsız kalmaz, sormasından dolayı ayıplanmaz, "Kimse bunu sormadı"¹⁸² gibi ifadelerle takdir edilirdi. Hatta Allah Resûlü ona öğretmek istediği bazı şeyleri, soru sorup dikkatini çektikten sonra öğretirdi.¹⁸³ İleride o da bazen bu metodu kullanacak, yanına gelen kişilere bir şey öğretmek¹⁸⁴ veya onları bir konuda uyarmak için önce soru soracaktır.¹⁸⁵ Hz. Âişe'yi ilmî birikimi açısından güzide konumuna getiren etkenlerden biri de sorduğu sorulardır. Onun Hz. Peygam-

(Ahmed b. Hanbel, VI, 159-160, 215 vd.); "Kadir gecesine ulaşırsam ne diyeyim?" diye sorup "Allah'ım, sen affedicisin, affi seversin; beni affet de" duasını öğrenir (Ahmed b. Hanbel, VI, 171, 182, 183 vd.); "Kıyamet günü seven sevdiğini hatırlar mı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 110, 101, 148); "Kevser nedir?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 281); aniden ölüm (Ahmed b. Hanbel, VI, 136); "Kadınların üzerine cihad görevi düşer mi?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 75, 67, 165 vd.) onun soruları arasındadır.

¹⁷⁸ Ey kalpleri çeviren! Kalbimi dinin üzerine sabit kıl!" duasını çoğaltınca sebebini sorduğunda aldığı cevap "Kalpler Allah'ın elinin iki parmağı arasındadır, dilediğini azdırır, dilediğini sağlam kılar" olur (Ahmed b. Hanbel, VI, 91, 250-251). İşlerinin çoğunun sonunda "Sübhanallah ve bi-hamdihi, estağfiruke ve etûbu ileyk" demesi üzerine Âişe sebebini sorar, "Rabbim bir işaret görürsem O'nu tesbih etmemi, tövbe etmemi emretti, o işareti gördüm" deyip Nasr sûresini okur (Ahmed b. Hanbel, VI, 35, 174).

¹⁷⁹ Bir meclise oturunca bir şeyler söylerdi, Âişe ne olduğunu sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 77).

¹⁸⁰ Bakî'den dua edip çıktığını görünce sebebini sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 252).

¹⁸¹ Zilhiccenin dördünde yanıma kızgın olarak girince "Seni kim kızdırdı? Allah onu ateşe atsin!" (Ahmed b. Hanbel, VI, 175, Tayâlisî, III, 127, r. 1644); rüzgârla gelen bulutları görünce hep en-dişelenmesi üzerine nedenini sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 66, 167, 240-241).

¹⁸² Ahmed b. Hanbel, VI, 101, r. 24697.

¹⁸³ Âişe "Üzerinde oruç borcu olarak ölen kişinin durumunu" sorar (Ahmed b. Hanbel, VI, 69); i'tikâfa girmek için çadır kurduran Resûlullah'ın çadırları yanına Âişe, Zeyneb, Hafsa validele-rimizde çadır kurdurunca "Bunlar ne?" diye sorduğunda "Âişe, Hafsa ve Zeyneb'in çadırı" cevabını alınca "Siz bununla hayır mı umdunuz! Çözün çadırları, i'tikâfa girmeyeceğim" der (Ahmed b. Hanbel, VI, 84, 226).

¹⁸⁴ Yanına giren kişiye "Mâide sûresini okur musun?" diye sorduğunda "Evet" deyince "O, son inen sûredir. Onda ne helal bulursan helal ne haram bulursan haram kıl" demesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 188).

¹⁸⁵ Ammâr, Eşter'le yanına girince "Bu kim?" der; o, "Eşter" denince "Sen benim yeğenimi mi öldürmek istedin?" "Evet, ben onu, o beni!" "Eğer yapsaydın kurtuluş bulmazdın!" şeklinde devam eden rivayet (Ahmed b. Hanbel, VI, 58, 181, 205, 1647 vd.); Şam'dan gelen kadınlara şöyle der "Siz hamama mı gidiyorsunuz? Hâlbuki 'Kocasından başkasının evinde elbisesini çıkaran kadın Allah ile arasındaki perdeyi yırtar' buyurdu" (Ahmed b. Hanbel, VI, 173, 198-199); ticaret malını Şam'a ve Mısır'a gönderirken, sonra bir kez Irak'a gönderdiğini zikreden kişiye "Sana ve eski ticaret yoluna ne oldu ki?" deyip devam eden rivayet (Ahmed b. Hanbel, VI, 246); hayızlı kadının namazını kaza edip etmeyeceğini soran kişiye "Sen Harûriyye'den misin?" demesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 32, 94 vd.).

ber tarafından desteklenen sorgulayıcı zihin yapısı, kimsenin sormadığı sorular sormasını, aldığı cevapların değerinin artıp araştırılmasını sağlamış ve bu onun rivayetlerini çoğaltan nedenlerden biri olmuştur.

Hiz. ÂiŖe'nin rivayetleri arasında, ona sorulan sorulara cevap teŖkil edenleri çoktur. Ŗimdiye kadar bu sorulara iŖaret edilen konu baŖlıkları oldu. Bunların hari-
cinde de ona pek çok soru sorulmuŖ ve o bunlara cevap vermiŖtir. Her iki
MüŖned'deki rivayetlerde ona Kur'an hakkında 3,¹⁸⁶ namaz hakkında 12,¹⁸⁷ gece
namazı hakkında 12, oruç hakkında 9, hacla ilgili 4, gusül hakkında 7, bazı ahkâma
dair 4,¹⁸⁸ genel konularda 13¹⁸⁹ soru sorulduğu ve bunları cevapladığı gürölmektedir.
Tüm bu örneklerden anlaŖılacaėı üzere, onun rivayetlerinin ortaya çıkmasında, soru-
lan sorulara verdiği cevaplar da önemlidir.

Kur'an'da geçen iki ifadenin, nasıl anlaŖılacaėına dair açıklamaları da dikkate
değerdir. Bunlardan ilki "Muhammed Rabbini gördü mü?" sorusuna sebep olan ayet-
ler (Tekvîr, 23 ve Necm, 13) hakkındadır. Onun cevabı: "Söylediğin Ŗeyden tüylerim

¹⁸⁶ Hiz. Peygamber'in Kur'an okuma tarzı (Ahmed b. Hanbel, VI, 153, 167); Kur'an'dan bir ibarenin okunuŖ tarzı (Ahmed b. Hanbel, VI, 95, 144) ve bir ayetin açıklaması (Tayâlisî, III, 92, r. 1592).

¹⁸⁷ "Ramazanda namazı nasıldı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 36, 104); nafile namazları (Ahmed b. Hanbel, VI, 30, 239); "Duhâ kılar mıydı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 31); oturarak namaz kılanın durumu (Ahmed b. Hanbel, VI, 61, 71, 221 vd.); "Namazı nasıldı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 43, 174); ikindiden sonraki iki rek'at (Ahmed b. Hanbel, VI, 84, 145 vd.); "Namazını nasıl kılardı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 254); namazı –yatsıdan sonra– (Ahmed b. Hanbel, VI, 58); oturarak iki rek'at kılıŖı (Ahmed b. Hanbel, VI, 237); sabah namazının iki rek'atı (Ahmed b. Hanbel, VI, 183, 184 vd.); devam etmeyi en sevdiği namaz (Ahmed b. Hanbel, VI, 43) ve "Cuma gecesini veya gününü tercih ediyor muydu?" (Tayâlisî, III, 26, r. 1501).

¹⁸⁸ "Bain talakla boşanan kadın baŖkasıyla evlense kocasıyla ilişkiye girmeden boşansa ilk eşine helal olur mu?" "Hayır, ilişkiye girmeden olmaz" (Ahmed b. Hanbel, VI, 42); hamilenin iddeti (Tayâlisî, r. 1591); "Kadınlar için harcananlar sadaka mıdır?" (Tayâlisî, r. 1636); nehyedilen kaplar (Ahmed b. Hanbel, VI, 133, 278 vd.).

¹⁸⁹ "Gece kalkınca ne derdi? Ne ile baŖlardı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 143); "Eve gelince ilk ne yaptı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 41-42); ÂiŖe'ye Resûlullah'ın duasının sorulması (Ahmed b. Hanbel, VI, 31, 100); "Birinizin sırası gelince –hayızlı ise– nasıl yaptı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 123, 170); "en sevdiği amel" (Ahmed b. Hanbel, VI, 113, 250, 94, 147 vd.); "Eve gelince bir Ŗey söyler miydi?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 55); "Herhangi bir güne bir Ŗeyi tahsis eder miydi?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 55, 189); Resûlullah'ın mirası (Tayâlisî, III, 145, r. 1670); "Eve gelince ilk ne yaptı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 192); "ıkmadan önce ne yaptı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 109, 254); "Ona Ŗiir arz olunur muydu?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 138, 156, 222); "Onun ahlakı nasıldı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 91); "öle –kırlara– geziye çıkar mıydı?" (Ahmed b. Hanbel, VI, 58, 222 vd.).

diken diken oldu. Kim sana üç şey söylerse yalan söyler: 1- Rabbini gördü diyen – En’âm, 103 ‘Gözler O’nu görmez, O gözleri görür.’– 2- Yarın ne olacağını bildiğini söyleyen, –Lokmân, 34 ‘Saatin ilmi O’nun yanındadır.’– 3- Muhammed, Kur’an’dan bir şey gizledi diyen.¹⁹⁰ İki kez Cibrîl’i asli sûretinde gördü” şeklindedir.¹⁹¹ Yani onun Rabbini gördüğüne delil olarak sundukları ayetlerin aslında Cibrîl’i görmesine delalet ettiğini söylemiştir.¹⁹² Muhtemelen saydığı üç konuda döneminde ileri sürülen iddiaları da reddetmiştir.¹⁹³ Bu örnek, bizzat Ebû Hüreyre’yi uyarırken belirttiği üzere yapılan rivayetlerin içeriğinin İslam’ın genel doğruları ile uyuşmasına dikkat ettiğini vurgular. Kendi görüşlerinin doğruluğunu da ayetlerle ispatlar.

İkinci ifade, Safâ ve Merve’nin Allah’ın nişanlarından olduğuna dair ayette (Bakara, 158) geçendir. Yeğeni Urve, bu ifadeleri sa’y edilmemesinin Müslümana bir günahı olmayacağı şeklinde anlayınca o karşı çıkmıştır. Açıklaması ise “Ensâr cahiliyede Safâ ve Merve arasını sa’y etmeyi günah sayardı, İslam’da bunu sorduklarında ayetler indi. Sonra Hz. Peygamber’in sünneti onları tavaf etmek oldu. Artık hiç kimse onu bırakamaz” şeklindedir. Hatta “Eğer senin dediğin gibi olsaydı ifade ‘Onları tavaf etmenizde’ değil, ‘Onları tavaf etmemenizde sakınca yoktur’ şeklinde olurdu” demiştir.¹⁹⁴ Ehl-i Sünnet mezheplerine göre sa’yın hükmü; Hanefiler dışındakilere göre farz, Hanefilere göre vaciptir.¹⁹⁵ Yani dört mezhebe göre de hac ibadetinde sa’y yapmak gereklidir. Bu rivayetle de o, görüşlerinin isabetliliğini sergilemiştir.

¹⁹⁰ “Ey Peygamber! Sana Rabbinden indirileni tebliğ et” Mâide, 67.

¹⁹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 49-50, 236.

¹⁹² Ahmed b. Hanbel, VI, 214.

¹⁹³ Kendine indirilenden bir şeyler gizlendiği iddiası Hz. Ali taraftarlarının savunduğu vasilik inancı olabilir. Hz. Ali’nin vasiliği iddiasına dair itirazlarını dile getiren rivayet (Ahmed b. Hanbel, VI, 32, r. 24039).

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 144, 162-163, 227.

¹⁹⁵ Komisyon, *Hac İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2006, s. 86-87.

Öyleyse onun rivayetlerini arttıran etkenlerden biri de gündemdeki ihtilafî dinî meselelerde fikrine başvurulmasıdır.

Değnilmesi gereken bir konu da, Allah Resûlü'nün kendisini eğitmek amacıyla verdiği bilgi ve öğütleri insanlara aktarmasıdır. Eşleriyle vakit geçirmeyi düzenli alışkanlık edinmiş Allah Resûlü,¹⁹⁶ onların eğitimiyle de bizzat ilgiliydi. Bazen onlara dua öğretir,¹⁹⁷ bazen tavsiyelerde bulunurdu.¹⁹⁸ Uygun durumlarda gerekli öğütleri verirdi. Mesela; bir ihtiyaç sahibine evinden verilecek şeyi görmek isteyen Âişe validemize, “Hesap etme, Allah da sana karşı hesaplar” demiştir.¹⁹⁹ Kesilen koyundan ne kaldığını sorduğunda “Bir kürek kemiği dışında bir şey kalmadı” cevabını verince “Asıl kürek kemiği dışında hepsi kaldı”²⁰⁰ diyerek olaylara hakikat gözüyle bakmayı, sadece dünyalık cepheden değerlendirmemeyi öğretmiştir. Bir başka sefer Yahudi heyeti gelip “es-Sâmü aleyke” (ölüm üzerine olsun) demiş, Allah Resûlü sadece “ve aleyküm” (sizin de üzerinize olsun) cevabını vermiştir. Fakat hiddetlenen Âişe'ye bu cevap yeterli gelmemiş, “Bilakis, ölüm sizin üzerinize olsun!” diye başlayıp devam ederek ağır bir cevap verince “Yavaş ya Âişe! Allah her işte yumuşaklığı sever” uyarısını yapmıştır.²⁰¹ Yine hırsız ondan bir şey çaldığında beddua edince “Ondan –cezasını– hafifletme!” tavsiyesini vermiştir.²⁰² Binddiği deveye lanet ettiğinde ise “Ona binme!” demekle yetinmiştir.²⁰³ Sayılan rivayetler sadece içerdikleri bilgi ve öğütler nedeniyle değil, bunların verilme tarzı açısından da önemlidir. Yapı-

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 107-108.

¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 133-134, 146-147.

¹⁹⁸ Tövbe ve bağışlanma dileme tavsiyesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 264); günahların küçümsenenlerinden de sakınma tavsiyesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 70, 151); Âişe'nin hücreesindeki kızı evlendirdiği gün evde oyun sesi olmayınca “Ensâr şöyle şöyle –oyun kastederek– sever” tavsiyesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 269).

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 108, 139 vd.

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 50.

²⁰¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 37, 85, 199, 229-230, 134-135.

²⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 45, 136, 215.

²⁰³ Ahmed b. Hanbel, VI, 138.

lan yanlış hiç hoş gitmeyecek bir şey olsa bile Allah Resûlü “Sen bunu nasıl yaptın! Bu yapılır mı?” gibi herhangi bir ifade kullanarak eşini asla rencide etmemiştir. Olan olmuştur. Bundan sonrasında olaydan çıkarılacak öğüt, yapılanın nasıl telafi edileceği önemlidir.²⁰⁴ İşte bu şekilde öz güveni pekiştirilerek yetiştirilen Müminlerin Annesi, kusurlu sayılabileceği olayları dahi anlatmaktan çekinmemiş; aldığı eğitimi, sahip olduğu ilmi sonraki nesillere aktarmıştır.

Bu bilgiler ışığında Hz. Âişe rivayetlerinin; Resûlullah’ın ibadetleri, özel hâlleri, aile ilişkileri gibi konuları en iyi bilenlerden kabul edildiği için ona sorulan soruların cevaplarına, kendisine danışılan meselelerde verdiği fetvalara, ziyaretine gelenlere yaptığı uyarılara, verdiği öğütlere, aldığı eğitimi anlatımına, bir de düzenli olarak yanına girebilen ilim camiasından seçkin kişilere verdiği bilgilere dayandığını söyleyebiliriz. Ayrıca onun, her zaman sosyal hayata aktif olarak katılması, dinî veya siyasi tartışma konularında fikrini beyan etmesi de rivayetlerini çoğaltmıştır. Kuru bilgi şeklinde art arda rivayetleri anlatma tavrını benimsemese de sahip olduğu ilimden Müslümanların azami ölçüde faydalanmasını sağlamıştır.

1.2. Hz. Âişe Rivayetlerine Genel Bakış

Rivayetlerin sıhhatinin tespiti ve doğru anlaşılması, ancak hem ait olduğu sahabî râvisinin tüm rivayetlerinin hem de sünnetin bütünüyle birlikte değerlendirilmesiyle mümkündür. Bir rivayetin, sünnet bütününe uygunsa kabulüne dair örnekler,²⁰⁵ ilk dönemlerden beri varlığını zihinde sürdüren bu kaidenin, son dö-

²⁰⁴ Hz. Safiyye’nin gönderdiği yemeği kıskançlığından kabıyla birlikte kırması örneğindeki gibi. Ondan kırıdığı kabın yerine benzerini vermesini söylemiştir (Ahmed b. Hanbel, VI, 277).

²⁰⁵ A. Aydın, *Hadis Tesbit Yöntemi*, Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 67; İ. Hakkı Ünal, *İmam Ebû Hanîfe’nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB Yayınları, Ankara, 2012, s. 171-176; R. Tuzcu, *Hanefî Usulünde Hadis –Debûsî Örneği–*, MÜ İF Vakfı Yayınları, İstanbul,

nemlerde açıktan ifade edilmeye başladığını göstermektedir. Sahabî râvisinin bir rivayetinin diğer rivayetlerine uyumu da gereklidir. Şerh ve tahrîc tarzı eserlerde, bir rivayetın manasına uygun veya ihtilaflı rivayetlerin beraber sayılması, bu uyum arayışının örnekleri sayılabilir. Bu bölümde, Âişe rivayetleri kendi içinde bazı ihtilafları açısından değerlendirilecektir.

1.2.1. Rivayetler Arasındaki Bazı İhtilaflar

Rivayetlerinin çokluğuyla meşhur Hz. Âişe'den gelen rivayetlerin içeriğinde, hiçbir zıtlığın bulunmamasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. İnsanın sorumluluğunu üstlendiği bir alanda, kusursuzluktan bahsetmenin imkânı ölçüsünde, bu beklenti karşılanabilir.

Yine de rivayetlerin içeriklerinde fark edilen ihtilaflar, sınırlı sayıdadır. İlk okumada ihtilaf gibi gözükten bazı farklılıklar, rivayetlerin bütünlüğü içerisinde ortadan kalkmaktadır.

Örneğin; rivayetlerde Hz. Peygamber'in gece namazının kaç rek'at olduğu hakkında farklı rakamlar geçmektedir. Onun, gece namazını on üç,²⁰⁶ on bir,²⁰⁷ dokuz²⁰⁸ ve yaşlanınca yedi²⁰⁹ rek'at kıldığı bilgisi vardır. Fakat bazı rivayetlerden; 13 rakamının, sabah namazının iki rek'atlık sünnetinin de sayılmasıyla ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.²¹⁰ O zaman, sadece gece namazı için on bir rek'at kıldığı, sabahın iki rek'atlık sünneti eklendiğinde 13 sayısının telaffuz edildiği, söylenebilir. Yine bazı

2014, s. 210-230; B. Özudoğru, *İbnnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadîr'de Hadis Usulü Meselelerine Yaklaşımı*, MÜ SBE TİBAD, İstanbul, 2008, s. 44.

²⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 39, 222, 244 vd.

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 34, 35 vd.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 253, 100 vd.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 32, 225.

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 55, 39, 165, 53-54 vd.

rivayetlerde yaşlanıp ağırlaşınca dokuz rek'at kıldığı geçmektedir.²¹¹ Öyleyse, dokuz kıldığına dair rivayetler, yaşlılığına has olmalıdır. Zaten yedi kıldığı rivayeti, yaşlandığı zamana hasredilmiştir. Yedi rek'atın, aslında sabahın ikisi sayılmadığında söylendiği,²¹² sonuçta sabahın ikisiyle birlikte sayılırsa dokuz olacağı ve bunun da yaşlanınca kıldığı rakam olduğu açıklaması da vardır.²¹³ Bütün bu rivayetlerdeki bilgiler toplanırsa, aslen Resûlullah'ın gece namazının on bir rek'at olduğu, sabahın iki rek'at sünneti sayılınca bu rakamın 13'e ulaştığı, yaşlanınca bunu yediye düşürdüğü, sabah namazının iki rek'at sünnetinin de sayılmasıyla bu sefer rek'at sayısının dokuz ulaştığı sonucu çıkmaktadır.²¹⁴ Bu durumda ilk bakışta zıt gibi görünen rakamlar, bütünlük içinde uyumlu hâle gelmektedir.

Hiz. Peygamber'in cünüp olarak yattığında hiç suya dokunmadığını da,²¹⁵ yatmadan önce abdest aldığını da²¹⁶ bildiren rivayetler vardır. Hatta her iki bilgi, aynı râviden gelmiştir.²¹⁷ Bir rivayette ise Allah Resûlü'nün, cünüpken yatmadan önce abdest aldığı, cünüp olarak uyumak isteyen de bunu yapmasını söylediği geçmektedir.²¹⁸ Oysa Allah Resûlü'nün cünüpken yatıp sabah oluncaya kadar uyuduğuna, hem de o gün oruç tuttuğuna dair rivayetler²¹⁹ çoğunluktadır. Bu durumda cünüpken abdest almadan uyumadığı öne sürülemez. Bu zıtlığın sebebi ne olabilir? Rivayet edilen sözün içeriğine de dikkat etmeyi savunan Âişe validemizin, bizzat bu iki zıt ifadeyi kullandığını kabul etmek makul değildir. Konu hakkında genişliğe, suya do-

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 53-54, 235-236.

²¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 149.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 236.

²¹⁴ Ayrıca bu rivayetlerde gece namazının ikişer rek'atlı oturarak mı yoksa vitir hariç oturulmadan mı kılındığı, vitir için ayrı, oturulmadan kılınan rek'atın bir mi beş mi olduğuna dair farklı bilgiler mevcuttur. Bunların farklı uygulamalara işaret edebileceği kabulüyle tartışmalarına girmedik.

²¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 42, 106-107, 109 vd.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 91-92, 103, 149 vd.

²¹⁷ Esved b. Yezid (Ahmed b. Hanbel, VI, 171, 192).

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 91-92.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 34, 101, 221, 253 vd.

kunmadan uyumanın da abdest alıp uyumanın da imkânına yormak ise abdest alıp uyuması rivayetlerde abdestin gerekliliğinin vurgulanmasıyla bağdaşmaz.

Cünüpken uyuyup sabah olunca gusül almakla ilgili rivayetlerden bir tanesi şöyledir: Bir adam gelip “Namaz vakti ben cünüpken giriyor ve oruç tutmak istiyorum” der. Hz. Peygamber “Aynısı bana da oluyor. Gusül al, orucunu tut” dediğinde, o kişi “Sen bizim gibi değilsin, gelmiş ve geçmiş günahların af olundu” cevabını verir. Öfkelenen Allah Resûlü, “Umuyorum ki Allah’tan en çok korkanınız ve neden sakınılacağını en iyi bileninizim!” der.²²⁰ Bu rivayetten, Hz. Peygamber’in yaşadığı dönemde, onun fiilî sünnetine rağmen, cünüpken uyumanın hoş karşılanmadığı anlaşılır. İslam Peygamberi’ne cünüpken uyumak gibi halk arasında kusur kabul edilen bir hata atfedilemediğinden, rivayetlere en azından abdest aldığı gibi bir ilave yapılmış olabilir.

Allah Resûlü’nün cünüpken uyumadığı –cünüpken uyuduğu hakkında rivayetlerin bolluğu sebebiyle– iddia edilemiyorsa en azından abdest alıp uyuduğu söylenerek telafi yoluna gidilebilirdi. Bu anlayışla, belki başta rivayetlere râvi açıklaması şeklinde girmiş “abdest alırdı” ibaresi zamanla rivayetin metninden sayılmış olabilir. Zira rivayet ilminde ziyadelerin, zaman içinde metne dahil olabildiği bilinen bir husustur.²²¹ Yapılan yorumun kesin doğruluğunu ispatlamak, ayrı bir çalışmayı gerektirir. Ziyade olmasa bile, abdest alıp uyumak gerektiği görüşünü sünnete zıt olduğu için doğru bulmak güçtür. Oruç tutacağı gün, cünüp uyuyup sabah namazı için kalkınca gusül aldığına dair rivayetin çokluğu²²² ve Âişe validemiz dışındaki eşler-

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 67, 156, 245.

²²¹ Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 203-207.

²²² Âişe validemizin rivayet listesi, “Oruç” başlığı, 8. rivayet.

den de gelmesi²²³ bu görüşün tercih edilmesine sebeptir. Tekrarın çokluğu, ilk dönemden beri mesele hakkında ihtilafa ve konunun araştırıldığına işaret eder. Ağırlık kazanan görüş, en azından abdest alınması gerektiği olmuşsa da²²⁴ fiilî sünnet, cünüpken uyunabileceğidir.

Bir önceki rivayetteki benzer başka bir çelişki de, Abdullah b. Amr'ın (ra) gusülde saçları çözmeyi emrettiği haberini duyan Hz. Âişe'nin "Bari saçlarını kazıtmalarını söyleseydi! Ben Resûlullah'la aynı kaptan gusleder ve saçıma üç kez su dökmekle yetinirdim"²²⁵ rivayetiyle mechûl bir râviden gelen "Altmış senedir bana anlatıyor: Âişe 'Bir gün saçlarımı sıkıca topladım da bana 'Ey Âişe! Bilir misin her saç telinin altında cenabet vardır' dedi"²²⁶ rivayeti arasındandır. İkinci rivayetin problemli olduğu, tahkik notunda belirtilmektedir.²²⁷ Yine de bu rivayet, kaynaklara geçmiştir. Toplumun dini algılama şekli, gusül alınırken saçların çözülmemesini sindiremediğinden, özellikle "Altmış yıldır anlatılıyor" vurgusu da eklenerek bu rivayet aktarılmış olabilir mi, sorusuna bizim cevabımız "evet"tir. Günümüzde de saçını çözmeden gusül alınabileceği görüşü halk arasında itibar görmez.

Şimdi ele alınacak iki örnekte olduğu gibi bazen de ihtilaf; bir rivayetin rivayetler bütününe zıtlığı şeklindedir.

Hz. Peygamber daima, dinin verdiği ruhsatlar konusunda kendi tutumunun, "Sen bizim gibi değilsin. Gelmiş geçmiş günahların affolundu" şeklinde yorumlar getirilerek benimsenmemesinden rahatsız olmuş, Allah'tan en çok korkanın kendisi

²²³ Ümmü Seleme validemizin rivayet listesi, "Gusül" başlığı, 10. rivayet.

²²⁴ Bkz. Komisyon, *Hadislerle İslâm*, II, 133. "Avret mahalli yıkanıp abdest alarak uyunabileceği" görüşü ilk sıradadır.

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 43, r. 24160.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 110-111, 254.

²²⁷ Ahmed b. Hanbel, thk., r. 24797. Tahkik dipnotunda, benzer lafızla farklı kaynaklarda geçen, sahabî râvisi farklı, zayıf diğer rivayetlere işaret edilmektedir.

olduğunu vurgulayarak,²²⁸ örnekliliğini hatırlatmıştır. Rivayetlerinde bu bilgiyi defalarca tekrarlayan Hz. Âişe'nin, şöyle bir fetva verdiği geçmektedir: “Oruçlu kadınıyla mübâşeret eder mi?” “Hayır.” “Resûlullah etmiyor muydu?” “O nefesine en hâkim olanınızdır.”²²⁹ Rivayet, sadece metnine bakıldığında, “O yapabilirdi ama siz yapamazsınız” şeklinde yanlış anlamaya müsaittir. Oysa bu anlayışa ilk karşı çıkan Allah Resûlü’dür. Onun zaman zaman kendine has olarak yaptığı ibadetleri, ümmetinin yapmamasını istediği olmuştur,²³⁰ fakat tam tersi kendi kullandığı bir ruhsatı ümmetinin kullanmasına izin vermemesi –Allah tarafından ona özel ruhsat verilmesi hariç– düşünülemez. O zaman Âişe validemiz nasıl bu fetvayı vermiştir? Rivayetin bir tarikinden onun bu ilaveyi, “Hanginiz onun kadar nefesine hâkim?” diye sorarak, uyarı maksatlı yaptığı anlaşılmaktadır.²³¹ Yani âdetâ rivayetlerde “Tamam bu konuda ruhsat var ama nefsinize hâkim olup olamayacağınıza dikkat edin!” uyarısında bulunmak istemiştir. Müminlerin annesinden bu uyarının gelmesi doğaldır. Sedd-i zerâi‘ nev’inden, oruçluyken mübâşereti doğru bulmadığı da söylenebilir. Ama Resûlullah’ın bir davranışını diğer insanlara yasaklaması, ne mümkün ne de doğrudur.

Döneminde kadınların aleyhine ifadeler içeren rivayetlerin aktarılmasına ilk karşı çıkan kişi olan²³² Hz. Âişe, ne yazık ki kadın aleyhine rivayetlerde de kaynak gösterilmekten kendini kurtaramamıştır. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ondan ge-

²²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 67, 56, 61, 45, 181.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 128.

²³⁰ Visâl orucundan nehyetmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 242, 258) ve i’tikâfa girecekken eşlerinin çadırlarını görüp hepsini kaldırarak o sene ramazanda i’tikâf yapmaması (Ahmed b. Hanbel, VI, 84, 226) örneklerinde olduğu gibi.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 44, 42, 156, 216, 230 vd.

²³² “Namazı ne keser?” “Eşek ve kadın” “Eğer kadın hayvan derecesinde ise ben onunla kible arasında cenaze gibi uzanırken o nasıl namaz kılardı?” (Ahmed b. Hanbel, VI, 126); “Namazı ne keser diyorlar?” “Kadın, köpek ve eşek”, aynı itiraz (Ahmed b. Hanbel, VI, 134); başka bir varyantta “Bizi köpek ve eşekle bir tutmanız ne kötü!” ifadesiyle birlikte itiraz (Ahmed b. Hanbel, VI, 44, 54-55, 42 vd.); “Uğursuzluk üç şeyde olur” rivayetine itirazı geçmişti (Ahmed b. Hanbel, VI, 150, 240, 246).

len bir rivayet şöyledir: Bir devenin Resûlullah’a secde ettiğini gören ashap “Hayvanlar, ağaçlar bile sana secde ediyor. Biz, sana secde etmeye daha layığız” deyince “Rabbinize kulluk edin, kardeşlerinize ikramda bulunun; bir insanın diğerine secde etmesini emredecek olsaydım kadının kocasına secde etmesini emrederdim. Eğer kocası ona sarı dağdan siyah dağa, siyah dağdan beyaz dağa taş taşımasını emretseydi yapması gerekirdi” der.²³³ İbn Mâce’de de geçen bu rivayetin izahında, “Dağdan dağa taş taşımak faydasız ve çetin bir iş olduğu hâlde bunun gibi bir teklifte bile karıya yakışır hâl kocasına itaat etmek olunca başka hususlardaki emirlerine itaat etmenin durumu besbelli olur” devamında ise “dağ renklerinin değişik gösterilmesinin hikmeti dağlar arasındaki mesafenin uzaklığını bildirmek içindir” yorumları yapılmıştır.²³⁴ Âişe validemiz vefat ettiğinden, bu rivayeti bizzat yalanlaması imkânsızdır. Oysa Hz. Âişe’den aktarılan rivayetlerin geneline baktığımızda ortaya çıkan tabloya uymaması ve Hz. Peygamber’in eşlerine karşı olan tavırlarına ters düşmesi bu rivayette bir problem olduğunu göstermektedir. Bir yazarın belirttiği gibi, bazı zihinlerdeki kadın imajı, hizmet için yaratılmış cennetteki hurilerle eş değer olduğundan²³⁵ rivayetin sıhhati araştırılacağına ilgili izahlar yapılmış olsa gerektir.

Kadının ne olduğu, nasıl bir kimlik ve kişilik kazanması gerektiği üzerine Resûl-i Ekrem’in dilinden 40 hadis çerçevesinde açıklama getirdiği iddiasındaki bir yazar,²³⁶ kadının aklen eksik olduğu görüşünü müttetekun aleyh rivayetlerde yer al-

²³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 76, r. 24471. Rivayetin tahkik notunda, senedin zayıf olduğu belirtilmekte, “Eğer emretseydim kadının kocasına secde etmesini emrederdim” kısmı hakkında “ceyyid li gayrihi” hükmü verilmektedir.

²³⁴ H. Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1983, V, 210.

²³⁵ “Cennetteki hurilerin itaatkâr, çadırlara kapalı olarak gün görmeyen, sadece bir güzellik nesnesi olan ve varoluş amacı erkeklerin isteklerini yerine getirmek olarak betimlenen tasvirleri zaman içinde dünyada yaşayan dindar kadından beklenir hatta onun bir vecibesi onlara algılanır olmuştur” Ö. Kaya, *Kur’an’da Metafizik Bir Alem: Cennet*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.

²³⁶ Z. Güler, *Kırk Hadiste Kadın ve Aile*, 3. baskı, Dizgi Ofset, Konya, 2005, s. 10.

dığı gerekçesiyle savunabilmektedir.²³⁷ Hâlbuki ilgili rivayetlerin, temel hadis kaynaklarında geçen tüm tarikleri toplanarak yapılan bir değerlendirmede, bu ifadelerin “müdreç” olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.²³⁸ Ayrıca, kadının aklen eksik olduğu iddiasının Yahudi-Hristiyan geleneğinin bir uzantısı olduğu da ifade edilmiştir.²³⁹ Söz konusu bu eser, ele aldığımız “kadının kocasına secde etmesi rivayetini” de kadına dair temel hadisler arasına alabilmiştir.²⁴⁰ Oysa bu rivayete, Hz. Âişe rivayetleri bütününe oluşturduğu tabloda bir yer bulmak, imkânsız ve uyumsuzdur.

Yapılan değerlendirmeler, rivayetler bütünü okunurken belli kanaate ulaşılan örneklerle sınırlı tutuldu. Görülen farklı birkaç ihtilafın her biri ele alınmadı.²⁴¹

1.2.2. Hz. Âişe’nin Siyasi Görüşünün Rivayetlerine Yansı(tıl)ması

Siyasetteki rolü, Âişe validemiz hakkında tartışılan bir konudur. İslam ümmetinin, tarih içinde devam edip bugüne gelen, henüz telafisi için bir çıkış yolu bulunamayan, Ehl-i Sünnet-Şia bölünmüşlüğünde “Cemel Vak‘ası” dönüm noktalarındandır.²⁴² Tarihen, Hz. Âişe’nin bu siyasi olayın içinde yer alması, onun hakkında

²³⁷ Güler, *age.*, 62-75.

²³⁸ Kâmil Çakın, “Kadınlar ile İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi”, *Dinî Araştırmalar*, I, sa. 1, (1998), s. 5-30.

²³⁹ H. Ş. Yasdıman, “Yahudi-Hristiyan Kültüründeki Kadın Anlayışının İslâm Kültüründeki İzdeşimleri”, *Kutlu Doğum Sempozyumu 2004: Din-Kültür ve Çağdaşlık*, Ankara, 2007, s. 259-263.

²⁴⁰ Güler, *age.*, s. 115-119.

²⁴¹ Dikkat çeken diğer ihtilaflara örnekler: İstihâzeli kadın her vakit gusül mü almalı (Ahmed b. Hanbel, VI, 119, 139, 172); abdest mi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 82, 204); resimli kumaştan ev eşyası yapmak mutlak yasak mı (Ahmed b. Hanbel, VI, 85, 86, 246 vd.); yoksa namazda dikkati dağıttığı için perdelenmekten hoşlanılmayan bir nesneyken ev eşyasında kullanılabilir bir şey mi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 112, 229, 247 vd.); Hz. Ömer’in Sevd validemizi görünce “Seni tanıdık” demesinden sonra hicap ayetleri mi indi (Ahmed b. Hanbel, VI, 223, 271); yoksa Hz. Sevd’nin bu davranıştan şikâyetiyle ihtiyaç için çıkma izni mi verildi? (Ahmed b. Hanbel, VI, 56) gibi.

²⁴² Şia’nın doğuşu hakkında yazılan iki makalede de Şia’nın çıkışına kaynaklık eden olaylar arasında sayılmaktadır. E. Ruhi Fırlalı, “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişmesi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993, İstanbul)*, 1993, s. 33-46; A. Vehbi Ecer, “Şia ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 1, (1983), s. 134.

konusurken siyaset konusunu ister-istemez gündeme getirmektedir. Ayrıca rivayetleri incelendiğinde, siyasi duruşunu haklı gösteren içerikteki dikkat çekmektedir.

Her iki *Müsned*'de de siyasi meselelerle ilgili ona nispet edilen rivayetler, ilk halifeler dönemindeki mevcut siyasi otoriteyi desteklediği yönündedir. Hatta babası Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin gerekliliğini vurgulayan bazı rivayetler ona dayandırılmıştır.²⁴³ Bu rivayetlerden biri şöyledir: Son hastalığında Allah Resûlü Âişe validemize “Bana Ebû Bekir ve oğlunu çağırın da yazsınlar, iştahı olan Ebû Bekir'in işini tatmaya, arzusu olan arzulamaya kalkmasın!” deyip sonra “Allah ve müminler Ebû Bekir'den başkasına razı olmaz” der.²⁴⁴ Diğer tarikinde ise rivayet şu şekildedir: Ağırlaşıncı Allah Resûlü, Abdurrahman b. Ebî Bekir'e “Bana bir kemik ya da deri parçası getirin de Ebû Bekir için muhalefet edilmeyecek bir vasiyet yazayım” der. O gidince “Allah ve müminleri, sana (ya Ebâ Bekir) muhalefet edilmesinden yüz çevirir” buyurur.²⁴⁵ Bir diğerinde: Son hastalığında Allah Resûlü, Abdurrahman b. Ebî Bekir'i, vefatından sonra babasına muhalefet edilmesin diye bir vesika yazmak için çağırır, sonra “Allah müminleri bundan korur” deyip yazmaktan vazgeçer.²⁴⁶ Bu hadiseye dair rivayetlerin geliş yollarını, kaynak sahabeyi, isnad ve metin problemlerini inceleyen bir eserde, Şia'nın Hz. Ali'ye vasiyet edilmesini engellenme iddialarına cevap gibi görüldüğü değerlendirilmesi yapılmıştır.²⁴⁷ Söz konusu eserin yazarı, metodu yönünden ön kabullerini ispatlamak için delil topladığı izlenimini verdiği

²⁴³ Tekrarsız olarak tek kabul edilen bu rivayetin, lafız farklılıkları olan tarikleri mevcuttur. Konunun devamında bunlar ayrı ayrı geçmektedir.

²⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 144, r. 25113.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 47, r. 24199, 106, r. 24751.

²⁴⁶ Tayâlisî, III, 104, r. 1611.

²⁴⁷ İ. Canikli, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, Medrese Yayınları, İstanbul, 2006, s. 58-61. Yazar hadiseye İslam tarihinde “Kırtas Olayı” dendiğini söylemektedir. Fakat bu kavram, Hz. Ali'ye vasiyet etmek istediği yorumuyla, vefatından önce vasiyet yazdırmak istediğinde yanında tartışılması üzerine vasiyet yazdır(a)maması hakkındaki rivayetler için kullanılmaktadır. Ş. Öz, “Kırtâs Hadisesi ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi –İbn Sa'd Özelinde–”, *Hikmet Yurdu*, 2009, II, sa. 3, s. 275-286; A. Osman Ateş, *Ehl-i Sünnet ve Şia'nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1996, s. 141-152.

eleştirisine maruz kalmışsa da²⁴⁸ değerlendirmeleri dikkate değerdir. Başka bir makalede de ilgili rivayetler hakkında, hilafetin Hz. Ali soyuna ait olması gerektiğini savunan Şîî imamet teorisine karşı Sünnî hilafet teorisinin bir antitez olarak geliştirildiği²⁴⁹ görüşü ifade edilmektedir.

Buna karşılık, Hz. Peygamber vefat ettiğinde başının göğsüne yaslı olduğu ve herhangi bir vasiyette bulunmadığı²⁵⁰ ve kimseyi halef tayin etmediği, eğer etseydi Ebû Bekir veya Ömer'i tayin edeceği²⁵¹ rivayetleri, babasına vasiyet edilmesine işaret eden rivayetlerle çelişkilidir. Zira söz konusu rivayetler kendisine ait olsa, Âişe validemizin Hz. Ali'nin vasi olduğunu iddia eden görüşe itirazının, "O ne zaman vasiyet etmiş?" şeklinde değil de "O, Ali'ye değil babam Ebû Bekir'e vasiyet etti" şeklinde olması beklenirdi. İhtilaf, acaba verilen rivayetler Hz. Âişe'nin siyasi tutumuna uygun görüldüğü için ona atfedilmiş olabilir mi sorusunu akla getirmektedir. Cevabın "evet" olması kanaatimizce uygundur.

Hilafeti döneminde babasına destek sayılacak bir görüşü de Hz. Peygamber'in mirasıyla ilgilidir. Rivayetine göre, Allah Resûlü'nün eşleri Hz. Osman aracılığıyla miras haklarını istemeyi kararlaştırdı, o, "Bize vâris olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır"²⁵² hadisini hatırlatmıştır.²⁵³ Böylece eşlerinin miras iddialarından vaz geçtiğinin anlaşıldığı yorumu yapılmıştır.²⁵⁴ Hz. Ebû Bekir, önemli siyasi kararlarından birini, Hz. Fâtıma babasının bıraktığı mal ve arazilerden miras payını

²⁴⁸ B. Kuzudişli, "Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis Adlı Kitap Üzerine: Bir Yöntem Analizi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, VI, sa. 2, (2008), s. 79.

²⁴⁹ İ. Hakkı Atçeken, "İbn Teymiyye'nin Hz. Ali'nin İmâmetiyle İlgili Şîî Rivâyet ve Yorumları Tenkidi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 12, (2001), s. 50.

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 32, r. 24039.

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 63, r. 24346.

²⁵² Sadece tırnak işareti arasındaki ibare (Ahmed b. Hanbel, VI, 145, r. 25125).

²⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 262, r. 26260.

²⁵⁴ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmadüddîn İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetül-Maârif, Beyrut, 1977, V, 285.

istediğinde, aynı hadisi gündeme getirerek reddetme yönünde vermiştir.²⁵⁵ Hz. Fâtıma'nın bu karara itirazı, herhâlde hadisten haberdar değildi şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır.²⁵⁶ Ehl-i Sünnet-Şia rivayetlerinde geniş bir yer bulan bu konuda²⁵⁷ Hz. Âişe'nin rivayete dayandırdığı görüşü, babasının haklılığıdır.

Hz. Âişe'nin başka bir rivayetinde, Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'den hilafete daha layık olduğu imasını bulmak mümkündür. Bu rivayette şu ifadeler yer alır: Resûlullah hastalanınca 'İnsanlar namaz kılsın' dedi. Ömer çağırıldı, imam oldu, onun sesini duyan Hz. Peygamber 'Allah ve müminler bundan yüz çevirir, Ebû Bekir'i çağırın, imam olsun' dedi.²⁵⁸ Hâlbuki Allah Resûlü'nün son hastalığında Hz. Ebû Bekir'in imam olmasını istemesiyle ilgili diğer rivayetlerde,²⁵⁹ bu ziyade mevcut değildir. Oysa bu ziyadeyle Allah Resûlü'nün yerine imam olmaya Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'den daha layık olduğu kesinleştirilmekte, tartışma veya şüpheyne mahal bırakılmamaktadır.

Vasi tayin etse Hz. Ebû Bekir veya Ömer'i tayin edeceği rivayetlerinin içinde, Hz. Ömer'in hilafetinin haklı görüldüğünün de işareti mevcuttur. Aynı minvalde, Hz. Âişe'nin yanında Hz. Ali ve Hz. Ömer hakkında tartışanlara²⁶⁰ verdiği cevapta "Ali hakkında bir şey söylemeyeceğim ama Ömer için 'O, iki şey içinden birini seçerse mutlaka hayırlısını seçer' buyurdu"²⁶¹ demesi –veya ondan böyle dediğinin aktarılması– da Hz. Ömer'in hilafetini haklı gördüğünün kanıtı sayılabilir. Hz. Ali hakkında ise örtülü bir karşıtlık var gibidir.

²⁵⁵ İbn Kesîr, *Bidâye*, V, 285.

²⁵⁶ Celal Yeniçeri, "Hz. Peygamber Ailesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi)*, İlmi Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s. 397.

²⁵⁷ İ. Altun, "Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünni ve Şii Yaklaşımların Analizi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sa. 27, (2012), s. 3-10.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 34, r. 24061.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 96, 159, 202, 224, 270 vd.

²⁶⁰ Bu tartışmanın içeriği rivayette mevcut değil, fakat rivayet içeriği yönünden, Hz. Ali'nin hilafetinin Hz. Ömer'den evla olduğu yönünde bir tartışma çağrışımı uyandırıyor.

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 113, r. 24820.

Rivayetler vasıtasıyla sahabenin fazileti sıralamasında; gerek Ehl-i Sünnet'in görüşü olan önce Hz. Ebû Bekir'in ardından sırasıyla üç halifenin geldiği, gerek Şiânın görüşü olan Hz. Ali'nin vasi ve sahabenin en faziletlisi olduğuna dair deliller, karşılıklı savunulmuştur. Her iki görüşte, çoğunlukla aynı lafızları, birbirine zıt şekilde öne sürmüşlerdir.²⁶² Hilafetle ilgili çekişmelerin bir tarafını savunan rivayetlere, ihtiyatla yaklaşılmalıdır.

İki *Müsned*'deki rivayetlerde de Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın siyasetini eleştirdiğine dair bir bilgiye rastlanmadı. Sanki Osman hilafetinin çalkantılı dönemlerinde o, sessiz kaldı veya itirazlarını içeren rivayetler bu iki kitaba alınmadı. Fakat Hz. Âişe ve siyaset konusunda kaleme alınanlar farklı bir tablo çizmektedir. Mesela, *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci döneminde Âişe validemiz, "muhalefetin başı" şeklinde vasıflandırılmaktadır.²⁶³ Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber yanında ayrıcalıklı konumda olduğu kanaatiyle Hz. Âişe'ye Hz. Peygamber'in diğer kadınlarından fazla takdir ettiği geliri, Hz. Osman hilafete geçince eşitlediği kaynaklarda geçmektedir.²⁶⁴ Fakat bu eşitliğin Hz. Ömer tarafından yapıldığı da söylenmiştir.²⁶⁵ Siyaset konusunda, belki kendisi farkında olmasa da, ilk kalbî soğukluğun başlangıcının bu karar olabileceği söylenmiştir.²⁶⁶ Oysa erkek kardeşi Muhammed'e (ra), Hz. Osman'a karşı düşmanlığı ve olumsuz sözleri nedeniyle, bizzat Osman (ra) tarafından had cezası uygulanması, bunun sonucu aralarındaki

²⁶² Konuyla ilgili rivayetler, bir doktora tezinde toplanmıştır. M. Demir, *Fezâilu's-Sahabe Rivayetleri Bağlamında Şii-Sünni İhtilafının Sünni Hadis Rivayetine Yansımaları*, Doktora Tezi, AÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Ankara, 2010.

²⁶³ Fayda, "Âişe", *DİA*, II, 203.

²⁶⁴ Ya'kûbî, İbn Vazîh Ahmed b. İshâk b. Ca'fer, *Târîhü'l-Ya'kûbî*, Dâru Sadır, Beyrut, tarihsiz, II, 175.

²⁶⁵ S. İla, *Hz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasî Hayattaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Ü. SBE TİBAD İslam Mezhepler Tarihi Bilim Dalı, Adana, 2007, s. 75-76. Alıntıyı Belâzürî'den yaptığını söylemekle birlikte dipnot vermemektedir.

²⁶⁶ Saîd Efgânî, *Âişe ve's-Siyâse*, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1971, s. 35.

düşmanlığın artması²⁶⁷ aralarında muhalefetin başlamasında daha geçerli bir sebeptir. Halk arasında artan şikâyetlerin ona ulaşması, bu şikâyetleri halifeye ilettiğinde kabul görmemesi de bir diğer sebep olmalıdır.²⁶⁸ Yine Hz. Osman hutbedeyken Hz. Âişe'nin Hz. Peygamber'in bir gömleğini çıkararak, "Ey Müslüman topluluğu, bu Resûlullah'ın giydiği gömleğidir, daha eskimedi. Oysa Osman onun sünnetini eskitti!" diye seslendiği rivayet edilmiştir.²⁶⁹ Bir makaleye göre o, başta Hz. Osman'ın hilafetine karşı çıkmaz ama ona biat da etmez. Sonrasında, onun siyasi tavırlarını eleştirmekten geri durmaz,²⁷⁰ kendini halife karşıtlarının savunucusu konumuna getirir.²⁷¹ Hatta Mısır valisinin azlini isteyen isyancılar ona gelince aracı olup valinin azledilmesini talep eder. Kendisinden, Hz. Osman lehine isyancılara karşı aracı olması istendiğinde ise bunu yapmayıp, hac yapma gerekçesiyle Medine'yi terk eder.²⁷² Başka bir makalede; Hz. Osman'ın atadığı Kûfe valisinin azli isteğini kabul etmediği, şikâyetçilerin Hz. Âişe'den aracı olmasını istedikleri, onunsa halifeyi hakka uymamakla suçlayıp istifaya çağırdığı dile getirilmekte, halife muhasara altındayken hacca gitmesi de siyasi karşıt duruşuna delil gösterilmektedir.²⁷³ Diğer bir görüşe göre Âişe validemiz, kendisinden isyancılarla sulha aracı olmasını bekleyenlere, Hz. Osman'a su getirmek isterken alıkonulup canını zor kurtaran Ümmü Habîbe validemizin durumunu örnek göstererek, kendisinin de başına aynı şeyler gelebileceği gerekçesiyle hac yolculuğuna çıktığı aktarılmaktadır.²⁷⁴ Oysa Hz. Âişe'nin

²⁶⁷ Saîd Efgânî, *age.*, 34.

²⁶⁸ Ö. Sabuncu, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam Tarihindeki Yeri*, Doktora Tezi, Harran Üniversitesi SBE TİBAD İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2015, s. 96.

²⁶⁹ Ya'kûbî, *Târîh*, II, 175.

²⁷⁰ H. R. Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, sa. 3, (2000), s. 136-137.

²⁷¹ Saîd Efgânî, *age.*, s. 35.

²⁷² Ya'kûbî, *Tarih*, II, 175-176.

²⁷³ M. Özkan, "Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Âişe'nin Duruşu Üzerine", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, XLV, sa.1, (2009), 60-61.

²⁷⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII, 187.

genel karakteri düşünülduğünde, bu gerekçe zayıftır. Kesin haklılığına inanması hâlinde, Halife Osman'ı desteklemekten çekinmeyecek ilk insanın o olması beklenirdi. Hz. Osman muhasara edilmeden önce yaşanan olaylarda, Hz. Âişe ile sık sık karşı karşıya geldikleri,²⁷⁵ bu çekişmelerden sonra Âişe validemizin Osman'dan (ra) desteğini tamamen çektiği söylenebilir. Ayrıca, Hz. Osman'ın muhasara altında tutulduğu zamanda yazılan muhalifleri kışkırtıcı mektupların, Hz. Âişe'ye dayandırıldığı bilinmektedir. Kendisi mektupları yazdığını kabul etmese de, Hz. Osman'a muhalif tutumu dolayısıyla, Müslüman halk üzerindeki etkisi birileri tarafından kullanılmış olmalıdır.²⁷⁶ Fakat Halifeye karşı geliştirilen siyasi tutumdan beklentisi, muhtemelen onun katledilmesi değil, görevden çekilmesi veya yanlış uygulamalarından vazgeçip oluşan zararı telafi etmesiydi. Zira Hz. Osman katledilince Hz. Âişe'nin katillere lanet ettiği bilgisi, Hz. Ali'nin bu olayı duyunca ellerini kaldırıp lanet ettiği rivayetin içinde geçmektedir.²⁷⁷

Müsned'lerdeki rivayetlerinde, Hz. Osman dönemindeki tavrına dair bilgi bulunmayan Hz. Âişe'nin, Osman'ın katliyle asilere tavrı aldığı katli haksız bulduğu anlatılmaktadır. Mesela, son hastalığında Allah Resûlü'nün ashabından birisiyle görüşmek istediği, kiminle görüşmek istediğini öğrenmek isteyenlerin sorularına; “Ebû Bekir mi?” “Hayır.” “Ömer mi?” “Hayır.” “Ali mi?” “Hayır.” “Osman mı?” “Evet” diye cevap verdiği –Sıralama dört halife sırasına uygun, sadece Hz. Osman'dan önce Hz. Ali gelmektedir ki sonuçta ona da “hayır” denilebilmesi için, bu sırada söylenmeliydi–; sonra yanına getirilince ona verdiği öğütte “Allah sana bir gömlek giydirecek, münafıklar onu çıkarmak isteyince bana kavuşana kadar sakın çıkar-

²⁷⁵ Örnek olaylar için bkz. Saîd Efgânî, *age.*, s. 36-40.

²⁷⁶ Demirel, *agm.*, s. 137. Hz. Osman'ın hilafetinin son dönemlerinde yaptığı birtakım icraatlara Hz. Âişe'nin muhalif tavrına dair örnekler bu makalede anılmıştır (s. 132-136).

²⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü Fezâilü's-Sahâbe*, I, 455.

ma!”²⁷⁸ buyurduğu,²⁷⁹ kimi rivayetlerde son öğüdü üç kez tekrarladığı vurgusuyla birlikte²⁸⁰ geçmektedir. Bazı rivayetlerde Âişe’ye “Bunu söylemekten seni ne alı-koydu?” sorusu sorulduğunda “Bana unutturuldu” cevabı alınmıştır.²⁸¹ Bir tarikte Hz. Osman’a, “Senin için savaşalım mı?” denilince o, “Hayır, Resûlullah benden söz aldı buna sabredeceğim” cevabını vermiştir.²⁸² Hatta bir başka tarikte, Muâviye bu bilgi-nin kendisine yazılı olarak verilmesinde ısrar etmiştir.²⁸³ Sonuçta rivayetler yoluyla hem kendisi için savaşılmayan –ya da savaşılmasını istemeyen– Hz. Osman, hem bu rivayetleri zamanında insanlara hatırlatmayan Hz. Âişe hem de sonrasında Hz. Os-man’ın hakkını arayan Muâviye haklı çıkarılmış olmaktadır. Hâlbuki Hz. Âişe’nin Osman devrinin son dönemlerindeki muhalif tutumu dikkate alındığında, sanki onun beklentisi de Osman’ın görevi bırakması yönündedir. Yani o da gömleği çıkarmasını isteyenlerdendir. Rivayete göre bu bilgi ona Hz. Osman katledilinceye kadar unuttu-rulmuş, ancak iş işten geçtikten sonra hatırlatılmıştır. Ya da Müslümanların tarihte yaşadıkları acıların şokunu atlatabilmesi için, yaşananların senaryosunun önceden belirlenmiş olduğu her kesimin kendi cephesinden haklı olduğu yönündeki savunma-cı yaklaşım²⁸⁴ bu rivayetleri ortaya çıkarmıştır.²⁸⁵

²⁷⁸ Bu rivayette Sayın Hatiboğlu tarafından siyasi kaynaklı kabul edilmektedir. M. Said Hatiboğlu, *Hazreti Peygamber’in Vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyâsî-İctimâî Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri*, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1967, s. 50.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 75, 51-52, 214-215, 149 vd.

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 75.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 49, 79.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, VI, 51-52.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 86-87.

²⁸⁴ “Hilafetle ilgili tartışmalarda rivayetlerin rolünün ne olduğunu vurgulamak yerine, yaşanan siya-si olayların hadislerin suistimal edilmesinde ve bu tür hadislerin ortaya çıkmasında ne gibi etki yaptığını göz önünde bulundurmamak meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır” İ. Ca-nikli, “Ehl-i Sünnet-Siyaset İlişkisi Bağlamında Hilafetle İlgili Tartışmalarda Rivayetlerin Rolü”, *Dinî Araştırmalar*, VIII, sa. 24, (2006), s. 145.

²⁸⁵ Hadis ilmiyle uğraşanlar için, siyasi içerikli rivayetlerin, en çok suistimal edilenlerden olduğu açıktır. Bir örnek açısından, tarihen yanlış bir rivayetin şeriat hükmü mertebesine çıkışını incele-yen Hatiboğlu Hoca’nın eserine bakılabilir. (M. Said Hatiboğlu, *Hilafetin Kureyşliliği: İslam’da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Kitâbiyât, Ankara, 2005.)

Başka bir rivayette insanların kızdığı Osman'ın durumu ona sordurulunca, “Allah ona lanet edene lanet etsin! Bana dayalıken kendisine vahiy gelen Allah Resûlü, ‘Yaz ya Osman!’ derdi. Bu makama, Allah ve Resûlü yanında kerim olanlardan başkası, ulaşmazdı” cevabını vermiştir.²⁸⁶ Bu rivayetler, Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın haksızlığa uğradığı kanaatinde olduğuna işaret etmektedir. Katlinin öncesinde bizzat siyasetini eleştirenlerden olsa da sonrasında ortaya çıkan düşmanlığın aşırıya vardığını ifade etmiş gibidir.

Hz. Âişe'yi Mekke'den hac dönüşünde Medine'ye gitmeden geri döndüren düşünce ve inanın ne olduğu,²⁸⁷ Cemel Vak'ası'na kadar hatta sonrasında gelişen olaylarla ilgili yorum ve değerlendirmelerinin ne olduğu hakkında, incelenen iki *Müsned*'de de hiçbir rivayet bulunmamaktadır. Sanki bu olaylara dair ne varsa görmezden gelinmiştir.²⁸⁸ Hâlbuki Osman'ın hilafetinin son dönemlerindeki çekişmeleri sebebiyle, onu küfürle itham edip katlini insanlara emrettiğine dair, merdûd olsa da, rivayetler kaynaklara geçebilmiştir.²⁸⁹ Kendi adını temize çıkarıp gerçek katillerin bulunmasını istemek, hareket sebeplerinden olabilir. Rivayetlerin satır aralarında, siyasi çekişmelere katılmaması konusunda uyarıldığı ve sonrasında uyarıyı dikkate almadığı için, kendisine tavrı alındığı bilgisine de rastlanmaktadır.²⁹⁰ Bir rivayette Allah Resûlü tarafından kendisine yapılan “Sizden Hav'eb köpeklerinin havladığı ki-

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 250, r. 26130; iki kızını onunla evlendirdi ziyadesiyle, 261.

²⁸⁷ Burada Hatiboğlu Hocamızın Hz. Âişe'yi Hz. Ali aleyhtarlığına iten ana etkenin, ona İfk hadisesindeki yaklaşımından dolayı kırıncılığı olduğu tezini, Âişe rivayetleriyle bağlantılı görülmediğini ve onun tanınan karakterine uygun bulunmadığını için desteklenmediğini belirtelim. Mehmed Said Hatiboğlu, agt., s. 53.

²⁸⁸ H. R. Demir'in “Hz. Âişe ve Siyaset” adlı makalesinde, konuyla alakalı başka kaynaklarda yer alan birçok bilgi mevcuttur. Bu bilgiler genelde tarihî kaynaklardan alındığından, kimi de zaten zayıf görüşler olduklarından, hadis eserlerine geçmemiş olabilir. Fakat tarihen yaşandığı kesin olan Cemel Vak'ası öncesi ve sonrası Âişe'nin kendisini harekete geçiren nedenler ve sonuçları hakkında, tam bir suskunlukla, hiçbir rivayette bulunmaması manidardır.

²⁸⁹ Saîd Efgânî, *age.*, 66.

²⁹⁰ Sa'd b. Hişâm'ın İbn Abbâs'a, Allah Resûlü'nün gece namazını sormasıyla onu Hz. Âişe'ye göndermesini anlatan rivayetin satır aralarında hem İbn Abbâs'ın hem de Hâkim b. Eflah'ın siyasi olaylara karıştığı için Âişe'ye karşı tavrı sergiledikleri, görüşmedikleri bilgisi mevcuttur. Ahmed b. Hanbel, VI, 53-54, r. 24269; 236, r. 25988.

şinin durumu nedir?” uyarısı sebebiyle, Benî Âmir suyunun kenarından gece geçerken köpekler havlayınca “Bu ne suyu?” diye sorması üzerine “Hav’eb suyu” denilince geri dönmek istediği, “İlerle ki Müslümanlar seni görsün, belki Allah aralarındaki meseleyi düzeltir” denilerek devam etmeye ikna edildiği anlatılmaktadır.²⁹¹ Bu istisna rivayette, onu, köpeklerin ulumasını duyana kadar olayın içine sürükleyen düşüncelerini gerekçelerini anlatmamaktadır. Sadece, tarih Allah Resûlü’ne yazdırılarak sorumluluktan kaçınıldığı izlenimi vermektedir.²⁹² Eğer bu uyarı gerçekten yapıldıysa bile onu hatırlamasına rağmen, Hz. Âişe’nin Basra’ya gitmekten vazgeçmediği tarihen sabittir. Onu ikna eden sebep ise Müslümanların barışını sağlamak olarak gösterilmektedir. Oysa vakada yazık ki bunun tam zıttı gerçekleşmiş, Müslümanın Müslümanla çarpıştığı ilk savaş “Cemel Vak‘ası” yaşanmıştır.

Olaylara sürüklenişini ve sonrasında yaşadıklarını, düşündüklerini kendi dilinden anlatan rivayetler bulunsaydı, konu etrafında yapılan spekülasyonlara daha az meydan kalabilirdi. Fakat kendisiyle ilgili, kıskançlıkla sergilediği davranışlar dahil, birçok bilgi aktaran Hz. Âişe, Hz. Ali döneminde yaşananlar konusunda tam bir sessizlik sergilemiş görünümündedir. Oysa onun Hz. Osman’ın katli hakkında, Basra’ya ulaştığında yaptığı konuşma meşhurdur.²⁹³ Ya gerçekten yaşadığı derin üzüntüyle hiçbir şeyi hatırlamak istemedi, ya da anlattıkları görmezden gelindi. Sonuçta incelenen rivayetler içinde Hz. Ali’ye kırgınlığını hissettirmenin²⁹⁴ ötesinde muhalefetini ve bunun sebeplerini anlatan içerikte rivayete rastlanmadı. Tarih kaynaklarında olay-

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 52, r. 24254; 97, r. 24654.

²⁹² Hatiboğlu, bu rivayeti, “Siyasî Hadiselerle İlgili Rivayetler” başlığına yerleştirmektedir. M. Hatiboğlu, *İslâmî Tenkid Zihniyeti ve Hadîs Tenkidinin Doğuşu*, Doktora Tezi, AÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Ankara, 1962, s. 46.

²⁹³ İbn Ebî Tâhir, Ebü’l-Fazl b. Tayfûr Ahmed b. Tayfûr el-Bağdâdî, *Belâğatu’n-Nisâ*, thk. Muhammed Ebü’l-Ecfan, Ahmed Elfi, 2. baskı, el-Mektebetü’l-Atika, Tunus, 1985, s. 7-8.

²⁹⁴ Hz. Ömer ve Hz. Ali’den bahseden kişiye sadece Ömer’i övmesi rivayeti (Ahmed b. Hanbel, VI, 113, r. 24820); hastalığında iki koluna girip Resûlü taşıyanlardan biri Hz. Ali’ye onun ismini özellikle anmadığı izlenimi veren rivayetler (Ahmed b. Hanbel, VI, 34, r. 24061; 38, r. 24103).

larla ilgili anlatılan farklı yorumlara rastlansa da, incelenen rivayetlerle direkt bağlantılı olmayanlar çalışmaya dahil edilmedi.

Sonuç olarak, siyasi içerikli rivayetlerin ihtiyatla karşılanması gerektiği kanaatindeyiz. Zaten kaynak seçilen iki *Müsned*'in müelliflerinin de seçici davrandığı, Ehl-i Sünnet'in anlayışına uygun düşmeyen rivayetleri eserlerine almamayı tercih ettikleri söylenebilir. Tam tersi olanları ise uydurma olmaları kuvvetle muhtemelken, almakta bir sakınca görmemiş gibidirler. Hatırlanıp irdelenmek istenmeyen olaylar²⁹⁵ ise ancak satır aralarında rivayetlere girebilmiş gibidir. Siyasi hayatta yaşadıklarının sonuçlarından doğan üzüntü ve pişmanlıkla Âişe validemizin konuyu hatırlamak istememesi anlatmaktan kaçınması da muhtemeldir. Bu tavrı, onun Cemel Vak'ası'nda oynadığı rolünü ve sonuçlarını nasıl yorumladığını kendi ifadelerinden öğrenmeyi zorlaştırmaktadır. Oluşan boşluk spekülasyonlara fırsat tanımıştır.

1.2.3. Hz. Âişe'nin Hadis İlmi

Âişe bnt. Ebî Bekir, Hz. Muhammed'in eşleri içinde ilmiyle en meşhur olanıdır. Evlilik yaşının genç, evlilik tarihinin erken, vefat tarihinin ise geç olması ona ilmini arttırmakta da yaymakta da avantaj sağlamıştır. Rivayetlerinde görülen ilmi öğrenme-öğretme azmi, keskin zekası sayesinde de islâmî ilimlerde haklı şöhretine ulaşmıştır.

İslâmî ilimler içinde ise en meşhur olduğu "Hadis"tir. Zührî'den aktarılan “Şayet, Allah Resûlü'nün bütün eşleri ve diğer bütün kadınlarının ilmi bir araya getirilse, Hz. Âişe'nin ilmi daha fazladır”²⁹⁶ sözü çalışmamızda doğrulanmaktadır. Zira onun gerek rivayetlerinin gerek râvilerinin sayısı, gerek rivayetlerinin konu çeşitliliği

²⁹⁵ Hz. Osman ve Hz. Ali ile Hz. Âişe arasındaki ihtilaflar, Cemel Vak'ası gibi.

²⁹⁶ İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1991, VI, 605.

kalan kadın sahabîlerin toplamınıninkilerden fazladır. Rivayet sayısında tekrarlıda 2.630 tekrarsızda 687, erkek râvide 150 üzeri ve kadın râvide 50'den fazla kişi, rivayet konularında envai çeşitlilik; kalan kadınlardan herhangi birinin ya da hepsinin birlikte ulaşabildikleri sınırlar değildir. Hakkında sahabeden Ebû Musa tarafından “Allah Resulü(as)’nün ahabının rivayet ettikleri herhangi bir hadiste müşkülât görürsek, Aîşe’ye sorardık, mutlaka ona bir açıklama getirirdi” yorumu yapılan da odur.²⁹⁷ İnsanların en alimi, görüşü kuvvetlisi, sahabenin büyüklerinin danıştığı kişi olduğu da söylenilmiştir.²⁹⁸ Onun sorduğu ve ona sorulan soruların çokluğuna, ihtilafı meselelerde görüşünün alınmasına, kadın karşıtı rivayetlere itirazlarına örneklerle değinmiştik. Sahabenin rivayetlerini doğru bulmadığında eleştirdiğine, yanlışlarını düzelttiğine, Medine dışına çıktığında da ilim meclislerini sürdürdüğüne de dikkat çekmiştik. Tüm bu özellikleri ona kazandıran hadis ilmine derin vukufiyetidir.

Âişe Müsnedi rivayetlerini okumak, diğer hanım sahabe müsnedlerini de büyük oranda öğrenmek anlamına gelir. Zira O, zamanındaki hanımların tecrübelerinin çoğunu aktarmıştır. Meselâ Ahmed b. Hanbel ve Tâyâlisî *Müsned*'lerindeki 300 rivayetin tekrarsız adedi 100 olan Hz. Ümmü Seleme'nin 29 rivayeti, Hz. Âişe Müsnedinde de yer alır. Ayrıca Sehle bnt. Süheyl'in,²⁹⁹ Fatma bnt. Ebî Hubeyş'in,³⁰⁰ Ümmü Habibe bnt. Cahş'ın,³⁰¹ Rifâ' el-Kurazî'nin bain talak ile boşadığı eşinin,³⁰² ensârdan bir kadının,³⁰³ ensârdan bir kızın,³⁰⁴ bir kadının³⁰⁵ sordukları soruları; Su-

²⁹⁷ Tirmizi, *Sünen*, “Menâkıb”, 62.

²⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 231-235.

²⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 139, 172.

³⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 42, 194, 262.

³⁰¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 82, 83, 128-129, 141, 187, 222, Zeyneb bnt. Cahş'tan; Tayâlisî, *Müsned*, III, 159.

³⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 34, 37-38, 226; Tayâlisî, *Müsned*, III, 90, 53.

³⁰³ Tayâlisî, *Müsned*, III, 142.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 111, 116, 234, 228, 116, Tayâlisî, *Müsned*, III, 143.

bay'a bnt. Hâris'in iddetinin doğumla bittiğini,³⁰⁶ Hz. Peygamberin kölesi Selma'nın eşinden şikayetini³⁰⁷ rivayet eder. Tez çalışmamızda, hanım sahabe rivayetlerini okuyup değerlendirirken Âişe Müsnedi ile başlayınca, bunun sonrası için sağladığı kolaylıkta görüldü. Zira onun müsnedi okununca, hanım sahabe rivayetlerin çoğunluğu, hali hazırda okunup anlaşılmış gibi oldu.

Onun bilgide sahabenin çoğununu geçtiğine örnek verilecek bir olayda Mes-cid-i Nebevîdeki Âişe direğidir. Civarında kılınan namazın faziletini bilseler insanların kura çekecekleri, orada edilen duaların kabul olunacağı bir direktan bahsedildiğinde³⁰⁸ bu direğin hangisi olacağını bilecek kişinin ancak Âişe olacağı tahmin edilerek ondan sorulup öğrenildi. Zamanla bu direk "Âişe direği" olarak adlandırıldı.³⁰⁹ Bu gün de üzerinde "Âişe Direği" yazmaktadır.

Zaman zaman içtihaflarınada ferd kalsa bile görüşünü değiştirmedeği de bilinmektedir. Bu konuya en belirgin örnek süt kardeşliği hakkındadır ve bu konudaki rivayetler, Hz. Âişe'den gelenler arasında en çok tekrarlananlardandır. Olay kısaca anlatılırsa: Huzeyfe Salim'i, Zeyd'i Hz. Peygamber'in evlatlık edindiği gibi, evlatlık edinmişti. Cahiliyede onlar babalıklarına izafe edilir ve mirasçı olurlardı. Evlatlıkları öz babalarına izafe etmeyi emreden ayetler inince Huzeyfe'nin eşi Sehle, Salim'in yanına girmesinden dolayı eşinin rahatsızlığını hissetti. Bunun üzerine Allah Rasûlüne gelip "Biz onu evladımız sayıyorduk, şimdi ne olacak?" diye sordu. Hz. Peygamber ona Salim'e –yetişkinliğe erişip askere gidecek çağa gelmiş olmasına rağmen- sütünü içirmesini ve aralarında süt evlatlığı bağının kurulmasını tavsiye et-

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 92, 167, s. 105.

³⁰⁶ Tayâlisî, *Müsned*, III, 91.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 272.

³⁰⁸ İbnü'n-Neccar, Ebu Abdullah Muhibbüddin Muhammed b. Mahmûd b. Hasan Bağdadi (v. 643/1245), *ed-Dürretü's-Semine fî Tarihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1995, 169.

³⁰⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, I, 475-476, r. 866.

ti.³¹⁰ Bu olayı Hz. Aişe genel bir fetva kabul ederken diğer eşleri Sehle'e için özel ruhsat kabul etti.³¹¹ Hatta onun, yanına girmesini istediği kişileri kız kardeşlerine ve yeğenlerine emzirttiği, Ümmü Seleme ve diğer eşlerinin bunu Salim'e has ruhsat kabul ederek buna karşı çıktıkları rivayetlerde kaydedilmiştir.³¹² Müsneddeki Aişe ravîleri, tekrarsız rivayetlerinin adedine göre, çoktan aza sıralandığında, erkek ravîlerden üçüncü sırada 50 rivayet ile Ebu Seleme b. Abdurrahman gelir. Ebu Seleme'nin Aişe'nin kız kardeşi Ümmü Gülsüm tarafından emzirildiği ve bu yolla onun süt yeğeni olduğunu bilgisi Zehebî'nin Siyer'inde geçmektedir.³¹³ Başka bir kaynaktan ise Ebu Seleme'nin Aişe'ye "Urve her istediğinde yanına girebildiği için bizi geçti" diye yakınınca onunda istediği zaman yanına girebileceği cevabını aldığı aktarılmaktadır.³¹⁴ Yanına girmesini istediği kişilerle süt bağının kurulmasının caiz olup olmadığı hususunda Hz. Aişe'nin kendine has bir görüşü olduğu; bu görüşü eleştirilmesine ve konu hakkında uyarılmasına rağmen onun fikrini değiştirmedeği, hatta uygulamaya koyduğu, bu bilgilerden anlaşılmaktadır. Verilebilecek başka bir örnek ise namazların kısaltılmasını ancak korku halinde caiz görmesi, bunun dışında – mesela yolculuk- mazeretlerle namazı kısaltmayı doğru bulmamasıdır. Bu yüzden, çoğunluğun görüş ve uygulamasına ters olmasına rağmen seferde namazını tam kı-lardı.³¹⁵ Veledi Zina'nın imamlığı, kadının mahremsiz yolculuğa çıkabileceği, hevdecini devesine yükleyenlerin ihramlıyken izar yerine kısa gömlek veya kısa don

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 38-39, 201, 228, 255, 269, 270-271 vd. Ayrıca Müslim, "Radâ' ", 7; İbn Mâce, "Nikah", 36.

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 269, r. 26315; Ümmü Seleme'nin yaptıkları uyarıya dair rivayeti, 312.

³¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 270-271.

³¹³ Zehebî, *Siyer*, II, 288.

³¹⁴ İbn Sad, *Tabâkât*, VIII, 211

³¹⁵ Muhammed Selam Medkur, "Hz. Aişe'nin Fıkhi ve İçtihad Usulü", çev. Mücteba Uğur, *Diyanet İlmî Dergi*, XVI, sa. 2, (1977), 83-84.

giymesine cevazı,³¹⁶ ramazanda yolculuğu kerih görmesi³¹⁷ gibi başka meselelerde de farklı içtihadı bulunup görüşünü delilleriyle savunmuştur.³¹⁸

Öğrenme-öğretme alanında üstün başarısı, sorgulamaktan çekinmemesi, farklı konularda başkalarından da olsa ulaşabildiği bilgileri aktarması, bilgiyi yorumlaması, uzman görüşüne sahip olması, ibadetlerle ilgili konulara vukufiyeti, fıkhıta yetkinliği, tek kalsa bile şahsi görüşünü terk etmemesi onun özelliklerindendir. Ondaki rivayetler çıkarılsa kadınlardan gelen rivayetlerin çoğunluğu kaybedilir, içerikte de yeri doldurulamaz bir boşluk oluşurdu.

2. Ümmü Seleme

Asıl adı Hind bnt. Ebî Ümeyye Süheyl (Huzeýfe) b. Mugîre el-Kureşîyye el-Mahzûmiyye olup, Ümmü Seleme künyesiyle meşhurdur. Kureş kabilesinin Benî Mahzûm kolundandır. Soyu Resûl-i Ekrem'in soyuyla yedinci dedeleri Mürre'de birleşir.³¹⁹ Annesi Firâsoğulları'ndan Âtike bnt. Âmir el-Kinâniyye'dir. Sahabeden Abdullah, Âmir, Züheyr, Muhâcir, Reyta ve Karîbe onun kardeşleri, Hâlid b. Velîd amcasının oğludur. Mes'ûd isimli öz kardeşi Bedir'de,³²⁰ Hişâm ise Uhud'da³²¹ müşriklerin safında öldürüldü. İlk eşi kendisinin amca oğlu,³²² aynı zamanda Hz. Peygamber'in süt kardeşi ve halası Berre bnt. Abdülmuttalib'in oğlu olan Ebû Seleme el-Mahzûmî'dir. O, Mekke'de İslâm'ı kabul eden 11. kişiydi ve ardından Ümmü

³¹⁶ Buhari, Hac, 18.

³¹⁷ İbn Ebî Şeybe, Siyam, 13, r. 9010.

³¹⁸ Abdullah Kahraman, "Kadın Fakihlerin Öncüsü Hz. Aişe", *Diyanet İlmi Dergi*, XLV, sa. 2, (2009), 87-88.

³¹⁹ Âmine Emizyan Hasenî, *Ümmü Seleme*, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Rabat, 1998, I, 32-33. Yazar bir soy ağacı tablosuyla dedelerin birleşmesini göstermektedir.

³²⁰ İbn Hazm, *Cevâmi'*, s. 117.

³²¹ İbn Hazm, *Cevâmi'*, s. 138.

³²² Ya da babasının amca oğlu. Hasenî, *age.*, I, 50, 52'de verilen tabloda, hem Ebû Seleme'nin babasının amca oğlu olduğunu, hem de Hz. Peygamber ile dedelerinin soyunun birleştiğini görmek mümkündür.

Seleme de Müslüman oldu.³²³ Habeşistan’a hicret eden ikinci grupla birlikte hicret ettiler, orada kızı Zeyneb’i dünyaya getirdi.³²⁴ Habeşistan’da doğan çocuğunun Seleme olduğu da söylenmektedir. Aynı evlilikten olan diğer çocukları, Ömer ve Dürre’dir.³²⁵ Hz. Peygamber’in nesebi ve yakınları hakkında hazırlanan bir eserde, beş evladı olduğu söylenip Ümmü Külsûm bnt. Ebî Seleme ismi diğerlerine eklenmektedir.³²⁶ Oysa bu isim, sahabeye dair tabakât kitaplarında, tek rivayetine işaretlenmekte, Resûlullah’ın üvey kızı denilip³²⁷ rivayeti dışında tespit edilemediği belirtilmektedir.³²⁸ Aynı zamanda, Ümmü Seleme validemizin hâl tercümesinde çocuklarını sayarken Ümmü Külsûm ismi geçmemektedir.³²⁹ Mübhem râvilere dair bir eserde ise ilgili rivayette³³⁰ geçen Ümmü Külsûm’un, Ümmü Seleme validemizin kızı Zeyneb’ten torunu Ümmü Külsûm bnt. Abdullah b. Zem’a olduğu açıklanmaktadır.³³¹

Eşi, Uhud’da aldığı yaranın tekrar açılmasıyla vefat etmiştir. Ardından, hicrî 4. yılın şevval ayında, otuzlu yaşlardayken³³² Allah Resûlü ile evlenmiş,³³³ evlilik

³²³ M. Yaşar Kandemir, “Ümmü Seleme”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 328.

³²⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 87.

³²⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 439. Dürre yerine Rukiyye şeklinde de geçmektedir. İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 294.

³²⁶ M. Emin Yıldırım, *Hazreti Peygamber’in (sav) Albümü: Soy Ağacı Nesebi ve Yakınları*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2010, s. 111.

³²⁷ İbn Abdilber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1995, IV, 507-508.

³²⁸ İbnü’l-Esîr, Ebû’l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *Üsdü’l-Gâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, thk. Halîl Me’mûn Şiha, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1997, V, 613; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 467.

³²⁹ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 493; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 588; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 439.

³³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 404, r. 27272.

³³¹ Halîl b. Muhammed Arabî, *el-Ferâid alâ Mecmâi’z-Zevâid*, Mektebetü’t-Tev’iyyeti’l-İslâmiyye, Kahire, 2000, s. 492.

³³² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 439. Yazar bilgiyi aktarırken “قيل” ifadesini kullanmıştır.

³³³ Aynur Uraler, “Ümmehâtü’l-Mü’minîn”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 306.

yaklaşık yedi yıl sürmüştür.³³⁴ 31 yaşında evlenip altı yıl evli kaldığı görüşü de mevcuttur.³³⁵ Evlilik yaşı 25 olarak da geçmektedir.³³⁶

Ümmü Seleme, en son vefat eden Peygamber eşidir.³³⁷ Vefat tarihi hakkında, hicrî 59 ile 62 yılları arasında değişen bilgiler bulunmaktadır.³³⁸ Fakat ona ait rivayetlerde geçtiği üzere, Hz. Hüseyin'in şehadetinde hayattaysa hicrî 61'den sonra vefat etmiş olmalıdır. Bu habere üzüntüsünü atlatamayıp vefat ettiği de söylenmektedir.³³⁹ 84 yaşında, Medine'de vefat etmiş ve Bakî' mezarlığına gömülmüştür.³⁴⁰ Hicretten 28 yıl önce doğduğu, H. 62 yılında vefat ettiği de söylenmiştir.³⁴¹ Bu bilgiye göre ise evlendiğinde 32-33, vefat ettiğinde 90 yaşındadır.

Hz. Ümmü Seleme hakkında bilgi verilirken gerek sahabe tabakâtlarında³⁴² gerek son dönem eserlerinde,³⁴³ Hz. Peygamber'in evlilik teklifine kendini uygun görmeme sebeplerinden biri olarak yaşlılığını saydığı³⁴⁴ rivayetlerle, H. 59 veya 61 yılında 84 yaşında vefat ettiği bilgisini bir arada bulmak mümkündür. Hâlbuki 61 yılında 84 yaşında vefat ettiyse hicrette 23; 59 yılında vefat ettiyse 25 yaşında olması gerekir. Bu durumda Hicrî 4. yılda evlendiklerindeyse ya 27 ya da 29 yaşındaydı. Otuz yaş civarında bir kadının, evlenme teklifini kabulde tereddüt için "yaşlılığı" ge-

³³⁴ S. Yıldırım, "Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 2009, XLV, sa. 2, s. 101.

³³⁵ Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in (sav) Albümü*, s. 160-161.

³³⁶ Rıza Savaş, "Hz. Muhammed'in Çok Eşliliğinin Siyasî Boyutu", *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, 19 Nisan 2004, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2006, s. 118.

³³⁷ *Tabakât*'ta geçen rivayete göre en son vefat eden Meymûne validemizdir (İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 134). Fakat bu bilgi genel kabul görmemiştir (M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", *DİA*, Ankara, 2012, XXIX, 507). Ümmü Seleme validemizin son vefat eden oluşu, ağırlıklı görüştür (S. Yıldırım, agm., s. 91).

³³⁸ S. Yıldırım, agm., s. 104-105.

³³⁹ Zehebî, *Siyer*, II, 202.

³⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 91.

³⁴¹ Seyyid Cemîlî, *Nisâu'n-Nebî*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1994, s. 83.

³⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 87; İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 493; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 588-589; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 439.

³⁴³ Kandemir, "Ümmü Seleme", *DİA*, XLII, 328; Z. Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 3. baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 210-222.

³⁴⁴ Bu ifade bazı rivayetlerde geçmez, başka sebepler sayılır.

rekçe olarak ileri sürmesi beklenmez. Hz. Peygamber'in en yaşlı eşi olduğu için ikinci sonrası eşlerini ziyarete onunla başladığı, zinciri hazf edilmiş olarak Hz. Âişe'ye dayandırılan bir rivayette³⁴⁵ geçmektedir. Bu rivayeti; bir hadisın şerhi konumunda, yine zinciri hazfedilmiş şekilde tespit edebildik.³⁴⁶ Sağlamlığı bilinemeyen ve kaynaklarda ender rastlanan bu rivayet kabule şayan değildir. Genel kabul gören vefat tarihi ve yaşı bilgileriyle çelişiktir.

Hz. Osman'ın katli sonrasında gelişen olaylarda Ümmü Seleme (ra), Âişe'nin (ra) teklifine rağmen Basra'ya gitmeyi kabul etmemiş, oğlu Ömer'i Hz. Ali'nin yanına göndererek desteğini ifade etmiştir.³⁴⁷ Ayrıca Hz. Âişe'yi uyarıp vazgeçirmek için onunla görüştüğü de –ya da mektup yazdığı– söylenir.³⁴⁸ Hatta Hz. Ali'nin vefatının ardından Muâviye'nin minberlerde ona lanet ettirmesi üzerine, Muâviye'ye, “Siz minberlerinizden Ali'ye ve onu sevenlere lanet etmenizle Allah ve Resûlü'ne lanet ediyorsunuz. Zira ben şehadet ederim ki Allah ve Resûlü Ali'yi seviyordu” haberini gönderdiği de geçmektedir.³⁴⁹ Ümmü Seleme'nin (ra), Hendek, Müreysi, Benî Mûs-talık, Dûmetü'l-Cendel, Huneyn gazvelerine; Hayber'in ve Mekke'nin fethine, Tâif kuşatmasına Hz. Peygamber (sav) ile birlikte katıldığı, okuma-yazma bildiği söylenmektedir.³⁵⁰

³⁴⁵ Taberî, Ebû Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbuddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Mekkî Muhibbuddîn (ö. 694/1295), *es-Simtu's-Semîn fî Menâkibi Ümmehâti'l-Mü'minîn*, thk. Abdülmecîd Tu'me el-Halebî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, s. 107. Rivayet zincirini hazfedip sadece tahrîc edenî zikreder (Muhammed Ali Kutub, “Hz. Ümmü Seleme”, *İslam'ın Kadın Kahramanları* içinde, çev. Nedim Yılmaz, Hisar Yayınevi, İstanbul, tarihsiz, s. 17).

³⁴⁶ Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût, 2. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1983, XIII, 41.

³⁴⁷ Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Riyâd Zirikli, Süheyl Zekkâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, II, 63.

³⁴⁸ İbn Ebî Tâhir, *Belâgatü'n-Nisâ*, s. 10-11.

³⁴⁹ Ömer Rızâ Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*, 2. baskı, el-Matbaatu'l-Hâşimiyye, Dımaşk, 1959, V, 226.

³⁵⁰ A. Apak, “Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme”, *Diyanet Aylık Dergi*, Haziran, sa. 234, (2010).

2.2- Ümmü Seleme (ra) Kaynaklı Rivayetlerin Değerlendirilmesi

2.2.1. Rivayet Sayısı

Ümmü Seleme rivayetleri, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 279,³⁵¹ Tayâlisî *Müsned*'inde 21 adettir.³⁵² Ümmü Seleme hakkında yazılan makalelerde³⁵³ ve *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'nde rivayet sayısı 378 olarak ifade edilir ki bu, Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inin mukaddimesinde geçen sayıdır.³⁵⁴ Hakkında yazılan bir eserde ise geniş kaynak taraması³⁵⁵ ile rivayetlerinin sayısı; tekrarsız 788, tekrarlı 1.248 olarak verilmektedir.³⁵⁶ Hazırlanan bir yüksek lisans tezinde ise Kütüb-i Sitte'de tekrarsız 242, tekrarlı 407; Kütüb-i Tis'a'ya Beyhakî'nin *Sünen*'i ve Abdürrezzâk'ın *Musannef*'i dahil edilince; tekrarsız 579, tekrarlı 991 rivayeti olduğu söylenmektedir.³⁵⁷ İncelediğimiz, iki *Müsned*'deki toplam rivayeti ise 300'dür. Sayı az olmadığı ve onun rivayetlerini bir araya getiren müstakil eserler bulunduğu için çalışmada bu 300 rivayetin dışına çıkılmadı.

2.2.2. Râvileri

Ümmü Seleme'den gelen rivayetleri nakleden râvilerin sayısının 126'sı erkek, 31'i kadın olmak üzere toplam 157 olduğu söylenmiştir.³⁵⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tespit edilen erkek râvi sayısı; sekizi için semâi yok, biri için semâi ihti-

³⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 289-324, r. 26471-26750.

³⁵² Tayâlisî, III, 170-185, r. 1698-1719.

³⁵³ S. Yıldırım, agm., s. 106; A. Apak, agm.; S. Başar, "Ümmü Seleme'nin Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, sa. 36, (2012), s. 428.

³⁵⁴ Ömerî, *age.*, s. 81; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 45.

³⁵⁵ Kütüb-i Tis'a'ya Taberânî'nin *Mu'cemleri*, Abdürrezzâk'ın *Musannef*'i, Dârekutnî ve Beyhakî'nin *Sünenleri*, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin *Müstedrek*'i ve İbn Sa'd'ın *Tabakât*'i eklenmiştir.

³⁵⁶ Hasenî, *Ümmü Seleme*, II, 442.

³⁵⁷ A. Ay, *Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, İstanbul, 2003, s. 92.

³⁵⁸ Hasenî, *Ümmü Seleme*, II, 465.

laflı, 10'u için mechûl³⁵⁹ denilmiş olmak üzere toplam 67'dir. Semâî olmayanların veya mechûl olanların bir kısmı, gerçekte Ümmü Seleme râvisi olmayabilir. Bu durumda, 67 sayısı yaklaşık on aşağı düşecektir. Tayâlisî'nin *Müsned*'in de geçen erkek râvilerden sadece ikisi Ahmed b. Hanbel'de yoktur; fakat bunların semâî da sorunludur.³⁶⁰ Kadın râvilerin toplam sayısı 17'dir³⁶¹ ve bunlardan sekizine mechûl denilmiştir. Mechûl olma oranı, Ümmü Seleme'nin kadın râvilerinde de yüksektir. Kadın oldukları için ilimlerini zorlukla aktardıkları, haklarında bilgi bulunmadığı ve mechûl denildikleri yorumu bu veriyle de desteklenmektedir. İki *Müsned*'deki, semâî ihtilaflı ve mechûl olanlar göz ardı edilirse Ümmü Seleme'nin 69 erkek 17 kadın olmak üzere toplam 86 râvisi vardır. Böylelikle çalışmada tespit edilen râvi sayısı hakkında yazılan eserde dile getirilenin yarısına ancak ulaşmaktadır. Müellif eserde, her râvinin rivayet adedini ve geçtiği kaynakları rumuzla ifade etmiş, mübhem râvileri de saymıştır.³⁶² Mübhem râvilerin 10'u erkek, 10'u kadındır.³⁶³ Kadın râviler içinde mübhemlerin çokluğu, tıpkı diğer kadın sahabe râvilerinde olduğu gibi ortaya çıkmaktadır. Aradaki fark eserde geniş bir kaynak taramasıyla ulaşılan Ümmü Seleme râvilerini saymasıyla açıklanabilir.

³⁵⁹ Bu râvilerin içinde, ifade olarak "Ümmü Seleme'nin çocuklarından" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 302); "Medineli Bir Şeyhten" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 296) ve "Arkadaşından" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 316) şeklinde mechûl sîgalar taşıyanlarda bulunmaktadır.

³⁶⁰ İlki İbn Ebî Sâbit, semâî yok kaydı düşülmüş (Tayâlisî, *Müsned*, III, 183, r. 1715) diğeri Muttalib b. Abdullah, semâîde nazar var denilmiştir (Tayâlisî, *Müsned*, III, 185-186, r. 1719).

³⁶¹ Tayâlisî de geçen üç kadın râvi de Ahmed b. Hanbel'de bulunmaktadır. Mechûl kadın râvileri: Müsse (Ahmed b. Hanbel, VI, 300, r. 26561); Kebşe bnt. Ebî Meryem (Ahmed b. Hanbel, VI, 292, r. 26505); Müsâvir Himyerî annesinden (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 292, r. 26507); Muhammed b. Kays annesinden (Ahmed b. Hanbel, VI, 294, r. 26523); Ümmü Hakîm (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 299, r. 26557); Ümmü Mûsâ (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 300, r. 26565); Bir kadından (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 314, r. 26673); Abdullah b. Büreyde annesinden (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 317, r. 26695).

³⁶² Hasenî, *Ümmü Seleme*, II, 466-555.

³⁶³ Hasenî, *Ümmü Seleme*, II, 551-555.

2.2.3. Rivayetlerinin Râvilere Göre Dağılımı

İncelenen rivayetlerin râvilere dağılımına bakıldığında,³⁶⁴ 10'dan fazla rivayeti olan iki râvisiyle karşılaştık. Bunlardan ilki, 15 rivayeti olan, kızı Zeyneb bnt. Ebû Seleme idi.³⁶⁵ Âişe müsnedi râvilerinde dikkat çeken aile bağlarının etkisi, Ümmü Seleme rivayetlerinde de gözlendi. Erkek râvilerden sadece Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf'ın –biri Tayâlisî ziyadesi olmak üzere– 11 rivayeti vardır.³⁶⁶ İki den fazla rivayeti olan erkek râvileri bir tabloda sıralanırsa:

<u>Ravi Adı</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Şehr b. Havşeb	6
2- Abdullah b. Râfi' (kölesi)	5
3- Süleyman b. Yesâr (semâi yok)	4
4- Ebû Bekir b. Abdullah b. Hâris	3
5- Abdullah b. Ebî Müleyke	3
6- Sefîne (kölesi)	2
7- Nâim (kölesi)	2
8- Nehbân (kölesi)	2
9- Sâib (kölesi, mechûl)	2
10- Ebû Salih	2
11- Şakîk b. Seleme Ebû Vâil	2
12-Yahyâ b. Cezzâr (semâi ihtilafı)	2

³⁶⁴ Âişe müsnedinin, Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*'lerindeki râvileri ayrı ayrı ele alınmıştır. Fakat Tayâlisî'de Ümmü Seleme müsnedinde geçen rivayet ve râvi sayısı az olduğundan, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'iyle bir arada değerlendirilecektir.

³⁶⁵ Râvi adına yapılan tekrarsız sayıma örnek: Ahmed b. Hanbel, VI, 290, r. 26485, 26490; 291, r. 26491-26493, 26498; 292, r. 26502-26503; 295, r. 26530; 307, r. 26618; 308, r. 26628; 310, r. 26642, 26566; 311, r. 26652; 312, r. 26660; 322, r. 26733.

³⁶⁶ Bir diğer örnek: Ahmed b. Hanbel, VI, 289, r. 26476; 293, r. 26515; 294, r. 26525; 300, r. 26562; 303, r. 26590; 304, r. 26593, 26599; 311-312, r. 26658; 319, r. 26712; 321, r. 26724; Tayâlisî, III, 182, r. 1700 vd.

13- Atâ b. Ebî Rebâh (semâi yok)	2
14- Abdülazîz b. bnt. Ümmü Seleme (mechûl)	2

67 erkek râviden sadece 15 tanesinin iki ve üzeri rivayeti vardır. Bir çeşit aile bağına sahip sayılabilecek kölelerinin, Hz. Ümmü Seleme'den rivayetleri, toplam 13'tür. Bu sayıya, tek rivayeti bulunan Ebû Seleme Mansûr b. Seleme adlı kölesinden gelen rivayetiyle,³⁶⁷ ismi belirtilmeksizin “kölesinden” ifadesiyle aktarılan bir rivayeti³⁶⁸ de dahil edilirse, sayı 15 olur. Tabi bu sayı tekrarsız rivayet sayısı olduğundan, tablodaki diğer sayılar gibi, toplam tekrarsız rivayet sayısıyla kıyaslanmalıdır. Bu kıyaslama sonucunda Ümmü Seleme rivayetlerinin aktarımında kölelerin dikkate değer bir rolü olduğu söylenebilir. Kızından gelen rivayetlerle kölelerinden gelen rivayetler, eşit sayıdadır.

Kadın râvilerinin rivayetlerine bakıldığında, kızı Zeyneb hariç, ikiden fazla rivayeti olan üç isim tespit edildi. Bunlardan ilki beş rivayeti bulunan, oğlu Hasan Basrî aracılığıyla Hayra; diğerleri ikişer rivayetli Safiyye bnt. Şeybe ve Hind bnt. Hâris idi. Diğer kadın râvilerinin birer rivayeti mevcuttur.

2.2.4. Rivayetlerinin Konu Dağılımı

Ümmü Seleme müsnedindeki rivayetler konu başlıklarına göre sınıflandırıldığında, en çok rivayetin yer aldığı başlık, Âişe rivayetlerindeki gibi, “İbadetler” oldu. “İbadetler” üst başlığında yer alan rivayetlerin tablosu şöyledir:

<u>Konular</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Namaz	13
2- Mescit	3

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 301, r. 26573.

³⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 294, r. 26521, 305, r. 26602 vd.

3- Oruç	5
4- Zekât-Sadaka	5
5- Dua	6
6- Hac	7

İbadet konularına dair tespit edilen rivayetlerin sayısı 39'dur.

Diğer üst başlık olan “Temizlik” başlığında ise (Gusül: 5; Hayız-Nifas: 3; Abdest: 2 olmak üzere) toplam 10 rivayet yer aldı. Bu iki üst başlık dışında rivayetlerin konu başlıkları ve rivayet adetleri şöyledir:

<u>Konular</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Emir-Yasak-Tavsiye	13
2- Gayb	10
3- Ahkâm	10
4- Kur'an	5
5- Genel bilgiler ve davranışlar	5
6- Siyaset	5
7- Ümmü Seleme'nin Yorumları	3

Bu tablomuzda ise 51 rivayet yer aldı. Öncesinde “İbadetler” başlığındaki 39, “Temizlik” başlığındaki 10 rivayet de bu sayıya dahil edilince 100 sayısına ulaşıldı. Yani Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde yer alan toplam 300 Ümmü Seleme rivayetinin tekrarsız adedini 100 olarak tespit ettik. Bir eserde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* rivayetlerinin tekrarsız adedinin 145 olduğu söylenmektedir.³⁶⁹ Bu eserle çalışmamızdaki sayısal farklılığın sebebi, muhtemelen aynı olay hakkındaki rivayetler lafız farkları sebebiyle ayrı sayılırken çalışmamızda tek sayılmasından

³⁶⁹ Hasenî, *Ümmü Seleme*, II, 407-415.

kaynaklanmaktadır. Âişe müsnedinde olduğu gibi burada da üçte bir oranında tekrar görüldü.

Rivayet adedi ve ilmî seviyesi açısından, Hz. Peygamber'in eşleri arasında öne çıkan ikinci isim, Hz. Ümmü Seleme'dir. En son vefat eden Peygamber eşi olduğu ve Allah Resûlü ile yaklaşık yedi yıl evli kaldığı da düşünülürse, rivayetlerinin sayısının az olduğu söylenebilir. Kızı dışında, akrabaları içinde rivayet sayısıyla dikkat çeken bir isme ulaşılmadı. Kölelerinin rivayetleri de nispeten önemli sayıdaydı. Hz. Peygamberin eşlerinden olmasına rağmen, yakınları arasında –kızı dışında– ilmini aktaracak önemli bir ismin çıkmaması ve kadın olmanın dezavantajları ilmî birikimini aktarmayı zorlaştırmış olmalıdır. Sonuçta Ümmü Seleme validemizin iki *Müsned*'de yer alan rivayet sayısı uzun yaşamı ve ilmine nispeten az sayıdadır.

2.2.5. Rivayetlerinin Genel Değerlendirmesi

Âişe ve Ümmü Seleme validelerimizin müsnedleri arka arkaya okunduğunda, dikkat çeken hususlardan ilki, bazı rivayetin ortak olmasıdır. Tekrarsız rivayetlerde, Âişe müsnedinde bulunmayan rivayetlerinin sayısı 71 iken ortak rivayetlerin sayısı 29'dur.

Ümmü Seleme validemizin rivayetlerinde, iki istisna hariç, ihtilafa rastlanmadı. Bu istisnalardan ilki, oruçluyken eşinin kendisini öpüp öpmemesiyle ilgiliydi. Bir rivayete göre eşi oruçluyken kendisini öperdi,³⁷⁰ diğerine göre öpmezdi.³⁷¹ Öpmediğini belirten rivayetlerde, Hz. Âişe'nin öptüğünü söylediğinin aktarılması üzerine “Belki bu, Âişe'ye olan sevgisinden nefesine hâkim olamayıp ona has kıldığı bir şeydir, bana gelince öpmezdi” şeklinde bir açıklama da bulunmaktadır. Kadınla-

³⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 291, r. 26500; 320, r. 26719.

³⁷¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 296, r. 26533-26534; 317, r. 26692.

rından gelen rivayetlerde, oruçluyken eşlerini öptüğü rivayetleri çoğunluktadır.³⁷² Öyleyse, oruçluyken öpmediğine dair rivayetin ortaya çıkış sebebi, Allah Resûlü'ne oruçluyken öpmenin yakıştırılamaması, olayın dayanamayıp sadece Âişe'yi öptüğü şeklinde açıklanmaya çalışılması olabilir.

Diğer istisna ise aslında sadece Ümmü Seleme rivayetleri içinde olan bir ihtilaf değildir. Âişe rivayetlerinde geçen, Mekke'de kesilmek üzere kurbanlık sevk ettiğinde Allah Resûlü'nün kendini ihramlı saymadığı bilgisiyle, Ümmü Seleme rivayetlerinde gelen “Zilhicce ayının ilk onu girdiğinde, –bayramda– kurban kesmek isteyen kişi, artık kendi vücudunun kıllarından ve derisinden bir şeye dokunmasın”³⁷³ emrinin çelişkisidir. Uygulamada, kurban kesecek kişinin zilhiccenin ilk onu girdiğinde, ihramlı gibi kıl ve derisine dokunmaması gerektiği görüşü, geçerliliğini sürdürmemiştir. Rivayetlerin konulara göre dağılımını gösteren listede, her iki rivayet grubunda da tekrar sayısının arttığını görmek mümkündür.³⁷⁴ Bu örnekteki gibi, rivayetlerin sayıca artmasında ana etkenlerden biri, sahabe devrinde tartışılan mevzu- larla alakalı olmalarıdır. Rivayetlerin listesinde, ileride tekrar değinileceği üzere, başka birçok örnek mevcuttur.

Ümmü Seleme validemizin siyasi içerikli rivayetleri, Ali taraftarlarının görüş- lerini desteklemektedir. Hz. Ali'nin Allah Resûlü'ne en yakın kişi olduğu,³⁷⁵ Ehl-i

³⁷² Hz. Âişe'den gelen rivayetler geçmişti. Hz. Hafsa'dan gelen rivayetler (Ahmed b. Hanbel, VI, 286, r. 26445, 26446, 26447 vd.) de oruçlu iken öptüğüne dairdir.

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 289, r. 26474; 301, r. 26571; 311, r. 26654, 26655.

³⁷⁴ Âişe rivayetleri, “İbadetler” başlığı 7. Grup “Kurban” 2 numara; Ümmü Seleme Rivayetleri, “Diğer Konular” başlığı, 3. Grup “Ahkâm”, 4 numara.

³⁷⁵ Ruhu kabzolunduğu gün, tekrarla onu sormuş, gelince kulağına bir şeyler fısıldamıştır, öyleyse ahd olarak Allah Resûlü'ne en yakın odur (Ahmed b. Hanbel, VI, 300, r. 26565). Ümmü Seleme'den rivayeti aktaran râvinin Hz. Ali'nin cariyesi olan zayıf bir râvi olduğu belirtilmiştir. Yine de bu rivayetin Ümmü Seleme validemize dayandırılması, Hz. Osman'ın kulağına bir şeyler fısıldamasına benzer ifadelerin bulunması, vefat gününün tarihlendirilmesi, dikkat çekici hususlardır.

beytin Hz. Fâtıma, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali'den oluştuğu,³⁷⁶ Hz. Ali'ye Müslümanın düşmanlık etmeyeceği, münafığın onu sevmeyeceği³⁷⁷ rivayetleri, Ümmü Seleme müsnedine girmiştir. Muâviye'nin yönetimi esnasında Hz. Ali'ye lanet ettirmesine itirazına değinmiştik. Rivayetlerinden birinde ise Hz. Peygamber'in "Kim Ali'ye söverse bana söver" dediği geçmektedir.³⁷⁸ Bir diğerinde ise bilip tanıdıkları fakat kabullenmedikleri birtakım yöneticilerden hoşlanmamak övülürken; onlardan razı olup itaat edenler uyarılmakta, yine de namaz kıldıkları sürece onlarla savaşmaya izin verilmemektedir.³⁷⁹ Kanaatimize göre bu rivayetler, Hz. Ali'ye yakın duruşu sebebiyle ona dayandırılmıştır. Çünkü, eğer Allah Resûlü gelecekte yaşanacaklardan haberdar olsaydı, mesela Hz. Ali'ye minberlerden hakaret yağdırılacağını bilseydi, sağlamlığı tartışılır birkaç rivayette geçen itirazların üstünde tedbirler alması tarihte başlayıp bir daha kapanmayacak olan Sünni-Şii çatışmasını durdurmak için ciddi çaba harcaması beklenirdi. Belki ona ait yorumlar,³⁸⁰ belki de ona yakıştırılan yorumlar, bir kısmı gerçek olabilecek bilgilerle birleştirilip rivayet olarak kaynaklarımıza sızmış olmalıdır. Örneğin, Ammâr'ın (ra) azgın bir topluluk tarafından öldürüleceğine dair meşhur rivayetin; Mekke'de gördüğü işkenceler sırasında, mevcut durum hakkında söylenmiş olabileceği, bağlamından koparılıp gelecekte verilen bir haber ve siyasi haklılık gerekçesi yapıldığı bir makalede savunulmuştur.³⁸¹ Bu makale, bağlamından koparılmış bir sözün, gerçek olsa bile, nasıl farklı bir anlama

³⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 292, 296, 298, 304-305 vd.

³⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, s. 292.

³⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 232, r. 26748.

³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 295, 302, 305, 321, Tayâlisî, III, 172, r. 1700 vd.

³⁸⁰ Râvi tasarruflarının doğurduğu problemler, basılı bir doktora tezinde ayrıntılı incelenmektedir. Süleyman Doğanay, *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2009.

³⁸¹ M. Demir, "Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: 'Onu Azgın Bir Topluluk Öldürecek' Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, sa. 3, (2007), s. 143-164.

savrulabileceğini göstermektedir. Siyasi çekişmelere malzeme yapılan rivayetler tek tek araştırılıp anlaşılmağa muhtaç gibidir.

“Gayb” başlığındaki –gelecekte haber veren– rivayetler arasında, Hz. Ali taraftarlarını destekleyenler vardır. Mesela, bir meleğin Hz. Hüseyin’in şehit edileceğini bildirmesi,³⁸² Ammâr b. Yâsir’in (ra) isyankâr bir grup tarafından öldürüleceği,³⁸³ ashabın bir kısmının Allah Resûlü öldükten sonra bir daha onu göremeyeceği,³⁸⁴ havzın başından uzaklaştırılan ashaptan bazı kişiler,³⁸⁵ yere batırılan ordu.³⁸⁶ Bu rivayetlerde Hz. Ali’nin haklılığına, karşıtlarının da haksızlığına işaret edilmektedir. Sonuçta onun rivayetleri, siyasi açıdan uyumlu bir bütünlükle, Ali taraftarlığını desteklemektedir.

Allah Resûlü’nün eşleri arasında rivayet sayısı ile ikinci sırada yer alan Ümmü Seleme müsnedinde özellikle “Ahkâm”³⁸⁷ ve “Emir-Yasak-Tavsiye”³⁸⁸

³⁸² Ahmed b. Hanbel, VI, 294, r. 26524. Râvinin semânının olmadığı belirtilmiştir.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 289-290, r. 26482; 315, r. 26680; 300, r. 26563; 311, r. 26650; Tayâlisî, III, 174, r. 1703.

³⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 290, r. 26489; 307, r. 26621; 317, r. 26694.

³⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 297, r. 26546.

³⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 289, r. 26475; 290, r. 26487; 323, r. 26747; Tayâlisî, III, 184, r. 1716.

³⁸⁷ “Sarhoşluk veren ve uyuşturan her şey haramdır” (Ahmed b. Hanbel, VI, 309, r. 26634; 314, r. 26673); “Kime, kardeşinin hakkından bir şeye hükmedersem ona, kıyamet günü boynuna dolacak bir ateş verdim demektir, onu almasın” (Ahmed b. Hanbel, VI, 320, r. 26717; 290-291, r. 26491; 308, r. 26626-26627); “Kadınlar için –etek boyu– nasıldır?” “Bir karış uzatırlar.” “O zaman açılırlar.” “O hâlde bir zirâ‘, bundan fazla değil” (Ahmed b. Hanbel, VI, 293, r. 26511; 315, r. 2668; 295-296, r. 26532; 309, r. 26636); “Bu ay, 29’dur” (Ahmed b. Hanbel, VI, 315, r. 26683); “Namaza giderken, önce kirli yerden geçer sonra temiz, sonraki öncekini temizler” (Ahmed b. Hanbel, VI, 290, r. 26488; 316, r. 26686); kocası ölen kadın safranla veya kırmızı çamurla boyanmış elbise giymez, süslenmez, boyanmaz, sürme çekmez (Ahmed b. Hanbel, VI, 302, r. 26581); kadına arkadan yanaşmayı sorması üzerine Bakara, 223. ayetin inişi (Ahmed b. Hanbel, VI, 305, r. 26601; 310, r. 26643; 318, r. 26698, 318-319, r. 26706); “O ailesini neden nehyetti?” “Hurma çekirdeğini bozacak kadar pişirmekten ve kuru üzümle hurmayı karıştırmaktan –sıra yapmak için–” (Ahmed b. Hanbel, VI, 292, r. 26505).

³⁸⁸ Kabirleri bina etmekten, kireçle sıvamaktan nehyettiği (Ahmed b. Hanbel, VI, 299, r. 26555-26556); eşinin evinden başka yerde elbisesini çıkaran kadının durumu (Ahmed b. Hanbel, VI, 301, r. 26569); İbn Ümmü Mektûm, Hz. Meymûne ile Hz. Peygamber’in yanındalarken gelir ve yanlarına girer, “Ondan örtünün” “O âmâ değil mi? Bizi göremez, bilemez.” “Siz ikinizde âmâ mısınız, onu görmüyor musunuz?” (Ahmed b. Hanbel, VI, 296, r. 26537 râvi mechûlul hâl); boyuna takılan bir takının ipliklerini altından yaptırıp yanlarına girince ona “Sunulan takıya bak” der “Bu mu sunulmuş?” “Biriniz bir halka edinse de onu zaferanla boyasa ne zarar görür?” (Ahmed b. Hanbel, VI, 315, r. 26682; 322, r. 26734; 310, r. 26639); altından örgüleri olan bir kolyeyle karşısına çıkınca yüz çevirip “Kıyamet günü Allah’ın onun yerine boynuna ateş dola-

başlıklarında dikkat çekici bilgiler vardır. Ayrıca onun tefsir rivayetleri de bir makale kapsamında incelenmiştir.³⁸⁹

Onun rivayetlerinden birkaç örnek verebiliriz. Mesela temizlik bahsinde; gusülde saçları çözmeden üç kez su dökmenin yeteceği,³⁹⁰ Allah Resûlü'nün cünüp olarak sabahladığı, gusledip oruç tuttuğu³⁹¹ rivayetleri vardır. Hatta bir rivayette, Ebû Hüreyre “Cünüp olarak sabahlayanın orucu yoktur” fetvasını verdiğinde iki valide-mizin yanına girip bu sorulunca aksini söyledikleri, durum Ebû Hüreyre'ye haber verilince “Ben Fudeyl b. Abbâs'tan duymuştum, Âişe ve Ümmü Seleme daha iyi bilir” dediği geçmektedir.³⁹² Böylelikle, yanlış bir görüşün onların müdahalesiyle düzeltilmesi mümkün olmuştur. Odasında, hutbenin sesini duyabildiği, perdenin yanına gidince dinleyebildiği³⁹³ de rivayetinden anlaşılmaktadır. Peygamberimizin (as), nafile ibadete devam verdiği öneme dair, öğlen sonu kılamadığı iki rek'atı ikindi sonrası kıldığını;³⁹⁴ kız akrabaya yapılan infakın değeri hakkında “Kim iki kızına ya da kız kardeşine ya da kadın akrabasına, onlar kendine yetinceye kadar harcarsa bu ona ateşten perde olur”³⁹⁵ rivayetleri ondan mervidir. İhtilaflı bir meselede görüşüne dayanışılmasına dair bir rivayeti de şudur: Eşi ölen hamilenin iddeti hakkında Ebû

mayacağından seni ne emin kıldı?” deyince onu çıkarması (Ahmed b. Hanbel, VI, 322, r. 26735); eşi Ebû Seleme'nin ardından ağlarken bir kadın gelip ağlamayı arttırmak isteyince “Allah'ın şeytanı çıkardığı bir eve, onu tekrar mı sokmak istiyorsunuz?” buyurması (Ahmed b. Hanbel, VI, 289, r. 26472); “Benden sonra size kim merhametli davranırsa sıddıklardandır, iyilerdendir” (Ahmed b. Hanbel, VI, 299, r. 26559; 302, r. 26580); “Gümüş kaptan içen karnına cehennem ateşi doldurur” (Ahmed b. Hanbel, VI, 300-301, r. 26568; 302, r. 26582; 304, r. 26595; 306, r. 26611; Tayâlisî, III, 176, r. 1706); O başını bağlarken yanına girip “Bir dolam, iki dolam değil” buyurması (Ahmed b. Hanbel, VI, 294, r. 26522; 296, r. 26538; 296-297, r. 26617; Tayâlisî, III, 185, r. 1717); “Bizim için meclisi düzenleyin, bu, gökten hiç inmemiş bir meleğin inmesini sağlar” (Ahmed b. Hanbel, VI, 296, r. 26536); yanlarına rahatça giren muhannesin bir kadını tasvirini duyunca “Bir daha yanına girmesin” buyurması (Ahmed b. Hanbel, VI, 290, r. 26490; 318, r. 26699); hediyelerin sadece Âişe'nin gününde gelmesine itirazlarına cevabı (Ahmed b. Hanbel, VI, 293, r. 26512-26513).

³⁸⁹ S. Başar, agm.

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 291, r. 26499; 303, r. 26589.

³⁹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 306, r. 26610

³⁹² Ahmed b. Hanbel, VI, 308, r. 26630; 313, r. 26668

³⁹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 297, r. 26546.

³⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 293, r. 26515; 304, r. 26598; 310, r. 26645; Tayâlisî, III, 172, r. 1701.

³⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 293, r. 26516.

Hüreyre “Doğum ile iddet biter” derken İbn Abbâs, “İki süreden uzun olan” der. Durumu Ümmü Seleme validemize sorarlar. “Resûlullah zamanında Sübey‘a bnt. Hâris’in eşi vefat etti. –Doğum yaptığı için– 15 gün sonra istediğiyle evlenmesine izin verdi”³⁹⁶ cevabını verir. Hz. Peygamber’in dualarından; en çok ettiği duanın “Ey kalpleri çeviren rabbim, kalbimi dinin üzere sabit kıl”³⁹⁷ duası olduğunu, fecrin ardından “Allah’ım senden faydalı ilim, kabul olunacak amel ve temiz rızık istiyorum” dediğini,³⁹⁸ musibet anında “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘ûn. Allah’ım, beni bu musibetle mükafatlandır ve onun ardından ondan hayırlısını ver”³⁹⁹ duasını tavsiye ettiğini, “Rabbim, beni bağışla, bana merhamet et, beni en sağlam yola ulaştır”⁴⁰⁰ ve evden çıkarken “Bismillah, Allah’a tevekkül ettim, Allah’ım, ben alçalmaktan veya sapmaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik yapmaktan veya cahilliğe maruz kalmaktan sana sığınırım”⁴⁰¹ dualarını ettiğini bildirmiştir. Kadınların Kur’an’da neden açıkça zikredilmediklerini sorduğunda, birkaç gün içinde, kadınların da ayrı anıldığı ayetler gelmiştir.⁴⁰² Eşler arasında ilişkide, ihtilaf edilen arkadan yanaşmaya⁴⁰³ dair, Yahudiler ‘Kadına arkadan yanaşılsa çocuk şaşır olur’ dedikleri için ensârın kadınlara arkadan yaklaşmadığı, muhacirler gelip ensârdan kadınlarla evlenince ensârdan bir kadın, kocasının arkadan yaklaşması üzerine ‘Bunu Allah Resûlü’ne sormadan bir daha yapmana asla izin vermem’ dediği, sonunda ‘Kadınlar sizin tarlalarınızdır, onlara dilediğiniz yerden yaklaşın’ ayetinin indiğini⁴⁰⁴ açıklamış-

³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 311-312, r. 26658; 319-320, r. 26715; Tayâlisî, III, 170, r. 1698.

³⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 294, r. 26519; 315, r. 26679.

³⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 294, r. 26521; 305, r. 26602; 318, r. 26700-26701; 322, r. 26731.

³⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 321, r. 26723; 309, r. 26635.

⁴⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 303, r. 26591; 315-316, r. 26685.

⁴⁰¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 206, r. 26616; 318, r. 26704; 321-322, r. 26729; Tayâlisî, r. 1712.

⁴⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 301, r. 26575; 305, r. 26604. Ahzâb, 35.

⁴⁰³ Anal ilişki.

⁴⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 305, r. 26601; 310, r. 26643, 318, r. 26698. Bakara, 223.

tır. Hz. Peygamber'in en son vasiyetinin "Namaz, namaz ve sağ elinizin sahip oldukları (zekât veya köleler)" olduğunu⁴⁰⁵ da söylemiştir.

50'den fazla erkek râvisinin, 10 kadar kadın râvisinin bulunduğu ve kendisinden gelen 100 rivayetin olduğu, Ümmü Seleme validemizin Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*'lerinde yer alan rivayetlerinin incelenmesiyle ulaşılan sonuçtur.

B- YÜZDEN AZ RİVAYETİ OLANLAR

Allah Resûlü'nün eşlerinden, Âişe ve Ümmü Seleme (ra) haricinde, rivayet sayısı yüzden fazla olan yoktur. Bu iki Peygamber eşi dışında; Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yedi,⁴⁰⁶ Tayâlisî'nin *Müsned*'inde ise altı eş adına açılan başlıklar vardır.⁴⁰⁷ Bu bölümde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde rivayeti bulunan Peygamber eşleri, rivayet sayısı çoktan aza doğru sıralanmak üzere ele alınacaktır.

1. Meymûne bnt. Hâris

Asıl ismi "Berre" iken, bu isim "cömert, dürüst ve itaatkâr" manasına geldiğinden, ismin kendi kendini tezkiye manası içermesinin Hz. Peygamber'in hoşuna gitmediği ve onu "Meymûne" şeklinde değiştirdiği aktarılır. Babası Hâris b. Hazn, annesi Hind bnt. Avf'tır. Öz kardeşleri, Hz. Abbâs'ın eşi Ümmü'l-Fazl Lübâbe, Hâlid b. Velîd'in annesi Lübâbe es-Suğrâ, Asmâ⁴⁰⁸, Azze; anne bir kardeşleri Hz. Hamza'nın eşi Selmâ bnt. Umeys, Ca'fer b. Ebî Tâlib'in eşi Esmâ bnt. Umeys,

⁴⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 290, r. 26483; 315, r. 26684; 321, r. 26727.

⁴⁰⁶ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Peygamberimizin Âişe (ra) dışındaki eşleri için açılan başlıkların hiçbirisine "Müsned" adı verilmemiştir. Bazı eşlerin hadisleri iki ayrı kısma, Müsned-i Nisâ'nın başına ve Müsned-i Kabâil'den sonraya yerleştirilmiştir. Sevde bnt. Zem'a (ra) hadisleri ise sadece "Müsned-i Kabâil"den sonra açılan başlığa konulmuştur.

⁴⁰⁷ Safiyye bnt. Huyey'in (ra) rivayeti yoktur.

⁴⁰⁸ İbn Abdilber, Lübâbe ve Asmâ'yı ayrı iki kardeş gibi sayarken İbn Hacer, Hâlid b. Velîd'in annesi Lübâbe ile aynı kişi olduğunu belirtir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 353).

Sellâme bnt. Umeys ve Zeyneb bnt. Huzeyme'dir.⁴⁰⁹ Cahiliye döneminde evlendiği Mes'ûd b. Amr es-Sekafî'den ayrılmasının ardından Ebû Rûhm b. Abdüluzzâ ile evlenmiş, eşini kaybettikten sonra da Allah Resûlü ile evlenmiştir.⁴¹⁰

H. Peygamber'in en son evlendiği eşidir. Evlendiklerinde 36 yaşındaydı.⁴¹¹ Meymûne validemizin evliliğiyle ilgili; evlilik teklifini aracılar vasıtasıyla kendisinin yaptığı, Resûlullah'ın teklifi kabul edeceğini öğrenince nefsinin hibe ettiği geçmektedir. Ahzâb sûresinin 50. ayetinde geçen Allah Resûlü'ne has, nefsinin hibe eden kadınla nikâhlanma ruhsatının, bu olay üzerine geldiği söylenmektedir. Yine de H. Peygamber ona 500 dirhem mehir vermiştir. Evliliğin, H. Peygamber ihramlıyken mi, ihramdan çıktıktan sonra mı gerçekleştiği tartışmalıdır. Nikâhın ihramlı iken kıyıldığı, zifafın umreden sonra gerçekleştiği görüşü ağırlıklıdır. 76 rivayetinin olduğu söylenir⁴¹² ki bu sayı, Bakî b. Mahled'in listesinde geçendir.⁴¹³ Vefat tarihi için farklı tarihler verilse de genel kabul, H. 51 yılıdır. Evlilik başlangıcı Umretü'l-Kazâ'nın yapıldığı yıl H. 7. olarak tespit edilince⁴¹⁴ Allah Resûlü ile üç yıl kadar bir süre evli kaldığı anlaşılmaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 63,⁴¹⁵ Tayâlisî'nin *Müsned*'inde de altı rivayet ona aittir.⁴¹⁶ Bu rivayetler tekrarsızda, 31'dir. Yarıdan fazla tekrar bulunmaktadır.

M. Yaşar Kandemir "Hanımların Dilinden H. Peygamber" adlı tebliğinde, H. Peygamber'in eşlerinin rivayet sayılarına dair yaptığı sıralamada,⁴¹⁷ Ümmü

⁴⁰⁹ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 467-468.

⁴¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 132.

⁴¹¹ M. Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 6. Baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2003, II, 687; S. Tuğ, "Resûlullah'ın Evliliklerinde Kronolojik Yapı", *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi H. Peygamber ve Aile Hayatı*, İlmî Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s. 207; Abdüssabûr Şâhin, *Mevsû'atu Ümmehâti'l-Mü'minîn*, s. 180. Son eserde "35 üzeri" denilmektedir.

⁴¹² Kandemir, "Meymûne", *DİA*, XXIX, 506.

⁴¹³ Ömerî, *age.*, s. 84; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 68. Böylece Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inde de H. Peygamberin eşlerinden rivayet adediyle 3. sıraya yerleşen Meymûne validemiz olmaktadır.

⁴¹⁴ Uraler, "Ümmehâti'l-Mü'minîn", *DİA*, XLII, 306.

⁴¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 329-336.

⁴¹⁶ Tayâlisî, III, 196-199, r. 1729-1735.

Habîbe validemizi üçüncü sıraya, Meymûne validemizi ise beşinci sıraya yerleştirmişdir.⁴¹⁸ Hıfni⁴¹⁹ ve Asma'nın⁴²⁰ yaptığı listelerde ise Meymûne validemiz üçüncü sıradadır.

Çalışmamızda da Hz. Peygamber'in eşlerini rivayet sayılarının çokluğuna göre sıraladığımızda, üçüncü sırada 45 rivayetle, Meymûne bnt. Hâris (ra) yer aldı. Rivayetlerinin sayısal değeri hakkındaki yanlışlığı, rivayet sayısı daha az olan Peygamber eşleri veya kadın sahabiler hakkında Türkçede bitirilmiş tez ve makaleler mevcutken, Hz. Meymûne'ye dair benzeri bir çalışmanın yapılmamasında etkili olmalıdır. Hâlbuki rivayetlerinin sayısı ve içerik çeşitliliği, müstakil bir çalışmaya kaynaklık edebilecek zenginliktedir.

Rivayetlerinden yedisi namaz konularındadır. Mescid-i Nebvî'de kılınan namazın fazileti,⁴²¹ beş ve yedi –rek'at– dışında vitir olmadığı,⁴²² Hz. Peygamber'in bir kısmı hayızlı eşinin üzerinde olan örtüye sarınarak namaz kıldığı,⁴²³ secde de kollarını açtığı,⁴²⁴ hatta koltuk altı beyazının görüldüğü,⁴²⁵ ikindiden önce kıldığı iki rek'at namazı kaçırınca sonrasında kıldığı,⁴²⁶ seccade üzerinde namaz kıldığı⁴²⁷ bu rivayetlerle gelen bilgilerdir.

⁴¹⁷ Sıralaması şöyledir: 1- Âişe 2.210; 2- Ümmü Seleme 378; 3- Ümmü Habîbe 65; 4- Hafsa 60; 5- Meymûne 46; 6- Zeyneb bnt. Cahş 11; 7- Safiyye 10; 8- Cüveyriye 7; 9- Sevde bnt. Zem'a 5 rivayet.

⁴¹⁸ Kandemir, "Hanımların Dilinden Hz. Peygamber", s. 90-94.

⁴¹⁹ Hıfni, *Mevsû'atu Ümmi'l-Mü'minin Âişe*, s. 15.

⁴²⁰ Sayeed, *age.*, s. 39. Âişe ve Ümmü Seleme validelerimizin rivayetlerini ayrı ayrı ele almış, diğer eşlerin rivayet sayıları için liste yapmıştır. Listesi: Meymûne bnt. Hâris 37, Hafsa bnt. Ömer 25, Ümmü Habîbe 22, Safiyye bnt. Huyey 8, Zeyneb bnt. Cahş 7, Cüveyriye bnt. Hâris 6, Sevde bnt. Zem'a 4 şeklindedir.

⁴²¹ "Benim mescidimde kılınan namaz başka mescitlerde kılınan namazlardan bin kat hayırlıdır, Kâbe'de kılınan hariç" (Ahmed b. Hanbel, VI, 334, r. 26835; 333, r. 25826).

⁴²² Ahmed b. Hanbel, VI, 335.

⁴²³ Ahmed b. Hanbel, VI, 330.

⁴²⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 331.

⁴²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, 333, 335.

⁴²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 333, 334.

⁴²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 330, 335; Tayâlisî, III, 197, r. 1731.

Hz. Peygamber'in evden çıkınca "Allah'ım, sapmaktan ve zillete uğramaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik etmekten ve bana cahillik edilmesinden sana sığınırım."⁴²⁸ Rukye için, "Allah'ın adıyla seni rukyelerim, sendeki tüm hastalıklar için Allah sana şifa versin, sıkıntıyı gider insanların Rabbi, şifâ ver şâfi olan sensin, senden başka şâfi yoktur"⁴²⁹ duasını okuduğunu da rivayet etmiştir.

Rivayetlerinin konuları: Gusle dair: Resûlullah'ın cünüpkən guslünün tārifi,⁴³⁰ onunla aynı kaptan guslettikleri,⁴³¹ gusûlden sonra kurulanması için uzatılan giysiyi istemediği⁴³² ve gusûlden artan suyun temiz olduğudur.⁴³³ Hayza dair: Kendisinin hayızlı hâlde yattığı ve eşinin elbisesi ona temas ederken namaz kıldığını⁴³⁴ ve hayızlıyken onunla izâr üzerinden mübâşeret ettiğini,⁴³⁵ hayızlı eşle yatmanın sünnet⁴³⁶ ve hayızlının elinin temiz olduğudur.⁴³⁷ Abdeste dair: Hz. Peygamber'in kürek kemiğinden yiyip abdest almadan namaz kıldığını⁴³⁸ ve mest üzerine mesh edilebileceğidir.⁴³⁹

Ahkâma dair: Ölü hayvanın derisinin tabaklanıp kullanılabileceği,⁴⁴⁰ yağa düşen farenin, etrafındaki yağla birlikte atılıp yağın kullanılması,⁴⁴¹ keler etinin yenilebileceği,⁴⁴² nehyedilen kaplar ve sarhoşluk veren her şeyin haram olduğudur.⁴⁴³ Gayba dair: Namazı 40-100 arası Müslüman tarafından kılınan kişiye şefaât olunaca-

⁴²⁸ Tayâlisî, III, 199, r. 1735.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, r. 26821.

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 329, 330, 335, 336; Tayâlisî, III, 199, r. 1734.

⁴³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 329.

⁴³² Ahmed b. Hanbel, VI, 335; Tayâlisî, III, 198, r. 1733.

⁴³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 330.

⁴³⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 330.

⁴³⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 335, 336.

⁴³⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, 334.

⁴³⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 331, 334.

⁴³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 331.

⁴³⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 333.

⁴⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 329, 336, 333.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 329, 330, 335.

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, VI, 331.

⁴⁴³ Ahmed b. Hanbel, VI, 333.

ğı,⁴⁴⁴ ümmetin içinde veled-i zina çoğalırsa gelecek cezanın topluma şamil olacağı,⁴⁴⁵ Hz. Peygamber'in gelecekte olacıklara karşı uyarısı⁴⁴⁶ ve Hz. Cibrîl'in sözleştikleri hâlde gelmemesidir.⁴⁴⁷ Hz. Peygamber'in tavsiyelerinden: Cariyesini azat edince "Dayılarına versen ecri daha fazla olurdu" dediği,⁴⁴⁸ kâfirin yedi, müminin bir mideyle yemek yediği,⁴⁴⁹ ödeme niyetiyle borç alana Allah'ın yardım edeceğidir.⁴⁵⁰ Nikâhlarını anlatan, Serif'te –Umretü'l-Kazâ dönüşü–, ikisi de ihramsızken evlendikleri⁴⁵¹ de rivayetleri arasındadır.

Mizzî, *Tehzîb*'inde, râvisi olarak dört yeğen, üç köle, bir süt kardeşin aralarında bulunduğu, 15 kişiyi sayar.⁴⁵²

İki *Müsned*'deki râvileri içinde rivayeti çok olanlar, öncelikle yeğenleridir. Yeğenleri arasında ise dokuz rivayetle birinci sıradaki isim, aynı zamanda Hz. Peygamber'in amca oğlu olan Abdullah b. Abbâs'tır.⁴⁵³ Gusle dair sayılan dört rivayeti de ondandır. Beş rivayetle ikinci sıradaki yeğeni, Abdullah b. Şeddâd'dır.⁴⁵⁴ Onun rivayetlerinden ikisi hayız konusuna,⁴⁵⁵ birisi de Resûlullah'ın eşinin üstündeki örtüye, o hayızlıyken sarınıp namaz kıldığına dairdir. Bir diğer yeğeni Yezîd b. Esam'ın dört rivayeti vardır. Biri, seccade üzerinde namaz kılarken üzerindeki elbisenin, hayızlı hâlde uzandığı yerde ona değdiğine dairdir.⁴⁵⁶ Rukye hakkındaki rivayeti ise tek

⁴⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 331, 334.

⁴⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 333, r. 26830. Senedi zayıf görülmüştür.

⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 333. Rivayet: "Din bozulup arzular açığa çıktığında, kardeşler muhalefet ettiğinde, Beyt-i Atîk yakıldığında durumunuz nedir?" dediği.

⁴⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 330.

⁴⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 332.

⁴⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 335.

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, r. 26816; 335, 26840.

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 332.

⁴⁵² Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 312.

⁴⁵³ Tekrarsız rivayeti dokuz adettir (Ahmed b. Hanbel, VI, 329, 330, 331, 334, 335 vd.).

⁴⁵⁴ Tekrarsız rivayeti beş adettir (Ahmed b. Hanbel, VI, 330, 335, 336; Tayâlisî, III, 199, r. 1735).

⁴⁵⁵ Hayız hakkındaki ilk iki rivayet.

⁴⁵⁶ Tekrarsız rivayeti dörttür (Ahmed b. Hanbel, VI, 331, 333, 335).

rivayetli Abdurrahman b. Sâib adlı yeğenindendir. Hayız ve gusle dair rivayetleri, çoğunlukla yeğenlerinden gelmektedir.

İki rivayetli üç râvisinden ikisi de kölesi olan⁴⁵⁷ Süleyman b. Yesâr⁴⁵⁸ ve Atâ b. Yesâr,⁴⁵⁹ diğeri, yeğeni İbn Abbâs'ın kölesi Kurayb'dır.⁴⁶⁰ Erkek râvilerinden se-kizinin tek rivayeti vardır. İkisinin semâi sorunludur.⁴⁶¹ Bir râvisi içinse mechûl⁴⁶² ve süt kardeşi sıfatları kullanılmaktadır.⁴⁶³ İki kaynaktaki erkek râvi sayısı 15'tir.

Kadın râvileri üç kişidir ve her birine mechûl kaydı düşülmüştür.⁴⁶⁴ Birer ri-vayetleri vardır. Bunlardan ikisi hayız konusundadır. Biri: İbn Abbâs cariyesi hayızlıyken saçını taratmayınca "Hayız elin neresinde?" deyip Hz. Peygamber'in eş-leri hayızlıyken onlara saçını taratması, kucaklarında Kur'an okumasına dair örnekler verişidir.⁴⁶⁵ Diğeri: yeğeni İbn Abbâs'ın hayızlı eşinden ayrı yattığını öğrenince, sünnetin hayızlı eşle yatmak olduğunu söyleyerek uyarmasıdır.⁴⁶⁶ Olayı yaşayan ki-şiyken, rivayetin İbn Abbâs'a (ra) dayanan tariklerinde sadece hüküm bölümleri zikredilmekte, bu kadınlardan gelenlerdeyse olayın ayrıntıları ve sebab-i vürûd bu-lunmaktadır. Hayızlı kadının kirli olduğu ön yargısı, Peygamberimizin (as) fiilî çabasına rağmen onun yakın çevresinde bile kolay yıkıl(a)mamış gibidir. Bunu gören ve sünnete aykırı bulan Hz. Meymûne, uyarıyla yanlış anlayış ve uygulamayı dü-zeltmeye çalışmıştır. Bu açıklamaların kaynaklarda yer alması –haklarında bilgi

⁴⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 453.

⁴⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, 333.

⁴⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, 333.

⁴⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 331, 332.

⁴⁶¹ Sâlim, İbn Ebî Ca'd (Ahmed b. Hanbel, VI, 332, 335, r. 26816). İbrâhim b. Abdullah b. Ma'bed (Ahmed b. Hanbel, VI, 333, 334, r. 26826). İbn Hacer ise kölesi olduğunu söyler (İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 453).

⁴⁶² Ahmed b. Hanbel, thk., r. 26812.

⁴⁶³ Abdullah b. Salîl veya Salît (Ahmed b. Hanbel, VI, 331, 334).

⁴⁶⁴ Ümmü Menbûz, mechûl, oğlu tek râvisi (Ahmed b. Hanbel, VI, 331, r. 26810). Nüdbe, cariyesi, mechûl (Ahmed b. Hanbel, VI, 332, r. 26819). Abdullah b. Mâlik b. Huzâfe'nin annesi Âliye: her ikisi de mechûl, tek râvili (Ahmed b. Hanbel, VI, 333, r. 26833).

⁴⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 331, 334.

⁴⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 332, 336, 345.

bulunamadığı için mechûl denseler bile— iki kadın râvisinin rivayetiyle gerçekleşmiştir.

Farklı 14 rivayetine ulaşabildik. Arife günü Arafat'ta insanlar Hz. Peygamber'in orucu hakkında şüpheye düşünce ona süt gönderdiği, insanlar bakarken onun sütü içtiği.⁴⁶⁷ Meymûne validemizin bulduğu hurmayı yiyip “Allah fesadı sevmez”⁴⁶⁸ dediği rivayetleridir. Hz. Peygamber'in kadın safının önünde durup ezanı işittiklerinde tekrar etmelerini söylediği,⁴⁶⁹ kız kardeşleriyle onu, imanları sebebiyle övdüğü,⁴⁷⁰ sadaka alan kişi, onlara hediye ederse kabul ettiği,⁴⁷¹ “Dünya yeşil ve tatlıdır” dediği,⁴⁷² hatırlamak için ondan “حم عشق” diye başlayan sûreyi⁴⁷³ okumasını istediği,⁴⁷⁴ ateşli hastalıklara rukye için ruhsat verdiği,⁴⁷⁵ Peygamberimiz bir gece ihtiyaç için kalktığında Meymûne validemiz, kendi gecesinde kalkıp başka eşine gittiği düşüncesiyle kapıyı kilitleyince ona durumu izah ettiği⁴⁷⁶ bu rivayetler arasındadır. Gayba dair dört,⁴⁷⁷ yiyeceklere dair bir⁴⁷⁸ farklı rivayeti de vardır.

⁴⁶⁷ Buhârî, Savm, 64.

⁴⁶⁸ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim (ö. 235/849), *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble, Cidde, 2006, XI, 225, r. 22073.

⁴⁶⁹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 11.

⁴⁷⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 19.

⁴⁷¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 29.

⁴⁷² Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 24.

⁴⁷³ 42. Sûre, Şûrâ sûresi.

⁴⁷⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 29.

⁴⁷⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Evsat*, thk. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1985, II, 32.

⁴⁷⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdullah İbnü'l-Beyyî Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Şemsüddîn Ebî Abdullah, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Haydarâbâd, 1915, Ma'rifetü's-Sahâbe, 3, 30.

⁴⁷⁷ 1- “Benim veli kuluma eziyet eden düşmanlığımı hak eder. Kulum bana hiçbir şeyle, farzları yerine getirdiğinde yaklaştığı gibi yaklaşamaz. ...” kudsî hadisi (Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. Müsennâ (ö. 307/919), *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, VI, 146, r. 7051); 2- Eşlerine “Havzımın başında bana ilk ulaşacak olan eli en uzun olanınızdır” dediği (Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, III, 156); 3- Hüseyin (b. Ali)'ye bir cinin seslendiğinin işitildiği (Taberânî, *Mu'cem*, III, 122; aynı sayfada bir önceki rivayette lafzen eş, Ümmü Seleme validemizden aktarılmakta); bir gece kalkıp abdest alırken yanında biri varmış gibi üç kez “Lebbeyk” üç kez “Nusirtu” demesiyle başlayan anlatım, krallığının büyüdüğü söylendiğinde “Krallık değil nübüvvet” dediği (Taberânî, *Mu'cem*, XXIII, 434-435).

⁴⁷⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, III, 344. Rivayet: Peynir hakkında sorulunca “Onu bıçakla kesin, besmele çekip yiyin” dediği.

Hız. Peygamber'in, kadınlara tavsiyede bulunduğu, ilk Müslümanlardan oldukları için kız kardeşleriyle birlikte onu övdüğü, onun Kur'an bilgisine itibar ettiğı, kıskançlığına hoşgörüyle yaklaştığı rivayetlerinden anlaşılmaktadır. Bulunan bozulabilecek nitelikteyse, bozulmasındansa kullanılması gerektiğı görüşünde olduğu, fetva vermesine örnektir.

Râvileri içinde yeğenlerinden, tâbiîn neslinin hadis ilmiyle meşhur isimleri bulunmasına, vefat tarihi erken olmamasına, Hız. Peygamber'in eşleri içinde rivayet adedi açısından üçüncü sırada gelmesine rağmen Meymûne validemizin ulaşılan rivayet adedi 45'tir.

2. Ümmü Habîbe Remle bnt. Ebî Süfyân

Asıl ismi Remle bnt. Ebî Süfyân Sahr b. Harb b. Ümeyye'dir. Babası Kureyş kabilesinin reislerinden Ebû Süfyân, annesi Safiyye bnt. Ebû'l-Âs b. Ümeyye b. Abdüşşems'tir. Anne-babası amca çocuklarıdır. Mekke'de idari vazifeleri yerine getiren, zengin, asil bir soy olan Ümeyyeoğulları'ndandır.⁴⁷⁹ Anne bir kardeşleri Ümeyme ve Hanzale, baba bir kardeşleri Âmine, Amr, Hind, Sahrâ, Muâviye, Utbe, Cuveyriye, Ümmü'l-Hakem, Muhammed, Ziyâd, Yezîd, Remle Esğar, Meymûne, Hanzele, Anbese, Utbe, Azze'dir. On dokuz kardeşi vardır.⁴⁸⁰ Hicretten 25 yıl önce doğmuştur.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ E. Peköz, *Hız. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Habîbe'nin Hayatı, Kişiliğı ve İslâm Tarihi'ndeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2012, s. 9-10.

⁴⁸⁰ A. Uraler, *Peygamberimizin Hanımı Ümmü Habîbe ve Rivayet Ettiğı Hadisler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010, s. 48.

⁴⁸¹ Seyyid Cemîlî, *Nisâu'n-Nebî*, s. 121.

İlk evliliğini Resûlullah'ın halası Ümeyme'nin oğlu⁴⁸² Ubeydullah b. Cahş ile yaptı. Eşiyle birlikte ilk Müslüman olanlardandır. Mekke'de İslam düşmanlığının liderlerinden olan babası, onun dininden döndürmeye çalışmış olmalıdır.⁴⁸³ Oluşan baskı ve işkenceler sonucunda, Habeşistan'a hicret eden ikinci grup Müslümanlara katıldılar. Bu evlilikten "Habîbe" isimli bir kızı olunca "Ümmü Habîbe" diye künyelendi. Ubeydullah orada, kendi ifadesine göre İslam'dan önceki dini, Hristiyanlığa geri döndü, eşini de din değiştirmeye çağırdı.⁴⁸⁴ Hatta Müslümanlarla alay edip Hristiyan olarak öldü.⁴⁸⁵ İslam dininde kalan Ümmü Habîbe ondan ayrıldı.⁴⁸⁶ Hz. Peygamber, Necâşî'ye gönderdiği mektupta, Ümmü Habîbe ile evlenmeyi ve ardından Müslümanlarla birlikte Medine'ye dönmelerini istedi. Böylelikle, Habeşistan'dan dönmeden, hicrî 6 veya 7. yılda, Necâşî'nin vekâletinde kıyılan nikâhla Resûlullah ile evlendi.⁴⁸⁷ Bir görüşe göre ise evlilik hicrî 3 veya 4. yılda gerçekleşti. O, Bedir'in ardından Habeşistan'a gönderilen elçiyle Medine'ye gelen gruptaydı.⁴⁸⁸ İbn Abbâs (ra), "Olur ki Allah aranızda düşmanlık bulunan kimselerle sizin aranızda dostluk meydana getirir" ayetinin,⁴⁸⁹ Hz. Peygamber ve Ümmü Habîbe ile evlendiğinde indiğini söylemektedir.⁴⁹⁰ Ebû Süfyan'ın İslam düşmanlığı bu evlilik ardından azalmıştır.⁴⁹¹ Medine'ye geldiğinde yaşı otuzu geçmiştir.⁴⁹² Bi'setten 17 yıl önce doğduğu, Hz. Peygamber ile evlendiğinde 37 yaşında olduğu da söylenmiştir.⁴⁹³

⁴⁸² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 37.

⁴⁸³ Peköz, agt., s. 21-23.

⁴⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 76- 77.

⁴⁸⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, IV, 6.

⁴⁸⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 299.

⁴⁸⁷ Aynur Uraler, "Ümmü Habîbe", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 318.

⁴⁸⁸ R. Savaş, "Hz. Muhammed'in Çok Eşliliğinin Siyasî Boyutu", s. 109-110.

⁴⁸⁹ Müntehine, 7.

⁴⁹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 79.

⁴⁹¹ Peköz, agt., 38-40.

⁴⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 78.

⁴⁹³ Zekai Konrapa, *Peygamberimiz İslam Dini ve Aşere-i Mübeşşere*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1968, 391. Kaynak belirtilmemiştir.

Kardeşi Muâviye'nin hükümranlığı devrinde, 70 yaşındayken, H. 44 senesinde vefat ettiği, en kuvvetli görüştür.⁴⁹⁴ Rivayet sayısı içinse 65 denilmektedir.⁴⁹⁵ Hayatı bir yüksek lisans tezinde çalışılmıştır.⁴⁹⁶

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 45,⁴⁹⁷ Tayâlisî'nin *Müsned*'inde ise üç rivayeti vardır.⁴⁹⁸ Bu 48 rivayet tekrarsızda 16'dır. Rivayetlerinde üçte iki oranında tekrar bulunmaktadır.

Rivayetlerinin konuları: Namaza dair: Hz. Peygamber'in, bir kısmı eşinin üstünde olan elbiseyle⁴⁹⁹ ve eşiyle uyuduğu⁵⁰⁰ elbiseyle –leke yoksa– namaz kıldığı,⁵⁰¹ öğleden önce ve sonra dört⁵⁰² ve günde on iki rek'at nafîle kılanın mükâfatını bildirdiği rivayetlerdir.⁵⁰³ Hacca dair: Zülhuleyfe'de Muâviye'den gelen kokuya Hz. Ömer itiraz eder. Muâviye, kendisini Resûlullah'ı kokuladığını söyleyen Ümmü Habîbe'nin kokuladığını söyler⁵⁰⁴ ve Müzdelife'den gece hareket ettiklerini söylediği rivayetlerdir.⁵⁰⁵ Oruca dair: Hz. Peygamber'in oruçluyken öptüğünü söylediği rivayettir.⁵⁰⁶ İbadet konularında yedi rivayeti vardır.

Abdeste dair: Hz. Peygamber'in ümmete zor gelmeyecek olsaydı her abdestte misvak emredeceği⁵⁰⁷ ve ateşin dokunduklarından abdest almanın gerektiğini söyle-

⁴⁹⁴ A. Uraler, *age.*, 42-43; A. Apak, “Ezvâc-ı Tâhirâtın Ümmü Habîbe”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, XLV, sa. 2, (2009), 129.

⁴⁹⁵ Uraler, *age.*, 53; Apak, *agm.*, 129; Bakî b. Mahled'in listesindeki sayıdır (Ömerî, *age.*, 84; İbn Hazm, *Esmâ*, 72).

⁴⁹⁶ Peköz, *agt.*

⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 325-328, r. 26759-26785; 425-428, r. 27394-27412.

⁴⁹⁸ Tayâlisî, III, 166-169, r. 1695-1697.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 325, 426.

⁵⁰⁰ “Olanın olduğu” lafzı, cimadan kinayedir.

⁵⁰¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 325, 427.

⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 325, 326, 426.

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, VI, 326, 327, 426.

⁵⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 325.

⁵⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 327, 426, 427.

⁵⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 325, 26762. Rivayetin tahkik notunda aslen Hafsa validemizden olduğu belirtilmiştir.

⁵⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 325.

diği rivayetleridir.⁵⁰⁸ Ahkâma dair: Yemenden gelen grubun dinî konularda Hz. Peygamber'e sorular sorduktan sonra yaptıkları bir çeşit içkiyi sormaları "Ondan tatmayın" cevabını alınca ertesi iki gün de tekrar aynı soruyu sorup aynı cevabı almaları⁵⁰⁹ ve Müslüman kadının eşinden başkası için üç günden fazla yas tutmaması gerektiğini bildiren rivayetlerdir.⁵¹⁰ Nikâha dair: Allah Resûlü ile Habeşistan'da Necâşî vekilliğinde nikâhlandığını⁵¹¹ ve Hz. Peygamber'e kız kardeşiyle evlenmesini önerince reddedip uyardığını bildiren rivayetlerdir.⁵¹² Gayba dair: Ümmetinin, arkasından birbirinin kanını dökeceğini, onlara şefaet etmeyi istemesi ve isteğinin kabulünü bildiren rivayetlerdir.⁵¹³ Tavsiye niteliğinde: Çan bulunan kafileye meleklerin refakat etmeyeceklerini söylediği⁵¹⁴ ve Resûlullah'ın müezzinle ezanı tekrar ettiği rivayetleridir.⁵¹⁵

Mizzî, râvisi olarak üç kadın,⁵¹⁶ 12 erkek ismi saymaktadır.⁵¹⁷ Hakkında yazılan eserde ise altısı kadın, 31 râvisinin ismi verilmektedir.⁵¹⁸ İki *Müsned*'de 15 râvisi bulunmaktadır ve içlerinden sadece biri kadındır. O da diğer bir validemizin kızı, Zeyneb bnt. Ümmü Seleme'dir ve iki rivayeti vardır.⁵¹⁹ 14 erkek râvisinden ikisi kardeşidir. İki rivayeti bulunan⁵²⁰ Anbese b. Ebî Süfyân⁵²¹ ve tek rivayeti olan

⁵⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 326, 327, 426, 427; Tayâlisî, III, 168-169, r. 1697.

⁵⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 427.

⁵¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 326, 426; Tayâlisî, III, 166, r. 1695.

⁵¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 427.

⁵¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 428.

⁵¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 428.

⁵¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 326-327, 426-427.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 326, 425-426.

⁵¹⁶ Kızı Habîbe bnt. Ebî Habîbe Ubeydullah b. Cahş; Zeyneb bnt. Ümmü Seleme; Safiyye bnt. Ebî Şeybe.

⁵¹⁷ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 154.

⁵¹⁸ Uraler, *age.*, s. 110-123. Bunlardan on sekizinin rivayeti eserde yer almıştır. Sadece ismi sayılan on üç kişinin bir kısmının rivayeti olsa da bir kısmı çeşitli eserlerde rivayeti verilmeksizin Ümmü Habîbe râvisi olduğu belirtilen kişilerdir.

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 326, 428. Ümmü Habîbe'den beş rivayeti olduğu geçmektedir. Uraler, *age.*, s. 120. Rivayetler verilmediğinden tekrar olup olmadığı anlaşılmamaktadır.

⁵²⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 325, 327.

⁵²¹ Ümmü Habîbe'den dokuz rivayeti olduğu geçmektedir. Uraler, *age.*, s. 113.

Muâviye b. Ebî Süfyân.⁵²² İkisi yeğenidir, rivayetleri tektir. Ebû Süfyân b. Saîd b. Mugîre⁵²³ ve mechûl denilen Abdullah b. Utbe b. Ebî Süfyân.⁵²⁴ İkisi kölesidir. Ebû Cerrâh'ın iki,⁵²⁵ Sâlim b. Şevvâl'ın tek rivayeti vardır.⁵²⁶ Ebû Melîh isimli râvisi içinse semâi yok denilmektedir.⁵²⁷ Râvileri içinde akrabaları ve köleleri bulunsa da rivayet sayıları ikiyi geçmemiştir.

Farklı 10 rivayetine ulaşıldı. Bunlar: Hz. Peygamber'in seccade üzerine namaz kıldığı⁵²⁸ ve istihâzeli kadın hakkında sorulunca "Hayız günleri bitince gusül alır, sonra her namaz için abdest alır, kılar" dediği;⁵²⁹ Resûlullah zamanında, Arafat'tan Minâ'ya karanlıkta gittikleri;⁵³⁰ Allah'tan kendisini eşi Allah Resûlü, babası Ebû Süfyân, kardeşi Muâviye ile rızıklandırmasını istediği. Bu isteği üzerine Resûlullah'ın kesinleştirilmiş eceller, sayılmış günler, taksim edilmiş rızıklar için –ki onların hiçbirisi öne geçmez ya da geri kalmaz– dua ettiğini, kendisinin ateş veya kabir azabından kurtarılması için dua etse daha iyi olacağını, söylediği;⁵³¹ fercine⁵³² dokunan kişinin abdest almasının gerektiği;⁵³³ Muâviye ona hayızlıken –eşiyle– ne yaptıklarını sorduğunda, izâr bağlayıp birlikte yattıkları cevabını vermesi;⁵³⁴ insanın,

⁵²² Ahmed b. Hanbel, VI, 325. Ümmü Habîbe'den altı rivayeti olduğu geçmektedir. Uraler, *age.*, s. 118.

⁵²³ Ahmed b. Hanbel, VI, 326. Ümmü Habîbe'den sekiz rivayeti olduğu geçmektedir. Uraler, *age.*, s. 114.

⁵²⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 425-426, r. 27394.

⁵²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 325, 327. Ümmü Habîbe'den sekiz rivayeti olduğu geçmektedir. Uraler, *age.*, s. 115.

⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 327.

⁵²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 326, r. 26767.

⁵²⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, *Müsned*, VI, 161, r. 7095.

⁵²⁹ Hâlid Avvâd, *Şerhu'l-Erbâ'üne'l-Muhtare min Hadîsi'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Dâru'n-Nevâdir, Beyrut, 2010, s. 137, r. 32.

⁵³⁰ İbn Ahî Mimî, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin Bağdadî Dekkâk (ö. 390/1000), *Fevâidü İbn Ahî Mimî ed-Dekkâk*, thk. Nebil Sa'deddîn Cerrâr, Dâru Edvai's-Selef, Riyad, 2005, s. 275, r. 602.

⁵³¹ Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, ter. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1973, Kader, 7.

⁵³² Erkek cinsel organı.

⁵³³ İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebei el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünenu İbn Mâce*, thk. Halîl Me'mûn Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996, Tahâre, 63.

⁵³⁴ İbn Mâce, Tahâre, 121.

emri bi'l-ma'rûf, nehyi ani'l-münker, zikrullah hariç; tüm sözlerinin aleyhine olduğu,⁵³⁵ Müslüman bir anne-babanın ergenliğe ulaşmadan üç çocukları ölmüşse bu çocukların cennet kapısına getirileceği, “Cennet’e girin” denildiğinde ebeveynleri girmedikçe girmeyeceklerini söyleyecekleri, ardından birlikte girmelerine izin verileceği,⁵³⁶ Beyt’e yönelen insanların, oraya sığınan bir adamı istediklerinden, Beyda mevkiinde yere batırılacağı;⁵³⁷ “Yaklaşan şerden vay Arap’ın hâline” diyerek Ye’cûc ve Me’cûc’un seddinin açıldığının bildirilmesi⁵³⁸ rivayetleridir.

Ümmü Habîbe validemizden ulaşılan rivayet sayısı 26’dır. İbadetler, müjde ve uyarılar, eşler arası mahrem hayat ve Hz. Peygamber’e sorulan fetvalar rivayetlerinde geçmektedir. Ateşin dokunduklarından abdest gerekir mi, oruçluyken öpme, Müzdelife’den gece yola çıkma gibi döneminin ihtilaflı meselelerine dair de rivayetleri vardır. Onun sahip olduğu ilim ve birikimin de az bir kısmının günümüze ulaşabildiğini söyleyebiliriz.

3. Hafsa bnt. Ömer

Hafsa bnt. Ömer b. el-Hattâb el-Adeviyye. Babası Hz. Ömer, annesi ashaptan Zeyneb bnt. Maz’ûn el-Cumahiyye’dir. Sahabeden Osman b. Maz’ûn ile Kudâme b. Maz’ûn dayıları, Abdullah ve Abdurrahman el-Ekber de ana-baba bir kardeşleridir. Baba bir yedi erkek kardeş: Ubeydullah, Zeyd el-Esğar, Âsım, Zeyd el-Ekber, İyâd,

⁵³⁵ İbn Mâce, Fiten, 12.

⁵³⁶ İbn Râhûye, Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrâhim b. Mahled et-Temîmî (ö. 238/853), *Müsnedu İshâk b. Râhûye*, thk. Muhammed Muhtâr Dırar el-Müftî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 2002, s. 255-256.

⁵³⁷ Taberânî, *Mu’cemü’l-Evsât*, V, 27-28. Yere batırılan ordu rivayeti aslen Ümmü Seleme ve Hafsa validemizin müsnedlerinde tekrarlar yer almaktaydı. Ümmü Habîbe’ye dayanan senede ise bir tek burada rastlandı.

⁵³⁸ Taberânî, *Mu’cemü’l-Evsât*, VIII, 157. Bu rivayet ise bazı lafız farklarıyla, Zeyneb bnt. Cahş validemizin müsnedinde tekrarlar geçer, senedde Ümmü Habîbe de vardır. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ve *Sahîhayn*’da (Buhârî, Enbiyâ, 10; Menâkıb, 22; Fiten, 4; Müslim, Fiten, 19) geçen tarikler Zeyneb bnt. Cahş’ta biter. Ümmü Habîbe’de biten tarikse nadiren geçmektedir. (Bkz. Uraler, *age.*, s. 89.)

Abdurrahman el-Evsât, Abdurrahman Esğar; dört kız kardeş: Fâtıma, Safiyye, Rukiyye, Zeyneb vardır.⁵³⁹ Bi'setten beş sene önce doğmuştur. İlk eşi Huneyys b. Huzâfe Mekke döneminde Müslüman olup Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Bedir Savaşı'nın ardından vefat etmiştir.⁵⁴⁰

Doğum tarihi hicretten 18 yıl öncesidir.⁵⁴¹ Hafsa validemiz ile Hz. Peygamber'in evliliğinin hicrî 3. yılın şaban ayında gerçekleşmiş, evlilikleri sekiz yıl sürmüştür.⁵⁴² Evlendiklerinde 20-21 yaşlarındadır.

Rivayet sayısının, babasından aktardıkları da dahil, 60 olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴³ Vefat tarihi kaynaklarda öncelikle H. 45,⁵⁴⁴ bazılarında 41 veya 27 olarak geçmektedir.⁵⁴⁵ Doğru olan birinci görüş olmalıdır.⁵⁴⁶ Vefat ettiğinde 60'lı yaşlarda olduğu da söylenmektedir.⁵⁴⁷ Evlilik ve ölüm yaşına dair bilgiler de H. 45 yılında vefat ettiğini doğrulamaktadır. Hakkında iki yüksek lisans tezi yapılmıştır.⁵⁴⁸

Ahmed b. Hanbel'de 47 rivayeti mevcuttur.⁵⁴⁹ Fakat eserde bir sonraki "Bazı Peygamber eşlerinden" başlığına kaydedilen üç rivayet de ona ait gibidir.⁵⁵⁰

⁵³⁹ Mahmûd Şâkir, *el-Fârûk ve Usretuhu*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1997, s. 683-710.

⁵⁴⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 392.

⁵⁴¹ Seyyid Cemîlî, *Nisâu'n-Nebî*, s. 69.

⁵⁴² S. Gümrükçüoğlu, *H. Hafsa'nın Hayatı ve Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2004, s. 15.

⁵⁴³ Gümrükçüoğlu, agt., s. 30. Bakî b. Mahled'de geçen sayıdır (Ömerî, *age.*, s. 85; İbn Hazm, *Es-mâ*, s. 75). Bakî b. Mahled'in *Müsned*'in de Hz. Peygamber eşleri arasındaki sıralamada Hz. Hafsa, Hz. Ümmü Habîbe'den sonra, 5. sıradadır.

⁵⁴⁴ İbn Hazm, *Cevâmi'*, s. 27.

⁵⁴⁵ M. Yaşar Kandemir, "Hafsa", *DİA*, Ankara, 1997, XV, 120.

⁵⁴⁶ F. Ateş, *H. Peygamber'in Hanımlarından Hafsa'nın Hayatı, Kişiliği ve İslâm Tarihi'ndeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2007, s. 43-44.

⁵⁴⁷ Z. Kazıcı, *H. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, s. 190.

⁵⁴⁸ Bkz. Gümrükçüoğlu, agt.; Ateş, agt.

⁵⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 283-288, r. 26423-26468.

⁵⁵⁰ Bu üç rivayet, başka kanallardan Hafsa validemizden aktarılan veya aktarılanlarla oldukça benzer rivayetlerdir (26468 benzeri 26459, 26460; 26479 râvi şeksiz Hafsa'dan rivayet eder, fakat râvinin semâi yoktur, 26480 benzeri 26451). Hatta sayfa 423'te açılan "Bazı Peygamber Eşlerinden" başlığında tekrar edilen 27376 numaralı rivayette 26459 numaralı rivayetin tekrarıdır.

Tayâlisî’de üç rivayeti vardır.⁵⁵¹ Bu 53 rivayet, tekrarsızda 20’ye inmektedir. Üçte bire yaklaşan tekrar vardır.

Rivayetlerinin konuları: Namaz dair: Hz. Peygamber’in güneş yükselirken hafif iki rek’at kıldığı⁵⁵² ve vefatına bir-iki yıl kalıncaya kadar nafileleri oturarak kılmadığı rivayetleridir.⁵⁵³ Oruca dair: Resûlullah’ın müezzin fecirde ezan okuyunca yemeği haram kıldığı,⁵⁵⁴ oruçluyken öptüğü,⁵⁵⁵ dört şeyi bırakmadığı: aşure orucu, – zilhiccede– on gün –oruç–, her ay üç gün oruç ve sabahdan önce kıldığı iki rek’at rivayetleridir.⁵⁵⁶ Hacca dair: Hz. Peygamber’e “Sen ihramlıyken insanlar niye hill’e giriyor?” diye sorunca kendisi kurban sevk ettiği için haccın ihramı kalkana kadar ihramdan çıkamayacağını söylediği,⁵⁵⁷ Vedâ Haccı’nda ona, ihramdan çıkmasını emrettiği,⁵⁵⁸ ihramlının öldürebileceği –zararlı– hayvanların isimlerini söylediği rivayetleridir.⁵⁵⁹ Duaya dair: Hz. Peygamber’in Hafsa validemizin yanına girdiğinde, karınca duasıyla rukye yapan kadına rastlayınca, eşine öğretmesini istediği;⁵⁶⁰ yatınca sağ elini yanağının altına koyup üç kere “Allah’ım, beni insanların tekrar diriltilecekleri günün azabından koru” dediği rivayetleridir.⁵⁶¹ İbadet konularında 10 rivayeti vardı.

Ahkâma dair: Oruca fecirle başlamayanın orucunun olmayacağını⁵⁶² ve üç günden fazla yas tutulmaması gerektiğini bildiren rivayetleridir.⁵⁶³ Kur’an’a dair: Hz.

⁵⁵¹ Tayâlisî, III, 162-164, r. 1691-1693.

⁵⁵² Ahmed b. Hanbel, VI, 283, 285.

⁵⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 285.

⁵⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 284.

⁵⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 286; Tayâlisî, III, 162, 1691.

⁵⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 287, 423.

⁵⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, 284, 285.

⁵⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 285.

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 285.

⁵⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 286.

⁵⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 287, 288.

⁵⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 287.

⁵⁶³ Ahmed b. Hanbel, VI, 286.

Peygamber'in kıraatini bildiren rivayettir.⁵⁶⁴ Gayba dair: Kardeşi İbn Ömer'in öfkeyle kavgaya girmesi üzerine "Deccal öfke anında çıkar" hadisini hatırlatması,⁵⁶⁵ Beyt'e karşı savaşan askerlerin Beyda mevkiinde yere batırılacağı,⁵⁶⁶ sabahları ashabın gördükleri rüyaları anlatıp Hz. Peygamberimize tabir ettirmeleri, bir gün İbn Ömer'in gördüğü rüyayı anlatması ve aldığı tavsiye,⁵⁶⁷ Hz. Peygamber'in, Bedir ve Hudeybiye'ye şahit olanların ateşe girmeyeceklerini umduğunu söylediğini bildiren rivayetleridir.⁵⁶⁸ Genel davranışlara dair: Resûlullah'ın sağ eli kullandığı yerler,⁵⁶⁹ elbisesi açılmış otururken ancak Hz. Osman gelince toparlandığını bildiren rivayetleridir.⁵⁷⁰ Tavsiye niteliğinde: Kısra'nın giydiğine benzer -süslü- elbise giyenin, ancak hiç nasibi kalmamış kişi olacağı⁵⁷¹ rivayetleri vardı. İbadetlerin dışındaki konularla ilgili rivayetleri de 10 adettir.

Mizzî, *Tehzîb*'inde, râvisi olarak 17,⁵⁷² bir başka eser ise 22 ismi saymaktadır.⁵⁷³ İki *Müsned*'deki rivayetlerinin râvileriye 12 erkek, üç kadındır. Kardeşi Abdullah b. Ömer'den altı,⁵⁷⁴ Abdullah b. Safvân'dan iki,⁵⁷⁵ Sevaü Huzaî'den iki,⁵⁷⁶ diğer râvilerinden birer rivayeti vardır. Bir râvi için semâ kaydı olmadığı, likâsının

⁵⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 286.

⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, 284.

⁵⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 285, 287.

⁵⁶⁷ Tayâlisî, III, 164, r. 1693.

⁵⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 285.

⁵⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 287.

⁵⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 288.

⁵⁷¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 288, r. 26469.

⁵⁷² Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 154.

⁵⁷³ Muhammed b. Süleyman, *Ümmehâtü'l-Mü'minin fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, s. 411-412.

⁵⁷⁴ 1- Sabah hafif iki rek'at (Ahmed b. Hanbel, VI, 283, 284, vd.); 2- Sen muhrim iken insanlar niye hill'e giriyor? (Ahmed b. Hanbel, VI, 283, 284); 3- Ona ihramdan çıkmayı emretmesi (Ahmed b. Hanbel, VI, 285); 4- Deccal'in öfke anında çıkması (Ahmed b. Hanbel, VI, 283, 283-284 vd.); 5- Müezzin fecirde ezan okuyunca yemeği haram kılması (Ahmed b. Hanbel, VI, 284); 6- İhramlının öldürebileceği hayvanlar (Ahmed b. Hanbel, VI, 285).

⁵⁷⁵ 1- Yere batırılan ordu (Ahmed b. Hanbel, VI, 285-286, 287); 2- İbn Ömer'in rüyasının tabiri (Tayâlisî, III, 164, r. 1693).

⁵⁷⁶ 1- Her ay üç gün oruç, s. 287, mechûlu'l hâl olduğu belirtilmekte (Ahmed b. Hanbel, VI, 287, r. 26463); 2- Yatınca ettiği dua (Ahmed b. Hanbel, VI, 287, 288).

olmayabileceği belirtilmiş,⁵⁷⁷ bir diğzerinin semânının şüpheli olduğu söylenmiştir.⁵⁷⁸ Üç kadın râvisinin biri, sahabeden Ümmü Mübeşşir,⁵⁷⁹ diğzeri kardeşi İbn Ömer'in eşi, Safiyye bnt. Ebî Ubeyd,⁵⁸⁰ bir de Huneyd b. Hâlid'in kadını denilerek mübhem bırakılan bir kadındır.⁵⁸¹

Farklı beş rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Hz. Peygamber'in pazartesi ve perşembe günü oruç tuttuğu,⁵⁸² hac esnasında saçını yağladığı, ihramdan çıkarken tıraş ettiği,⁵⁸³ her ihtilâm olana cumanın, her cumaya katılana guslün gerektiği,⁵⁸⁴ on emzirmeden az emzirmeyle haramlığın oluşmayacağı,⁵⁸⁵ çocuk istemeyi bırakmamanın gereği, öldüğünde çocuğu olmayanın isminin kesileceği⁵⁸⁶ rivayetleridir.⁵⁸⁷

Hafsa bnt. Ömer validemizden tespit edilen rivayet sayısı 25'tir. Rivayetleri başta ibadet olmak üzere, ahkâm, gayb ve tavsiye konularını içermektedir. Erken sayılmayacak bir tarih olan H. 40'lı yıllarda vefatına, sekiz yıllık evliliğine, muksirûndan İbn Ömer'in kız kardeşi olmasına rağmen, ulaşılan rivayeti az sayıdadır.

⁵⁷⁷ Ebû Miclez (Ahmed b. Hanbel, VI, 288, r. 26469; tahkik notu).

⁵⁷⁸ Ebû Bekir b. Süleyman (Ahmed b. Hanbel, VI, 286, r. 26449).

⁵⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 385, r. 26440.

⁵⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 286, r. 26452-26454, 286-287, r. 26455-26456; Tayâlisî, III, 163, r. 1692. İbn Ömer'in eşi oluşu (İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 372).

⁵⁸¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 5, 271, r. 22334; 288, r. 26468; 423, r. 27376.

⁵⁸² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Sıyâm, 38, VI, 191, r. 9318. Ayın üç günü, ilk pazartesi ve perşembe bir de sonraki pazartesi, oruç tuttuğuna dair rivayetlerde aynı gün isimleri geçmektedir. Bu rivayette ise ayla ilgili bir kayıt yoktur.

⁵⁸³ Taberânî, *Mu'cem*, XXIII, 213.

⁵⁸⁴ Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. İzzet Ubeyd ed-De'as, Muhammed Ali es-Seyyid, Humus, 1969, Tahâre, 127.

⁵⁸⁵ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, IV, 543.

⁵⁸⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXIII, 210.

⁵⁸⁷ İki farklı rivayeti, babası hakkında mevkûf haber olduğundan, sayıya dahil etmedik. 1- Babası Hz. Ömer'e, Allah ona yeryüzünü fethettirmiş, rızkını genişletmişken niye giydiğinden yumuşağını giymediğini, yediğinden lezzetlisini yemediğini sorması; onun Resûlullah'ın çektiği sıkıntıları hatırlatıp, kendisinin önceki iki arkadaşının yolundan ayrılmayacağını belirtmesi (İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Zühed, 6, XIX, 69-70, r. 35475) 2- Hz. Ömer'in duasında Allah yolunda şehitliği ve Medine'de ölmeyi istemesi (Buhârî, Fezâilü Medîne, 11)

4. Safiyye bnt. Huyey b. Ahtab

Babası Yahudi kabilelerinden Benî Nadîr'in reisi Huyey b. Ahtab'dır. Annesi Benî Kurayza liderinin kızı, Berre bnt. Semuel'dir. Önce Benî Nadîr'in ileri gelenlerinden Sellâm b. Mişkem, ondan boşanınca bir kumandan olan Kinâne b. Rebî' Ebü'l-Hukayk ile evlendi. Hayber fethedilirken kocası öldürüldü.⁵⁸⁸ Esir alınmadan önce isminin "Zeyneb" olduğu, esir olarak Hz. Peygamber'e düştüğünde ganimetin en değerli kısmı anlamında "Safiyye" diye isimlendirildiği geçmektedir.⁵⁸⁹

Hayber esirleri arasında bulunan Safiyye'ye, Allah Resûlü Müslüman olursa evlenmeyi, İslam'ı kabul etmezse yakınlarına göndermeyi teklif etmiş, o İslam'ı ve evliliği tercih etmiştir. H. 7. yılda gerçekleşen evlilikleri⁵⁹⁰ üç yıl sürmüştür. Evlendiklerinde 17 yaşına henüz girmedeği ifade edilmektedir.⁵⁹¹

Medine'de Hz. Osman evinde tutsak edildiğinde ona yardım götürürken engellenmiştir. Bunun üzerine, evinden Osman'ın evine bir tahta uzatıp yemek ve su taşımıştır.⁵⁹²

Hicrî 50 veya 52 yılında vefat ettiği, kendisinden 10 hadis rivayet edildiği belirtilmiştir.⁵⁹³ Bakî b. Mahled'de de 10 rivayeti olduğu geçmektedir.⁵⁹⁴ Ahmed b. Hanbel'de de 10 rivayeti vardır.⁵⁹⁵ Tayâlisî'de rivayeti yoktur.

Bu 10 rivayet, tekrarsızda dörde düşmektedir. Her biri farklı konudaki bu rivayetler: Hz Peygamber'in hac yolculuğundan dönerken develeri hızlandıran kişiye "Yavaş ol! Cam şişeleri kırma! (gibi yolculuk sırasında hassas davranılması gereken

⁵⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 95.

⁵⁸⁹ Zürcânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâki b. Yûsuf (ö. 1122/1710), *Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye*, Dâru't-Tıbbâti'l-Miriyye, Kahire, 1854, IV, 429.

⁵⁹⁰ Uraler, "Ümmehâtü'l-Mü'minîn", XLII, 306.

⁵⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 102.

⁵⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 101.

⁵⁹³ Aynur Uraler, "Safiyye", *DİA*, Ankara, 2008, XXXV, 474-475.

⁵⁹⁴ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 155.

⁵⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 366-368, r. 26858-26867.

kadınlara rahatsızlık verme!)” dediği; Safiyye validemizin devesinin çıkardığı zorluklar, kafilenin konaklaması; Hz. Peygamber, Zeyneb validemizden devesinin birini ona vermesini isteyince “Onu Yahudi bir kadına mı verecekmışim?” diyerek itiraz etmesi üzerine kızdığı, üç aya yakın Zeyneb’in (ra) yanına girmedeği,⁵⁹⁶ toprak kapta yapılan içkinin haram olduğu,⁵⁹⁷ Allah Resûlü’yle gece ensârdan bir topluluğun yanından geçerlerken onlar hızlanınca, “Yanımdaki eşim Safiyye’dir” buyurduğu⁵⁹⁸ ve Beyt’e karşı savaşan askerlerin Beydâ mevkiinde yere batırılacağı⁵⁹⁹ söylenen rivayetleridir.

Mizzî, râvilerini sayarken sekiz isme yer verir.⁶⁰⁰ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki dört râvisinin ikisi kadın, ikisi erkektir. Mechûl görülmeyen tek râvisi, Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib’dir.⁶⁰¹ Yere batırılan ordu rivayetlerinin râvisi olan Müslim b. Safvân’ın,⁶⁰² rivayette bulunduğu Safiyye’yi, sahabeden nesebi tespit edilmemiş bir kadın kabul edenler de vardır.⁶⁰³ İki kadın râvisinden ilki, Süheyra bnt. Ceyfer⁶⁰⁴ diğeri Sümeyye’dir.⁶⁰⁵ *Tehzib*’de râvileri sayılırken, iki râvisinin kölesi; birinin ise adı tespit edilememiş yeğeni olduğu belirtilmiştir.⁶⁰⁶

⁵⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 337-338, r. 26866; Hz. Âişe’den, r. 26867.

⁵⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 337, r. 26862, 26864; Kûfe’den bir grup kadının; kadınların hâlleri, eşlerle ilişki, hayızla ilgili soruların ardından toprak kapta yapılan içkiyi sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 337, r. 26865).

⁵⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 337, r. 26863.

⁵⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 336-337, r. 26858-26861.

⁶⁰⁰ Muhammed b. Süleyman, *Ümmehâtü’l-Mü’minîn fi’s-Sünneti’n-Nebeviyye*, 579.

⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 337, r. 26863.

⁶⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 337, r. 26858. Mechûl denilmektedir.

⁶⁰³ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 428; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 493.

⁶⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 337, r. 26862. Mechûl denilmektedir.

⁶⁰⁵ Ya da Şümeyse (Ahmed b. Hanbel, VI, 337-338, r. 26866). Mechûl denilmektedir. Bir sonraki 26867 nolu rivayet Hz. Âişe’den.

⁶⁰⁶ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 210.

Farklı altı rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Hz. Peygamber'in, getirdiği kemikli etten yiyip ardından –abdest almadan– kalkıp namaz kıldığını;⁶⁰⁷ azat etmesini mehrine saydığı;⁶⁰⁸ elinde tesbih ettiği taneleri görünce her tesbihten fazla olan “Allah’ı yarattıkları sayısınca tesbih ederim” lafzını öğrettiği;⁶⁰⁹ onun gönlünü almak için devesinin üzerinde birlikte yolculuk yaparken kavminin söylediklerini mazeret göstererek, kavmine yaptıkları için onu mazur görmesini istediği⁶¹⁰ ve yanına ulaştığında Resûlullah en hoşlanmadığı kişiyken, kavminin ona yaptıklarını anlatması üzerine en sevdiği kişi olarak yanından kalktığı;⁶¹¹ Âişe ve Hafsa validelerimiz, Resûlullah’ın amca kızı ve eşi oluşlarıyla ona karşı övündüklerinde, ağlayınca Hz. Peygamber’in “‘Nasıl benden hayırlı olabilirsiniz ki babam Harun, amcam Musa ve eşimde Muhammed’dir!’ deseydin ya!” dediği⁶¹² rivayetleridir.

Vefat tarihi H. 50 iken, 10 rivayetini tespit edebilmemiz, Yahudi kökeni sebebiyle ailesinden hadis ilmiyle tanınan râvilerin olmamasıyla açıklanabilir. Hz. Peygamber’in, kabilesiyle yaşanan savaş sonrasında onun gönlünde olabilecek kırgınlığı gidermek için gayret ettiği, diğer eşleri tarafından küçümsenmesine fırsat vermediği ve kendisinin fıkhi konularda bilgili olduğu rivayetlerinde görülmektedir.

⁶⁰⁷ Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *Müsned*, VI, 156, r. 7079. Sahabe tabakâtlarından, rivayette bulunulan Sa‘fiyye’yi, tespit edilememiş gösteren vardır. İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 428; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 493-494.

⁶⁰⁸ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 74.

⁶⁰⁹ Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *Müsned*, VI, 156, r. 7082.

⁶¹⁰ Taberânî, Ebû’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Kitâbü’l-Duâ*, thk. Muhammed Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Dâru’l-Beşairi’l-İslâmiyye, Beyrut, 1987, III, 1586, r. 1740. Lafız farkıyla; Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *Müsned*, VI, 156, r. 7083-7084.

⁶¹¹ Ebû Ya‘lâ el-Mevsîlî, *Müsned*, VI, 156, r. 7078.

⁶¹² Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 75.

5. Zeyneb bnt. Cahş

Allah Resûlü'nün halası, Ümeyme bnt. Abdülmuttalib'in kızıdır. Babası Cahş b. Riâb b. Ya'mer'dir.⁶¹³ Öz kardeşleri Abdullah, Ubeydullah, Ebû Ahmed, Ümmü Habîbe ve Hamne'dir.⁶¹⁴ İsmi Berre iken Hz. Peygamber tarafından değiştirildiği, onun için de söylenmiştir.⁶¹⁵

İlk evliliği, Hz. Peygamber'in aracılığı ve ikna etmesiyle Zeyd b. Hârise ile gerçekleşmiştir.⁶¹⁶ Evliliklerinin üzerinden bir yıl kadar geçmişken Zeyd (ra), boşanma isteğini Resûlullah'a açmıştır. O, "Allah'tan kork, eşini tut" tavsiyesini alsa da bir süre sonra eşini boşamıştır. İddeti tamamlanınca, Allah'ın emri ve evlatlıklarının çocuklarıyla evlenmekte bir engel olmadığının açıklanması amacıyla Hz. Peygamber ile evlendirilmiştir.⁶¹⁷ Hicrî 5. yılda gerçekleşen evlilik⁶¹⁸ yaklaşık altı yıl devam etmiştir.⁶¹⁹ İbadete düşkünlüğü⁶²⁰ öyle ki ipe tutunarak namaz kılmaması, gücü yettiğinde kılıp yorulunca oturması konusunda uyarıldığı⁶²¹ ve el işi yapıp kazandığı parayı hayır için dağıttığı bilinmektedir.

⁶¹³ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 406.

⁶¹⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 344.

⁶¹⁵ Müslim, *Âdâb*, 3.

⁶¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 80. Zeyd b. Hârise ile evliliğini 30 yaşın üzerinde yaptığı için, öncesinde dul olduğunu söyleyen tarihçiler çıksa da, Hamidullah Hoca'ya göre, kesin bir delilleri yoktur. Muhammed Hamidullah, "Zeyneb bint Cahş", *DİA*, Ankara, 2013, XLIV, 357-358.

⁶¹⁷ Ahzâb sûresi, 37.

⁶¹⁸ Uraler, "Ümmehâtü'l-Mü'minîn", *DİA*, XLII, 306. Sahabe tabakâtlarında H. 3. yılda evlendikleri bilgisi de mevcuttur. İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 307; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 463; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 344.

⁶¹⁹ Ayten Koç, "Hz. Zeyneb bnt. Cahş'ın Hayatı", *Diyanet İlmî Dergi*, , XLV, sa. 2, (2009), s. 113.

⁶²⁰ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 344.

⁶²¹ Buhârî, *Teheccüd*, 18; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 31; Ebû Dâvûd, *Kıyâmü'l-Leyl*, 3; Nesâî, *Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr* (ö. 303/915), *Kitâbu Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdülgaflâr Süleyman el-Bündârî, *Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut, 1991, *Kıyâmü'l-Leyl*, 17; İbn Mâce, *İkâmetü's-Salât*, 184.

H. 20 yılında, ilk vefat eden peygamber eşi olmuştur. Vefatında 53, Resûlullah ile evlendiğinde 35 yaşlarındadır.⁶²² Hayatı⁶²³ ve rivayetleri⁶²⁴ iki yüksek lisans tezinde çalışılmıştır.

Bakî b. Mahled'in listesine göre, 11 rivayeti bulunmaktadır.⁶²⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde sekiz,⁶²⁶ Tayâlisî'de tek rivayeti vardır.⁶²⁷

Bu rivayetler, tekrarsızda altıdır. Hacca dair tek rivayeti, aslında Ebû Hüreyre'den gelen, Vedâ Haccı'nda Hz. Peygamber eşlerine "İşte bu –haccınız– sonra hasırların yüzü"⁶²⁸ dediği için, Sevde ve Zeyneb validelerimizin "Bu sözü ondan duyduktan sonra vallahi hiçbir hayvanı hareket ettirmeyiz" demeleridir.⁶²⁹ Abdeste dair: Hz. Peygamber'in abdestini pirinç bir kabın içine aldığı⁶³⁰ ve ümmete zor gelmeyecek olsaydı her abdestte misvak emredeceğini⁶³¹ söylediği rivayetleridir. Ahkâma dair: Kadınların rivayetlerinde sıkça tekrarlanan, kadının eşi dışında birine üç günden fazla yas tutmaması rivayetidir.⁶³² Gayba dair: Hz. Peygamber'in "Yaklaşan şerden vay Arabın hâline" diyerek Ye'cûc ve Me'cûc'ün seddinin açıldığını

⁶²² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 84-90; Hamidullah, "Zeyneb bint Caş", *DİA*, XLIV, 358.

⁶²³ Serap Toğuşlu, *H. Peygamber'in Hanımlarından Zeyneb Bnt. Caş'ın Hayatı Kişiliği İslam Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2007.

⁶²⁴ Perihan Demir, *Zeyneb Binti Caş'ın Hayatı ve Rivayetleri Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE TİBAD, Ankara, 2003.

⁶²⁵ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 153.

⁶²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26751-26754; 429, r. 27413-27416.

⁶²⁷ Tayâlisî, III, 165, r. 1694.

⁶²⁸ Hasırlar eve serildiği için mananın; bu haccınızdan sonra sizler için hacca gitmemeniz hoştur, manasına hamledilebileceği, kesin olarak nehiy manası olmadığı tahkik notunda belirtilmektedir (Ahmed b. Hanbel, II, 447, r. 9765).

⁶²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26751.

⁶³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 324.

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27415. Bu rivayet, Ümmü Habîbe'den de aynı lafızla gelmekte, râvi Ümmü Habîbe'nin mechûl kölesi Ebû Cerrâh olduğundan burada Zeyneb validemizden rivayet edilmesi hata olabilir.

⁶³² Ahmed b. Hanbel, VI, 324, Tayâlisî, III, 382, r. 1964.

bildiren rivayetidir.⁶³³ Hz. Peygamber'in pirinç bir kaba saçını taradığı⁶³⁴ da bir diğer rivayetidir.

Mizzî, râvilerini sayarken altı isme yer verir. Bunlardan beşi: yeğeni Muhammed b. Abdullah b. Cahş, diğer eşlerden Ümmü Habîbe, üvey kızı Zeyneb bnt. Ümmü Seleme; rivayetlerinin mürsel olduğu belirtilen Kâsım b. Muhammed b. Ebî Tâlib ve kölesi Mezkûr olmak üzere; onunla aralarında akrabalık-aile veya sıhriyet bağları bulunan kişilerdir.⁶³⁵ *Müsned*'deki rivayetlerinin râvileri, Ebû Hüreyre⁶³⁶ (ra) de sayılınca, dört kişidir. İkişer rivayeti olan iki râvisi vardır. Biri Zeyneb bnt. Ümmü Seleme,⁶³⁷ diğeri yeğeni Muhammed b. Abdullah b. Cahş'tır.⁶³⁸ Bir diğer râvisi, Ümmü Habîbe'nin mechûl kaydı düşülmüş kölesi Ebû Cerrâh'tır.⁶³⁹

Farklı üç rivayetine ulaşabildik. Bunlar: İstihâzeli kadının namazını kılmak için nasıl gusledeceğinin izahı;⁶⁴⁰ Hz. Peygamber, onun odasında uyurken torunu Hüseyin b. Ali'nin gelip üzerine çıkması ve üstüne işemesi üzerine su isteyip üzerine serpmesi;⁶⁴¹ kendisini isteyenler konusunda Hz. Peygamber'e, kız kardeşi Hamne'nin aracılığıyla danıştığında onu Zeyd (ra) ile evlendirmek istemesi üzerine Hamne'nin (ra) kızarak "Hala kızını kölenle mi evlendireceksin?" demesi, Zeyneb validemizin daha fazla kızması, Allah ve Resûlü bir konuda hükmettiğinde, mümin

⁶³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 428, r. 27413-27414; 429, r. 27416.

⁶³⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 324.

⁶³⁵ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 184.

⁶³⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26751.

⁶³⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, 428, 429; Tayâlisî, III, 165, r. 1694.

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 324.

⁶³⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27415.

⁶⁴⁰ Nesâî, *Sünen*, Hayız ve İstihâze, 5. Râvisi, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Tâlib'dir. Hayız günlerince bekleyip sonra gusletmesi, öğleni geciktirip ikindiye erkene alarak kılması, yine gusledip akşamı geciktirip yatsıyı erkene alarak birlikte kılması, sabah içinde gusûl alması.

⁶⁴¹ Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmam Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/827), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân A'zamî, 2. baskı, Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1983, I, 381-382, r. 1491. Rivayet "Hudûb" adlı -doğrusunun "Mezkûr" olabileceği belirtilmiş- kölesinden. Erkek çocuğun idrarının su serpilerek, kız çocuğunun idrarının ise yıkanarak temizleneceğini söylediği de geçmektedir.

erkek ve kadınlar için işlerinde başka bir tercihin bulunmadığına dair ayetin⁶⁴² inişiyi-
le evliliğe razı oluşu ve devamında yaşananların anlatımıdır.⁶⁴³

Zeyneb bnt. Cahş validemizden ulaşılan rivayet sayısı dokuzdur. Rivayet
adedinin azlığında birinci etken, erken vefat tarihi olmalıdır. İkinci etkense râvileri-
nin, aile-akraba-sıhriyet bağı bulunan birkaç isimle sınırlı kalışıdır, denebilir.

6. Cüveyriye bnt. Hâris

Huzâa kabilesinin Benî Müstalik kolunun reisi Hâris b. Ebî Dırâr'ın kızıdır.
Babasının ve erkek kardeşi Abdullah'ın, İslam'ı kabul ettikleri belirtilmektedir.⁶⁴⁴
Diğer erkek kardeşi Amr ve kız kardeşi Amra ise sahabe tabakâtına girip rivayetleri-
ne işaret edilenlerdendir.⁶⁴⁵ İlk evliliğini amca oğlu Saffân b. Mâlik ile yapmıştır.⁶⁴⁶

Benî Müstalik Gazvesi esirlerindenken mukatebe anlaşması için Hz. Pey-
gamber'den yardım istemiş, o ise serbest bırakıp evlenmeyi teklif etmiş ve
evlenmişlerdir. Bunun üzerine yüzden fazla esir, Allah Resûlü'ne hısım oldukları
için serbest bırakılmıştır. Evlendiklerinde 20'li yaşlarda⁶⁴⁷ ya da 20 yaşındadır.⁶⁴⁸
Mervân zamanında, H. 56'da vefat ettiği geçmektedir.⁶⁴⁹ İsmi Berre iken Resûlul-

⁶⁴² Ahzâb sûresi, 37.

⁶⁴³ Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *Sünenü'd-Dârekutnî*, thk. Suayb el-
Arnaût, Hasan Abdülmün'im Şelebî, Abdüllatif Hırzullah, Ahmed Berhum, Müessesetü'r-Risâle,
Beyrut, 2004, Nikâh, 6, IV, 461-462, r. 3796. Mezkûr adlı kölesinden.

⁶⁴⁴ Babası Hâris hakkında bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 357; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I, 345; erkek
kardeşi Abdullah hakkında bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 20; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 318.
İki olayın benzerlikleri, fide ödemeye gittiklerinde Hz. Peygamber'in verdiği gaybî haberlerle
iman etmeleri, dikkat çekicidir. Her ikisi için farklı olayların mı gerçekleştiği, yoksa tek olayın
biraz değişerek her birine mi atfedildiği sorusu akla gelmektedir.

⁶⁴⁵ Erkek kardeşi Amr için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 255-256; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 96;
kız kardeşi Amra için bkz. İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 441; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, IV, 96.

⁶⁴⁶ Rıza Savaş, "Cüveyriye bint el-Hâris", *DİA*, Ankara, 1993, XV, 146. Bu maddede sonraki dip-
notta gösterilen sahabe tabakâtlarında eşinin ismi farklı geçer. İbnü'l-Esîr amca oğlu olduğunu
belirtir.

⁶⁴⁷ Z. Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, s. 258.

⁶⁴⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 120.

⁶⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 116-120; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 366-367; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*,
V, 420-421; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 257-258.

lah'ın Cüveyriye diye isimlendirdiği söylenmiştir.⁶⁵⁰ Evlilikleri H. 5. yılda gerçekleştiğine göre⁶⁵¹ yaklaşık beş yıl sürmüştür.

Bakî b. Mahled'in listesine göre, yedi rivayeti bulunmaktadır.⁶⁵² Ahmed b. Hanbel'de 10⁶⁵³, Tayâlisî de tek rivayeti vardır.⁶⁵⁴

İki *Müsned*'deki tekrarsız rivayeti dördttür. Rivayetlerinin konuları farklıdır. Biri, cuma gününe has kılarak oruç tutmamaya dairdir. Bir cuma günü Hz. Peygamber yanına girdiğinde oruçludur. O, önceki gün oruç tuttun mu ve sonraki gün tutacak mısın diye sorup, hayır cevabını alınca “Öyleyse orucunu aç” demiştir.⁶⁵⁵ İkincisi, Allah Resûlü'nün öğrettiği tesbihata dairdir. Sabah vakti yanına girdiğinde tesbih etmektedir, bir iş için çıkıp öğlene doğru tekrar geldiğinde devam ettiğini görünce, gittiğimden beri oturmaya –tesbih ederek– devam mı ettin, diye sorar. Evet cevabını alınca, bu süre içinde yaptığı tesbihattan daha değerli olduğunu söylediği tesbihatı ona öğretir. Üçer kez “Allah'ım seni yarattıkların sayısınca tesbih ederim. Allah'ım, seni arşının süsleri –sayısınca– tesbih ederim. Allah'ım, seni kelimelerin adedince tesbih ederim” başka bir tarikte ise fazladan “Nefsinin rızasınca tesbih ederim” demesini söyler.⁶⁵⁶ Üçüncüsü, ipek elbise giyinmekten sakınmaya dairdir. Dünyada ipekten elbise giyene ahirette Allah'ın ateşten elbise giydireceği bildirilmektedir.⁶⁵⁷ Dördüncüsü, birine sadaka verilen ona hediye edilince kabul ettiğine dairdir. Bir gün Hz. Peygamber gelip yiyecek bir şey var mı diye sorar. Kölelerine sadaka için verilen

⁶⁵⁰ Meymûne bnt. Hâris ve Zeyneb bnt. Cahş hakkında da aynı isim değişikliği bilgisi aktarılmıştır. Her ikisinin de isim değişikliğine dair rivayetler, farklı senedlerle İbn Abbâs'a dayandırılmıştır. İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 320.

⁶⁵¹ Uraler, “Ümmehâtü'l-Mü'minin”, XLII, 306.

⁶⁵² Ömerî, *age.*, s. 102; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 195.

⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26755-26758; 429-430, r. 27421-27426.

⁶⁵⁴ Tayâlisî, III, 194, r. 1728.

⁶⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26755-26756; 430, r. 27422, 27425; Tayâlisî, III, 194, r. 1728.

⁶⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26758; 430, r. 27421.

⁶⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26757, 430, r. 27423. Seneddeki son iki râvinin mechûl, önceki iki râvinin zayıf olduğu tahkik notunda geçmektedir.

bir kemik dışında bir şey olmadığı cevabını alır. Sadakanın yerini bulduğunu söyleyerek yemek için kemiğin getirilmesini ister.⁶⁵⁸

Mizzî, râvilerini sayarken yedi isme yer verir.⁶⁵⁹ İki *Müsned*'deki rivayetlerinin râvileri; biri sahabeden İbn Abbâs (ra),⁶⁶⁰ biri mechûl yeğeni Tufeyl b. Ahî Cüveyriye,⁶⁶¹ diğerleri Ebû Eyyûb Hacerî⁶⁶² ve Ubeyd b. Sabbâk⁶⁶³ olmak üzere dört erkektir.

Farklı beş rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Hz. Peygamber'e genç kölesini azat etmek istediğini söylediğinde, hayvanlarına çobanlık yapması için erkek kardeşine verirse daha büyük sevap alacağını söylediği,⁶⁶⁴ Resûlullah'ın yemeğin kaynaması bitmedikçe yenilmesinden hoşlanmadığı,⁶⁶⁵ diğer eşlerin kendisine karşı övünmesinden şikâyet edince Hz. Peygamber'in, en çok mehrin onun olduğunu, kabilesinden kırk esirin serbest bırakılmasını sağladığını belirttiği,⁶⁶⁶ Hz. Peygamber ile yirmi yaşında evlendiği,⁶⁶⁷ Resûlullah'ın ismi "Berre" iken "Cüveyriye" şeklinde değiştirdiğidir.⁶⁶⁸

Hz. Peygamber'in; kadınlarının ibadet ve dualarını en güzel şekilde yapmalarıyla bizzat ilgilendiği, onlara özel dualar öğrettiği, tavsiyelerde bulunduğu; soyu sebebiyle küçümsenmelerine fırsat vermediği, ondan gelen rivayetlerde de görülmektedir.

⁶⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27420; 430, r. 27424.

⁶⁵⁹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 146. İbn Abbâs, Ubeyd b. Sabbâk ve Ebû Eyyûb isimli râviler, bu listede de yer alır.

⁶⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26758.

⁶⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26757.

⁶⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26755.

⁶⁶³ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27420.

⁶⁶⁴ Nesâî, *İtk*, 12.

⁶⁶⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 66. Kölesinden.

⁶⁶⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 59. Kölesinden.

⁶⁶⁷ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Müstedrek*, Ma'rifetü's-Sahâbe, III, 27. Cariyesinin torunu aracılığıyla cariyesinden.

⁶⁶⁸ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Müstedrek*, Ma'rifetü's-Sahâbe, III, 27. Zeyneb bnt. Ebî Seleme'den.

Tespit edebildiğimiz rivayet sayısı dokuzdur. Vefat tarihi H. 50 sonrasıyken rivayetlerinin 10'un altında kalması, Safiyye bnt. Huyey'deki gibi, Yahudi kökenli olmasıyla açıklanabilir. Ailesinden hadis ilminde tanınan kişiler yok gibidir. Köleleri, mechûl yeğeni ve bir-iki erkek isminden oluşan râvileri aracılığıyla az sayıda rivayeti hadis kaynaklarına geçebilmiştir.

7. Sevde bnt. Zem'a

Ümmü'l-Esved, Sevde bnt. Zem'a b. Kays el-Kureşîyye. Babası Zem'a b. Kays b. Abdüşşems, annesi Şemûs bnt. Kays b. Amr'dır. İlk Müslümanlardan olup Habeşistan'a hicret eden Mâlik,⁶⁶⁹ anne-baba bir kardeşidir.⁶⁷⁰ Bedir esirlerinden⁶⁷¹ Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olan Abd b. Zem'a,⁶⁷² Hüreyre bnt. Zem'a,⁶⁷³ Ümmü Külsûm bnt. Zem'a, Ümmü Habîbe bnt. Zem'a⁶⁷⁴ ve babasının cariyesinden Abdurrahman b. Zem'a⁶⁷⁵ kardeşleridir. Kardeşleri içinde Ubeyd,⁶⁷⁶ Süheyl, Şemer, Selîl, Hatîb de sayılmıştır.⁶⁷⁷

İlk eşi, amca oğlu Sekrân b. Amr'dır. Abdullah isminde bir oğulları olmuştur.⁶⁷⁸ Abdurrahman isimli bir oğlunun da Farşlılarla yapılan bir savaşta öldürüldüğü söylenmektedir.⁶⁷⁹ Dul kaldığında beş veya altı küçük çocuğunun bulunduğu,⁶⁸⁰ on-

⁶⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 204.

⁶⁷⁰ Dimyâtî, Ebû Muhammed Şerefeddîn Abdülmü'min b. Halef (ö. 705/1306), *Nisâu Resûlillah ve Evlâduhu ve men Selefehu min Kureyş ve Hulefâihim ve Gayrahum*, thk. Fehmi Sa'd, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1989, s. 43.

⁶⁷¹ İbn Hişâm, *Sîretü'n-Nebî*, III, 7.

⁶⁷² İbn Hacer, *el-İsâbe*, II, 425.

⁶⁷³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 406.

⁶⁷⁴ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 1026.

⁶⁷⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 293-294.

⁶⁷⁶ Dimyâtî, *Nisâu Resûlillah*, 43.

⁶⁷⁷ Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in (sav) Albümü*, s. 102. Abdullah ismini de sayar fakat İbn Hibbân, bunu hatalı bulmaktadır. Bkz. Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1973, III, 183. Bu isimlere başka bir kaynakta rastlanmadı.

⁶⁷⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 154.

⁶⁷⁹ Mûsâ Şâhin Laşin, *Ezvâcû'n-Nebî*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1987, s. 47.

ların Hz. Peygamber'i rahatsız edebilecekleri endişesiyle evlilik teklifini kabulde tereddüt ettiği⁶⁸¹ hakkında yazılanlardandır. İnsanların; o, güzel olmayan, yaşı da ilerlemiş bir kadinken Resûlullah'ın onunla evlenmesini yadırgadıkları ifadesi de kaynak gösterilmeden geçmektedir.⁶⁸² Çocuk sayısı ve evlilikte tereddüdü hakkındaki bilgiler, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde İbn Abbâs rivayetlerinden birine dayandırılmıştır.⁶⁸³ Rivayetin metninde geçen "Kureys'ten Sevde denilen bir kadın" ifadesiyle Sevde validemizin kastedildiği varsayılmaktadır. Oysa rivayet, Ebû Hüreyre müsnedinde Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib hakkında geçmektedir⁶⁸⁴ ve tahkik notuna göre⁶⁸⁵ doğrusu budur. Müslim'de geçen rivayetteki isimde Ümmü Hânî'dir.⁶⁸⁶ Rivayetteki Sevde'nin Sevde bnt. Zem'a olmadığı da belirtilmektedir. Râvisi konumundaki Abdullah b. Abbâs'ın,⁶⁸⁷ Meymûne validemizin yeğeni olarak Ehl-i beyt ile akrabayken, Sevde validemiz için "Sevde denilen bir kadın" ifadesini kullanması makul değildir. Temel kaynakların çocuklarının sayısı ve isimleri, evlilik yaşı konularında sessiz kalışları, güvenilir bilgilere ulaşamamalarıyla açıklanabilir. Evlilik yaşı ve çocuk sayısı hakkında kesin bir şey söylemek mümkün gözükmemektedir. 5-6 çocuğu olduğu bilgisi doğrulanabilir değildir.

⁶⁸⁰ Cemîlî, *Nisâu'n-Nebî*, s. 36-37; Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in (sav) Albümü*, s. 102; *Hadislerle İslâm*, VI, 356. Son eserde, Havle bnt. Hakîm'in Hz. Hatice'nin vefatıyla dul kalan Hz. Peygamber'e Sevde ve Âişe validelerimizle evliliğinde aracı oluşunu anlatan uzunca rivayet delil gösterilmekte, Sevde validemizin 50 yaşın üzerinde beş çocuklu bir dul olduğu bilgisinin bu rivayette bulunduğu izlenimi doğmaktadır. Hâlbuki Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'de bulunan ve tez kapsamında incelenen söz konusu rivayet (Ahmed b. Hanbel, VI, 211) bu bilgiyi içermemektedir. *DİA* maddesinde de aynı şekilde geçmektedir.

⁶⁸¹ Aynur Uraler, "Sevde bint Zem'a", *DİA*, Ankara, 2009, XXXVI, 584.

⁶⁸² Mahmûd Mehdi İstanbûlî, Mustafa Ebû'n-Nasr Şelebî, *Nisâun Havle'r-Resûl ve'r-Red alâ Müftereyâtî'l-Müşteşrikîn*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1995, s. 50. Başka bir kaynakta benzer bir ifadeye rastlanmadı.

⁶⁸³ Ahmed b. Hanbel, I, 318-319, r. 2923.

⁶⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, II, 269.

⁶⁸⁵ 2923 nolu rivayetin tahkik notu.

⁶⁸⁶ Müslim, *Fezâilü's-Sahâbe*, 49.

⁶⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27418; Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 200.

O ve eşi ilk Müslümanlardandır. Eşiyle Habeşistan'a hicret edip geri Mekk'e döndüler, ardından eşi vefat edince dul kaldı. Allah Resûlü de yakın zamanda Hz. Hatice'yi kaybedip dul kalmıştı.⁶⁸⁸ Peygamberimiz bunun ardından ilk Sevede validemizle evlendi ve yaklaşık üç yıl tek eşi oydu. Bi'setin 10. senesinde evlilik gerçekleşti.⁶⁸⁹ 13 sene kadar sürdü. Sevede validemizin evlendiğinde 50 yaşında,⁶⁹⁰ 50 yaşın üzerinde,⁶⁹¹ 55 yaşında⁶⁹² olduğu görüşleri dile getirilse de kaynakları tespit edilemedi. Vefat ettiğinde yaklaşık 80 yaşında olduğu⁶⁹³ bilgisine dayanarak evlilik yaşı tahminen hesaplanmış olabilir. 68 yaşında vefat ettiği de kaynak belirtilmeksizin söylenmiştir.⁶⁹⁴ Vefat tarihi hakkında farklı bilgiler⁶⁹⁵ olsa da H. 23 yılında vefat ettiği görüşü ağırlıktadır. Beş rivayetin bulunduğu söylenmektedir.⁶⁹⁶

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde üç,⁶⁹⁷ Tayâlisî'de tek rivayeti⁶⁹⁸ vardır. Bu rivayetlerin her biri farklıdır. Rivayetlerinin konuları: Hacca dair: Zeyneb bnt. Cahş'ın rivayetleri arasında da bulunan, Ebû Hüreyre'den (ra) gelen, Hz. Peygamber'in Vedâ Haccı'nda "İşte bu –haccınız– sonra hasırların yüzü"⁶⁹⁹ ve babasının hac yapamayacak kadar yaşlı olduğunu söyleyen adama "Baban yerine hac yap" dediği-

⁶⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 42-45.

⁶⁸⁹ Zehebî, *Siyer*, II, 265-267.

⁶⁹⁰ Tuğ, "Resûlullah'ın Evliliklerinde Kronolojik Yapı", s. 204; Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in (sav) Albümü*, s. 102; Kazıcı, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, s. 111.

⁶⁹¹ Uraler, "Sevede bint Zem'a", *DİA*, XXXVI, 584.

⁶⁹² Abdülganî Abdurrahman Muhammed, *Zevcâtü'n-Nebî Muhammed (sav) ve Hikmetu Teaddüdhinne*, Mektebetü Medbulî, Kahire, 1988, s. 44.

⁶⁹³ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 1024.

⁶⁹⁴ Yıldırım, *age.*, 102.

⁶⁹⁵ İbn Sa'd'da geçen rivayetler H. 54 yılına dairdir. *İstîâb*'da "Ömer'in hilafetinin son zamanları" şeklindedir (İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 422). Zehebî, *Siyer*'inde önce Ömer zamanı, ardından 54 yılı rivayetini verir. Ardından, ilk döneme dair tarihî bir rivayetle daha destekler. Belâzürî'de *Ensâb*'da H. 23 yılını verir (Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, II, 1024).

⁶⁹⁶ İbn Hazm, *Esmâ*, 222; *DİA*, ilgili madde;. Ömerî'nin listesinde Sevede validemizin ismi geçmemektedir.

⁶⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27417-27419.

⁶⁹⁸ Tayâlisî, III, 218, r. 1752.

⁶⁹⁹ Tayâlisî, III, 218, r. 1752. Rivayet Ebû Hüreyre'nin, bu sözü duyduktan sonra bir daha hiçbir hayvanı hareket ettirmeyeceklerini söyleyen Zeyneb ve Sevede validemizin ismi metinde geçmemekte ama Ahmed b. Hanbel'in rivayetinde geçmektedir (Ahmed b. Hanbel, VI, 324, r. 26751).

dir.⁷⁰⁰ Ahkâma dair: Ölü koyunun derisini tabaklayıp nebîz yapmakta kullandıkları,⁷⁰¹ Resûlullah'ın, babasının ümmü velediyken başka bir adamın oğlu olduğundan şüphelendikleri erkek için; mirasta payının olduğuna ama yanında örtünmesi gerektiğine hükmettiğidir.⁷⁰²

Râvisi olarak iki isim geçer.⁷⁰³ İki *Müsned*'deki rivayetlerinin râvileri ise Abdullah b. Abbâs,⁷⁰⁴ Abdullah b. Zübeyr,⁷⁰⁵ mechûlû hâl kaydıyla Zübeyr ailesinin kölesi,⁷⁰⁶ Tayâlisî rivayetinde ise Ebû Hüreyre'dir.⁷⁰⁷

Farklı beş rivayetine ulaşabildik. Bunlar: İstihâzeli kadının hayız günleri süresi kadar namazı bırakacağı sonra gusûl alacağı, ardından her namaz için abdest alacağı,⁷⁰⁸ insanların yalın ayak, çıplak, sünnetsiz haşır olunacağı ama herkesin kendi derdine düşeceği,⁷⁰⁹ “Öldüğümüzde sen gelene kadar namazları Osman b. Maz'ûn kıldırır” deyince Hz. Peygamber'in “Ölümün ne olduğunu bilseydin, onun kendisine güç yetirebileceğinizden daha şiddetli olduğunu anlardın!” cevabını verdiği;⁷¹⁰ elleri boyunlarına bağlanmış Bedir esirleri içindeki kayna “Ya Ebî Yezîd! Kendini zi ellerinde esir etmek yerine şerefli bir şekilde ölseydiniz ya!” diye seslenince Hz. Peygamber'in “Allah'a ve Resûlü'ne karşı mı? –onları kışkırtıyorsun!–” dediğinde “Onu öyle görünce kendime engel olamayıp söylediğimi söyledim!” cevabını verdi-

⁷⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27417.

⁷⁰¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27418.

⁷⁰² Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27419.

⁷⁰³ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 200; Muhammed b. Süleyman, *Ümmehâtü'l-Mü'minin Fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, s. 204. İki kaynakta da râvi isimleri aynıdır ve biri İbn Abbâs'tır.

⁷⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27418.

⁷⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27417.

⁷⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 429, r. 27419.

⁷⁰⁷ Tayâlisî, III, 218-219, r. 1752.

⁷⁰⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, X, 86, r. 9180.

⁷⁰⁹ İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhâk (ö. 287/900), *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Basim Faysal Ahmed Cevabire, Dâru'r-Raye, Riyad, 1991, V, 416, r. 3066.

⁷¹⁰ İbn Mübârek, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübârek Abdullah (ö. 181/797), *Kitâbü'z-Zühûd ve'r-Rekâik*, thk. Habîburrahman A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz, s. 84, r. 250.

ği⁷¹¹ ve onu, içinde su olan bakır cezveye bakmaktan “Sizin için şeytandan –vesvese vermesi– korkuyorum” diyerek nehyettiği rivayetleridir.⁷¹²

Allah Resûlü ile 13 yıl süren evliliğine rağmen, erken vefat tarihi ve râvileri içinde ailesinden isimlerin bulunamaması, rivayet sayısını sınırlamış olmalıdır. Rivayetleri Hz. Peygamber’in fetva, uyarı ve tavsiyelerini aktarmakta, fıkhi bilgisine işaret etmektedir.

C- DEĞERLENDİRME

Âişe bnt. Ebî Bekir ve Ümmü Seleme dışındaki Peygamber eşlerinin rivayetleri, adet ve içerik açısından sınırlıdır. Rivayet sayısına göre yaptığımız sıralamada üçüncü sırada olan Hz. Meymûne'nin rivayet sayısı 45'tir. Dördüncü sırada 26 rivayetle Hz. Ümmü Habîbe, beşinci sırada 25 rivayetle Hz. Hafsa yer almaktadır. Diğer eşlerden gelen rivayetler ise 10 ve daha azıdır. Demek ki Peygamber eşi konumu bile, kimi kadınlarda, rivayetlerinin artması için yeterli bir sebep olamamıştır.

Allah Resûlü'nün eşleri arasında, rivayetleri 10'un üstüne çıkanlar, ailesinde rivayet ilminde tanınmış isimler bulunanlardır. Meymûne bnt. Hâris son evlenilen eş olmasına rağmen, hem yeğenlerinden üç meşhur tâbiîn râvisinin bulunması hem vefat tarihinin hicrî 50'lilerde olması avantajlarıyla, üçüncü sıradadır. Hafsa bint. Ömer'den, muksirûndan olan kardeşi Abdullah b. Ömer'in rivayeti, altı gibi az bir sayıdaydır. Elbette İbn Ömer'in (ra) müsnedinde, ablasından duyduğu fakat bunu belirtmediği rivayetler de bulunabilir. Yine de ablasından aktardığı rivayet, onun gibi rivayetlerinin çokluğuyla meşhur bir râvi için az sayıdadır. Ümmü Habîbe'nin de

⁷¹¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 35.

⁷¹² Taberânî, Ebu'l-Kâsım Müsnidü'd-Dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *Müsne'du's-Şamiyyin*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1989, I, 420, r. 739. İsnadı zayıf denilmektedir.

râvileri arasında kardeş, yeğen, köle isimleri geçse de⁷¹³ bu kişiler meşhur değildir ve rivayet sayıları da ikiyi geçmemektedir. Hafsa ve Ümmü Habibe'nin vefat tarihleri yakın ve H. 40'lı yıllardır.

H. Peygamber'in eşlerinden vefat tarihi hicrî 20'li yıllar olan iki ismin, Hz. Zeyneb ve Hz. Sevde'nin rivayet sayıları da 10'u geçememiştir. Hicrî 50'li yıllarda vefat eden ve Yahudi asıllı olan Hz. Safiyye ve Hz. Cüveyriye'nin rivayetleri de 10 ve 9'la sınırlı kalmıştır. Onların dezavantajı olarak ilk akla gelen, kökenleri sebebiyle, ailelerinden rivayet ilmiyle tanınan şahısların bulunmamasıdır. Elbette rivayet sayısının artmasında belirleyici olan etkenler, vefat tarihi ve aile ilişkileriyle sınırlan-
dırılmaz. Kişilerin kendi gayret, ilgi ve tutumları da önemli bir etken olmalıdır. Fakat bu ve benzeri etkenleri ölçmek veya etki oranlarını tespit edebilmek zordur.

Âişe ve Ümmü Seleme haricindeki diğer eşlerden gelen toplam rivayet sayısı, farklı eşlerin rivayetleri arasındaki tekrarlar hesaba katılmazsa, 133'tür. Âişe ve Ümmü Seleme'nin rivayetleri değerlendirilirken söylenen "rakamların beklenebileceğin altında oluşu" bu bölümde incelediğimiz Peygamber eşleri içinde ziyadesiyle doğrudur. Bu rivayetlerin konu dağılımı ve toplam rivayet adetlerinin tespiti, sayıca az olmaları sebebiyle, akrabalar bölümünde yer alan isimlerin rivayetleriyle birlikte yapılacaktır.

⁷¹³ Anbese b. Ebî Süfyân (erkek kardeşi) 1- Öğlenden önce ve sonra dört rek'atın fazileti (Ahmed b. Hanbel, VI, 325, r. 26764, 326, r. 26772; 426, r. 27403); 2- Günde on iki rek'atın fazileti (Ahmed b. Hanbel, VI, 326, r. 26768-26769; 326-327, r. 26774; 327, r. 26775; 327, r. 26781; 426, r. 27395; 428, r. 27411; Tayâlisî, III, 168, r. 1696).
Ebû Süfyân b. Saîd b. Mugîre (yeğeni) Ateşin dokunduklarından abdest (Ahmed b. Hanbel, VI, 326, r. 26773; 327, r. 26778, 26779, 327-328, r. 26783, 328, r. 26784).
Abdullah b. Utbe b. Ebî Süfyân (yeğeni) Ezanı dinlerken tekrar etmek (Ahmed b. Hanbel, VI, 425-426, r. 27394).
Ebû Cerrâh (kölesi) 1- Abdestte misvak kullanma (Ahmed b. Hanbel, VI, 325, r. 26763); 2- Çan olan kafileye melekler yoldaş olmaz (Ahmed b. Hanbel, VI, 326, r. 26770-26771; 327, r. 26777, 26780; 426, r. 27397, 27400, 27401; 427, r. 27409).
Sâlim b. Şevval (kölesi) Müzdelife'den gece hareket (Ahmed b. Hanbel, VI, 327, r. 26776; 427, r. 27405; 426, r. 27396).

Bu çalışmada her eş için açılan başlıkta, ulaşılan tüm rivayetler verilmiştir. Peş peşe okunduklarında tekrarlar fark edilmektedir. Konularına bakıldığında gusül ve hayız konularındaki rivayetler dikkat çekmektedir. Eşiyle aynı kaptan gusletme, gusülden artan suyun temiz olduğu, guslün alınış şekli, gusülde uzun ve örgülü saçları açmanın şart olmadığı, cünüpken uyuma, hayızlı eşle birlikte yatma, hayızlı eşle izâr üzerinden mübâşeret ve o uzanırken yanında, elbisesi ona değerken hatta onun üzerindeki örtüye sarınıp namaz kılma; oruçluyken eşini öpme gibi mahrem konular ve haklarında sorulan soruların cevabı, Hz. Peygamberin eşlerinden öğrenilmiştir.

Hz. Peygamber'in bizzat yaptığı ya da yapması için eşlerine öğrettiği dualar; Allah'ı tesbih ederken kısa, özlü, şanına yakışır ifadeler kullanmanın önemi gibi detaylar, Hz. Peygamberin eşlerine yapılan tavsiyelerden bize ulaşanlardandır. İhtilafli meselelerde görüşlerinin alındığı, Hz. Peygamber'in gece namazının, nafile ibadetlerinin onlara sorulduğu, kendilerine ulaşan yanlış fetvaları düzelttikleri, siyasi olaylarda müdahaleden çekinmedikleri; Hz. Peygamber'in her birinin şahsiyetine değer verdiği, küçümsenmelerine fırsat tanımadığı rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN KADIN AKRABALARININ RİVAYETLERİ

Kadın sahabe içinde, Ümmühâtü'l-Mü'minînden sonra, hadis ilminde adı öne çıkan grup, Hz. Peygamber'in akrabalarıdır. Onlar, hayatın günlük seyrinde Resûlul-lah ile daha fazla görüşen, daha yakınında olanlardı. Bu imkânla bilgi ve birikimleri çoğalmış, hadis rivayetlerinin artmıştır. Bu bölümde, seçtiğimiz kaynaklarda rivayeti bulunan Hz. Peygamber'in kadın akrabalarını ve rivayetlerini ele alacağız.

A- RİVAYETİ BULUNAN KADIN AKRABALAR

1. Hz. Fâtıma (Hz. Peygamber'in Kızı)

Allah Resûlü'nün en küçük kızı olan Hz. Fâtıma, bi'setten 5 yıl önce doğdu.¹ Babasının vefatından yaklaşık beş buçuk ay sonra, H. 11 senesinde vefat etti. Hz. Peygamber'in soyunu devam ettiren ve vefatı kendisinden sonra gerçekleşen biricik evladıdır.² Böylece az da olsa rivayeti bulunan tek Peygamber evladı olabilmiştir. İlmi ve takvasına dair aktarılan birçok bilgiye rağmen, erken vefatı rivayetlerini sınırlandırmıştır.

Hz. Peygamber onu, amca oğlu Ali b. Ebî Tâlib ile evlendirdi. Evlendiğinde 18 yaşında³ veya 15 yıl 5 ay 15 gün içinde olduğu söylenmiştir.⁴ Bu evlilikten Hasan, Hüseyin, Ümmü Külsûm ve Zeyneb adlı çocukları oldu.⁵

18 rivayetinin bulunduğu söylenmektedir.⁶ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 10,⁷ Tayâlisî'de iki⁸ rivayeti vardır. Bu rivayetler, tekrarsızda yedidir. Rivayetlerinin

¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 16.

² M. Yaşar Kandemir, "Fâtıma", *DİA*, Ankara, 1995, XII, 219.

³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 18.

⁴ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 247.

⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 22.

⁶ Ömerî, *age.*, s. 92; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 263; Kandemir, "Fâtıma", *DİA*, XII, 120.

konuları: Abdeste dair: Pişmiş kemikli etten yiyip abdest almadan namaz kıldığı.⁹ Duaya dair: Mescide girerken ve çıkarken ettiği dua.¹⁰ Ahkâma dair: Kurban etleri için “Bir zilhicceden diğerine kadar ondan yiyin” ruhsatını verdiği.¹¹ Hz. Peygamber’in vefatına dair: Son hastalığında, onu yanına oturtmuşken kulağına bir şey söylediği, onun da ağladığı. Bir kez daha bir şey söylediği, bu sefer güldüğü. Hz. Peygamber hayattayken, Âişe’ye (ra) söylediklerini açıklamayıp o vefat edince açıkladığı. İlkinde “Bu sene Cibrîl bana, her sene bir kez arz ettiği Kur’an’ı, iki kez arz etti. Ben bunu vefatımın gelmesine yordum.¹² Ehl-i beytimden bana ilk kavuşacak olan da sensin.”¹³ İkincisinde “Bu ümmetin ya da mümin kadınların seyyidi olmaktan razı olmaz mısın?”¹⁴ veya “Ehlimden bana ilk kavuşacak olansın!” dediğidir.¹⁵ Enes’e (ra) “Resûlullah’ın üzerine toprak atmaya gönlünüz nasıl razı oldu?” dediği öldüğünde ya da ağırlaştığında ise “Babacığım, Cibrîl’e ölümünü haber verdiğimiz! Babacığım, Rabbine en yakın olan! Babacığım, makamı Firdevs cennetleri olan! Babacığım, Rabbin çağırısına uyan!” dediği,¹⁶ Hz. Fâtıma’nın vasiyetinde yer alan, babası yanına girerken görürse döndüğü, perde¹⁷ ve Hz. Hasan’ı zıplattırken “Baban sana feda olsun, Nebî’ye benzeyen, Ali’ye benzemeyen”¹⁸ dediği rivayetleridir.

⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 282-283, r. 26413-26422.

⁸ Tayâlisî, III, 5-7, r. 1470-1471.

⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26418.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 282-283, r. 26416; s. 283, r. 26417; 26419.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 282, r. 26415.

¹² Bazı rivayetlerde ilk söylediği söz burada biter. Örneğin: Ahmed b. Hanbel, VI, 282, r. 26414; Tayâlisî, III, 5-6, r. 1470.

¹³ Tayâlisî rivayetinde bu kısım müjdeye dahildir.

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 282, r. 26413.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 282, r. 26414; 283, r. 26420.

¹⁶ Tayâlisî, III, 7, r. 1471.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26421.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26422. Aynı rivayet, yine İbn Ebî Mûleyke’den Ebû Bekir müsne-dinde de vardır. Ahmed b. Hanbel, I, 8, r. 40. Buhârî’de de Hz. Ebû Bekir’den gelir. Buhârî, *Sahîh*, Fezâilü’s-Sahâbe, 22. 26422 nolu rivayetin tahkik notunda, râvi hatasıyla Hz. Fâtıma’dan rivayet edildiği, aslen Hz. Ebû Bekir rivayeti olduğu söylenir.

Râvileri içinde, sahabeden; Hz. Peygamber'in eşlerinden Âişe ve Ümmü Seleme, eşi Hz. Ali, Enes b. Mâlik, oğlu Hasan¹⁹ ve Hüseyin, Ümmü Râfi' Selmâ; torunlarından –rivayetleri mürsel olan– Fâtıma bnt. Hüseyin sayılmaktadır.²⁰ Erken vefatına rağmen, az sayıda da olsa rivayetlerinin kaynaklarda bulunması onlar vasıtasıdır. İki *Müsned*'deki râvileri ise kendisine ulaşamamış olduğu belirtilen torunları,²¹ Âişe validemiz,²² İbn Ebî Müleyke²³ ile Ca'fer b. Amr b. Ümeyye'dir.²⁴ Farklı kaynaklardaki rivayetlerinin râvileri içinde torunları vardır; fakat hiçbirinin semâi yoktur. Asıl râvileri sahabedendir.

Bu rivayetlerden farklı 17 rivayetine ulaşabildik. Konularına göre bunlar: Ahkâma dair: Hz. Ali'nin –Vedâ Haccı esnasında– yanına girip sürme çekmiş, boyalı elbise giymiş olduğunu görüp bunu yapmasını –yapabileceğini– kimin söylediğini sorduğunda Resûlullah cevabını alınca gidip sorduğu, doğru olduğunu öğrendiği.²⁵ Mekke dönemine dair: Kureyş müşriklerinin Hicr de toplanıp Hz. Peygamber geçerken her birinin bir darbe vurmaya planladığını duyduğunda gidip babasına durumu haber verir, babası onu sakinleştirip müşriklerin yanından geçerken avucuna aldığı toprağı yüzlerine doğru attığı ve o gün orada bulunanların hepsinin Bedir'de öldürüldüğü.²⁶ Farklı konularda: Vefat ettiği hastalığında Resûlullah'a torunlarına bırakacağı mirası sorması,²⁷ Ebû Bekir (ra) ile miras konusundaki ihtilaflarının anla-

¹⁹ Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in (sav) Albümü*, s. 147.

²⁰ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, s. 247.

²¹ Fâtıma bnt. Hüseyin (Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26417, 26419); Hasan b. Hasan (Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26418); Muhammed b. Ali b. Hüseyin (s. 283, r. 26421).

²² Ahmed b. Hanbel, VI, 282, r. 26413-26415.

²³ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26422.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 283, r. 26420.

²⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXII, 413. Hz. Ali'den. Olayı anlatan Câbir b. Abdullah.

²⁶ Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân b. Muhammed (ö. 333/944), *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân, Câmi'atu't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye, Bahreyn, 1998, VI, 175.

²⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, I, 299, r. 408. Hz. Âişe'den. Babasını, Hasan ve Hüseyin yanındayken ziyaret edip onlara bir şey miras bırakacak mısın, diye sorduğu. "Hasan'a heybetimi ve idareciliğimi, Hüseyin'e cesaretimi ve cömertliğimi miras bırakıyorum" cevabını aldığı.

tımı,²⁸ cennet kadınlarının seyyidesi olduğu,²⁹ Hz. Hatice'nin nerede olduğunu sor-
duğu,³⁰ o vaktin –Cuma günü duaların kabul olunduğu- ne zaman olduğu,³¹ amcası
Hamza'nın kabrini ziyaret ettiği,³² torunlarının Hz. Peygamber'e nispet edileceği,³³
Resûlullah'ın ziyaretine geldiğinde torunlarını sorduğu,³⁴ uzanmış uyurken yanına
gelip uyardığı,³⁵ elde et kokusu varken uyumamak gerektiği,³⁶ ümmetimin en şerlile-
rinin kimler olduğu,³⁷ Hz. Ali'nin övülüp onun taraftarlarından Râfıza'nın
yerilmesi³⁸ farklı rivayetlerindendir. Üç rivayeti içinse mevzû denilmektedir. Bunlar:

- ²⁸ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide Nümeyrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere Ahbâru'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, 2. baskı, Dâru'l-İsfahânî, Cidde, 1973, I, 210-211. Ebû Bekir (ra) ile miras konusundaki ihtilaflarından sonra, yanına girip “Ey Ebû Bekir! Bugün ölsen, sana kim mirasçı olurdu?” diye sorar. “Evlatlarım ve ailem” deyince “Öyleyse Allah Resûlü'ne niye evlatları ve ailesi dışındakiler mirasçı oluyor?” der. Konuşmasının devamında, Fedek arazisini, –hükmü– gökten indirilene kastettiğini, onunsa bunu –hükmü– kaldırdığını söyler. Ebû Bekir (ra), Resûlullah'ın ona, Allah'ın Peygamber'e ha-
yatında verdiği bir nimeti, ruhunu teslim alınca kaldırdığını söylediği cevabını verir.
- ²⁹ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, V, 366, r. 2965. Hz. Âişe'den. İfade “İmrân kızı Betül Mer-
yem hariç, cennet kadınlarının seyyidesi sensin” şeklindedir.
- ³⁰ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, I, 274, r. 443. Cevap: “Meryem ve Âsiye arasında, içinde gürültü ve
yorgunluğun olmadığı, inciden yapılmış bir köşktedir.”
- ³¹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *Sünenü's-Sagîr*, thk. Abdülmü'ti
Emîn Kal'acî, Câmî'atu'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Karaçi, 1989, I, 235, r. 603. O vaktin –cuma gü-
nü duaların kabul edildiği vakit– güneşin batmaya yöneldiği vakit olduğu.
- ³² Beyhakî, *Sünenü's-Sagîr*, II, 38, r. 1161. Her cuma.
- ³³ Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsned*, XII, 109, r. 6741. Fâtıma bnt. Hüseyin'den. Metin “Her annenin
çocukları baba tarafına nispet edilir –baba soyunu devam ettirirler–. Fâtıma'nın çocukları hariç.
Onların velisi benim, bana nispet edilirler –soyumu devam ettirirler–” şeklinde.
- ³⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXII, 422. Esmâ bnt. Ümeys'ten. Rivayet: Ziyaretlerine gelen Allah Resûlü
“Oğullarım nerede?” diye sorar. Sabah kalktıklarında yiyecek bir şeyleri olmadığından ağlama-
sınlar diye babalarının onları dışarı çıkardığını söyler. Onları arayıp bulduğunda hurma yemiş,
ardından oyun oynuyorlardır. Biraz hurma da Hz. Fâtıma için toplayıp birlikte dönerler.
- ³⁵ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali, *Şu'abü'l-İmân*, thk. Ebû Hacer Muhammed
Zaghlûl, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1990, IV, 181, r. 4735. İsnadı zayıf kaydı var. Rivayet:
“Kızım, kalk da Rabbinin rızık taksimine şahit ol. Gafillerden olma! Şüphesiz Allah insanların
rızıklarını fecir ile güneşin doğuşu arasında taksim eder” dediği.
- ³⁶ İbn Mâce, Et'ime, 22. Oğlu Hüseyin'den. “Elinde et kokusu varken –elini yıkamadan– sabahla-
yan kişi, –başına bir şey gelirse– kendi nefsinden başka kimseyi kinamasın.”
- ³⁷ Beyhakî, *Şu'abü'l-İmân*, V, 33-34, r. 5669. “Ümmetimin en şerlileri nimetlerle beslenirler; çeşit-
li yemekler yer, renkli kıyafetler giyerler, konuşmalarında övünürler.”
- ³⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsned*, XII, 117, r. 6749. Bu rivayet kızı Zeyneb'ten. Heysemî'den (H.
807), bildiği kadarıyla Zeyneb'in annesinden rivayet işitmediği açıklaması dipnotta geçmektedir.
Hz. Ali'ye bakıp: “Bu cennettir. Onun taraftarlarından bir grup İslam'ı bilecek ve inkâr ede-
cektir. Onların lakapları Râfıza diye isimlendirilir. Kim onlarla karşılaşırsa öldürsün, çünkü onlar
müşriktir” dediği.

Akik taşlı yüzük,³⁹ gerçek bahtiyarın Hz. Ali'yi sevenler olduğu,⁴⁰ yatağa girince okunacak dua.⁴¹

Hz. Fâtıma'nın merviyatı içinde, zayıf ve mevzû olanlar, dikkat çekecek çokluktur. Erken vefat tarihine rağmen onun söylediklerine verilen değer, duyulan özlem; bu rivayetlerin zaafı kuvvetli olsa da bazı kaynaklara girmesinde rol oynamış olabilir. Hz. Ali'nin eşi olmasıyla da onun faziletine dair uydurulanlar için uygun görülmüş gibidir.

2. Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib (Amca Kızı)

Ümmü Hânî, Fâhite⁴² bnt. Ebî Tâlib el-Kureşîyye el-Hâşimîyye. Babası Ebû Tâlib, annesi Fâtıma bnt. Esded'dir. Öz kardeşleri: Tâlib, Akîl, Ca'fer, Ali, Cümâne, Rayta'dır. Tuleyk adında da baba bir kardeşi vardır.⁴³ Hübeyre b. Amr b. Âiz el-Mahzûmî ile evlendi.⁴⁴ Hânî, Yûsuf, Ömer ve Ca'de adlı çocukları oldu. Vefat tarihi için, Hz. Ali'nin vefatından⁴⁵ sonra⁴⁶ veya Muâviye dönemi, denilmektedir.⁴⁷ H. 40'lardan sonradır.

³⁹ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, I, 105, r. 103. "Kim akik taşından yüzük takarsa, devamlı hayır görür." İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ında bulunmaktadır. İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, yayın yeri yok, 1983, III, 57.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü Fezâilî's-Sahâbe*, II, 658, r. 1121. Rivayetin dipnotunda, mevzû denilmektedir. Rivayet: Arife akşamı yanlarına gelip Allah'ın onlarla övündüğünü, genel olarak onları, özel olarak Hz. Ali'yi başışladığını; kendisinin onlarla olan akrabalık bağları hariç, Allah Resûlü olduğunu, söylediği. "Gerçek bahtiyar, her bahtiyar, bahtiyarlığı hak eden; Ali'yi (ra), hayatında ve ölümünden sonra sevenlerindir" dediği.

⁴¹ İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk ed-Dîneverî (ö. 364/974), *Ucâletü'r-Râgıbî'l-Mütemennî fi Tahrîci Kitâbi Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, tahrîc Ebû Üsâme Selîm b. İd el-Hilâlî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012, II, 848-849, r. 737. Hadisle ilgili dipnotta, isnadının mevzû olduğu söylenip sebepleri sayılmaktadır. Yatağa girince okuması için öğrettiği "Kâfi olan Allah'a hamd olsun, a'lâ olan Allah'ı tesbih ederim" şeklinde başlayan dua.

⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 151; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 479; Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 389-390. Bu üç eserde de isminin "Hind" olduğunun söylendiği geçer, *Tehzîb*'de "Fâtıma" ismi de aktarılır; fakat "Fâhite" tercih edilendir.

⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 121-122. Esmâ isimli bir öz kardeşi olduğunun söylendiği de geçer.

⁴⁴ Hübeyre ile Hz. Peygamber'in onunla evlenmek istediği, amcasının Hübeyre'yi tercih ettiği aktarılır. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 152; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 479.

⁴⁵ Hz. Ali'nin vefat tarihi hicrî 40'tır (Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *DİA*, Ankara, 1989, II, 371).

⁴⁶ *Kemâl*'de "Ali'den sonra uzun süre yaşadı" denilmektedir (Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 390).

⁴⁷ H. C. Ögüt, *Ümmühânî*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1950, s. 39.

46 rivayeti olduğu belirtilmektedir.⁴⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 40⁴⁹, Tayâlisî'de altı rivayeti vardır.⁵⁰ Bu rivayetler tekrarsızda 12'dir. Tekrar oranı, dörtte üçe yakındır. Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü sekiz rek'at duhâ kıldığına dair rivayetin bir tek Ümmü Hânî'den gelmesi,⁵¹ ilgili rivayetlerin araştırılmasına, tekrarlarının artmasına⁵² sebep olmuştur. Meşhur olduğu duhâ namazına dair rivayetleri: Mekke'nin fethinde eman verdiği iki kişiyi, erkek kardeşi öldüreceğini söyleyince gidip Hz. Peygamber'e haber verdiği. Onun "Senin eman verdiklerine biz de eman verdik" buyurduğu; ardından sekiz rek'at duhâ kıldığını gördüğü;⁵³ Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü, Mekke'nin en alçak yerinden girdiği ve gusül alıp duhâ kıldığı;⁵⁴ râvisinin, Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber'in yanına girip kıldığı namazla ilgili soru sorduğu, abdest alıp dört rek'at kıldığını anlatınca onun da kalkıp abdest alıp dört rek'at kıldığı⁵⁵ şeklindedir. Hz. Peygamber'in saçındaki dört örgüye,⁵⁶ karnının beyazlığına,⁵⁷ kıraatinin yüksek sesine,⁵⁸ hamur izi olan kaptaki suyla guslettiğine⁵⁹ ve koyun edinmeyi tavsiye ettiğine,⁶⁰ orucu yanlışlıkla bozma-

⁴⁸ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Hânî", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 320-321; Ömerî, *age.*, s. 86; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 85.

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 341-344, r. 26887-26911; 423-425, r. 27379-27393.

⁵⁰ Tayâlisî, III, 187-191, r. 1720-1725.

⁵¹ Mehmet Şener, "Kuşluk Namazı", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 475.

⁵² 22 rivayet.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26892, 26889; 342, r. 26896; 343, r. 26903, 26906-26908; 423, r. 27379-27380; 425, r. 27388, 27392. Lafızlar farklı, uzunlu-kısalı. Duhâ namazı kılışı (Ahmed b. Hanbel, VI, 342, r. 26899, 26901; 425, r. 26391, 341, r. 26888); "Bir daha bu namazı kıldığını gören olmadı" (Ahmed b. Hanbel, VI, 342, r. 26898; Tayâlisî, III, 187, r. 1720); "Ümmü Hânî'den başka duhâ kıldığını kimseden duymadım" (Ahmed b. Hanbel, VI, 342, r. 26900; 343, r. 26904; Tayâlisî, III, 191, r. 1725).

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26887.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 424, r. 27386. Muhtemelen fetih günü kıldığı duhâ namazı; fakat rek'at sayısındaki farklılık ve duhâ olduğunun belirtilmemesi sebebiyle farklı kabul ettik.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26890; 425, r. 27389-27390. Rivayet: Mekke'ye geldiğinde saçında dört örgü vardı.

⁵⁷ Tayâlisî, III, 190, r. 1724. Rivayet: Resûlullah'ın karnını görünce, birbiri üstüne örtülmüş kağıtları hatırladığı.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 341-342, r. 26894; 343, r. 26905; 424, r. 27382. Rivayet: Gece yarısı, Kâbe'de Kur'an okuyan Hz. Peygamber'i, evinin damından işittiği.

⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 342, r. 26895. Rivayet: Meymûne validemizle birlikte, hamur izi olan kaptaki sudan guslederlerdi.

ya,⁶¹ tefsire,⁶² oturduğu yerden yapabileceği bir amel öğretmesini istemesine,⁶³ ölüle-
rin birbirine ziyaretlerini sormasına⁶⁴ dair de rivayetleri vardır.

Rivayetlerini ondan; oğlu Ca‘de, Ca‘de’nin oğulları Yahyâ ve Urve; âzatlıları
Ebû Sâlih Bâzâm, Ebû Mürre, ayrıca İbn Abbâs’ın âzatlısı Küreyb b. Ebî Müslim ve
tâbiîn neslinin muhaddislerinden Abdurrahman b. Ebî Leylâ, Mücâhid b. Cebr, Atâ
b. Ebî Rebâh, Urve b. Zübeyr gibi şahsiyetler rivayet etmiştir.⁶⁵ Mizzî, içinde bu
isimlerinde bulunduğu, 15 râvisini sayar.⁶⁶ Kaynak iki *Müsned*’imizdeki râvileri, 16
kişidir. Râvilerinden biri kadındır; fakat rivayetin Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib’e aidi-
yeti ihtilaflıdır.⁶⁷ Kölesi Ebû Sâlih’in rivayet sayısı dördtür.⁶⁸ Rivayeti birden fazla
olan ikinci isim Mücâhid’dir ve iki rivayeti vardır.⁶⁹ Diğer râvilerinin rivayeti tektir.
Râvilerinin üçünün “torunu” oldukları belirtilir, bunlardan ikisi için “mechûl” denil-

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 344, r. 26911; 425, r. 27393; 424, r. 27381.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26893; 343, r. 26909; Tayâlisî, III, 189, r. 1723. Rivayet: Hz. Pey-
gamber istediği içeceği içip ona uzatır, o içtikten sonra “Oruçluydum!” der. Nafile oruç tutan
kişinin, yanlışlıkla bir şey yerse tercihin ona ait olduğunu, dilerse devam edip dilerse orucunu
açabileceği söyler. Lafzı farklı tekrarlar: Ona uzattığını geri çevirmek istemediği için içer. Farz
yerineyse tut, nafile ise sana kalmış, tut veya tutma, der (Ahmed b. Hanbel, VI, 343-344, r.
26910; Tayâlisî, III, 188, r. 1721). İçince oruçluydum, der. Farz yerine mi tuttuğunu sorup farz
olmadığını öğrenince “Zararı olmaz” der (Ahmed b. Hanbel, VI, 342, r. 26897; 424, r. 27384-
27385).

⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26891; 424, r. 27383; Tayâlisî, III, 189, r. 1422. Rivayet: “Toplantı
yerleriniz de edepsizce işler işliyorsunuz” (Ankebût, 29) ayetini sorunca “Onlar toplantı yerleri-
nin yakınlarından geçen insanlara bir şeyler atıp dalga geçiyorlardı” dediği.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, VI, 344, r. 26911; 425, r. 27393. Rivayet: Allah Resûlü ziyaretine geldiğinde
yaşlandığı için oturduğu yerden yapabileceği bir amel öğretmesini istediği. Yüzer kez tesbih,
hamd, tekbir, tahlil getirmesini, her birinin eşdeğer olduğu büyük sevaba işaret ederek tavsiyesi.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 424-425, r. 27387. Tahkik notunda sahabe râvisini Ümmü Hânî Ensâriyye
veya Ümmü Kays Ensâriyye şeklinde kaydeden müelliflere işaret eder. Rivayet: Öldükten sonra
birbirlerini ziyaret ederler mi, diye sorduğu. “Herkes ağaca asılı bir kuş olur, kıyametten sonra
her kişi bedenine döner” buyurduğu.

⁶⁵ Kandemir, “Ümmü Hânî”, *DİA*, XLII, 320-321

⁶⁶ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 390.

⁶⁷ Zerre bnt. Muâz (Ahmed b. Hanbel, VI, 424-425, r. 27387). Rivayetin tahkik notunda sahabe
râvisini Ümmü Hânî Ensâriyye veya Ümmü Kays Ensâriyye kabul edenlerin olduğu belirtilmek-
tedir.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, 342, 425; Tayâlisî, III, 190, r. 1724.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26890. Semâi yok denilmektedir.

miştir.⁷⁰ İki râvinin ismi için mechûl ibareler kullanılmıştır.⁷¹ İki râvi içinse semâi yok denilmiştir.⁷²

Farklı 28 rivayetine ulaşabildik. Bunlardan ikisi ona ait fıkhi görüşlerdir: Cünüplükten gusledersen, her uzvunu üç kere yıkamayı tavsiye ettiği⁷³ ve ekmeğin ıslatıldığı suyla abdest almayı mekruh gördüğü.⁷⁴ Hz. Peygamber'in ziyaretine gelince yiyecek sorduğu,⁷⁵ dünürlüğüne geldiği onunsa mazeret beyan ettiği,⁷⁶ İsrâ olayını Kureys'e haber vermesi⁷⁷ ve inkâr edecekleri korkusuyla ona engel olmak isteği,⁷⁸ sorup öğrendiği dua,⁷⁹ kelime-i tevhidin değeri,⁸⁰ kadınlar için umrenin fazileti,⁸¹ ilim ve Kur'an'ın önceliği,⁸² ilmin peygamber mirası oluşu⁸³ rivayetlerin-

⁷⁰ Yahyâ b. Ca'de (Ahmed b. Hanbel, VI, 341-342, r. 26894; 343, r. 26905; 424, r. 27382). Mechûl denilenler: Ca'de (Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26893; 343, r. 26909; Tayâlisî, III, 189, r. 1723), Hârûn (Ahmed b. Hanbel, VI, 343-344, r. 26910; Tayâlisî, III, 188, r. 1721).

⁷¹ Simâk bir adamdan (Ahmed b. Hanbel, VI, 342, r. 26897; 424, r. 27384-27385). Mûsâ veya Fulâne b. Abdurrahman (Ahmed b. Hanbel, VI, 342-343, r. 26902).

⁷² Muttalib b. Abdullah (Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26887). Atâ b. Ebî Rebâh (Ahmed b. Hanbel, VI, 341, r. 26888).

⁷³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 461, r. 709. Rivayet: Ümmü Hânî kölesi Ebû Sâlih'e dedi ki: "Cünüplükten gusledersen, her uzvunu üç kere yıka."

⁷⁴ Dârekutnî, *Sünen*, Tahâre, 8, I, 52, r. 89.

⁷⁵ Tirmizî, Ebû İsrâ Muhammed b. İsrâ b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, thk. İbrâhim Atve İyâz, 2. baskı, Kahire, 1975, Et'ime, 35. Evine geldiği bir gün "Yiyecek bir şeyiniz var mı?" buyurur. "Biraz kırıntı ve sirke hariç yok" deyince "Getir onu. Sirke bulunan kişinin evi, fakir değildir" dediği.

⁷⁶ Tirmizî, Tefsîr, 34. Rivayet: Hz. Peygamber kendisini isteyince mazeret bildirdiği. Ardından; amca-hala, dayı-teyze kızlarından, kendisiyle hicret edenlerle evlenebileceğine dair ayetlerin (Ahzâb, 50) inmesiyle, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman olduğu için, artık ona helal olmayacağı anladığı.

⁷⁷ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, I, 83, r. 39. Rivayet: İsrâ olayını Kureys'e haber verdiğinde, Ebû Bekir (ra) hariç kimsenin inanmadığı, o zaman onun "Sıddık" olarak isimlendirildiği.

⁷⁸ Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ (ö. 307/919), *el-Mu'cem: Mu'cemu Şüyuhî Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, thk. Abduh Ali el-Kûşek, Hüseyin Selîm Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut, 1989, s. 63-67, r. 10. Rivayet: Bir gece, Ümmü Hânî'nin yanına girip gece Mescid-i Haram'da uyukladığını hissettiğinde Cibrîl'in (as) yanına gelip elinden tutarak mescidin kapısına getirdiğini söyler. Bundan sonra İsrâ ve Miraç olayını anlatır. O ise bunu Kureys'e anlatacağından onların da inkâr edeceğinden korkup eteğine yapışarak gitmesini engellemek ister... Baş tarafı verilen rivayetin metni uzundur.

⁷⁹ Harâtî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl Sâmerrî (ö. 327/939), *İ'tilâlü'l-Kulûb*, thk. Hamdi Dimerdaş, 2. baskı, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 2000, I, 34, r. 54. Rivayet: Ona dua öğretmesini isteyince "Allah'ım, Nebî Muhammed'in Rabbi, günahlarımı bağışla, kalbimin nefretini gider, beni fitnelerin saptıracılığından koru" duasını öğrettiği.

⁸⁰ İbn Mâce, Edeb, 54. Bir râvinin zayıf olduğu belirtilmiş. Rivayet: "Lâ ilâhe illâllâh" kelimesini hiçbir amel geçmez, o hiçbir günah bırakmaz.

⁸¹ İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhâk, *Kitâbü'l-Cihâd*, thk. Ebû Abdurrahman Hamid, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1989, I, 316, r. 104. Rivayet:

dendir. Ahlaki tavsiyelere dair: Açken bile haramdan sakınma,⁸⁴ alacağını hoşgörü ve yumuşaklıkla isteme,⁸⁵ borçluyu sıkıştırmama.⁸⁶ Kıyamet ve kabre dair: Kıyamet günün pişmanlığı⁸⁷ ve o gün azabı en şiddetli olanlar,⁸⁸ kabirde üç şeyin olacağı,⁸⁹ kimin bağışlanacağı,⁹⁰ öne geçen dört kişi,⁹¹ Hz. Fâtıma'nın miras talebi,⁹² Allah'ın

“Şüphesiz Allah cihadı erkeklere farz kıldı, umre ve iki bayram-namazın-ı kadınlara. Onlardan her kim umre yaparsa ona hicret edenin sevabı gibi sevap vardır” buyurduğu.

⁸² Ebû Hanîfe, İmam-ı A'zam Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767), *Müsnedü İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe*, İlim, Matbaatu'l-Cezeriyye, yayın yeri yok, 1351, s. 7, r. 3. Kölesi Ebû Sâlih'ten. Rivayet: “Ey Âişe, şiarın –en yüksek hedefin, öne çıkıp seni tanıtan özelliğin–, ilim ve Kur'an olsun.”

⁸³ Münavî, Zeynüddîn Muhammed Abdürreûf b. Tâcil'ârifin b. Ali (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-Kadîr Şerhi'l-Câmi'i's-Sagîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1938, IV, 391, r. 5719. Rivayet: “İlim benim ve benden önceki peygamberlerin mirasıdır.” Hadisin dipnotunda, devamının “Kimde bana vâris olursa o, cennette benimle birlikte” şeklinde olduğu geçmektedir. Şamile'de bulduğumuz eserde, Ebû Hanîfe *Müsned*'inin Ebû Nuaym el-İsfahânî rivayetinde, rivayet tamdı. Fakat eserin matbu baskısına ulaşamadığımız için doğrulayamadık. Kölesi Ebû Sâlih'ten.

⁸⁴ Ebû Hanîfe, *Müsned*, Savm, 22, r. 2. Kölesi Ebû Sâlih'ten. Rivayet: “Hiçbir mümin yoktur ki, açken haramlardan ve Müslümanın malını haksız yemekten kaçınsın da kıyamet günü Allah onu cennet ürünlerinden yedirmesin.”

⁸⁵ Ebû Hanîfe, *Müsned*, Kıyâme ve Sıfatı Cenne, 50, r. 2. Kölesi, Ebû Sâlih'ten. İmam-ı A'zam'ın *Müsned*'i dışında başka bir eserde tespit edilemedi. Rivayet: “Allah'ın cennette miskten, suyu selsebilden ...” diye başlayarak cennetteki şehrin tasviri. Oraya, alacağını hoşgörü ve yumuşaklıkla isteyenlerin gireceği.

⁸⁶ Ebû Hanîfe, *Müsned*, Buyû', 34, r. 21. Kölesi Ebû Sâlih'ten. Rivayet: “Ümmetimden, ödemeye güç yetiremediği borca sahip kişiyi, borcunu ödemesi için sıkıştırma, Allah da kabrinde sıkıştırır.”

⁸⁷ Ebû Hanîfe, *Müsned*, Kıyâme ve Sıfatı Cenne, 50, r. 1. Kölesi Ebû Sâlih'ten. İmam-ı A'zam'ın *Müsned*'i dışında başka bir eserde tespit edilemedi. Rivayet: “Kıyamet günü, hasret ve pişmanlık günüdür.”

⁸⁸ Hârizmî, Ebû'l-Müeyyed Muhammed b. Mahmûd (ö. 665/1267), *Câmi'u'l-Mesânid*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz, I, 112. Kölesi Ebû Sâlih'ten. Rivayet: “Kıyamet günü azabı en şiddetli olanlar: insanları işinden-gücünden alıkoyan, düşmanlıkta aşırı, kindar; kötü hüküm verenlerdir. Allah, adn cennetlerindeki misk kokulu şehre, rüşvetle hüküm vereni sokmaz.”

⁸⁹ Ebû Hanîfe, *Müsned*, Salât, 22, r. 114. Kölesi Ebû Sâlih'ten. İmam-ı A'zam'ın *Müsned*'i dışında başka bir eserde tespit edilemedi. Rivayet: “Kabirde üç şey vardır: Allah hakkında –sorulacak– soru, –müminlere– cennetlerdeki dereceler, başucundaki –okuduğu– Kur'an kıraati.”

⁹⁰ Ebû Hanîfe, *Müsned*, Tıb, 43, r. 13. Kölesi Ebû Sâlih'ten. İmam-ı A'zam'ın *Müsned*'i dışında başka bir eserde tespit edilemedi. Rivayet: “Kim Allah'ın kendisini bağışlayacağını bilirse o, bağışlanmıştır.”

⁹¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 435. Kölesi Ebû Sâlih'ten. Rivayet: “Öne geçenler dört kişidir. Arapların öne geçeni benim, Selmân Farısların, Suheyb Rumların, Bilâl Habeşlilerin öne geçenisidir.”

⁹² İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, I, 197-198. Kölesi Ebû Sâlih'ten. Rivayet: Hz. Fâtıma, Ebû Bekir'e (ra) gelince aralarında geçen konuşma: “Öldüğünde, sana kim mirasçı olurdu?” “Evlatlarım ve ailem.” “Öyleyse sen niye Allah Resûlü'ne mirasçı oluyorsun?” “Ey Allah Resûlü'nün kızı, ben babanın ne evine, ne malına, ne altınına ne de gümüşüne mirasçı oluyorum.” “Bilakis, Allah'ın bizim payımızı kıldığı Fedek'teki ganimet payımıza –vâris oluyorsun–.” “Nebî'nin ‘O –Fedek arazisi–, Allah'ın bize yedirdiği bir yemektir. Ölürsek, Müslümanlar arasında kalır’ dediğini işittim.” Aynı konudaki bir diğer rivayet: Hz. Fâtıma gelip miras paylarını sorduğunda Ebû Bekir'in (ra) “Resûlullah'ın ‘Akrabalarımın payı, ben hayattayken vardır, ölümünden sonra yoktur’ dediğini duydum” dediği (Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-*

indirdiği üç bereket⁹³ ve ipeği erkeklerin giymemesi⁹⁴ rivayetleri ondandı. Zayıf veya mevzû görülen: Ümmetine inen müjdeler,⁹⁵ ramazanda günahlardan kaçınmak,⁹⁶ Kureys'e verilen yedi özellik,⁹⁷ tevhid ehlinin bağışlanacağı,⁹⁸ bir kadının fecrine bakan adama, o kadının kızının ve anasının haram olacağı⁹⁹ rivayetleri de vardır.

Tespit edilen rivayet sayısı 40'tır. Dipnotlarda belirttiğimiz üzere, içlerinde sadece bir veya iki kaynakta geçen, aynı zamanda senedi zayıf olanlar vardır. Riva-

Âsâr, thk. Abdülmü'ti Emîn Kal'acî, Câmi'atu'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Karaçi, 1991, IX, 278, r. 13170. Rivayet için müellif, "Batıldır, aslı yoktur" der. Kölesi Ebû Sâlih'ten.)

⁹³ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 435. Rivayet: "Allah üç bereket indirdi: Koyun, hurma, ateş."

⁹⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 437. Rivayet: Resûlullah gelen ipekle karışık elbiseyi Hz. Ali'ye gönderir, onu elbiseyi giymiş görünce "Kendi nefsim için istemediğimi senin için de istemem. Ben onu giymen için göndermedim. Fâtîma'lara örtü yapman için gönderdim" buyurur.

⁹⁵ İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd (ö. 281/894), *es-Sabr ve's-Sevâbu aleyh*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997, s. 39-40, r. 39. Tahkik notunda müellif, rivayetin tahririne ulaşamadığını, senedin belirsiz olduğunu; râvilerinin –metrûk, yalancı, hadis uyduran olduğu söylenen biri hariç– kim olduklarını bulamadığını belirtir. Bir râvi içinse bilgi mevcuttur ama seneddeki râvi olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Bu râvinin, babasından rivayeti yokken; seneddeki aynı isimli râvi, babasından rivayet etmektedir. Şamile de yapılan taramada, başka bir eserde bu rivayetin geçtiği tespit edilemedi. Rivayet: Yanaına gelerek "Sana müjdeler olsun! Allah tüm hayrı ümmetime indirdi! 'Şüphe yok ki, iyilikler kötülükleri giderir' (Hûd, 114) buyurunca; iyilikler nedir, diye sorar; beş vakit namazdır, cevabını alır. Bir daha gelişinde kendisinden sonra hiçbir şerrin kalmayacağı hayrın indiğini müjdeler. Nedir diye sorar, iyiliklere on kat karşılık verileceği ayeti (En'âm, 160) inince arttırılmasını istediği, başak benzetmesiyle bire yedi yüz kat karşılık verileceği ayetinin (Bakara, 261) indiği; yine arttırılmasını isteyince sabredenlerin ödülleri hesapsız verileceği ayetinin (Zümer, 10) indiğini söyler.

⁹⁶ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, V, 416, r. 4824. İbnü'l-Cevzî, seneddeki iki râvinin mechûl olduğunu, rivayetin sahih olmadığını söylemektedir (İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *el-İlelû'l-Mütenahiye fi'l-Ehâdisi'l-Vahiye*, thk. Halîl el-Meys, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1983, II, 538, r. 883) Rivayet: "Ümmetim ramazan orucunu ikame ettiği sürece aşağılanmaz" buyurunca "Ramazan ayını zayi edip onları aşağılayacak şey nedir?" denildi. "O ayda haramların çiğnenmesidir..." diyerek onda zina etmenin, içki içmenin cezasını anlatır. Ramazanda sevap gibi günahların da katlanacağı, günahlardan sakınılması gerektiği.

⁹⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 409. Heysemî râvilerinden tanımadıklarının olduğunu belirtir. *Zevâid*'deki tahkik notunda rivayetin, zayıf ve metrûk olduğuna işaret edilir. Heysemî, Ebû'l-Hasan Nûreddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman, (ö. 807/1405), *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid: Kitâbü'l-Büyyu' ve'l-İmân ve'n-Nuzur ve'l-Ahkâm*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Minhac, Cidde, 2015, XIX, 588, r. 16403. Rivayet: "Allah Kureys'i önceden kimseye vermediği ve sonra da kimseye vermeyeceği yedi özellikle üstün kıldı. Benim onlardan olmam; nübüvvetin onlardan olması; Hicâbe onlardadır; Sikâye onlardadır; Fil ordusuna karşı onlara yardım etti, on yıl Allah'a ibadet ettiler, şirk koşmadılar; Allah onlar hakkında sûre indirdi, başkaları hakkında indirmedir."

⁹⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, II, 200, r. 1358. *Zevâid*'de bir râvisinin "münkerü'l-hadîs" olduğu geçer. Heysemî, *Mecma'u'z-Zevâid*, XXII, 104, r. 18366. Rivayet: Allah'ın, evvelkileri ve sonrakileri toplayıp bir münadinin tevhid ehlinin günahlarının bağışlandığını söyleyeceği. İnsanlar, birbirlerini yaptıkları zulümler dolayısıyla tutunca, tevhid ehlinin Allah'ın vereceği sevap karşılığı birbirlerini affetmelerinin söyleneceği.

⁹⁹ Beyhakî, *Ma'rifetü's-Sünen ve'l-Âsâr*, X, 117. Mevzû olduğu belirtilmektedir.

yetleri içinde, râvisi zayıf görülen¹⁰⁰ kölesi Ebû Sâlih'ten olanlar çoğunluktadır. Rivayetlerinden anlaşıldığı üzere; Hz. Peygamber, akrabası olan Ümmü Hânî'ye ziyarete gitmiş, ondan yemek talep etmiş, sunabildiği sirke ve ekmek ikramını överek kabul etmiş, tavsiyelerde bulunmuş, sorularını cevaplamış, verdiği emanı geçerli saymıştır. Fıkhi görüşleri de rivayet edilmiştir.

3. Dubâ'a bnt. Zübeyr (Amca Kızı)

Babası Zübeyr b. Abdülmuttalib, annesi Âtike bnt. Ebî Vehb'dir. Abdullah isimli öz kardeşi de İslam dönemine ulaşmış ve Müslüman olmuştur.¹⁰¹ Hz. Peygamber onu Mikdâd b. Amr ile evlendirdi. Onun, asıl adı yerine Mikdâd b. Esved diye tanındığı, evlatlık edinilenlerin gerçek babalarına nispet edilmeleri emrolununcaya kadar bu adla çağrıldığı geçmektedir.¹⁰² Evliliklerinden Abdullah ve Kerime adlı çocukları olmuştur.¹⁰³

Mikdâd'ın İbn Esved adını alma sebebi hakkında farklı bilgiler aktarılmıştır. Sayılan sebeplerden biri, Esved'in kölesiyken onu azat edip evlatlık edindiğidir.¹⁰⁴ Bir rivayette; Mikdâd'ın Kureyş'ten birinin kızını istediği, kabul edilmeyince Resûlullah'ın "Fakat ben seni, amca kızım Dubbâ'a ile evlendiriyorum" dediği geçmektedir.¹⁰⁵ Kadî Abdülcebbâr'a göre, Allah Resûlü köle olan Mikdâd'ı,

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 341, 26891 nolu rivayetin tahkik notu.

¹⁰¹ Taberî, Ebû'l-Abbâs (Ebû Ca'fer) Muhibbuddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Mekkî Muhibbuddîn, *Zehâirü'l-Ukbâ fî Menâkibi Zevî'l-Kurbâ*, Mektebetü'l-Kudsi, Kahire, 1356, s. 247.

¹⁰² İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 162. Hâl tercümesinde, hakkında gelen rivayetlerde, adı "Mikdâd b. Esved" olarak geçer.

¹⁰³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 46.

¹⁰⁴ Annesi Esved b. Abdülyeğûs ile evlenince evinde büyüdü ve evlatlığı oldu. Esved'le anlaşmalıydı, ardından evlatlık edinildi (İbn Sa'd'ın aktardığı görüş). Esved'in kölesiydi, onu azat edip evlatlık edindi (Zehebî, *Siyer*, III, 385-386).

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 162.

cahiliyedeki evlilikte denklik âdetini kaldırmak için amca kızıyla evlendirmiştir.¹⁰⁶ Bir rivayet şöyledir: “Zeyd b. Hârise ile Zeyneb bnt. Cahş’ı nikâhladım. Mikdâd’ı Dubâ’a bnt. Zübeyr ile nikâhladım ki gerçek şerefin İslam şerefi olduğu bilinsin.”¹⁰⁷ Kureyş kabilesinden olan Fâtıma bnt. Kays’a mevâliden Üsâme b. Zeyd ile evlenmesini tavsiye edişi de aynı hedefe yöneliktir.¹⁰⁸ Bu örnekler, Allah Resûlü’nün akrabası kadınlarla ilgilendiği gibi toplumda İslamî değerlerin yerleşmesi için onlardan destek beklediğini göstermektedir.

Bakî b. Mahled’in listesine göre, 11 rivayeti bulunmaktadır.¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel’de beş,¹¹⁰ Tayâlisî’de tek rivayeti vardır.¹¹¹ Rivayeti, tekrarsızda üçtür. En meşhur olanı, şartlı telbiye ile hac yapma izni almasına dairdir.¹¹² Biri Hz. Peygamber’in et yiyip abdest almadan namaz kılması,¹¹³ diğeri de Dubâ’a evinde koyun kesince ondan pay istetmesi¹¹⁴ hakkındadır. Koyunun boynu dışında bir parçası kalmadığını, onu da Allah Resûlü’ne göndermekten utandığını söyleyince, boyunun ne kadar değerli bir parça olduğunu söyleyerek gönlünü hoş ederek o parçayı göndermesini söylemiştir.

¹⁰⁶ Kadî Abdülcebbâr, Ebû’l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed (ö. 415/1025), *Tesbitü Delâilî’n-Nübüvve*, thk. Abdülkerim Osman, Dâru’l-Arab, Beyrut, 1966, II, 483.

¹⁰⁷ Saîd b. Mansûr, Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu’be el-Horâsânî (ö. 227/842), *Sünenü Sa’id b. Mansûr*, thk. Habîburrahman A’zamî, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1985, I, 161, r. 585.

¹⁰⁸ Beyhakî, *Sünenü’s-Sağîr*, Nikâh, 10, II, 24, r. 2522. Tavsiye edişinin geçtiği rivayetler (Ahmed b. Hanbel, VI, 373, r. 27100; 412, r. 27321; 27324; Tayâlisî, III, 214-215, r. 1750).

¹⁰⁹ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 154.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 360-361, r. 27030-27031; 419-420, 27357-27359.

¹¹¹ Tayâlisî, III, 220, r. 1753.

¹¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 360-361, r. 27030; 420, r. 27358-27359; Tayâlisî, III, 220, r. 1753. Rivayet: Hasta olduğundan haccı tamamlayamama endişesiyle, “Şart koşarak telbiye yapabilir miyim?” diye sorması. Yapabileceğini öğrenince şartlı telbiyenin yapılmasını sorup öğrenmesi.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 419, r. 27357. Rivayet: Hz. Peygamber’in, uzattığı –pişmiş– kemikli etten ısırp, abdest almadan namaz kıldığı. Rivayetin ona veya Ümmü Hâkim’e aidiyeti ihtilaflı (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 342-343). İbn Sa’d, Dubbâ’a’nın rivayetine veya rivayeti olduğu bilgisine yer vermez (İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 46). İbn Hacer sadece şartlı hac rivayetine yer verir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 495).

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 361, r. 27031. Rivayet: Evinde koyun kesince Hz. Peygamber, ondan istettiği. “Boyundan başka yeri kalmadı. Onu da göndermeye utanırım!” deyince “Boyun koyunun değerli yeridir. Onun en faydalı yeridir, zararlı olmaktan en uzadır” buyurdu.

Âiše validemiz, İbn Abbâs, kız kardeşi Ümmü'l-Hakem, kızı Kerime'nin de içinde bulunduğu; sekiz râvisi sayılmaktadır.¹¹⁵ İki *Müsned*'deki dört erkek râvisinden biri amca oğlu, biri torunudur.¹¹⁶

Farklı iki rivayetine ulaşabildik. Biri eşi Mikdâm'ın hacet gidermek için gittiği harabelikte bulduğu dinarlar,¹¹⁷ diğeri Allah Resûlü'nün ayakkabısı¹¹⁸ hakkındadır.

Ebû Dâvûd'da yer alan bir rivayet "Ümmü'l-Hakem'den ya da Dubbâ'a bnt. Zübeyr'den" şeklinde sevk edilmiştir. Geçen ilk isim Ümmü'l-Hakem'dir. Rivayet, Ümmü Hakîm ile Ümmü'l-Hakem aynı kişi olduğundan, ona ayrılan başlıktadır.

Hakkındaki bilgi azdır ve rivayetleri birkaç taneyle sınırlıdır. Yine de bu rivayetlerdeki bilgiler Hz. Peygamber'in akrabalarıyla yakın ilişkisine, onlara yol gösterdiğine, onların sorunlarını çözdüğüne, sorularını cevapladığına, ellerindekini paylaştığına, onları mahcup etmeyip gönüllerini aldığına ve onlardan destek aldığına ışık tutarlar.

¹¹⁵ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 221.

¹¹⁶ Abdullah b. Abbâs (amca oğlu; Ahmed b. Hanbel, VI, 360-361, r. 27030; s. 420, r. 27359; Tayâlisî, III, 220, r. 1753), İshâk b. Abdullah (torunu, Ahmed b. Hanbel, VI, 419, r. 27357), İkrime (Ahmed b. Hanbel, VI, 420, r. 27358), Abdurrahman el-A'rec (Ahmed b. Hanbel, VI, 36, r. 27031).

¹¹⁷ İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Ezdî (ö. 251/865), *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zib Feyyâz, Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Riyad, 1986, II, 746, r. 1276. Rivayet: Eşi Mikdâm'ın hacet gidermek için gittiği harabelikte, bir farenin bir delikten çıkardığı 18 dinarı alması. Humusunu alır diye dinarları Resûlullah'a götürmesi. Onunsa, bunları çıkarmak için Mikdâm'ın elini uzatmadığını öğrenince; bu malda sadaka olmadığını söyleyip Allah'ın bu malı ona mübarek kılmasını dilemesi.

¹¹⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, VII, 239-240, r. 2462. Ayakkabının ortasının oyuk, kavisli olduğu.

4. Ümmü Hakîm¹¹⁹ bnt. Zübeyr (Amca Kızı)

Dubbâ'a ile öz kardeşirler. Hz. Peygamber'in amca oğlu, Rebîa b. el-Hâris b. Abdülmuttalib ile evlendi. Muhammed, Abdullah, Abbâs, Hâris, Abdüşşems, Abdülmuttalib ve Ümeyye isimli oğulları, Ervâ isimli kızları oldu.¹²⁰

Kaynaklarda müslüman olup hicret ettiği bilgisi ve rivayeti geçmektedir.¹²¹ Künyesinin tespiti ve kim olduğu etrafında tartışmalar mevcuttur.¹²² Dubâ'a bnt. Zübeyr ile aynı kişi olduğu da söylenmiştir.¹²³ Halîfe, Benî Hişâm'dan birden fazla kişinin, Zübeyr b. Abdülmuttalib'in Dubbâ'a dışında kızını bilmediklerini, Ümmü Hakîm'le aynı kişi olduklarını söylediklerini belirtmiştir.¹²⁴ Fakat bu rivayetler zayıf görülmüştür.¹²⁵ Müsnedinde rivayetleri iki ayrı isimde veren Ahmed b. Hanbel, *Es-mâ'*sında aynı kişi olduklarını söylemiştir.¹²⁶ İbn Ebî Hâtim, Şâfiî'den aynı kişi oldukları görüşünü aktarmıştır.¹²⁷ Fakat bu görüş, kesin kabul görmemiştir. Bazı müellifler, onların aynı kişi olabileceklerine hiç değinmemiş ve onlara ayrı kişiler şeklinde yer vermiştir.¹²⁸ Mizzî *Tehzîb*'inde onlara ayrı yer vermiş ve bu konu hakkındaki görüşleri aktarmıştır. Eşleri farklı olduğundan aynı kişi olamayacakları görüşünü de vermiştir.¹²⁹ Zübeyr b. Abdülmuttalib'in iki kızının¹³⁰ ya da ikiden fazla

¹¹⁹ Bazı kaynaklarda "Ümmü'l-Hakem" şeklinde geçmektedir. İbn Sa'd'da, İbnü'l-Esir'de (*Üsdü'l-Gâbe*, V, 575-576) ve Ahmed b. Hanbel'de 27355 nolu rivayetin ardından, Ümmü'l-Hakem denildiğini belirtir.

¹²⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 46.

¹²¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 486-487.

¹²² İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 425-426.

¹²³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XVIII, 387, r. 34972.

¹²⁴ Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî (ö. 240/854), *Kitâbü't-Tabakât: Rivâye Ebi İmrân Mûsâ b. Zekeriyâ Yahyâ et-Tüsterî li-Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ezdî: Tabakâtu'r-Ruvât*, thk. Süheyl Zekkâr, Vizaretü's-Sekafe ve's-Seyyahe ve'l-İrşâd ve'l-Kavmi, Dimaşk, 1966, II, 861-862.

¹²⁵ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 347.

¹²⁶ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Esami ve'l-Künâ*, thk. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey', Dâru'l-Aksâ, Kuveyt, 1985, s. 26.

¹²⁷ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Haydarâbâd, 1952, IX, 462.

¹²⁸ İbn Sa'd, İbn Abdilber.

¹²⁹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 346-347.

kızının olduğu kabulü¹³¹ öncelikli gibidir. Aynı kişi olduğu kanaati ağır basan kaynaklarda bile eş ve çocuk isimlerinin farklı geçmesi¹³² bu görüşün kabulünü zorlaştırır.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tek rivayetinin tekrarı vardır.

Rivayeti, Hz. Peygamber'in kemikli et yemeğinden yiyip abdest almadan namaz kılmasına dairdir.¹³³ Rivayetin başka bir kaynaktaki metninde, Ümmü Hakîm'in ona yemek pişirdiği, bazen gönderdiği, bazen onun uğrayıp yediği ziyadesi vardır.¹³⁴

Mizzî, râvileri arasında, hangisi olduğu belirtilmeksizin, oğlunu ve torununu¹³⁵ da sayar. *Müsned*'lerdeki râvileri, torunu ve onun babası olan, oğludur. Ulaştığımız farklı rivayeti "Ümmü'l-Hakem veya Dubâ'a bnt. Zübeyr'den" şeklinde geçmektedir. Rivayet şöyledir: Resûlullah'a esirler gelince o, kız kardeşi ve Fâtıma bnt. Resûl onun yanına gidip sıkıntılı durumlarında bahsederek yardım için kendilerine esir verilmesini isterler. Resûlullah ise "Bedir yetimleri sizi geçti" buyurup her namazın ardından getirecekleri 33 tekbîr, tesbîh ve temhîdin onlar için daha hayırlı olduğunu söyler.¹³⁶

Hz. Peygamber'in amca kızı konumundaki bu sahabî kadınla akrabalık ilişkilerini sürdürdüğü, ziyaret ettiği fakat zor durumda olan yetimlerin ihtiyaçlarını onun,

¹³⁰ Taberî, *Zehâirü'l-Ukbâ*, s. 247.

¹³¹ İbn Sa'd, Dubâ'a'nın ardından Ümmü'l-Hakem, Safiyye, Ümmü Zübeyr isimli kardeşlerini sayar (İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 46-47). Fakat Safiyye ve Ümmü Zübeyr için, anne-baba adı dışında, sadece Hz. Peygamber'in onlara ayırdığı payları zikreder. Muhtemelen bu bilgiye dayanarak, *Tezhîb*'in Ümmü'l-Hakem hâl tercümesinin tahkik notunda ve Hz. Peygamber'in ailesi için hazırlanan albümde, bu dört kardeş ismi geçer. Yıldırım, *Hazreti Peygamber'in (sav) Albümü*, s. 264-267.

¹³² İbn Hacer'in *el-İsâbe*'si gibi.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 371, r. 27091; 419, r. 27354-27356. Rivayet: Kız kardeşi Dubâ'a'nın evine gelen Resûlullah'ın, yemekteki kemikli etten yiyip abdest almadan namaz kıldığı.

¹³⁴ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, V, 466, r. 3120.

¹³⁵ Mizzî, *Kemâl*, II, 442.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, *Harâc*, 20.

kardeşinin ve kızının isteklerinden üstün tuttuğu; Ümmü Hakîm'in, özel yemek pişirip ona ikramda bulunduğu, bir ihtiyacı için yanına gidip istemekten çekinmediği anlaşılmaktadır.

5. Dürre bnt. Ebî Leheb (Amca Kızı)

Babası Ebû Leheb, annesi Ümmü Cemil'dir. Hâris b. Âmir b. Nevfel ile evlendi ve Velîd, Müslim, Ebû'l-Hasan adlı çocukları oldu. Eşi Bedir'de kâfir olarak öldürülünce Medine'ye hicret etti. Dihye b. Halîfe el-Kelbî ile evlendi.¹³⁷ Bazı kaynaklara göre eşi, Resûlullah'ın amca oğlu Nevfel b. Hâris b. Abdülmuttalib'in oğlu, Bedir Savaşı'nın ardından babasıyla birlikte İslam'ı kabul eden¹³⁸ Hâris b. Nevfel'dir. Çocukları ise Abdullah,¹³⁹ Utbe, Velîd ve Ebû Müslim'dir.¹⁴⁰ Dürre, Mekke döneminde Müslüman oldu.

Hicret sonrası Medine'de misafir olduğu eve gelenlerden bir grup kadın, babası için Tebbet sûresi inmişken hicret sevabını alamayacağını söylemiştir. O da söylenenleri Hz. Peygamber'e bildirmiştir. Onu yanına oturtan Allah Resûlü, öğleni kıldırınca kürsüye geçip akrabaları dolayısıyla birilerinin onu incittiğini, onu incite-nin de Allah'ı incitmiş olacağını hatırlatmıştır. Ölüler sebebiyle dirilerin incitilmeyeceğini söylemiştir.¹⁴¹ Medine'de ebeveynleri sebebiyle çok söz işitince gelip “Benden başka kâfir çocuğu yok mu?” diyerek şikâyet ettiği; Allah Resûlü'nün, öğlen namazının ardından “Ey insanlar, sizin akrabalarınız olduğu gibi benim de akrabalarım yok mu? O, benim amcamın kızıdır. Hiç kimse ona hayırdan başka bir söz

¹³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 50.

¹³⁸ Zehebî, *Siyer*, I, 199.

¹³⁹ İbn Abdilber, *İstîâb*, I, 291.

¹⁴⁰ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 395.

¹⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 290-291.

söylemesin!” uyarısını yaptığı¹⁴² da geçmektedir. Yine yanından geçerken “Bu Allah düşmanının kızıdır” diyen adama “Allah benim babamı, zeki ve tanınır olduğu için zikretti. Senin babanı da mertebesi düşük olduğu için zikretmedi!” diye cevap verdiği, olayı Hz. Peygamber’e anlatınca “Müslüman, kâfir sebebiyle eziyet görmez!” buyurduğu da aktarılmıştır.¹⁴³ İslam’a düşmanlıkta ileri giden ebeveynlerine rağmen, İslam’ı seçerek takdiri hak eden bu kadın, uğradığı haksızlığa sessiz kalmamış, Allah Resûlü’nün desteğini de almıştır. Vefat tarihi H. 20’dir.¹⁴⁴

Bakî b. Mahled’in listesine göre, üç rivayeti bulunmaktadır.¹⁴⁵ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde, tek rivayeti iki tekrarla geçer. Rivayeti şöyledir: Âişe’nin (ra) yanındayken Resûlullah içeri girer ve abdest suyu ister. Birlikte maşrapaya koşurlar, o alır ve suyu döker. Allah Resûlü gözünü kaldırıp ona bakarak “Sen bendensin, ben de sendenim” der. Daha sonra, bir adam gelip “İnsanların en hayırlısı kimdir?” diye sorunca “Din konusunda en fakihleri, akrabayı en çok gözetenleri¹⁴⁶ ya da kıraati en iyi olanları, en takvalıları, iyiliği emredip kötülükten nehyedenleri, akrabaları gözetenleridir”¹⁴⁷ buyurur. Farklı rivayetinde Hz. Peygamber’in “Allah’a kulluk edin, hiçbir şeyi O’na ortak koşmayın, namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Ümmetimin en hayırlısı, benim zamanımda yaşayandır. Sonra, onları takip eden nesildir” dediği geçmektedir.¹⁴⁸

¹⁴² Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 257.

¹⁴³ İbn Ebî’l-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd (ö. 281/894), *el-Hilm*, thk. Ebû Meryem Mecdî Fethi İbrâhîm, Mektebetü’l-Kur’ân, Kahire, tarihsiz, s. 71-72, r. 112.

¹⁴⁴ Ali Yardım, “Dürre bint Ebî Leheb”, *DİA*, Ankara, 1994, X, 30.

¹⁴⁵ Ömerî, *age.*, s. 117; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 290.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 431-432, r. 27433. Râvî, iki özelliği unuttuğunu belirtir.

¹⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 432, r. 27434.

¹⁴⁸ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 258. Rivayet zincirinin sonu “Abdullah b. Amîra, Bir adam Dürre’nin eşinden, o da kadınından” şeklindedir. “Bu hadisin isnadında Şu‘be yanlış” kaydı vardır. Hadisin baş tarafı “Bir gün Allah Resûlü bize uğradı. Su dökülmesini istedi, gidip maşrapayla ona su döktüm” şeklindedir. Baş, verdiğimiz tek rivayetine benzer gözükse de son kısım farklıdır. Böylece ayrı kabul ettik.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki râvisi, mechûl görülen,¹⁴⁹ Abdullah b. Umeyra'dır. Aslen "Ebû Leheb'in kızının eşi"nin râvisidir.¹⁵⁰ Rivayetin "Abdullah b. Umeyra,¹⁵¹ Ebû Leheb'in kızının eşinden, o kadınından" şeklinde olduğu söylenmektedir.¹⁵² Yani arada eşi, amca oğlunun oğlu Hâris¹⁵³ vardır. Erken vefat tarihi, tek râvisinin mechûl oluşu, rivayetlerini sınırlamış olmalıdır. Hakkındaki bu bilgilerden, onun Mekke döneminde imanla şereflenmiş, haksızlık karşısında sessiz kalmamış, Allah Resûlü'nün iltifat ve tavsiyelerine mazhar olmuş bir kadın olduğu anlaşılmaktadır.

6. Selmâ bnt. Hamza(?) (Amca Kızı)

Tarihen Hz. Hamza'nın Ümâme¹⁵⁴ isimli bir kızı dışında, başka kızının varlığını tespit edemedik. Her ne kadar sahabe tabakâtına dair bazı eserlerde, rivayetin varlığına işaretlerle adı geçse de hakkında başka bir bilgi bulamadık.¹⁵⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki tek rivayeti şöyledir: –Selmâ bnt. Hamza'dan– "Kölesi ölüp geride bir kız bırakır. Allah Resûlü ölen kölenin malını, yarı yarıya kızıyla Ya'lâ arasında bölüştürür" Ya'lâ'nın, Selmâ'nın oğlu olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁶

¹⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 67, r. 16626. Rivayetin tahkik notu.

¹⁵⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil, *et-Târîhu'l-Kebîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarâbâd, 1362, V, 159.

¹⁵¹ Amîra veya Umeyra şeklinde okunduğu, ilkinin doğru olduğu geçer (Mizzî, *Kemâl*, XV, 366).

¹⁵² Hüseyinî, Ebû'l-Mehâsin Şemseddîn Muhammed b. Ali b. el-Hasan (ö. 765/1364), *el-İkmâl fî Zikri men lehu Rivâye fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-Ricâl Sivâ men Zükire fî Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-Vefa, Mansûre, 1989, s. 594.

¹⁵³ Zehebî, *Siyer*, II, 276.

¹⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 46.

¹⁵⁵ Hicrî 5. asra kadar tabakâtlarda (örneğin İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ında, Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-Sahâbe*'sinde ve İbn Abdilber'in *İstîâb*'ın da) Selmâ bnt. Hamza ismi geçmez. Sadece rivayetine işaret edenlerse: İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 478; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 324.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 405, r. 27284. Tahkik notunda, râvisi Katâde için semâi yok denilmektedir.

Hız. Hamza'nın Ümâme dışında kızı yoktur.¹⁵⁷ Ümâme yerine yanlışlıkla Selmâ denmiş olması, isimlerin farklılığı ve Selmâ isminin rivayetin farklı tariklerinde de geçmesi sebebiyle, ihtimalden uzaktır. Ayrıca Ümâme'nin, rivayette geçen Ya'lâ isimli bir oğlu da bilinmemektedir. Bu sebeplerle, hatanın "امراة حمزة" yerine yanlışlıkla "ابنة حمزة" yazılmasından kaynaklandığı söylenmektedir.¹⁵⁸ İlk ibare doğru olduğunda, sahabe râvisi "Hamza'nın kızı Selmâ" değil "Hamza'nın kadını Selmâ (bnt. Umeys)" olur. Selmâ bnt. Umeys'in hâl tercümesinde rivayet, "Selmâ'dan" diye tekrar edilmektedir.¹⁵⁹

Selmâ bnt. Hamza hakkında, "Hamza'nın kızı Resûlullah döneminde kölesini azat etti. Kölesi ölüp geride mal bırakınca, Allah Resûlü malın yarısına kölenin kızını, yarısına Hamza'nın kızını vâris kıldı" rivayeti verilmektedir.¹⁶⁰ Bu tarihte geçen ifade de "Hamza'nın kızı"dır.

Hız. Peygamber'in amcası kızırken hakkında bir bilgiye ulaşıl原因aması, rivayetin çoğu tariklerinde ismin geçmemesi, Selmâ bnt. Hamza şeklinde kaydın yanlış olduğu kanaatini destekler. Doğru olan rivayetin "Hamza'nın kadınından" yani "Selmâ bnt. Umeys"ten olmasıdır.

7. Hamne bnt. Cahş (Hala Kızı)

Hamne bnt. Cahş b. Riyâb; Resûlullah'ın halası olan Ümeyme bnt. Abdülmuttalib'in kızı, Zeyneb validemizin kardeşidir. Medine'ye ilk hicret eden

¹⁵⁷ Bazı kaynaklarda kızının adı "Emetullâh" şeklindedir (İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 417). İbn Hacer bu ismin hâl tercümesinde Ümâme ile aynı kişi olduğunun söylendiğini, öyle değilse küçük yaşta ölmüş olabileceğini zira nesep kitaplarında bu ismi bulamadığını söylemiş ve alfabetik sıranın sonrasına yerleştirmiştir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 240).

¹⁵⁸ Sübkî, Ebü'l-Hasan Takıyyüddîn Ali b. Abdilkâfî b. Ali (ö. 756/1355), *Fetâvâ's-Sübkî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tarihsiz, II, 228.

¹⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 479.

¹⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 324.

kadınlardandır. Mus‘ab b. Umeyr ile evlendi, bir kızları oldu. Uhud’da susayanlara su dağıtıyor, hastaları tedavi ediyordu.¹⁶¹ Savaşın sonunda kardeşi Abdullah, dayısı Hamza, eşi Mus‘ab’ın şehit olduğu haberini alırken, eşi için ah etmeden duramadı.¹⁶² Ardından Talha b. Ubeydullah ile evlendi. Muhammed ve İmrân isimli oğulları oldu.¹⁶³ İfk hadisesine karışıp kazf cezası uygulananlar içinde ismi verilmektedir.¹⁶⁴ Hakkında aktarılanlardan biri de şudur: Mescitte, iki direk arasına bağlayıp namaz kılarken ayakta duramayacak kadar yorulunca tutunduğu ipi, Hz. Peygamber görüp ne olduğunu sorar. Durumu öğrenince ipi çözdürüp “Gücünüz yettiği kadar namaz kılın. Yorulunca oturun” buyurur.¹⁶⁵ Bu bilgi kız kardeşi Zeyneb validemiz hakkındaki bir rivayette de geçmekteydi. Bir sonraki başlıkta gelecek olan Ümmü Habîbe (Habîb) bnt. Cahş ile aynı kişi olup olmadıkları ihtilaflıdır.¹⁶⁶

İki farklı yerde bir rivayetin tekrarı geçmektedir ve uzun sürüp çok olan kanaması için Resûlullah’a fetva sorduğuna dairdir. Râvisi oğlu İmrân’dır.¹⁶⁷

Farklı rivayeti, istihâzeliyken eşinin onunla birlikte olduğuna dairdir.¹⁶⁸ Râvisi İkrime’dır.

¹⁶¹ Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî (ö. 208/823), *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1966, I, 249.

¹⁶² Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 291.

¹⁶³ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 241; Mehmet Aykaç, “Hamne bint Cahş”, *DİA*, Ankara, 1997, XV, 497.

¹⁶⁴ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 302.

¹⁶⁵ Ebû Dâvûd, *Tatavvû*, 18. Ardından gelen rivayete göre olay, Zeyneb validemiz hakkındadır.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 266-267; *İslâm Ansiklopedisi*’ne göre farklı kişilerdir.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 381-382, r. 27144; 439, r. 27474; 439-440, r. 27475. Rivayetin devamı: İki seçenek sunar, bir ayın altı veya yedi gününü hayız sayıp gusletmesi. Sonra her günün namazını, gusledip o gece yirmi üç veya yirmi dört rek’at olarak kılması ya da her gün; sabah için, öğleni geciktirip ikindiye erken kılarak ikisi için, akşamı geciktirip yatsıyı öne alarak ikisi için gusledip namazlarını kılması. Kendisine en doğru gelen uygulamanın ikincisi olduğunu söyler.

¹⁶⁸ Ebû Dâvûd, *Tahâre*, 118.

8. Ümmü Habîbe (Habîb)¹⁶⁹ bnt. Cahş (Hala Kızı)

Habîbe bnt. Cahş b. Riyâb; Abdurrahman b. Avf'ın eşi, Zeyneb validemizin kardeşidir.¹⁷⁰ Ali el-Medenî'ye dayanan görüş, Hamne ile aynı kadın olduğu, künyesinin Ümmü Habîbe olduğudur. Hamne olmadığı ve Abdurrahman b. Avf'ın nikâhın da olduğu görüşü ise Yahyâ b. Maîn'den aktarılır. Beyhakî'ye göre, Hamne ile aynı kişidirler ve eşinin Abdurrahman olduğu yanılgıdır.¹⁷¹ İstihâzeliyken eşinin onunla birlikte olduğu rivayeti İkrime'den, her iki isimle de gelmektedir.¹⁷² *Tehzîb*'de de aynı kişi kabul edilmişlerdir.¹⁷³

Rivayeti kanamasının kesilmemesi bundan dolayı her namazda gusülle emrolunmasına dairdir.¹⁷⁴ Âişe validemizden gelen bir rivayette ise her namazda gusülle emrolunmadığı bunun kendi uygulaması olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁵ Aslen rivayet konusu olan olayın sadece Ümmü Habîb(e)'ye mahsus olduğu görüşü de¹⁷⁶ iki farklı kardeşin aynı olayı yaşadığı görüşü de¹⁷⁷ vardır. Eşlerinin isim farklılığı dışında, bu iki kadın sahabenin aynı kişi olmadıklarına dair bir işarete rastlanmadı.

9. Ümeyme bnt. Rukiyye (Teyze Kızı)

Ümeyme bnt. Abdullah b. Bicâd.¹⁷⁸ Annesi Rukiyye'nin, Hz. Hatice validemizin kız kardeşi olduğu söylenmektedir.¹⁷⁹ Habîb b. Kuayb ile evlendi. en-

¹⁶⁹ İbn Sa'd'a göre ismi "Habîbe", künyesi "Ümmü Habîb"dir (İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 242).

¹⁷⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 423.

¹⁷¹ Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Dr. Abdullah b. Abdülmühsin Türkî, Merkezi Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsât, Kahire, 2011, II, 475, r. 1625.

¹⁷² Ebû Dâvûd, *Tahâre*, 118.

¹⁷³ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 336.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 434, r. 27445-27446.

¹⁷⁵ Müslim, *Hayd*, 18.

¹⁷⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 242.

¹⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 428-429.

¹⁷⁸ Babasının adının "Abd" (Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 130) ya da "Abdu'l-Bicâd" (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 403) olduğu da söylenmektedir

Nehdiyye, bnt. Ümeyme, Ümmü Übeys, Zinnîre isimli çocukları oldu. Hepsi, Mekke’de ilk dönemlerde Müslüman olan ve Allah yolunda işkence görenlerdendi.¹⁸⁰ Râvileri olarak Muhammed b. Münkedir, bir kaynakta yeğeni denilmektedir¹⁸¹ ve kızı Hukeyme sayılmıştır.¹⁸²

Bakî b. Mahled’in listesinde sekiz rivayeti olanlardandır.¹⁸³ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde beş, Tayâlisî’de tek rivayeti vardır.¹⁸⁴ Râvisi de Muhammed b. Münkedir’dir. Ulaşılan tüm rivayetleri tek konuludur. Kadınların biat etmelerine dair olan bu rivayet, konuyu en ayrıntılı anlatanlardandır.

10. Selmâ bnt. Kays (Baba Tarafından Teyze)

Selmâ bnt. Kays b. Amr b. Ubeyd en-Neccâr, Ümmü Münzir künyesiyle meşhurdur. Annesi Ruğaybe bnt. Zürâre’dir. Sahabeden Bedir gazisi Selî b. Kays, öz erkek kardeşidir. Ümmü Süleym, Ümeyra isimli kız kardeşleri de biat edenlerdendir. Kays b. Sa’sa’a ile evlendi ve el-Münzir isimli oğulları oldu.¹⁸⁵ İki kıbleye de namaz kıldı ve kadınların biatına katıldı. Benî Kurayza esirlerinden Rifâe’nin, namaz kılacağını söylediği gerekçesiyle, kendisine bağışlanmasını istedi ve isteği kabul edildi.¹⁸⁶ Hz. Peygamber, Benî Kurayza Gazvesi’nden sonra cariye olarak payına aldığı Reyhane’yi hayzını görene kadar beklemesi için Selmâ’nın (ra) evine gönderdi.

¹⁷⁹ Mizzî, annesi Rukiyye bnt. Ebî Sayfî b. Hâşim’dir, demektedir (Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 336). İbnü’l-Esîr, ikisini farklı kadınlar olarak verir: Ümeyme bnt. Rukiyye ve Ümeyme bnt. Rukiyye b. Ebî Sayfî de eserinde vardır.

¹⁸⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 255.

¹⁸¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 234.

¹⁸² İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 353.

¹⁸³ Ömerî, *age.*, s. 100; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 287.

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 356-357, r. 27006-27010; Tayâlisî, III, 192, r. 1726. Rivayet: Bir grup kadınla ayetteki (Mümtehine, 12) lafızlar üzerine biat ettikleri. Resûlullah “Gücünüz yettiğinde, takatinizce” sözünü de tekrarlatınca, onun “Allah ve Resûlü bize karşı kendimizden daha merhametli” dediği. Biat için el sıkışmak istediklerinde, el sıkışmayıp “Ben kadınlarla el sıkışmam, bir kadına sözüm yüz kadına sözüm gibidir” buyurduğu.

¹⁸⁵ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 422-423.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 244.

Ardından onunla isterse azat edip evleneceği ya da cariyesi olarak kalacağı görüşmesini orada yaptı.¹⁸⁷ Rıdvân Biatı'na katıldı. Baba tarafından teyzesi denirken dayılarıyla aynı sülaleden Benî Adî b. Neccâr sülalesinden oluşu kastedilmiş olmalıdır.¹⁸⁸

Bakî b. Mahled'in listesine göre, dört rivayeti bulunmaktadır.¹⁸⁹ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, ismine ve künyesine ayrı açılan başlıklarda, birer rivayeti, tekrarlar geçmektedir. Bu iki kadın sahabenin farklı kişiler olduğunu kabul eden olsa da¹⁹⁰ aynı kişi oldukları görüşü ağırlıktadır.¹⁹¹ Rivayetlerinin biri kadınların biatı¹⁹² diğeri hastalıktan sonra perhiz yapmak¹⁹³ hakkındadır.

İlk rivayeti, "oğlu Selî¹⁹⁴ annesinden" şeklinde gelmektedir. Ümmü Selî içinse meçhûl denilmektedir.¹⁹⁵ İkinci rivayetinin râvisi ise Ya'kûb b. Ebî Ya'kûb'dur.¹⁹⁶

Tespit ettiğimiz tek farklı rivayeti zayıf görülmüştür ve tavsiye içeriklidir.¹⁹⁷

¹⁸⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 520-521.

¹⁸⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 622.

¹⁸⁹ Ömerî, *age.*, s. 111, İbn Hazm, *Esmâ*, s. 249.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 364, r. 27051.

¹⁹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 133; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 479-480; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 325.

¹⁹² Ahmed b. Hanbel, VI, 379-380, r. 27133; 422-423, r. 27375. Mümtetine sûresinde emredilen şekilde biat edişleri ve ilave edilen "eşlerinizi aldatmayacaksınız" ifadesinin "eşin malından alıp başkasına harcamak –bağışlamak ya da kayırmak–" anlamına geldiği.

¹⁹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 364, r. 27051-27053. Rivayet: Allah Resûlü, hastalığını atlatmak üzere olan Hz. Ali ile yanına girer. Hurma asılı daldan yemek için kalktığında Ali (ra) de kalkar. "Dur, sen hastalıktan yeni çıktın" buyurur. Ümmü Münzir'in onlara şalgam ve arpadan yemek yapip getirince "Bundan ye, sana daha faydalıdır" der.

¹⁹⁴ *Tehzîb*'de Selî b. Eyyûb'un hâl tercümesinde "Annesi Ümmü Münzir'den" ya da "Selî annesinden, annesi Ümmü Münzir'den" şeklinde olduğu söylenmektedir (Mizzî, *Kemâl*, XI, 335). Rivayetin tahkik notunda bu bilgi bulunmamaktadır. Ağırlıklı görüş, doğru olanın "Annesinden, annesi Ümmü Münzir'den" şeklinde olduğudur. 27133 nolu rivayet "Selî annesinden, annesi Selmâ bnt. Kays'tan", 27375 nolu rivayet "Selî annesi Selmâ bnt. Kays'tan" şeklindedir.

¹⁹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 379-380, r. 27133.

¹⁹⁶ *Tehzîb*'de adı geçen râvisi de budur (Mizzî, *Kemâl*, XV, 388).

¹⁹⁷ İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî (ö. 281/894), *Kısarü'l-Emel*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997, s. 28, r. 5. Rivayet: "Ey İnsanlar! Allah'tan utanmaz mısınız?" deyince "Neden söz ediyorsun, ey Allah Resûlü?" derler. "Yiyemeyeceğiniz şeyler topluyor, ulaşamayacağınızı umuyor, içinde oturamayacağınızı binalar yapıyorsunuz" diye cevaplar (İbn Ebi'd-Dünyâ, *Hadislerde Kısa Emel-li Olmak: Kısarü'l-Emel*, çev. Abdullah Baykal, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 16, r. 6).

B- RİVAYETİ BULUNAN KADIN HISIMLAR

1. Esmâ bnt. Ebî Bekir (Baldız)

Esmâ bnt. Ebî Bekir b. Ebî Kuhâfe; babası Hz. Ebû Bekir, on yaş küçük olan Hz. Âişe baba bir kız kardeşidir. Annesi Kuteyle bnt. Abdüluzza'dır. Abdullah b. Ebî Bekir, anne-baba bir kardeşidir.¹⁹⁸ Hicretten yirmi yedi yıl önce 595'te Mekke'de doğdu. İlk Müslümanlar içinde yer aldı ve biat etti.¹⁹⁹ Zübeyr b. Avvâm'la evlendi. Abdullah, Urve, el-Münzir, Âsım, el-Muhâcir, Hatice el-Kübrâ, Ümmü'l-Hasen ve Âişe isimli çocukları oldu.²⁰⁰ Evliliğinin başından itibaren eşinin sertliğinden şikâyet ettiği halde babası sabretmesini tavsiye etti. Nihayetinde sekiz çocuklu, ellili yaşlarda eşinden boşandı. O zaman 4-5 yaşlarında olan oğlu Urve, babasıyla kaldı. Esmâ bir daha evlenmedi. Oğlu Abdullah b. Zübeyr'in yanında yaşadı. Döneminden rüya tabirinde uzman sayılan Saîd b. Müseyyib'in ilmini Esmâ'dan, onun da babasından aldığı söylenir. Oğlunun öldürülmesinden birkaç gün sonra, hicrî 73 senesinde vefat etmiştir.²⁰¹

Akraba ve hısımlar içinde rivayetleri en çok olan Esmâ bnt. Ebî Bekir'dir. O, rivayet sayısında, Âişe ve Ümmü Seleme validelerimiz dışındaki eşleri de geride bırakır.

Taberânî'nin *Mu'cem*'inde 148 rivayeti vardır.²⁰² Zehebî'nin *Siyer*'inde 58 rivayeti olduğu söylenir²⁰³ ki bu sayı, Bakî b. Mahled'in listesinde geçendir.²⁰⁴ Onun hakkında "Esmâ bnt. Ebî Bekir ve Hadis İlmindeki Yeri" isimli tamamlanmış bir

¹⁹⁸ Baba bir kardeşleri. Hz. Âişe hakkında bilgi verilirken geçti.

¹⁹⁹ İbn Hişâm, *Sîre*, I, 254.

²⁰⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 196-199; Yardım, "Esmâ bint Ebû Bekir es-Siddîk", *DİA*, XI, 404.

²⁰¹ Zehebî, *Siyer*, II, 287-295.

²⁰² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Ebû Muhammed Eşyûtfî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2007, X, 186-219. Numaralandırılmış baskı.

²⁰³ Zehebî, *Siyer*, II, 296.

²⁰⁴ Bakî b. Mahled'de geçen sayı. Ömerî, *age.*, s. 85; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 77.

yüksek lisans tezi mevcuttur. 47 farklı konu başlığında, 113 rivayetinin tercümesi verilip değerlendirmesi yapılmıştır. Rivayetlerinin aktarımında, aile ilişkilerinin önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.²⁰⁵ Esmâ isminde sahabenin rivayetleri hakkında tamamlanan başka bir yüksek lisans tezinde, konularına ayrılmış ve tekrarsız 63 rivayeti, tahrîc ve sened tahlilleriyle yer almaktadır.²⁰⁶

Ahmed b. Hanbel’de 83²⁰⁷, Tayâlisî’de yedi rivayeti vardır.²⁰⁸ Bu 90 rivayet, tekrarsızda 30’a inmektedir. Esmâ rivayetlerinde de üçte iki oranında tekrar vardır. Rivayetlerin konu dağılımı ise şöyledir:

“İbadetler” başlığında en çok rivayeti hac konusundadır. Hz. Peygamber’le yaptıkları hac yolculuğunda yaşananlar,²⁰⁹ İbn Abbâs ruhsat veriyorken oğlu İbn Zübeyr temettu‘ haccını yasaklayınca, annesine sormasının söylenmesi,²¹⁰ şeytan taşlama için gece yola çıktığı,²¹¹ şartlı telbiye getirerek ihrama girilebileceği,²¹² ifrad veya temettu‘ haccının ne zaman yapılacağı.²¹³ Namaz hakkında: Hz. Peygamber’in

²⁰⁵ M. N. Topgöl, *Esmâ bnt. Ebi Bekir ve Hadis İlmindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Çanakkale, 2011.

²⁰⁶ İmân Muhammed İsmâil, *Merviyâtu men Tüsemme bi Esmâ’ mine’s-Sahâbiyyât*, Derecetü’l-Mâcistîr, Câmi’atu el-Meliki Su‘ûd Külliyyeti’t-Terbiyye Kısmi Segâfâti’l-İslâmiyye Şu‘beti’t-Tefsîr ve’l-Hadîs, Riyad, 2004, s. 39-177.

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 344-355, r. 26912-26995.

²⁰⁸ Tayâlisî, III, 208-212, r. 1742-1748.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 344, r. 26916. Rivayet: Hac yolculuğu esnasında, hizmetlisi tek erzak yüklü develerini kaybedince, onu terlikle kovalayan Ebû Bekir’e (ra) Allah Resûlü’nün tebessüm ederek “Şu ihramlının yaptığına bakın!” demesi.

²¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 348, r. 26946; 350, r. 26962; 344-345, r. 26917; 349, r. 26952; Tayâlisî, III, 208, r. 1742. Annesi de Hz. Peygamber’le hac yaptıklarında isteyen temettü yaptığını söyler. Tayâlisî rivayetinde “مَتْعَةُ النِّسَاءِ” ifadesi geçer. Kastedilenin kadınların mut’ası mı, haccın mut’ası mı olduğu ihtilaflıysa da, Esmâ’dan gelen diğer rivayetler ve bu rivayetin tarikleri dikkate alınca, haccın mut’ası olduğu anlaşılır. Tayâlisî rivayetinin tahkik notunda savunulan görüş de budur (Tayâlisî, III, 208-209).

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 347, r. 26941; 351, r. 26966; Tayâlisî, III, 212, r. 1747. Rivayet: Müzdelife’den Mina’ya gece, ay battıktan sonra seyahat edip taşları gece atar. Allah Resûlü’nün kadınları bu vakitte gönderdiğini veya gitmelerine ruhsat verdiğini söyler.

²¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 349, r. 26953. Rivayet: Hz. Peygamber’in amca kızı Dubâ’a’ya niye hacca gitmediğini sorduğu. Hastalıktan dolayı gitmediğini öğrenince şartlı telbiye getirerek ihrama girmesini tavsiye ettiği.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 350, r. 26961; 351, r. 25965. Rivayet: Hz. Peygamber’in “Hedyi olan ifrad, hedyi olmayan temettu‘ haccı yapsın” dediği.

küsûf namazı²¹⁴ ve açık tebliğden önce bir namazdaki kıraati.²¹⁵ Oruç hakkında ise bulutlu bir günde hatayla erken iftar ettikleri²¹⁶ rivayetleri vardır. Toplamda sekiz rivayeti, ibadet konularındadır.

Rivayetlerinin konularından biri de kendisinin ve ailesinin günlük hayatıdır. Yolda başında yük taşıırken onu gören Allah Resûlü'nün devesine binmesini teklif ettiği,²¹⁷ İslam devrinde ilk çocuğun oğlu Abdullah olduğu,²¹⁸ Hz. Ebû Bekir'in, hicret esnasında bütün malını yanına aldığı²¹⁹ ve Mekke fethinden sonra babasını biat için mescide getirdiği²²⁰ rivayetleri arasındadır. Allah Resûlü'nün cübbesini, Âişe'nin vefatından sonra aldığı²²¹ ya da oğluna verildiğini²²² ya da nasıl aldığını belirtmeksizin savaşıırken giydiğini söyleyip²²³ gösterdiği; yemeği kaynaması geçinceye kadar bekletmenin bereketi²²⁴ ve “İki kuşaklı” lakabını alışı²²⁵ da rivayetlerindendir. Hz. Peygamber'in tavsiyelerine dair: Eşinin haberi olmasa bile ih-

²¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 350-351, r. 26963-26964. Rivayet: Hz. Peygamber'in küsûf namazını, her bir rek'atında iki uzun rükû ve secdesi bulunan iki rek'at olarak kıldırdığı, ona cennet ve cehennem gösterildiği.

²¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 349, r. 26955. Rivayeti: Hz. Peygamber kendisine emir olunanı açığa çıkarmadan önce, rükûn civarında müşriklerin kendisini işiteceği şekilde namaz kılarken onun, “Şimdi Rabbinizin hangi ayetlerini yalanlıyorsunuz?” ayetlerini okuduğunu duyduğu.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 356, r. 26927. Rivayet: Bulutlu bir günde iftar etmelerinden sonra –havanın açılıp– güneşin çıktığı.

²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 347, r. 26937; 6, 352, r. 26972. Rivayet: Evlendiklerinde eşinin malı olmadığından, atın bakımı ve ekmek yapımı gibi yüklendiği sorumlulukları anlatması. Yolda onu, başına yerleştirdiği kapta hurma çekirdeği taşıırken Hz. Peygamber'in gördüğü, binmesi için devesini çöktürdüğü. Onun ise eşinin kıskançlığından çekinerek binmediği.

²¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 347, r. 26938. Rivayet: İslam devrinde ilk çocuğun, hicret yolculuğunda doğurduğu oğlu Abdullah olduğu, onu Hz. Peygamber'e götürdükleri, dua edip ağzında çiğnediği hurmayla damağını ovduğu.

²¹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 350, r. 26957. Rivayet: Hicret esnasında babası Ebû Bekir'in, bütün malını yanına aldığı. Mekke'de kalan ailesinin durumu için endişelenen dedesini, Esmâ'nın yanlarında para olduğuna inandırdığı.

²²⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 349-350, r. 26956.

²²¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 347-348, r. 26942; 26945; 354, r. 26989.

²²² Ahmed b. Hanbel, VI, 353, r. 26975.

²²³ Ahmed b. Hanbel, VI, 348, r. 26944; 354, r. 26986; 353, r. 26982; 355, r. 26993.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 350, r. 26958-26959.

²²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 346, r. 26928. Rivayet: Hicret hazırlığında azık ve içeceği bağlayacak bir şey bulamayıp kuşağını ikiye bölerek bağladığı, böylece “İki kuşaklı” lakabını aldığı.

tiyaç sahibine yardım edilebileceği,²²⁶ müşrik anneyle görüşülebileceği,²²⁷ kadınların imamdan önce başını kaldırmaması,²²⁸ kendine verilmemiş şeyi verilmiş gibi göstermemek,²²⁹ ay tutulmasında köle azat etmek,²³⁰ hummayı suyla serinletmek.²³¹ Ahkâma dair: Kıyafete bulaşan hayız kanı,²³² hastalıktan saçı dökülen gelin olacak kıza, saç eklettirme izni vermediği,²³³ atı boğazlayıp yedikleri,²³⁴ fitır sadakasının miktarı.²³⁵ Gayba dair: Allah'tan kıskanç olanın –kulunun günahlardan sakınması için– olmadığı,²³⁶ Haccâc ile tartışmaları²³⁷ ve kabre girince mümini namaz ve orucunun kuşattığı²³⁸ da rivayetleri arasındadır.

²²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 344, r. 26912; 354, r. 26987-26988; 353, r. 26980, 26984; 352, r. 26970; 353-354, r. 26985; 345, r. 26922; 346, r. 26934-26935; 354, r. 26990-26991. Rivayet: Eşinin iznini almadan, o yokken gelen ihtiyaç sahibine verme izni verdiği. “Hesaplama, hesaplanır!” ya da “Saklayıp bağlama, sana karşı da bağlanır!” tavsiyesinde bulundu.

²²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 344, r. 26913-26914; 347, r. 26939-26940; 355, r. 26994; 344, r. 26915; Tayâlisî, III, 212, r. 1748. Rivayet: Müşrik annesi onu ziyarete gelince görüşmekte tereddüt ettiği, Hz. Peygamber’e sorunca görüşmesini söylediği. Gönderdiği hediye almaktan çekinir ve “Sizinle savaşmayanlardan Allah sizi nehyetmez” (Mümtehine, 8) ayeti iner, ziyadesiyle (Tayâlisî, III, 209, r. 1744). Verdiği hediye alayım mı, yardım istedi edeyim mi ifadeleri de vardır. Verilen cevaplar olumludur.

²²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 348-349, r. 26947-26951. Rivayet: Erkeklerin izârlarının kısılgından dolayı “Kadınlar imamdan önce başını kaldırmamasın” buyurduğu.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 345, r. 26921; 346, r. 26929; 353, r. 26977. Rivayet: Bir kadın gelip “Benim bir ortağım var, eşimin bana vermediği bir şeyi ona vermiş gibi göstersem bana vebali olur mu?” deyince “Kendisine verilmemiş şeyi verilmiş gibi yapan yalandan elbise giyen kişi gibidir” dediği.

²³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 345, r. 26923-26924.

²³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 346, r. 26926.

²³² Ahmed b. Hanbel, VI, 345, r. 26920; 346, r. 26932; 353, r. 26981; Tayâlisî, III, 209, r. 1743. Rivayet: Bir kadın, kıyafete bulaşan hayız kanını sorunca; “Kazıyıp suyla ovduktan sonra namaz kılabilir” diye buyurduğu.

²³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 345, r. 26918; 346, r. 26931; 353, r. 26979.

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 345, r. 26919; 346, r. 26930, 26933; 353, r. 26978; 353, r. 26983.

²³⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 346-347, r. 26936; 355, r. 26995.

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 348, r. 26943; 351-352, r. 26769; 352, r. 26971, 26973; Tayâlisî, III, 210-211, r. 1745. Rivayet ilk Abdullah b. Mes’ûd’un müsnedinde geçmektedir (Ahmed b. Hanbel, I, 381, r. 3616). Orada rivayetin metni “Bu sebeple kötü şeylerin açığını gizlisini yasakladı” şeklinde devam etmektedir. Müslim’de geçen rivayetin (Müslim, Tevbe, 6) şerhinde, bunun hakikatinin kulların maslahatı olduğu geçmektedir (Müslim, Ebû’l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâbü’lî Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, ter. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1973, XI, 114).

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 351, r. 26967; 352, r. 26974; Tayâlisî, III, 211, r. 1746. Rivayet: Haccâc Esmâ’nın yanına girip “Oğlun Beyt’i ihlal etti, Allah da ona elim bir azap tattırdı, ona yapacağını yaptı” deyince “Yalan söyledin, o ana babasına karşı iyiydi. Savvam ve Kavvam idi. Vallahi Resûl bize Segîm kabilesinden iki yalancı çıkacağını, ikincinin birinciden kötü olup hem de can alıcı olacağını haber vermişti” cevabını verdiği.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 352-353, r. 26976. Tahkik notunda râvinin müdrik olduğu fakat semâ kaydının olmadığı belirtilmiştir. Rivayet: Kabre girince mümini namaz ve orucunun kuşatması.

Hakkında hazırlanan tezde, 46 râvisi tahlil edilmektedir. Râvilerinden ikisinin oğlu, altısının torunu, ikisinin ise torunun oğlu olduğu belirtilmektedir.²³⁹ İki *Müsned*'deki râvilerinin sayısı, ikisi kadın,²⁴⁰ 17'dir. En çok rivayeti olan râvisi, kız torunlarından, 11 rivayetli Fâtıma bnt. Münzir'dir.²⁴¹ Râvileri arasında ilmiyle meşhur iki isim, oğullarıdır. Urve'nin yedi²⁴² ve Abdullah'ın dört²⁴³ rivayeti vardır. Üç râvi kölesidir: Abdullah b. Keysân'ın üç,²⁴⁴ Ebû Ömer'in tek,²⁴⁵ ismi verilmeyen mechûl kölesinin de tek rivayeti²⁴⁶ vardır. Akrabalık bağı olmayıp rivayeti birden fazla olan üç râvisinden biri, kadındır. Safiyye bnt. Şeybe'nin üç,²⁴⁷ İbn Ebî Müleyke'nin üç²⁴⁸ ve Muhammed b. Münkedir'in iki rivayeti vardır.²⁴⁹ Diğer 13 erkek râvisi, tek rivayetlidir. Biri torunu, Ebû Bekir b. Abdullah b. Zübeyr,²⁵⁰ biri torunun oğlu Muhammed b. Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr'dir²⁵¹ biri ise mechûldür.²⁵²

Farklı 23 rivayeti tespit edildi. Esmâ'nın değişik fıkhi meselelerdeki görüş ve davranışlarına dair: Temizlendikten sonra gelen sarı sıvı bitinceye kadar namazı bırakın dediği,²⁵³ kadınlar için toplu namazda kadın imamın safın ortasında duracağı ve

Sorgulanması, şehadet getirmesi. Kâfiri veya faciri kuşatacak amelinin olmadığı. Sorgulanıp cevap veremeyince ona azap için kabirde bir canlının yaratıldığı.

²³⁹ Topgöl, *Esmâ bnt. Ebi Bekir*, s. 45-59.

²⁴⁰ Diğer kadın râvi: Safiyye bnt. Şeybe, 3 rivayet (Ahmed b. Hanbel, VI, 349, 350, 351).

²⁴¹ Fâtıma bnt. Münzir b. Zübeyr rivayetleri (Ahmed b. Hanbel, VI, 345, 346, 347, 353, 354, 355, 356).

²⁴² Urve b. Zübeyr rivayetleri (Ahmed b. Hanbel, VI, 344, 347, 348, 349, 350, 351).

²⁴³ Abdullah b. Zübeyr rivayetleri (Ahmed b. Hanbel, VI, 344, 349, 350; Tayâlisî, III, 209, r. 1744).

²⁴⁴ Rivayetleri: Ahmed b. Hanbel, VI, 347, 348, 353.

²⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 348, r. 26944; 354, r. 26986; 353, r. 26982; 355, r. 26993.

²⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 348-349, r. 26947-26951.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 349, r. 26954; 350, r. 26960; 350, r. 26961.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 347, 348, 353.

²⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 352-353, 354.

²⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 349, r. 26953.

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 354-355, r. 26992. Semâi yok denilmektedir.

²⁵² Tek rivayetin tekrarı (Ahmed b. Hanbel, VI, 348-349, r. 26947-26951).

²⁵³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 539, r. 1013. Torunu Fâtıma bnt. Münzir'den. Rivayet: Esmâ'ya temizlenip namaz kıldıktan sonra sarı sıvı gelen kişi sorulunca "Bunu gördüğünüzde, saf beyaz sıvıyı görünceye kadar namazı bırakın" dediği.

ezan ile kamete gerek olmadığı;²⁵⁴ ihramlıyken sarıya boyanmış, boyası çıkmayan kıyafet giydiği²⁵⁵ ve yüzlerini örttükleri;²⁵⁶ Müzdelife’de fecir doğduğu zaman sabah namazını kılıp Mina’ya hareket ettiği;²⁵⁷ takıya zekât vermediği²⁵⁸ ve kızlarının yüksek değerdeki altın takılarına dahi zekât vermediği;²⁵⁹ Resûlullah’ın müsleyi yasakladığı²⁶⁰ ve ona eşinin haberi olmadan malından neyi harcayabileceğini sorunca “yaş olan yani yiyeceğin” cevabını aldığı.²⁶¹ Onun sorduğu veya ona sorulan soruların cevapları: Tek elbiseyle namaz kılmak²⁶² ve Abdullah b. Ömer’e üç şeyi haram saymasını sordurması.²⁶³ Hz. Peygamber’in tavsiyelerinden: Kocasını yanında olmayan kadının koku sürmemesi,²⁶⁴ köleye kötü davranmama,²⁶⁵ cumadan sonra korunma sûrelerini okuma,²⁶⁶ kızgınlık anında kötü konuşmama.²⁶⁷ Gayba dair: Rüyasında Hz.

²⁵⁴ Beyhakî, *Sünen*, III, 148, r. 1932. Râvisinin zayıf olduğu belirtilmiştir. Yeğeni Kâsım’dan. Rivayet: “Kadınlar için ezan, kamet, cuma, cuma guslû (gerek) yoktur. Bir kadın safın önüne geçmez (imamet için), ortalarında durur.”

²⁵⁵ Mâlik, *el-Muvatta’*, Menâsık, 5. Oğlu Urve’dan.

²⁵⁶ Mâlik, *el-Muvatta’*, Menâsık, 7. Torunu Fâtıma bnt. Münzir’dan.

²⁵⁷ Mâlik, *el-Muvatta’*, Menâsık, 71. Torunu Fâtıma bnt. Münzir’dan. Rivayet: “Esmâ ile hac yaparken Müzdelife’de ona ve arkadaşlarına namaz kıldıran kişiye, fecir doğduğu zaman sabah namazını kıldırmasını söylerdi. Sonra bineğine binip Mina’ya sürerdi, (orada) durmazdı.”

²⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 472, 10276. Torunu Fâtıma bnt. Münzir’dan.

²⁵⁹ Beyhakî, *Sünen*, VIII, 199, r. 7616. Torunu Fâtıma bnt. Münzir’dan. Zayıf denilmiştir. Topgül, *Esmâ bnt. Ebi Bekir*, s. 173. “Kızlarına değeri elli bine yaklaşan altın takı taktığı hâlde” ifadesiyle.

²⁶⁰ Taberânî, *Mu’cem*, XXIV, 106.

²⁶¹ Taberânî, *Mu’cem*, XXIV, 96. Zayıf denilmektedir. Topgül, *Esmâ Bnt. Ebi Bekir*, s. 173.

²⁶² İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, III, 105, r. 3214. Râvileri değerlendirilip zayıf denilmiştir. Topgül, *Esmâ bnt. Ebi Bekir*, s. 173. Rivayet: Babasının tek parça elbise içinde namaz kıldığını görünce, elbiseleri dururken niye öyle yaptığını sorar. Resûl’ün arkasında kıldığı son namazda onun, tek parça elbise içinde olduğunu söyler.

²⁶³ Müslim, *Libâs*, 2. Râvisi ve sonu *Müsned*’in 26942 nolu rivayetiyle aynıdır. Baş taraftaki ziyadeden dolayı ayrı sayıldı. Rivayet: Kölesi Abdullah, Esmâ’nın onu Abdullah b. Ömer’e gönderip üç şeyi haram saymasını; elbisede alemleri, erguvan eyer yastığını (yün veya ipekten yapılan erguvan renkli eyer yastığı, Müslim, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, IX, 425) ve bütün recep ayında oruç tutmayı, sordurduğu.

²⁶⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XIII, 426, r. 26869. Zayıf denilmektedir. Topgül, *Esmâ Bnt. Ebi Bekir*, s. 173. Rivayet: Eşi Zübeyr yokken kız kardeşi Âişe’yi ziyarete gittiği. Yanlarına giren Allah Resûlü güzel koku alınca “Kocasını yanında olmayan kadının koku sürmemesi gerekir” dediği.

²⁶⁵ Abdürrezzâk, *Musannef*, IX, 447, r. 17964. Rivayet: Hz. Peygamber’in “Kölesini, –acıısını arttırmak için– ıslatıp döven kızgın bir adam görmekten hoşlanmıyorum!” dediği.

²⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XV, 305, r. 30218. Rivayet: Cum’a’dan sonra Fâtıha, İhlâs, Felâk ve Nâs’ı okuyan kişiyi, bunların bir sonraki cumaya kadar koruyacağı.

²⁶⁷ Mervezî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Saîd el-Ümevî (ö. 294/906) *Müsnedu Ebî Bekr es-Siddîk*, thk. Şuayb el-Arnaût, 4. baskı, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 185. Zayıf denilmiştir. Topgül, *Esmâ bnt. Ebi Bekir*, s. 173. Rivayet: İbnü’z-Zübeyr birisi hakkında ağır konuşunca:

Peygamber'i görmesi,²⁶⁸ havzının başına gelmesi engellenen ümmetinden birtakım kişiler²⁶⁹ ve Sidretü'l-Müntehâ.²⁷⁰ Farklı konularda: Kıskanç eşini fakir bir adamın evinin gölgeğinde mal satmasına ikna edişi,²⁷¹ müşriklerin yaptığı işkence,²⁷² Ümmü Cemil'in Tebbet sûresi inince tepkisi,²⁷³ yarayı açmak,²⁷⁴ nebîlerin vefat ettikleri yere gömüldüğü²⁷⁵ rivayetleri vardır.

Tespit edilen rivayet sayısı 53'tür. İçlerinde zayıf görülenler vardır. Konular çeşitlidir. İbadetlerden, hac konusundakiler fazladır ve tekrarları çoktur. Bunlar; ifrad mı temettu' mu efdaldır, güneş doğmadan Müzdelife'den hareket, hava aydınlanmadan şeytan taşlama gibi ihtilafli görüşlerin olduğu konulardadır. Takıda zekâtın gerekli olup olmadığı ihtilafında onun uygulaması, zekât olmadığı yönündedir. İhti-

"Böyle yapma oğlum. Babam, Resûlullah'ın 'O, yani deccal, kızgınlık anında ortaya çıkacaktır' dediğini söyledi."

²⁶⁸ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 125. Torunu Fâtıma bnt. Münzir'den. Zayıf denilmiştir. Topgül, *Esmâ bnt. Ebi Bekir*, s. 173. Rivayet: Rüyasında Hz. Peygamber'i görür. Kur'an'ın tahrifini, çocuklarını sorar. O da hanımına, onun çocuklarına, ölüm hariç, şifa –olması için bir şey– vermesini söyler. O kadının ona, çörek otu ya da pırasa tohumu gibi siyah bir tohum, kırmızı toprak, inci gerdanlık verdiğini görür.

²⁶⁹ Buhârî, Rikâk, 53. Râvisi İbn Ebî Müleyke. Rivayet: Havzının başında ümmetini bekleyen Allah Resûlü'nün birtakım kişilerin yakalandığını görünce "Ya Rab! Onlar bendendir, ümmetimdendir" diyeceği. Cevaben, onların kendisinden sonra neler yaptıklarını bilmediğinin söyleneceği.

²⁷⁰ Tirmizî, Sıfatü'l-Cenne, 9. "Hasen garîb" denmektedir. Râvisi torunu, Abbâd b. Abdullah b. Zübeyr. Rivayet: Sidretü'l-Müntehâ'dan bahsedip "Bir dalının gölgesinde bir atlı yüz yıl atını sürer veya yüz atlı gölgelenir. Orada altın kelekler ve testi kadar büyük meyveler vardır" dediği.

²⁷¹ Müslim, Selâm, 35. Rivayet: Bir adam gelip ona "Ey Ümmü Abdillâh! Ben fakir bir adamım, senin evinin gölgesinde mal satmak istiyorum" deyince "Sana izin verirsem Zübeyr kabul etmez. Zübeyr buradayken gel!" cevabını verir. Sonra Zübeyr evdeyken tekrar gelir ve: "Ey Ümmü Abdillâh! Senin evinin gölgesinde mal satmak istiyorum" der. "Benim evim dışında Medine'de ev mi yok?" deyince Zübeyr "Fakir bir adamı evin gölgesinde satmaktan neden alıkoymuyorsun?" der. Adam satmaya başlar.

²⁷² Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. İsâ (ö. 219/834), *el-Müsned*, thk. Habîburrahman A'zamî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1962, I, 155-156, r. 324. Rivayet: Müşrikler toplanmış Resûlullah'ın ilahları hakkında söylediklerini konuşuyorken, onun geçtiğini görüp kendisine bunları söyledin mi diye sorarlar. "Evet" deyince üstüne çullanırlar. Ebû Bekir ona yardıma gider. "Rabbim Allah dediği için bir adamı öldürecek misiniz?" deyince ona da saldırırlar. Eve geldiğinde, elini atıp tuttuğu saç örgüsü elinde kalmaktadır.

²⁷³ Humeydî, *Müsned*, I, 153-154, r. 323.

²⁷⁴ Hâkim en-Nisâbüri, *Müstedrek*, IV, 408. Zayıf denilmiştir. Topgül, *Esmâ bnt. Ebi Bekir*, s. 173. Rivayet: Boynunda çıkan yara için, "Onu aç, etini yiyip kanını emmesine izin ver!" buyurduğu.

²⁷⁵ Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdülkerîm Kazvîni (ö. 623/1226), *et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn*, thk. Azizullah Utâridî Habuşânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, III, 186. Zayıf denilmiştir. Topgül, *Esmâ Bnt. Ebi Bekir*, s. 173. Rivayet: "Ümmetinin defnettği her nebî, ancak ruhunu teslim ettiği yere defnedilmiştir."

laflarda görüşü delil kabul edilmiş, araştırılmıştır. O da yanlış gördüğü fetvayı, dayandırılan kişiye bizzat sordurarak araştırmıştır. Fıkhi görüşlerini içeren rivayetlerin çokluğu ve içeriği, döneminde ilmüne değer verildiğini ve kendisine fetva sorulan bir kişi olduğunu göstermektedir. Kendi yaşadıklarından ayrıntılarıyla anlattığı olaylar, dönemin sosyal hayatından kesitler sunmaktadır. Hem Mekke hem Medine döneminde yaşanan bazı olayları, ayrıntılı anlatımı da dikkate değerdir.

Râvileri, çoğunlukla ailesindendir. Uzun ömrü, ailesinden meşhur râvilerin çıkması ve ilmî birikiminin derinliği, rivayetlerinin artmasına imkân sağlamıştır. Sahip olduğu avantajlı şartlara kıyasla, rivayet sayısı azdır.

2. Ümmü Fazl (Baldız ve Yenge)

Lübâbe el-Kübrâ bnt. Hâris b. Hazn, Hz. Hatice'den sonra İslâm'ı ilk kabul eden kadındır. Annesi Hind (Havle) bnt. Avf b. Züheyr'dir. Resûl-i Ekrem'in hanımı Hz. Meymûne'nin anne-baba bir kız kardeşidir. Meymûne validemizin evlilik işi için ona velayet verdiği, onunda eşi Abbâs b. Abdülmuttalib'e (ra) velayet verdiği ve nikâhı onun kıydığı geçmektedir.²⁷⁶ Hâlid b. Velîd'in annesi olan Lübâbe de kız kardeşidir. Karışmamaları için, Lübâbe el-Kübrâ diye adlandırılmıştır.

Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın hanımıdır. Bu evlilikten; Fazl, Abdullah, Ubeydullah, Ma'bed, Kusem ve Abdurrahman adlarını taşıyan, her biri İslâm tarihinde önemli yere sahip olan altı erkek ve Ümmü Habîb adlı bir kız çocukları dünyaya geldi. Allah Resûlü'nün, evlerinde öğle uykusu uyuduğu söylenir. Eşi Abbâs'ın Müslüman kölesi Ebû Râfi', bir keresinde kendisini Ebû Leheb'in elinden Ümmü Fazl'ın kurtardığını anlatır. Bu esnada, Ümmü Fazl, Ebû Râfi''e vuran Ebû Leheb'in başına

²⁷⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXIII, 422.

vurup başını yarar. Onu, sahibinin yokluğunda zayıf bulduğu kölesine eziyet ettiği için azarlar.²⁷⁷ İbn Abbâs, kendisinin çocuk, annesinin kadın mustazaflardan²⁷⁸ olduğunu söylemiştir.²⁷⁹ Hz. Osman'ın halifeliği döneminde, eşinden önce vefat ettiği bilinmektedir.²⁸⁰ Eşinin vefatı, H. 32 senesi olarak geçmektedir.²⁸¹

Bakî b. Mahled'in listesine göre 30 rivayeti vardır.²⁸² Ahmed b. Hanbel'de 19²⁸³, Tayâlisî'de tek rivayeti bulunmaktadır.²⁸⁴ Bunlar, tekrarsızda dokuzdur.

Bu dokuz rivayetten üçü, muksirûn arasında yer alan oğlu Abdullah b. Abbâs'tandır. Hz. Peygamber'den en son işittiğinin, akşam namazında okuduğu Mürselât sûresi olduğu,²⁸⁵ insanlar arife günü Resûl'ün oruçlu olup olmadığından şüphe edince ona süt gönderdiği, sütü içince oruçlu olmadığına anlaşıldığı²⁸⁶ ve kızı Ümmü Habîbe için söylediği sözün²⁸⁷ yer aldığı rivayetleridir. Sahabî Abdullah b. Hâris'in (ra) de ondan üç rivayeti vardır: Bir-iki çekmeden ya da emzirmeden haramlık olmayacağı,²⁸⁸ hastayken Resûlullah'ı ziyareti²⁸⁹ ve rüyasını ona anlatması.²⁹⁰

²⁷⁷ İbn Hişâm, *Sîre*, II, 210.

²⁷⁸ Nisâ sûresi 98-99. ayetlerde geçen; imkân bulamadığı için hicret edemeyen, zorunlu Mekke'de kalan Müslümanlar.

²⁷⁹ Buhârî, *Cenâiz*, 79.

²⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 217-218; A. Şenel, "Ümmü'l-Fazl", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 317-318.

²⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 22.

²⁸² Ömerî, *age.*, s. 88; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 103.

²⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 338-340, r. 26868-26886.

²⁸⁴ Tayâlisî, III, 221, r. 1754.

²⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 338, r. 26868; 340, r. 26880; 340, r. 26884.

²⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 338, r. 26869; 340, r. 26885; âzatlısı Umeyr'den: 339, r. 26872; 340, r. 26881, 26883; Tayâlisî, III, 221, r. 1754.

²⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 338, r. 26870.

²⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 339, r. 26873; 340, r. 26879, 26886. Rivayet: Bir bedevi gelip "Bir kadınla evliyken başka bir kadınla nikâhlандım. İlk karım kumasını bir ya da iki çekme ya da emzirme emzirdiğini iddia etti" deyince "Bir ya da iki çekmeden ya da emzirmeden haramlık yoktur" dediği.

²⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 339, r. 26876. Rivayetin devamı: Durumunu görünce ağladığı, sebebini sorunca onun için korktuğunu, ardından insanların başlarına neler geleceğini bilmediğini söyleyince "Siz, benden sonra mustazaflarsınız" buyurduğu.

²⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 339-340, r. 26878. Kâbüs b. Muhârik'ten (339, r. 26875; 340, r. 26882). Rivayet: Rüyasında Resûl'ün düşmanını evinde görünce korkup ona anlatması. Onun, rüyanın hayırlı olmasını dileyip Hasan'ı emzirmesini tavsiye ettiği.

Enes'ten (ra) Nebî'nin kıldırıldığı son namaz,²⁹¹ Atâ Horasânî'den, Hasan veya Hüseyin'i emzirdikten sonra kucağına verince bevlettiği, yıkamak için izârını vermesini isteyince kız çocuğunun idrarının yıkanacağını, erkek çocuğuna su serpileceğini söylediği.²⁹² Tek kadın râvisi Hind bnt. Hâris'ten: Hz. Peygamber'in amcası Abbâs'ın yanına girdiğinde hastalığından dolayı ölümü temenni ettiğini duyduğunda "Ey amca! Ölümü temenni etme! İyi bir insansan yaşadığında hayırların artar, bu senin için daha hayırlıdır. Eğer kötü bir insansan senin için ertelenir ve faydalandırılırsın, bu da senin için daha hayırlıdır. Ölümü temenni etme!" dediği.²⁹³

İki *Müsned*'deki râvi sayısı beştir. Mizzî, yedi râvisini saymaktadır.²⁹⁴

Rüyasını Hz. Peygamber'e anlatınca, onun Hasan'ı emzirmesini tavsiye ettiğine dair rivayetleri, tarihî vakaya uymadıkları gerekçesiyle tenkit edilmiştir.²⁹⁵

Farklı altı rivayetini tespit edebildik. Bunlar: Abdullah doğmadan²⁹⁶ ve doğduktan sonra²⁹⁷ Resûlullah'ın duası; teşrik günlerinin yeme, içme, Allah'ı anma günleri olduğu,²⁹⁸ evde kapalı unutulup ölen kedi için köle azat etmekle hükmetti-

²⁹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 338-339, r. 25871.

²⁹² Ahmed b. Hanbel, VI, 339, r. 26877. Semâi yok denilmiştir.

²⁹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 339, r. 26874, mechûl ve tek râvili denilmiştir.

²⁹⁴ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 297.

²⁹⁵ M. Ağırman, "Ümmü'l-Fadl'ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e Süt Anneliği Yapması Konusundaki Rivayetlerin Tarih Açısından Tenkidli Bir Değerlendirilmesi", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 16, (2001), s. 107-122.

²⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *Fezâil*, II, 983, r. 1946. İnkıtâdan dolayı zayıf olduğu belirtilmiştir. Rivayet: Ümmü Fadl hamileyken Hz. Peygamber'in "Allah'ın bir erkek çocuğuyla yüzümüzü ağartmasını, sevindirmesini istiyorum" dediği ve Abdullah'ın doğduğu.

²⁹⁷ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, X, 115, r. 9246. Oğlu Abdullah'tan. Rivayet: Hicr'de otururken yanından geçince seslenip oğlu olacağını, doğumdan sonra bebeği kendisine getirmesini söylediği. Götürdüğünde sağ kulağına ezan, sol kulağına kamet okuyup ismini Abdullah koyduğu...

²⁹⁸ Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısırî (ö. 321/933), *Şerhu Meânî'l-Âsâr: Meânî'l-Âsâr*, thk. İbrâhim Şemseddîn, 2. baskı, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2006, II, 327, r. 4026. Rivayet: "Biz teşrik günleri Resûlullah ile birlikteyken, birinin yüksek sesle 'Şüphesiz bugünler, yeme, içme, Allah'ı anma günleridir!' dediğini duyduk. Bir elçi gönderip bu adam kim ve bu emri ona kim vermiş diye sordurdum. Allah Resûlü'nün emrettiğini söyleyen Huzâfe adında bir adam olduğunu öğrendim."

ği²⁹⁹ ve gelecekle ilgili uyarılar içeren iki gaybi haber³⁰⁰ rivayetleri arasında yer almaktadır.

Erken sayılabilecek vefat tarihine rağmen özellikle sahabe râvileri; muk-sirûndan oğlu İbn Abbâs, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Hâris b. Nevfel; kölesi Umeyr, oğlunun kölesi Küreyb vasıtasıyla rivayetleri kaydedilmiştir. Anlattıkları Allah Resûlü'nün akrabalarıyla yakın ilişkisine ışık tutmaktadır.

3. Esmâ bnt. Umeys (Baldız)

Babası Umeys b. Ma'bed; annesi, Meymûne validemizin de annesi olan Hind bnt. Avf'tır.³⁰¹ İlk eşi Hz. Peygamber'in amca oğlu, Mûte şehitlerinden Ca'fer b. Ebî Tâlib'dir. Mekke döneminin başlarında Müslüman olup biat eden, ikinci grupla Habeşistan'a hicret edenlerdendir. Orada eşi Ca'fer'den (ra) Abdullah, Muhammed ve Avn isimli oğulları oldu. Habeşistan'da gördüğü, cenazeleri koydukları tabutu anlatıp Müslüman kadınların naaşlarının tabuta koyulması fikrini verdi. Medine'ye döndüklerinde onunla karşılaşan Hz. Ömer "Hicrette biz sizi geçtik. Sizden daha faziletliyiz!" dediğinde, "Hayır, öyle değil! Biz düşman topraklarında yalnızken sizin yanınızda Allah Resûlü vardı. Cahilinize öğüt verir, açınızı doyururdu!" cevabını

²⁹⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 409, r. 8242. Rivayet: (Meymûne ya da Ümmü Fadl) Mekke'deki evinde iki yavrusu olan kedinin üstüne kapıyı kilitlediği. Mina ve Arafat'a çıkıp dönünce onları ölmüş bulduğu. Bunu Hz. Peygamber'e anlatınca her biri için bir köle azat etmesini söylediği.

³⁰⁰ 1. Rivayet: Hz. Hüseyin kucagındayken "Cibrîl (as) bana ümmetimin Hüseyin'i katledeceğini haber verdi" dediği (Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, V, 1809, r. 4824), ta'likında zayıf olduğu belirtilmiştir. 2. Rivayet: Mekke'de bir gece kalkıp üç defa "Allah'ım, tebliğ ettim mi?" demesi üzerine Hz. Ömer'in kalkıp "Allah'ım, evet. Çabaladın, gayret ettin, nasihat ettin ve sabrettin" demesi. İslam'ın yayılıp küfrün vatanına döneceği, öyle bir zamanın geleceği ki insanların Kur'an'ı okuyup uygulayacağı, 'Şüphesiz okuduk, anladık. Bizden hayırlı kimdir?' diyeceği ama onlarda hayrın olmadığı. Kimlerdir, diye sorulunca 'Sizlerdendir, onlar ateşin odunudur' buyurduğu (Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbâs (ö. 272/885), *Ahbâru Mekke fi Kadîmi'd-Dehr ve Hadisih*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Matbaatu'n-Nehdati'l-Hadise, Mekke, 1986, III, 130-131). Zayıf olduğu belirtilmektedir. Taberânî, *Mu'cem*, XII, 194, r. 13019.

³⁰¹ Anne bir kardeş adları, Meymûne validemiz hakkında bilgi verilirken geçti. Baba bir kardeşleri hakkında bilgiye ulaşamadık.

verdi. Durumu Hz. Peygamber'e haber verince "Hayır, bilakis sizin iki hicret sevabınız vardır!" müjdesini aldı.³⁰² Hz. Ömer ona rüya tabir ettirirdi.³⁰³

Eşi Mûte'de şehit olunca Hz. Ebû Bekir ile evlendi ve Muhammed isimli oğulları oldu. Ebû Bekir (ra) vefat edince, vasiyeti üzerine, Esmâ tarafından yıkandı. Ardından Hz. Ali ile evlendi ve Yahyâ ile Avn isimli oğulları oldu. İki Muhammed isimli oğlu, babalarının üstünlüğü hakkında çekişince onlara şöyle dedi: "Arap gençleri arasında Ca'fer'den hayırlısını görmedim!" "Arap orta yaşlıları arasında Ebû Bekir'den hayırlısını görmedim!" Hz. Ali'nin şehadetinin ardından vefat etti.³⁰⁴

Bakî b. Mahled'in listesine göre, 60 rivayeti bulunmaktadır.³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 12 rivayeti vardır.³⁰⁶ Bunlar, tekrarsızda 10'dur. Hac yolculuğunda doğum yapınca yıkanıp ihrama girmesini buyurduğu,³⁰⁷ sıkıntı anında okuması için öğrettiği dua,³⁰⁸ üç günden sonra yas tutmamak³⁰⁹ ve eşi Ca'fer'in (ra) şehadet haberini bizzat Resûlullah'ın getirmesi³¹⁰ rivayetlerindendir. Hastalık ve tedavi hakkında: Bağırsak çalıştırmak için sinameki kullanmak,³¹¹ nazar için rukye

³⁰² Abdürrezzâk, *Musannef*, XVII, 174-175, r. 32862; Buhârî, *Meğâzî*, 36.

³⁰³ Abdürrezzâk, *Musannef*, XVII, 476, r. 33539; Ahmed b. Hanbel, I, 250.

³⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 219-221; M. Y. Kandemir, "Esmâ bint Umeys", *DİA*, Ankara, 1995, XI, 422.

³⁰⁵ Ömerî, *age.*, s. 85; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 76.

³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 369-370, r. 27080-27086; 438, r. 27467-27471.

³⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27084. Rivayet: Esmâ, hac yolculuğu esnasında, Beydâ'da Muhammed'i doğurunca Ebu Bekir eşinin ne yapacağını sorduğu. "Söyle ona yıkansın, sonra ihrama girsin" buyurduğu.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27082. Rivayet: Allah Resûlü bana sıkıntı anında söylemem için şu kelimeleri öğretti "Allah Rabbindir, O'na hiçbir şeyi ortak koşmam!"

³⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27083; 438, r. 27468. Rivayet: Eşi Ca'fer'in ölümünden üç gün geçince yanlarına gelip "Bugünden sonra yas tutmayın" veya "Üç gün yas elbisesi giyin, sonra ne isterseniz yapın" dediği.

³¹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 370, r. 27086. Rivayet: Hz. Peygamber'in Ca'fer'in (ra) şehadet haberini getirdiği ve ölünün evine yemek gönderilmesini söylediği.

³¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27080. Rivayet: Bir gün bana "İshal olmak istediğinde ne kullanırsın?" diye sordu. "Şübrim" dedim. "O çok şiddetlidir, her şeyi söker atar" dedi. Sonra ben de ishal için sinameki kullandım, o da "Eğer herhangi bir şey ölüme şifa verseydi, sinameki verirdi" buyurdu.

yapma ruhsatı alışı,³¹² açken iştahı olmadığını söylememek,³¹³ Hz. Peygamber’e zorla ilaç içirilince tepkisi³¹⁴ ve Medine hummasına sabreden kişiye şefaet ya da şahitlik edeceği³¹⁵ rivayetleri vardır. Bir rivayeti de Hz. Ali için “Sen benim yanımda Musa’nın yanındaki Harun konumundasın, ancak benden sonra peygamber yoktur”³¹⁶ diye buyurduğuna dairdir.

Mizzî; biri oğul, ikisi torun, ikisi yeğen olan 15 râvisini sayar.³¹⁷ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’deki 10 rivayetin râvisi de farklıdır. Bu râvilerin bir kısmı ailesindendir. Oğlu Abdullah b. Ca’fer, üvey kızı Fâtıma bnt. Ali b. Ebî Tâlib, torunları Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir³¹⁸ ve Ümmü Ca’fer bnt. Muhammed b. Ca’fer, yeğeni Abdullah b. Şeddâd b. Hâd. Diğerleri tâbiînden Zur’a b. Abdurrahman, Saîd b. Müseyyeb, Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris, Ubeyd b. Rifâa ve Mücâhid’dir. Râvileri içinde ailesinden olanlar varsa da rivayet sayıları artmamaktadır.

Farklı 13 rivayetini tespit edebildik. Bunlar: İstihâzeli kadının namaz için temizlenişi,³¹⁹ içini gösteren kıyafet giymemek;³²⁰ kendini üstün gören, zorba, gaflet

³¹² Ahmed b. Hanbel, VI, 438, r. 27470. Rivayet: Ca’fer’in çocuklarına nazar değdiğini söyleyip rukye yapma ruhsatı aldığı.

³¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 438, r. 27471. Rivayet: Açken iştahı olmadığını söylemenin yalan sayılacağı, yalancığın bile yazılacağı.

³¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 438, r. 27469. Rivayet: Hastalığında Resûlullah’a zorla ilaç içirilince uyandığında o ilacı, zorla içirenlere –amcası hariç– içirdiği.

³¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 370, r. 27085.

³¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27081; 438, r. 27467.

³¹⁷ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 126-127.

³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, 27084. Semâî yok denilmektedir.

³¹⁹ Ebû Dâvûd, Tahâre, 111. Rivayet: Fâtıma bnt. Ebî Hubeyş’in uzun süredir istihâzeli olduğu için namaz kılmadığını haber verir. Onun bir leğene oturup suda sarılık görünce öğlen ve ikindi için bir, akşam ve yatsı için bir, sabah için bir defa gusletmesini, bunun arasındakiler için abdest almasını söyler.

³²⁰ Taberânî, *Mu‘cemü’l-Evsât*, IX, 179-180, r. 8389. İbn Lehî’a’dan gelen ferd hadis olduğu belirtilmiştir. Rivayet: Yanında kız kardeşi Esmâ varken Âişe’nin yanına girer. Esmâ’nın üzerindeki elbisenin kol ağızları geniştir. Ondan tarafa bakınca yüzünü çevirir ve kalkıp çıkar. Bir şeyden hoşlanmadığını anlayan Âişe (ra) kardeşini gönderir. Tekrar geldiğinde çıkma sebebini sorar. “Onun durumunu görmediniz mi? Müslüman bir kadın, şu kısımları hariç, göstermemelidir!” deyip eliyle kol bileğini tuttuğu, sadece parmaklar ve el dışarıda kaldığı. Suratının kenarlarını tuttuğu, sadece yüzün dışarıda kaldığı.

içinde olan ne kötü kuldur;³²¹ Hz. Fâtıma'nın yıkanması,³²² Habeşistan'da bir kadının, hesap gününde şikâyetçi olacağını söylemesi;³²³ Hz. Ebû Bekir'in Hz. Ömer'i halef tayin edişini savunması;³²⁴ Hz. Ali'nin Esmâ'ya dünür göndermesi³²⁵ ve Hz. Peygamber'in başı kucağındayken vahiy geldiği.³²⁶ Zayıf veya mevzû görülen, Hz. Ali'nin faziletine dair iki,³²⁷ gayba dair iki³²⁸ bir de ondan olduğu sabit olmayan bir rivayeti³²⁹ kaynaklarda geçmektedir.

³²¹ Tirmizî, *Ebvâbu Sıfatı'l-Kıyâme*, 14. Tek vecihten geldiği ve senedinin sağlam olmadığı belirtilmiştir. Rivayet: “Hayal kurup kendini üstün gören, ulu ve yüce Allah'ı unutan kul ne kötü kuldur! Zorbalık edip sınır tanımayan; asıl dilediğini zorla yaptıran, üstün olanı unutan kul ne kötü kuldur! Gaflet içinde gülüp oynayan; kabirleri ve çürümeyi unutan kul ne kötü kuldur! Azan, taşkınlık gösteren; başlangıç ve sonunu unutan kul ne kötü kuldur! Dini dünyaya alet eden kul, ne kötü kuldur! Hırsının kumandasındaki kul, ne kötü kuldur! Arzularının saptırdığı kul, ne kötü kuldur! Açgözlülüğün alçalttığı kul, ne kötü kuldur!” Rivayete aynı senede, baştan bir râvi ziyadesiyle yer veren bir eserde, “Arzularının saptırdığı kul, ne kötü kuldur!” ifadesi de geçmektedir. Tahkik notunda ise isnadı zayıf, Esmâ'nın râvisi için mechûl, denilmektedir (İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhâk, *Kitâbü's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1980, I, 42, r. 10).

³²² Sindî, Muhammed Abîd b. Ahmed b. Ali Ensârî (ö. 1257/1841), *Tertîbu Müsnedi'l-İmâmî'l-Muâzzam ve'l-Müctehidi'l-Mukaddem Ebî Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî*, thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî, Mektebü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, yayın yeri yok, 1950, 206, r. 571. Torunu Ümmü Muhammed bnt. Muhammed b. Ca'fer'den rivayet: Hz. Fâtıma'nın vefat ettiğinde kendisini eşi Ali ile Esmâ'nın yıkamasını vasiyet ettiği ve ölünce onların onu yıkadığı.

³²³ İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî (ö. 311/924), *Kitâbü't-Tevhîd ve İsbâtı Sıfatı'r-Rab Azze ve Celle*, thk. Abdülazîz İbrâhim eş-Şehvân, Dâru'r-Reşîd, Riyad, 1988, I, 246, r. 100. Rivayet: Habeşistan'da bir kadının, başında taşıdığı unun devrilip rüzgârla dağılmasına sebep olan kişiye: “Gerçek hükümdar, mazlumun hakkını zalimden almak için hükümlerlik tahtına kurulduğunda seni şikâyet edeceğim!” dediği.

³²⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 449-450, r. 9764. Torunu Kâsım b. Muhammed'den. Rivayet: Hz. Ebû Bekir'in hastalığında yanına giren muhacirlerden bir adam, Hz. Ömer'i halef tayin edişinden yakınıp “Allah'a kavuştuğunda ne söyleyeceksin?” dediği. Oturtulmasını isteyen Ebû Bekir'in (ra) “Beni ancak Allah ile mi korkutuyorsun? Allah'a kavuşunca ‘Onlara ehlimden en hayırlısının halef yaptım’ derim!” cevabını verdiği.

³²⁵ İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, V, 362-363, r. 2958. Rivayet: Hz. Ali'nin Esmâ'ya dünür gönderdiği, bunu duyan Hz. Fâtıma durumu Resûlullah'a bildirince “Ona ne olmuş ki, Allah ve Resûlü'ne eziyet etsin!” buyurduğu.

³²⁶ İbn Ebî Âsım, *Kitâbü's-Sünne*, II, 887, r. 1358. Eşi Hz. Ali'nin torunu, Fâtıma bnt. Hüseyin'den.

³²⁷ 1- Bir gün öğleni kılınca bir iş için Ali'yi (ra) gönderir. O geldiğinde ikindiye kılınıştı. Başını onun kucağına koyup uyur. Onu güneş kayboluncaya kadar hareket ettirmez. “Allah'ım, kulun Ali nefsi için alıkoydu. Onun için güneşi geri gönder!” buyurur. Güneş tekrar görünür, o abdest alıp namaz kılınca kaybolur (Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 144-145). Torunu Ümmü Ca'fer bnt. Muhammed b. Ca'fer'den. Tahkik notunda Ümmü Ca'fer ve râvisinin mechûl olduğu, hadisin sabit olmadığı belirtilmektedir. Metin de sorunludur. 2- “Allah'ım kardeşim Musa'nın dediği gibi diyorum ‘Ailemden bana bir yardımcı ver, kardeşim Ali'yi...’” (Ahmed b. Hanbel, *Fezâil*, II, 675, r. 1158). Mechûl bir kişiden.

³²⁸ 1- “Ümmetim için kazılan kabirlerin yarısı, nazar sebebiyledir” (Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 155). Râvilerinden birinin yalancı olduğu belirtilmiştir. 2- “O –Mehdi'nin savaş için çıkacağı– günün alameti, gökyüzünde insanların bakacağı bir kolyedir!” (Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdullah Nu-

Rivayetleri içinde tıbb-ı nebevî ve Hz. Ali'nin faziletine dair olanlar çoğunluktadır. Son eşiyken, Hz. Ali'ye dair, güvenilir olmayan rivayetlerin bir kısmının ona dayandırılması şaşırtıcı değildir. Resûlullah'ın ilgi ve tavsiyelerine mazhar olduğu, sorduğu soruların cevaplandığı; siyasi olaylar, Habeşistan'da görüp duydukları, ahkâma dair rivayette bulunduğu görülmektedir. Erken sayılabilecek vefat tarihi rivayetlerini sınırlamış olmalıdır.

4. Havle bnt. Kays (Yenge)

Havle bnt. Kays b. Kahd en-Neccâr Ensâriyye, annesi Furay'a bnt. Zürâre b. Udus. Hz. Peygamber'in amcası Hamza b. Abdülmuttalib'in eşidir. Bu evlilikten Ya'lâ ve Umâre isimli çocukları ve nübüvvet dönemine yetişmeyen iki kızları oldu. İsmi "Huveyle", künyesi Ümmü Muhammed'dir. Biat edenlerdendir. Hz. Hamza vefat edince Hanzele b. en-Nu'mân b. Amr ile evlendi ve Muhammed isimli bir oğlu oldu.³³⁰ Havle bnt. Sâmir ile aynı kişi olduğu söylenmektedir.³³¹ Sâmir babası Kays b. Kahd'ın lakabıdır.³³² Adının geçmesine vesile olan tek rivayetin, Havle bnt. Kays rivayetlerinden biri olması da aynı kişi olduklarını doğrulamaktadır.³³³ Bir bedevi gelip kaba sayılacak bir tavırla kendisinden borcunu istediğinde "Sen kiminle

aym b. Hammâd b. Muâviye (ö. 228/843), *Kitâbü'l-Fiten*, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyrî, Mek-tebetü't-Tevhîd, Kahire, 1991, I, 339, r. 984)

³²⁹ Hz. Fâtıma'nın zifafında –dışarıda– hazır bulunduğu. Hz. Peygamber'in gelip önce Ali'yi sonra Fâtıma'yı çağırıp dua edişi, onun beklediğini fark edince ona da dua ettiği (Ahmed b. Hanbel, *Fezâil*, II, 762, r. 1342). Esmâ'nın, Hz. Fâtıma'nın zifafı gerçekleştiği tarihlerde eşiyle birlikte Habeşistan'da bulunduğunu söyleyen İbn Hacer, bunun kardeşi Selmâ bnt. Umeys olabileceğini söylemektedir (İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Kuveyt, el-Matbaatu'l-Asriyye, 1973, II, 32).

³³⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 444.

³³¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk İsfahânî (ö. 403/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Adil b. Yûsuf el-Azzazî, 2. baskı, Medâru'l-Vatan, Riyad, 2011, III, 3305. Hz. Hamza'dan sonraki eşinin adını ise en-Nu'mân b. İclân olarak verir.

³³² İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 389.

³³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 410, r. 27318. 1 nolu "Dünya hayatı yeşil ve tatlıdır..." şeklinde başlayan rivayet.

konuştuğunu biliyor musun?” diye onu azarlayan ashaba, “Niçin hak sahibiyle beraber olmadınız?” diyen Resûlullah’ın, borcunu ödeyebilmek için hurma istediği kişi, Havle bnt. Kays’tır. O, hemen istenen hurmayı gönderir. Borcu ödemekle kalmayıp yemek de yedirince, öfkeyle gelen bedevi duayla ayrılır. “İçinde, zayıf kimsenin incitilmeden hakkını alamadığı toplum yücelemez!” öğüdü de Hz. Peygamber’den kalan miras arasına katılır.³³⁴

Bakî b. Mahled’in listesine göre, sekiz rivayeti vardır.³³⁵ Ahmed b. Hanbel’de yedi rivayeti bulunmaktadır.³³⁶ Bunlardan ikisi, aslen Havle bnt. Hakîm’e aittir.³³⁷ Kalan beş rivayet, iki farklı râviden, iki farklı konudur. Rivayetleri, Allah Resûlü’nün onları ziyareti esnasında geçen konuşmalara dayanmaktadır. Biri “Dünya yeşildir, tatlıdır. Kim ondan hakkını alırsa mübarek kılınır. Dilediğince Allah’ın ya da Resûl’ün hakkından alan bazıları vardır ki; o aldıkları ancak, kıyamet gününde ateştir!”³³⁸ öğüdü; diğeri, onları ziyaret ettiği bir gün Havle “Kıyamet günü senin şöyle şöyle –büyük havzın– varmış!(?)” diye sorunca “Evet ve orada bana ulaşacaklardan en sevdiğim, senin kavmindir” dediği; Havle’nin ikram ettiği yemeğe elini uzatınca sıcaklığından dolayı parmakları yandığında elini çekerken “Ah!” dedikten sonra “İnsan, parmakları üşüse de inler, yansa da inler!” diyerek Havle’nin gönlünü aldığı³³⁹ rivayetleri arasındadır.

³³⁴ İbn Mâce, Sadaka, 17.

³³⁵ Ömerî, *age.*, s. 99; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 178.

³³⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 364, r. 27054-27055; 378, r. 27124-27126; 410, r.27316,27317.

³³⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 378, r. 27125. Tahkik notu; sened ve metnin aynı, rivayetin Havle bnt. Hakîm’e ait olduğunu söylemektedir. Bu sahabeye ait açılan başlıkta da geçen, bir yerde konaklayınca edilecek dua rivayeti.

³³⁸ Ubeyde Senuta’dan (Ahmed b. Hanbel, VI, 364, r. 27054-27055). Ubeyd Ebû Velîd’den (Ahmed b. Hanbel, VI, 378, r. 27124; 410, r. 27317).

³³⁹ Yehannes’den (Ahmed b. Hanbel, VI, 410, r. 27316).

Mizzî, râvisi olarak üç kişi sayar.³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde iki erkek râvisi vardır. Râvileri arasında aile bağı bulunan bir isme rastlanmadı. Rivayet sayısının az olmasının nedenlerinden biri de bu olmalıdır.

Farklı üç rivayetini tespit edebildik. Bunlardan biri hurma borcunu ödemesini anlatmaktaydı.³⁴¹ Biri hataları kaldırarak şey,³⁴² diğeri ümmetine uyarı³⁴³ hakkındaydı.

Vefat tarihine dair kayda ulaşılamayan hakkında sınırlı bilgi verilen bu kadın sahabînin rivayetleri, sayıca azdır. Fakat içerikleri, Hz. Peygamber'in akraba kadınlarla yakın ilişkisine, incelikli davranışına, gönüllerini kırmamak için gösterdiği özene ışık tutmaktadır.

5. Ümmü Rûmân (Kayınvalide, Hz. Âişe'nin Annesi)

Ümmü Rûmân bnt. Âmir b. Üveymir –ya da Umeyre–. İlk eşi Hâris b. Sahbare'den³⁴⁴ “Tufeyl” isimli oğlu oldu. Eşi ölünce, eşinin anlaşmalısı olan Hz. Ebû Bekir, onunla evlendi. Bu evlilikten Abdurrahman ve Âişe dünyaya geldi. Mekke'de ilk yıllarda Müslüman oldu, biat etti, Hz. Peygamber'in ve Ebû Bekir'in (ra) ailesiyle hicret etti. Bu bilgilerle birlikte İbn Sa'd, vefat tarihini H. 6 olarak verir ve Hz. Pey-

³⁴⁰ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 165.

³⁴¹ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, VI, 16, r. 5025. Rivayetin ferd olduğu belirtilmiştir. Rivayet: Benî Sâide kabilesinden bir adamın Resûlullah'tan hurma alacağı vardı. Almaya geldiğinde, ensârdan birine –onun adına– vermesini söyledi. Bedeviye borç verdiğiinden farklı hurma verilince kabul etmedi. Ensârî “Allah Resûlü'nden mi geri çeviriyorsun?” deyince “Evet! Ondan daha âdil olması gereken var mı?” dedi. Gözleri dolup “Doğru söyledin! Benden daha adaletli olması gereken kim? Allah bir ümmeti, zayıf olan hakkını kuvvetli olandan incitilmeden alamadıkça, yüceltmez!” buyurup “Ya Havle, onu doyur, ilgilen borcunu ver!” dediği...

³⁴² Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 234. Rivayet: “Size hataları kaldırarak şeyi haber vereyim mi? Sıkıntılı zamanda güzel abdest almak, namazlara giderken adımları çoğaltmak, bir namazdan sonra diğerini beklemek.”

³⁴³ İbn Balabân, Ebû'l-Hasan Alâüddîn Ali b. Balabân b. Abdullah (ö. 739/1339), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaûd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987, XV, 112, r. 6716. Rivayet: “Ümmetim böbürlenerek yürür, Rum ve Farslar onlara hizmet ederse bir kısmı diğer kısmı üzerine musallat edilir.”

³⁴⁴ Abdullah b. Hâris b. Sahbare şeklinde de geçer (İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 490).

gamber'in kabrine indiğine dair rivayete işaret eder.³⁴⁵ Kabre koyulurken "Allah'ım, sen senin için ve Resûl'ün için Ümmü Rûmân'ın başına gelenleri bilirsin!"³⁴⁶ ve "Ahû gözlü hurilerden bir kadına bakmak isteyen, Ümmü Rûmân'a baksın!" dediğini söyler.³⁴⁷ Vefat tarihinde ihtilaf vardır. Hicrî 4, 5 ve 6 diyenler olduğu gibi, Hz. Ebû Bekir'den sonra vefat etti diyenler de vardır.³⁴⁸ Tek rivayetinin olduğu, Mesrûk'tan nakledilen rivayetlerinin mürsel olduğu söylene de³⁴⁹ bu görüşe itiraz edilmiştir.³⁵⁰

Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde yer alan rivayetleri, aslen tektir. İfk hadisesinde Âişe validemizin yaşadıklarını anlatır, râvisi de Mesrûk'tur.³⁵¹ Kızı Esmâ'dan gelen bir rivayeti ise şöyledir: Eşi Ebû Bekir (ra), onun namaz kılar-ken sallandığını görünce onu öyle azarlar ki neredeyse namazdan çıkacak olur. Sonra eşi "Allah Resûlü 'Sizden biri namaza durduğu zaman uzuvları sakince dursun, Yahudiler gibi sallanmasın. Sakin durmak namazın tamamlanmasındandır' buyurdu" der.³⁵² Erken vefat tarihi rivayetlerinin çoğalmasına imkân vermemiştir.

C- DEĞERLENDİRME

Allah Resûlü'ne akraba veya hısım olup da iki *Müsned*'de rivayeti bulunan 15 kadından, rivayeti on ve üzeri olan sadece dört kişi vardır. Rivayet sayısına göre sıralandıklarında, birinci gelen isim, 53 rivayetle Peygamberimizin (as) baldızların-

³⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 216.

³⁴⁶ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 490.

³⁴⁷ Zührî, Ebû'l-Fazl Ubeydullah b. Abdurrahman b. Muhammed (ö. 381/991), *Hadîsü'z-Zührî*, (Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali el-Cevherî rivayeti), thk. Hasan b. Muhammed b. Ali, Mektebetü Edvâi's-Selef, Riyad, 1998, s. 292, r. 262. İsnadının zayıf olduğu belirtilmiştir.

³⁴⁸ Vâkıdî'de Ebû Bekir'e (ra) mirasçı olduğu geçer (Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 698). İbn Hacer *el-İsâbe*'de, Buhârî'nin tahyîr rivayetinde adı geçtiği, hadisede H. 9'da gerçekleştiği için, H. 9'dan sonra vefat etti, der.

³⁴⁹ İ. Emin Aktepe, "Ümmü Rûmân", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 328.

³⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 432-433.

³⁵¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 367-368, r. 27070-27071; Tayâlisî, III, 242-243, r. 1770.

³⁵² Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk İsfahânî (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Matbaatu's-Saade, Kahire, 1974, IX, 304.

dan, Esmâ bnt. Ebî Bekir'dir. Uzun ömrünün yanı sıra, hadis ilmiyle meşhur Urve b. Zübeyr ve Abdullah b. Zübeyr'in annesi, Fâtıma bnt. Münzir'in ninesi olması, Hz. Esmâ'nın rivayet sayısının artmasını sağlamıştır.

İkinci isim, 41 rivayetle Hz. Peygamber'in amca kızlarından Ümmü Hânî'dir. Hicrî 40'lı yıllardaki vefatı, nispeten erken bir dönemdir. Râvileri arasında rivayeti tek olmayan iki isimden birisi, kölesidir. Torunları râvileri arasında olsa da³⁵³ rivayetleri tektir. Bu durumda, Ümmü Hânî'nin aile ilişkileri, rivayetlerinin aktarımında kısıtlı rol oynamıştır, denilebilir.

Rivayeti 10 ve üzerine çıkan diğer iki isimden, Esmâ bnt. Umeys'in 23, Ümmü Fazl'ın 16 rivayeti vardı. Ümmü Fazl'ın hicrî 30'lardaki erken vefatına rağmen oğlu Abdullah b. Abbâs ve sahabeden Abdullah b. Hâris b. Nevfel'in râvileri arasında bulunması, rivayetlerinin aktarılmasını kolaylaştırmış olmalıdır. Esmâ bnt. Umeys'in vefat tarihi için verilen 40'lı yıllar da erken dönem sayılır. Onun râvileri arasında oğlunun³⁵⁴, iki torununun³⁵⁵ ve üvey kızının³⁵⁶ isimleri geçse de rivayet sayıları azdır.

Hiz. Fâtıma'nın, babasının vefatının ardından bir yıl geçmeden vefat etmesi, rivayetlerini sınırlandırmıştır. Yine de torunları –hiçbiri onu göremese de– ve sahabe vasıtasıyla bazı rivayetleri kaynaklarda yer alabilmiştir.

Dubâ'a bnt. Zübeyr ve Havle bnt. Kays'ın beş, Ümmü Münzir künyeli Selmâ bnt. Kays'ın üç, Ümmü Hakîm'in iki rivayetine ulaştık. Kalan isimlerin rivayetleri

³⁵³ Yahyâ b. Ca'de (Ahmed b. Hanbel, VI, 341-342, r. 26894; 343, r. 26905; 424, r. 27382), Ca'de (341, r. 26893; 343, r. 26909; Tayâlisî, III, 189, r. 1723), Hârûn (343-344, r. 26910; Tayâlisî, III, 188, r. 1721).

³⁵⁴ Abdullah b. Ca'fer (Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27082).

³⁵⁵ Kâsım b. Muhammed (Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27084). Semâi yok denilmektedir. Ümmü Ca'fer bnt. Muhammed (Ahmed b. Hanbel, VI, 370, r. 27086).

³⁵⁶ Fâtıma bnt. Ali b. Ebî Tâlib (Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27081; 438, r. 27467).

tektir. Hatta bu isimlerden ikisi, muhtemelen tekrardır.³⁵⁷ Rivayeti dışında hakkında bilgiye ulaşılamayan kadınlar da vardır.³⁵⁸ Farklı şahısların rivayetlerindeki tekrarlar ihmal edilince bile, bölümün toplam rivayet sayısı 75 olmaktadır. Allah Resûlü'ne akraba olan kadınlar için bile haklarında bilgilerin ve rivayetlerinin sınırlı ölçüde korunabildiği, bazılarının isim-künye bilgisi gibi temel bilgilerinin dahi ayırt edilemediği, anlaşılmaktadır.

Rivayetlerin konulara göre dağılımına bakılırken, Âişe ve Ümmü Seleme validelerimiz dışındaki eşlerin ve akrabaların rivayetleri birlikte ele alınmıştır. İki bölümde de rivayet adedi 100'e ulaşmamaktadır. Bu sebeple iki bölüm, rivayetlerin konu dağılımını incelerken birleştirilmiştir. Böylece tekrarları da bir arada tespit etme imkânına kavuşulmuştur.

İbadetler

Konu Başlığı

Rivayet Adedi

1- Namaz	18
2- Hac	12
3- Dua	7
4- Oruç	6
5- Kur'an	3

Toplam= 46

Temizlik

Konu Başlığı

Rivayet Adedi

1- Hayız	6
----------	---

³⁵⁷ Hamne bnt. Caş ile Ümmü Habîbe bnt. Caş'ın, Dubâ'a bnt. Zübeyr ile Ümmü Hâkim bnt. Zübeyr'in aynı kişi olabileceklerine değinilmiştir.

³⁵⁸ Selmâ bnt. Hamza.

2- Abdest	5
3- Gusül	5

Toplam= 16

Diğer Başlıklar

<u>Konu Başlığı</u>	<u>Rivayet Adedi</u>
1- Genel Konular	21
2- Ahkâm	19
3- Tavsiye	22
4- Gayb	16
5- Siyaset	5
Toplam= 84	

Böylece tasnifi yapılan, müsnedleri bağımsız incelenen Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme rivayetleri hariç, eşlerden ve akrabalarından gelen rivayetler, tekrarsızda 145 olmaktadır.

Tasnif sonucunda en fazla rivayetin toplandığı konu başlığı “İbadetler”dir. Özellikle “Namaz” ve “Hac” konularında kadınların rivayetleri çoğunluktadır. “Temizlik” konu başlığının alt başlıklarından “Abdest” başlığında, ateşte pişen şeyleri yemekten dolayı abdestin gerektiğini ve gerekmediğini söyleyen rivayetler bir aradadır. Bu durum, Âişe ve Ümmü Seleme müsnedlerinde de aynıdır. Hatta Ümmü Seleme müsnedinde, abdeste dair sadece iki rivayet varken biri ateşin dokunduklarından abdestin gerektiğini, diğeri gerekmediğini³⁵⁹ bildirmektedir. Cahilî Arap toplumunun temizlik alışkanlığının yeterli olmadığı, İslam’ın ilk dönemlerinde temizlik alışkanlığı kazandırmak için her yemekten sonra abdestin emredildiği ya da

³⁵⁹ 1- Ahmed b. Hanbel, VI, 321, r. 26724. 2- Ahmed b. Hanbel, VI, 306, r. 26612; 317, r. 26696; 319, r. 26710; 323, r. 26741; 307, r. 26622; 292, r. 26502.

“vudû” kelimesiyle abdestin değil, lügat anlamı olan yıkamanın kastedildiği, bu zıtlığı izah için yapılan yorumlardandır.³⁶⁰ Klasik kaynaklarda, mesele uzunca tartışılıp, abdestin gerekliliği hükmünün neshedildiği görüşüne varılmaktadır.³⁶¹ İmam Buhârî eserine sadece son hükmü alırken³⁶² İmam Ahmed her iki hükme dair rivayetlere de yer vermiştir. Temizlik alışkanlığı kazandırılana kadar, yemeklerin ardından abdest veya el yıkamanın gereği söz ve uygulamayla vurgulanmış; sonrasında yemek ardından abdest almadan da namaz kılınabileceği uygulamalı olarak gösterilmiş olmalıdır. İlk uygulamayı unutmayıp yemekten sonra abdestsiz namaz kılındığına bizzat şahit olmayanlar, abdest almanın gereği hakkında rivayette bulunmaya devam etmiş olabilirler.

“Temizlik” konusunun alt başlıklarından olan “Hayız” başlığında geçen rivayetlerin tümü, Âişe müsnedinde de bulunan rivayetlerdir. Aralarında zıtlık yoktur. Rivayetler hayızlı kadının temiz olması hasebiyle kendisiyle beraber uyunabileceğine, önünde uzanırken namaz kılınabileceğine, elinin de temiz olduğuna dairdir. Cahilî toplumdan miras alınan, hayızlı kadının kirli olduğu anlayışının yıkılmasına dair Hz. Peygamber’in çabası bu rivayetlerde de dikkat çekmektedir.

Konulara göre hazırlanan tabloların her birinde görüldüğü üzere, rivayetlerin arttığı iki başlık, “Ahkâm” ve “Tavsiye”dir. “Ahkâm” başlığında geçen rivayetlerin çoğu Âişe ve Ümmü Seleme rivayetleriyle ortaktır. Sahabe kadınların dinî ahkâm konusunda birbirleriyle bilgilerini paylaştıkları, bilgilenme imkânına sahip oldukları söylenebilir. “Tavsiye” başlığındaki artış ise Allah Resûlü’nün onları eğitmek için

³⁶⁰ Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987, I, 342.

³⁶¹ Aynî, Ebû Muhammed Bedreddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ, *el-Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, Kahire, 1972, I, 417-418; İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fet-hu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, Mustafa Muhammed Hevarî, Seyyid Muhammed Abdülmü'ti, Mecelletü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire, 1978, I, 99.

³⁶² Buhârî, Vudû, 50-51.

gösterdiği çabanın ve kadınların gelip şüpheye düştükleri meseleleri rahatça ona sorabilmesinin sonucu olmalıdır. Allah için harcarken hesap etmemenin, müşrik dahi olsa anneyle görüşmenin, borcu ödemek gayesiyle almanın, giyside aşırı lüksten kaçınmanın, cemaatle namaz kılarken secdeden imamdan önce kalkmamanın, kendisine verilmeyeni verilmiş gibi göstermemenin, ölümü temenni etmemenin gereği; akrabaya ihsanın köle azat etmekten faziletli olduğu; müminin kâfir gibi çok yemek yemediği; tesbîh, tahmîd, tekbîr, tehlîl lafızlarıyla zikretmenin fazileti bu tavsiyelerdendir.

“Gayb” başlığı da tablolarda öne çıkan başlıklardandır. Bu konu, bilinmeyene merakın etkisiyle insanların ilgisini çektiği ölçüde, suistimale de açık bir alandır. İlgili rivayetlerin birçoğu tartışmalı mevzulardadır. Hadis ilminde, kabulleri ve anlaşılmaları ihtilaflı olan fitne-melâhîm³⁶³ türü rivayetler, Deccal rivayetleri,³⁶⁴ bu başlıktadır. İlgili rivayeti birkaçı geçmeyen mevzular ise “Genel Konular” başlığında toplanmıştır. Tüm rivayetler bir arada, rivayetlerin konulara göre sıralamasının yapıldığı ekte görülebilir.

“Siyaset” başlığındaki rivayetlerde, siyasi çekişmelerde bir tarafın haklılığına işaret eden rivayetlerin uygun kişiye dayandırıldıklarını görmek, Âişe ve Ümmü Seleme müsnedlerinde olduğu gibi, şaşırtıcı değildir. Esmâ bnt. Ebî Bekir kaynaklı rivayetler oğlu Abdullah b. Zübeyr’in haklılığına dairdir. Allah Resûlü’nün cübbesi

³⁶³ Örnek makale: Harun Reşit Demirel, “Bazı Fiten, Melâhîm ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, sa. 3, (2000), s. 101-121. Said Hatiboğlu’nun “Hz. Âişe ve Siyaset” başlığında dipnot gösterilen doktora ve doçentlik tezlerinde, konuyla ilgili şüphe ve ihtilaflara değinilmektedir.

³⁶⁴ İki örnek makale: Roberto Tottoli, “Son Zamanlarda Telif Edilmiş Bazı Kitaplarda Deccal’e Dair Hadis ve Rivayetler”, çev. İbrahim Kutluay, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, sa. 4, (2011), s. 143-169; Emrullah Fatış, “Berzah Ayetine Rağmen Hz. İsa’nın Mehdi ve Deccalle İlgisine Eleştirel Yaklaşım”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 33, (2012), s. 175-190.

hakkında, bir rivayete geçen “oğluna verilen destekçi” tanımına rağmen,³⁶⁵ başka bir rivayette Hz. Âişe vefat edince cübbeyi kendisinin aldığı,³⁶⁶ bir diğerinde ise sadece Resûlullah’ın savaşta giydiği cübbe³⁶⁷ olduğu ifadeleri geçmektedir. Hz. Peygamber’in sağlığında bu cübbeyi Abdullah b. Zübeyr’e hediye ettiği bilgisi, rivayetler bir arada okunduğunda, zayıf kalmaktadır. Zaten ilgili rivayetin tahkik notunda, zayıf ve ferd bir rivayet olduğu belirtilmektedir. Yine Esmâ’nın (ra), Haccâc’ın oğlunun başına geleni “Allah tarafından” şeklinde ifadelendirmesine yaptığı itirazda, hiç altta kalmayarak “Resûl bize Sakîf’ten bir yalancı bir zalim katledici çıkacağını söyledi. Yalancıyı gördük, zalim katledici ise senden başkası olmasa gerek”³⁶⁸ cevabını verdiği de aktarılmaktadır. Haccâc’ın zulmünü Allah dayandırması kadar, Esmâ’nın yorumunu Allah Resûlü’nden gelen gaybi habere dayandırması –ya da rivayetlerde bilginin bu ifadelerle aktarılması– da manidardır. Hz. Ali hakkında, eşi olan Esmâ bnt. Umeyy’sen “Sen benim yanımda Musa’nın yanındaki Harun konumundasın, ancak benden sonra peygamber yoktur”³⁶⁹ rivayetinin ve benzerlerinin gelmesi de şaşırtıcı değildir.

³⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 353, r. 26975.

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 347-348, r. 26942; 26945; 354, r. 26989. Rivayet; Ebû Dâvûd, Libâs, 12; Müslim, Libâs, 2’de da bu şekilde geçer.

³⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 348, r. 26944; 354, r. 26986; 353, r. 26982; 355, r. 26993.

³⁶⁸ Tayâlisî, III, 211, r. 1746. Ahmed b. Hanbel’de gelen bir rivayette ise açık ad verme yerine ima vardır (Ahmed b. Hanbel, VI, 351, r. 26967; 352, r. 26974).

³⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27081; Ahmed b. Hanbel, VI, 438, r. 27467.

ÜÇÜNCÜCÜ BÖLÜM

RİVAYETİ OLAN DİĞER KADIN SAHABÎLER

Hadislerin rivayetinde kadın sahabeden etkin rol üstelenenler, öncelikle Allah Resûlü'nün eşleri, sonra onunla akrabalık veya sıhriyet bağı bulunanlardır. Değerlendirilen kaynaklarda, eş ve akraba haricî kadınlardan, üçten fazla rivayeti bulunanların sadece dokuz kişi olması, çoğunluğun tek rivayetin bulunması, bu kadınların üstlenebildiği rolün kısıtlılığını göstermektedir.

Tezin konusu, tüm kadın sahabe rivayetlerine şamil kılındığından, diğer –eş ve akraba haricî– kadın sahabenin rivayetleri de ayrı bir başlıkta incelendi. Tayâlisî'nin *Müsned*'inde, bu bölümde rivayetleri değerlendirilen kadınların rivayetleri, üçü geçmemekteydi. Bu sebeple, Tayâlisî rivayeti Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivayetlerden birinin tekrarı ise numarası verilerek işaret edilmekle yetinildi. Tekrar olmayan Tayâlisî rivayeti mevcutsa, ayrı bir numara verildi.

Gruplandırma Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*'lerindeki tekrarsız rivayet adetlerine göre yapıldı. Rivayeti üçten fazla veya üçten az olanlar, rivayet adetlerine göre açılan başlıklarda ele alındı. Haklarında kısa bilgi, rivayetlerinin konuları, geçtiği yerler ve varsa farklı kaynaklardan tespit edilen rivayetleri belirtildi. Konulara göre rivayetlerin dağılımının değerlendirilmesi, bir arada yapılmak üzere sona bırakıldı. Belirlediğimiz iki *Müsned* dışında yer alan rivayetler, konulara göre yapılan tasnife dahil edilmedi.

A- ÜÇTEN FAZLA RİVAYETİ OLANLAR

1. Esmâ bnt. Yezîd

Ümmü Seleme (Ümmü Âmir) Esmâ bnt. Yezîd b. Seken b. Râfi‘ el-Ensâriyye. İsmi “Fukeyhe” olarak da verilmiştir. Annesi, Ümmü Sa‘d bnt. Huzeyme’dir.¹ Evs kabilesinden Abdüleşheloğulları’na mensuptur. Babası Yezîd ve erkek kardeşi Âmir, Uhud şehitlerindendir.² Kız kardeşi Havva ile birlikte, Medine’de ilk biat eden kadınlardandır.³ Umeyra adlı kız kardeşi de Müslüman olup biat etmiştir.⁴ Muâz b. Cebel’in halasının kızıdır. Bey‘atü’r-Rıdvân’da bulunduğu ve Resûl-i Ekrem’e burada biat ettiği de geçmektedir. Ondan rivayet edilen bir olay şöyledir: Kadınları temsilen Hz. Peygamber’e gelip eşleri cemaate katılıp cihad ederken ev ve çocuklarıyla ilgili sorumlulukları sebebiyle kadınların bu işlerden geri kaldığını söyler. Hâlbuki eşlerinin geride bıraktıklarını kadınların koruyup gözettiğini, onların da erkeklerin kazandıkları hayırda bir paylarının olup olmadığını sorar. Sorusunun güzelliği için övülüp eşleriyle güzel geçindikleri sürece hayırlara ortak olacakları müjdesini alır.⁵

Esmâ’nın Hz. Peygamber’den 81 hadis rivayet ettiği,⁶ bunların 55’inin Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ve *Küttüb-i Sitt*e’de bulunduğu belirtilmiştir.⁷ H. 15 senesinden sonra Dımaşk’a yerleşip vefatına kadar burada kalmış, Şam bölgesine hadis ve fıkıh taşıyan sahabenin ilklerinden olmuştur.⁸ Vefat tarihi ihtilaflıdır. Zehebî,

¹ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 244.

² İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 137.

³ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 8.

⁴ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 244.

⁵ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 137.

⁶ Bakî b. Mahled’de geçen sayı. Ömerî, *age.*, s. 83; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 65.

⁷ Ali Osman Ateş, “Esmâ bint Yezîd”, *DİA*, Ankara, 1995, XI, 423.

⁸ Ağırakça Şahyar Ayşe, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahabîler*, s. 62-65.

Yezîd b. Muâviye dönemine kadar yaşadığını söylemektedir.⁹ Hicrî 70 sınırlarında vefat ettiği geçmektedir.¹⁰ Hicrî 30 senesi de¹¹ dile getirilmektedir.¹²

Hayatı ve hadisleri üzerine hazırlanan bir tezde; dokuz râvisinin tahlili, 30 rivayetin tasnif ve tercümesi verilip değerlendirmesi yapılmaktadır.¹³ Tezin sonuna eklenen tablolarda Ahmed b. Hanbel rivayetlerinin konularını ve sıhhat derecelerini görmek mümkündür.¹⁴ Araştırmada incelenen 95 rivayetten 53 tanesine yer verdiği için, *Kütüb-i Tis'a* içinde en fazla Esmâ rivayetine sahip eserin, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'i olduğu görülmektedir.¹⁵

Esmâ bnt. Yezîd'in Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 55,¹⁶ Tayâlisî'nin *Müsned*'inde üç rivayeti vardır.¹⁷ Tekrarsız rivayet sayısı 22'dir. İki rivayet aslen Esmâ kaynaklı değildir.¹⁸ Hakkında hazırlanan tezde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayetleri konulara göre ayrılmış ve 22 farklı konu sayılmıştır.¹⁹ Bu örnek, metodoloji bölümünde geçen, tekrarsız rivayet tespitinde değişiklikler olsa da yaklaşık aynı sayıya ulaşılacağı ön kabulümüzü destekler.

Rivayetleri içinde Allah Resûlü'nün tavsiyeleri dokuz adetle çoğunluktadır. Üç şey için söylenen yalanın yazılmayacağı: savaş, insanların ve eşlerin arasını düzeltmek;²⁰ kim kardeşinin etini gıybetten korursa onun ateşten kurtarılmasının Allah

⁹ Zehebî, *Siyer*, II, 297.

¹⁰ es-Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (ö. 764/1363), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât*, thk. Hellmut Ritter, 2. baskı, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1962, IX, 54.

¹¹ *DİA* maddesi.

¹² Ö. Kadir, *Esmâ Bnt. Yezîd'in Hayatı ve Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2010, s. 25.

¹³ Bkz. Kadir, agt.

¹⁴ Kadir, agt., s. 125-126.

¹⁵ Kadir, agt., s. 118.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 452-461, r. 27560-27614.

¹⁷ Tayâlisî, III, 200-203, r. 1736-1738.

¹⁸ İbn Cüreyc'ten Ma'mer'in ilmi, İbn Hanbel'den vefat yaşı (Ahmed b. Hanbel, VI, 454, r. 27573); Hammâd b. Zeyd'den Cehmiyye'nin bir görüşü (VI, 457, r. 27586).

¹⁹ Araştırmacı bu sayımı tekrarsız olarak adlandırmaz, konularına göre tasnif yapar.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 454, r. 27570; 459, r. 27597; 460, r. 27608.

üzerine hak olacağı;²¹ kim bir mescit yaptırırsa Allah'ın ona cennette daha geniş bir ev yaptıracağı;²² Allah yolunda bir atın bakımını; Allah rızası için üstlenenin tartışında ecir, riyâ için yüklenenin tartışında hüsrân olacağı;²³ “Size en hayırlınızı haber vereyim mi?” deyip “Evet” denilince “Görünce Allah'ı hatırladığınız kişi”, aynı soru ve cevapla en şerlileri için “Laf taşıyarak dostların arasını açan, suçsuz kimseye çamur atan kişi” dediği;²⁴ ikram edilen sütü “Canımız çekmiyor!” diyerek çevirenlere “Açlık ve yalan bir araya gelmez!” dediği;²⁵ yanlarından geçerken kadınlara selam verdiği ve nimete nankörlük etmemelerini öğütlediği;²⁶ eşler arası yaşanan özel ilişkiyi topluluk içinde anlatmamak;²⁷ kim içki içerse Allah'ın 40 gün ondan razı olmayacağı²⁸ bu rivayetleri arasındadır. Dördü Kur'an hakkındadır: Hz. Peygamber'den kıraatini işittiği ayetler (Hûd, 46 ve Zümer, 53),²⁹ Kureyş sûresini kıraati,³⁰ Allah'ın ism-i a'zamı olan ayetler,³¹ devesinin yularını tutmuşken vahiy inince neredeyse devesinin çökeceği.³² Gayba dair üç rivayeti: Ebû Zerr'i uyandırıp verdiği haber,³³ Deccal'in çıkışı³⁴ ve yeryüzünde kırk yıl kalması.³⁵ Hz. Peygamber'in “Her

²¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 461, r. 27609-27611; Tayâlisî, III, 201, r. 1737.

²² Ahmed b. Hanbel, VI, 461, r. 27612.

²³ Ahmed b. Hanbel, VI, 455, r. 27574; 458, r. 27593.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 459, r. 27599, 27601.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 452, r. 27560; 453, r. 27567; 458, r. 27591; 459, r. 27598.

²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 452-453, r. 27561; 458, r. 27589.

²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 456-457, r. 27583. Eşler arası yaşanan özel ilişkiyi topluluk içinde anlatmanın, şeytanın açıkta zina etmesine benzediği.

²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 460, r. 27603. Rivayet: “Kim içki içerse Allah 40 gün ondan razı olmaz, ölürse kâfir olarak ölür, tövbe ederse kabul edilir, tekrar dönerse Tıbeti Hibal'den içmesi üzerine hak olur” buyurduğu. Esmâ onun ne olduğunu sorunca “Ateş ehlinin arkadaşı” dediği.

²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 454, r. 27569; 459, r. 27595; 459, r. 27596; 461, r. 27613; Tayâlisî, III, 200, r. 1736.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 460, r. 27607. Rivayet: Kureyş sûresini kıraatinde 2. ayetten sonra “Yazıklar olsun size, ey Kureyş!” dediği.

³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 461, r. 27611. Rivayet: “Bakara, 255. ayetin başında ve Âl-i İmrân, 1 ve 2. ayetlerinde, Allah'ın ism-i a'zamı vardır.”

³² Ahmed b. Hanbel, VI, 455, 27575; 458, 27592. Rivayet: Devesini yularından tutmuş giderken Mâide sûresinin tamamının inmesi üzerine, neredeyse devesinin çökeceği.

³³ Ahmed b. Hanbel, VI, 457, r. 27588. Rivayet: Ebû Zer bir gün mescitte uyurken uyandırması. “Seni uyurken mi görüyorum?” deyince “Ey Resûl, nerede uyuyayım, benim ondan başka evim mi var?” demesi. Bir gün mescitten çıkarılırsa gideceği yeri sorup oradan da çıkarılırsa, nereye

zaman oruç tutan, oruç tutmamıştır!” buyurduğu;³⁶ kadınlarla el sıkışmadan biat aldığı ve bu esnada altın takmanın cezası konusunda uyardığı;³⁷ Sa’d b. Muâz vefat edince annesine “Senin gözyaşını durdurup hüznünü giderecek bir şey ister misin? Şüphesiz senin oğlun Allah’ın kendisine güldüğü ilk kişidir ve onun için arş titredi!” müjdesini verdiği;³⁸ vefatında kalkanın rehinde olduğu;³⁹ erkek ve kız çocuğu için kesilecek akîka⁴⁰ ve emzikli kadınla cinsi münasebet hakkında söyledikleri⁴¹ de rivayetlerindendir.

Râvileri listesinde bir yeğen⁴², iki köle ismi geçer.⁴³ Râvileri içinde öne çıkan isim, kölesi olan Şehr b. Havşeb’dir.⁴⁴ Rivayetlerinin 18’i ondan gelmektedir. Hâlbuki onun hadis rivayetinde güvenilirliği konusunda farklı görüşler vardır.⁴⁵ Şuayb

gideceğini sorduğu. “Kılıcımı alır ölene kadar savaşırım” deyince, ona sürüldüğü yere gidip kendine kavuşana kadar orada kalmasını tavsiye ettiği.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 453-454, r. 27568; 455-456, r. 27579; 456, r. 27580; Tayâlisî, III, 202-203, r. 1738. Rivayet: Deccal’in çıkışına üç yıl kala göğün yağmurun üçte birini, yerin bitkinin üçte birini tutacağı. İki yıl kala tutmazken son yıl tüm yağmur ve bitkiyi tutacakları...

³⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 454, r. 27571; 459, r. 27600.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 455, 27576. Rivayet: Onlara içecek getirildi. Aralarında oruçlu bir adam da vardı. Sıra ona gelince “İç!” denildi, onun dehr orucu tuttuğu söylenince “Her zaman oruç tutan, oruç tutmamıştır!” buyurdu.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 453, r. 27563-27564; 454, r. 27572; 455, r. 27577-27578; 459-460, r. 27602; 459, r. 27594; 460, r. 27604; kadınlara kıyamet günü, altın takıların yerine ateşten yapılmışlarını takacağı uyarısı, 455, r. 27577; 457, r. 27584; 460, r. 27605. Allah Resûlü’nün kadınlarla el sıkışmadan biat aldığı. Biatta, altın takmanın cezası konusunda uyardığı. Bir tarikte “Zekâtını veriyor musunuz?” diye sorup “Hayır!” cevabını alınca uyardığı (Ahmed b. Hanbel, VI, 461, r. 27614).

³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 456, r. 27581.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 453, r. 27565-27566; 457, r. 37587.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 456, r. 27582.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 453, r. 27562; 457, r. 27585; 458, r. 27590. Rivayet: Emzikli kadınla cinsi münasebeti, gizli öldürmeye benzettiği.

⁴² Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 128. Mahmûd b. Amr, erkek kardeşi Amr b. Yezîd’in oğlu. Kadir, agt., s. 20. Hakkında söylenenler arasında mechûl olduğu da vardır. İlgili tezde incelenen 95 rivayetin altısı, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned* rivayetlerinin ikisi (Ahmed b. Hanbel, VI, 457, r. 27584; 461, r. 27612) ondandır.

⁴³ Kadir, agt., s. 34-41; Mizzî, *age*. Bahsi gelecek olan Şehr b. Havşeb ve iki *Müsned*’de tek rivayeti olan Muhammed b. Ebî Müslim (Ahmed b. Hanbel, VI, 453, 27562; 457, 27585).

⁴⁴ İbn Hacer, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Lisânü’l-Mîzân*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, 1995, VIII, 392.

⁴⁵ Kadir, agt., s. 35-37.

Hoca, zayıf olduğu görüşündedir.⁴⁶ Bu yargı doğru kabul edildiğinde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki rivayetlerinin 18'i zayıf duruma düşecektir. İki *Müsned*'deki diğer dört râvisi de erkektir. Bunlardan, yeğeni Mahmûd b. Amr'ın iki, diğerlerinin tek rivayeti vardır.

Farklı sekiz rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Boşanmış kadının iddeti hakkında ayetin onun boşanması üzerine indiği;⁴⁷ kadınlar topluluğuna Resûlullah'ın selam verdiği;⁴⁸ kendisinin, biatta ölünün ardından ağıt merasimine katılmama sözünü, borçlu olduğu bir kadına borcunu yerine getirdikten sonra tutmak üzere verdiği;⁴⁹ Hz. Peygamber'in elbisesinin yeninin bileğine kadar olduğu;⁵⁰ oğlu İbrâhim'in vefatında ağladığı ve söylediği sözler;⁵¹ borçlu olanın cenazesini borcu ödenince kıldırıldığı;⁵² "Cenaze namazında Fâtiha okuyun"⁵³ ve "Ardında iki dinar (borç) bırakan iki dağlanma bırakmış olur" dediği⁵⁴ rivayetleridir.

Toplam rivayet sayısı 30'dur. Hz. Peygamber'in tavsiyelerini anlatmaya özel gayret ettiği, Kur'an, kıraat ve ahkâma dair bilgili olduğu anlaşılmaktadır.

2. Ümmü Atıyye, Nüseybe bnt. Hâris

Ümmü Atıyye Nüseybe bnt. Hâris el-Ensâriyye. Hadis râvilerinden Dubâ'a bnt. Hâris'in kardeşidir. Medineli ilk Müslümanlardan olup hicretten hemen sonra, Hz. Peygamber'in Medine'de kadınlardan bazı hususlarda söz aldığı kadınlar biatına

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 452, 27560. Rivayetin tahkik notu.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, Talâk, 36.

⁴⁸ Tirmizî, İsti'zân, 9.

⁴⁹ Tirmizî, Tefsîr, 61.

⁵⁰ Tirmizî, Libâs, 28.

⁵¹ İbn Mâce, Cenâiz, 53.

⁵² Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 184-185.

⁵³ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 162.

⁵⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 184.

katıldı. Ölülerini yıkardı.⁵⁵ Onun, Ehl-i beyt ile yakın ilişkisi olduğu, Hz. Âişe ile sıkça görüştüğü, ona hediyeler gönderdiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber'in kızları Zeyneb ve Ümmü Külsûm'un cenaze hizmetlerinde görev aldı. Basra'ya yerleşip buranın bir ilim merkezi hâline gelmesinde etkili olan ashaptandır. Râvileri içinde Basralıların çokluğu, burada yürüttüğü ilmî faaliyetleri ispatlar.⁵⁶ Basra'da sahabenin ve tâbiînin ileri gelenlerinin ölü yıkamayı ondan öğrendiği söylenmiştir.⁵⁷ H. 70 (689-690) yılına kadar yaşadığı zikredilen Ümmü Atıyye'nin çok hadis rivayet eden kadın sahabilerden olduğu, *Kütüb-i Sitte* ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki hadislerinin sayısının, tekrarlarıyla birlikte 100'ü aştığı kaydedilmiştir.⁵⁸ Bakî b. Mahled'in listesinde 40 rivayeti olduğu geçmektedir.⁵⁹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki 24 rivayeti⁶⁰ tekrarsızda 10 adettir. Meşhur olduğu ölü yıkanmasına dair: Yıkamaya sağdan ve abdest azalarından başlamak,⁶¹ üç veya beş, gerekirse daha fazla yıkamak.⁶² Kadınların biatına dair: Hz. Peygamber'in Medine'ye gelince ensâr kadınlarını toplayıp biat aldığı, bayram namazına çıkmayı, cenazeyi takip etmemeyi emrettiği,⁶³ biat ederlerken ölünün arkasından yüksek sesle ağlamama⁶⁴ ve bir şart daha⁶⁵ koştuğu, bağırarak ağlamama-

⁵⁵ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3456. İsmi "Nüseybe bnt. Kâ'b" şeklinde verir. *DİA* maddesinde bu okuyuşun hatalı olduğu geçer. Zehebî de bu ismi "قيل" sığasıyla verir. Zehebî, *Siyer*, II, 318. *el-İsâbe*'de bu isim hatalı bulunur (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 455).

⁵⁶ Ağırakça Şahyar, *age.*, s. 127.

⁵⁷ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 316.

⁵⁸ Zekeriya Güler, "Ümmü Atıyye", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 314.

⁵⁹ Ömerî, *age.*, s. 87, İbn Hazm, *Esmâ*, s. 93.

⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 84-85, r. 20789-20801; 6, 407-409, r. 27297-27309.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 408, r. 27302. Rivayet: Kızını yıkarlarken "Sağdan ve abdest azalarından başlayın" buyurması.

⁶² Ahmed b. Hanbel, V, 84, r. 20791; 85, r. 20795, 20800-20801; VI, s. 407, r. 27297; 408, r. 27299. Rivayet: Resûlullah'ın kızı yıkanırken "Onu üç veya beş veya gerekli görürseniz daha fazla yıkayın, sonuncuya kâfur veya benzeri bir şey katın, işinizi bitirince bana haber verin" dediği. Haber verince havk denilen izârını verip "Ona iç gömlek yapın" dediği.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20797; VI, 408-409, r. 27309.

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20796; VI, 408, r. 27298. Rivayet: Biat ederlerken ölünün arkasından yüksek sesle ağlamama şartını koşunca ben "Falan aile hariç olsun, onlar bana yasımda destek olmuştı, şimdi ben onlara destek olmazsam olmaz" dedim. "Falan aile hariç" diye buyurdu. La-

yı ancak Ümmü Süleyym'in aralarında olduğu beş kadının yerine getirdiği.⁶⁶ Ahkâma dair: Genç kızların ve hayızlı kadınların bayram namazı için çıkmalarının gerektiği,⁶⁷ Allah Resûlü'ne, kendisine sadaka verilenden hediye edince kabul ettiği,⁶⁸ üç günden fazla yas olmadığı.⁶⁹ Katıldığı gazvelere dair de bir rivayeti vardır.⁷⁰

Buhârî'de geçen kadınların cenazeyi takibine dair rivayetinde, cenazeyi takip etmenin kesin haram kılınmadığı belirtmektedir. Âlimlerin çoğu da, kadınların cenaze takibini mekruh kabul etmiş, haram saymamıştır.⁷¹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki üç râvisinden biri, tek rivayetli torunu İsmâil b. Abdurrahman'dır. Diğerleri iki kardeş: Hafsa bnt. Sîrîn ve Muhammed b. Sîrîn'dir.⁷²

Farklı dokuz rivayetine ulaşabildik. Bunlardan beşi ahkâma dair. Namazda burnu yere değdirmek gerektiği;⁷³ gusûlde "Başınıza üç kez su dökün" diye buyurduğu,⁷⁴ sarı akıntıyı bir şey saymadıkları;⁷⁵ eşine çocuğunu sütten kesene kadar

fız farklı; ensârdan bir kadın o ailenin yasına destek olmadan biat etmem dedi, yaslarına destek verip geldi, biat etti, Ümmü Süleyym dışında kimse sözünü tutmadı (VI, 408, r. 27307). Lafız farklı; ensârdan bir kadın "Fılan aile bana destek olmuştu, şimdi ben onlara destek olmayayım mı?" deyip elini çekti, o da çekti, biat etmedi (VI, 408, r. 27308).

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20798. Tahkik notunda senedin zaafına işaret edilmektedir. Rivayet: Biatta bağırarak ağlamamayı ve mahrem olmayan erkeklerle konuşmamayı şart koştuğu.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 84, r. 20791; VI, 407, r. 27305. Rivayet: Biat ederken verilen ölünün arkasından bağırarak ağlamama sözünü yerine getiren beş kadın olduğu. Ümmü Süleyym, Muâz'ın eşi, başka bir kadın.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 84, r. 20789; 84-85, r. 20793; 85, r. 20799.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 407-408, r. 27301. Rivayet: Ona koyundan sadaka verilince Âişe valide-mize gönderdiği. Hz. Peygamber'in bunu hediye sayıp kabul ettiği.

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20794; VI, 407, r. 27304. Rivayet: "Üç günden fazla yas yoktur, kadının kocası için 4 ay 10 gün yas tutması hariç!" Yas tutan kadının yapamayacağı şeyler.

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 84, r. 20792; VI, 407, r. 27300. Rivayet: "Allah Resûlü ile yedi gazveye gittim; hastalarını tedavi eder, yaralarını temizler, eşyalarını bekler, yemeklerini yapardım."

⁷¹ Buhârî, Cenâiz, 29. Buhârî, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, III, 1206.

⁷² Hafsa bnt. Sîrîn; Muhammed b. Sîrîn; torunu İsmâil b. Abdurrahman.

⁷³ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 55.

⁷⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 69.

⁷⁵ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Tahâret, I, 538.

yaklaşmamaya yemin etmenin “İlâ” sayılıp sayılmayacağı;⁷⁶ altın takmayı ve kadehleri gümüşle kaplamayı yasakladığı, kadınlar altın konusunda onunla konuşsa da izin vermeyip kadehleri kaplamaya ruhsat verdiği.⁷⁷ Diğerleri: Mâûn kelimesinin “İnsanların muhtaç oldukları eşyalar”⁷⁸ ve “kişinin mesleği”⁷⁹ anlamına geldiği; Hz. Ali’yi askerî birlikte gönderirken dua ettiği⁸⁰ ve zayıf görülen bir rivayet.⁸¹

Rivayetleri içinde fıkıh bilgisine ve fetvalarına dair olanlar çoğunluktadır. “Mâûn” kelimesinin anlamına dair iki rivayeti ise Kur’an lafızlarını anlama gayretini göstermektedir. Bir makalede, bu kelimenin manasına dair 20 rivayet verilmektedir. Onun rivayetinde kelimeye verilen mana, diğer rivayetlerde gelen manaları da kapsayacak genişliktedir.⁸²

3. Ümmü Süleym

Tam adı Ümmü Süleym Gumeysâ bnt. Milhân (Mâlik) b. Hâlid el-Ensâriyye el-Hazreciyye’dir. Enes b. Mâlik’in annesidir. Adının Rumeysâ, Rumeyse, Rümeyle, Sehle ve Üneyfe olduğu da zikredilmiştir. Nesebi Hazrec kabilesinin bir kolu olan Neccâroğulları’na dayanır. Annesi yine Benî Neccâr’dan Mâlik b. Adî’nin kızı Müleyke’dir. İlk eşi Mâlik b. en-Nadr b. Damdam’dır ve Enes (ra), bu evlilikten

⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Talâk, X, 73. Rivayet: Cübeyr’in eşine çocuğunu sütten kesene kadar yaklaşmamaya yemin etmesine “İlâ” denilince Hz. Ali’nin “Öfke anında söylemediysen karın sana helal olmaz, eğer öyle değilse karındır” dediği.

⁷⁷ Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 68. Heysemî seneddeki bir râvinin zayıf olduğunu, diğer bir tanesini tanımadığını söyler. Heysemî, *Mecmaü’z-Zevâid*, XI, 483, r. 8773.

⁷⁸ Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 67. Rivayet: “Mâûn’un menedilmemesi gerekir” buyurunca “Mâûn ne demek?” diye sorduğu. “İnsanların muhtaç oldukları eşyalar” cevabını aldığı.

⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Zekât, VI, 571.

⁸⁰ Tirmizî, *Menâkıb*, 21. Rivayet: Hz. Ali’yi askerî birlikte gönderirken “Allah’ım, Ali’yi bana göstermeden canımı alma” diye dua ettiği.

⁸¹ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 179. Hadisin senedindeki zaafa ve zayıf olduğuna işaret edilmiştir. Rivayet: Medine’de kızları sünnet eden kadına, fazla derin kesmemeyi tavsiye ettiği.

⁸² Balta, terazi, kova, tencere, su, taş, demir, ev eşyaları, ödünç verilen eşyalar, zekât, hayır; iğne, kova, kalbur, elek gibi eşyalar; mal, iyilik, taat, ödünç, iyilik ve hayra ait her şey geçen manalardır. Ümmü Atıyye’den gelen ise “İnsanların muhtaç oldukları eşyalar”, tüm kelimelere şamil manadadır. Mustafa Karataş, “Hadis Sayım Metodlarının Hadislerin Sayısına Etkisi”, *İLAM Araştırma Dergisi*, III, sa. 2, (1998), s. 66.

doğmuştur. İslam'ı kabul edip oğlunu da Müslüman yapmasından hoşlanmayan eşi öfkeyle yanından çıktı, kâfir olarak öldürüldü. Henüz Müslüman olmayan Ebû Talha Zeyd b. Sehl b. el-Esved'in evlilik teklifini, Müslüman olması şartıyla, bazı rivayetlerde Müslüman olunca kabul etti. Ondan da Abdullah ve Ebû Umeyr adlı oğulları oldu. Abdullah'a hamile olduğu hâlde Huneyn, öncesinde Uhud Gazvesi'ne katıldı.⁸³ Kıbrıs seferine katılan ve orada şehit olan Ümmü Harâm ile Bi'r-i Maûne olayında şehit düşen Harâm ve Süleym onun kardeşleridir.

Ümmü Süleym'in hangi tarihte vefat ettiği bilinmemekle beraber Hz. Osman'ın hilafet yıllarında (644-656) öldüğü anlaşılmaktadır. Resûl-i Ekrem'den 14 hadis rivayet ettiği söylenmektedir.⁸⁴

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 14, Tayâlisî'nin *Müsned*'inde iki rivayeti vardır.⁸⁵ Rivayetleri tekrarsızda sekizdir. Bunlar: Allah Resûlü'nün, seccade üzerinde namaz kıldığı,⁸⁶ hayız olup ziyaret tavafinı yapan kadının yola çıkabileceğini söylediği,⁸⁷ onun evinde öğle uykusu uyuduğu,⁸⁸ ağzı bağlı kırbadan ayakta su içtiği,⁸⁹ yolculukta kadınların rahat etmesi için hayvanları yavaş sürdürdüğü,⁹⁰ oğlu için dua

⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 312-314.

⁸⁴ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Süleym", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 330-331. Rivayet sayısı Bakî b. Mahled'in listesindekiyle aynı (Ömerî, *age.*, s. 94; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 142.)

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 376-377, r. 27113-27119; 430-431, r. 27426-27432; Tayâlisî, III, 222, r. 1755-1756.

⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 377, r. 27119.

⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 431, r. 27431-27432; 430-431, r. 27427, Tayâlisî, III, 224, r. 1756. Rivayet: İbn Abbâs ile Zeyd b. Sâbit hayız olup ifâzayı yapmış olan kadının yola çıkması hususunda ihtilaf ettiler. İbn Abbâs "İsterse yola çıkar" dedi. Ensâr itiraz edince "İsterseniz sizden Ümmü Süleym'e sorun" dedi. Sorduklarında "ifâzadan sonra hayız oldum da bana yola çıkmamı söyledi. Safiyye de ifâzadan sonra hayız oldu. Âişe 'Bizi bekletecek misin?' deyince yola çıkılmasını emretti" dedi.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 376-377, r. 27117. Rivayet: Onun evine gelip öğle uykusu uyuduğu, üzerinde uyuduğu yaygısının bulunduğu, onun üzerine uzandığı.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 376, r. 27115; 431, r. 27428; 27430; Tayâlisî, III, 222, r. 1755. Rivayet: Allah Resûlü evine gelip ağzı kapalı kırbadan ayakta su içtiği.

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 376, r. 27116. Rivayet: Eşleri ve Ümmü Süleym'in içinde bulunduğu kafilde hayvanları süren kişiye "Aheste sür develeri Ey Enceşe! Kırılmasın üzerindeki bunca şişe" dediği.

etmesini isteyince ettiği,⁹¹ üç evladı ölen Müslüman çifti cennetle müjdelediği⁹² ve kadın erkeğin gördüğünü görürse diye sorduğunda guslün gerekeceğini söylediği⁹³ rivayetleri arasındadır.

Rivayetlerinin altısı oğlu Enes b. Mâlik'ten gelmektedir. Diğer üç râvisi de erkektir ve rivayetleri tektir.⁹⁴

Farklı 10 rivayetini tespit edebildik. Allah Resûlü'nden namazlarında okumak için dua sorup öğrendiği⁹⁵ ve kendisine vasiyette bulunmasını istediği,⁹⁶ onun (as) kemikli etten yiyip abdest almadan namaz kıldığı,⁹⁷ içki haram kılınca alım-satım ve bulundurulmasının yasaklandığını ilan ettiği,⁹⁸ ensârdan kadınlarla birlikte hastaları sulamak, yaralıları tedavi etmek için gazvelere katıldıkları,⁹⁹ koyun yağından Allah Resûlü'ne yolladığı,¹⁰⁰ kadınların cenazesinin yıkanmasına, hamile değilse karnını yumuşakça ovarak başladıkları,¹⁰¹ Müslümanların Hz. Peygamber ile birlikte sıkıntı çektiği,¹⁰² oğlunun vefatını yolculuktan gelen eşine, yemek yiyip geceledikten

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 430, r.27426. Rivayet: “Bu senin hizmetçin Enes'tir. Onun için dua buyur” deyince “Allah'ım onun malını ve evladını çoğalt ve ona verdiklerini bereketli kıl” buyurduğu.

⁹² Ahmed b. Hanbel, VI, 376, r. 27113; lafız ziyadeli, “ya iki çocuk?” denilince “ikide de” der, 431, r. 27429. Rivayet: “İki Müslüman kişi –eş– yoktur ki; buluğa erişmemiş üç evlatları olsun de Allah, o çocuklardan dolayı, rahmetinin fazlıyla onları cennete sokmasın!”

⁹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 376, r. 27114; 377, r. 27118. Rivayet: Hz. Peygamber, Ümmü Seleme'nin odasındayken yanına girip “Kadın, erkeğin gördüğünü rüyasında görürse?” diye sorması ve guslün gerekeceğini öğrenmesi.

⁹⁴ Amr Ensârî (mechûl kaydı var), Ebû Seleme (semâ kaydı yok), İkrime.

⁹⁵ Nesâî, Sehv, 57. Rivayet: Namazlarında okumak için dua öğrenme talep edince onar kez tesbih, tahmîd ve tekbiri tavsiye ettiği.

⁹⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 129. Rivayet: Vasiyet istediğinde; “Günah-isyandan hicret et, en faziletli hicret budur. Farzları koru, en faziletli cihad budur. Allah'ı anmayı arttır, Allah'a kavuştuğunda Onun en hoşlanacağı şey, budur” cevabını aldığı.

⁹⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 127.

⁹⁸ Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, V, 12, r. 4212.

⁹⁹ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 123-124.

¹⁰⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 120-121. İsnadında yalancı olduğu belirtilen bir râvi bulunmaktadır. Rivayet: Koyun yağından Resûlullah'a yollaması. Yolladığı kap, yağ alınıp geri bırakıldığında tekrar dolması.

¹⁰¹ Beyhakî, *Sünen*, Cenazeler, IV, 5.

¹⁰² Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 121-122. Rivayet: Ona (as) ihtiyaçları için şikâyet gelene; kendi ailesinin de yedi gündür yanında bir şey olmadığı, üç gündür ateşlerinin yanmadığını söyleyerek sabrı tavsiye etmesi.

sonra bildirdiği¹⁰³ ve Cibrîl'in Âişe'ye selamı verdiği¹⁰⁴ rivayet ettikleri arasındadır. Ayrıca oğlu Enes b. Mâlik'in rivayetleri içinde muhtemelen annesinden duydukları da vardır.¹⁰⁵

Medine'de ilk Müslümanlardan olan Ümmü Süleym'in Allah Resûlü'nün yakın ilgisine ve ziyaretine mazhar olduğu; istediği soruları ona soracak yakınlığa, ihtilaflı meselede geçerli şahitliğe, farklı konularda fıkhi bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Erken sayılacak vefat tarihine rağmen oğlu muksirûndan Enes b. Mâlik'in de katkısıyla rivayetleri kaynaklarımıza geçmiştir.

4. Rubeyyi' bnt. Muavviz

Rubeyyi' bnt. Muavviz b. el-Hâris b. Rifâ'a. Annesi Ümmü Yezîd bnt. Kays Za'ûrâ. Hazrec'in Neccaroğulları kolundandır. Bu sebeple Hz. Peygamber'e anne tarafından akraba sayılır. Babası Muavviz İkinci Akabe Biatı'nda bulunmuş Bedir Gazvesi'nde kardeşiyle birlikte, Ebû Cehil'i öldürdükten sonra şehit düşmüştür. Benî Leys'ten İyâs b. el-Bükeyr ile evlendi ve Muhammed isimli oğulları oldu.¹⁰⁶ Sahabe-nin küçüklerinden olup Rıdvân Biatı'nda bulunmuş ve bazı gazvelere katılmıştır.¹⁰⁷ Vefat tarihi olarak H. 37 senesi geçmekle¹⁰⁸ birlikte uzun bir ömür yaşadığı ve H. 70'ten sonra vefat ettiği de ileri sürülmektedir.¹⁰⁹

¹⁰³ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 128; bu rivayet Enes kanalıyla başka kaynaklarda da vardır. Örneğin, Buhârî, *Akîka*, 1.

¹⁰⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 126-127.

¹⁰⁵ Örneğin, Ebû Talha'yla İslam'ı kabulünü mehir sayarak evlenmesi (Nesâî, *Nikâh*, 63); kadehle ona (as) ikramı (Nesâî, *Eşrîbe*, 58); Huneyn Savaşı'nda yanında hançer taşıması (Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 119-120) vd.

¹⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 447; Hasan Cirit, "Rubeyyi' bint Muavviz", *DİA*, Ankara, 2008, XXXV, 79.

¹⁰⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 453.

¹⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 313.

¹⁰⁹ H. Cirit, "Hz. Peygamber'in Ziyaret Ettiği Hanım Sahabî Rubeyyi' bint Muavviz", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, XLV, sa.2, (2009), s. 170-171. *DİA* maddesinde, H. 45 yılının söylendiğini belirtir, fakat rivayetleri dikkate ele alındığında daha geç dönem, 70'den sonra vefat ettiğinin doğru olduğunu kabul eder.

Taberânî’de 32 rivayeti bulunurken, Bakî b. Mahled’in listesinde 21 rivayeti-
nin olduğu geçmektedir.¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel’de 14, Tayâlisî’de tek rivayeti
vardır.¹¹¹ İki *Müsned*’deki rivayetleri, akrabalık bağı zikredilmeyen, iki erkek râvi-
dendir.¹¹² Her birinin üçer rivayeti vardır. Rivayetlerinin tekrar oranı üçte ikiye
yakındır.

Rivayetleri: Allah Resûlü’nün; abdest alırken, başı mesh hariç, her uzvu üç
kez yıkadığı¹¹³ ve saç diplerine, kulağın iç ve dışına mesh ettiği;¹¹⁴ götürdüğü ikra-
ma, kolye hediye ederek karşılık verdiği;¹¹⁵ evlendiği gün yanına girdiği, yatağının
kenarına oturduğu, def çalıp Bedir’de öldürülen babaları hakkında söyleyen iki cari-
ye, “Aramızda bugün ve yarın ne olacağını bilen bir Peygamber var” dediklerinde
“Bu söze gelince, onu söylemeyin” dediği;¹¹⁶ aşure günü oruç tutmalarını istediği;¹¹⁷
onunla savaşa katılıp hizmet ettikleri, su dağıttıkları, yaralı ve ölüleri şehre taşıdıkla-
rı¹¹⁸ rivayetleridir.

Farklı iki rivayetini tespit edebildik. Biri, eşinden şiddet gören kadının bo-
şanma talebinde bulununca hul‘ yoluyla¹¹⁹ boşandıkları ve iddetin bir hayız dönemi

¹¹⁰ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 265- 276; Ömerî, *age.*, s. 90; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 120.

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 358-360, r. 27015-27028; Tayâlisî, III, 195, r. 1729.

¹¹² Abdullah b. Muhammed b. Ukeyl b. Ebî Tâlib, zayıf sayılmıştır. 27015 nolu rivayetin tahkik no-
tu. Hâlid b. Zekvân.

¹¹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 358, r. 27015; 359, r. 27018-27019. Lafızlarda fark ve ızdırap var. Farklı
tariklerde başı bir veya iki kez mesh ettiği geçiyor. Son iki tarikte, parmağı kulağa sokup dışını
mesh ettiği var. Râvi, Abdullah b. Muhammed b. Ukeyl b. Ebî Tâlib, zayıf sayılmıştır. 27015 no-
lu rivayetin tahkik notu. Rivayet: Ona Allah Resûlü’nün abdestini soran râviye bir kap çıkarıp
“Bununla ona su çıkardım, sudan üç kere alıp elini yıkadı...” diye başlayarak, başı mesh hariç,
her uzvu üç kez yıkayarak abdest aldığı anlatması.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 359, r. 27022; 27024; 27028; Tayâlisî, III, 195, r. 1729.

¹¹⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 359, r. 27020; 27023.

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 359, r. 27021; 360, r. 27027.

¹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 259, r. 27025; 259-260, r. 27026. Rivayet: Aşure günü “Sizden kim oruçlu
ise orucunu tamamlasın; kim yediyse günün kalanında oruç tutsun” buyurduğu.

¹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 358-359, r. 27017.

¹¹⁹ Kadının, kocasına bedel ödeyerek boşanması (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 269).

olduğuna dairdir.¹²⁰ Diğer Allah Resûlü'nü tarif etmesini isteyen râvisine “Onu gör- sen, doğan güneşi görürdün!” dediğidir.¹²¹

Aile bağları bulunan bir râvisinin olmaması, rivayet imkânını sınırlamış ol- malıdır. Resûlullah'ın ziyaret ettiği, ikramını kabul edip hediye verdiği, düğününde yanına girdiği bir kadındır. Hz. Peygamber'in abdest alışı öğrenilmek için kendisine danışılmış, savaşlarda hizmet etmiştir.

5. Ümmü Kays bnt. Mihsan

Ümmü Kays bnt. Mihsan b. Hürsân. Erken dönem Müslüman olanlardandır. Ağabeyi meşhur sahabî, Bedir gazilerinden Ukkâşe b. Mihsan'dır. Ailesiyle hicret etti.¹²² 24 rivayetinin olduğu söylenmiştir.¹²³ muhacirden Ümmü Kays isimli fakat nesebi belirtilmemiş bir kadının, evlenme teklifinde bulunan kişiye, teklifini kabul için hicreti şart koştuğu, o adam hicret edip onunla evlenince “Ümmü Kays'ın muha- ciri” diye isimlendirildiği geçmektedir.¹²⁴

Ahmed b. Hanbel'deki dokuz, Tayâlisî'deki iki rivayeti,¹²⁵ tekrarsızda dörde iner.¹²⁶ Bunlar: Allah Resûlü'nün zatülcenp hastalığına yakalanmış oğlunun boğazına parmak sokarak tedavi etmesine karşı çıkması,¹²⁷ oğlu ölünce onun için üzüldüğü,

¹²⁰ Nesâî, Talâk, 54. Rivayet: Sâbit b. Kays eşini dövünce, kadının erkek kardeşi, şikâyet e gider. Hz. Peygamber Sabit'e haber gönderip hul' yoluyla eşini boşamasını ister. Kadına bir hayız dönemi beklemesini buyurur. Hz. Osman, zamanında, eşinden hul' ile ayrılan Rubeyyi'e, iddet gerek- mediğini, bir ay beklemesinin yeteceğini söyler.

¹²¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 274.

¹²² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 242.

¹²³ Ahmed Halîl Cum'a, *Nisâu'n-min Asri'n-Nübüvve*, Dâru'l-İbn Kesîr, Beyrut, 1992, I, 145; Bakî b. Mahled'de verilen sayıdır (Ömerî, *age.*, s. 90; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 117).

¹²⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 610. Aynı kişi olabilir, nesebi belirtilmediğinden kesin değildir.

¹²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 355-356, r. 26996-27004; Tayâlisî, III, s. 205-206, r.1740-1741.

¹²⁶ Bunlardan biri *Müsned-i Tayalisî* rivayetidir.

¹²⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 355, r. 26996-26997; 356, r. 27000; 27003, 27004; Tayâlisî, III, 206-207, r. 1741. Rivayet: Henüz yemek yemeyen, zatülcenp hastalığına yakalanmış, boğazına parmak sokup hastalığı gidermeye çalıştığı oğluyla yanına girince “Niçin çocuklarınızı ağzına parmak sokup bu hastalığı tedaviye çalışıyorsunuz?” buyurması. Çocuk üstüne bevledince su isteyip serpmesi.

onu yıkayacak kişiye “Oğlumu soğuk suyla yıkama, öldüreceksin!” deyince abisi Ukâşe’nin bunu Allah Resûlü’ne anlattığı; onun da tebessüm edip “Böyle mi söyledi? Allah onun ömrünü uzatsın” dediği,¹²⁸ Bakî‘ mezarlığında yatanlara dair söyledikleri,¹²⁹ ona (as) elbisedeki hayız kanını sorunca; bir dalla kazıyıp sidr katılmış suyla yıkamasını söylediği¹³⁰ rivayetleri arasındadır.

Mizzî, ikisi kendisine ait, dört köle isminin yer aldığı; yedi râvisini saymaktadır.¹³¹ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki rivayetlerinin üçü, farklı kölelerinden gelmektedir.¹³²

Farklı üç rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Allah Resûlü’nün yaşlanınca, namaz kılarken direğe dayandığına¹³³ ve gece uykusundan uyanıp fitneler hakkında uyardığına,¹³⁴ ihram yasaklarının ne zaman kalktığına dairdir.¹³⁵

Hakkında ulaşılan bilgiler azdır. Râvileri içinde köleler çoğunluktadır. Rivayetlerinden, Hz. Peygamber’in çocuğunun durumuyla ilgilendiği, sorusuna cevap verdiği, ona latifede bulunduğu anlaşılmaktadır.

6. Ümmü Mübeşşir

Ensârdandır. Müslüman olup biat etmiştir, Zeyd b. Hârise’nin eşi olduğu geçmektedir. Rivayeti olan Ümmü Beşîr ile aynı kişi olduğu söylenmiştir.¹³⁶ Ümmü

¹²⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 355-356, r. 26999. Râvisinin ziyadesi “Ben ondan uzun ömürlü kadın bilmiyorum.”

¹²⁹ Tayâlisî, III, 205-206, r. 1740. Rivayet: Yürürken, Medine bitip Bakî‘’ye ulaşınca; oradan 70 binin diriltileceğini, yüzlerinin dolunay gecesi ayın parlaklığı gibi olacağını, hesapsız cennete gireceklerini bildirdiği.

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 356, r. 27001-27002.

¹³¹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 379.

¹³² Adî b. Dînâr, Yezîd b. Ebî Habîb, Nâfi‘ mechûl denilmektedir. Hamne’nin kölesi de olabilir. Mizzî, Nâfi‘’i ve kız kardeşi Umera’yı, Hamne b. Şucâa’n kölesi olarak râvileri arasında saymaktadır.

¹³³ Ebû Dâvûd, Salât, 178.

¹³⁴ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 55-56.

¹³⁵ Beyhakî, *Sünen*, Hac, 216, II, 423. Zeyneb validemizden gelmektedir. Onun müsnedinde de geçmektedir (Ahmed b. Hanbel, VI, 428, r. 27413, 27414).

Mübeşşer bnt. Berâ b. Ma'rûr ile aynı kişi olup olmadıkları ise ihtilaflıdır.¹³⁷ Babası, kavminin sözcüsü olarak Akabe Biatı'na katılıp ilk biat edendir. 10 rivayetinin olduğu belirtilmektedir.¹³⁸

Ahmed b. Hanbel'deki altı rivayeti¹³⁹ tekrarsızda dördttür. Bunlar: Resûlullah'ın, Bedir ve Hudeybiye'ye şahit olanların ateşe girmeyeceğini söylediği¹⁴⁰ ve Hudeybiye'ye şahit olan Hâtıb'ın cennete giremeyeceğini söyleyen hizmetlisine itiraz ettiği;¹⁴¹ yetiştirilen üründen yiyen her insan veya hayvan için sadaka kazanıldığı¹⁴² ve kabir azabının olduğu, azabın sesini hayvanların işittiğidir.¹⁴³

Bu rivayetlerin tek râvisi sahabî Câbir b. Abdullah'tır. Mizzî, aralarında Câbir'in (ra) de bulunduğu üç râvisini saymaktadır. Biri için irsâl yaptığının söylendiğini belirtmiştir.¹⁴⁴

Farklı dört rivayetini tespit edebildik. Bunlar: Üç çocuğunu kaybedenin cennete gideceği,¹⁴⁵ Allah Resûlü'nü hasta yatağında ziyaret ederek vefatının oğlunu öldüren zehirli yemeği yemelerinden kaynaklandığı kanaatini belirttiği,¹⁴⁶ eşine ar-

¹³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 458. *DİA*'da Zeyd'in (ra) eşleri sayılırken ismi en sonda "bazı rivayetlere göre" ibaresiyle verilir (B. Erul, "Zeyd b. Hârise", *DİA*, Ankara, 2013, XLIV, 320).

¹³⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 616-617. Müellif aynı kişi oldukları görüşündedir. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yer alan rivayetlerine göre de aynı kişidir. Zira 1. rivayet Ümmü Mübeşşir bnt. Berâ'ya aitken, 4. rivayet Zeyd b. Hârise'nin karısı Ümmü Mübeşşir'e aittir.

¹³⁸ Ahmed Halîl, *age.*, II, 90; Bakî b. Mahled'in *Müsned*'in de geçen sayıdır (Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 156)

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 362, 420.

¹⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 362, r. 27042; 420, r. 27362.

¹⁴¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 362, r. 27045.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, VI, 420, r. 27361.

¹⁴³ Ahmed b. Hanbel, VI, 362, r. 27044.

¹⁴⁴ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 385.

¹⁴⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 104. Rivayet: Üç çocuğunu kaybedenin cennete gideceği müjdesini verdiği. "Ya iki?" dediğinde "İki -çocuğunu kaybede-ninde" buyurduğu.

¹⁴⁶ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Müstedrek*, Ma'rîfetü's-Sahâbe, III, 219; Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 104-105. *el-İsâbe*'de de bu kanaat dillendirilir, fakat Ümmü Mübeşşir farklıdır çünkü o, Berâ b. Ma'rûr'un eşidir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 472).

dından evlenmeyeceğine dair verdiği sözün geçersiz olduğu,¹⁴⁷ hastalık sonrası perhiz yapmanın gerekliliği rivayetleridir.¹⁴⁸

Râvi sayısının azlığı, rivayetlerini sınırlamış olmalıdır. Üstelik içlerinde akrabası veya kölesi olan da belirtilmemiştir. Hakkında ulaşılan bilgide azdır. Hz. Peygamber'i hastayken ziyaret ettiği, özellikle onun verdiği müjde ve tavsiyeleri rivayet ettiği anlaşılmaktadır.

7. Ümmü Külsûm bnt. Ukbe

Ümmü Külsûm bnt. Ukbe b. Ebî Muayt el-Ümeviyye. Annesi ilk Müslümanlardan Ervâ bnt. Küreyz'dir. Ervâ, Hz. Osman'ın da annesidir; Ümmü Külsûm onunla anne bir kardeştir. Babası Mekkeli müşriklerin liderlerinden, Müslümanlara yaptığı eziyetlerle tanınan Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Ümmü Külsûm, Mekke'de hicretten önce Müslüman olup Resûl-i Ekrem'e biat etti. Resûlullah'tan sonra ilk hicret eden kadındır. Onun dışında, yalnız hicret eden başka bir kadının bilinmediği, söylenmiştir. H. 7. yılda (628), Mekkelilerle yapılan Hudeybiye Antlaşması'nın ardından Medine'ye ulaşmıştır. Hicretinin ardından kardeşleri Velîd ile Umâre'nin onu Mekke'ye götürmek üzere Medine'ye geldiklerinde, Hz. Peygamber'e "Ya Resûlullah! Ben bir kadını. Kadınların güçsüzlüğünü bilirsin. Beni kâfirlere teslim edersen dinim konusunda baskı yaparlar, ben de buna dayanamam" demiştir. O da onu, geri vermemiştir. Kardeşleri onu Hudeybiye Antlaşması'nda yer alan, Medine'ye sığınan Mekkelilerin iade edileceği maddesine göre istemiş; Resûl-i Ekrem ise onlara kadınların antlaşma kapsamına girmediğini bildirmiştir. Bu arada inen Mümteherine sûresinin 10 ve 11. ayetleriyle, samimiyetle hicret ettiği tespit edilen mümin bir ka-

¹⁴⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 102-103.

¹⁴⁸ Beyhakî, *Sünen*, Kurbanlıklar, 87, II, 496.

dının kâfirlere verilemeyeceği onaylandı. Bu Müslüman kadının haklılığı, ayetle desteklendi. Eşi Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) vefat edince Amr b. As ile evlenip bir ay sonra, Hz. Ali'nin hilafeti döneminde (656-661) vefat etmiştir.¹⁴⁹

Hicretinin ardından ilk evliliğini, Hz. Peygamber aracılığıyla, Zeyd b. Hârise'yle yaptı. Hatta evlilikleri hakkında ondan aktarılan bir rivayette şu bilgiler bulunur: Zeyd ile kendisini evlendiren Resûlullah'a "Amca kızını kölenle mi evlendiriyorsun?" diyerek itiraz etmiş; ardından Allah ve Resûl'ün hükmettiği hususta, müminlerin seçim hakkının olmadığına dair ayetler inince buna razı olmuştur. Zeyd'in (ra) şehadetinin ardından Zübeyr b. Avvâm (ra) evlenme talebi üzerine eşleri vefat eden kadınlara, iddet geçmeden nikâh kıymamak şartıyla, nikâhlanma isteğini ima etmenin günah olmadığına dair ayetler¹⁵⁰ gelmiştir. Zübeyr sert mizaçlıdır. Onunla, Zeyneb'e yedi aylık hamileyken tartışır, kendisine vurunca ayrılmak için dua eder, ayrılırlar ve doğumla iddeti biter. Ardından Abdurrahman b. Avf (ra) ile evlenir ve İbrâhim, Muhammed ve Humejd isimli oğulları olur.¹⁵¹ İbrâhim ve Humejd tanınmış iki muhaddistir.¹⁵² Zübeyr ile ayrılışlarını aktaran bir rivayet ise şöyledir: Onun kadınlara karşı sertliğinden hoşlanmayan Ümmü Külsûm eşinden kendisini boşamasını ister ama o kabul etmez. Zeyneb'e hamileyken doğum sancıları tutar. Bunu bilmeyen eşine abdest alırken kendisini boşaması için ısrar eder, o da boşar. Evinden çıkar doğumunu yapar. Bunu öğrenen eşi "Beni kandırdı, Allah da onu kandırsın!" deyip durumu Hz. Peygamber'e şikâyet eder. "Onun hakkında Allah'ın hükmü nazil olmuştur. Ona tekrar talip ol!" buyurunca "O, bir daha bana ebedî dön-

¹⁴⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 183; Huriye Martı, "Ümmü Külsûm bint Ukbe", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 325.

¹⁵⁰ Bakara, 235.

¹⁵¹ İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, II, 493.

¹⁵² *DİA*'da ilgili madde.

mez!” deyip¹⁵³ boşanmayı kabule mecbur kalır. Bu boşanma olayının, iki *Müsned* dışında tespit ettiğimiz rivayetlerde de benzer bir anlatım vardır. Böylece sertliğinden dolayı ayrılmak istediği eşinin, hul‘ için bedel almadan kendisini boşamasını sağlamış, Hz. Peygamber’de onu haklı bulmuştur.

Bakî b. Mahled’in listesine göre, 10 rivayeti bulunmaktadır.¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel’de dokuz, Tayâlisî’de tek rivayeti vardır.¹⁵⁵ Rivayetleri tekrarsızda dördtür fakat sonuncusu, Ümmü Külsûm isimli bir kadından rivayet edildiği için bu bölüme konmuştur. Oysa verilen iki senedin birinde, râvisinin ismi “Ümmü Külsûm bnt. Ebî Seleme”dir. Adı geçen Ümmü Külsûm, Ümmü Seleme validemizin torunu, Ümmü Külsûm bnt. Abdullah b. Zem‘a’dır ve rivayet aslen bu validemizdendir.¹⁵⁶ Rivayetleri: İhlâs sûresinin, Kur’an’ın üçte birine denk olduğu,¹⁵⁷ insanların arasını düzeltmek için söyleyen kişinin yalancı olmadığı,¹⁵⁸ üç şey için yalan söylenebileceği: savaş, insanların ve eşlerin arasını düzeltme,¹⁵⁹ Allah Resûlü Necâşî’ye hediye olarak bir kolye ve koku gönderdiği.¹⁶⁰

Mizzî, râvisi olarak iki oğlunun, İbrâhim ve Humeyd’in ismini sayar. Büsre bnt. Safvân ise rivayette bulundukları arasındadır.¹⁶¹ Zehebî ise Büsre’ye, râvilerinin

¹⁵³ Şâsî, Ebû Saîd Heysem b. Küleyb b. Süreyc (ö. 335/946), *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medine, 1990, I, 115, r. 56; İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 183.

¹⁵⁴ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 157.

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 403-404, r. 27271-27279; Tayâlisî, III, 230, r. 1761.

¹⁵⁶ Halîl b. Muhammed Arabî, *el-Ferâid*, s. 493. Birinci senedle *el-Âhâd ve’l-Mesânî*’de geçen rivayete işaret edilmektedir.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 404, r. 27274, 27278.

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 403, r. 27271, 27272, 27273; 404, r. 27277, 27279; lafız ziyadeli, harp ve hayra niyet eden de sayılmış (Tayâlisî, III, 230, r. 1761).

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 404, 27275.

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 404, 27276. Rivayet: Allah Resûlü, Necâşî’ye hediye olarak bir kolye ve koku gönderir, fakat hediyeler ulaşmadan Necâşî vefat eder. O da Ümmü Seleme’ye hediyeler geri gelirse ona vereceğini söyler, hediyeler geldiğinde kokuyu eşlerine bölüştürür, kolye ve kalan kokuyu Ümmü Seleme’ye verir.

¹⁶¹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 382.

isimleri arasında yer vermiştir.¹⁶² Büsre'nin Ümmü Külsûm'den rivayetine rastlanmazken Ümmü Külsûm'ün, Resûlullah'ın kendisine evlilik teklifi gönderenleri Büsre'den sorduğunu söylediği rivayetlerinde görüldü. İki *Müsned*'deki rivayetlerinden ilk üçü oğlu Humeyd b. Abdurrahman'dan; sonuncusu aslen Hz. Ümmü Seleme'dendir. Oğulları dışında tanınan bir râvisine rastlayamadık.

Farklı beş rivayetini tespit edebildik. Bunlar: En hayırlı sadakanın, düşmanlık gösteren kindar akrabaya verilen olduğu,¹⁶³ Zübeyr b. Avvâm'dan boşanması,¹⁶⁴ iddeti bitince Resûlullah'ın onu isteyenleri sorduğu, içlerinden Abdurrahman b. Avf'ı övdüğü,¹⁶⁵ eşi Abdurrahman b. Avf hastayken kendisinin mescitte Allah'tan yardım istediği,¹⁶⁶ Abdurrahman b. Avf'ın hastalığında boşadığı kadınına siyahi bir cariye bağışladığıdır.¹⁶⁷

Rivayetlerinin çoğu, oğlu Humeyd'dendir. Hz. Peygamber, ilk Müslümanlardan olan bu kadının evlilikleriyle; aracılık, hakemlik, danışmanlık yaparak bizzat ilgilenmiştir. İnsanların arasını düzeltme, akrabaya iyilik, İhlâs sûresinin fazileti rivayetlerinin konularındandır.

¹⁶² Zehebî, *Siyer*, II, 277.

¹⁶³ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 80.

¹⁶⁴ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek*, Talâk, II, 209. Rivayet: Zübeyr b. Avvâm'dan, kadınlara karşı sert tutumlu oluşundan dolayı, kendini boşamasını talep eder. O "Seni boşasam bile geri alırım. Bunun sana ne faydası var?" dese de ısrarla boşamasını ister. Boşayıp evden çıkınca kapıyı kitleyip bir kız çocuğu doğurmadan onu içeri almaz. Doğumla iddeti biteceği için, ondan mehrini geri vermeden boşanmayı amaçlamıştır. Zübeyr (ra) durumu Hz. Peygamber'e anlattığında o, kadını haklı bulur.

¹⁶⁵ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek*, Ma'rifetü's-Sahâbe, III, 309. Oğlu Humeyd'den.

¹⁶⁶ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Müstedrek*, Tefsîr, Bakara sûresi, II, 269. Oğlu Humeyd'den. Rivayet: Eşi, Abdurrahman b. Avf hastayken "Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin!" ayetine istinaden mescitte Allah'tan yardım ister. Baygın olan eşi ayılır, gördüğü rüyayı anlatır. Bir ay kadar daha yaşar.

¹⁶⁷ Saîd b. Mansûr, *Sünenü Sa'îd b. Mansûr*, II, 4, r. 1769. Oğlu Humeyd'den.

8. Havle bnt. Hakîm

Ümmü Şerîk, Havle bnt. Hakîm b. Ümeyye es-Sülemiyye. Mekke’de doğdu. Adının Huveyle olduğu da söylenir. İslamiyet’i ilk kabul edenlerden biri olan Havle, Hz. Peygamber’in sevdiği sahabîlerden Osman b. Maz‘ûn ile evlendi. Daha sonra Medine’ye hicret etti. Hz. Hatice vefat edince Resûlullah’a evlenmesi için Sevede ve Âişe validelerimizi öneren kişidir.¹⁶⁸ Nefsini mehirsiz Allah Resûlü’ne ilk hibe edenlerden biri olarak ismi geçmektedir. Havle’nin Resûlullah’tan 15 hadis rivayet ettiği,¹⁶⁹ bunların *Sahîh-i Müslim* ile İbn Mâce, Tirmizî ve Nesâî’nin *Sünen*’lerinde de yer aldığı bilinmektedir.¹⁷⁰

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki 11 rivayeti,¹⁷¹ tekrarsızda dörttür. Bunlar: Resûlullah’a, rüyasında erkeğin gördüğünü gören kadının durumunu¹⁷² ve havzını¹⁷³ sorduğu, konaklanan yerde edilecek dua,¹⁷⁴ torun sevgisi ve Tâif’in en son ele geçirileceği¹⁷⁵ hakkındadır.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 210-211, r. 25769.

¹⁶⁹ Bakî b. Mahled’de verilen sayıdır (Ömerî, *age.*, s. 93; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 136)

¹⁷⁰ Selman Başaran, “Havle bint Hakîm”, *DİA*, Ankara, 1997, XVI, 538.

¹⁷¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 377, r. 27120-27123; 409-410, r. 27310-27316.

¹⁷² Ahmed b. Hanbel, VI, 409, r. 27312-27313. Rivayet: Rüyasında erkeğin gördüğünü gören kadının durumunu sordu, “Suyu görünceye kadar gusle gerek yoktur, nasıl ki erkek için inzal oluncaya kadar gerek yoksa” buyurdu.

¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 410, r. 27315. Tahkik notunda râvisi Muhammed b. Yahyâ için “semâ kaydı yok” denilmektedir. Bir sonraki rivayette bu söz, Havle b. Kays’a isnad edilmiştir. Doğrusu bu olsa gerektir. Rivayet: “Senin havzın varmış?” deyince “Evet ve orada bana ulaşacaklardan en sevdiğim, senin kavmindir” buyurduğu.

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 377, r. 27120, 27121, 27122, 27123; 409, r. 27310, 27311. Havle bnt. Kays başlığında da aynı rivayete yer verilmiştir. Biri “Havle’den” (Ahmed b. Hanbel, VI, 378, r. 27125) diğeri “Havle bnt. Kays’tan” şeklindedir (Ahmed b. Hanbel, VI, 378, r. 27126). Rivayet: “Bir kişi bir yerde konaklayınca ‘Yarattıklarının şerrinden Allah’ın tam olan kelimelerine sığınırım’ derse oradan ayrılana kadar ona hiçbir şey zarar vermez.”

¹⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 409-410, r. 27314. Tahkik notunda, râvisi Ömer b. Abdülazîz için “semâ yok” denilmektedir. Rivayet: Bir gün torununu kucaklamış olarak çıkıp “Vallahi siz –insanı size sevgisinden dolayı– korkaklaştırır ve cimrileştirirsiniz; aynı zamanda siz Allah’ın reyhanlarındansınız. Allah’ın en son ele geçireceği yer Tâif’tir” buyurduğu.

Her rivayeti aralarında akrabalık bağından bahsedilmeyen, birer erkek râviden gelmektedir.¹⁷⁶ Diğer kaynaklarda ulaşılan tek farklı rivayeti; nefsi Resûlullah'a hibe edenlerden olduğudur.¹⁷⁷

9. Ümmü Kürz Kabiyye

Huzâî, Kâ'bî, Mekkî, Hudeybiye günü Müslüman oldu.¹⁷⁸ Resûlullah, Hudeybiye günü kestiği kurbanın etini taksim ederken yanına gelip İslam'ı kabul etmiştir.¹⁷⁹ Sahabeye dair tabakât kitaplarında, hakkında bilgi verilirken genelde rivayetleri sıralanmaktadır.¹⁸⁰

Bakî b. Mahled'in listesine göre, 10 rivayeti bulunmaktadır.¹⁸¹ Ahmed b. Hanbel'de 14, Tayâlisî'de tek rivayeti vardır.¹⁸² Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'deki bir rivayet aslen ona ait değildir.¹⁸³ Tekrarsız rivayeti dörttür.

Bunlar: Akîka kurbanı ve kuş yuvalarını yerinde bırakma,¹⁸⁴ erkek veya kız çocuğunun idrarı için yapılması gereken,¹⁸⁵ peygamberliğin gittiği, müjdelerin kaldığı,¹⁸⁶ cahiliyede kuşları uçururken söyledikleri söz¹⁸⁷ hakkındadır.

¹⁷⁶ 1- Sa'd b. Ebî Vakkâs, sahabî, 2- Saîd b. Müseyyed 3- Ömer b. Abdülazîz, semâi yok denilmekte, 4- Muhammed b. Yahyâ, semâ kaydı yok denilmektedir.

¹⁷⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 237. Rivayet Urve b. Zübeyr'den.

¹⁷⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 465.

¹⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 294.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 294; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3552-3554.

¹⁸¹ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 157.

¹⁸² Ahmed b. Hanbel, VI, 381, r. 27139-27143; 422, r. 27369-27374; 440, r. 27477, 464, r. 27632-27633; Tayâlisî, III, 204, r. 1739.

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 464, r. 27633. Ebû Şa'sa', Üsâme b. Zeyd'den, onun müsnedinde de bulunan bir rivayet. Râvi hacca gittiğinde Beyt'e girer, oradayken İbn Ömer gelip dört rek'at namaz kılar... (r. 21780).

¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 381, r. 27139; 381, r. 27143; 422, r. 27374, 27373; 381, r. 27142; 422, r. 27371-27372; 422, r. 27369; Tayâlisî, III, 204, r. 1739. Rivayet: Akîkada erkek çocuk için iki koyun, kız çocuk için tek koyun kesilmesi; kuş yuvalarının yerlerinde bırakılması.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 422, r. 27370; 440, r. 27477; 464, r. 27632.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 381, r. 27141.

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 381, r. 27140.

Mizzî, râvisi olarak, aralarında akrabalık veya kölelik bağına değinmeden, biri mechûl denilen bir kadın, biri irsâl yaptığı belirtilen Atâ b. Ebî Rebâh olmak üzere, 12 saymaktadır.¹⁸⁸ Ahmed b. Hanbel'deki dört râvisi de Mizzî'nin listesinde vardır.¹⁸⁹

Tespit ettiğimiz iki farklı rivayetin biri; İslam'a girişini anlatmaktadır.¹⁹⁰ Diğeri; Hz. Peygamber'in müminler tekrar diriltildiklerinde seyyitleri olduğuna dairdir.¹⁹¹

Hakkında bilinenler azdır. Kaynaklarda isminin geçmesinin sebebi, rivayetlerinin bulunması gibi gözükmetedir.

B- ÜÇ RİVAYETİ OLANLAR

1. Zeyneb Sekafiyye, Abdullah b. Mes'ûd'un Eşi

Zeyneb bnt. Ebî Muâviye es-Sekafiyye, biat etti, rivayette bulundu.¹⁹² İsmi Zeyneb bnt. Abdullah b. Muâviye¹⁹³, Zeyneb bnt. Muâviye ve Rayta bnt. Abdullah b. Muâviye¹⁹⁴ şeklinde de tespit edilmiştir. Habbâb b. Eret'in kızı olduğu bir yerde geçse de¹⁹⁵ başka bir kaynakta doğrulandığı tespit edilemedi. Doğrusu, Zeyneb bnt. Habbâb b. Eret'in farklı bir kişi olduğu ve rivayetin de farklı olduğu olmalıdır.¹⁹⁶

¹⁸⁸ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 382.

¹⁸⁹ Sıbâ'a b. Sâbit, Habîbe bnt. Meysere (mechûl), Atâ, Amr b. Şuayb.

¹⁹⁰ Beyhakî, *Sünen*, Siyer, 115, II, 48, r. 18423.

¹⁹¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. İshâk İsfahânî, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Revvas Kal'acî, Abdülber Abbâs, 3. baskı, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1991, I, 67, r. 29. Rivayet: "Ben, tekrar diriltildiklerinde müminlerin seyidiyim. Vardıklarında onları sulayanım ya da önlerine geçtim. Ümitsizliğe düştüklerinde, müjdeleyicileriyim. Secde ettiklerinde, imamlarıyım. Rablerinin meclisinde toplandıklarında, en yakınlarıyım. Kalkıp konuşurum, beni doğrularlar. Şefaât isterim, şefaât edilir. İsterim, verilir."

¹⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 226.

¹⁹³ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 411.

¹⁹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 302, 312.

¹⁹⁵ Halîfe b. Hayyât, *Kitâbü't-Tabakât*, I, 337.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 309.

Bakî b. Mahled'in listesine göre sekiz rivayeti bulunmaktadır.¹⁹⁷ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde beş, Tayâlisî'nin *Müsned*'inde iki rivayeti vardır. Bunlar: Yatsı namazına katılan kadınların koku sürmemesi;¹⁹⁸ Hz. Peygamber, takılarından dahi olsa sadaka vermelerini isteyince, eş ve yetim yeğenlerine harcamanın sadaka sayılıp sayılmayacağını gidip sorduğu ve bunun karşılığının, hem akrabayı gözetme hem sadaka verme sevabından, iki kat olacağını öğrendiği¹⁹⁹ ve eşleri ölünce muhacir kadınların mirasçıları tarafından evlerinden çıkartılmalarını, bu hususta sıkıştırılmalarını Hz. Peygamber'e şikâyet edince "Oturduğu ev, kadına miras olur –o evden vârisleri tarafından çıkarılmaz–" buyurduğu²⁰⁰ hakkındadır.

Farklı üç rivayetini tespit edebildik. Bunlar: Eşinin, Hz. Peygamber'den, okuyup üfleyerek tedavi, muska takma ve sihir yapmanın şirk olduğunu duyduğunu söylediği,²⁰¹ Resûlullah'ın ona, Hayber gelirlerinden verdiği,²⁰² Hz. Ömer'in hilafeti zamanında ona, borcu Medine'de alıp Hayber'de vermenin hükmünü sorduğu²⁰³ hakkındadır.

Zeyneb Sekafiyye'den gelen rivayetlerin tümü, ahkâma dairdir. Hz. Peygamber'e kadınların, eşleri ölünce oturdukları evden çıkartılıp mağdur edildikleri şikâyetini iletmiş ve mağduriyetin giderilmesini sağlamıştır. Hakkında ulaşılan bilgiler sınırlı olsa da fıkhi konularla özellikle kadınlara dair meselelerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁹⁷ Ömerî, *age.*, s. 99; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 178.

¹⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 363, r. 27046-27047; Tayâlisî, III, 225, r. 1757. Rivayet: Büsr b. Saîd'den: "Sizden biriniz yatsıya katılırsa koku sürünmesin" buyurduğu.

¹⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 363, r. 27048; Tayâlisî, III, 226-227, r. 1758. Yeğeni Amr b. Hâris'ten.

²⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 363, r. 27049-27050.

²⁰¹ Ebû Dâvûd, Tıb, 17.

²⁰² Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 287-288. Ona verilen: 50 vasak hurma, 20 vasak arpa.

²⁰³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Alışveriş ve Hükümler, 123, XI, 77, r. 21415.

2. Ümmü Husayn el-Ahmesiyye

Ümmü Husayn bnt. İshâk el-Ahmesiyye. Vedâ Haccı'nı Hz. Peygamber'le yapmıştır.²⁰⁴ Hâl tercümesinde, râvilerinin adları sayılıp Vedâ Haccı'na katıldığı belirtilmektedir²⁰⁵ ve hac esnasında görüp duyduklarına dayanan rivayetleri verilmektedir.²⁰⁶

Bakî b. Mahled'in listesinde sekiz rivayeti olanlar arasındadır.²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 18, Tayâlisî'nin *Müsned*'inde iki rivayeti vardır.²⁰⁸ Bunlar: Vedâ Haccı'nda, Hz. Peygamber'i Akabe cemresini taşlarken gördüğü,²⁰⁹ Hz. Peygamber'in, "Allah tıraş olanlara rahmet etsin",²¹⁰ "Ya kısaltanlar?" denilince "Kısaltanlara da"²¹¹ ve "Ey insanlar, Allah'tan kokup çekinin, dinleyin, başınıza tayin edilen Habeşli bir köle bile olsa Allah'ın kitabıyla hükmettiği sürece, itaat edin!" dediği²¹² hakkındadır.

Râvilerinden biri torunudur. Bu üç rivayetini de rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, kadınların müsnedlerinden önceye yerleştirdiği rivayetlerini "Yahyâ b. Husayn b. Urve ninesinden" başlığında vermiştir.²¹³ Bir râvisi Ayzâr b. Hurays'tır.²¹⁴

²⁰⁴ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 245.

²⁰⁵ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 485.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 236; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3487-3489; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 424-425.

²⁰⁷ Ömerî, *age.*, s. 99; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 177.

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 69-70, r. 16646-16647, 16649; V, 381, r. 23231-23232, 23234; VI, 402-403, r. 27259-27270; Tayâlisî, III, 228-229, r. 1759-1760.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 402, r. 27259. Rivayet: Vedâ Haccı'nda, Üsâme b. Zeyd ile Bilâl'in, biri devesinin yuları tutup diğeri elbisesini kaldırarak ona gölge yaparken, Hz. Peygamber'in Akabe cemresini taşıdığı.

²¹⁰ İki veya üç tekrarla.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 69, r. 16647; V, 381, r. 23237; VI, 402, r. 27261; 403, r. 27264, 27267; Tayâlisî, III, 229, r. 1760.

²¹² Ahmed b. Hanbel, IV, s. 69, r. 16646; 70, r. 16649; V, 381, r. 23231, 23234; VI, 402, r. 27262; 403, r. 27263, 27265, 27269-27270; Tayâlisî, III, 228, r. 1759.

²¹³ Ahmed b. Hanbel, IV, 69-70; V, 381. Her iki başlığın altında başka birer başlıkta da "Yahyâ b. Husayn annesinden" denilmiştir (Ahmed b. Hanbel, IV, 70, r. 16649; V, 381, r. 23234). Şuayb Hoca'nın açıklamasına göre "Annesi" "Ninesi" anlamına gelmektedir (r. 16649 nolu rivayetin tahkik notu).

²¹⁴ 3 numaralı rivayet: Ahmed b. Hanbel, VI, 302, r. 27260; 403, r. 27268; 402-403, r. 27266.

Farklı tek rivayetini tespit edebildik. Allah Resûlü'nün ardında, kadınlar sa-
fında namaz kılarken, “Fâtiha”nın ardından dediği “Âmîn” ve secde arasındaki tekbir
sesini işittiği²¹⁵ rivayet edilmiştir. Dört rivayeti de, Vedâ Haccı esnasında görüp işit-
tiklerine dayanmaktadır.

O, Vedâ Haccı'na katılmış, o esnada Hz. Peygamber'den duyduklarından bir
kısımını rivayet etmiştir. Böylelikle adı günümüze ulaşmıştır.

3. Ümmü Şerîk

Ümmü Şerîk Guzeyle²¹⁶ veya Guzeyye bnt. Câbir b. Hakîm.²¹⁷ Eşi Ebü'l-
Aker'in ailesinin, onu İslam'dan döndürmek için yaptığı eziyeti anlatan bir menkıbe
şöyledir: Onu, en ağır giden devede, bal-ekmek yedirip bir damla su vermeden yol-
culuk ettirirler. Öğlen kendileri çadır kurduklarında onu güneşin altında bırakırlar.
Üçüncü gün konuşulanı ancak hecelediklerinde anlar durumdayken dinini terk etme-
sini isterler. Eliyle göğü gösterip tevhid işareti yapar. Sonrasında güç gelir, gökten
gelen kovayla sulanır. Eziyet edenler yanına gelip “Ey Allah'ın düşmanı! Bu sana
nereden geldi?” diye sorar. Allah'ın katından olduğunu söyleyince kendi su kırba-
larnı kontrol ederler. Açılmadığını görüp İslam'ı kabul ederler. Hakkında farklı
menkıbeler de anlatılmaktadır.²¹⁸ Kendisini Resûlullah'a hibe eden kadınlar arasında
sayılmıştır. Hatta kendisini hibe eden kadınlarla Resûlullah'a evlenme izni veren
ayette kastedilen kadın olduğu söylenmiştir.²¹⁹ Biat edenlerdendir.²²⁰

²¹⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 158.

²¹⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 356.

²¹⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 122.

²¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 123-125.

²¹⁹ Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415),
Tenvîrü'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs, Matbaa-i Âmire, Kahire, 1873, s. 308.

²²⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 460.

Ahmed b. Hanbel’de dört rivayeti vardır.²²¹ Bunlar: Kertenkelelerin öldürülmesi gerektiği,²²² insanların Deccal’den dağlara kaçacağı²²³ ve nefsini Nebî’ye hibe edenlerden olduğudur.²²⁴

Mizzî, dört erkek râvisini saymaktadır.²²⁵ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki üç râvi de bunlardandır.²²⁶

Farklı rivayeti, Ensâriyye nisbesine sahip Ümmü Şerîk rivayetleri hariç, tespit edilemedi.²²⁷

4. Meymûne bnt. Sa’d (Resûlullah’ın Hizmetlilerinden)²²⁸

Hz. Peygamber’in âzatlılarından.²²⁹ Hizmetinde bulunduğu ve ondan rivayetlerinin olduğu geçmektedir.²³⁰ Ümmü Eymen’in çocukları içinde ismi verilmektedir.²³¹

Bakî b. Mahled’in listesinde üç rivayeti olanlar arasında bir kere,²³² iki rivayeti olanlar arasında iki kere²³³ sayılmıştır. Ahmed b. Hanbel’de dört rivayeti

²²¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 421, r. 27365, 462, r. 27619-27621.

²²² Ahmed b. Hanbel, VI, 421, r. 27365; 462, r. 27619.

²²³ Ahmed b. Hanbel, VI, 462, r. 27620.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 463, r. 27621.

²²⁵ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 367.

²²⁶ Câbir b. Abdullah, Saîd b. Müseyyeb ve Urve b. Zübeyr. Aralarında akrabalık bağından söz edilmemektedir.

²²⁷ Ümmü Şerîk künyesine sahip birden fazla kadın olması, bunların ayrı kişiler mi yoksa aynı kişi mi olduklarını ayırmanın zorluğu, kaynaklarda bilgilerin karışıklığı, net bilgi verilmesini zorlaştırmaktadır. Her ne kadar İbn Hacer *el-İsâbe*’de Ümmü Şerîk lakabıyla anılan 6 kadının tek olabileceğini, verilen bilgileri yorumlayarak söylemişse de en az ikisinde baba ve anne adlarının farklı verilmesi bu kanaati tereddütte bırakmaktadır (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 445). Ensâriyye lakabıyla anılan Ümmü Şerîk’ten 1- Resûlullah’ın cenaze namazında Fâtiha okunmasını emrettiği (İbn Mâce, *Cenâiz*, 21); 2- Resûlullah’ın ensârdan biriyle evlenmek isteyip onunla nikâhlandığı, ensârın kıskançlığını sebep göstererek evliliği gerçekleştirmedeği (Hâkim en-Nisâbü’rî, *Müstedrek*, Ma’rifetü’s-Sahâbe, IV, 34-35) rivayetleri gelmektedir.

²²⁸ Rivayetleri aktarılırken de belirtilen bu bilgi, Resûlullah’ın hizmetlilerini sayıldığı yerlerde de geçmektedir (İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 497).

²²⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, I, 386.

²³⁰ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 305; ismini “Meymûne bnt. Saîd” şeklinde tespit eder. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3444-3445; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 551-552; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 399-400.

²³¹ Mizzî, *Kemâl*, I, 208.

vardır.²³⁴ Rivayetleri: Zinadan doğan çocuğun –onu azat etmenin– durumu sorulunca “Onda hayır yoktur. Kendisiyle cihad edeceğim bir çift ayakkabı bana, zinadan doğan çocuğu azat etmemden daha hayırlıdır!” buyurduğu,²³⁵ oruçluyken eşini öpen kişinin durumu,²³⁶ Beytü’l-Makdis hakkında fetva istemesi²³⁷ hakkındadır.

Farklı 14 rivayetine ulaşabildik. Bunlardan biri oruca geceden karar vermenin gerektiğine,²³⁸ diğer ikisi kadının ehlinden olmayanların yanında süslenmemesine²³⁹ ve dışarıdan duyulacak şekilde koku sürmemesine²⁴⁰ dairdir. Kalan 12 rivayet ise Taberânî’nin *Mu‘cem*’indendir. Aynı kalıpla sorulan soruların cevabı ve aynı zincirle gelen rivayetlerdir.²⁴¹ Namazı unutup geçirenin²⁴² ve namazda kaç rek’at kıldığını unutanın kefareti,²⁴³ cuma namazında duaların kabul olduğu vakit,²⁴⁴ oruç,²⁴⁵ cena-

²³² Ömerî, *age.*, s. 117; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 290.

²³³ Ömerî, *age.*, s. 127.

²³⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 463.

²³⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 463, r. 27624. Rivayetin tahkik notunda râvisi Ebû Yezîde ed-Dabiyyî için “mechûl” denilmiştir.

²³⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 463, r. 27625. Râvisi Ebû Yezîde ed-Dabiyyî. Tahkik notunda rivayetin metrûk olduğu söylenmektedir. Rivayet: Oruçluyken eşini öpen kişi sorulunca “Orucunu açmış olur” buyurduğu.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 463, r. 27626, 27627. Tahkik notunda zincirin zayıf, rivayetin metrûk olduğu söylenmektedir. Rivayet: Beytü’l-Makdis hakkında fetva isteyince “Orası diriliş ve toplanma yeridir, oraya gidin ve namaz kılın. Orada kılınan namaz, başka yerde kılınan bin namaz gibidir” dediği. “Oraya gitmek için binek bulamayan veya gidemeyen?” deyince “Oraya aydınlatılmasında kullanılmak üzere zeytinyağı hediye eder. Bunu yapan oraya gitmiş gibidir” buyurduğu.

²³⁸ Dârekutnî, *Sünen*, Siyam, 3, II, 173. Tahkik notunda seneddeki metrûk ve zayıf râvilere değinilmektedir.

²³⁹ Tirmizî, *Radâ*, 13. Hadisin tek veçhini bildiğini, bu veçhin râvisinin hafıza yönünden zayıf görüldüğünü belirtmektedir. Rivayet: “Ehlinden olmayanların yanında süslenen kadının kıyamet günündeki durumu, içinde hiç nur olmayan kıyamet gününün karanlığı gibidir.”

²⁴⁰ Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 39. Bir râvi için zayıf denilmektedir. Heysemî, *Mecmaü’z-Zevâid*, IV, 372. Rivayet: Dışarıdan duyulacak şekilde koku sürünen erkeklerin baktığı kadın, evine dönene kadar Allah’ın gazabının devam edeceği.

²⁴¹ “Ya Resûlullah bize ... hakkında fetva ver” soru kalıbında. Rivayet zincirinde mechûl râvilerin olduğu söylenmiştir. Heysemî, *Mecmaü’z-Zevâid*, III, 42, 349-350; V, 243, vd. Bu rivayetlerin tümü zayıftır.

²⁴² Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 35. Bu ve sonraki rivayetlerin râvisi, Âmene bnt. Ömer b. Abdülazîz. Rivayet zincirinde mechûl ve zayıf râvilerin olduğu belirtilmektedir. Rivayet: Namazı unutup geçirenin kefareti; hatırlayınca abdesti güzel alıp namazını güzelce kılmasıdır.

²⁴³ Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 37. Rivayet: Namazda kaç rek’at kıldığını unutan; namazdan çıkmaz, kaç kıldığını hatırlayınca kadar bekler. Bu vesveseci şeytanın yanıltmasıdır.

²⁴⁴ Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 37. Rivayet: Cuma namazı hakkında sorulduğu, “Onda öyle bir vakit vardır ki kulun duası mutlaka kabul edilir” buyurduğunda “Hangi vakittir?” denildiği. “İmamın kıyama kalktığı vakit” diye cevapladığı.

betten gusül,²⁴⁶ cünüp olan,²⁴⁷ çalıntı mal,²⁴⁸ sadaka,²⁴⁹ kabir azabının sebebi,²⁵⁰ köpek yemek,²⁵¹ cihada malla veya bizzat katılan²⁵² hakkında fetva sormaktadır.

Tespit ettiğimiz rivayetleri içinde, sened yönünden eleştirilip zaafına işaret edilmeyen yoktur. Hakkında ulaşılan bilgi de azdır.

C- İKİ RİVAYETİ OLANLAR

1. Şifâ bnt. Abdullah

Şifâ bnt. Abdullah b. Abdüşşems. Annesi Fâtıma bnt. Vehb b. Amr'dır. Kureyş kabilesinin Adî koluna mensup olup Hz. Ömer'in amcasının kızıdır. Hicret öncesi biat edenlerdendir.²⁵³ İlk hicret edenlerdendir, hicret izni verildiğinde tek başına henüz küçük olan oğlu Süleyman b. Ebî Hasme ile birlikte Medine'ye hicret etmiştir. Allah Resûlü hicreti sonrası oğluyla kalması için ona bir ev tahsis etmişti,²⁵⁴ onu ziyaret edip evinde öğle uykusu uyurdu, namaz kılardı.²⁵⁵ Kadınların akıl ve fazilet yönünden ileri gelenlerindendi.²⁵⁶ Asıl adı Leylâ iken, hastaları tedavi etmesi

²⁴⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 35. Oruç hakkında fetva sorulunca: "Kimin gücü oruç tutmaya yeterse, her ayda üç gün tutsun. Her gün on kötülüğe kefarete eder. Şüphesiz o, suyun elbiseyi yıkaması gibi günahları yıkar" dediği.

²⁴⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 36. Cenabetten gusül hakkında fetva sorulunca; saçların diplerini yıkanmanın gerektiğini, güzel gusül almak ve başı yıkmak için üç avuç suyun yeteceğini söylediği.

²⁴⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 36-37. Cünüp olan hakkında fetva sorulunca: "Onun yemesi, uzanması; ancak güzel bir abdestten sonradır" dediği.

²⁴⁸ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 35. Çalıntı mal hakkında fetva sorulunca: "Kim çalıntı olduğunu bilecek ondan yerse, şüphesiz çalma günahına ortak olur" dediği.

²⁴⁹ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 35-36. Sadaka hakkında fetva sorulunca: "O, güzelce Allah'ın rızasını isteyerek veren için ateşe karşı perdedir" dediği.

²⁵⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 38. Kabir azabının sebebi hakkında fetva sorulunca: "İdrar sıçramalarıdır. Kime idrar isabet ederse yıkasın, su bulamazsa taşla silsin" dediği.

²⁵¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 36. Köpek yemenin sebebi hakkında fetva sorulunca: "Cahiliye yemegidir. Allah sizi ondan müstağni kıldı" dediği.

²⁵² Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 38. Cihada gitmeyen ama asker gönderen; malını veren için verdiğinin eciri; cihada giden için, bundan kazandığı ecir olduğu.

²⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 268

²⁵⁴ İbn Abdülber, *İstîâb*, IV, 423; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 487.

²⁵⁵ İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, I, 74.

²⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 486-487.

sebebiyle Şifâ adını aldığı düşünülmektedir. Ebû Hasme b. Huzeyfe ile evlenmiş ve Süleyman isimli bir çocukları olmuştur. Eşinin kardeşi Merzûk ile de evlendiği ve Ebû Hakîm adında oğulları olduğu da geçmektedir. Hangi evlilikten doğduğu belirtilmeden, bir kızının olduğu da söylenmektedir.²⁵⁷ Hz. Ömer'in onu çarşıda görevlendirdiği, onunla istişare ettiği, görüşüne öncelik verdiği bilinmektedir. O, yazı bilirdi, öğretmendi.²⁵⁸ Vefat tarihiyle ilgili farklı iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde H. 20 yılında Medine'de; diğerine göre ise H. 30 yılında vefat etmiştir.²⁵⁹ Rivayet sayısının, 12'ye ulaştığı belirtilmektedir.²⁶⁰

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde üç rivayeti vardır.²⁶¹ Rivayetleri: Hz. Peygamber'e en faziletli amelin sorulduğu²⁶² ve onun kendisinden Hz. Hafsa'ya karınca duasını öğretmesini istediği²⁶³ hakkındadır. Mizzî de râvisi olarak bir oğlunu, iki torununu, bir kölesini ve Hafsa bnt. Ömer'i saymıştır.²⁶⁴ Ahmed b. Hanbel'deki râvilerinin biri mübhem iken²⁶⁵ diğeri torunudur.²⁶⁶

Farklı sekiz rivayetini tespit edebildik. Bunlar: Resûlullah'ın; İslam öncesi yaptığı rukyeyi, Müslüman olunca yapmasına izin²⁶⁷ ve yay ile yaralayana ta'zîr ce-

²⁵⁷ E. Safi, *Bir Model Hanım Sahâbî Şifâ Bnt. Abdullah*, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyib Erdoğan Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları, Rize, 2013, s. 11-13.

²⁵⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3372; İbn Abdülber, *İstîâb*, IV, 423-424; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 487.

²⁵⁹ Safi, agt., s. 15.

²⁶⁰ Aynur Uraler, "Şifâ bint Abdullah", *DİA*, Ankara, 2010, XXXIX, 138; Bakî b. Mahled'de verilen sayıdır (Ömerî, age., s. 95).

²⁶¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 372, r. 27094-27096.

²⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 372, r. 27094, 27096. Rivayet: En faziletli amel sorulunca "Allah'a iman, Allah yolunda cihad ve mebrûr bir hac" dediği.

²⁶³ Ahmed b. Hanbel, VI, 372, r. 27095. Rivayet: Hz. Peygamber Hafsa'nın yanındayken kendisine "Ona yazmayı öğrettiğin gibi karınca duasını da öğretsen?" dediği.

²⁶⁴ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 207.

²⁶⁵ Ebû Hasme ailesinden bir kişi olarak geçmektedir. 27094 ve 27096 nolu rivayetler.

²⁶⁶ İsim "Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Süleyman b. Ebî Hasme"dir. 27095 nolu rivayetin tahkik notunda doğrusunun Ebû Bekir b. Süleyman b. Ebî Hasme olduğu belirtilmektedir.

²⁶⁷ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Müstedrek*, Ma'rifetü's-Sahâbe, IV, 57.

zası²⁶⁸ verdiği, cuma günü mescitte yağmur duası yapıp “Rabbinizden bağışlanma dileyin, O çok bağışlayandır!” dediği;²⁶⁹ kendisinin Resûlullah’ı ziyarete gittiği,²⁷⁰ kadınların mescitte cemaatle namaz kıldığı,²⁷¹ zorluk olmayan cihadın mebrûr hac olduğu,²⁷² Hz. Ömer’in ilk olarak “Emîrû’l-Mü’minîn” diye çağırılması²⁷³ ve onu ziyaret ettiği²⁷⁴ hakkındadır.

Rivayetlerinden ve hakkında verilen bilgilerden, Hz. Peygamber ile yakın diyalogunun olduğu anlaşılmaktadır. Erken sayılacak vefat tarihine rağmen, ailesinde râvilerinin bulunmasının da katkısıyla, rivayetleri kaynaklara geçmiş olmalıdır.

2. Fâtıma bnt. Kays

Fâtıma bnt. Kays b. Hâlid el-Kuraşîye. Babası Kays Fihroğulları’ndan, annesi Ümeyye bnt. Rebîa ise Kinâneoğulları’ndandır. Doğum yılıyla ilgili kaynaklarda net bir bilgi verilmemektedir. Ancak kendisinden 10 yaş küçük olan kardeşi Dahhâk b. Kays’ın Hz. Peygamber’in vefatından yedi yıl önce doğduğu bilgisine dayanarak Fâtıma’nın hicretten yedi yıl önce doğduğu söylenebilir.²⁷⁵ O, küçük yaşında, Medine’ye hicret eden ilk sahabe kadınlardan olmuştur. Hz. Osman’ın hilafeti döneminde Medine’den ayrıldığı ifade edilmektedir. Muâviye’nin Kûfe valisi olan kardeşi

²⁶⁸ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 313. Senedde bir râvinin zayıf olduğu belirtilmektedir.

²⁶⁹ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 312.

²⁷⁰ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 313, 315. Senedde bir râvinin metrûk olduğu belirtilmektedir. Rivayet: Resûlullah’ı ziyarete gider, o mazeret bildirir. Kendisi bundan hoşlanmaz. Kızının yanına gider. Öğle ezanı okunduğu hâlde damadının evde olduğunu görünce kınayıp sebebini sorar. Damadı, tek elbisesini Hz. Peygamber’e ödünç verdiğini, bu yüzden cemaate katılamadığını söyler. Yanına çıkılmama sebebini anlayan Şifâ, durumu bilmeden kanaat oluşturduğuna hayıflanır.

²⁷¹ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 317.

²⁷² Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 314. Rivayet: “İçinde zorluk olmayan cihadı bildireyim mi?” “Evet!” “Mebrûr hac!”

²⁷³ Taberânî, *Mu‘cem*, I, 64.

²⁷⁴ Abdürrezzâk, *Musannef*, Salât, I, 526, r. 2011. Rivayet: Hz. Ömer sabah vakti yanına girip uyuyan oğluyla yeğenini görünce, sabah namazında cemaate katılmamalarının sebebini sorduğu.

²⁷⁵ S. Nur Erel, *Fâtıma Bnt. Kays’ın Hayatı ve Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 5.

Dahhâk b. Kays'ın yanına gitmiş ve H. 54 yılında Kûfe'de vefat etmiştir.²⁷⁶ Rivayet sayısının 34 olduğu söylenmektedir.²⁷⁷

Özellikle bain talakla boşanmada, kadının nafaka ve süknâ hakkı olmadığına dair, kendi boşanması hakkındaki hükme dayanan rivayetiyle meşhurdur.²⁷⁸ Bahsedilen rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, çok sayıda tekrarla geçmektedir.²⁷⁹ Farklı tariklerden gelen rivayet, genel bir özetle şöyledir: Kocası Ebû Amr b. Hafs b. Mugîre onu Hz. Ali ile birlikte çıktığı Yemen seyahati sırasında boşar ve bu kararını Ayyâş b. Ebî Rebîa vasıtasıyla kendisine bildirir. Bu arada bir miktar da yiyecek gönderir. Ancak Fâtıma onun gönderdiği yiyeceği kabul etmeyerek evinde oturmak ister ve kendisinden nafaka talebinde bulunur. Kocasının ailesi buna karşı çıkınca durumu Hz. Peygamber'e bildirir. Bain talakla boşanmış bir kadının kocasından nafaka almaya ve onun evinde oturmaya hakkı olmadığını söyleyen Allah Resûlü, ona iddetini geçirmesi için Ümmü Şerîk'in evinde kalmasını tavsiye eder. Yanından ayrılmadan, geleni gideni çok olduğundan orada rahat edemeyeceğini, âmâ olan amca oğlu Abdullah b. Ümmü Mektûm'un evinde iddetini tamamlamasını, süre dolunca da kendisine haber vermesini, zira onu kendisinin evlendireceğini söyler. İddetini doldurunca Resûl-i Ekrem'e gelir ve Muâviye ile Ebü'l-Cehm'in kendisine talip olduğunu haber verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Muâviye malı olmayan yoksul birisidir; Ebü'l-Cehm ise kadınlara karşı pek şiddetlidir. O, sopasını sırtından hiç indirmez. Seni kendisini sevdiğim bir adamla evlendirsem ne dersin?" buyurarak

²⁷⁶ Erel, agt., s. 12.

²⁷⁷ Bakî b. Mahled'in listesinde verilen sayıdır (Ömerî, *age.*, s. 88).

²⁷⁸ S. Başaran, "Fâtıma bint Kays", *DİA*, Ankara, 1995, XII, 227.

²⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 373-374, r. 27100-27101; 411-412, r. 27323; 412, r. 27326; 413, r. 27431; 415, r. 27338; 416, r. 27343, 27345; 417, r. 27348, 27349; 415, r. 27340; 416, r. 27342, 27344, 27346; 411, r. 27320-27322; 413, r. 27332-27333; 412, r. 27324; 412, r. 27327-27328; 414, r. 27334-27335; 416, r. 27341, 27347; 412, r. 27329; 412, r. 27330; 414, r. 27336; 414-415, r. 27337; 415, r. 27339; Tayâlisî, III, 214-215, r. 1750.

Fâtıma'ya Üsâme b. Zeyd'le evlenmesini tavsiye eder. Başlangıçta isteksiz kabul ettiği bu evlilikten, sonrasında memnun olur.²⁸⁰

Hâlbuki boşanan kadınların evlerinden zorla çıkartılmamalarına dair ayet vardır.²⁸¹ Hz. Âişe'nin, Fâtıma'nın olaydan çıkardığı hükmü reddettiği bilgisi, rivayetlerin bazılarına eklidir.²⁸² Hz. Ömer'in de "Biz ezberlemiş yahut unutmuş olduğunu bilemediğimiz bir kadının sözünden dolayı Allah'ın kitabı ve Peygamberimizin sünnetini terk edemeyiz" diyerek bu hükmü kabul etmediği geçmektedir.²⁸³ Darekûtnî, ibaredeki "sünnetini terk edemeyiz" kısmının, ziyade olup sika râvilerin rivayetinde bulunmadığı, bu yüzden itibar olunamayacağı görüşündedir.²⁸⁴ Eşi Üsâme b. Zeyd'in ne zaman talak konusundaki durumunu anlatmaya başlasa elindekini ona fırlattığı da söylenmiştir.²⁸⁵

Ebû Hanife'nin ve Kûfe ekolünün görüşü ise bain talakla boşansa da kadının süknâ ve nafaka hakkının bulunduğudır. Rivayete dayanarak nafaka ve süknâ hakkı yoktur diyenlerinse, İmam Ahmed ve İbn Abbâs olduğu aktarılmaktadır. Bu rivayet sebebiyle bu konuyla ilgili ihtilaf sahabe döneminden beri vardır.²⁸⁶ İmam Şâfiî ve Mâlik'in içinde olduğu bir diğer grup ise ayete dayanarak süknâ hakkını kabul etmiş, rivayete dayanıp nafaka hakkını reddetmişlerdir. İmam Şâfiî, rivayetteki evinden çıkarılmayı, Fâtıma'nın, eşinin ailesine karşı dilinin uzun olmasından kaynaklanan özel

²⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 373, r. 27100; 411, r. 27320; 412, r. 27321, 27324; Tayâlisî, III, 214-215, r. 1750.

²⁸¹ Talâk sûresi, 1.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, VI, 416, r. 27341, 27347; Tayâlisî, III, 216-217, r. 1751.

²⁸³ Müslim, Talâk, 45; A. Çelik, "Hz. Ömer'in Hadisçiliği", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 2, (1995), s. 268.

²⁸⁴ Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyaü'l-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, VI, 287.

²⁸⁵ Beyhakî, *Sünen*, VII, 429; Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısırî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr: Meâni'l-Âsâr*, thk. İbrâhim Şemseddîn, 2. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2006, III, 68.

²⁸⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Sahîhu Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî: el-Minhâc fî Şerhi Sahîh-i Müslim b. Haccâc*, Matbaatu'l-Mısriyye ve Mektebetüha, Kahire, 1924, X, 95.

bir hüküm mesabesinde görmüştür.²⁸⁷ Rivayete dair yapılan bir değerlendirmede; reddeden, özel hüküm gören ve kabul edenlerin görüşleri ayrıntılı verilmektedir. Burada, *Kütüb-i Sitte* müellifi olan hadisçilerin de birbirinden farklı düşündükleri açığa çıkmaktadır.²⁸⁸ İmam Ahmed'in rivayetin birçok tekrarını eserine alması, görüşünü destekleyen tüm delilleri serdetme gayretine dayanabilir. Tekrarın çoğalmasaysa, ihtilafı konunun, rivayetler tedvin edilmeden önce, çokça sorulmasıyla bağlantılı olmalıdır. Yine de ihtilaf bitmemiştir. Aksi hükme delalet eden ayet varken muhalefetin sonlanması, imkânsız kabilindedir. Kanaatimiz, olaydaki uygulamanın, eşinin evinde güvenlikle kalamaması ve ailesiyle sözlü çekişmesi sebebiyle Fâtıma bnt. Kays'a özel olduğu; onunsa hükmü genel görüp görüşünü rivayete yansıttığıdır. Bu görüşü kabul edenlerin çıkması, meseleyi ihtilafı hâle getirmiş olmalıdır.

Fâtıma'nın diğer rivayeti ise Cessâse kıssasının anlatımıdır.²⁸⁹ Kıssa oldukça uzun, olağanüstü olaylar dizisine sahip, Deccal haberlerinden sayılan²⁹⁰ bir rivayettir. Müslim'de de geçen rivayeti, savunanlar da eleştirenler de olmuştur. Rivayet bir eserde farklı tarikleriyle ele alınıp değerlendirilmektedir. Ulaşılan sonuç, Resûlullah ile irtibatı olmayan İsrailî bir haber olduğudur. Kıssayı anlatan Temîm'in, Hristiyan-ken kıssayı dinlediği, Müslüman olduktan sonra Hz. Osman'ın öldürülmesinin ardından yaşanan karışık ortamda da anlattığı düşünülebilir.²⁹¹ Kurtarıcıya duyulan ihtiyaç, kıssaya ilgiyi arttırmış olmalıdır.

²⁸⁷ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi*, trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, tarihsiz, II, 336-337.

²⁸⁸ B. Erul, "Hadislerin Anlaşılması Meselesi", *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler)*, ed. Mehmet Bulut, DİB Yayınları, Ankara, 2004, s. 111-114.

²⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 374, r. 27102; 412, r. 27325; 418, r. 27350; Tayâlisî, III, 216-217, r. 1751.

²⁹⁰ Nevevî, *Minhâc*, XVIII, 79.

²⁹¹ Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, Umran Yayınları, İstanbul, 1996, s. 257-289.

Farklı altı rivayetini tespit ettik. Bunlar: Malda zekât dışında hak olduğu²⁹² ve malda zekât dışında hak olmadığı²⁹³ (Aslının “Malda zekât dışında hak vardır” olduğu, bazı nüshalarda yanlışlıkla rivayetin başında “ليس” ile geçtiği söylenmiştir²⁹⁴); takılarda zekât olduğu,²⁹⁵ Resûlullah’ın 70 miskal altın kolyeden zekât aldığı,²⁹⁶ altın takmaktan nehyettiği²⁹⁷ ve hayız dışında kanamasını sorması²⁹⁸ hakkındadır.

Ebû Seleme b. Abdurrahman, Şa‘bî, Ubeydullah b. Abdullah gibi tâbiînin ile-ri gelenlerinin de arasında bulunduğu farklı erkekler râvisi olarak geçmektedir.

Cessâse kıssası dışındaki rivayetleri, ahkâma dairdir. Rivayetlerinde geçen malda zekât dışında bir hak olduğu, takıya zekât gerektiği,²⁹⁹ belli ağırlıktaki altın kolyeden alınan zekâta dair örnekler birbirini doğrulamakta, takıda olsa zekât gerektiğini desteklemektedir. Rivayetlerinin bain talakla boşanan kadının nafaka ve süknâ hakkı, takıya zekâtın gerekliliği gibi ihtilafli meselelere dair oluşları, rivayetlerinin sayısını ve onun şöhretini arttırmıştır.

²⁹² Tirmizî, Zekât, 27. Tirmizî’den gelen bu rivayetle bir sonraki rivayet birbirinin zıddıdır. Tahkik notunda, İbn Mâce’deki rivayetin hatalı olmasının daha kuvvetli olduğu söylenmektedir.

²⁹³ İbn Mâce, Zekât, 3.

²⁹⁴ Irâkî, Ebû’l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. Hüseyin (ö. 806/1404), *Tarhu’t-Tesrîb fî Şerhi’t-Takrîb*, Dâru İhyai’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, tarihsiz, IV, 11. “Yoktur” manasını “ليس” ile kazanmaktadır.

²⁹⁵ Dârekutnî, *Sünen*, Zekât, 10, II, 107.

²⁹⁶ Dârekutnî, *Sünen*, Zekât, 10, II, 106.

²⁹⁷ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 404.

²⁹⁸ Nesâî, Tahâret, 126. Rivayet: Hz. Peygamber’e gelip hayız dışında kanaması olduğunu söyleyince “O, damardan gelen kandır. Hayzın başlayınca namazı bırak. Bitince kanı temizleyip gusül al, sonra namaz kıl!” buyurduğu.

²⁹⁹ Kadınların ziyneti olan altın takıya zekâtın gerekip gerekmediği ilk dönemden beri tartışmalıdır (Bkz. M. Erkal, “Zekât”, *DİA*, Ankara, 2013, XLIV, 200). Esmâ bnt. Ebî Bekir’in rivayetlerinde geçen kızlarının altın takılarına zekât vermediği rivayetiyle burada geçen rivayetlerde de ihtilaf görülmektedir.

3. Ümmü'd-Derdâ' Kübrâ

Ümmü Muhammed Hayre bnt. Ebî Hadred b. Umeyr el-Eslemiyye. Kadın sahabîlerden olup sahabî Ebü'd-Derdâ'nın, aynı künyeyle künyelenen iki kadınından, büyük olanıdır.³⁰⁰ Kadınların faziletli, zeki, görüş sahibi, ibadet ve taatlılerindendir. Hz. Osman zamanında, Şam'da eşinden iki yıl önce vefat etmiştir.³⁰¹

Ebü'd-Derdâ'nın Müslüman oluşu şöyle anlatılmaktadır: Bir gün evine geldiğinde putları kırılmış görür ve engel olmadığı için eşine kızar. Ümmü'd-Derdâ' ise "Eğer onların birine fayda veya zararı olsaydı, önce kendisinden zararı savar, fayda sağlardı!" diye cevap verince Müslüman olur.³⁰²

Bakî b. Mahled'in listesinde beş rivayeti olanlar arasındadır.³⁰³ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde dört rivayeti vardır.³⁰⁴ Rivayetleri: Yolda karşılaştıklarında Allah Resûlü'nün nereden geldiğini sormasına³⁰⁵ ve Müslüman sahillerinde nöbet tutmanın sevabına³⁰⁶ dairdir.

Farklı beş rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Güzel ahlakın teraziye ilk konulacak olduğu,³⁰⁷ öfkenin zararı,³⁰⁸ tedavi olmanın gereği,³⁰⁹ Müslümanın gıyabında Müslümana duasının kabulü,³¹⁰ içki içenin durumu³¹¹ hakkındadır.

³⁰⁰ A. Esra Şahyar, "Ümmü'd-Derdâ el-Eslemiyye", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 316.

³⁰¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 488-489.

³⁰² Zehebî, *Siyer*, II, 340.

³⁰³ Ömerî, *age.*, s. 206.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 361-362, r. 27038-27041.

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 361-362, 27038, 27039; 362, 27041. Rivayet: Yolda karşılaşınca Allah Resûlü nereden geldiğini sorduğu. "Hamamdan" cevabını alınca "Elbisesini –anasının evi dışına– çıkaran kadın, ancak Rahmân ile arasındaki örtüyü yırtar" dediği.

³⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 362, 27040. Rivayet: Müslümanların sahillerinden birinde üç günlük nöbet tutana, bir yıllık nöbet sevabı verileceği.

³⁰⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 253. Râvisi Meymûne bnt. Mihrân'ın Ümmü'd-Derdâ' Kübrâ'ya yetiştirmediği, rivayetin Ümmü'd-Derdâ' Suğrâ'dan, eşi Ebü'd-Derdâ' aracılığıyla olduğu söylenmiştir. İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah (ö. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebî Saîd Ömer b. Garame el-Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998, XXIX, 114. Rivayet: –"İlk teraziye konulacak –ya da teraziye konulacakların en faziletlisi– güzel ahlaklıdır" (Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 255).

³⁰⁸ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 254. Rivayet: Öfke zarar verir mi diye sorulunca "Evet, ağaca dışarıdan vurulan darbenin ağaca zarar verdiği gibi" dediği.

Rivayetleri, Müslümanlar için öğüt, müjde ve uyarı içeriklidir.

4. Âişe bnt. Kudâme³¹²

Âişe bnt. Kudâme b. Maz‘ûn b. Habîb; İbrâhim b. Muhammed b. Hâtîb ile evlendi. Kudâme, Osman, İbrâhim isimli çocukları oldu. Rivayetlerinin babasından olduğu söylenmiştir.³¹³ Annesiyle birlikte biat etmiş, bu olayı rivayet de etmiştir. Biat ettiği için Medine ehlinde sayılmasına İbn Hacer itiraz etmiş, söz konusu biatın Mekke’de yapıldığını, onun Osman b. Maz‘ûn’un kardeşi ve Mekkeli olduğunu söylemiştir.³¹⁴ Tercümesinde rivayetlerinden bahsedilmektedir.³¹⁵

Bakî b. Mahled’in listesinde iki rivayeti olanlardandır.³¹⁶ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde de iki rivayeti vardır. Rivayetleri: Kadınlardan ayet üzere³¹⁷ biat alınıp “gücümüz yettiğince” demelerinin istendiğine³¹⁸ ve ateşe giren Müslümanların kerametlerinin alındığına³¹⁹ dairdir.

Bu iki rivayette râvisi, oğlu Osman’dır.

-
- ³⁰⁹ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 254. Rivayet: “Allah hastalığı da şifasını da yarattı, tedavi olun!”
- ³¹⁰ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 255. Rivayet: Müslümanın, yanında olmayan Müslümana duasını kabul olunduğu, sağ taraftaki meleğin her duasına “Âmîn, aynısı senin için de!” dediği.
- ³¹¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXIX, 114. Rivayet: “Kim içki içerse Allah ondan 40 gün razı olmaz, ölürse kâfir olarak ölür.”
- ³¹² Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’de açılan başlıkta önce, annesinin adı Raita bnt. Süfyân geçer. Fakat rivayetler, aslen kızı Âişe bnt. Kudâme’ye dayandığı için, onun adına başlık açılması uygun görüldü.
- ³¹³ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 468.
- ³¹⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 351.
- ³¹⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 504; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 351.
- ³¹⁶ Ömerî, *age.*, s. 127.
- ³¹⁷ “Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemek, maruf hiçbir konuda Allah elçisine asi olmamak” (Mümtehine, 12).
- ³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 365, r. 27062. Tahkik notunda, Osman’ın râvisi olan oğlu Abdurrahman zayıf görülmüş, babasından münker rivayetleri olduğu söylenmiştir.
- ³¹⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 365, r. 27063. Keramet: iki gözü, görme duyusu. Bir önceki rivayetle senedi aynıdır. Rivayet: “Aziz olan Allah önce bir Müslümanın kerametini alır, sonra onu ateşe sokar.”

Farklı üç rivayetine ulaşabildik. Bunlar: Hz. Peygamber'in, vefat eden Osman b. Maz'ûn'u yanaklarından öptüğü,³²⁰ sel ve azgın deveden Allah'a sığındığı;³²¹ babası Kudâme b. Maz'ûn'un vefat tarihi³²² hakkındadır.

Babasının vefat tarihini bildiren rivayet hariç ulaştığımız rivayetleri; oğlu Osman'dan ondan da oğlu Abdurrahman'dan gelmektedir. Bu sened tenkit edilmiştir.

5. Ümmü Hâlid bnt. Hâlid b. Saîd

Ümmü Hâlid, Eme bnt. Hâlid b. Saîd el-Kureşîyye el-Ümeviyye. Adı Eme olmakla birlikte, oğlu Hâlid doğduktan sonra künyesiyle tanınmıştır. Babası, Hâlid b. Saîd, ilk Müslümanlardan ve Resûl-i Ekrem'in kâtiplerindendir. Annesi de ilk Müslümanlardan Ümeyme,³²³ bazı kaynaklarda Humeyme'dir.³²⁴ Ailesi Habeşistan'a hicret etti; o ve kardeşi Saîd orada doğdu. Zübeyr b. Avvâm ile evlendi, ondan Hâlid ve Amr isimli oğulları oldu.³²⁵ İlk Müslümanlardan olup İslam yolunda sıkıntılara göğüs geren bu aileye, Hz. Peygamber'in iltifatlarından birisi, Ümmü Hâlid'e hediye ettiği elbisedir. İki rivayetinden birisinin konusu da budur. Hatta elbiseyi hediye etmek için onu yanına çağırılmış, üzerine giydirip iltifat ve dua etmiştir.³²⁶ Sırtındaki peygamberlik mührüne de bu esnada dokunduğu geçmektedir.³²⁷ Öyle ki Ümmü Hâlid, bu olayla meşhur olup tanınmıştır.

³²⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 343. Abdurrahman babası, Âişe'nin oğlu Osman'dan.

³²¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 344. Abdurrahman babası, Âişe'nin oğlu Osman'dan. Rivayet: "İki körün şerrinden Allah'a sığınırım!" buyurunca "Onlar nedir?" diye sorulduğu. "Sel ve azgın, saldırgan deve" dediği.

³²² Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, Ma'rifetü's-Sahâbe, III, 379.

³²³ Aynur Uraler, "Ümmü Hâlid", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 320.

³²⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 234. Zayıf görüş olarak bu isme yer veren kaynaklar: İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 353; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 401.

³²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 234; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 353.

³²⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 234; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3493.

³²⁷ Buhârî, *Cihâd*, 188; Edeb, 17.

Bakî b. Mahled'in listesinde yedi rivayeti olanlardandır.³²⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsne'd*'inde üç rivayeti vardır.³²⁹ Rivayetleri: Ona hediye edilen elbiseye³³⁰ ve Hz. Peygamber'in, kabir azabından Allah'a sığındığına³³¹ dairdir.

Mizzî üç râvisini saymaktadır.³³² İkisi, ya eşinin ya da kendisinin köleleri olan kardeşlerdir.³³³

Farklı rivayeti, aslen elbise hediye edilmesi olayının devamında gelişmiştir; fakat Ahmed b. Hanbel'in *Müsne'd*'inde geçmez. Babasıyla Hz. Peygamber'in yanına girdiklerinde sırtındaki peygamberlik mührüyle oynadığı, babası engellemek isteyen- ce Resûlullah'ın "Onu bırak!" dediğine³³⁴ dairdir.

Rivayetleri, Müslümanların ilklerinden olan ailesine ve ona, Hz. Peygamber'in iltifat edip yakınlık göstermesini anlatmaktadır.

6. Huzeyfe'nin Kız Kardeşi

İsmi Havle bnt. Yemân³³⁵ ya da Fâtıma bnt. Yemân'dır.³³⁶ Biat edenlerdendir. Huzeyfe b. Yemân'ın kardeşi, Ebû Ubeyde'nin halasıdır.³³⁷ Hayber'de ganimetten, erkeklerle eşit pay verilen kadınlardandır.³³⁸

³²⁸ Ömerî, *age.*, s. 102.

³²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 364-365, r. 27056-20758.

³³⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 364-365, r. 27057. Rivayet: Getirilen desenli bir elbiseyi, "Buna kimin layık olduğunu düşünüyorsunuz?" diye sorduktan sonra, Ümmü Hâlid'i çağırıp üzerine giydir- diği. "Eskitesin, yenisini giyesin!" duasını birkaç kez tekrar ettiği. "Güzel, güzel! Ya Ümmü Hâlid!" dediği.

³³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 364, r. 27056; 365, r. 27058. Râvisi Mûsâ b. Ukbe'dir.

³³² Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 129.

³³³ Mûsâ b. Ukbe (Zehebî, *Siyer*, VI, 114) ve İbrâhim b. Ukbe (Mizzî, *Kemâl*, II, 152).

³³⁴ Buhârî, Cihâd, 188; Edeb, 17; Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 95.

³³⁵ Ezdî, Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed Mevsilî Ebû'l-Feth (ö. 374/985), *Esmâu men Yu'ref bi- Künyetihi min Ashâbi Resûlillah*, thk. Ebû Abdurrahman İkbâl Ah İshâk, Dâru's-Selefiyye, Bombay, 1989, s. 71; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 393; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 447; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 287.

³³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 325.

³³⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 325.

³³⁸ İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, I, 189.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde beş rivayeti vardır.³³⁹ Rivayetleri: Kadınların altınla süslenmemesine³⁴⁰ ve en ağır imtihana peygamberlerin maruz kaldığına³⁴¹ dairdir.

Râvileri, yeğeni Ubeyde ve Rib'î'nin kadını denilen, mechûl bir kadındır. Mizzî de râvisi olarak bu iki ismi saymıştır.³⁴² Tespit ettiğimiz tek farklı rivayeti ise kadın meclislerinde, vefat için toplananlar hariç, hayır olmadığı, çok konuşulduğu hakkındadır.³⁴³ Kadınlara verilen öğütleri rivayet etmiştir.

7. Cüdâme bnt. Vehb Esediyye

İsminin Cüzâme ya da Cüddâme şeklinde de kaydedildiği, doğrusunun Cüdâme olduğu, babasının Ukkâşe b. Mihsan'ın kardeşi Vehb b. Mihsan olduğu söylenmiştir.³⁴⁴ Mekke'de Müslüman oldu. Biat etti ve kavmiyle hicret etti. Eşi Üneyse b. Katâde b. Rabîa'dır.³⁴⁵ Eşi Bedir'e katılmış, Uhud'da şehit olmuştur. Ukkâşe b. Mihsan'ın anne bir kardeşi olduğu da geçmektedir.³⁴⁶

Bakî b. Mahled'in listesinde iki rivayeti olanlar arasındadır.³⁴⁷ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde beş rivayeti vardır.³⁴⁸ Rivayetleri, Allah Resûlü insanlar

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 357-358, r. 27011-27013, 369, r. 27078-27079.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 357, r. 27011; 358, r. 27012, 27013; 369, r. 27078. Rivayet: "Ey kadınlar topluluğu! Sizin süslenmeniz için gümüş kâfi değil mi? Altınla süslenip onu gösteren kadın, mutlaka azap olunur!"

³⁴¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 369, r. 27079. Rivayet: Hastalığında yanına gittiklerinde, ateşinin şiddetinden hurma ağacına kırba astırıp damlayan suyun altına uzandığını görürler. "Şifa için dua etsen!" dediklerinde, "İnsanlar içinde en ağır belaya maruz kalanlar peygamberlerdir. Sonra – yaşantı olarak– onlara yakınlar; sonra onlara yakınlar" cevabını verir.

³⁴² Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 266.

³⁴³ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 246.

³⁴⁴ Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185), *er-Ravzû'l-Ünüf fi Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekil, Dârü'n-Nasr, Kahire, 1969, IV, 167-168.

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 414.

³⁴⁶ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 141.

³⁴⁷ Ömerî, *age.*, s. 127; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 348.

³⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 361, r. 27034-27037; 434, r. 27447.

içinde konuşurken art arda sorulan emzikli kadınla cinsi münasebet³⁴⁹ ve azil³⁵⁰ sorularına verdiği cevaplardır ve bir arada da rivayet edilmiştir.³⁵¹ *Müsned*'de ayrı rivayetler olarak geçmektedir. Râvisi Hz. Âişe'dir.

Râvisi olarak Hz. Âişe geçmektedir.³⁵² Hakkında ulaşılan bilgi azdır. Rivayetlerinin bulunmasıyla kaynaklarda ismi geçmiş gibidir.

8. Ümmü Varaka

Ümmü Varaka bnt. Abdullah b. Hâris el-Ensâriyye. Biat edenlerdendir.³⁵³ Resûlullah onu ziyaret ederdi ve “Şehide” diye isimlendirdi. Kur'an'ı topladığı söylenmektedir. Hz. Peygamber Bedir'e giderken “İzin ver de sizinle geleyim! Yaralılarınızı, hastalarınızı tedavi ederim. Allah'tan beni şehitliğe ulaştırmasını umarım!” dediği geçmektedir.³⁵⁴ Kur'an okurdu. Onun için “Şehide'yi ziyarete gidelim!” buyururdu.³⁵⁵ Evinde imamlık yapmasına izin verildiğine müezzininin bulunduğu dair, *Müsned*'de de geçen bir rivayeti³⁵⁶ mevcuttur. Bu rivayete dayanarak kadınların, erkeklerin de bulunduğu cemaate imamlık yapabileceği görüşünü savunanlar olmuşsa da bu görüş genel kabul görmemiştir. İki rivayeti olduğu söylenir.³⁵⁷

İmamlık yapmasına dair rivayetinin râvisi, mechûl bir kadındır.³⁵⁸ Diğer rivayet Hz. Peygamber'in Bedir Gazvesi'ne katılma isteğine cevaben, evinde kalmasını,

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 361, r. 27034-27035; 434, r. 27447. Rivayet: “Emzikli kadınla cinsi münasebeti yasaklamaya niyet ettim de Rum ve Farşlıların bunu yaptığını ve çocuklarının zarar görmediğini hatırlayıp vaz geçtim” dediği.

³⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 361, r. 27036-27037. Rivayet: Azilden sorulunca “Gizli bir kız çocuğunun diri diri gömülmesi gibidir” buyurduğu.

³⁵¹ Müslim, Nikâh, 24; İbn Mâce, Nikâh, 61; Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 209.

³⁵² Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 141.

³⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 457.

³⁵⁴ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3573.

³⁵⁵ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 519.

³⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 405, r. 27283.

³⁵⁷ A. Tahir Dayhan, “Ümmü Varaka”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 333. Bakî b. Mahled'in listesinde verilen sayıdır (Ömerî, *age.*, s. 127).

³⁵⁸ Velîd b. Abdullah'ın ninesi. Tahkik notu mechûl demektir.

Allah'ın ona şehitlik nasip edeceğini söylediğine dairdir. Hz. Ömer zamanında müdebber kıldığı köleleri tarafından öldürüldüğü de bu rivayette geçmektedir.³⁵⁹ Rivayet, bir önceki rivayetteki mechûl kadından ve Abdurrahman b. Hallâd isimli mechûl bir kişiden rivayet edilmiştir.³⁶⁰

Mizzî, rivayetlerini Velîd b. Abdullah'ın rivayet ettiğini, fakat onun rivayetleri aldığı kişinin ihtilaflı olduğunu söylemektedir. Velîd ninesinden, ninesinin annesi Ümmü Varaka'dan veya ninesi Leylâ bnt. Mâlik'ten, o da babasından, babası da Ümmü Varaka'dan veya Abdurrahman b. Hallâd'dan veya Abdurrahman b. Hallâd'dan o da babasından şeklinde sıralamaktadır.³⁶¹ Râvisi tanınmadığından, kim olduğu ihtilaflı kalmış olabilir. Sayılan iki râvisinin de mübhem oluşu ve erken vefat tarihi rivayetlerini sınırlamışsa da Allah Resûlü'nün iltifatına mazhar, güzide bir kadın olduğu anlaşılmaktadır.

9. Ümmü Ma'kıl

Biat eden kadınlardandır.³⁶² Bakî b. Mahled'in listesinde 10 rivayeti olanlar arasındadır.³⁶³ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde 10, Tayâlisî'de tek rivayeti vardır. Rivayetleri: Hacca gidemeyince hac yerine geçecek ameli sorduğu³⁶⁴ ve ihtiyaç giderirken kibleye dönmek gerektiği³⁶⁵ hakkındadır.

³⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 405, 27282.

³⁶⁰ Rivayetin tahkik notu.

³⁶¹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 391.

³⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 295.

³⁶³ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 285.

³⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 375, r. 27106-27107; 405-406, r. 27285-27291; Tayâlisî, III, 238, r. 1767. Oğlu dışındaki râvisi, Mervân'ın elçisi, mübhemdir. Rivayet: Hac yapmak istediği fakat tek develeri Allah yolunda adandığı için, bazı tariklerde oğluyla eşi o deveyle gittiği için yapamadığı. Deve ona verildiğinde yaşlandığı için hacca gidemeyeceğini söyleyip, hac yerine geçecek ameli sorduğu. "Ramazanda umre yapsın, ramazan umresi hac gibidir" cevabını aldığı.

³⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 406, 27292. Râvisi, tahkik notunda mechûl denilen, Sa'lebe'nin kölesi Ebû Zeyd. Rivayet: İhtiyaç giderirken, büyük-küçük, kibleye dönmekten nehyettiği.

Râvilerinden biri, oğludur.³⁶⁶ Kalan iki râvisinin biri mechûl, diğeri mübhemdir.

Farklı rivayeti tespit edilemedi. Ramazan umresi rivayetinin Allah Resûlü'nün ona neden Vedâ Haccı'na katılmadığını sorduğu tariki de mevcuttu.³⁶⁷ Onun tanınmasını sağlayan rivayetleridir diyebiliriz.

10. Ümmü Eyyûb

Ümmü Eyyûb bnt. Kays Ensâriyye Hazreciyye. Meşhur sahabî Ebû Eyyûb'ün eşiştir.³⁶⁸ Biat eden kadınlardandır.³⁶⁹ Hz. Peygamber, onun için “Boşamak günahtır” demiştir.³⁷⁰ İfk hadisesi konuşulurken eşiyle, kendilerinin yapmayacağı bir şeyi, daha hayırlı gördükleri Âişe validemizin asla yapmayacağını, bunun bir yalan olduğunu söylemişlerdir.³⁷¹

Rivayetleri: Allah Resûlü'nün soğan kokan yemekten yemediği³⁷² ve Kur'an'ın yedi harf üzere indirildiği³⁷³ hakkındadır.

D- TEK RİVAYETİ OLANLAR

İki *Müsned*'de rivayeti olan kadın sahabeden, tekrarsızda rivayeti teke düşenlerin sayısı elliye geçmektedir. Bu kadınların adları ve haklarında ulaşılan bilgilere bu bölümde yer verildi. Eğer kaynaklarda râvinin farklı rivayetine rastlanılırsa bunlara-

³⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 375, r. 27106; 405, r. 27285, 27287, 27290; 406, r. 27291.

³⁶⁷ Ebû Dâvûd, Menâsik, 80.

³⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 568.

³⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 362.

³⁷⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3471.

³⁷¹ Vâkîdî, *Meğâzî*, II, 434-435.

³⁷² Ahmed b. Hanbel, VI, 433, r. 27442; 462, r. 27622. Rivayet: Allah Resûlü'nün soğan kokan yemekten yemeyip yanındakilere “Siz yiyin, ben sizden biri gibi değilim, arkadaşşıma eziyet etmekten çekinirim” dediği.

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 433, r. 27443; 463, r. 27623.

da değinildi. Akraba haricî kadın sahabenin rivayetlerinin değerlendirilmesi ve konulara göre rivayetlerinin sıralaması ise toplu olarak yapıldı.

1- Ümmü Eymen

Bereke bnt. Sa‘lebe b. Amr. Künyesiyle meşhurdur. Habeşlidir. Resûlullah’ın dadısı olarak bilinen Ümmü Eymen, ilk Müslümanlardandır. Biat etti, Habeşistan ve Medine olmak üzere iki kere hicret etti. Hz. Peygamber’e babasından kalan miras arasındadır. Onun için “Annemden sonra annemdir” demiştir.³⁷⁴ Hz. Hatice ile evlenince onu azat etti. Ya da babası onu azat etmişti.³⁷⁵ Ubeyd b. Zeyd ile evlendi ve Eymen isimli oğlu oldu. Uhud’a ve Hayber’e katıldı.

Hz. Peygamber ona, “Ey anneciğim” diye seslenirdi. Ona bakıp “Bu, ehl-i beytimden geriye kalan kimsedir” derdi. Ziyaretine giderdi. “Kim cennet ehlinde bir kadınla evlenmekten hoşlanırsa Ümmü Eymen ile evlensin!” diyerek onunla evlenmeyi teşvik etti. Zeyd b. Hârise onunla evlendi ve Üsâme doğdu. “Seni dişi deve yavrusuna bindireyim!” deyip “Beni taşımaz, istemiyorum” dese de “Seni dişi deve yavrusundan başkasına bindirmem!” diyerek ona latife etti. Bir başka latifesi ise Hendek Savaşı’nda dilindeki pelteklik sebebiyle “Allah ayaklarınızı sabit kılsın!” yerine “Allah ayaklarınızı hareketsiz kılsın!” demesi üzerine; “Sen sus ey Ümmü Eymen, senin dilin peltektir!” demesidir.³⁷⁶ Hz. Peygamber vefat edince “Göklerden haber kesildi!” ve Hz. Ömer şehit edilince “İslam güç kaybetti!” diye ağlamıştır.³⁷⁷

³⁷⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 356.

³⁷⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 567.

³⁷⁶ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 225; Zehebî, *Siyer*, II, 225.

³⁷⁷ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 223-225.

Vefat tarihi ihtilaflı olmakla birlikte verilen en geç tarih, Hz. Osman'ın hilafetinin ilk yıllarıdır. Muhtemelen erken tarihli vefatı, Resûlullah'a yakınlığına rağmen rivayetinin az sayıda olmasının temel sebebidir. Râvisi Mekhûl için “semâi yok” denilmektedir. İki veya beş rivayeti olduğu söylenmiştir.³⁷⁸ Bakî b. Mahled'in listesinde beş rivayeti olanlar arasındadır.³⁷⁹

Rivayeti: “Namazı kasten terk etme, kim namazı kasten terk ederse Allah ve Resûlü'nün zimmetinden çıkmıştır!”³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki bu tek rivayetinin râvisi, Mekhûl'dür. Mizzî, Enes b. Mâlik'in (ra) de aralarında olduğu üç erkek râvisini sayar.³⁸¹

Farklı 10 rivayetini tespit ettik. Bunlar: Hz. Peygamber'in; Ehl-i beytine “İşkence edilseniz, yakılsanız bile Allah'a şirk koşmayın! Anne-babanıza itaat edin!..” şeklinde başlayan vasiyeti,³⁸² hayızlıyken mescitten seccadeyi uzatmasını istediği,³⁸³ Hz. Ali'yi, Hz. Fâtıma ile evlendirdiğinde, “Ben gelmeden eşinin yanına girme!” dediği,³⁸⁴ bir kalkandan değersiz şey için el kesilmeyeceğini³⁸⁵ ve asıl hâkimin, mide ve fercine hâkim olan olduğunu³⁸⁶ söylediği rivayetlerdir. Bir gün Hz. Peygamber'e ekmek yapmak için un eleyip kabuğunu ayırır. Hamuru yoğururken onu gören Peygamberimiz “Bu ne?” diye soruncaelediğim un diye cevap verir. O ise ayırdığı kabuklu kısmı hamura katarak tekrar yoğurmasını söyler.³⁸⁷ Kadın mevtanın tabuta

³⁷⁸ B. Erul, “Ümmü Eymen”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 317.

³⁷⁹ Ömerî, *age.*, s. 106.

³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 421, r. 27364.

³⁸¹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 329.

³⁸² Beyhakî, *Sünen*, Kasem ve Nüşûz, XV, 148, r. 14893. Râvisi, Mekhûl'dür. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* rivayeti de geçmektedir.

³⁸³ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 87-88.

³⁸⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 91.

³⁸⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 88.

³⁸⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 89.

³⁸⁷ İbn Mâce, *Et'ime*, 44.

konmasını onun istediği,³⁸⁸ Hz. Ömer şehit edilince İslamın güç kaybettiğini düşündüğü,³⁸⁹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra ağlayınca neden ağladığının sorulduğu "Göklerden haber kesildi diye ağlıyorum" cevabını verdiği³⁹⁰ ve yanlışlıkla Nebî'nin (as) idrarını içmesi³⁹¹ de merviyatındandır.

Hz. Peygamber'in ailesi içinde sayılabilecek olan Ümmü Eymen'in, ondan duyduğu hüküm ve tavsiyelerin birkaçını anlattığı, görüşlerinin isabet ve hikmetli olduğu anlaşılmaktadır.

2-a- Selmâ (Nebî'nin Hizmetçisi)

Ümmü Râfi' Selmâ. Hz. Peygamber'in âzatl kölesi Ebû Râfi''in hanımı olup adı ve künyesi dışında nesebine dair bilgi yoktur. Bu evlilikten Râfi', Hasan, Ubeydullah (Abdullah), Mu'temir (Mugîre), Ali ve Selmâ adlarında altı çocukları doğdu. Peygamberimizin veya halası Safiyye bnt. Abdülmuttalib'in kölesidir. Peygamberimizin kızı Hz. Fâtıma ve oğlu İbrâhim'in defîn işlemlerine, Hayber Gazvesi'ne katıldı.³⁹² Ümmü Râfi', hem Resûl-i Ekrem'e ve ailesine hizmet etmesi hem de ebelik ve hemşirelik yapmasıyla meşhurdur. Hz. Peygamber'in bütün çocuklarının ebesi³⁹³ ve sütannesi olmuştur. Hz. Fâtıma'nın çocuklarının ebesi de odur.³⁹⁴ Tüm doğumlarında Hz. Hatice'nin yanında olması, bizzat Peygamberimizin kölesi olduğu görüşünü destekler. Eşi kendisine vurunca durumu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiği, onun Ebû Râfi''den davranışının sebebini sorduğuna dair olayın anlatımı Âişe vali-

³⁸⁸ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Cenazeler, LVI, 7, 193, r. 11277.

³⁸⁹ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 86.

³⁹⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 88.

³⁹¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 89-90.

³⁹² İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 418.

³⁹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 181.

³⁹⁴ Mehmet Eren, "Ümmü Râfi'", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 327.

demizin rivayetlerinde geçmektedir. Selmâ'nın haklılığını anlayan Hz. Peygamber, Ebû Râfi'ye eşine vurmamasını söylemiştir.³⁹⁵

Bakî b. Mahled'in listesine göre yedi rivayeti vardır.³⁹⁶ Rivayeti: Hz. Peygamber'in; başından şikâyeti olana hacamatı, ayaklarından şikâyeti olana kınayı mutlaka tavsiyesi ettiğine dairdir.³⁹⁷ Râvisi torunudur.³⁹⁸

Farklı dokuz rivayetini tespit ettik. Bunlar: Hz. Peygamber'in bir yeri yaralansa veya diken batsa üzerine kına koyduğu,³⁹⁹ yemeğin ortasından alınmasından hoşlanmadığı,⁴⁰⁰ besmeleyle başlayıp önünden yenilmesini istediği,⁴⁰¹ "İçinde kuru hurma olmayan bir ev, içinde yemek olmayan bir ev gibidir"⁴⁰² ve kendisine çok uzun olmayacak kelimeler öğretmesini isteyince "10 kez 'Allahu ekber' de. Allah 'Bu benim için' der. 10 kez 'Sübhanallah' de. Allah 'Bu benim için' der. Sonra 'Allahummeğfirli' de. Allah 'Bağışladım' der. 10 kez söylersen o da 'bağışladım' der"⁴⁰³ dediği, eşi Ebû Râfi'ye koyun kestirdiği⁴⁰⁴ ve onu köpekleri öldürmek için gönderdiği,⁴⁰⁵ bir de bir gün "Şimdi cennet ehlinde biri çıkagelecek!" dediği⁴⁰⁶ rivayetlerindendir. Anlattığı bir olaysa şöyledir: Hz. Hasan, Abdullah b. Abbâs ve Abdullah b. Ca'fer ziyaretine gidip ondan Hz. Peygamber'in sevdiği bir yemeği yapmasını isterler. "Evlatlarım, siz bugün o yemekleri beğenmezsiniz" dediği hâlde

³⁹⁵ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 478-479.

³⁹⁶ Ömerî, *age.*, s. 102.

³⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 462, r. 27617.

³⁹⁸ Eyyûb b. Hasan b. Ali b. Ebî Râfi', bir önceki maddede geçen Ümmü Selmâ'nın oğlu, Ali b. Ebî Râfi''in torunu.

³⁹⁹ İbn Mâce, Tıb, 29.

⁴⁰⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 298.

⁴⁰¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 300. Rivayet: Bir gün pişirdiği yemeği ashabıyla birlikte yerler, artar. Yanına bir bedevi uğrar. Ona ikram eder. O, hemen elini uzatıp hepsini alınca bırakmasını, besmeleyle başlayıp alt taraftan alarak yemesini, bu şekilde doyacağını söyler. Dedikini yapınca doyar ve artar.

⁴⁰² İbn Mâce, Et'ime, 38. Bir tarikte "ehli açtır" Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 299.

⁴⁰³ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 302.

⁴⁰⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 300-301.

⁴⁰⁵ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 299.

⁴⁰⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 301. Rivayetin devamı: Ardından bir ses duydum. Gelen Hz. Ali'ydi.

ısrar ederler. Bunun üzerine arpadan un yapıp eler, ekmek pişirir. Zeytinyağı ekler. Üzerine biber serpip onlara getirir.⁴⁰⁷

Rivayetleri içinde, tıbb-ı nebevî, günlük yeme-içme alışkanlığına ve tavsiyelerine dair olanlar çoğunluktadır. Konular onun ebe-hemşire oluşuyla da bağlantılıdır.

2-b- Ümmü Selmâ

Ebû Râfi‘in eşi denilmekte ve Ahmed b. Hanbel’den gelen rivayetine işaret edilmektedir.⁴⁰⁸ Bir önceki isim olarak geçen “Selmâ Ümmü Râfi‘” ile aynı kişidir.⁴⁰⁹ Rivayet için yapılan, muhtemelen râvi hatasıyla “Annesi Selmâ’dan” yerine “Ümmü Selmâ’dan” dendiği yorumu,⁴¹⁰ doğru olabilir. Kaynaklarda da Ümmü Selmâ adlı sahabî kadına dair bir bilgiye ulaşılmadı. Bu sebeple arka arkaya gelen bu iki ismi, bir kişi kabul edilip tek numara verildi.

Rivayeti: Hz. Fâtıma vefat ettiği hastalığa yakalandığında ona bakmaktadır. Vefat edeceği gün ondan su isteyip yardımıyla yıkanmasını, temiz kıyafetler giyip kibleye doğru uzanarak öleceğini söylemesini, üstünün açılmamasını tembih ettiğini anlatır.⁴¹¹ Râvisi oğludur. Rivayetin zayıf olduğu belirtilmiş, hatta mevzûât kitaplarına girmiştir.⁴¹²

⁴⁰⁷ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 299.

⁴⁰⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, III, 3508; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 590.

⁴⁰⁹ İbn Hacer, Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Telhîsü’l-Habîr fî Tahrîci Ehâdisi’r-Râfi‘iyyi’l-Kebîr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 327.

⁴¹⁰ 27615 nolu rivayetin tahkik notu.

⁴¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 361-362, r. 27615-27616.

⁴¹² İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 277.

3- Ümmü Umâre, Nesîbe bnt. Kâ'b

Nesîbe bnt. Kâ'b b. Amr.⁴¹³ Annesi er-Rebâb bnt. Abdullah'tır. Zeyd b. Âsım ile evlendi, Abdullah ve Habîb isimli oğulları oldu. Gaziyye b. Amr ile evliliğinden de Temîm ve Havle isimli çocukları oldu. Biat edenlerdendir. Akabe Biatı'na katılan iki kadından biriydi. Uhud, Hudeybiye, Hayber, Yemâme gazvelerine, Rıdvân Biatı ve Kaza umresine katıldı.⁴¹⁴ Uhud'da hezimet sonrası karışıklıkta Allah Resûlü'nün önünde savaştı.⁴¹⁵ Eşi ve oğluyla birlikte, onu savunan yaklaşık on kişilik grup içindeydi. Firar edenlerin arkasından "Bu ne âdetidir? Size ne olmuştaki kaçırıyorsunuz?" diye seslendi.⁴¹⁶ Hz. Peygamber, aldığı yaralardan ötürü kazandığı mevkiin üstünlüğü hakkında onu övdü. Cennete yanında olmak için dua isteyince, onun için dua etti.⁴¹⁷ Hudeybiye'de bulundu. Beyt'i tavafı bitirdikten sonra bineği üzerinde rüknü selamlayan Allah Resûlü'nün ve önünde Abdullah b. Revâha'nın "Kâfir oğulları, onun yolundan çekilin; Ben onun Resûl olduğuna şahidim; Hakikat ve tüm hayırlar onun yolundadır ..." diye şiir okumasının gözünün önünde olduğunu söyledi.⁴¹⁸ Hz. Ömer'in hilafetinin ilk dönemlerinde vefat ettiği geçmektedir.⁴¹⁹

Bakî b. Mahled'in listesine göre iki rivayeti vardır.⁴²⁰ İki *Müsned*'deki tekrarlı tek rivayeti şöyledir: Evine gelen Hz. Peygamber'e ikramda bulunur. Kendisi⁴²¹ yemeyince "Sana ne oldu ki?" diye sorar. "Oruçluyum" deyince "Oruçlu olan bir kimse yoktur ki yanında oruçsuz kişiler yemek yerken kalkıncaya kadar, melekler

⁴¹³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, ismini "Lüsîbe" şeklinde tespit eder (Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3442). Bu bilgiye başka bir kaynakta rastlayamadık.

⁴¹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 412; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 457.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, *Sîre*, III, 86-87.

⁴¹⁶ Vâkıdî, *Meğâzî*, III, 903.

⁴¹⁷ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 273-274.

⁴¹⁸ Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, I, 303, r. 627.

⁴¹⁹ Halit Özkan, "Ümmü Umâre", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 332.

⁴²⁰ Ömerî, *age.*, s. 126; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 343.

⁴²¹ Oruçlu olduğu için yemeyen kişi, bazı tariklerde Hz. Peygamber'in yanındaki diğer kişiyken bazılarında bizzat Ümmü Umâre'dir.

ona dua etmesin” buyurur.⁴²² Râvisi; yeğeni veya torunu Habîb b. Zeyd’in kölesi, mechûl denilen Leylâ’dır.⁴²³ Mizzî, torunu Abbâd b. Temîm, yeğeni Hâris b. Abdullah’ı râvileri arasında sayar ve Leylâ için kölesi der.⁴²⁴

Farklı iki rivayetini tespit edebildik. Bunlar: Hz. Peygamber’in üç müd miktarı suyla abdest aldığı⁴²⁵ ve Kur’an’da her şeyin erkekler için olduğunu söylemesi üzerine Ahzâb sûresindeki “Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, Mümin erkekler ve Mümin kadınlar ...” ayetinin indiği⁴²⁶ hakkındadır.

İlk Müslümanlardan olan bu kadının erken vefatı, rivayet imkânını sınırlamış olmalıdır.

4- Sehle bnt. Süheyl

Sehle bnt. Süheyl b. Amr. Annesi Fâtıma bnt. Abdüluzza’dır. İlk Müslümanlardandı. Biat etti, eşi Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rabîa ile Habeşistan’a ilk hicret eden gruba katıldı, orada oğlu Muhammed’i doğurdu. Ebû Huzeyfe’den sonra evlendiği Abdullah b. Esved b. Amr’dan Selî; Şemmâh b. Saîd’den Âmir; Abdurrahman b. Avf’tan Sâlim isimli oğulları oldu.⁴²⁷

Bakî b. Mahled’in listesinde iki rivayeti olanlardandır.⁴²⁸ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde tek rivayeti vardır.⁴²⁹ Rivayeti: Hz. Peygamber’e, eşi Ebû Huzeyfe’nin âzatlâ evlatlığı Sâlim’in, sakalları çıkmış bir genç olduğu hâlde yanına girdiğini, eşinin bundan rahatsız olduğunu hissettiğini anlatır. O, Sâlim’i emzirmesini söyleyince

⁴²² Ahmed b. Hanbel, VI, 365, r. 27059-27061; 439, r. 27472, 27473; Tayâlisî, III, s. 244, r. 1771.

⁴²³ 27059 nolu rivayetin tahkik notu.

⁴²⁴ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 372.

⁴²⁵ Ebû Dâvûd, Tahâre, 44. Torunundan.

⁴²⁶ Tirmizî, Tefsîr, 34.

⁴²⁷ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 270.

⁴²⁸ Ömerî, *age.*, s. 126, İbn Hazm, *Esmâ*, s. 343.

⁴²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 356, r. 27005. 24108 nolu rivayetin tahkik notuna göre, Âişe müsnedinde de yer alan rivayet, aslen Hz. Âişe’den gelmektedir; yanlışlıkla Âişe düşürülmüş ve Sehle’ye nispet edilmiştir. Râvisi de Âişe validemizin yeğeni, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir’dır.

“Sakaları çıkmışken mi?” der. Tekrar “Onu emzir” buyurur. Böylece evlatlıkla ilgili hükümler inene kadar evlat saydıkları gencin, hüküm indikten sonraki konumu, süt evlatlığına çevrilmiş olacaktır. Bu hüküm, yanlarına rahat girebilmesi için verilmiş bir ruhsattır.

Farklı iki rivayetine ulaşabildik. İhtilam olan kadının gusül gerekir mi diye sorup “Evet, ıslaklık olursa”⁴³⁰ ve kocasının şefkatine dair bir şey uyduran kadının durumu sorup “Dünyalık bir şeydir, ahirette karşılığı alçalmaz” cevabını⁴³¹ aldığıdır.

Üç rivayeti de Allah Resûlü’ne sorduğu soruların cevaplarına dairdir. Evlatlık genci emzirmesine dair hüküm, meşhurdur. Âişe validemiz de bu olayı rivayet etmiş ve hükmü genele şamil kılmıştır. Fakat, başta diğer validelerimiz tarafından olmak üzere⁴³² bu görüşüne itiraz edilmiştir. Evlatlık müessesesine açılım getirebilecek bu hüküm, tarihte tercih edilen görüş olmamıştır. Yetim hakkına ilk çıkış anından itibaren dikkat çeken, onlara iyilik yapmayı öven İslam dini adına, Hz. Peygamber’in getirdiği bu kolaylık ihmal edilmemelidir.

5- Selâme bnt. Hür

Kabilesi ihtilaflıdır. Cu‘fiyye,⁴³³ Ezdiyye,⁴³⁴ Esediyye,⁴³⁵ Fezâriyye⁴³⁶ denilmektedir. Haraşe’nin kardeşidir. Müslüman olduğu ve bir rivayetinin⁴³⁷ veya

⁴³⁰ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 296.

⁴³¹ Taberânî, *Mu‘cemü’l-Evsat*, IX, 284.

⁴³² Ahmed b. Hanbel, VI, 270-271.

⁴³³ Ebû Nuaym el-İsfahânî ilk bu nisbeyi verir (*Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, III, 3357).

⁴³⁴ İbnü’l-Esîr ilk bu nisbeyi verir (İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 476).

⁴³⁵ İbn Abdilber ilk bu nisbeyi verir (İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 416)

⁴³⁶ İbn Hacer ilk bu nisbeyi verir. Rivayetini de bu nisbeyi doğrulayan bilgiyi de aktaran tarikten verir (İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 323).

⁴³⁷ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 309.

rivayetlerinin⁴³⁸ bulunduğu söylenmektedir. Rivayetinden İslam'ın ilk dönemlerinde Müslüman olduğu ve şehadet ettiği anlaşılır.⁴³⁹

Rivayeti: Hz. Peygamber'in "Öyle bir zaman gelecek ki⁴⁴⁰ insanlar bir saat ayakta bekleyecekler de namaz kıldırmak için kimseyi bulamayacaklar!" dediğidir.⁴⁴¹ Râvisi mechûl bir kadındır.

Farklı iki rivayetini tespit ettik. Bunlar: Sakîf'te yalancı ve mühlikin bulunduğu⁴⁴² ve Allah Resûlü "Neye şahitlik edersin?" deyince kelime-i şehadeti söylediği, onun da tebessüm ettiğidir.⁴⁴³

6- Ümmü A'lâ' Ensâriyye

Ensârdandır. Biat edenlerdendir, Benî Kurayza Gazvesi'ne,⁴⁴⁴ Hayber'e katıldı. Ensârın muhacirleri ağırlamak için yarışması üzerine kur'a çektiklerini, onlara Osman b. Ma'zûn'un düştüğünü söyledi.⁴⁴⁵ Biatta alınan, ölünün arkasından bağırıp çağırmama sözünü yerine getirebilen beş kadından biri olarak sayılmaktadır.⁴⁴⁶ Bintü Hâris b. Sâbit b. Hârise olduğu, Zeyd b. Sâbit ile evlendiği, râvisi Hârice b. Zeyd b. Sâbit'in annesi olduğu görüşü⁴⁴⁷ varsa da genel kabul görmemiştir.⁴⁴⁸

Bakî b. Mahled'in listesinde altı rivayeti olanlardandır.⁴⁴⁹ Rivayeti: Osman b. Maz'ûn ve ailesi, muhacirlerden bizim payımıza düştü. Bizim yanımızdayken hasta-

⁴³⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 476-477.

⁴³⁹ Hâl tercümesinde geçen neye şahitlik ettiğine dair rivayette (İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 416).

⁴⁴⁰ 27138 nolu rivayette başlangıç "Şüphesiz kıyametin şartlarından biri ya da yaratılışın şerlerinden biri" şeklindedir.

⁴⁴¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 381, r. 27137-27138.

⁴⁴² Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 310.

⁴⁴³ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 310.

⁴⁴⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 522.

⁴⁴⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 459.

⁴⁴⁶ Buhârî, *Cenâiz*, 44.

⁴⁴⁷ Ebû Lübâbe Hüseyin, *Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî ve Kitâbuhi et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, Dâru'l-Liva, Riyad, 1986, III, 1300.

⁴⁴⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 456. Mizzî, Hârice'nin anne adını farklı verir (Mizzî, *Kemâl*, VIII, 9).

⁴⁴⁹ Ömerî, *age.*, s. 104; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 208.

landı ve vefat etti. Onu kendi kıyafetine sarmıştık, Hz. Peygamber geldiğinde “Allah’ın rahmeti üzerine olsun ey Ebû Sâib, senin üzerine Allah’ın ikramda bulunduğuna şahitlik ederim!” deyince “Allah’ın ona ikramda bulunduğunu nereden biliyorsun?” dedi. “Annam babam sana feda olsun, bilmiyorum” veya bazı tariklerde “O, Osman’dır!” cevabını verdi. Resûlullah, “Evet, o Osman’dır. Biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz. Ben ki Allah Resûlü’yüm. Vallahi bana ne olacağını bilmiyorum” veya “Ona gelince, ona Rabbinden yakîn ulaştı, ben de onun için hayır umuyorum, ama ben Allah Resûlü iken kendime bile ne yapılacağını bilmiyorum” dedi. Bundan sonra kimseyi tezkiye etmedim. Üzüntülü yattım, rüyamda Osman’ı su başında gördüm, bunu Resûlullah’a anlatınca “O amelidir” dedi.⁴⁵⁰ Râvisi Hârice b. Zeyd’dir. Tek râvisinin Hârice olduğu söylenmiştir.⁴⁵¹

İki farklı rivayetini tespit ettik. Bunlar: Hastalığında Resûl’ün onu ziyaret edip Müslümanın hastalandığında, ateşin altın ve gümüşten kiri gidermesi gibi Allah’ın hatalarını giderdiğini müjdelediği⁴⁵² ve hayzının eskiden beri iki gün sürdüğü⁴⁵³ hakkındadır.

7- Kayle bnt. Mahreme (Taylîsî Ziyadesi)

Kayle bnt. Mahreme et-Temîmiyye. Benî Canab’ın kardeşi Habîb b. Ezher ile evlendi, kız çocukları oldu. Eşi İslam’ın ilk yıllarında vefat edince amcaları Esveb,

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 436, r. 27457-27459.

⁴⁵¹ Müslim, Ebû’l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nîsâbü’l-Müslim b. el-Haccâc, *el-Münferidât ve’l-Vahdân*, el-Farukü’l-Hadise, Kahire, 2010, s. 50.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, Cenâiz, 3. Ebû Nuaym el-İsfahânî bu rivayetin sahabî râvisini farklı kabul eder (Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3536-3537). İbn Abdilber aynı kabul eder, farklı olduğu görüşüne işaret eder (İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 502). İbnü’l-Esîr ve İbn Hacer, ayrı hâl tercümesinde yer verip aynı kişi olabilecekleri görüşüne değinirler (İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 604-605; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 439).

⁴⁵³ Beyhakî, *Sünen*, Hayd, II, 434, r. 1551. Nisbesi belirtilmemiştir.

çocuklarını aldı. O da, Bekir b. Vâil kabilesi temsilcisi Hureys b. Hassân'la birlikte Hz. Peygamber'e gitti; ona soru sordu, onu dinledi ve onunla namaz kıldı.⁴⁵⁴

Tayâlisî'nin *Müsned*'inde tek rivayeti vardır. Rivayeti: "Resûlullah bize sabahı kıldırıldığında fecir yeni aydınlanıyordu, yıldızlar ağ gibiydi, gecenin karanlığından dolayı bir kişiyi neredeyse tanıyamazdın."⁴⁵⁵ Râvileri, mechûl kaydı düşülen torunlarıdır.

Bu ve başka kaynaklarda geçen rivayetleri, aslen bir olayın parçalarıdır. Hâl tercümesinde de değinilen söz konusu olay şöyledir: Eşi vefat edince kızları konusunda amcalarıyla çekişir. Hakkını almak için Allah Resûlü'nden yardım istemeye karar verir. Refakatçi olarak kavminin elçisi Hureys'i bulur. Onunla Medine'ye ulaşırlar. Erkekler safında namaza durur. Uyarılınca kadınların safına geçerek orada namazını kılar. Hz. Peygamber'i mescitte görmek için bekler, onun mütevazı oturuşunu görür. İlk önce söz alan Hureys'in bir meranın sadece kendi kavmine tahsis edilmesi talebine; Kayle, kavminin de oraya ihtiyacı olduğunu söyleyerek karşı çıkar. Hureys, isteğinin kabulüne engel olduğu için ona kızar. O ise yolculukta refakatini öven sözler söyledikten sonra, kendi haklılığını izah eder. Bunun üzerine Hureys, artık onu kardeşi göreceğini söyler. Kendisi konuşurken, oğlunun Hayber'e katılıp vefat ettiğini söyleyip ağlar. Bu gören Peygamberimiz, yakınları ağlayınca ölü azap edildiğini buyurup uyarır. Sonunda kızları için haksızlığa uğramayacaklarına, zorla evlendirilmeyeceklerine dair yazılı bir ferman alır.⁴⁵⁶ Bir makalede, "Hz. Peygamber'in kadın konuğu" denilerek hakkındaki bilgiler ve rivayeti incelenmiştir.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 240.

⁴⁵⁵ Tayâlisî, III, 232, r. 1763.

⁴⁵⁶ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 7-11.

⁴⁵⁷ Rıza Savaş, "Hz. Peygamber'in Bir Kadın Konuğu: Kayle bnt. Mahrama", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 12, (1999), s. 39-46.

Tespit ettiğimiz iki farklı rivayeti, uzun rivayetinden parçalardır. Bunlar: Hureys'in talebine itirazı sonucu, Hz. Peygamber'in Kayle'nin açıklamasını kabul ettiği, "Müslüman, Müslümanın kardeşidir" dediği ve araziye ortak kullanım alanı olarak bıraktığı⁴⁵⁸ ve mescitte Allah Resûlü'nü, dizlerini büküp dikmiş, ellerini dizlerinin önünde kavuşturmuş bir şekilde otururken gördüğüdür.⁴⁵⁹

Kayle'nin anlattığı anısı, zamanında yaşayan kadınlar için haksızlığa uğradıklarında gidip yardımını isteyecekleri kişinin, Allah Resulü olduğunu göstermektedir. Şimdiye kadar tekrarlar geçen benzeri olaylardan bu olayın farkı, uzak yerde yaşayan kişilere bile ümit kaynağının Allah Resûlü olmasıdır. Ayrıca Hz. Peygamber'in, bir erkeğin talebini, tam kabul edecekken bir kadının itirazı ve şahitliğiyle reddettiği görülmektedir.

8- Ümmü Haram bnt. Milhan

Adı Rumeysa veya Gumeysa'dır. Enes b. Mâlik'in teyzesi, Ümmü Süleym'in kardeşidir.⁴⁶⁰ Annesi Müleyke bnt. Mâlik'tir. Amr b. Kays'la evliliğinden Abdullah ve Kays isimli oğulları oldu.⁴⁶¹ Ubâde b. Sâmit ile evlendi ve Muhammed isimli oğlu oldu. Biat edenlerdendir.⁴⁶² Allah Resûlü onu ziyaret eder, ona ihsanda bulunur, ya-

⁴⁵⁸ Ebû Dâvûd, Harac, 36. Rivayet: Birlikte yolculuk yaptığı Hureys, Hz. Peygamber'in huzuruna çıkınca biat eder. Kendi kabilesiyle Temimoğulları arasındaki mera arazisinin kullanımının sadece kendi kabilesine ait olduğu, zorunlu olmadıkça kimsenin oraya giremeyeceğine dair, bir belge yazılmasını ister. Bu teklifi kabul edip belgeyi yazdıracakken, Kayle kendi kabilesinin de bu mera arazisine ihtiyaçlarının olduğunu, bu isteğin âdil olmadığını açıklar. Hz. Peygamber de Kayle'nin açıklamasını kabul eder. Belgeyi yazdırmaz. "Müslüman, Müslümanın kardeşidir" der ve araziye ortak kullanım alanı olarak bırakır.

⁴⁵⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 25.

⁴⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 423-424.

⁴⁶¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, III, 88. Abdullah b. Amr'ın hâl tercümesinde "Ubâde'nin rabibî" denilmektedir. İbn Sa'd, Ubâde'den sonra Amr ile evlendiğini aktarır. Bu bir hata olmalıdır. Vefatının gerçekleştiği Kıbrıs seferine eşi Ubâde ile çıktığı bilinmektedir. *Tehzîb* iki görüşe de yer verir. Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 339.

⁴⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 435.

nında öğle uykusu uyurdu.⁴⁶³ Eşi Ubâde ile Kıbrıs seferine giderken Şam topraklarından geçmiş bu bölgede de rivayeti yayılmıştır.⁴⁶⁴ Vefatı Kıbrıs'ın fetih gazvesinin olduğu H. 28 senesidir.⁴⁶⁵

Bakî b. Mahled'in listesine göre yedi rivayeti vardır.⁴⁶⁶ Rivayeti, Allah Resûlü'nün yanında öğle uykusu uyuyup uyandığında, rüyasında deniz fethi için gemilere binen ümmetini görüp sevindiğine dairdir.⁴⁶⁷ Farklı kaynaklarda ulaştığımız tek rivayeti, bu rivayetle bağlantılı gözüken deniz gazvesinin faziletine dairdir.⁴⁶⁸ Erken vefatı; yanında uyuyup uyanınca anlattığı deniz fethine katılması için dua talebi, duayı alması ve olayın gerçekleşmesini anlatan ilgi çekici hatırası hariç, rivayetlerinin kaydedilmesine imkân bırakmamış olmalıdır.

9- Ümmü Subeyye Cühenî

İsmi, Havle bnt. Kays'tır, denilmiştir. İsminde ihtilaf vardır. Bu isim doğrusu Hz. Hamza'nın eşi, Hz. Peygamber'in yengesi olan kadınla aynı kişi olabilirler.⁴⁶⁹ Aynı isim ve künyede başka biri de olabilir.⁴⁷⁰ Hârice b. Hâris b. Râfi'ın ninesidir.⁴⁷¹ Hicret ettikten sonra biat etti. Hz. Peygamber döneminden Hz. Ömer'in hilafetinin ilk yıllarına kadar kadınların mescitte oturup sohbet ettiğini, ip eğirdiğini,

⁴⁶³ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 485; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 574; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 323-324.

⁴⁶⁴ Ağırakça Şahyar, *age.*, 65-69.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Halîl Me'mûn Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2002, III, 79-80. Zehebî'ye göre H. 27 senesi olaylarından (Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1987, III, 317).

⁴⁶⁶ Ömerî, *age.*, s. 102; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 194.

⁴⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 361, r. 27032-27033; 423, r. 27377-27378.

⁴⁶⁸ Ebû Dâvûd, Cihâd, 10.

⁴⁶⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 595. Tirmizî rivayetin sonunda Havle bnt. Kays olduğu görüşünü aktarır (Tirmizî, Tahâre, 36).

⁴⁷⁰ İbn Hibbân, *Kitâbü's-Sikât*, 3, 115.

⁴⁷¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 497.

bazılarının gözü rahatsız kişileri tedavi ettiğini; sonra Ömer'in onları, namaz vakitleri dışında mescitte oturmaktan menettiğini söylemiştir.⁴⁷²

Rivayeti Resûl ile aynı kaptan, elleri birbiri arkasına giderek sanki yarışır gibi abdest almalarına dairdir.⁴⁷³ Râvisi kölesidir.⁴⁷⁴

Zayıf rivayetlerin arasında sayılan⁴⁷⁵ farklı tek rivayetine ulaşabildik. O da şöyledir: “Eğer hayvanlar, âdemoğlunun ölüm hakkında bildiklerini bilseydi, onlardan yağlı, semiz et yiyemezsiniz!”⁴⁷⁶

10- Fûray’a bnt. Mâlik

Fûray’a bnt. Mâlik b. Sinân. Ebû Sa’îd el-Hudrî’yle anne-baba bir, Katâde b. Nu‘mân ile anne bir kardeşir. Üneyse bnt. Ebî Hârice anneleridir. Fâri’a denildiği ve annesinin Habîbe bnt. Abdullah olduğu da söylenmiştir.⁴⁷⁷ Biat etti. Önce Sehl b. Râfî‘, sonra Sehl b. Beşîr ile evlendi. Rıdvân Biati’nda bulundu.⁴⁷⁸

Bakî b. Mahled’in listesine göre sekiz rivayeti vardır.⁴⁷⁹ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde üç, Tayâlisî’de tek rivayeti bulunur.⁴⁸⁰ Rivayeti şöyledir: Eşinin ölüm haberini alınca Allah Resûlü’ne gelip eşinin kendisine bir mal ve ev bırakmadığını, oturduğu evin ailesine uzak olduğunu, ailesinin evine taşınıp işlerini kolaylaştırmayı

⁴⁷² İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 295-296.

⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel, VI, 366, r. 27067; 367, r. 27068.

⁴⁷⁴ İbn Hibbân, *Kitâbü’s-Sikât*, IV, 306-307.

⁴⁷⁵ Muhammed Nâsirüddîn Elbânî (ö. 1914-1999), *Zaîfü’l-Câmi’i’s-Sagîr ve Ziyâdâtuh el-Fethü’l-Kebîr*, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1979, III, 43, r. 4816.

⁴⁷⁶ M. Dönmez, *Ebû Nuaym el-İsfahânî’nin et-Tıbbu’n-Nebevî İsimli Eserinin Tahkiki*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Bursa, 2005, s. 159. Sayfa numarası Arapça metin kısmına aittir. Ebû Nuaym el-İsfahânî’nin *et-Tıbbu’n-Nebevî* isimli eserinin müstakil bas-kısına ulaşamadık.

⁴⁷⁷ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 456; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 529. Rıdvân Biati’na katıldığı da bu kaynaklarda geçer.

⁴⁷⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 262.

⁴⁷⁹ Ömerî, *age.*, s. 100; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 179.

⁴⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 370, 27087-27088; 420-421, 27363; Tayâlisî, III, 241, r. 1769.

istediğini söyler. Önce taşınmasına izin veren Allah Resûlü, onu mescitten çıkmadan çağırıp iddeti bitene kadar ölüm haberini aldığı evde kalmasını ister. Râvisi Ebû Saîd'in hanımı, yengesi Zeyneb bnt. Kâ'b'dır.⁴⁸¹

Tek farklı rivayetini tespit edebildik. Allah Resûlü'nün ekmek ve et yiyip abdest almadan namaz kıldığına⁴⁸² dairdir. Râvisi yeğenidir.

11- Ümmü Tufeyl

Übey b. Kâ'b eşi, Tufeyl ve Muhammed isimli çocuklarının annesidir.⁴⁸³ İfk hadisesi için ne diyeceğini eşine sorunca, aralarında: "Bu apaçık yalandır. Sen olsan yapar mıydın?" "Allah korusun." "O senden daha hayırlıdır" konuşmasının geçtiği söylenmiştir.⁴⁸⁴

Rivayeti: Übey b. Kâ'b ile Hz. Ömer, hamile kadının iddeti konusunda tartışınca Ümmü Tufeyl'in, Sübey'a bnt. Hâris hakkındaki Hz. Peygamber'in hükmünü hatırlatmasına dairdir. Hüküm, iddetinin doğumla; eşinin ölümü üzerinden günler, bir aydan az süre geçince son bulduğudur.⁴⁸⁵

Ulaşılan tek farklı rivayeti, mevzûât kitabına giren,⁴⁸⁶ Resûlullah'ın rüyasında Rabbini gördüğünü anlatması hakkındadır.⁴⁸⁷

12- Râfi' b. Hadîc'in Eşi

Künyesi "Ümmü Abdülhamîd"dir.⁴⁸⁸

⁴⁸¹ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 267.

⁴⁸² Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 445.

⁴⁸³ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 498.

⁴⁸⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 434-435.

⁴⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 375-376, r. 27108-27109.

⁴⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 125-126, r. 265.

⁴⁸⁷ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 142.

⁴⁸⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3532; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 453.

Rivayeti: Eşim Bedir veya Hayber günü ok atanlardandı, sonra göğsünde payı ile Resûle gidip “Benim payı ayır” deyince “Ey Râfî‘, istersen sana payını ve fazlalığını vereyim ya da istersen payını verip fazlalığı bırakayım, kıyamet günü seni şehitlerden göreyim.” “Payımı verip fazlalığını bırak” dedi.⁴⁸⁹ Râvisi torunu, Yahyâ b. Abdülhamîd’dir.

Tespit ettiğimiz tek farklı rivayeti, eşinin azil yaptığı⁴⁹⁰ ya da kendisinde bulunan yaralardan dolayı gusletmemek için kocasına azil yaptırdığı⁴⁹¹ hakkındadır.

13- Ümmü Büceyde

İsmi “Havâ”dır. Amr b. Muâz’ın ninesidir.⁴⁹² Ensârdandır. Biat etti. Yanlarına geldiğinde Resûlullah’a ikramda bulunurdu. Rivayetinde geçen soruyu da bir ikramı esnasında sordu.⁴⁹³ Babası Zeyd b. Seken b. Kürz’dür. Eşi, Kays b. Hatîm’den önce Müslüman oldu. Abdurrahman b. Becîd’in ninesidir.⁴⁹⁴ İsminde ihtiraz da vardır. Künyesiyle tanınır.⁴⁹⁵

Bakî b. Mahled’in listesine göre beş rivayeti vardır.⁴⁹⁶ Rivayeti: Hz. Peygamber’e, fakirin biri kapısına gelip dikilince ona verecek bir şey bulamadığından, utandığını söyler. O da “Yanmış bir koyun tırnağından başka bir şey bulamasan da

⁴⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 378, r. 27128

⁴⁹⁰ Cinsi münasebet esnasında erkeğin geri çekilerek menisini dışarı akıtması. Araplar arasında bilinen bir doğum kontrol aracı (Kemal Atik, Ali Bardakoğlu vd., *İslâmî Kavramlar*, Sema Yazar Gençlik Vakfı, Ankara, 1997).

⁴⁹¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Nikâh, 97, IX, 182.

⁴⁹² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 269.

⁴⁹³ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 459.

⁴⁹⁴ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3301-3303. Havâ’, Ümmü Becîd için hicret etti demekte ve Ümmü Becîd Ensâriyye’yi ayrı bir hâl tercümesinde vermektedir (*Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3476). Fakat rivayet ve bilgiler aynı kişi olduklarını gösterir. Hicret ettiği bilgisine başka bir kaynakta rastlayamadık.

⁴⁹⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 568.

⁴⁹⁶ Ömerî, *age.*, s. 106; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 221.

onu ihtiyaç sahibine ver!” der.⁴⁹⁷ İki râvisinden biri torunudur.⁴⁹⁸ Hâl tercümelerinde işaret edilen; “Sabah namazını, aydınlık başlayınca kılın. Şüphesiz ecrin en fazlası ondadır”⁴⁹⁹ rivayetini, hadis kaynaklarında tespit edemedik.

14- Ümmü Veled Şeybe b. Osman

Habîbe veya Hubeybe bnt. Ebî Tecrâ. Mekkelidir.⁵⁰⁰ Benî Abdi’d-dâr’dandır.⁵⁰¹ Rivayetin sahabe râvisinde ihtilaf edilmiştir, Safiyye bnt. Şeybe olabileceğine işaret edilmektedir.⁵⁰² Biat etmiştir.

Rivayeti: Resûlullah’ın, Safâ ve Merve arasında koşarken “Bu dere ancak koşarak geçilir” dediğidir.⁵⁰³ Farklı tek rivayetini tespit ettik. O da şöyledir: Resûlullah, Şeybe’yi çağırıp Beyt’i açtırdı, içeri girince rükû etti.⁵⁰⁴

15- Büsrâ bnt. Safvân

Büsrâ bnt. Safvân b. Nevfel. İslam’da öne geçen, hicret ve biat edenlerdendir.⁵⁰⁵ Annesi Sâlime bnt. Ümeyye b. Hârise’dir. Ukbe b. Ebî Mu‘ayt anne bir kardeşidir. Mugîre b. Ebi’l-Âs ile evlendi. Muâviye isimli oğulları⁵⁰⁶ ve Âişe isimli – Abdülmelik b. Mervân’ın annesidir– kızları oldu. Kureyş’in Esed kabilesindendir. Varaka b. Nevfel amcasıdır.⁵⁰⁷ Mervân b. Hakem’in teyzesi, Abdülmelik b.

⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, (Âişe müsnedinden önce “Bir kadından” başlığında) IV, 64, r. 16611; 70, r. 16648; V, 377, r. 23200; 381, r. 23233; VI, 382-383, r. 27148-27152; 434-435, r. 27449-27451; Tayâlisî, III, 234, r. 1764.

⁴⁹⁸ Abdurrahman b. Büceyde.

⁴⁹⁹ *Ma’rifetü’s-Sahâbe, Üsdü’l-Gâbe ve el-İsâbe*’de.

⁵⁰⁰ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 368-369.

⁵⁰¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3297-3298.

⁵⁰² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 260.

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, VI, 404-405, r. 27280-27281.

⁵⁰⁴ Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 98.

⁵⁰⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 245.

⁵⁰⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 245.

⁵⁰⁷ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 410.

Mervân'ın ninesidir. Hz. Peygamber, onun evinde namaz kıldı,⁵⁰⁸ Ümmü Külsûm bnt. Ukbe'ye dünür olanları ona sorup aralarından, Müslümanların ilk ve seçkinlerinden olan Abdurrahman b. Avf'ı övdü.⁵⁰⁹

Bakî b. Mahled'de 11 rivayetlilerdendir.⁵¹⁰ Rivayeti, avret mahalline dokununca abdest almanın gerektiği hakkındadır.⁵¹¹ Farklı rivayeti, Ümmü Külsûm'ün dünürlerini sorup Abdurrahman ile evlenmesini tavsiye edişidir.⁵¹²

16- Ümmü Mâlik Behziyye

İsmi, bir rivayetiyle anılır.⁵¹³ Bu rivayet, Hz. Peygamber'e yağ hediye ettiği tulumdan, sıkıncaya kadar yağ aldığına dairdir.⁵¹⁴

Bakî b. Mahled'in listesinde de Ahmed b. Hanbel'de de tek rivayetlilerdendir.⁵¹⁵ Rivayeti: "Fitne zamanı en hayırlı kişi malı ile uzlete çekilip Rabbine kulluk eden, Rabbinin hakkını verenle; atının yularını Allah yolunda eline almış, düşmanı ondan, o düşmanından korkan kişidir."⁵¹⁶

17- Sübey'a bnt. Hâris Eslemiyye

Hudeybiye barışından sonra hicret eden ilk kadın olduğu, kadınların barış gereği iade edilmeyecekleri, imtihan edilip Müslüman oldukları anlaşılırsa geri

⁵⁰⁸ İbn Şebbe, *Târihu'l-Medîne*, I, 74.

⁵⁰⁹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3272-3274.

⁵¹⁰ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 155.

⁵¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 406-407, r. 27293-27296; Tayâlisî, III, 231, r. 1762. Hadis kaynaklarında bol tekrarla geçen bu rivayette lafız farklılıkları vardır. Manada ortak olan avret mahalline dokunana abdestin gerektiridir.

⁵¹² Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat*, II, 108, r. 1209.

⁵¹³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3562; İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 511; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 616; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 471.

⁵¹⁴ Müslim, Fezâil, 3. Ebû Nuaym el-İsfahânî ve İbn Hacer, Ümmü Mâlik Behziyye ile Ensâriyye'yi arka arkaya iki ayrı hâl tercümesinde verir, bu rivayeti Ensâriyye'de aktarırlar. Hâlbuki hadis kitaplarında rivayet, Ümmü Mâlik Behziyye hakkında geçer.

⁵¹⁵ Ömerî, *age.*, s. 165; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 534.

⁵¹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 419, r. 27353.

verilmeyeceklerine dair ayetin hakkında indiği; kocası, Müsâfir b. Eslem'e verdiği mehrin iade edildiği söylenmiştir.⁵¹⁷ Eslem kabilesindendir. Sa'd b. Havle ile evliyen kocası vefat etti. Hamileydi. Kocası vefat eden için belirlenen 4 ay 10 günlük iddet süresi dolmadan doğum yaptı. İddetinin doğumla mı, 4 ay 10 günle mi biteceği konusunda ihtilaf çıktı. Rivayetinde aktardığı bu olayla meşhur olmuş⁵¹⁸ ve hamilenin iddetine dair tartışmalarda rivayeti delil getirilmiştir.⁵¹⁹

Kocasının ölümü üzerinden, 25 gün veya buna yakın bir süre geçince doğum yapar. İddeti doğumla son bulur.⁵²⁰ Rivayetleri aynı olayı anlatmaktadır. Rivayeti: Mervân; Abdullah b. Utbe'yi –râvi Ubeydullah'ın babası– göndererek ona verilen fetvayı sordurur. Olay anlatılır. Sa'd b. Havle'nin nikâhındayken eşi Vedâ Haccı'nda vefat etti, Bedir ehlilendi, eşinin vefatının üzerinden 4 ay 10 gün geçmeden doğum yaptı, nifası bitip sürme çektikten sonra onunla karşılaşan Ebû Senâbil, 'Nefsine hâkim ol, bekli de nikâhlanmak istiyorsun, nikâhın ancak 4 ay 10 günün dolmasından sonradır' dedi. Bunun üzerine o, Allah Resûlü'ne gidip olayı anlatınca 'Doğumla birlikte helal oldun' buyurdu.⁵²¹ Ebû Seleme b. Abdurrahman'ın rivayetinde, metinde "iki ay geçmeden",⁵²² Tayâlisî rivayetinde "15 gün sonra" ifadesi vardır.

⁵¹⁷ Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, V, 42, 186; Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes'ûd (ö. 516/1122), *Tefsîru'l-Begavî: Me'âlimü't-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah Nemr, 2. baskı, Dâru Taybe, Riyad, 1993, VIII, 97-98.

⁵¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 287.

⁵¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 317-318.

⁵²⁰ Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhim b. Habîb el-Ensârî el-Kûfî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Matbaâtü'l-İstikâme, Kahire, 1936, s. 144, r. 658; İbn Mâce, *Talâk*, 7; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Nikâh, 150, IX, 314, r. 17391. *Musannef*'te aynı babın önceki rivayetlerinde "40 gece" (r. 17377) "20 gün ya da bir ay" (r. 17390), "Bir ay 10 gün" (r. 17381), "bir ay" (r. 17378), "20 ve birkaç gün" (r. 17388), "kısa bir süre sonra" (r. 17377) ifadeleri geçmektedir. Hatta Abdürrezzâk'ın eserindeki bir tarikte "Birkaç gece" ifadesi vardır (Abdürrezzâk, *Musannef*, VIII, 474, r. 11723).

⁵²¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 432-433, r. 27435-27438; Tayâlisî, III, 170, r. 1698. Metin 27435 nolu, ilk rivayete aittir.

⁵²² 27438 nolu rivayet.

Tespit ettiğimiz tek farklı rivayeti: “Kimin gücü yeterse Medine’de ölsün. Kim Medine’de ölürse kıyamet günü ona şefa’at ederim”dir.⁵²³

18- Habîbe bnt. Sehl

Annesi Benî Mâlik b. Neccâr’dan Amre bnt. Mes’ûd’dur. Ensârdandır. Biat edenlerdendir.⁵²⁴

Bakî b. Mahled’in listesinde dört rivayeti olanlarda, “Ümmü Habîbe” şeklinde geçmektedir.⁵²⁵ Rivayeti: Allah Resûlü sabah namazı için çıkarken kapısının yanında karanlıkta biri olduğunu anlar. “Kim o?” diye sorunca “Habîbe bnt. Sehl” der. “Ne oldu?” sorusuna “Ben ve Sâbit b. Kays olmaz!” cevabını verir. Sâbit gelince, verdiği mehrin bir kısmını geri almasını söyler. Ayrırlılar ve Habîbe ailesinin yanında kalır.⁵²⁶ İslam’da muhâlea yoluyla ilk boşanan olur.⁵²⁷ Ayrılma talebi sebebi, bir tarikte Sâbit’in hoşlanmadığı görüntüsü,⁵²⁸ bir tarikte öfkeli bir adam olup eşine vurmasıdır.⁵²⁹

Tabakât’ta ve *el-İsâbe*’de⁵³⁰ onun rivayeti olarak zikredilen; bulûğa ermemiş üç çocuğu vefat edenin çocuklarının, cennet kapısında anne-babası girene kadar bekleyeceği rivayetini, onun adına tespit edemedik. *Mu‘cem*’de Habîbe bnt. Ebî Süfyân

⁵²³ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 294; Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî (ö. 656/1258) *et-Tergîb ve't-Terhîb*, Dâru't-Türâs, Kahire, tarihsiz, II, 142. Rivayette ismi “Sübey’a Eslemiyye” diye geçer. İbn Abdilber, bunun başka bir Sübey’a olduğunu söylendiğini aktarır, fakat bu görüşü doğru kabul etmez (İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 414).

⁵²⁴ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 446.

⁵²⁵ Ömerî, *age.*, s. 111; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 250.

⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 433-434, r. 27444.

⁵²⁷ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 223.

⁵²⁸ İbn Mâce, *Talâk*, 22.

⁵²⁹ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 223.

⁵³⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 262.

rivayeti,⁵³¹ iki kaynakta da Habîbe rivayeti olarak kaydedilmişti.⁵³² İbn Sa‘d ve İbn Hacer, rivayetin hangi Habîbe’ye ait olduğunun kesin olmadığına değinmiştir.

19- Abdullah b. Revâha’nın Kız Kardeşi

Amra bnt. Revâha Ensâriyye.⁵³³ Annesi Kebşe bnt. Vâkıt’tır. Biat edenlerdendir. Beşîr b. Sa‘d ile evlendi ve Nu‘mân isimli oğulları oldu.⁵³⁴ Künyesi Ümmü Nu‘mân’dır.⁵³⁵ Oğlu doğunca onu Hz. Peygamber’e götürmüştür. O, hurma isteyip damağını ovunca “Mal ve evladının çoğalması için dua etsen?” demiştir. O ise “Onun dayısı gibi hamd ederek yaşamasından, şehit olarak öldürülüp cennete girmesinden razı olmaz mısın?” diye sormuştur.⁵³⁶ Eşi, oğlu Nu‘mân’a bağışta bulununca buna Resûlullah’ı şahit tutmasını istemiş, o ise aynı bağışı diğer çocuklarına yapmaydıysa şahitliği kabul etmeyeceğini ve evlatlarından eşit merhamet görmek için onlara adil davranması gerektiği cevabını vermiştir.⁵³⁷ Eşi Beşîr onu boşayıp tekrar dönmek istediğinde, erkek kardeşi Abdullah’tan aracı olması istenmiştir. O, “Bunu yapmayacağıma yemin ettim. Yeminime muhalefet etmem helal olmaz!” deyince “Yeminlerinizi iyilik yapmanıza engel kılmayın...”⁵³⁸ ayeti inmiştir.⁵³⁹

Rivayeti kuşak takan kadınların bayram namazına çıkmalarının vacip olduğuna dairdir.⁵⁴⁰ Râvisi mechûl bir kadındır.

⁵³¹ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 224.

⁵³² İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve’l-Mesânî*, VI, 91, r. 3304; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-Terhîb*, III, 91.

⁵³³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 355.

⁵³⁴ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 361.

⁵³⁵ Ezdî, *Esmâu men Yu’ref bi-Künyetihi min Ashâbi Resûlillah*, s. 70; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, III, 3394.

⁵³⁶ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 441.

⁵³⁷ Taberânî, *Mu‘cem*, XXIV, 338.

⁵³⁸ Bakara, 224.

⁵³⁹ Begavî, *Tefsîru’l-Begavî Me‘âlimü’t-Tenzîl*, I, 262.

⁵⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, VI, 358, r. 27014; Tayâlisî, III, 193, r. 1727.

20- Havle bnt. Sa'lebe

Tam ismi ve baba adı konusunda ihtilaf vardır.⁵⁴¹ Tercih edilen Havle bnt. Sa'lebe'dir. Biat etti. Evs b. Sâmit, Ubâde b. Sâmit'in kardeşiyle evlendi. Zihâr ayetlerinin inmesine sebep olan olay aralarında yaşandı.⁵⁴² Mücadele sûresinde, şikâyetinin Allah tarafından işitildiği bildirilen kadındır. Hz. Ömer; yolda onunla sohbet ederken, yanındakilerden biri "Ey Müminlerin Emîri, insanları yaşlı bir kadın için alıkoydun!" deyince "Sana yazıklar olsun! O kim biliyor musun? O, Allah'ın, şikâyetini işittiği kadındır!" dedi.⁵⁴³ Yermük Savaşı'nda cephede saflar bozulunca arka tarafa kaçan askerleri, değnek ve sopalarla kovalayarak geri gönderen kadınlar arasındaydı. Bu esnada "Ey takvalı kadınlardan kaçan kişi, yakında aşkıyla erkeğin kalbini esir eden, koruyucu, itaatkâr kadınları göremeyeceksin!" demekteydi.⁵⁴⁴

Rivayeti: «Allah, benimle Evs b. Sâmit arasında Mücadele sûresini indirdi. Kocam yaşlandıkça huyu bozuldu, geçimsiz oldu. Bir gün ona getirdiğim bir şeye sinirlenip bana zihâr sözlerini söyledi ve çıkıp gitti. Dönünce benimle birlikte olmak istedi, sözünü hatırlatıp razı olmadım, bana saldırdı, ona galip geldim. Sonra Allah Resûlü'nün yanına gidip eşimin ahlakından şikâyet ettim. Bana "Amca oğlun yaşlı biridir, onun hususunda Allah'tan kork!" dedi. Şikâyet etmeye, ta ki ayet ininceye kadar devam ettim. Sonra bana ayeti okuyup "Eşin köle azat etsin" dedi. "Onun azat edebileceği kölesi yoktur" dedim. "İki ay aralıksız oruç tutsun" deyince "Yaşlıdır, buna güç yetiremez" dedim. "Altmış fakiri doyursun" dedi. "Bu da yanında yoktur" dedim. Bu arada ona hurma getirildi. "Ben ona hurmayla yardım edeceğim" deyince

⁵⁴¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3311.

⁵⁴² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 378.

⁵⁴³ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 390; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 442-443.

⁵⁴⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, VII, 15.

“Ben de buna ilave hurma veririm” dedim. “Güzel, al bunlarla fakirleri doyur. Amca oğluna da hayır tavsiye et!” dedi, ben de yaptım.»⁵⁴⁵

21- Hünsâ bnt. Hizâm

Biat ettiği belirtilmiştir.⁵⁴⁶

Rivayeti: Kendisi Lübâbe isimli bir kişiyle evlenmek isterken, babasının onu başka birisiyle evlendirir. Bu evlilik, Allah Resûlü tarafından geçersiz sayılır ve istediği kişiyle evlenmesine izin verilir.⁵⁴⁷ Üç farklı râvisinden biri torunudur.⁵⁴⁸ Olay gerçekleştiğinde bekâr mı, dul mu olduğuna dair ihtilaf vardır.⁵⁴⁹ Eğer Bedir şehitleri arasında olan Üneyse b. Katâde’nin eşi olduğu bilgisi⁵⁵⁰ doğruysa, duldur. *Müsned*’deki rivayetlerde bekâr olduğundan bahsedilmemektedir.

Bakî b. Mahled’in listesine göre sekiz rivayeti vardır.⁵⁵¹ Hakkında ulaşılabilen bilgi azdır. Adını kaynaklara geçiren, rivayetinde anlattığı zorla evlendirilmeyi kabul etmeyip Allah Resûlü’nden yardım istemesi olmalıdır.

22- Mes‘ûd b. Acmâ’nın Kız Kardeşi

Babasının adı aslında Mes‘ûd b. Esved b. Hâris’tir. Babası, annesi Acmâ’ bnt. Âmir sebebiyle Mes‘ûd b. Acmâ’ diye de isimlendirilmiş, Rıdvân Biatı’nda bulun-

⁵⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 410-411, r. 27319. Rivayetin farklı kaynaklarda, tahkik notunda da işaret edilen, farklı tarihlerden gelen farklı anlatımları vardır.

⁵⁴⁶ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 456.

⁵⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, VI, 328, r. 26786, 26787-26789; 328-329, r. 26790-26791.

⁵⁴⁸ Haccâc b. Sâib.

⁵⁴⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 279.

⁵⁵⁰ İbn Sa‘d, *Tabakât*, III, 464.

⁵⁵¹ Ömerî, *age.*, s. 99; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 179.

muş, Mute'de şehit edilmiştir.⁵⁵² İsmi aynı rivayetin farklı tariklerinde "Âişe bnt. Mes'ûd b. Esved"⁵⁵³ ve "Mes'ûd b. Acma'nın kızı" şeklinde de geçmektedir.⁵⁵⁴

Rivayeti, babasının hırsızlık yapan Mahzûmî bir kadın için fidye teklifini Hz. Peygamber'in reddedip "Arınması onun için daha hayırlıdır" buyurduğuna dairdir.⁵⁵⁵ Râvisi yeğenidir.⁵⁵⁶

23- Rumeysa bnt. Amr

Rumeysa bnt. Amr b. Hâşim. Âsım b. Amr b. Katâde'nin ninesidir. Künyesi Ümmü Hakîm, râvisi ise torunu Âsım'dır.⁵⁵⁷ Biat edenlerdendir.⁵⁵⁸

Rivayeti: Eğer istese omuzlarının arasındaki mührü öpecek kadar ona yakın-ken: "Onun için (Sa'd b. Muâz) arşı Rahmân sallandı" dediğidir.⁵⁵⁹ Râvisi torunu Âsım'dır.

24- Selâme bnt. Ma'kûl

Hûzaiyye veya Kaysiyye, Ensâriyye denilip ardından rivayeti verilmektedir.⁵⁶⁰ Rivayetin tariklerinden birinde, cahiliye döneminde amcasının onu Hübâb b. Amr'a sattığı geçmektedir.⁵⁶¹

⁵⁵² İbn Abdilber, *İstiâb*, III, 446-447.

⁵⁵³ İbn Mâce, *Hudûd*, 6.

⁵⁵⁴ Taberânî, *Mu'cem*, XX, 332-335.

⁵⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 409, r. 23479; VI, 329, r. 26792.

⁵⁵⁶ Muhammed b. Talha. İbn Mâce rivayetine göre oğludur.

⁵⁵⁷ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 404.

⁵⁵⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 301. O, bu bilgiyi İbn Sa'd'a dayandırmıştır. Hâlbuki *Tabakât*'ta geçen "Ümmü Rûmeysa" dir (İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 227). Aynı zamanda Âsım b. Amr'ın ninesi Rûmeysa'yi bir sonraki hâl tercümesinde, farklı bir kişi olarak rivayetiyle vermektedir. Bu ayırımı başka kaynaklarda rastlayamadık. Doğru gözüken ikisinin tek kişi olmasıdır.

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 329, r. 26793-26794.

⁵⁶⁰ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 316; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 477-478; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 323; Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 205.

⁵⁶¹ Ebû Dâvûd, *İtk*, 8.

Rivayeti: Cariyesi olduğu ve bir oğlunun bulunduğu sahibi ölünce, onun borçları için satılacağı söylenir. Resûlullah'a gidip durumu anlatır. O da miras sahiplerinden Selâme'nin hür bırakılmasını ister, kendisine köle geldiğini duyunca gelmelerini, yerine başka köle vereceğini söyler. Böylece ümmü veledin satılmayıp özgür bırakılması hükmünü vermiş olur.⁵⁶² Râvisi mechûl bir kadındır.

Bir rivayetle adı kaynaklara geçen bu kadının rivayeti de, hür veya köle fark etmeksizin haksızlığa uğrayan kadının Allah Resûlü'ne başvurabildiğini, zulümden onun yardımıyla kurtulduğunu anlatan örneklerdendir.

25- Meymûne bnt. Kerdem

Sahabe tabakâtlarında hâl tercümesi, rivayeti ve râvileri zikredilmek suretiyle verilmektedir.⁵⁶³

Bakî b. Mahled'in listesine göre dört rivayeti vardır.⁵⁶⁴ Rivayeti: Babasıyla birlikte Vedâ Haccı'na katılırlar. Allah Resûlü'nü gören babası, onun yanına gidip şöyle bir şikâyetle bulunur: Bir adamla savaş esnasında mızrağını vermesi karşılığı doğacak kızıyla evlenmek üzere anlaşmışlardır. Adamın kızı olup bulûğa erince evlenme talebiyle gider. Adam mehirsiz vermemek üzere, o da mehir vermemek üzere yemin ederler. Hz. Peygamber ona bu işten vazgeçmesini, o zaman ikisine de vebal olmayacağını söyler. Ardından Büvâne mevkiinde adadığı kurbanı kesmeyi sorunca orada put var mı diye sorar. Olmadığını söyleyince adağını yerine getirmesini buyurur.⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tek ve uzun şekilde geçen bu rivayeti, diğer

⁵⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 360, r. 27029.

⁵⁶³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 304; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, III, 3447-3449; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 470; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 552-553; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 401.

⁵⁶⁴ Ömerî, *age.*, s. 111; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 249. "Ümmü Kerdem" olarak geçer ve ismine dipnotta işaret edilir.

⁵⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 366, r. 27064-27066.

kaynaklar kısa, farklı parçalarını aktarırlar. Rivayeti⁵⁶⁶ Vedâ Haccı esnasında Hz. Peygamber’le karşılaşmalarında babasının sorduğu soruya dayanmaktadır. Sorulan soruyu ayrıntılı izahı dikkat çekicidir. Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde râvileri, kölesi Yezîd b. Miksem⁵⁶⁷ ve onun kardeşi Sâre’dir.

26- Ümmü İshâk

Nisbesi Ganeviyye’dir. Erkek kardeşiyle hicret yolundayken kardeşi, nafakasını almak için dönmek isteyince öldürülebileceğini söyleyip kardeşini vaz geçirmeye çalışır. O ise beklemesini söyleyip döner. Orada birkaç gün bekledikten sonra kardeşinin ölüm haberini alır. Medine’ye ulaşınca Hz. Peygamber’in yanına gidip ağlayarak olayı anlatır. Abdest almakta olan Peygamberimiz de eline aldığı bir avuç suyu onun yüzüne serper.⁵⁶⁸

Rivayeti: Resûlullah’ın yanındayken getirilen yemekten; orucunu unutup biraz yer sonra aniden durur. Allah Resûlü sebebi sorar, öğrenince “Orucunu tamamla, o sana Allah’ın ikramıdır” buyurur.⁵⁶⁹ Râvisi, Ümmü Hakîm bnt. Dînâr için, kölesidir ve mechûldür denilmiştir.⁵⁷⁰ Erkek kardeşiyle hicretini anlatışı da bir diğer rivayetidir.⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Tirmizî, Kefâret, 18; Ebû Dâvûd, Nikâh, 26; Taberânî, *Mu‘cem*, XXV, 39-40.

⁵⁶⁷ 27061 nolu rivayetin tahkik notu.

⁵⁶⁸ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, III, 3472, İbn Hacer, *el-İsâbe*, V, 565.

⁵⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 367, r. 27069.

⁵⁷⁰ Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde rivayet “Ümmü Hakîm bnt. Dînâr, kölesi Ümmü İshâk’tan” şeklinde gelse de tahkik notunda köle olanın Ümmü Hakîm olduğu belirtilir.

⁵⁷¹ Taberânî, *Mu‘cemü’l-Evsat*, VII, 436.

27- Ümmü Bilâl

Bintü Hilâl, babası Hudeybiye’de bulundu.⁵⁷² Eslem kabilesindendir.⁵⁷³ Rivayeti, altı ayını dolduran ve bir yaşını doldurmuş kadar gelişmiş kuzunun kurban edilmesinin cevazına dairdir.⁵⁷⁴ Bir senedde “babasından” ilavesi vardır. Tek râvisi; rivayeti bir tek oğlundan gelen, ismi de oğluna nispet edilen, bir kadındır. O da rivayeti sebebiyle kaynaklarda yer almış olmalıdır.

28- Sammâ’ bnt. Büsr

İsminin Behiyye veya Büheyme olduğu da söylenmiştir. Kardeşleri ve babası da sahabe olarak geçmektedir. Abdullah b. Büsr erkek kardeşidir.⁵⁷⁵

Rivayeti: Cumartesi günü, farz olan hariç oruç tutmamaya, sadece üzüm çubuğu veya ağaç kabuğu bulursa bile onları yemeye dairdir.⁵⁷⁶ Râvisi, erkek kardeşi Abdullah’tır.

29- Yüseyra

Künyesinin Ümmü Yâsir olduğu ya da babasının Yâsir olduğu, ensârdan olup Ümmü Humeyza diye künyelendiği geçmektedir.⁵⁷⁷ Biat eden ilk muhacirlerden olduğu da söylenmiştir.⁵⁷⁸ Râvisi, Humeyza bnt. Yâsir’in, ninesidir. Biat edenlerdendir, bir hadis rivayet etti, denilmektedir.⁵⁷⁹

⁵⁷² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3476.

⁵⁷³ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 569.

⁵⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 368, r. 27072, 27073.

⁵⁷⁵ Babasıdır veya yeğenidir de denmiştir. İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 359, 469; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 341.

⁵⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 368-369, r. 27074-27077.

⁵⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 413. Muhacirden olduğunu söyleyenlere de işaret edilir.

⁵⁷⁸ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 476.

⁵⁷⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 310.

Rivayeti: Resûlullah'ın kadınlara “Ey Müslüman kadınlar; tehlîl,⁵⁸⁰ tesbîh⁵⁸¹ ve takdîsi⁵⁸² elden bırakmayınız ve parmak uçlarıyla çekiniz. Çünkü onlara sorulacak ve konuşturulacaklar. Gaflete düşmeyin, rahmeti unutursunuz!” dediğine⁵⁸³ dairdir. Râvisi, ulaşılan tüm kaynaklarda, torunu Humeyza'dır.

Tek rivayeti bulunan, onu da sadece torunu rivayet eden bu kadının, kaynaklarda yer almasını sağlayan sebep, rivayeti olmalıdır.

30- Ümmü Humeyd

Ensârdandır, Ebû Humeyd'in eşidir.⁵⁸⁴

Rivayeti: Allah Resûlü ile namaz kılmayı sevdiğini söyler. O, “Anladım ki sen benimle namaz kılmayı seviyorsun. Oysa senin evindeki namazın odandaki namazından, odandaki namazın evindeki namazından,⁵⁸⁵ evindeki namazın kavminin mescidindeki namazından, kavminin mescidindeki namazın benim mescidimdeki namazından daha hayırlıdır” der. Ardından Ümmü Humeyd'in evinin en uzak ve karanlık köşesine mescit yaptırarak ta ki Allah'a kavuşana kadar orada namaz kıldığı belirtilir.⁵⁸⁶ Râvisi yeğenidir.

H. Peygamber'in teşvik ve gayretiyle Mescid-i Nebevî'de kadınlar, sabah-yatsı fark etmeksizin her vakit, farz-nafile namaz kılar hatta oturup vakit geçirirdi.⁵⁸⁷

⁵⁸⁰ “La ilâhe illâllah” demek (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 644).

⁵⁸¹ “Sübhanallah” demek (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 653).

⁵⁸² “Sübhanel-Melikü'l-Kuddûs” demek (Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, trc. N. Yeniel, H. Kayapınar, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1988, V, 502).

⁵⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 370-371, r. 27089.

⁵⁸⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 487; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 578; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 426-427.

⁵⁸⁵ Metinden anlaşılan, ibarede yanlışlık olduğudur. Metne sadık kalmak için düzeltme yapılmadı.

⁵⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 371, r. 27090.

⁵⁸⁷ S. Deniz Kotan, *Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Ankara, 2007, s. 19-26.

Sonraki dönemlerde, kadınların cemaate katılmasına itiraz edenler oldu. Bu konu etrafındaki tartışmalar, birkaç makalede ele alınmıştır.⁵⁸⁸ Bu makalelerde savunulan görüş aslolanın kadınların mescide gitmeleri olduğudur.

Klasik eserlerde ise “Kadınların mescide çıkmalarına ruhsat verenler” başlığının ardından “Bunu mekruh görenler” başlığını bulmak, ilk başlıkta “Kadınları mescide gitmekten alıkoymayın” emrini, ikincisinde ise çoğunlukla maktû haberlere dayanan, mescide gitmenin kerâhiyetini belirten rivayetleri; sonunda da yeniden menolunmamaları emrini görmek mümkündür.⁵⁸⁹ Oysa konu etrafındaki rivayetler birlikte değerlendirildiğinde, kadınların mescide gitmekten menolunabileceğini, evlerindeki namazlarının daha faziletli olduğunu iddia etmek, tutarsızdır. Kaynaklarımız da yer alan, ilgili görüş sahiplerinin delil diye sahip çıktığı az sayıdaki rivayetin, özel durumlarda geçerli oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Mesela Ümmü Humejd’in rivayeti, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmeyen “eşlerimiz bizi menediyor”⁵⁹⁰ ziyadesiyle de rivayet edilmiştir. Eşi mescide gitmesini istemediğinden, onun bu özel durumuna has, teselli mahiyetinde söylenmiş olabilecek bir ifade, genele şamil kılınmamalıdır. Kendi eşlerini mescidin manevi-kültürel ortamının içine yerleştiren Hz. Peygamber’in, bu nimeti diğer kadınlara çok görmüş olamaz. Tek bir rivayet, uygulanan sünnetin önüne geçmemelidir.

⁵⁸⁸ Tevhit Bakan, “Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti ya da Cemaat Namazı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 30, (2008), s. 41-92; Demirdöven, agm.; Karacabey, agm.

⁵⁸⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Salât, 219, 220, II, 276-277.

⁵⁹⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, Salât, 220, II, 277.

31- Kuteyle bnt. Sayfi

Cüheniyye. İlk muhacirlerdendir. Ensârdan olduğu da söylenmiştir.⁵⁹¹ Bir hadis rivayet etmiştir.⁵⁹²

Rivayeti: Ehl-i kitaptan bir din adamı gelip Allah Resûlü'ne “Ya Muhammed, şirk koşmasanız siz ne güzel topluluksunuz!” deyince “Sübhanallah! Bu ne demek?” der. “Sizden biriniz ‘Hayır, Kâbe’ye yemin olsun ki!’ diyor” deyince bir süre duraklayıp “Onu söyleyen söylemiş. Bundan sonra kim yemin ederse ‘Kâbe’nin Rabbi adına’ desin” der. Aynı soru ve cevap tekrarından sonra din adamı “Sizden biriniz ‘Allah diledi, ben diledim’ diyor” deyince aynı başlangıçla “Sizden biri ‘Allah diledi sonra ben diledim’ desin” buyurur.⁵⁹³

Hakkında bilginin azlığı, ismi rivayetiyle anılan kadın sahabeden olduğuna işaret eder.

32- Habbâb’ın Kızı

İbnetü Habbâb b. Eret.⁵⁹⁴ Adı, “Zeyneb”tir denilmiştir.⁵⁹⁵

Rivayeti: Babası gazvedeyken, Resûlullah onları gözetir, tek keçilerini sağlar. Kova dolar neredeyse taşar! Babaları geri dönüp sağdığında, durum eskiye döner.⁵⁹⁶

İlk Müslümanlardan olan bir köle ve ailesinin, Hz. Peygamber nezdindeki değeri, rivayetten anlaşılmaktadır.

⁵⁹¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 457; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 532.

⁵⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 309.

⁵⁹³ Ahmed b. Hanbel, VI, 371-372, r. 27093.

⁵⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 90; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3590-3591; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 630. İsmi adına açılan başlıkta sadece rivayeti verilmektedir.

⁵⁹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 309.

⁵⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 372, r. 27097-27098.

33- Ümmü Âmir bnt. Yezîd

Ümmü Âmir bnt. Yezîd⁵⁹⁷ b. Seken Eşheliyye. İsmi nin Fûkeyhe oldu ğu söy-
lenmekle birlikte, “Esmâ” oldu ğunu söyleyenlere de işaret edilmiştir. Biat eden
kadınların ilklerindendir.⁵⁹⁸ Rivayette bulundu, Allah Resûlü ile bazı savaşlara katıl-
dı. Evlerine gelen Hz. Peygamber’in “Bu evlerde ne çok hayır vardır. Bu evler
ensârın en hayırlı evleridir!” dedi ğini; yanlarından geçerken, kadınlara selam verdi-
ĝini anlattı.⁵⁹⁹ Uhud’un ardından, şehitleri için ağlayan kadınlarla birlikteyken Allah
Resûlü’nün geldi ği haberini alıp çıkmışlardır. Onu görünce ona bakarak “Senden
sonra –sen sağ salım döndükten sonra– bütün musibetler önemsizdir” demiştir.⁶⁰⁰
İsmi nin “Esmâ” oldu ğu kabul edilirse, Esmâ bnt. Yezîd ile aynı kişi olabilir. Baba
adı “Saîd” olarak da kaydedilmiştir ve “Esmâ’nın kız kardeşi ya da amca kızı” olabi-
lece ği de söylenmiştir.⁶⁰¹ Hendek kuşatmasında Hz. Peygamber’e yemek
götürmüş,⁶⁰² Hudeybiye⁶⁰³ ve Hayber’e⁶⁰⁴ katılmıştır.

Rivayeti: Resûlullah’ın, getirilen kemikli etten yiyip abdest almadan namaz
kılmasına⁶⁰⁵ dairdir.

34- Ümmü Ferve

Ümmü Ferve künyesiyle anılan, bu hadisin râvisi kadın sahabînin kim oldu ğu
ihtilâflıdır. İbn Abdilber, hadisi “Ümmü Ferve bnt. Ebî Kuhâfe, Hz. Ebû Bekir’in kız
kardeşi” hakkında bilgi verirken zikreder ve Ümmü Ferve Ensâriyye’ye atfedilmesini

⁵⁹⁷ Ya da bnt. Saîd. İbn Abdilber bu ismi tercih ederken (*İstîâb*, IV, 498); Ebû Nuaym el-İsfahânî,
Yezîd ismini do ğru, Saîd’i yanlış bulur (*Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3534).

⁵⁹⁸ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 12.

⁵⁹⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 319.

⁶⁰⁰ Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 315.

⁶⁰¹ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 498-499; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 597.

⁶⁰² Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 477.

⁶⁰³ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 574.

⁶⁰⁴ Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 685.

⁶⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 372-373, r. 27099.

hatalı bulur.⁶⁰⁶ Oysa İbn Sa‘d, Ümmü Ferve bnt. Ebî Kuhâfe hakkında bilgi verirken hiçbir rivayete yer vermez.⁶⁰⁷ Fakat Kâsım b. Gannâm’ın ninesi olarak Ümmü Ferve’den bahsederken rivayeti zikreder.⁶⁰⁸ İbnü’l-Esîr’de rivayeti Ensârî olan Ümmü Ferve’ye dayandırır, Hz. Ebû Bekir’in kız kardeşine dayandırılmasını hatalı bulur.⁶⁰⁹ Ensârdan Ümmü Ferve hakkında, Hz. Peygamber’in onu ziyarete gideceği zaman “Haydi, Şehide’yi ziyarete gidelim!” dediği; Hz. Ömer zamanında ona ait köle ve cariye tarafından öldürüldüğü söylenmiştir.⁶¹⁰ Bu bilgiler, Ümmü Varaka hakkında da geçmektedir. Ensârî olduğu kabul edilirse, aynı kişi olabilirler. Fakat kaynaklarda bu bilgiye rastlanmadı. Ya da aslen Ümmü Varaka hakkında olan bilgiler, bazı kaynaklarda Ümmü Ferve için de tekrarlanmış olabilir.

Rivayeti: Hz. Peygamber’e en hayırlı, Allah nezdinde en sevilen amel sorulunca “Vaktinde kılınan namaz” dediğidir.⁶¹¹ Râvisi; rivayeti yeğeni ya da torunu Kâsım b. Gannâm’dan rivayet edilen, mechûl bir kadındır.⁶¹²

35- Ümmü Cündeb Ezdiyye

Ümmü Süleyman. Ashaptan Amr b. Ehves ile evlendi ve Vedâ Haccı’na katıldılar.⁶¹³ Oğulları Süleyman⁶¹⁴ ve Cündeb⁶¹⁵ aynı zamanda râvisidir. Biat

⁶⁰⁶ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 504.

⁶⁰⁷ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 249.

⁶⁰⁸ İbn Sa‘d, *Tabakât*, VIII, 303.

⁶⁰⁹ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 608.

⁶¹⁰ Mâverdî, Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *A‘lâmu’n-Nübüvve*, thk. Muhammed el-Mu‘tasım-Billâh el-Bağdâdî, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut, 1987, s. 164-165. Ümmü Varaka hakkında geçen, müezzin edinip ev halkına imamlık yapmasına izin verildiği bilgisi de vardır.

⁶¹¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 374-375, r. 27103-27104; “Namaza ilk vaktinde acele etmek” 375, r. 27105; 440, r. 27476.

⁶¹² Ya da Kâsım b. Gannâm’ın halası veya ninesi bizzat Ümmü Ferve’dir. Konu etrafında geniş tartışma 27103 nolu rivayetin tahkik notunda geçmektedir.

⁶¹³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XLV, 402.

⁶¹⁴ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 481.

⁶¹⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 571.

edenlerdendir, rivayette bulundu.⁶¹⁶ Bakî b. Mahled'in listesine göre altı rivayeti vardır.⁶¹⁷

Rivayeti: Hac esnasında izdiham olunca⁶¹⁸ Allah Resûlü "Ey insanlar, sakın ve vakarlı olun!⁶¹⁹ Nefislerinizi –birbirinizi– öldürmeyin!⁶²⁰ Atmanız gereken taşlar, fiske taşı –etkisi yapacak küçüklükte– olmalıdır!" buyurur.⁶²¹ Bazı tariklerde ziyade olarak geçen olay: Şifa için bir anne hasta çocuğunu getirir. Hz. Peygamber, su getirip yüzünü yıkar, dua okur sonra Allah'tan şifa dileyerek çocuğunu yıkaması ya da ona içirmesi için suyu anneye verir.⁶²² İsmi, rivayetine işaretle geçen kadınlardandır.

36- Ümmü Târik

Hazrec lideri Sa'd b. Ubâde'nin kölesidir.⁶²³ Bakî b. Mahled'in listesine göre iki rivayeti vardır.⁶²⁴

Rivayeti: Resûlullah, Sa'd'ı ziyarete gelir. Üç kez izin isteyip cevap gelmeyince dönüp gider. Sa'd, Ümmü Târik'ı peşinden gönderir. İzin istemeyi arttırması için cevap vermediklerini söyler. Bu ziyaret esnasında kapıdan ses gelir ve izin istenir ama kimse gözükmeyiz. Geleni sorunca "Humma!" der, onu kapıdan çevirip Kubâ'ya gitmesini buyurur.⁶²⁵ Tek rivayetin tahkik notunda; râvisi, Ca'fer b. Abdurrahman için mechûl denilmektedir. İbn Abdilber, hadislerinin Kûfe ehlinden geldiğini ve sahih olmadığını belirtir.⁶²⁶

⁶¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 306.

⁶¹⁷ Ömerî, *age.*, s. 104; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 207.

⁶¹⁸ Tayâlisî, III, 235, r. 1765.

⁶¹⁹ Bu ifade r. 27111'de bulunmaktadır.

⁶²⁰ Bu ifade r. 27110'de bulunmaktadır.

⁶²¹ Ahmed b. Hanbel, V, 270, r. 22327; VI, 376, r. 27110-27112; Tayâlisî, III, 235, r. 1765.

⁶²² Ahmed b. Hanbel, III, 503, r. 16087-16089; VI, 379, r. 27131-27132.

⁶²³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 449.

⁶²⁴ Ömerî, *age.*, s. 126; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 341.

⁶²⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 378, r. 27127.

⁶²⁶ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 498.

37- Bükayra

Ka‘kâ‘ b. Ebî Hadred Eslemiyye’nin hanımıdır. Hellâliyye. Müslüman mı değil mi bilinmediği, bu rivayetin bu senedi dışında rivayetin bulunmadığı söylenmiştir. Medine ehlinde sayılır.⁶²⁷

Rivayeti: Kadınlar safında otururken “Yakında⁶²⁸ batırılan ordunun haberini aldığınızda saat yaklaşmış demektir” dediğini işittiğidir.⁶²⁹

38- Leylâ bnt. Kanîf

Hal tercümesinde ismi ve rivayeti yer alır.⁶³⁰

Rivayeti: Ümmü Külsûm bnt. Resûlullah’ı yıkayanlar arasında olduğunu, babasının kapının kenarında durarak tek tek kefen parçalarını verdiğini anlatmasıdır.⁶³¹

39- Rebâh b. Abdurrahman’ın Ninesi

Esmâ bnt. Saîd b. Zeyd. O ve babası sahabedendir.⁶³²

Rivayeti: “Abdesti olmayanın namazı, besmele çekmeyenin abdesti yoktur. Bana inanmayan Allah’a, ensârı sevmeyen bana inanmamıştır.”⁶³³ Bir tarikte hadisi işiten babasıdır.⁶³⁴ Râvisi torunudur. İlk yarısı da, ensârlı kısım olmadan rivayet edilmiştir.⁶³⁵

⁶²⁷ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 359; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 246

⁶²⁸ İkinci rivayette “Buraya yakında” ifadesi de vardır.

⁶²⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 378-379, r. 27129-27130.

⁶³⁰ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 463; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 543; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 389.

⁶³¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 380, r. 27135.

⁶³² İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 223.

⁶³³ Ahmed b. Hanbel, IV, 70, r. 16651; bir kadının hadisleri başlığında, V, 381, r. 23236; VI, 382, r. 27145-27147.

⁶³⁴ 27147 nolu rivayet.

⁶³⁵ İbn Mâce, *Tahâre*, 41; Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî (ö. 224/838), *et-Tahûr*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Mahmûd b. Selâm, *Mektebetü’s-Sahâbe*, Cidde, 1994, s. 47-48, r. 52.

40- Husayn b. Mihsan'ın Halası

Ensârdandır. Rivayetine işaret edilmektedir.⁶³⁶ İsmi “Esmâ”dır.⁶³⁷

Rivayeti: Allah Resûlü’ne gelip bir ihtiyacını giderir, sonra o, “Sen evli misin?” diye sorar. “Evet” deyince “Sen ona karşı neredesin?” ya da “Sen ona nasılsın?” der. “Gücüm yetmemesi hariç, onu ihmal etmiyorum” der. “Ona karşı nerede olduğuna bak, şüphesiz o senin cennetin ve ateşindir” buyurur.⁶³⁸ Râvisi, isminin atfedildiği, yeğenidir.

Onun rivayeti, Hz. Peygamber’in bulduğu her fırsatta Müslüman kadınlara tavsiyelerde bulunduğunu, aile hayatının önemine dikkat çektiğini göstermektedir.

41- Fâtıma bnt. Ebî Hubeys

Fâtıma bnt. Ebî Hubeys b. Muttalib. Kureys’in Esed kolundandır. Abdullah b. Cahş b. Riâb ile evlendi, Muhammed isimli oğlu oldu.⁶³⁹ Rivayetine işaret edilir.⁶⁴⁰

Bakî b. Mahled’in listesine göre üç rivayeti vardır.⁶⁴¹ Rivayeti: Âdet kanaması kesilmediği için Resûlullah’a “Namazı bırakayım mı?” diye sorar. “Bu bir damardır, âdet dönemini gözetle, o zaman namaz kılma, âdet dönemin bitince temizlen, bir dahaki âdet dönemine kadar namazını kıl” cevabını alır.⁶⁴² Râvileri Urve b. Zübeyr ve yeğeni Abdullah b. Ebî Müleyke’dir.

⁶³⁶ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 459; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3582; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 636-637.

⁶³⁷ İbn Beşkuvâl, Ebü’l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mes’ûd (ö. 578/1183), *Gavâmizü’l-Esmâ’-l-Müheme*, thk. Muhammed Kemâleddîn İzzeddîn, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1987, I, 70.

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 419, r. 27352.

⁶³⁹ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 245.

⁶⁴⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3415; İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 447; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 518; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 399.

⁶⁴¹ Ömerî, *age.*, s. 117; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 289.

⁶⁴² Ahmed b. Hanbel, VI, 420, r. 27360; 463-464, r. 27630-27631. Lafızlarda ziyade ve farklılıklar var.

42- Habîbe bnt. Ebî Tecrâ

Kız kardeşi Berre'nin ardından rivayetine işaretle adı geçer.⁶⁴³ Mekkelidir. Köle olduğu da söylenmiştir. Ümmü Veled Osman b. Şeybe ile aynı kişi olabilir.⁶⁴⁴ İsimleri aynıdır, rivayetleri de sa'y yaparken Allah Resûlü'nü görmelerine dairdir. Rivayetin sahabî râvisinde ihtilaftan da söz edilmiştir.⁶⁴⁵

Rivayeti: "Allah Resûlü'nü Safâ ve Merve arasında sa'y yaparken gördüm, sa'yın hızından izârı dönüyordu ve 'Sa'y yapın, şüphesiz Allah size sa'yı yazdı' diyordu."⁶⁴⁶

43- Üneyse bnt. Hubeyb

Annesi Zeyneb bnt. Kays b. Şemmâs'tır. Zeyd b. Hârice b. Zeyd ile evlendi; Abdullah, Muhammed, Ümmü Külsûm isimli çocukları oldu. Ensârî Hazrecîdir. Biat edenlerdendir. Vedâ Haccı'na katıldı.⁶⁴⁷

Bakî b. Mahled'in listesine göre üç rivayeti vardır.⁶⁴⁸ Rivayeti: "Ümmü Mektûm gece ezan okur, Bilâl ezan okuyana kadar yiyin, için!" buyurdu. Sahurunu bitirmeyen kadın Bilâl'e "Sahurumu bitirene kadar süre tanı!" diyordu.⁶⁴⁹ Râvisi, yeğeni Hubeyb b. Abdurrahman'dır.

⁶⁴³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 247.

⁶⁴⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 421-422; İbn Hacer, *Tehzîb*, XII, 488.

⁶⁴⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 260.

⁶⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 421, r. 27367; 422, r. 27368; 437, r. 27463 (Sonuncusu bir kadından şeklinde aktarılmıştır).

⁶⁴⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 364; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 238.

⁶⁴⁸ Ömerî, *age.*, s. 117; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 289.

⁶⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 433, r. 27439-27441; Tayâlisî, III, 238, r. 1766. Metinlerde farklılık var. Kimisinde ilk ezanı okuyan İbn Ümmü Mektûm.

44- Kübeyşe

Abdurrahman b. Ebî Amra'nın ninesidir. İsmi "Kebşe" şeklinde de verilir. Ensârdandır. Bersâ' diye bilindiği söylenir. Nisbesinin bilinmediği⁶⁵⁰ veya Hasan b. Sâbit'in kardeşi olduğu geçmektedir.⁶⁵¹ Rivayetine işaret edilir.⁶⁵²

Rivayeti: Bir gün, Allah Resûlü yanına girip kırbasından ayakta su içtiğidir.⁶⁵³ Râvisi, torunu Abdurrahman'dır.

45- Ümmü Hişâm bnt. Hârise b. Nu'mân

Annesi Ümmü Hâlid b. Hâlid'dir. Umâre b. el-Habhâb ile evlendi. Ensârdandır. Biat edenlerdendir.⁶⁵⁴ Rıdvân Biatı'na katıldı. Künyesini "Ümmü Hâşim" kabul edenler de vardır.⁶⁵⁵ Amra bnt. Abdurrahman ile anne bir kardeştir.⁶⁵⁶

Bakî b. Mahled'in listesine göre on rivayeti vardır.⁶⁵⁷ Rivayeti: Tandırlarının Resûlullah ile ortak olduğu ve Kâf sûresini ondan ezberlediğidir.⁶⁵⁸

46- Abdurrahman b. Târik'in Annesi

Râvisi olan oğlunun adına nispetle bilinir.⁶⁵⁹ Rivayetine işaret edilir.⁶⁶⁰ Rivayeti: Nebî'nin (as) Ya'lâ yurdundan geçerken kibleye dönerek dua ettiğiğidir.⁶⁶¹

⁶⁵⁰ İbn Abdilber, *İstîâb*, IV, 460.

⁶⁵¹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3433.

⁶⁵² İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 536; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 382.

⁶⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 434, r. 27448.

⁶⁵⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 442.

⁶⁵⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 480.

⁶⁵⁶ Mizzî, *Kemâl*, XXXV, 390.

⁶⁵⁷ Ömerî, *age.*, s. 96; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 156.

⁶⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 435-436, r. 27455-27456; 463, r. 27628-27629; Tayâlisî, III, 213, r. 1749. Farklı tariklerde "Cuma namazında minberden okurken" veya "Sabah namazında" ifadesi vardır.

⁶⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî, *Telkîhu Fuhum Ehli'l-Eser fi Uyuni't-Târih ve's-Siyer*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 1975, s. 361.

⁶⁶⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3533; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 600; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 453.

47- Ümmü Müslim Eşcaî

Müslüman oldu.⁶⁶² Sahabedendir, rivayetine işaret edilir, hadislerinin Kûfe ehlinen geldiği belirtilir.⁶⁶³

Rivayeti: O bir çadırın altındayken Hz. Peygamber'in yanına gelip "Ne güzel çadır eğer ölüden olmasaydı!" dediğine dairdir.⁶⁶⁴ Râvisi mechûldür.

48- Ümmü Cemil bnt. Mücellil

Fâtıma Ümmü Cemil bnt. Mücellil. Annesi Ümmü Habîb bnt. As b. Ümme'ye'dir. İlk yıllarda Müslüman oldu, biat etti. Eşi Hâtıb b. Hâris, çocukları Muhammed ve Hâris'tir. İkinci Habeşistan hicretine katıldı.⁶⁶⁵ İsmi konusunda ihtilaf vardır, Cüveyriye de denilmiştir.⁶⁶⁶ Eşi vefat edince Zeyd b. Sâbit ile evlendi.⁶⁶⁷ Tek râvisinin oğlu olduğu söylenmiştir.⁶⁶⁸

Rivayeti: Habeşistan'dan Medine'ye oğlu Muhammed ile gelirken bir ya da iki gecelik yolu kalır. Oğluna yemek pişirir, odun biter, almaya çıkar. Çocuk tence-reye uzanınca kollarının üzerine devrilir, yanar. Onu alıp Hz. Peygamber'e gider. "Anam babam sana feda olsun, bu Muhammed b. Hâtıb'dır" der. O da ağzına doğru üfler, başını mesh eder, eline üfleterek dua eder, "İmsei'l-Be'se" diye başlayan şifa duasını okur.⁶⁶⁹ Râvisi oğlu Muhammed'dir.

⁶⁶¹ Rivayet ilk olarak "Bir adam amcasından" başlığında geçer (Ahmed b. Hanbel, IV, 61, r. 16587, VI, 437, r. 27460-27461). Bu rivayet "Abdurrahman b. Târik amcasından" şeklinde de (437, r. 27462) geçer.

⁶⁶² İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 307.

⁶⁶³ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 512; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 619; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 473.

⁶⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 437, r. 27465.

⁶⁶⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 272.

⁶⁶⁶ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3478.

⁶⁶⁷ İbn Abdilber, *İstiâb*, IV, 481.

⁶⁶⁸ Müslim, *el-Münferidât*, s. 93.

⁶⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 437-438, r. 27466.

49- Ümmü'd-Derdâ' Suğrâ

Ümmü'd-Derdâ' künyesine sahip, ikisi de Ebû'd-Derdâ'nın eşi olan iki kadın vardır. Bunlardan biri sahabî iken, diğeri tâbiîndir. Sahabî olan Ümmü'd-Derdâ' Kübrâ, tâbiîn olan Ümmü'd-Derdâ' Suğrâ diye tanınır.⁶⁷⁰ Tâbiîn olan rivayetlerini, eşinden veya bazı sahabeden almıştır.⁶⁷¹ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçen rivayeti, farklı tariklerde, direk Ebû'd-Derdâ'dan veya Ümmü'd-Derdâ', Ebû'd-Derdâ'dan şeklinde gelmektedir.⁶⁷² Rivayet Ümmü'd-Derdâ' Suğrâ'dandır.⁶⁷³ Tâbiînden olduğu için hayatı ve rivayetleri tez kapsamı dışındadır.

Rivayeti: Müslüman, yanında olmayan kardeşine dua ettiğinde, mutlaka melek "Senin içinde misli" der.⁶⁷⁴

50- Haşrec b. Ziyâd'ın Babaannesi

Künyesi "Ümmü Ziyâd"dır. Haşrec b. Ziyâd'ın babaannesidir. Rivayetine işaret edilir.⁶⁷⁵

Bakî b. Mahled'in listesine göre iki rivayeti vardır.⁶⁷⁶ Rivayeti: Hayber'in fethi için altı kadının altıncısı olarak çıktım. Kadınların olduğunu haber alan Resûl bizi çağırdı. "Kiminle ve kimin izniyle çıktınız?" diye sordu, bizde "Seninle birlikte çıktık, okları toplarız, sevk dağıtır sularız, yanımızda yaralıları iyileştirecek ilaçlarda vardır, yün eğirir onunla Allah yolunda hizmet ederiz" deyip yanından çıktık. Hayber

⁶⁷⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 581. İkisini tek sayanların görüşünü tartışır, reddeder, 448-449.

⁶⁷¹ Zehebî, *Siyer*, IV, 278.

⁶⁷² Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed, *el-İlelû'l-Vâride fî'l-Ehâdisi'n-Nebeviyye*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbasî, Dâru't-Tedmuriyye, Riyad, 2007, XIII, 311-313.

⁶⁷³ 27558 nolu rivayetin tahkik notuna göre de rivayet ondandır.

⁶⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 452, r. 27558-27559.

⁶⁷⁵ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, III, 3502; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 584, 631-632; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 435.

⁶⁷⁶ Ömerî, *age.*, s. 127; İbn Hazm, *Esmâ*, s. 346.

fethedilince erkeklere verdiği gibi bize de pay verdi. Haşrec “O pay neydi?” diye sorar, “Hurma” der.⁶⁷⁷ Râvisi, adı atfedilen torunudur.

51- Benî Gifâr’dan Bir Kadın

Rivayetine işaret edilir.⁶⁷⁸ Rivayeti şöyledir: Hayber’e çıkarken kabilesinden bir grup kadınla “Yaralıları tedavi ederiz, gücümüz yettiğince Müslümanlara yardım ederiz” diyerek izin alıp yola çıkarlar. O zaman ergenliğe yakın bir kızdır, Allah Resûlü onu bineğine alır. Yolda ilk kez hayız olur. Oturduğu yere kan bulaşır, utanır, eyere sarılır. Durumu anlayan Hz. Peygamber ona kendini hazırlamasını, kan bulaşan yeri tuz kattığı suyla yıkamasını söyler. Orada ona, feyden pay olarak verilen kolyeyi ölene kadar çıkarmaz, hayızdan yıkanırken suya daima tuz katar, ölüsü yıkanırken de suyuna tuz katılmasını vasiyet eder.⁶⁷⁹ Râvisi, Ümeyye bnt. Ebî Salîf isimli mechûl bir kadındır.

52- Bir Kadından

Rivayetine işaret edilir.⁶⁸⁰

Rivayeti: Râvisi Ümmü Kirâm anlatır: Hac yaparken maiyeti kalabalık bir kadına “Ne olmuş ki sizden hiç kimsede gümüş dışında bir süs görmüyorum?” dedim. “Dedem, Allah Resûlü ile birlikteydi, ben de onunlaydım, kulağımda iki altın

⁶⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 271, r. 22332; VI, 371, r. 27092.

⁶⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 640.

⁶⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 380, r. 27136.

⁶⁸⁰ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, III, 3596; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 641.

küpe vardı. ‘İki ateş parçası’ dedi. Biz Ehl-i beytiz, bizden hiç kimse gümüş dışında bir süs eşyası takmaz” dedi.⁶⁸¹ Ümmü Kirâm için mechûl denilmektedir.

53- Benî Abdul Eşhel’den Bir Kadın

Rivayetine işaret edilir.⁶⁸² Rivayeti: Hz. Peygamber’e “Bizim mescide giden çamurlu bir yolumuz vardır, yağmur yağdığında nasıl olacak?” diye sorunca Hz. Peygamber, “Ondan sonra daha temiz bir yol yok mudur?” der. “Var” deyince “İşte o, onun içindir –ondaki diğerini temizler–” buyurur.⁶⁸³

54- Bir Kadından

Allah Resûlü ile birlikte iki kibleye de namaz kıldığı belirtilir. Rivayetine işaret edilir.⁶⁸⁴ Bazı tariklerde rivayet, tâbiîn râvisi “Damra b. Saîd’in ninesinden”, bir kadın lafzı düşmüş olarak gelir.⁶⁸⁵

Rivayeti: Resûlullah yanına girip, “Ellerinizi kınalayın, sizden birisi elini kınalamaz da eli erkek eline benzer” der. Sonra, seksen yaşında vefat edene kadar, ellerini kınalamayı bırakmaz.⁶⁸⁶

⁶⁸¹ Ahmed b. Hanbel, VI, 421, r. 27366.

⁶⁸² Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3585; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 638.

⁶⁸³ Ahmed b. Hanbel, VI, 435, r. 27452-27453.

⁶⁸⁴ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3597.

⁶⁸⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 640.

⁶⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 70, r. 16650; 5, 381, r. 23235; 6, 437, r. 27464.

E- AHMED B. HANBEL'İN MÜSNED'İNDE KADIN SAHABE MÜSNEDLERİNDEN ÖNCE YER ALAN İSİMLER

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Hz. Âişe müsnediyle başlayıp devam eden kadın sahabe rivayetlerinden önce, kadın isimlerine ait başlıklar altında, bazı rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetleri ve râvisi kadın sahabeyi incelemek için Hakîm b. Muaviye'ye hadislerine⁶⁸⁷ kadar olan başlıkları taradık ve kadınlara ait başlıkların, ya râvisi olan erkek akrabaya atfedilenlere ya da mechûllere ait olduğunu gördük. Ayrıca bu başlıklarda yer alan rivayetlerin çoğunluğunun kadın sahabe müsnedlerinde ismi geçen kadınlara ait olduğunu fark ettik ve ilgili isimlere yerleştirdik. Son ciltte ismi geçmeyen beş kadın tespit ettik.

Kadın sahabe rivayetlerinden önce yer alan tespit ettiğimiz kadınlar ve rivayetleri şöyledir:

1- Kâ'b b. Mâlik'in Eşi

Râvisi olan Ma'bed b. Kâ'b b. Mâlik'in annesi, adı Umeyra bnt. Cübeyr b. Sahr'dır.⁶⁸⁸ Biat edenlerdendir. Hz. Peygamber'le iki kibleye namaz kıldı. Kâ'b ile evlendi ve Abdullah, Ubeydullah, Fedâle, Vehb, Ma'bed, Havle, Suâd isimli çocukları oldu. Künyesi Ümmü Ma'bed'dir.⁶⁸⁹

İki rivayeti vardır. Biri, Allah Resûlü'nün hurma ve kuru üzümü bir arada nebîz yapmaktan nehyettiğini bildirmektedir. Râvisi oğludur.⁶⁹⁰ Diğer: Hz. Peygamber vefat ettiği hastalıkta acı çekiyorken yanına giren Ümmü Mübeşşir, "Bu hastalığına neyin sebep olduğunu düşünüyorsun? Ben oğlum hakkında –oğlu ölmüş-

⁶⁸⁷ Ahmmed b. Hanbel, IV, 446.

⁶⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 273.

⁶⁸⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 406.

⁶⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, V, 18, r. 23932.

tür– seninle birlikte Hayber’de yediği et dışında bir sebep düşünmüyorum!” der. O da “Ben de bu hastalığım için başka sebep düşünmüyorum. O, benim damarlarımın kesildiği zamandır” cevabını verir.⁶⁹¹ Râvisi, torunu Abdurrahman b. Abdullah b. Kâ’b’dır. İkinci rivayet Ebû Dâvûd’da torunu “Babasından” şeklinde gelir ve bu tarik verilirken doğrusunun “Babasından” olduğuna işaret edilir.⁶⁹² Bu durumda doğrusu, ikinci rivayetin ondan değil oğlundan olmasıdır. Hâl tercümesinde de sadece ilk rivayetine atıf yapılır.⁶⁹³

2- Ebû Hakem el-Gıfârî’nin Kızı

Eme bnt. Ebî Hakem veya Ümeyye bnt. Ebî Hakem veya Ebî Salt⁶⁹⁴ veya Ümâme bnt. Ebî Hakem veya Âmine bnt. Ebî Salt. Ayrıca isminin Leylâ Gıffariyye, künyesinin Ümmü Ali, baba adının Ebû Hakem veya Ebû Salt veya Hakem veya Salt olduğu da söylenmiştir.⁶⁹⁵ İsmi konusunda ittifak yoktur. “Sahabe Kadınlardan akrabalarıyla tanınan, ismi ve künyesi bilinmeyenler” grubunda sayılır.⁶⁹⁶ Rivayetine işaret edilir.⁶⁹⁷

Rivayeti: “Bir adam cennete bir zirâ‘ kalana kadar yaklaşır, ardından öyle bir kelime söyler ki ondan San‘â’dan fazla uzaklaşır!” Râvisi, oğlu Süleyman b. Süheym’dir.⁶⁹⁸

⁶⁹¹ Ahmed b. Hanbel, V, 18, r. 23933.

⁶⁹² Ebû Dâvûd, Diyât, 6.

⁶⁹³ İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 406; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 620; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 475.

⁶⁹⁴ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, V, 401.

⁶⁹⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 240-241.

⁶⁹⁶ İbnü’l-Cevzî, *Telkîh*, s. 361.

⁶⁹⁷ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma’rifetü’s-Sahâbe*, III, 3592.

⁶⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, IV, 64, r. 16610; V, 377, r. 23199.

3- Benî Süleym'den Bir Kadın

İsminin tespitine de hakkında bilgiye de ulaşamadık.

Rivayeti: Osman b. Muâz'a, Hz. Peygamber'in onu niye çağırdığını sorunca "Ben Kâbe'ye girince koçun boynuzlarını –Hz. İsmail yerine kesilen– görüyorum. Sana onları ört demeyi unutmuşum, onları ört. Kâbe'de namaz kılanların dikkatini çekecek bir şey olmamalı" dedi, der. O boynuzlar Kâbe yanına kadar oradaydı.⁶⁹⁹

4- Peygamberin Bazı Eşleri

"Kâhine gidip bir şey soran, cevabı da doğru bulanın namazı, kırk gece kabul edilmez."⁷⁰⁰ Bazı eşler ifadesinden kastın Hafsa validemiz olduğu söylenir.⁷⁰¹ Erken tarihli bir eserde bu bilginin doğrulandığını görmedik. Bu sebeple, Hz. Hafsa rivayetleri arasına değil, bu bölüme yerleştirdik.⁷⁰²

5- Bir Kadından

Ensârdandır. Rivayetine işaret edilir.⁷⁰³

Hz. Peygamber yanına girer, solak olduğundan sol eliyle yerken görünce, sağ eliyle yemesini söyler.⁷⁰⁴ Râvisi Abdullah b. Muhammed için nisbe verilmemiştir, mechûldür.

⁶⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 68, r. 16637; V, 380, r. 23221.

⁷⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, IV, 68, r. 16638; V, 380, r. 23222.

⁷⁰¹ Süleyman b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilvehhâb (ö. 1233/1818), *Teyisrû'l-Azîzi'l-Hamîd fî Şerhi Kitâbi't-Tevhîd*, 8. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1989, s. 355.

⁷⁰² Başlıkta yer alan diğer rivayet "Bazı Ashaptan" ifadesiyle aktarıldığı ve bu kişinin bir eş veya kadın olup olmadığı açıklanmadığından, 2. rivayeti ele alınmadı.

⁷⁰³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Ma'rîfetü's-Sahâbe*, III, 3595; İbn Ebî Âsım, *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, VI, 175, r. 3403; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 638.

F- DEĞERLENDİRME

Üçüncü bölüm, 83 kadın sahabeyle en fazla isminin yer aldığı bölümdür. İçlerinden dokuzunun üçten fazla, dördünün üç, onunun iki, diğerlerinin birer rivayeti, Ahmed b. Hanbel'in ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde yer alır. Üç ve üzeri rivayeti olanlar listesindeki son beş ismin, dörder rivayeti vardır. Tek rivayeti olanların sayısı, son dördü mechûl olmak üzere, 55'tir. Özellikle tek rivayeti bulunanlardan, hakkında başka bir bilgiye ulaşılamayanların bulunması, bu kadınların isimlerinin rivayetleri sayesinde korunmasıyla açıklanabilir. Yine bu kadınların râvilerin çoğunluğu akrabalarındandır. Kadın râvilerinin çoğu içinse mechûl denilmektedir. Hatta erkek râvilerinden mechûl denilenler de çoğunluktadır.

Özellikle tek rivayeti olan kadınların râvilerinin çoğunlukla mechûl olması doğaldır. Hz. Peygamber'den gördüğü veya duyduğu bir tek şeyi rivayet edebilmiş, haklarında sınırlı bilgiye ulaşılabilen kadınların râvilerinin; genelde akrabadan, kendileri gibi tanınmamış, aktardıkları rivayet dışında haklarında kayıt tutulmamış kişiler olması şaşırtıcı değildir. Bu kadınlardan gelen rivayetlerin, kendileri ve râvileri mechûl olunca hemen zayıf sayılması, belki de üzerinde tekrar düşünülmesi gereken bir yargıdır. Onlardan rivayeti alan sika râvi tarafından sözlerinin alınıp rivayete değer görülmesi anlamlıdır. Belki de onun sika olduğu noktasında rivayeti alanın şüphesi yoktu ama bu kayıt altına alınmadı. Elbette rivayetin değerini belirlemek için, sika râvi tarafından rivayet edilmesi yeterli olmayabilir. Fakat tek rivayetli, tanınmamış kişilerden yine aynı özellikte kişilerin rivayette bulunması, sürecin doğal işleyişi olarak görülmeli, sırf bu sebeple rivayetin değeri düşürülmemelidir.

⁷⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 69, r. 16639; V, 380, r. 23224. Rivayet: Solak olduğundan sol eliyle yerken eline vurup lokmasını düşürttürür ve "Sol elle yemeyin, Allah size sağ eli verdi" buyurur. Ondan sonra sağ eliyle yer.

Rivayetlerin konu dağılımına ve konu başlıklarda yer alan tekrarsız rivayet adetlerine dair oluşan tablolarsa şöyledir:

İbadetler

Rivayet Adedi

Namaz	9
Hac	8
Oruç	6
Dua	4

Toplam= 27

Temizlik

Rivayet Adedi

Abdest	6
Hayız	2

Toplam= 8

Diğer Konular

Rivayet Adedi

Emir-Yasak-Tavsiye	36
Ahkâm	21
Genel Konular	17
Gayb	17
Kur'an	6
Cenaze	6
Nikâh	5
Savaş	4

Toplam= 112

Toplam tekrarsız rivayet adedi 147’dir. Bu bölümde incelenen sahabe kadın sayısı 80’in üzerindedir. Rivayetlerinin ancak 150’ye yaklaşması, rivayet sayılarının, abartılı veya imkânsız olmak bir tarafa, az olduğunu kanıtlar.

Tablolarda görüldüğü üzere, önceki bölümlere nazaran, “İbadetler” ve “Temizlik” üst başlıklarında yer alan rivayetlerin sayıları da alt başlıkları da azalmıştır. Sayıca en çok rivayeti bulunduran başlık ise “Emir-Yasak-Tavsiye” başlığıdır. Allah Resûlü’nün, genelde yakın çevresinde bulunmayan kadınlarla diyalogunda, eğitimci-tebliğci vasfının öne çıktığı anlaşılmaktadır. İhtiva ettiği rivayet sayısı ikinci sırada yer alan başlığın “Ahkâm” olması da bu çıkarımı desteklemektedir. Ayrıca “Ahkâm” başlığındaki yoğunlaşma, dinî bilgilerin öğreniminde ve aktarımında kadın sahabenin aktif rolünü de göstermektedir. “Genel Konular” başlığında, Allah Resûlü’nün kadınları ziyaretine, uyarısına, onlarla hediyeleşmesine, onların taleplerini değerlendirmesine; kadınların da onu, çocuklarıyla birlikte ziyaret etmelerine, karşısında fikirlerini dile getirmelerine, ondan işittiklerini aktarmalarına dair rivayetler mevcuttur. “Gayb” başlığında toplanan rivayetlerde, “Deccal” ve “yere batırılan ordu” gibi tartışmalı konuları içerenler bulunmaktadır. Yanı sıra, müjde için haber verilen, “cennete hesapsız girecek 70 bin kişi”, “üç –veya iki– çocuğunu kaybedip sabredene cennet vaadi”, “Allah yolunda atın bakımının sevabı” gibi rivayetler de bu başlıkta yer almaktadır. “Nikâh” başlığındaki rivayetlerde ise kadının talebiyle de boşanmanın gerçekleşebileceği; bir kadının istemediği kişiyle, babasının zoruyla bile, evlendirilemeyeceği; “zihâr” gibi haksız bir uygulamayla kadının mağdur edilemeyeceği; hamilenin iddetinin doğumla sona ereceği konuları geçmektedir. Âişe müsnedinde, “Ahkâm” başlığında geçen “Velisiz nikâhın geçersizliğine”⁷⁰⁵ dair riva-

⁷⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 47, 66 vd.

yetler; kadının, nikâhı hususunda hürriyetini kısıtlar mahiyettedir. Oysa Hanefî mezhebine göre bu ifade mutlaklık değil, kâmil olmama ifade eder. Rivayeti Hz. Peygamber'den nakleden tek sahabî olmasına rağmen Hz. Âişe'nin bu rivayete aykırı amel ettiği bilinmektedir.⁷⁰⁶ Rivayetin iki tariki de bu yönüyle illetlidir. Yine hadisin medarı konumunda olan Zührî, sonradan kendisine hatırlatılmasına rağmen böyle bir rivayet bilmediğini ve nakletmediğini ifade etmiştir.⁷⁰⁷ Sonuçta, bir kadının nikâhında velinin izni şart koşulmuşsa bile, hür iradesini mutlak sınırlayıcı değildir.

Tek rivayeti olan hatta bu rivayeti dışında da hakkında hiçbir bilgi bulunmayan kadınların bazılarının rivayetleri ilgi çekici ayrıntılar içermektedir. Mesela “Benî Gifâr'dan Bir Kadın” diye anılan, râvisi de kendisi gibi mechûl bir kadın olan, kadının rivayeti. Bu kadın rivayetinde, Hayber yolculuğunda Nebî'nin (as) onu bineğine alışını anlatır. Bir makale de “terkine alma” sünneti ele alınmaktadır. Bu konuda “Hz. Peygamber dinin tebliğ edilmesi uğrunda zamanın bütün iletişim imkânlarını kullanmıştır. Şüphesiz bunu yaparken uyguladığı yöntemlerden biri de *terkiye alma* olmuştur. Hz. Peygamber, *terkiye alma* sünnetiyle zayıflara yardım, beyanat ve talimatların tebliğ edilmesi ve çocukları sevindirme gibi önemli maksatlar gütmüştür. Ayrıca bu uygulama, onun, halkıyla iç içe yaşadığı, bugünkü gibi aşılması gereken protokollere ve korumalara ihtiyaç duymadığının açık bir kanıtı olduğu gibi insanlara değer vermesinin bir tezahürüdür”⁷⁰⁸ izahı yapılmaktadır. Bu eğitim metodundan kadınları da faydalandırdığı; yakın çevresinden, tanınan biri olmayan, ergenliğe adım atma çağında bir kız çocuğunu da terkisine aldığı, ilgili rivayette anlatılmaktadır.

⁷⁰⁶ Yeğeni Hafsa'yı, babası Abdurrahman yokken evlendirmesi. Bir sonraki dipnotta verilen makalede, bu olay ve sebep olduğu tartışmalar geçmektedir.

⁷⁰⁷ Mutlu Gül, “Hadislerin Rivayet Özelliklerinin Fıkha Etkisi Bağlamında Velisiz Kıyılan Nikâhın Batıl Olduğunu İfade Eden Rivayetlerin Tahric ve Tenkidi”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sa. 22, (2013), s. 369.

⁷⁰⁸ Nihat Yatkın, “Erdâfu'n-Nebî (Hz. Peygamber'in Bineğine Aldığı Sahâbîler) ve Hadis Rivayetine Katkıları”, *EKEV Akademi Dergisi –Sosyal Bilimler–*, XI, sa. 30, (2007), s. 128.

Baldızı Esmâ bnt. Ebî Bekir rivayetlerinde de bir gün onu yük taşıırken görünce devesini yaklaştırıp binmesini teklif ettiği bilgisi geçmektedir.⁷⁰⁹ Terkiye alma sünnetiyle hedeflenen faydalar, kadınlara da ulaştırılmıştır.

“Haşrec b. Ziyâd’ın Babaannesi” olarak adlandırılan kadının rivayetinden de Hayber’in fethi için yola çıkan altı kadının, Allah Resûlü’ne haber vermeyi veya izin istemeyi gerekli görmedikleri anlaşılmaktadır. Yolda varlıklarından haberdar edilen Hz. Peygamber onları yanına çağırıp görüşür, yola devam etmelerine müsaade eder.

Kayle bnt. Mahreme örneğinde, Hz. Peygamber’in kadınların haklarını koruyacağı beklentisinin Yemen’e kadar ulaştığı, bir kadının görüş ve şahitliğiyle verilecek kararın değişebileceği görülmektedir.

“Selâme bnt. Ma‘kıl” isimli cariye konumundaki kadın sahabî ise rivayetinde, zor durumda kalınca yardım için Resûl’e gittiğini ve onun yardım ettiğini anlatmaktadır.

“Ümmü Subeyye Cühenî” adındaki kadının rivayetinde ise Resûl ile aynı kaptan abdest aldıkları, ellerinin birbiri ardınca gidip geldiği ifadesi bulunmaktadır.

Bu örneklerden Allah Resûlü’nün kadınlara, bineğine bindirecek, aynı kaptan abdest alacak, sorunlarını çözecek mesafede durduğu ve bu ayrıcalıkların toplumun her kesimindeki kadınlara tanındığı anlaşılmaktadır.

⁷⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, VI, 347, r. 26937.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

RİVAYETLERİN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

A- RİVAYETLERE TOPLU BAKIŞ

Tez çerçevesinde incelenen iki *Müsned*'de rivayetlerine yer verilen toplam kadın sahabe sayısı 105'dir. Bunlardan biri, Tayâlisî ziyadesidir. *Müsned-i Ahmed*'de 3.500, *Müsned-i Tayâlisî*'de 300¹ rivayet, kadın sahabe müsnedlerindedir. Böylelikle çalışmamıza 3.800 rivayet dahil oldu. Bunlardan 2.630 tanesi Müsned-i Âişe'deydi. Tekrarsız rivayette 687 rivayetle Hz. Âişe birinci sıraya yerleşti. Farklı bölümlerde incelenen ve tekrarsız rivayet adetleri belirlenen sahabî kadınların, rivayet adetlerine göre bir arada sıralamasını yapmak, değerlendirme açısından faydalıdır. Beş ve üzeri sayıda rivayeti bulunanlar arasında oluşan sıralama, şu şekildedir:

<u>Kadın Sahabî</u>	<u>Müsned'lerdeki Rivayeti</u>	<u>Diğer Kaynaklar</u>
1- Âişe bnt. Ebî Bekir	687	-
2- Ümmü Seleme	100	-
3- Esmâ bnt. Ebî Bekir	30	23
4- Meymûne bnt. Hâris	31	14
5- Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib	12	28
6- Esmâ bnt. Yezîd	22	8
7- Hafsa bnt. Ömer	20	7
8- Ümmü Habîbe	16	10
9- Esmâ bnt. Umeys	10	13
10- Fâtıma bnt. Muhammed	5	17
11- Ümmü Atıyye	10	9
12- Ümmü Süleym	8	10
13- Meymûne bnt. Sa'd	3	14

¹ Sayılar yaklaşıktır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde tam sayıyı söylemek dikkatli ve tek tek sayımı gerektirirken, Tayâlisî'nin *Müsned*'inde bu sayı 302'dir.

14- Ümmü Fazl	10	6
15- Ümmü Eymen	1	10
16- Zeyneb bnt. Cahş	6	4
17- Safiyye bnt. Huyey	4	6
18- Şifa bnt. Abdullah	2	8
19- Selmâ Ümmü Râfi‘	1	9
20- Cüveyriye bnt. Hâris	4	5
21- Sevde bnt. Zem‘a	4	5
22- Ümmü Külsûm bnt. Ukbe	4	5
23- Rubeyyi‘ bnt. Muavviz	6	2
24- Ümmü Mübeşşir	4	4
25- Fâtıma bnt. Kays	2	6
26- Ümmü Kays bnt. Mihsan	4	3
27-Ümmü‘d-Derdâ‘ Kübrâ	2	5
28- Ümmü Kürz Kabiyye	4	2
29- Zeyneb Sekafiyye	3	3
30- Havle bnt. Hakîm	4	1
31- Havle bnt. Kays	2	3
32- Âişe bnt. Kudâme	2	3

Sonuçta rivayeti bulunan 105 kadın sahabîden, beş ve üzeri sayıda rivayeti bulunanların toplam sayısı 32’dir. Ümmü Husayn’ın dört; Ümmü Şerîk, Ümmü Hâlid, Huzeyfe’nin kız kardeşinin üç rivayeti bulunmaktadır. İki rivayetliler grubunda, son dört kadının farklı rivayeti yoktu. Tek rivayetlerden, farklı iki rivayetini tespit

ettiklerimiz beş,² tek farklı rivayeti olanlarsa 10 kadındı.³ Yani toplam 23 kadın sahabînin, dört ile iki arası rivayeti bulunmaktadır. Kalan 51 kadın sahabeninse, tek rivayeti bulunmaktadır.

Tez kapsamında incelenen tüm rivayetlerin, tekrarsız adedinin verilebilmesi için, farklı bölümlerde yer alan rivayetlerin tekrarının da tespit edilmesi gereklidir. Âişe ve Ümmü Seleme müsnedleri arasında, tekrar adedinin 29 olduğuna ve Ümmü Seleme rivayetlerinin üçte birine tekabül ettiğine değinmiştik. Rivayetlerin konularına göre listelerinin verildiği ek kısmında, rivayetlerin tekrarını görmek mümkündür. Fakat tüm bölümler arasında tekrarın tam tespiti yapılmadı. Âişe müsnedinde 687, Ümmü Seleme müsnedinde 100, diğer eşler ve akraba rivayetlerinde 145, beşinci bölümde yer alan diğer kadın sahabe rivayetlerinde 147 adet tekrarsız rivayet tespit edildi. Toplam 1.079 rivayetten Âişe-Ümmü Seleme müsnedlerinde geçen 29 tekrar rivayet çıkarılınca tekrarsız 1.050 rivayet kalmaktadır. Bölümler arası tekrar da dikkate alındığında, Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin *Müsned*'lerinde incelenen 3.800 rivayetin tekrarsız adedi, 1.000 civarındadır, denebilir. Genelde üçte birin üzerinde tekrar mevcuttur. Sahabe kadınların tümünden aktarılan rivayet adedi olarak karşımıza çıkan 1.000 rakamı, makul ve mümkündür. Hatta kadın sahabenin Hz. Peygamber'den duyup işittiklerinin tümünden, kaynaklara geçirilebilen kısım, küçük bir parçadır denebilir. Farklı kaynaklarda tespit ettiklerimizin toplam sayısı da 243'tür. Bu sayının içinde de tekrarlar vardır. Çalışmanın tümünde ulaşılan 1.250 civarı rivayet, kadın sahabenin tüm rivayetleri için, az bir sayıdır. Kaldı ki rivayet tanımını en geniş anlamıyla, sahabe ve tâbiînin söz, fiil ve yorumlarını dahil ederek ele

² Sehle bnt. Süheyl, Ümmü Ümâre, Nesîbe bnt. Kâ'b, Selâme bnt. Hür, Ümmü A'la' Ensâriyye, Kayle bnt. Mahreme.

³ Ümmü Haram bnt. Milhân, Ümmü Subeyye, Ümmü İshâk, Furay'a bnt. Mâlik, Ümmü Tufeyl, Râfi' b. Hadîc'in eşi, Ümmü Büceyde, Büsrâ bnt. Safvân, Sübey'a bnt. Hâris, Kâ'b b. Mâlik'in eşi.

alındı. Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleriyle sınırlanmadı. Tanım daraltılsa, rakam daha da azalacaktır. Kaynaklardaki tüm rivayetlerin tekrarsız adedi bilinmediğinden, kadın sahabe rivayetlerini toplam sayıyla kıyaslama imkânı yoktur.

Rivayetlerin konu dağılımı kapsamındaki değerlendirmeler, her bölümün değerlendirme başlıklarında yapıldı. Tüm rivayetler bir arada gözden geçirilince de birkaç şey söylenebilir. Özellikle eşler ve akrabalarından gelen rivayetlerde, “İbadetler” üst başlığı, üçte bir oranındadır. Eş ve akraba haricî kadınlardan gelen rivayetlerde ise bu üst başlığın rivayet oranı azalır. “İbadetler” üst başlıklarındaki rivayet sayısında, tüm bölümlerde, birinci alt başlık “Namaz”dır. Ardından “Hac”, “Dua” ve “Oruç” alt başlıklarındaki rivayetlerin sayısı birbirine yakındır. Oluşan tablo, kadınların dinin temel konularında eğitilmiş olduklarını göstermektedir. Her bölümdeki “Ahkâm” başlığında tekrarlanan yüksek rakamlar da, bu göstergeyi doğrulamaktadır.

“Temizlik” üst başlıklarındaki rivayetler, kadınların özel durumlarına ait hayız, nifas konularında yoğunlaşmaktadır. Kadınlara ait özel durumların kadınlar tarafından öğrenilmesi ve aktarılması doğaldır. Bu başlıklardaki rivayetlerin dikkate değer çoğunluğu, kadınların Hz. Peygamber'e gelip soru sormaları neticesinde edinilen bilgileri ihtiva eder.⁴ Hayızlı kadının temiz oluşu, özellikle eşlerden gelen rivayetlerde, Allah Resûlü'nün tutum ve davranışlarıyla vurgulanır. Hayız başlığı altında rivayet edilen, Meymûne validemizin yeğeni İbn Abbâs'ı, hizmetçisi hayızlı olduğu için saçını taratmadığını ve hayızlıyken eşiyle aynı yatakta yatmadığını gör-

⁴ Bir kadının gelip “Kadına –kıyafetine– hayız kanından bir şey isabet ederse?” diye sorması (Ahmed b. Hanbel, VI, 345, r. 26920; 346, r. 26932; 353, r. 26981); uzun süren ve çok olan kanamasını soran kadın (Ahmed b. Hanbel, VI, 381-382, r. 27144; 439-440, r. 27475); elbisedeki hayız kanı (Ahmed b. Hanbel, VI, 355, r. 26998; 356, r. 27001-27002); kesilmeyen âdet kanaması hakkında Resûl'den fetva alan kadın (Ahmed b. Hanbel, VI, 420, r. 27360; 463-464, r. 27630, 27631) vb.

düğünde, uyarmasına dair rivayetler⁵ üzerinde dikkatle durulmayı hak etmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in yakın çevresindeki kişilerde bile, cahiliye dönemindeki hayızlı kadının kirli sayılması anlayışının varlığını sürdürdüğünü ve kolay yıkılmadığını örneklemektedir. Hz. Peygamberin eşlerinin, hayızlı kadının temizliği konusunda aldıkları eğitimi ve Allah Resûlü'nden gördükleri muameleyi, ümmete öğretmeyi vazife saydıkları anlaşılmaktadır.

“Emir-Yasak-Tavsiye” başlığı, her bölümde, rivayet sayısı yüksek çıkan başlıklardandır. Eş ve hısım-akraba haricî kadınların rivayetlerinde ise en çok rivayetin bulunduğu başlıktır. Allah Resûlü'nün tebliğci-eğitimci vazifesini, kadınlar için özenle yerine getirdiği; özellikle bir vesileyle karşılaştığı kadınlara, hayatlarında iz bırakacak, gelecek nesillere aktaracakları nasihatlerde bulunduğu; onların da edindikleri kazanımları imkânları çerçevesinde paylaştıkları anlaşılmaktadır.

“Gayb” başlığı, her bölümde dikkate değer sayıda rivayeti barındırır. İçerdikleri rivayetlerin bir kısmının uzun metinlere sahip, kıssa tarzı, olağanüstü olaylarla süslü, gelecekte –özellikle Müslümanların başına gelecekler, siyasi çekişmeler, fitneler, Deccal, Mesih vb.– haber veren rivayetler olması, ihtiyatla yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. İnsanların her dönemde, bilinmeyene karşı merakı ve ilgisi bu rivayetlerin kaynaklarda yer almasını sağlamış olmalıdır. Günümüzde de gaybi rivayetlere dayalı söylemler kamuoyunda ilgi görmeye, bu söylemleri üretenlere ün sağlamaya devam etmektedir.

“Nikâh” konusunda gelen rivayetler, kadın bekâr olsun dul olsun, rızası alınmadan kıyılan nikâhın geçerli olmadığını, kadının başvurusuyla boşanmanın mümkün olduğunu, cariye-hür her kadının eşiyle ilgili şikâyetlerini Allah Resûlü'ne

⁵ Saçını taratmaması (Ahmed b. Hanbel, VI, 331, r. 26810, 26811; 334, r. 26834); eşiyle aynı yataкта yatmaması (Ahmed b. Hanbel, VI, 332, r. 26819-26820; 336, r. 26853).

iletebildiğini, onun bu şikâyetleri değerlendirdiğini gösterir. Hiçbir rivayet bu esaslara zıt değildir. Hatta Hz. Peygamber'in yakın çevresinden ya da ilk Müslümanlardan olan kadınların, evlilik tercihleriyle ilgilendiğinin,⁶ dindar kadının boşanmasını “günah” diye adlandırdığının örnekleri⁷ de mevcuttur. Eşi tarafından şiddete maruz kalan ya da sırf eşini beğenmediği için ayrılma talebinde bulunan kadının, isteğinin yerine getirildiği de bilinmektedir. Eşi kendisine tokat atan kadın da şikâyetiyle Allah Resûlü'ne gelmiş, eşi çağırılarak olay sorgulanmıştır.⁸

Rivayet listeleri incelendiğinde dikkat çekecek noktalardan biri de tekrarların çoğaldığı rivayetlerdir. Tekrarların artma sebeplerini, tekrarı artan rivayetlerin konularına bakarak anlamak, kuvvetle muhtemeldir. Mesela, sahabe döneminde de tartışmalı olan, hakkında farklı görüşler bulunan konulara dair rivayetlerin tekrarı artmaktadır.⁹ Artışta ikinci önemli etken; rivayetin konusunun, toplum tarafından yadırganan bir davranışı doğrulaması olabilmektedir.¹⁰ Bir diğer etkense, dinî meseleleri öğrenme isteğidir.¹¹ Tüm bu etkenlerin ortak sonucu, toplumda ilgi ve ih-

⁶ Ümmü Külsûm bnt. Ukbe hakkında: Eşi vefat edince Resûl'ün onu isteyenleri sorarak Abdurrahman b. Avf'ı övmesi (Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Müstedrek*, Ma'rifetü's-Sahâbe, X, 1979, r. 5353). Fâtıma bnt. Kays hakkında: Eşi onu bain talakla boşayınca Hz. Peygamber “İddetin bitince bana haber vermeden evlenme” der ve onu isteyen üç kişiden Üsâme b. Zeyd ile evlenmesini tavsiye eder (Ahmed b. Hanbel, VI, 373, r. 27100; 412, r. 27321, 27324; Tayâlisî, III, 214-215, r. 1750) vb.

⁷ Ümmü Eyyûb hakkında (Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 136); Ümmü Süleym hakkında (Beyhakî, *Sünen*, Talâk, VII, 323).

⁸ Âişe müsnedinde yer alan, cariyeye bir kadının şikâyeti (Ahmed b. Hanbel, VI, 272, r. 26339).

⁹ Örnek olarak Hz. Âişe rivayetlerinin listesinden “Namaz” başlığında: 4- İkindiden sonra kıldığı iki rek'at. 18- “Namazı ne keser?” sorusunun cevabı hakkında. 66- Dört rek'at duhâ kılması – kıldırıldı/kılmazdı şeklinde ihtilaf mevcut-. “Hac” başlığında: 3- İhrama girerken kokulanması. 16- İhramlıyken saçında parlayan koku. “Kurban” başlığında: 2- Kurban gönderenin ihramlı sayılmaması.

¹⁰ Hz. Âişe rivayetleri “Namaz” başlığında: 9- Sabah namazını kılıp dağılan kadınların karanlıktan dolayı tanınmaması. 34- Eşinin üstünde olan örtünün bir kısmı üstüneyken namaz kılması. “Gece namazı” başlığında: 2- Hz. Âişe önünde uzanırken gece namazı kılması, vitir için onu da uyandırması. “Oruç” başlığında: 4- Oruçluysen eşini öpmesi. 8- Cima dolayısıyla cünüp sabahlayıp gusül alması, ardından oruç tutması. “Gusül” başlığında: 2- Aynı kaptan eşiyile gusül. Ayrıca “Hayız” başlığında geçen rivayetlere bakılabilir.

¹¹ Hz. Âişe rivayetleri “Dua” başlığında: 5- Koruyucu sûreleri her gece okuyup ellerine üfleterek vücudunu sıvazlaması. “Oruç” başlığında: 12- Bir ayın tamamını oruçlu veya oruçsuz geçirme-

tiyaç duyulan konulara dair rivayetlerin araştırıldığı, böylelikle ilgili rivayetlerin tekrarının arttığıdır.

B- KADIN SAHABENİN RİVAYETLERİNİN SAYISININ ARTIP EKSİLMESİNDE ETKİLİ BAŞLICA SEBEPLER

Kadın sahabenin rivayetleri incelenirken, rivayetlerin sayısının artıp-eksilmesinde etkili olan sebepler, tekrarlanan örneklerle dikkat çekti. Bu başlıkta tespit edilen başlica sebepler önem sırasına göre sıralandı.

Hadis ilmi açısından, özellikle sahabe râvisi için, râvinin vefat tarihinin geç ya da erken oluşunun, rivayetlerinin artışı ya da azalışı üstünde direk etkisi olduğu kabul edilir. Hz. Peygamber'in vefatını takip eden sahabe döneminin başlarında, rivayetler çoğunlukla şifahen, doğal bir seyir içinde araştırılıp öğrenilmekteydi.¹² Sahabe sayısı fazla olduğundan, bilgilerin kaybolacağı gibi bir endişe taşınmıyordu. Allah Resûlü'nün en yakınlarından bile, ihtiyaç durumu hariç, sahip oldukları ilme ulaşmak gayretiyle, sorular sorulup cevapları kaydedilmiyordu. Allah Resûlü'nün, vefatı kendisinden sonraya kalan biricik evladı Hz. Fâtıma'dan, 24 rivayet tespit edebilmemiz, onun babasının ardından altı ay gibi kısa bir süre sonra gerçekleşen vefatıyla açıklanabilir. Benzer şekilde, Hz. Peygamberin eşlerinden, vefat tarihleri olarak hicrî 20'ler zikredilen Zeyneb bnt. Cahş'tan 10, Sevde bnt. Zem'a'dan dokuz rivayetin bulunması da erken vefat tarihleriyle bağlantılıdır.

Vefat tarihinden sonra dikkat çeken ikinci etken, Hz. Peygamber'e yakınlıktır. Bu yakınlık eş veya akrabalık bağıyla olabileceği gibi İslam'da öne geçip

mesi. "Hac" başlığında: 6- İfâyayı yaptıktan sonra hayız olan. "Gusül" başlığında: 8- Guslün ne zaman gerektiği.

¹² Bu sürecin Râşid Halifeler döneminde doğal sürecinde aktarıldığını örnekleriyle inceleyen bir makale: Halis Aydemir, "Hadis Rivayet Sisteminde Râvi Modelleri", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, V, sa. 1, (2007), s. 85-100.

sahabenin ileri gelenleri arasında bulunmakla da olabilir. Beş ve üzeri rivayeti bulunanların tablosunda yer alıp eşler veya akrabalar arasından olmayan dört kadın şunlardır: 6. sıradaki 31 rivayetle Esmâ bnt. Yezîd; 11. sıradaki 19 rivayetle Ümmü Atıyye; 12. sıradaki 18 rivayetle Ümmü Süleym; 23. sıradaki sekiz rivayetle Rubeyyi' bnt. Muavviz. Haklarında verilen bilgilerden ve diğer kaynaklarda tespit edilen rivayetlerinden, bu dört kadın sahabenin İslam'a girişte ilklerden, muhacir ve ensârın önde gelenlerinden oldukları anlaşılmaktadır.

Hadis rivayetinde aile ilişkilerinin etkisine dair tamamlanan doktora düzeyinde bir çalışmaya değinilmişti.¹³ Konu "Kadın Sahabîlerin Rivayetleri" olduğunda, artık bir etkiden değil, direkt ilişkiden bahsetmek daha isabetlidir. Rivayeti iki ve üstü olan kadın sahabenin ailelerinde,¹⁴ neredeyse mutlaka, hadis ilminde meşhur en az bir isim bulunmaktadır. Bu kadınlardan, râvileri içinde aile bireyleri öne çıkmayan sadece birkaç istisna isme rastlandı.¹⁵ Hz. Peygamberin eşlerinden olmalarına rağmen, 10 rivayetli Safiyye bnt. Huyey'in ve dokuz rivayetli iki isim, Cüveyriye bnt. Hâris ve Sevede bnt. Zem'a'nın râvileri arasında akraba isimleri yoktur. Cüveyriye ve Safiyye validelerimizin vefat tarihleri, hicrî 50'ler gibi geç bir dönemdi. Eş olma ve geç vefat tarihi avantajlarına rağmen, aile ilişkileri açısından dezavantaj olan Yahudi kökenli olmaları, rivayetlerini sınırlandırmış olmalıdır. Altı rivayetli Ümmü Kürz Kabiyye'nin ve beş rivayetli Havle bnt. Hakîm de râvileri arasında akraba ismine rastlanmadı. Sonuçta rivayet sayıları 10'un üzerine çıkan isimlerin her birinde, râvileri içinde ailesinden tanınmış râvilerin bulunması ortak özelliktir.

¹³ Bkz. Kuzudişli, *Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları*.

¹⁴ Aile kapsamına oğul, kardeş, yeğen, torun girdiği gibi köleler de girmektedir.

¹⁵ Bu isimler: Ümmü Atıyye, râvileri arasında torununun ismi geçer; fakat iki *Müsned*'deki 10 rivayetinin sadece biri ondandır. Rubeyyi' bnt. Muavviz'in ise altı rivayetinin, iki erkek râvisiyle arasında akrabalık bağı anılmaz.

Üç rivayeti bulunanlar arasındaki Ümmü Husayn Ahmesiyye hakkında, Vedâ Haccı'na katıldığı dışında bir bilgiye ulaşamadık. Rivayetleri de hac esnasında duyduklarına dayanmaktadır. Torunu hadis râvisi olan bu kadın, onun vasıtasıyla rivayetlerini aktarmıştır. Rivayeti birden fazla olan 37 isimden, sadece yedisinde, râviler içinde aile bireyleri bulunmamaktadır. Tek rivayetli kadın sahabenin râvilerinin çoğu da ailedendi. Dönemin şartlarının, kadın sahabenin rivayetlerini, akrabalık ilişkileri dışında aktarmalarını zorlaştırdığı anlaşılmaktadır.

Âişe validemiz örneğini ele alırsak, vefat tarihi H. 58'dir. Allah Resûlü'yle dokuz yıl evli kaldı ve hadis ilminin meşhur isimlerden Urve b. Zübeyr, Kâsım b. Muhammed yeğenleriyken, Amre bnt. Abdurrahman gözetiminde yetişmişti. İşte tüm bu avantajlara, ilim öğrenme ve öğretme aşkını ekledi, bir de meşhur zekâsı olunca rivayet sayısında kadın sahabe içinde ilk sıraya yerleşti. Hakkında "Tüm kadınların ilmi bir yana, Âişe'nin ilmi bir yana konsa Âişe'ninki ağır basar!" sözü söylendi.

C- ERKEK VE KADIN SAHABE RİVAYETLERİN KADINLARIN BİATLERİ BAĞLAMINDA KARŞILAŞTIRILMASI

Kadınlardan gelen rivayetlerle erkeklerden gelen rivayetleri, bir konu çerçevesinde kıyaslayıp farklılıkları görmenin çalışmaya katkı sağlayacağı düşünüldü. Kadınların biatı konusunun dikkat çekmesi, tabakât eserlerinin ilklerinden ve zamanımıza ulaşan en eski eser kabul edilen İbn Sa'd'ın *Tabakât*'ının kadınlara ayrılan bölümün başında, "Allah Resûlü'nün kadınlardan biat alması" başlığının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Müellif, kadınlar hakkında bilgi verirken de "Müslüman oldu, biat etti" ifadesini sıkça kullanmaktadır. Kadınların biatı, İslam'da kadınsiyaset ilişkisi gibi güncel bir konuyla da bağlantılıdır. Çünkü Hz. Peygamber döne-

minde biat etmek, siyasi otoriteyi tanıyıp itaat etme sözü verme anlamı da taşıyordu.¹⁶

Ayrıca İslam esasları üzerine kurulan toplumda, erkek ve kadından beklenen temel sorumlulukların aynı oluşunun delillerinden biri de kadınların biatıydı. Zira Hz. Peygamber erkek ve kadınlardan aynı lafızla biat almıştı. Müslüman toplumda bireye düşen öncelikli vazifeler, kadınlardan alınacak biat lafzını belirten ayette geçmekteydi.

Ubâde b. Sâmit'ten (ra) nakledilen rivayete göre, Medineliler Birinci Akabe Biatı'nda Hz. Peygamber'e ayette geçen kadınların biatı¹⁷ ile biat ettiler.¹⁸ Rivayet, bir tarikte Allah Resûlü'nün "Bana, kadınların biat ettikleri şeyler üzerine biat eder misiniz?"¹⁹ diye sorup "Evet" cevabını almasıyla başlar. Sonunda ise "Bundan sonra verdiği sözü tutanın karşılığı Allah'a aittir. Kim de verdiği söze uymayıp bir günaha girer de cezasını görürse, bu onun kefaretidir. Kim de ceza görmezse işi Allah'a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse azap eder" ziyadesiyle biter.²⁰ Cerîr b. Abdullah'tan da benzer lafızda bir rivayet vardır.²¹ "Gücünüz yettiğince" ziyadesi, kadınların da erkeklerin de biatında geçer.²²

Hz. Ömer'in Peygamber adına biat aldıkları ya da gruplar hâlinde gelip biat edenler hariç, 411 kadın sahabînin bizzat Peygamberimize gelip biat ettiği tespit

¹⁶ Bkz. Giriş kısmında, biat kelimesinin kök ve kullanım anlamlarını inceleyen bir ansiklopedi maddesi ve makale: C. Kallek, "Biat", *DİA*, Ankara, 1992, VI, 120-121; Murat Sülün ve Süheyla Köksal, "60/Mümtehhine Sûresinin 12. Ayeti Bağlamında Kadınların Biatı Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İF Dergisi*, III, sa. 2, (2015), s. 103-126.

¹⁷ Mümtehhine, 12. "Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir iftira düzüp getirmemek, maruf hiçbir konuda Allah elçisine asi olmamak."

¹⁸ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 42; Tirmizî, Hudûd, 12; Ahmed b. Hanbel, VI, 411.

¹⁹ Mümtehhine sûresindeki ayetlerin ağırlıklı görüş olarak Hudeybiye barışından sonra indiği düşünülürse rivayetteki lafızlar, râvi tasarrufuyla metne girmiş olmalıdır. Zira ayetle kadınlardan bu biatın alınması emredilmeden önce Akabe Biatı gerçekleşmiştir (Sülün ve Köksal, agm., s. 118-119).

²⁰ Nesâî, Biat, 9.

²¹ Taberânî, *Mu'cem*, II, 302.

²² Müslim, İmâra, 22.

edilmiştir.²³ İbnü'l-Cevzî'nin ise biat eden toplam kadın sayısı için 457 dediği geçmektedir.²⁴ Değinildiği üzere en kapsamlı sahabe tabakâtında 1.500 civarında kadın sahabe ismi vardır. İçlerinde biat ettiği bilinen 400'den fazla ismin olması, yüksek bir orandır. Konunun geçmiş ve günümüzde dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

Böylelikle kadın-erkek sahabe rivayetlerini karşılaştırma konusu olarak “kadınların biatı” seçildi.

1. Kadınların Biatına Dair Erkek Sahabeden Gelen Rivayetler

İslam öncesi Arap toplumunda yerleşik bir gelenek, ölünün ardından ağıt yakıp üst baş yırtarak feryâd ü figân etmektir. Bu geleneği kaldırmak isteyen Hz. Peygamber, biat ederken kadınlardan bu davranışları terk edeceklerine dair söz istemiştir. Kadınların biatına dair gelen rivayetlerde bu bilgi tekrar etmektedir. Enes'ten (ra) gelen bir rivayet: «Allah Resûlü kadınlardan biat alırken feryâd ü figân ağlamamayı şart koştu. “Cahiliyede bize yardım edenler oldu, biz de onlara yardım etsek?” diyenlere “İslam'da –ölünün ardından ağlamada– yardımlaşma yoktur!” buyurdu»²⁵ şeklindedir. Onun başka bir rivayetinde ise kadınlardan biat alınırken ölünün ardından bağırarak ağlamama sözü istendiği, kadınlar cahiliye döneminde kendilerine –ölülerine ağlamakta– yardım edenlere yardım edebilir miyiz diye sorduklarında Hz. Peygamber'in; İslam'da –ölülere ağlamak için– yardımın, akrın,²⁶ şığarın,²⁷ cele-

²³ Mehmet Birekul, *Peygamber Günlerinde Kadın*, Yediveren Yayınevi, Konya, 2004, s. 104. Bu sayı, araştırmada incelenen 1.413 kadının %29'una tekabül etmektedir ki oldukça yüksek bir orandır.

²⁴ Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Hasenî el-İdrîsî el-Kettânî (ö. 1382/1962), *Nizâmü'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye*, thk. Abdullah Hâlidî, 2. baskı, Dâru'l-Erkam, Beyrut, tarihsiz, I, 198.

²⁵ Nesâî, Cenaze, 15.

²⁶ Kabirde kurban kesmek (Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, XII, 123).

²⁷ Mehîr vermeden karşılıklı kız alıp vermek (Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'n-Nesâî*, şerh. Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, haşîye Ebû'l-

bin,²⁸ cenebin²⁹ olmadığını, çapulculuk yapanların da kendisinden olmadığını söylediği geçmektedir.³⁰ İbn Abbâs'tan gelen bir rivayette ise kadınlardan cahiliyede aşırı gittikleri gibi aşırı gitmemeleri istenince bir kadın kendisine yardım etmiş bir kişinin erkek kardeşini kaybettiğini söylemiştir. Hz. Peygamber onun, gidip söylediği kişiye yardım ettikten sonra gelip biat etmesine izin vermiştir.³¹

Mekke'nin fethi günü Safâ Tepesi'nde kadınlardan biat alırken, bir kadının eli erkek eline benzediği için kınayla renklendirene kadar ondan biat almadığı ise Müslim b. Abdurrahman'dan gelen bir rivayette geçmektedir.³²

Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın rivayetine göre kadınlardan biat alındıktan sonra bir kadın kalkarak baba-oğul ve eşlerinin³³ mallarından neyin onlara helal olduğunu sormuş, Hz. Peygamber "Yaş olan" yani yaş meyve, sebze, yemek, ekmek gibi çabuk bozulan şeyler³⁴ cevabını vermiştir.³⁵

Kadınlara biatı hakkında erkeklerden gelen rivayetler içinde, kadınlardan gelenlerde bulunmayan ziyade bilgiler de vardır. Mesela, Kays b. Ebî Hâzım'dan gelen bir rivayette, kadınlardan bazılarının şartlardan korkarak biat etmedikleri söylenmiştir.³⁶ Kadınlardan gelen rivayetler içinde, bu bilgiyi doğrulayan bir ifadeye rastlanmadı. Kays'ın sahabe olduğu söylene de kesin değildir.³⁷ Sahabe değil tâbiîn

Hasen Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî Sindî, çev. A. Muhtar Büyükçınar, A. Tekin, Ö. Faruk Harman, Y. Erol, Kalem Yayınevi, İstanbul, 1981, V, 509).

²⁸ Zekât toplamakla görevli memurun zekât vermekle mükellef halkın malının yanına gitmeden başka birinin vasıtasıyla zekât mallarını toplatması (Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, çev., V, 509).

²⁹ Zekât memurunun belli bir yerde durup zekât mallarını ayağına getirtmesi. Bir diğer mana, zekât verecek kişinin zekât malını uzağa götürerek zekât memuruna zorluk çıkarması (Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, çev., V, 509).

³⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 197, r. 13032.

³¹ Taberânî, *Mu'cem*, XI, 264.

³² Taberânî, *Mu'cem*, XIX, 435.

³³ Ebû Dâvûd'un ziyadesi. İbn Ebî Şeybe rivayetinde de mevcuttur (İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, XI, 344, r. 22520).

³⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VI, 318.

³⁵ Ebû Dâvûd, Zekât, 44.

³⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 6.

³⁷ Zehebî, *Siyer*, IV, 198.

ise bilgiyi kimden aldığını belirtmemiştir. Eğer çekinme sebebi; ölünün arkasından bağırarak ağlamaktan, ağıt yakmaktan nehyedilmeleri olarak belirlenirse, bunu doğrulayan bilgiler kadınların rivayetlerinde de vardır.³⁸ Fakat çoğunluk rivayetlere göre, borçlu olduklarını düşündükleri kişiye gidip borçlarını yerine getirdikten sonra dönmüş, biat etmişlerdir.³⁹

Katâde'den kadınlardan biat alırken –ölünün ardından– feryâd ü figân ağlamamayı, erkeklerle yalnız konuşmamayı şart koştuğu;⁴⁰ Hasan'dan ise erkeklerle konuşmamayı şart koştuğu⁴¹ rivayetleri nakledilmektedir. Tâbiînden olan bu iki ismin rivayetlerinde, “erkeklerle konuşmama” şartı ziyadesinin bulunması ilginçtir. Kendisinin yolda karşılaştığı kadınlara selam verdiği, tanıyorsa hâl hatır sorduğu bilinen Resûlullah'ın, bir kayda bağlamadan bu şartı koşması beklenmedik bir davranıştır. Yine tâbiînden Atâ el-Horasânî'den gelen bir rivayette, Hz. Peygamber'in bir kadına, biat ettikten sonra ellerinde niye kına bulunmadığını sorup kına yakmasını söylediği geçmektedir.⁴²

Kadınların biatına dair erkeklerden gelen rivayetlerde geçen bilgiler: Biat ettikleri, ölünün ardından ağıt yakıp feryatla ağlamama şartının yanı sıra başka cahiliye âdetlerinin kaldırılmasına da biat alınırken dikkat çekildiği ve bazı rivayetlere göre şartta müsamaha gösterilmediği, birinde ise bir kadına kendisine yardım edene yardım ettikten sonra biat etmesi için izin verildiği, baba ve eşlerinin mallarından yaş olanı izinsiz harcamalarına ruhsat verildiği, bazı kadınların şartları zor bularak biattan kaçındığı, erkeklerle konuşmama sözünün biatta şart koşulduğu, ellerin

³⁸ Ahmed b. Hanbel, VI, 408, r. 27308.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 84, r. 20791; 85, r. 20796; 6; VI, 407, r. 27305; 408, r. 27298; Buhârî, Ahkâm, 49.

⁴⁰ Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 8, r. 9830.

⁴¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 8. Bu rivayette geçen biatta erkeklerle konuşmama şartı koşulduğuna dair bir rivayet, zayıflığına işaret edilen bir tarikle, Ümmü Afif'ten gelmektedir (Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 169).

⁴² Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 318, r. 7931.

kınalanması öğüdünün biattan sonra verildiği, bir rivayete göre ise eli erkek eline benzeyen kadından ellerini kınalamadan biat alınmadığı şeklinde özetlenebilir.

2. Kadınların Biatına Dair Kadın Sahabeden Gelen Rivayetler

Kadın sahabenin rivayetlerinde de kadınların biatlerinin ayette geçen ifadelerle olduğu belirtilmiştir. Bazı şartlar bu ifadelere eklenmiştir. Ümeyme bnt. Rukiyye'den nakledilen rivayete göre bir grup kadınla ayetteki lafızlar üzerine biat etmişlerdir. Resûlullah “Gücünüz yettiğince, takatinizce” sözünü de tekrarlatınca, “Allah ve Resûlü bize karşı kendimizden daha merhametli” demiştir. Biat için el sıkışmak istediklerinde, el sıkışmayıp “Ben kadınlarla el sıkışmam, bir kadına sözüm yüz kadına sözüm gibidir” buyurmuştur.⁴³ Âişe validemizin rivayetine göre Mümte-hine sûresi 12. ayet gereği, hicret eden kadınların imtihanları, onlardan biat edilirken alınması emredilen sözü vermeleri idi.⁴⁴ Ayetteki ifadeleri sözlü olarak kabul etmeleri imtihanları için yeterliydi. Bir diğer rivayetinde ise Hind bnt. Utbe'nin kendisinden biat alması isteğine Hz. Peygamber, ellerini kınalamadıkça kabul etmeyeceği cevabını vermiştir.⁴⁵

Ümmü Atıyye'den biat etmelerine dair farklı lafızlarda rivayetler vardır. Birinde Allah Resûlü'nün ayet üzere biat alıp, bayram namazlarında çıkmayı, cenazeyi takip etmemeyi emrettiği, “İyi işlerde isyan etmemek” lafzının manasını sorduklarında “cenazelerin arkasından çığlık atmak”⁴⁶ veya “yüzü tırmalamamak, feryat etmemek, yaka yırtmamak, saçları dağıtmamak” dediği;⁴⁷ bir diğer rivayetinde ise

⁴³ Ahmed b. Hanbel, VI, 356-357, r. 27006-27010; Tayâlisî, III, 192, 1726.

⁴⁴ Buhârî, Şurût, 1; Müslim, İmâre, 21; Ahmed b. Hanbel, V, 114, r. 24829; 153, r. 25198; 153-154, r. 25204; VI, 270, r. 26326.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, et-Tereccül, 4.

⁴⁶ Buhârî, Tefsîr, 370; Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20797; VI, 408-409, r. 27309.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 25.

biat ederlerken ölünün arkasından yüksek sesle ağlamama şartını koşunca Ümmü Atıyye'nin, "Falan aile hariç olsun, onlar bana yasımda destek olmuştu, şimdi ben onlara destek olmazsam olmaz" dediği ve "Falan aile hariç" buyurarak ona izin verdiği geçmektedir.⁴⁸ Biat ederken verilen ölünün arkasından bağıarak ağlamama sözünü yerine getiren beş kadın olduğu da –Ümmü Süleym, Muâz'ın eşi, başka bir kadın– ondan nakledilir:⁴⁹ Esmâ bnt. Yezîd'den, biatta ölünün ardından ağıt merasimine katılmama sözünü, borçlu olduğu bir kadına borcunu yerine getirdikten sonra tutmak üzere kabul ettiği;⁵⁰ Ümmü A'lâ' Ensâriyye hakkında ise biatta alınan ölünün arkasından bağııp çağırma sözünü yerine getirebilen beş kadından biri olduğu⁵¹ nakledilmiştir.

Rivayetlerde geçen bu ifadeler, Hz. Peygamber'in, cahiliyedeki ölünün ardından ağıt yakıp feryâd ü figân, saç başı yolarak ağlama âdetini kaldırmak istediğini, hatta meseleyi biat lafızlarına ekleyecek kadar önemseydiğini gösterir. Tavrı nettir ama müsamahalıdır. Borcunu yerine getirmek, bir ailenin yasına destek olduktan sonra biat etmek isteyenlere izin vermiştir. Nihayetinde bu sözü her biat eden verse de yerine getirebilen az sayıda kadın olduğu anlaşılmaktadır.

Âişe bnt. Kudâme'nin rivayeti şöyledir: Kadınlardan ayette emredilen hususları belirterek biat alıp "gücümüz yettiğince" demelerini buyurdu. Onlar da "Gücümüz yettiğince" diyerek biat ettiler. Bende onlar gibi dedim.⁵²

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20796; 6, 408, r. 27298. Lafız farklı: Ensârdan bir kadın o ailenin yasına destek olmadan biat etmem dedi, yaslarına destek verip geldi ve biat etti. Ümmü Süleym dışında kimse sözünü tutmadı (Ahmed b. Hanbel, VI, 408, r. 27307). Lafız farklı: Ensârdan bir kadın "Falan aile bana destek olmuştu, şimdi ben onlara destek olmayayım mı?" deyip elini çekti, o da çekti, biat etmedi (Ahmed b. Hanbel, VI, 408, r. 27308).

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 84, r. 20791; VI, 407, r. 27305.

⁵⁰ Tirmizî, Tefsîr, 61.

⁵¹ Buhârî, Cenâiz, 44.

⁵² Ahmed b. Hanbel, VI, 365, r. 27062.

Selmâ bnt. Kays'tan, Mümteherine sûresinde emredilen şekilde biat ettikleri, şartlara eklenen “eşlerinizi aldatmayacaksınız” ifadesinin “eşin malından alıp başkasına harcamak –veya bağışlamak veyahut kayırmak–” anlamına geldiği rivayet edilmiştir.⁵³

Esmâ bnt. Yezîd'den, biatta, altın takmanın cezası konusunda uyardığı,⁵⁴ bir tarikte “Zekâtını veriyor musunuz?” diye sorup “Hayır!” cevabını alınca uyardığı⁵⁵ nakledilmiştir.

Fâtıma bnt. Utbe b. Rabîa biat ederken, ayetteki “zina etmemek” lafzını duyunca utanıp yüzünü örmüştür. Âişe validemiz “Bunu ikrar et! Hepimizden bu söz üzere biat alındı!” deyince kabul edip ayet üzere biat etmiştir.⁵⁶ Hind bnt. Utbe'nin, biatta bu söz söylenirken “Hür kadın zina mı edermiş!” dediği geçmektedir.⁵⁷ Zina etmek bu kadınlar için, utanç verici ve yapılmayacak bir davranış olsa gerekir.

Ümmü Atıyye'den gelen bir rivayette ise biatta bağırarak ağlamamayı ve mahrem olmayan erkeklerle konuşmamayı şart koştuğu vardır.⁵⁸ Erkeklerden gelen rivayetlerdeki “erkeklerle konuşmama” şartı, kadınlardan gelen rivayetlerden sadece bu rivayette, “mahrem olmayan” kaydıyla geçmektedir ve senedinin zayıf olduğu belirtilmiştir.

⁵³ Ahmed b. Hanbel, VI, 379-380, r. 27133; 422-423, r. 27375.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, VI, 453, r. 27563-27564; 454, r. 27572; 455, r. 27577-27578; 459-460, r. 27602; 459, r. 27594; 460, r. 27604. Kadınlara kıyamet günü, altın takıların yerine ateşten yapılmışlarının takacağı uyarısı (VI, 455, r. 27577; 457, r. 27584; 460, r. 27605).

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, VI, 461, r. 27614.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, VI, 151, r. 25175.

⁵⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 237. “Hırsızlık yapmamak” denilince eşinin çok cimri olduğunu, onun malından izni olmadan almanın günah mı olacağını sorduğu, yaş gıdaları almasına izin verildiği; “Çocuklarınızı öldürmemek” denilince “Bizde çocuk mu bıraktın ki, onları Bedir Savaşı'nda öldürdün!” dediği de rivayette geçmektedir.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, V, 85, r. 20798. Tahkik notunda senedin zaafına işaret edilmektedir.

Ümmü Leylâ'nın rivayetinde ise biat ederken kına yakma, yıkanıp saç tarama, ellerini kinasız bırakmama sözü de verdikleri vardır.⁵⁹ Kendisinin, bu söze uyarak, kına yakıp elbiselerini boyadığı geçmektedir.⁶⁰

Akîle bnt. Ubeyd ise biat ettikten sonra Allah Resûlü'nün onlar için istiğfar ettiğini söylemiştir.⁶¹

Kadınların biatı hakkında erkeklerden gelen rivayetler ile kadınlardan gelen rivayetler karşılaştırıldığında; kadınlardan biat alındığı, biatta ölünün ardından ağıt yakıp feryâd ü figân ağlamanın yasaklandığı hususlarının ortak olduğu görülür. Enes'ten (ra) gelen rivayetlere göre, bu yasakta müsamaha gösterilmemiş; İbn Abbâs'tan ve farklı kadınlardan gelen birkaç rivayete göre ise istisna ve müsamaha gösterilmiştir. Yine erkeklerden gelen rivayetlerde geçen, “erkeklerle konuşmama şartı” ve “kadınların biat etmekten çekindikleri” ziyadeleri, kadınlardan gelen rivayetlerde geçmez veya kayıtlanır.

Kadınlardan gelen, biat edişlerine dair rivayetler olmasaydı da biat ettikleri, ölüm merasimlerindeki geleneklerini bırakmalarının biatta şart koşulduğu, onlara başka birtakım tavsiyelerde bulunulduğu bilinirdi. Ama bu şartta birçok kez müsamaha gösterildiği, sonuçta da bu sözü tutabilen fazla kadının çıkmadığı bilinmezdi. Zamanın yerleşmiş bir adetini değiştirmeye çaba harcayan Hz. Peygamber'in hiçbir kadını verdiği sözü tutmadığından dolayı yerdiği, aynı davranışı sürdürdüğü için eleştirdiği de geçmemektedir. O, doğru olana yönlendirmekle, gücü yettiğince tavsiye etmekle yetinmiş, insanları davranışları sebebiyle rencide etmemiştir.

⁵⁹ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 138. Dipnotta, rivayet zincirinde bilmediği isim olduğunu belirtir.

⁶⁰ Taberânî, *Mu'cem*, XXV, 139. Dipnotta, rivayet zincirindeki zayıf râviye işaret eder.

⁶¹ Taberânî, *Mu'cem*, XXIV, 342. İsnadında teferrüd olduğu belirtilmektedir. Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsât*, VI, 217, r. 6229.

Erkek sahabenin rivayetlerinde geçen istisna, doğruluğu tartışılabilir veya kayda bağlı anlaşılması gereken ziyadeler, doğru kabul edilip yanlış çıkarımlara götürebilirdi. Kadınlara biat alınırken yapmaları söylenen şeylerden bazıları da bilinemezdi.

Bu sonuç şaşırtıcı değildir. Olayı bizzat yaşayanların anlattıkları, tabidir ki; gerçeğe daha yakın, ayrıntıları veren, zengin içerikli olacaktır. Mesela, erkeklerin biatının, lafzen kadınların biatı üzerine olduğu da erkeklerden gelen rivayetle bilinir. Kadınların rivayetleriyle gelen en büyük zenginlik; haklarında doğru, ayrıntılı bilgiye ulaşma imkânı sunmaları; Hz. Peygamber'in onlara karşı tutumunun, problemlerine getirdiği çözümlerin, onlarla ilgili verdiği hükümlerin doğru öğrenilmesini sağlamalarıdır.

D- KADIN SAHABE RİVAYETLERİNİN ÖNEMİ

Çalışmamız sonucunda kadın sahabeden gelen rivayet sayısının yüksek olduğunu gördük. Toplamda yaklaşık 1.250 rivayet vardır. Temel hadis kaynaklarındaki, hatta tez kapsamında incelediğimiz iki *Müsned*'deki, rivayetlerin tekrarsız adedi bilinmediğinden, kadınlardan gelenlerin toplam içinde oranını bulmak mümkün değildir. Fakat bu rivayetlerin olmadığını farz etmek, yeri doldurulmaz bir boşluk oluşturur. En azından kadınlara dair bilgi, hüküm, yaşanmışlıkların doğru anlatımı, onların katılımıyla mümkündür. Kaldı ki onlardan gelen bilgiler, cinsiyetle sınırlı değildir. İbadet, fıkıh, Kur'an, tarih, siyaset ve diğer konularda birçok bilgi bu rivayetlerde geçmektedir.

Kadınlardan gelen rivayetlerde sordukları sorular, önemli yer tutar. Âişe validemizin sorgulayıcı yaklaşımının ve Allah Resûlü'nün de bunu desteklediğinin

üzerinde durmuştuk. O, bu desteği tüm kadınlara sunmuştur. Kendi özel sıkıntıları hakkında, öğrenmek istedikleri dinî meselelerde ona soru sorup veya bir şey isteyip cevap alamayan, çocukları için hayır dua talebinde bulunup da karşılık bulamayan yoktur.

İbadetlerle ilgili bilgileri, sordukları veya onlara sorulan sorular rivayetlerinde geçer. Dinî hassasiyetle eşlerine yaptıkları uyarılar, İslam'da öne geçip eşlerine vesile olmaları, dinen yasak veya yanlış olduğunu düşündükleri meseleyi Resûlullah'a sormadan rahat etmemelerinin örnekleri de bu rivayetlerde görülür.

Fıkhi konular da kadınlara uzak değildir. Rivayetlerinden, ihtilaflı meselelerde görüşlerinin alındığı, bu görüşlere göre hüküm verildiği, kadınlara ait özel hâllerin bilgisinin onlardan geldiği, uğradıkları haksızlıkları kabul etmeyip itiraz ettikleri, kimi zaman çıkarlarını koruyacak siyasi çözümler ürettikleri, fıkhi kaideleri bildiklerini göstermektedir. Kimi kadınlar fıkhi rivayetleriyle tanınır.

Kur'an ilimlerinde; kadınlar hakkındaki ayetlerin sebebi nüzulleri, kıraat farklılıkları, Kur'an lafızlarının manaları hakkında rivayetleri vardır. Kadınlardan kimisi de Kur'an bilgisiyle öne çıkar.

Kadının şahitliğinin yarım olduğu tartışıla dursun, erkeğin sözü karşısında sözü geçerli kabul edilip üstün tutulan kadınlara dair örnekler de rivayetlerinde yer alır. Haram-helale dair kaideler de bildirdiklerindendir.

Siyaset, içinde oldukları ve hakkında bilgi aktardıkları bir alandır. Hz. Peygamber, onların verdiği emanı geçerli kabul ederek, biatlerini alarak siyasi haklarını vermiştir. Müslüman toplumun yaşadığı siyasi çalkantılara yanlışı-doğrusuyla katılmışlar, görüşlerini açıklayıp ve savunmuşlardır.

Resûlullah'ın kadınlara davranışındaki incelik, onların hatıralarıyla ayrıntılı bilinir. Önüne konan sıcak yemekten eli yanınca söylediği sözden, ev sahibi kadın incitmesin diye “İnsan, parmakları üşüse de inler, yansa da inler!” diyecek kadar incelikli davranmıştır. Kadınların ikramları basit olunca taltif ederek kabul etmiştir. Kadınlarla karşılıklı hasta ziyaretinde bulunmuş, ikramlaşmış, selamlaşmış, sohbet etmiş, borç ödemekte yardımışmış, övgü ve sevgi ifadelerini kullanmıştır. Düğünde gelinin yanı başına durmuş, yaptığı yemeği ikram eden kadına kolye hediye etmiş, yük taşıyan baldızına bineğine bindirmeyi teklif etmiştir. Kevser'i soran kadına, oraya gelmesine en çok sevineceklerinin kavmi olduğunu müjdelemiştir. Birçok örnekle kadınlara yumuşak, düşünceli, incelikli, samimi davranmayı göstermiştir.

Ticaret, el sanatları, hemşirelik-ebelik, eğitim sahalarında faaliyet gösterdikleri; mescidin müdavimi oldukları; savaşlarda geri hizmet hatta kabiliyetlilerinin ön saflarda savunma yürüttükleri, ganimet ve feyden pay aldıkları; Müslüman oldukları için işkenceye, hicretin zorluklarına katlandıkları; yaşadıkları hayatın ince detayları da kadın sahabenin anlattıklarıyla bilinir. Kadınların rivayetleri olmasaydı Hz. Peygamber'in kadınlara karşı örnek davranışlarının öğrenilmesinde, dönemin yaşantısının anlaşılmasında, bir kısım dinî ve kadınlara dair hükümlerin bilinmesinde, eksiklik ve yanlış anlaşılma kaçınılmaz olurdu.

SONUÇ

Kadın sahabe kaynaklı rivayetlerin, bir bütün hâlinde incelenmesinin gerekli ve gecikmiş bir çalışma olacağı kanaatinden yola çıkarak yapılan bu çalışmanın araştırma sahası Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî *Müsned*'leriyle temellendirildi. Öncelikle iki eserdeki kadın sahabe kaynaklı toplam 3.800 rivayet okunup konularına göre sınıflandırıldı. Yaptığımız inceleme sonucunda bu rivayetlerin, mübhemlerle birlikte, 105 kadın sahabeye dayandığı görüldü. Bir sahabî hakkında makale-kitap tarzı bir yazı yazılırken rivayet sayısını, Bakî b. Mahled'in *Müsned*'inin günümüze ulaşan kısmı olan mukaddimesinden verme temayülünün, eleştirilerek terk edilmesi gerektiği kanaatine ulaşıldı. Her bir kadın sahabînin tespit edilebilen tekrarsız rivayet adedine, bu rivayetlerin neler olduğuna haklarında hadis ilmi açısından önemli sayı-lacak kısa bilgiye değinildi.

Çalışmamızda önemli gördüğümüz yeniliklerden biri, tüm rivayetler içinde tekrar oranının tespit edilmesidir. Rivayetlerin sayısal değerinin artmasında tekrarın önemi bilinmektedir. Fakat araştırdığımız kadarıyla, çalışmamıza dahil edilen sayıda rivayetin, tekrarının tespiti ve gösterilmesi yapılmamıştır. Bizim, grup bazında yaptığımız sınıflandırmada da gruplar arasında da az sayıda tekrarlar mevcuttur. Özellikle Âişe rivayetleri, diğer kadınlardan gelen rivayetlerdeki bilgilerin bir kısmını içermektedir. Ölünün arkasından üç günden fazla yas tutulamayacağı, ölüm merasiminde feryâd ü figân ağlamanın, saç-baş-kıyafet parçalamanın doğru olmadığı, kendisine sadaka verilen bir şeyi kişi başkasına hediye ederse artık hediye sayılacağı, dinarın

dörtte birinden az değerdeki şeyler için el kesme cezasının verilemeyeceği, çocuğunu kaybedip sabreden müminin cennetle ödüllendirileceği, dünyanın yeşil ve tatlı olduğu uyarısı gibi bilgiler çok sayıda kadın sahabeden gelmektedir. Çokça tekrarlanan bu bilgilerin, kadınlara özel yapılan sohbetlerde geçmesi muhtemeldir. Çalışmamızda bölümler arasında göz ardı edilen bu tekrarlar, nispeten az sayıdadır. Sonuçta 3.800 rivayetin, yaklaşık 1.000 rivayetin tekrarı olduğunu söyleyebiliriz. Bu da rivayetlerin sayısal çokluğuna yönelik eleştirilerin haksızlığını ispatlar. Anlaşılan odur ki eldeki mevcut rivayetler, Hz. Peygamber ve döneminin mirasından günümüze kalan az bir parçadır. Çoğaltılmış ve abartılmış değildir. Bilakis, büyük bir kısmı kaydedilememiş bilgiler bütününe elde kalan küçük bir kısmıdır.

Hadis ilminde rivayetlerin birbirini desteklediklerinin ve kuvvetlendiklerinin delili sayılan tekrarın artmasında, farklı sebeplerin etkili olduğunu gözlemledik. Rivayetin içeriğinin, sahabe döneminde var olan bir ihtilafa dair olması, tekrarı arttıran en önemli sebep olarak öne çıktı. Bazen bu ihtilaf zaman içinde bir görüşün ağırlık kazanmasıyla bitmiş, bazen de mezhepler arası görüş farklılıklarıyla devam etmiştir. Yaygın uygulamanın hilafına bir uygulamadan bahsetmesi, az duyulmuş bir fetva veya bir bilgi içermesi, rivayetlerin tekrarını arttıran bir diğer sebeptir.

Oluşan tablodan, kadın sahabenin rivayet ilmine dikkate değer nitelik ve nicelikte katkıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu katkıda, Hz. Peygamber'in eşlerinin payı büyüktür. Allah Resûlü'nün eşlerini; bilinçli ve planlı şekilde, toplum hayatının tam da merkezinde tutması, onlara bu imkânı sağlamıştır. Çalışmada ulaştığımız kadınlardan gelen toplam rivayet 1.250 civarıyken, Peygamber eşlerinden: Âişe bnt. Ebî Bekir'den 690, Ümmü Seleme'den 100, Meymûne bnt. Hâris'ten 45, Hafsa bnt. Ömer'den 27, Ümmü Habîbe'den 26 rivayet tespit ettik. Eşlerden gelen rivayetler

kadın sahabe rivayetleri toplamından çıkarıldığında, elde kalan rivayet dört yüzü geçmemektedir.

Peygamber eşlerinden sonra rivayet ilminde temayüz ettiği görülen kadınlardan bazıları; Esmâ bnt. Ebî Bekir, Ümmü Hânî, Esmâ bnt. Umeys, Ümmü Fazl gibi Allah Resûlü'nün akraba ve hısımlarıydı. Bazıları ise Esmâ bnt. Yezîd, Ümmü Atıyye ve Ümmü Süleym gibi ilk Müslümanlardandı ve bu özellikleriyle Allah Resûlü'nden iltifat ve yakınlık görmüşlerdi. Ümmü Eymen ve kızı Meymûne bnt. Sa'd ile Selmâ Ümmü Râfi' Hz. Peygamber'in âzatlılarıydı. Şifâ bnt. Abdullah ise ilk hicret eden kadınlar içinde ilmi ve faziletiyle tanınan bir kadındı, öyle ki erken dönem sayılacak hicrî 20-30 yıllarındaki vefatına rağmen 10'un üzerinde rivayeti olan kadın sahabe arasındaydı. Böylelikle 10'dan fazla rivayetini tespit ettiğimiz kadın sayısı 19 oldu. Bu kadınların her birinin bir şekilde Allah Resûlü'nün yakın çevresinden olması da rivayet sürecinin doğal bir seyir takip ettiğini göstermekteydi.

Çalışmamız kapsamında tekrarsız rivayetlerini saydığımız kadın sahabeden, rivayeti beş ve beşten fazla olan kadınlar, 32 kişidir. Rivayeti dört, üç veya iki olanlarsa 23 kadındı. Kalan 51 kadının, tek rivayetine ulaşabildik. Mübhemler hariç, 101 kadın sahabenin yarısının tek rivayeti olduğunu, çoğunlukla kaynaklarda isimlerinin geçmesinin sebebinin de bu rivayet olduğunu gördük. Bu grubun rivayetleri genelde aile içinde aktarılabilmişti. Hadis ilmi olmasa muhtemelen isimleri unutulacak bu kadınların râvileri, özellikle kadın olanları, çoğunlukla mechûl görülmüştü. Klasik usûlde râvinin mechûl olması senedin ve dolayısıyla rivayetin zayıf görülme sebebi- dir. Oysa Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulunmayan, bir şekilde onunla görüşüp ondan duyduğunu aktaran bu kadınların râvilerinin tanınmaması doğaldı. Bu yüzden kadın sahabî rivayetlerinde râvilerinin tanınmamasının tek başına rivayeti za-

yıf kabul etme sebebi olmaması gerektiği kanaatine ulaştık. Bilakis kaynaklarımızın iç kritiği açısından bu veri olumludur ve sürecin doğal işlediğine işaret etmektedir.

Kadın sahabenin arasında en çok rivayeti bulunan Hz. Âişe'dir. Uzun yaşamı, ailesi içinden özellikle yeğenlerinden çıkan meşhur râviler, ilmi öğrenme ve öğretme gayreti, sorgulayıcı zihin yapısı, daha yaşadığı dönemde kazandığı fakih-hadis âlimi olarak haklı ünü, siyasi hayata karıştıktan sonra yaşananlar neticesinde duyduğu derin pişmanlıkla kendisini ilme ve ibadete adayışı, ona hadis ilmindeki seçkin konumu sağlamıştır. Râvi sayısı, rivayetlerinin konu çeşitliliği, ailesi dışından erkek-kadın râvisinin çokluğu, kadınlardan gelen rivayetlerin çoğunluğunu mûsnedinde toplayışı açısından da kadın sahabenin açık ara birincisidir. İhtilaflı meselelerde hakem kabul edildiği, soru sorulmak istendiğinde ilk akla gelen isimlerden olduğu, bazı konuları en iyi bildiği düşünülerek insanların sahabe tarafından ona gönderildiği de rivayetlerinden anlaşılmaktadır.

Hz. Ümmü Seleme 100 rivayeti, elliden fazla râvisi, rivayetlerinin konu çeşitliliğiyle ikinci sırada gelen isimdir. Son vefat eden peygamber eşi olması, ilme düşkünlüğü, zekâsı, râvileri arasında kızının ve kölelerinin bulunması, onun bu konuma ulaşmasına katkıda bulunmuştur. İhtilaflı meselelerde fikrine başvurulana, eşler arası mahrem ilişki hakkında soru sorulan, yanlış fetvayı düzelten, Hz. Ali taraftarlığıyla tanınan bir kadındır.

Kadın sahabenin rivayet sayısına göre sıralanmasında üçüncü sırada gelen kişi, Esmâ bnt. Ebî Bekir'dir. Rivayetlerinin çokluğuyla tanınan kadın sahabe içinde en geç vefat edendir. Oğul, torun ve köleleri arasında meşhur râviler vardır ve ondan rivayette bulunmuşlardır. Hac, Hz. Peygamber'in tavsiyeleri, günlük hayata dair

ayrıntılı anlatımlar ve ihtilaflı meselelerdeki görüşleri, rivayetlerinin içeriğinde öne çıkan konulardır.

Kadın sahabe içinde rivayet sayısının çokluğuyla dördüncü sırada yer alan isim, en son nikâhlanan peygamber eşi, Meymûne bnt. Hâris'tir. Geç sayılabilecek vefat tarihi, râvileri arasında rivayet ilminde meşhur yeğen ve kölelerinin olması, rivayetlerinin gusül, hayız, namaz, dua, ahkâm, tavsiye, abdest gibi konuları ihtiva etmesi, hadis ilmine katkısını arttırmıştır. Hz. Peygamberin eşleri içinde rivayet sayısıyla üçüncü sırada geldiği hâlde beşinci sırada olduğu yanılığı mevcuttur. Onun hakkında hadis ilmine katkısına dair Türkçe yapılmış bir tez veya yazılmış makale bulunmamasında bu yanılığın da katkısı olmalıdır.

Rivayet sayısıyla beşinci sırada gelen ise Peygamberimizin amca kızı Ümmü Hânî'dir. Ona özellikle şöhret kazandıran, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü kıldığı sekiz rek'at duhâ namazına dair rivayetidir.

Hz. Peygamber'in azadlısı Ümmü Râfi' ise ebe-hemşire olduğu bilinen bir kadındır ve rivayetlerinde de tıbbi tavsiyeler, günlüğe yeme içme alışkanlığına dair bilgiler öne çıkmaktadır.

Ümmü Atiyye ölünün yıkanması konusundaki bilgisiyle şöhret bulmuştur ve rivayetlerinde fıkhi konular ağırlıklıdır.

Kadınların rivayet sayısının artışında vefat tarihi, Allah Resûlü'ne yakınlık, aile içinde hadis ilmiyle ilgilenenlerin bulunması faktörlerinin etkisi dikkat çekmektedir. Vefatı H. 20'den önce gerçekleşen, eş veya akraba-hısım olmayan, İslam'da öncelik gibi özelliklerle Hz. Peygamber'in yakın çevresinde bulunmayan, ailesi içinden rivayetini aktaracak râvi yetişmeyen sahabe kadınların rivayetleri, bir veya birkaçı geçememektedir. Allah Resûlü'nün eşi olduğu hâlde rivayeti 10 ve 10'dan az

olan kadınlardan Zeyneb ve Sevde validelerimizin, hicrî 20’li tarihlerdeki vefatları; Safiyye ve Cüveyriye validelerimizin Yahudi asıllı oluşları rivayetlerinin artış imkânını sınırlandırmıştır.

Rivayet ilminde etkisi bilinen aile bağlarının, kadın sahabe rivayetleri konu olduğunda, belirleyicilik derecesinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tek rivayeti bulunanlar da dahil olmak üzere kadınların, çoğunlukla aile ilişkileri vesilesiyle rivayetlerini aktarabildikleri dikkat çekmektedir. Çalışmamızda kadın sahabe rivayetlerinin, kadınlardan çok erkek râviler aracılığıyla aktarıldığını da tespit ettik. Kadın olmanın, sonraki dönemlerde ilmi aktarmada bir dezavantaja dönüştüğü anlaşılmaktadır. Kadın râvilerin isimleri belirlenmiş olsun ya da olmasın, haklarında bilgi olmadığı için, ekseriyetle mechûl konumuna düştükleri, rivayetlerinin de çoğunlukla akrabalarından geldiği görülmektedir. Kadın sahabeden gelen rivayetleri azaltan etkenlerden biri de kadın râvilerinin bilinip tanınmaması, onlar yoluyla gelen rivayetlerin bir kısmının kaybedilmesi olmalıdır.

Rivayetlerin konu dağılımında, “İbadetler” başlığında yer alan toplam rivayet 315¹ oldu. Özellikle eş ve akrabalarından aktarılan rivayetlerde de, bu konu ağırlıklı bir konuma sahiptir. Bu rivayetlerle dinin temel meselelerinden ve kulluğun gereklerinden olan ibadetler hakkında kadın sahabenin bilgi edinme ve aktarma imkânlarına sahip olduklarını temellendirmek mümkündür.

“İbadetler” başlığından sonra 140² adetle en fazla rivayeti toplayan başlık, “Emir-Yasak-Tavsiye” başlığıdır. Özellikle eş ve akraba olmayan kadınlardan gelen rivayetlerde, bu başlık, en çok rivayeti içermektedir. Hz. Peygamber’in kadınlara

¹ Âişe 202+ Ümmü Seleme 39+ Diğer eşler ve akrabalar 47+ Diğerleri 27= 315. Bu ve bundan sonraki başlıklarda verilen sayılar içinde, farklı bölümlerde tekrarlar mevcuttur.

² Âişe 69+ Ümmü Seleme 13+ Diğer eşler ve akrabalar 22+ Diğerleri 36= 140.

dünya ve ahiretlerini güzelleştirecek tavsiyeler verdiği, belki de bir kez karşılaşp konuştuğu bir kadına güzel öğütte bulunma fırsatını değerlendirdiği söylenebilir.

“Temizlik” üst başlığında bulunan 93³ rivayetin büyük çoğunluğu; hayız, nifas gibi kadınların özel hâllerine dairdir. Bu rivayetlerde, kadınların kendileriyle ilgili özel konularda hiç çekinmeden Allah Resûlü’ne soru sorduklarının ve Peygamberimizin de sorularını cevapsız bırakmadığının örnekleri kaydedilmiştir.

Rivayet sayısı 89’a⁴ ulaşarak dördüncü sırada gelen başlık ise “Ahkâm” oldu. Müsned-i Âişe rivayetleri için başka başlıklarda yer alan fakat içeriğinde ahkâma dair bilgide bulunan 27 rivayetin olduğuna dikkat çekilmişti. Benzeri durum diğer bölümler içinde geçerlidir. O zaman bu başlığa yerleştirilebilecek 100’ün üzerinde rivayet olduğunu söyleyebiliriz. Buradan da sahabe kadınların dinin ahkâmını öğrenmekte ve öğretmekte, Hz. Peygamber’in desteğiyle aktif rol aldıkları anlaşılır.

İnsanoğlunun bilinemeyene ve geleceğe merakı sonucunda her zaman dikkat çeken, aynı zamanda tartışmaya müsait olan “Gayb” başlığında ise 81⁵ rivayet yer aldı. Bu rivayetler içinde uzun metinli, olağanüstü olaylarla süslü, Deccal-Mesih-Cessâse kıssalarını anlatan, yere batırılacak ordudan haber verenler olduğu gibi, cennet-cehennem-kıyamet hakkında müjdeleyici-korkutucu haberler verenler de bulunmaktadır.

Siyaset başlığı ise kapsamında fazla sayıda rivayet bulundurmasıyla değil de rivayetlerin içerikleriyle uygun siyasi tavır sergilemiş kadın sahabeye dayandırılmasıyla dikkat çekmektedir. Hz. Ali’nin vasi tayin edilmediği, vasi tayin edilmiş olsa Hz. Ebû Bekir veya Hz. Ömer’in tayin edileceği; Nebî’nin (as) vefatından önce Ebû Bekir’in velayetine dair vasiyet yazdırma isteği vb. Hz. Âişe’ye dayandırılırken, Hz.

³ Âişe 59+ Ümmü Seleme 10+ Diğer eşler ve akrabalar 16+ Diğerleri 8= 93.

⁴ Âişe 39+ Ümmü Seleme 10+ Diğer eşler ve akrabalar 19+ Diğerleri 21= 89.

⁵ Âişe 38+ Ümmü Seleme 10+ Diğer eşler ve akrabalar 16+ Diğerleri 17= 81.

Ali'nin haklılığına dair rivayetler, onu destekleyen Ümmü Seleme'ye (ra) ve eşi Esmâ bnt. Umeys'e (ra) dayandırılmaktadır. Abdullah b. Zübeyr'i destekleyen Hz. Peygamber'in gömleğini vermesi rivayeti, annesi Esmâ bnt. Ebî Bekir'den (ra) gelmektedir. Bu gruba giren rivayetler hakkında yargıda bulunabilmenin, her birini ayrıntılı incelenmeden mümkün olmayacağı anlaşılmaktadır.

İçeriği dikkate değer bir diğer başlıkta, "Nikâh"tır. Kadının izni olmadan – ister dul isterse bakire olsun– kıyılan nikâhın geçerli olmayacağına; ailesinin seçtiği kişiyle evlenmek zorunda olmadığına, istediği kişiyle evlenebileceğine; boşanma talebinin, sebep şiddet olsun veya beğenmemek olsun, geçerliliğine dair örnekler bu başlık altında toplandı. Hz. Peygamber tarafından tanınan birtakım hakların, tarihî süreçte geçersiz kılındığı gözlemlendi. Bunların Müslüman toplumların telafi etmesi gerekli hususlardan olsa gerektir.

Kadın sahabe rivayetlerinde; Allah Resûlü'nün kadınlarla diyalogunda ziyaretleşme, ikramda bulunma, onurlandırma, hediyeleşme, bineğine alma, dilek ve şikâyetlere karşılık verme örnekleri mevcuttur. Bu rivayetlerdeki olayların muhataplığı, sadece yakın çevresindeki kadınlara tahsis edilmiş de değildir. Hatta hakkında rivayetinden başka bilgiye ulaşılamayan, bazıları cariye konumunda olan kadınlarda şikâyetini Hz. Peygamber'e ulaştırmış, mağduriyetleri giderilmiş, şikâyetleri sorgulanmıştır. Yine bu kadınlardan, onun bineğinde yolculuk edenleri, ondan hediye alanları da vardır.

Allah Resûlü, İslam'da öne geçen kadınları boşamak isteyen eşlerini "günah" diyerek uyarmış, boşanma veya dul kalma durumundaki kadınların dünürlerinin kimler olduğuyla ilgilenip evlilikleri için tavsiyeler vermiştir. Mescide kadınların gelmesine izin verilmesini istemiş, önce onlar çıksın diye namazdan sonra beklemiş,

kendi eşlerini mescitten perdeyle ayrılmış odalara yerleştirmiş, bayram namazına kadınların da katılmalarını –hayızlılar, elbise bulamayıp komşusundan ödünç alanlar dahil– istemiştir. Sordukları her soruya cevap vermiş, sefer veya yolculuğunda eşlerinden mutlaka bir-ikisini yanına almış, rahat yolculuk edebilsinler diye yavaş gitmiş, eşlerinin şahsi ihtiyaçları için gerektiğinde kervanı bekletmiştir. Eşlerinin kıskançlıkla sergiledikleri davranışlara anlayışla yaklaşmış, onları en güzel şekilde uyarmış, gün içinde onlarla vakit geçirmiş, yanlış davranışlarında asla şahsiyetlerine eleştiri getirmeden yapılan davranışı kınamış, İslam’a yakışmayan davranışlara karşı tavır almıştır. Kadınları incitmemek için onlara karşı sözlerinde yumuşaklığı, gönül almayı, hediyelerine üstünüyle karşılık vermeyi şiar edinmiştir. Hasta olduklarında ziyaretlerine gitmiş ve hastayken ziyaretlerini kabul etmiş, yanlarından geçerken selam vermiş, biatlerini almıştır. Evlilik işleriyle ilgilenmiş, eşleriyle ilgili şikâyetlerini dinlemiş, düğünlerine katılmış, yeni doğan bebeklerine dua etmiştir. Onların sözlerine değer vermiş, verdikleri emanı kabul etmiş, bir kadının sözüyle yazmayı düşündüğü fermanı vaz geçmiştir.

Mağdur olarak ona gelen hiçbir kadını geri çevirmemiştir. Hudeybiye Antlaşması gereğince hicret eden kadının müşrik yakınlarına teslim edilmesini kabul etmemiştir. Eşleri ölen kadınların mirasçıları tarafından evlerinden çıkarılmalarını yasaklamıştır. Annenin şikâyeti üzerine kız çocuklarının mirastan mahrum edilmesini ve zorla evlendirilmesini yasaklayan ferman yazdırmıştır.

Hz. Peygamber’in örneğinde yetişen sahabe, ihtilafli meselelerde kadın sahabeye danışmış, onların verdiği fetvaları araştırmışlardır. Hz. Peygamberin eşlerinin söylediklerini, özellikle aile ve mahrem hayata dair fetvalarda, üstün tutmuşlar; kadınlar yanlış fetvalarını düzelttiğinde hatalı olabileceklerini itiraf etmişlerdir.

Allah Resûlü'nün doğru tanınıp örnek alınabilmesi için gerekli tüm bu kıymetli bilgilerin korunup sonraki nesillere aktarılmasında ilk görevi üstlenen kadın sahabeyi rahmetle anıyoruz.

EKLER: RİVAYETLERİN KONULARA GÖRE LİSTESİ

Giriş bölümünde belirtildiği üzere, bu tezde gerçekleştirilmesi amaçlanan hedeflerden biri de kadın sahabîlerin rivayetlerinin tekrarsız adedinin tespit edilmesi idi. Bu tespit yapılırken, bazı rivayetleri tekrar saymanın veya saymamanın –zorunlu olarak– şahsi kanaate dayanacağı söylenmişti. Yapılan tekrarsız tespitin, gerektiğinde incelenme veya faydalanma imkânını sağlamak için, konulara göre listesi teze eklendi. Bu listeler, rivayetleri incelerken yapılan gruplandırma ekseninde verildi. Âişe ve Ümmü Seleme validelerimizin müsnedlerinin rivayetleri ayrı başlıklarda ele alındı. Ardından eşler ve akrabalar, sonra diğerlerinin rivayetleri birlikte listelendi.

Konu başlıkları belirlenirken, klasik kaynaklarımızda geçen ve aşına olunan başlıklara yer verildiği gibi, gerekli görülen durumlarda, farklı başlıklara da yer verildi. Rivayetler değerlendirilirken tüm başlıklar, en azından adet belirtmek amacıyla zikredildi. Bu bölümde, başlıklara koyulan rivayetler, içerdikleri konulara mümkün olan en kısa ifadeyle değinilerek listelendi. Böylece yapılan tekrarsız rivayet tespiti- nin sağlamasını yapma, hangi rivayetin kaç kez tekrarlandığını görme imkânı da oluştu. Konu başlıkları, değerlendirme kısmındaki sınıflandırma sırasıyla ele alınacaktır. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde cilt numarası 6 olanlar belirtilmedi, diğer cilt numaraları belirtildi. Tayâlisî'nin *Müsned*'indeki rivayetlerde ise sadece numara verildi.

EK 1- HZ. ÂİŞE KAYNAKLI RİVAYETLER

İBADETLER

1- Namaz

1- Güneş tutulunca kıldığı namaz: s. 32, 24045; s. 164, 25312; s. 98, 24670; s. 158, 25248.

2- “Akşam yemeği ezan okunurken gelirse yemekle başlayın” s. 39-40, 24120; s. 51, 24246; s. 194, 25621; Tayâlisî, 1548.

3- Namazda dikkatini dağıtan desenli elbiseyi verip encabiyye aldırması: s. 46, 24190; s. 208, 25734; s. 37, 24087; s. 199, 25635; s. 177, 25445.

4- İkindiden sonra kıldığı iki rek’at: s. 50, 24235; s. 96, 24645; s. 169, 25359; s. 253, 26152; s. 113, 24823; s. 134, 25027; s. 176, 25437; s. 159, 25262; s. 113, 24823; s. 134, 25027; s. 176, 25437; s. 241, 26044; s. 109, 24783; Tayâlisî, 1484.

5- Rahatsızken oturarak namaz kıldırması: s. 51, 24250; s. 57-58, 24303; s. 68, 24396; s. 148, 25149; s. 194, 25618.

6- Uyuklayan kişinin namaz kılmadan önce uykusunu alacak kadar yatması: s. 56, 24287; s. 202, 25661; s. 205, 25699; s. 259, 26231.

7- Güneş Âişe’nin odasında iken ikindiye kılması: s. 204, 25685; s. 278-279, 26378; s. 37, 24095; s. 85, 24554; s. 199, 25636.

8- Namaz kılarken kapı çalınınca: s. 31, 24027; s. 183, 25503; s. 234, 25972; Tayâlisî, 1571.

9- Sabah namazını kılıp dağılan kadınların karanlıktan dolayı tanınmadığı: s. 33, 24051; s. 37, 24096; s. 248, 26110; s. 178-179, 25454; s. 36, 24073; s. 73, 24446; s. 104, 24733; s. 258-259, 26222; Tayâlisî, 1562.

10- Yatsıyı geciktirince namaz kılınması için yapılan çağırığa cevabı: s. 34, 24059; s. 199, 25630; s. 215, 25807, 25808; s. 272, 26337.

11- Bayram namazında kıraatten önce yedi ve beş tekbir getirmesi: s. 65, 24362; s. 70, 24409.

12- Küsûf namazı: s. 65, 24365; s. 76, 24473; s. 168, 25351; s. 87, 24571; s. 168, 25352.

13- Kim güneş batmadan ikindinin, güneş doğmadan sabahın bir secdesine yetişirse o namaza yetişmiştir: s. 78, 24489.

14- Seccade üzerinde namaz: s. 248, 26111; s. 149, 25163; s. 179, 25459; s. 209, 25749; s. 111, 24802; Tayâlisî, 1648.

15- Misvak kullananın namazının fazileti: s. 262, 26340.

16- Namazın bir kısmını evde kılma tavsiyesi: s. 65, 24366.

17- Safları birleştirenler: s. 89, 24587; s. 67, 24381; s. 160, 25270.

18- “Namazı ne keser?” sorusuna “Kadın, eşek, köpek” cevabı verilmesine tepkisi: s. 126, 24947; s. 134, 25024; s. 275, 26357; s. 44, 24169; s. 54-55, 24274; s. 42, 24153; s. 125, 24937; s. 132, 25007; s. 266-267, 26301; s. 174, 25412; s. 230, 25929; s. 41, 24139; s. 230, 25929; 25930; s. 84-85, 24546; Tayâlisî, 1476; 1555; 1560; 1561.

19- Namazın kaç rek'at farz kılındığı: s. 272, 26338; s. 241, 26042; s. 264-265, 26282; Tayâlisî, 1639.

20- Savaşta korku namazının kılınışı: s. 275, 26354.

21- Gece namaz kıldıktan sonrası: s. 35-36, 24072.

22- Ramazanda kıldığı namaz: s. 36, 24073; s. 73, 24446; s. 104, 24733.

23- Sabah namazında ezan kamet arası iki rek'at kılması: s. 52-53, 24262; s. 81, 24517; s. 128, 24968; s. 138, 25072; s. 279, 26389.

24- Tekbiri ayakta alırsa ayakta kılardı, oturarak alırsa oturarak kılardı: s. 264, 26274.

25- Yatsıyı kılmadan yatmadı, ondan sonra uyanık kalmadı: s. 264, 26280; Tayâlisî, 1517.

26- Cemaatle namazın fazileti: s. 49, 24221.

27- Yemek hazırken ya da abdest sıkışırken namaz kılmamak: s. 43, 24166, s. 54, 24270; s. 73, 24449.

28- Sabahın iki rek'at sünneti: s. 50-51, 24241; s. 265, 26286; s. 149-150, 25165; Tayâlisî, 1601.

29- Öğleni kılmakta acele etmek: s. 135, 25038; s. 215-216, 25809.

30- Resûlullah'ın nafîle namazları: s. 30, 24019, s. 216-217, 25819; s. 239, 26022.

31- Seferden sonra duhâ kılması: s. 31, 24025; Tayâlisî, 1658.

32- Rükû ve secdesinde yaptığı bir dua: s. 43, 24163; s. 49, 24223; s. 100, 24685; s. 190, 25567.

33- Namazda gözü çevirmek: s. 70, 24412; s. 106, 24746.

34- Eşinin üstünde olan örtünün bir kısmı üstüneyken namaz kılması: s. 155, 25222; s. 70, 24413; s. 251, 26136; s. 129, 24979; s. 146, 25132; s. 220, 25842; s. 249, 26118; s. 32, 24044; s. 67, 24382; s. 99, 24675; “hayızlıyken” ziyadesiyle s. 137, 25064; s. 199, 25628; s. 204, 25686.

35- Oturarak namaz kılanın namazı: s. 62, 24327; s. 227, 25903; s. 61, 24325; s. 71, 24426; s. 220, 25849; s. 220-221, 25850; s. 221, 25851.

36- Kıyamının uzunluğu: s. 115, 12844.

37- Yaşlanıp ağırlaşınca kadar ayakta namaz kılması: s. 169, 25360; s. 114, 24833.

37- Namazda ta‘dîl-i erkân: s. 31, 24030; s. 194, 25617; s. 281, 26402; Tayâlisî, 1651.

39- Kıraatin başı: s. 110, 24791; s. 171, 25382.

40- Rûku ve secdesinde ettiği bir dua: s. 34-35, 24063; s. 94, 24630; s. 115, 24843; s. 148, 25146; s. 149, 25164; s. 176, 25434; s. 244, 26070; 26071; s. 193, 25606; s. 200, 25638; s. 265-266, 26293.

41- “Namazı nasıldı?” sorusuna cevap: s. 43, 24162; s. 174, 25413; s. 278, 26374.

42- Sağında veya solunda eşi uzanırken namaz kıldığı: s. 95, 24642; s. 146, 25130.

43- Seferde cem: s. 135, 25039.

44- İkindiden sonra kıldığı iki rek'atın sebebi: s. 145, 25126; s. 183-184, 25506; s. 84, 24545; s. 188, 25546.

45- Öğlen namazından sonra iki rek'at: s. 254, 26167.

46- Nafile namazı: s. 58, 24305.

47- En çok koruduğu nafile namaz; sabahın iki rek'atı: s. 43, 24168; s. 54, 24271; s. 170, 25364.

48- Ayât namazında (korku) kıyamdan sonra üç rükû ve secde, diğer rek'atta gene üç rükû ve secde yaptığı: s. 76, 24472.

49- Fâtiha okumanın gerekliliği: s. 142, 25099; s. 275, 26356.

50- Selam verince ettiği dua: s. 62, 24338; s. 174, 25507; s. 234, 25979.

51- Öğleden önce dört, sabahtan önce iki rek'ata devamı: s. 63, 24340; s. 148, 25147; Tayâlisî, 1614.

52- Yatsı ve sabah namazındaki sevap: s. 80, 24506.

53- Güneş doğarken ve batarken namaz kılınmaması: s. 124, 24931; s. 255, 26184; s. 200, 25644; s. 74, 24460.

54- Oturarak kıldığı iki rek'atın kılınışı: s. 237, 26002.

55- Sabahın sünnetinde acelesi: s. 166, 25327; s. 220, 25844; s. 254, 26165.

56- Selamın sesini işitirdik: s. 83-84, 24539.

57- Namazı vaktin sonuna bırakmaması: s. 92, 24614.

58- Hayız olduktan sonra, cariye bile olsa, namazda başını örter: s. 96, 24646; s. 238, 26016; s. 150, 25167; s. 218, 25833, 25834; s. 258, 26226.

- 59- Bizim iç kıyafetlerimizle namaz kılmazdı: s. 101, 24698.
- 60- Sabah namazının iki rek'atını kılışı: s. 183, 25499; s. 184, 25510; s. 225, 25890; s. 238, 26015.
- 61- Sabahın iki rek'atında kıyamı Fâtiha miktarındaydı: s. 217, 25824; Tayâlisî, 1652.
- 62- Âişe'nin odasından dışarıdaki cemaate imamlık etmesi: s. 30, 24016.
- 63- Sabahın iki rek'at sünnetinin hafifliği: s. 40, 24125; s. 164-165, 25315; s. 49, 24225; s. 100, 24687; s. 172, 25396; s. 186, 25529; s. 235, 25983; Tayâlisî, 1686.
- 64- Cemaatle namaza gelmeden önce yıkanma tavsiyesi: s. 62-63, 24339.
- 65- Kadınların mescide gitmesinin yasaklanmaması ve Hz. Âişe'nin yorumu: s. 69-70, 24406; s. 91, 24602; s. 193, 25610; s. 232, 25957; s. 235, 25982.
- 66- Dört rek'at duhâ kılması: s. 74, 24456; s. 156, 25232; s. 95, 24638; s. 120, 24889; s. 167, 25348; s. 265, 26287; s. 123-124, 24924; s. 145, 25123; s. 172, 25388; Tayâlisî, 1676.
- 67- Yatsıyı geciktirmek: s. 150, 25172.
- 68- Öğleden önce dört, sabahtan önce iki rek'ata devamı: s. 43, 24164; Tayâlisî, 1680.
- 69- Âişe'nin, Hz. Peygamber zamanında kıldığı namaza devamı: s. 138, 25078.
- 70- Cuma gününe has ibadetinin sorulması: Tayâlisî, 1501.
- 71- O duhâ kılmazdı, ben kılıyorum: Tayâlisî, 1539.
- 72- Korku namazlarında kıraati açıktan okurdu: Tayâlisî, 1569.

73- Namazdan sonra ancak “Allah’ım sen Selâmsın ...” duasını okuyacak kadar beklediği: Tayâlisî, 1662.

74- “İki sûre okumayı birleştirir miydi?” “Hayır, mufassallar hariç”: Tayâlisî, 1659.

2- Gece Namazı

1- Yaşlanınca kıraati oturarak yapıp son 30-40 ayette ayağa kalkması: s. 46, 24191; s. 204, 25689; s. 52, 24258; s. 127, 24961; s. 178, 25448; s. 231, 25940; s. 217, 25826; s. 183, 25502; s. 178, 25449.

2- Âişe önünde uzanırken gece namazı kılması, vitir için onu da uyandırması: s. 50, 24236; s. 192, 25599; s. 231, 25942; s. 205, 25695-6; s. 94, 24629; s. 176, 25432; s. 37, 24088; s. 86, 24562; s. 199-200, 25637; s. 200, 25647 s. 64, 24359; s. 86, 24562; s. 94, 24633; s. 98, 24664; s. 103, 24715; s. 132-133, 25009; s. 205, 25697; s. 222, 25858; s. 257, 26202; s. 148, 25148; s. 225, 25884; s. 255, 26181; s. 182, 25489 s. 259-260, 26234; s. 152, 25184; Tayâlisî, 1553.

3- Gece on üç rek’at kılıp beşini vitir yaptığı: s. 50, 24239; s. 275-276, 26358; s. 161, 25286; s. 230, 25936; s. 64, 24357; s. 123, 24921; s. 177-178, 25447; s. 205, 25702; s. 213, 25781.

4- Yatsıdan sonra on bir rek’at, sabah olunca hafif iki rek’at kılıp sağ yanına uzanarak müezzini beklemesi: s. 34, 24057; s. 167-168, 25345; s. 48-49, 24217; s. 85, 24550; s. 254, 26169; s. 121, 24904; s. 204, 25692; s. 35, 24070; s. 182, 25486; s. 74, 24461; s. 83, 24537; s. 215, 25805; s. 248, 26106; s. 88, 24577; s. 117, 24860; s. 143, 25105.

5- Bir gece –ramazan da– mescitte gece namazını kıldırması, ikinci gecede kıldırması, üçüncü gece bilhassa namaza çıkmaması: s. 169, 25362; s. 177, 25446; s. 182-183, 25496; s. 232, 25954, 25955; s. 40, 24124; s. 241, 26038; s. 233, 25963; s. 61, 24322; s. 267-268, 26307; s. 84, 24540; s. 125, 24941; s. 189, 25558.

6- Namazını, on üç üzerine ziyade etmezdi: s. 39, 24116; s. 189, 25559; s. 249, 26122; s. 84, 24542; s. 233, 25964; s. 107, 24757; s. 268, 26310; s. 242, 26053; s. 128, 24967; s. 273, 26343; s. 244, 26076; s. 143, 25101; s. 153, 25195; s. 165, 25318; Tayâlisî, 1586.

7- Yatsı sonrası namazı: s. 55, 24275; s. 182, 25490.

8- Yatsıdan sonra ayakta sekiz, oturarak iki rek'at kılması, iki de ezanla nida arasında: s. 154, 25209.

9- Gece namazına başlamadan yaptığı dua: s. 156, 25225; 25226; 25227.

10- Resûlullah'ın gece namazı on rek'attı, bir tanede vitir, iki rükû da fecir, böylece on üç: s. 165, 25319.

11- Gece namazına hafif iki rek'at namazla başlaması: s. 30, 24017; s. 203, 25677.

12- Sa'd b. Hişâm'ın Âişe ile görüşüp evlenmeme kararından dönmesi, Resûlullah'ın gece namazını sorması: s. 53-54, 24269; s. 236, 25988; s. 235-236, 25986; s. 97, 24658; s. 112, 24810; s. 125, 24943; s. 157, 25239; s. 252-253, 26150; s. 168, 25346; 25347; s. 227, 25900, 25901; Tayâlisî, 1603.

13- Gece namazı öncesinde uyur, sonrasında kıyam ederdi: s. 63, 24342; s. 109, 24779; s. 253, 26156; s. 102, 24706; s. 214, 25791; s. 102, 24708; s. 176, 25435; 25436; Tayâlisî, 1483; 1489.

14- Gece namazı kıldırđ sonunu vitir ile bitirirdi: s. 253, 26158.

15- Gece namazını dokuz rek’at olarak kıldırđ: s. 253, 26159; s. 100, 24689; s. 32, 24042; s. 225, 24889.

16- Bir şikâyetinden dolayı oturarak namaz kılanın sorusu: s. 100, 24688; s. 21, 26039; s. 112, 24809; s. 204, 25688; s. 227, 25904; s. 261-262, 26253; s. 262, 26257; s. 265, 26290; s. 113, 24822; s. 166, 25329; 25330.

17- Vitri seherle biterdi: s. 46, 24188; s. 100, 24691; s. 107, 24759; s. 204, 25693; s. 204-205, 25694; s. 129, 24974.

18- Gece namazının zamanı: s. 110, 24789; Tayâlisî, 1510.

19- Sabah kalktıktan sonra vitir kılması: s. 242-243, 26058.

20- Gece namazını terk etmezdi: s. 249, 26114.

21- Gece namazının bir rek’atında “Senden başka ilah yoktur” dediğı: s. 131, 24996.

22- Vitri kaç kıldığı: s. 149, 25159.

23- Gece namazının sevabı: s. 63, 24341; s. 72, 24441; s. 180, 25464; Tayâlisî, 1631.

24- Gece namazını müsavi tutması: s. 127, 24955.

25- Vitirde okudukları: s. 227, 25906.

26- Gece namazının tarifi: s. 236, 25987.

27- Beş veya yedi dışında vitir yoktur: s. 193-194, 25616.

3- Dua

1- Uyanıp yanından gittiğini fark ettiği eşini bulduğunda ondan işittiği dua: s. 201, 25655; s. 58, 24312.

2- Resûlullah'ın rukye¹ için okuduğu dua: s. 50, 24234; s. 208, 25740; s. 131, 24995; s. 280, 26400.

3- Medine'ye hicretten sonra Müslümanların vebaya yakalanması ve Allah Resûlü'nün duası: s. 56, 24288; s. 82-83, 24532 s. 260, 26240; 26241 s. 65, 24360; s. 221-222, 25856.

4- Allah Resûlü'nün bir duası: s. 57, 24301; s. 207, 25727.

5- Koruyucu sûreleri her gece okuyup ellerine üfleyerek vücudunu sıvazlaması: s. 104, 24728; s. 114, 24831; s. 256, 26189; s. 263, 26263; s. 116, 24853; s. 124, 24927; s. 154, 25208; s. 166, 25335; s. 181, 25483.

6- Namazdan sonra ettiği bir dua: s. 89, 24578; 24579; s. 244, 26075; s. 270, 26327; s. 200-201, 25648.

7- Her zaman Allah'ı anması: s. 70, 24410; s. 153, 25200; s. 278, 26376.

8- Bir meclise otururken ettiği dua: s. 77, 24486.

9- Gece elini tutarak ayın doğuşunu gösterip ettiği dua: s. 61, 24323; s. 206, 25711; s. 215, 25802; s. 237, 26000; s. 252, 26146; Tayâlisî, 1589.

10- Ölümüne yakın ettiği dua: s. 64, 24356; s. 70, 24416; s. 77, 24481; s. 151, 25176.

11- Yağmur gördüğü zaman duası: s. 90, 24589; 24590; s. 119, 24877; s. 129, 24973; s. 166, 25336; s. 41-42, 24144; s. 137-138, 25065.

¹ Hastaya dua okumak (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 562).

12- İşlerinin çoğunu sonunda ettiği dua: s. 35, 24065; s. 174, 25508; s. 230, 25928; s. 253-254, 26161.

13- Âişe'ye Resûlullah'ın duası sorulunca verdiği cevap: s. 31, 24033; s. 100, 24684; s. 139, 25084; s. 213, 25784; s. 257, 26205; s. 278, 26371; s. 278, 26368.

14- Kur'an secdesinde ettiği bir dua: s. 30-31, 24022; s. 217, 25821.

15- Büyük hacetini giderince "Affını dilerim" demesi: s. 155, 25220.

16- İyilik ve kötülük hakkında bir dua: s. 129, 24980; s. 145, 25120; s. 188, 25550; s. 239, 26021; Tayâlisî, 1637.

17- Kolay hesap için dua: s. 48, 24215; s. 185, 25515.

18- Güzel ahlak için dua: s. 155, 25221; s. 68, 24392.

19- Bir gece Bakî' mezarlığının önünde yaptığı dua: s. 71, 24425; s. 180, 25471; s. 221, 25855; Tayâlisî, 1532.

20- Kul hakkından affı için duası: s. 133, 25016; s. 160, 25265; s. 180, 25469; s. 225, 25883; s. 258, 26218; s. 259, 26232.

21- Kadir Gecesi için tavsiye ettiği dua: s. 171, 25384; s. 182, 25495; s. 183, 25497; s. 183, 25505; s. 208, 25741; s. 258, 26215.

22- Gece kalkınca duası: s. 143, 25102.

23-Bir gece ondan duyduğu dua: s. 147, 25140; Tayâlisî, 1508.

24- Gece uyanıp yanında bulamadığı Resûlullah'ın secde de ettiğini işittiği dua: s. 209, 25757.

25- Haber gecikirse söylediği: s. 31, 24023; s. 146, 25134.

26- Kalbin sebatı için dua: s. 91, 24604; s. 250-251, 26133.

27- Bakî‘de duayla emrolunması: s. 252, 26148.

28- Nidayı duyunca şehadet getirirdi: s. 124, 24933.

29- Aksırana dua: s. 79, 24496.

30- Âişe‘ye öğretti bir dua: s. 133-134, 25019; s. 146-147, 25137; 25138; 25139; Tayâlisî, 1671.

31- Bir gece yanında olmayan eşinin secde ettiğini duyduğu dua: Tayâlisî, 1599.

4- Oruç

1- Aşure orucu: s. 29-30, 24011; s. 50, 24230; s. 162, 25294.

2- Seferde oruç tutmak: s. 46, 24196; s. 193, 25607; s. 202, 25665; s. 207, 25730.

3- Ramazanın son onunda i‘tikâf² ve Kadir Gecesini arama: s. 50, 24233; s. 56, 24292; s. 204, 25690; s. 66-67, 24376; s. 92, 24613; s. 168, 25355; s. 169, 25358; s. 279, 26380; s. 68, 24390; s. 146, 25136.

4- Oruçluyken eşini öpmesi: s. 192, 25600; s. 207, 25732; s. 193, 25613; s. 241, 26045; s. 252, 26145; s. 279-280, 26392; s. 223, 25867, 25868; s. 232, 25953; s. 256, 26195; s. 39, 24110; s. 44, 24174; s. 42, 24154; s. 230, 25932; s. 216, 25815; s. 265, 26291; s. 101, 24699; s. 254, 26171; s. 263, 26270; s. 156, 25230; s. 216, 25815; s. 215, 25800; s. 281-282, 26412; s. 123, 24916; s. 234, 25966; s. 220, 25848; s. 98,

² Kişinin bilhassa ramazan ayında Allah’a ibadet için mescide kapanması (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 404); ibadet niyetiyle ve kurallara uyarak inzivaya çekilmek (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 345).

24666; s. 242, 26056; s. 59, 24314; s. 40, 24130, s. 42, 24154; s. 174, 25414; s. 266, 26299; s. 126, 24950; s. 201, 25653; s. 130, 24989; s. 154, 25206; s. 220, 25847; s. 256, 26190; 26281; s. 258, 26216; s. 192, 25590; s. 134, 25022; s. 176, 25430; s. 269-270, 26320; 26321; 26322; s. 162, 25290; s. 179, 25456; s. 162, 25291; 25292; s. 213, 25782; 25783; s. 98, 24668; Tayâlisî, 1494; 1502; 1579; 1683; 1627; 1638.

5- Nafile orucunu bozunca yerine bir gün oruç: s. 141, 25094; s. 237-238, 26007; s. 263, 26267.

6- Oruç borcu ile ölen: s. 69, 24401, 24402.

7- 2. ezana kadar yemek: s. 44, 24168, s. 54, 24273.

8- Cima dolayısıyla cünüp sabahlayıp uyanınca gusül alması, ardından oruç tutması: s. 221, 25854; s. 256, 26192; s. 257, 26201; s. 101-102, 24705; s. 111, 24806; s. 190, 25569; s. 221, 25853; s. 253, 26153; s. 67, 24385; s. 156, 25228; s. 245, 26083; s. 34, 24062; s. 36, 24074; s. 38, 24104; s. 245, 26082; s. 203, 25673; s. 203, 25675; s. 216, 25811; s. 229, 25922; s. 278, 26372; s. 71, 24429; s. 112, 24816; s. 182, 25494; s. 203, 25674; s. 230, 25931; s. 279, 26391; s. 184, 25509; s. 170, 25368; s. 183, 25501; s. 99, 24681; s. 101, 24701; s. 254, 26170; Tayâlisî, 1605; 1606.

9- Fecrin vakti: s. 185-186, 25521.

10- Hac günleri onu oruçlu görmedim: s. 42, 24147; s. 124, 24926; s. 190, 25566.

11- En çok son onu –ramazanda– sıkı tutması: s. 82, 24528; s. 123, 24913; s. 255-256, 26188; s. 40-41, 24131.

12- Bir ayın tamamını oruçlu veya oruçsuz geçirmemesi: s. 62, 24334; s. 139, 25083; s. 157, 25237; s. 246, 26087; s. 171, 25385; s. 218, 25829; s. 204, 25691; s. 204, 25687; s. 227-228, 25907; s. 228, 25912; s. 236, 25992.

13- Ayın belli günleri oruç tutması: s. 175, 25422; Tayâlisî, 1660.

14- İftar ve namazda acele: s. 48, 24212; s. 48, 24214; s. 173, 25399; 1615.

15- Nafile orucu: s. 68, 24388; s. 122, 24908; s. 189, 25556.

16- Hacamat³ yapan ve yaptıranın orucu: s. 157, 25242; s. 258, 26217.

17- Visal⁴ orucu: s. 125-126, 24945; s. 242, 26054, 26055; s. 258, 26211; 1684.

18- Resûlullah'ın orucu: s. 80, 24509; s. 89, 24584.

19- Ayın 29 görülmesi: s. 81, 24518; s. 90, 24597; Tayâlisî, 1654.

20- Ramazan hilali: s. 149, 25161.

21- Şaban orucu: s. 188, 25548; Tayâlisî, 1578.

22- Ayda üç gün oruç: s. 145-146, 25127; Tayâlisî, 1677.

23- Visal orucunu ona has olması: s. 250, 26125.

24- Evde bir şey bulamayınca oruç tutması: s. 49, 24220; s. 207, 25731; Tayâlisî, 1655.

25- Seferde bunların hepsini yaptı; oruçta tuttu, iftarda etti: Tayâlisî, 1595.

5- İ'tikâf

³ Sağlığı koruma veya tedavi amaçlı kan almak (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 210).

⁴ Bir kimsenin iki gün iftar etmemesi ve iki gün arka arkaya oruca devam etmesi (bkz. Der. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksud, *Kur'an ve Sünnetten Delilleri ile Sorulu Cevaplı Oruç İlmi-hali*, çev. Ahmet İyibildiren, Guraba Yayınları, İstanbul, 2006, s. 541).

1- İ'tikâflı iken eşinin saçını yıkaması: s. 86, 24564; s. 231, 25948; s. 234, 25973; s. 247, 26102; s. 264, 26278; s. 181, 25484; s. 32, 24041; s. 230, 25927; s. 272, 26336; s. 81, 24521; s. 104, 24731; s. 262, 26261; s. 235, 25984; s. 281, 26408; Tayâlisî, 1486; 1546.

2- Ramazanın son on gününde i'tikâf: s. 232, 25952.

3- Resûlullah ile birlikte istihâzeli eşinin i'tikâfı: s. 131, 24998.

4- İ'tikâfa girmekten vazgeçmesi: s. 84, 24544; s. 226, 25897.

6- Hac

1- Kâbe'nin temelleri: s. 57, 24297; s. 239, 26029; s. 102, 24709; s. 176, 25438; s. 179-180, 25463; s. 180, 25466; s. 136, 25048; s. 113, 24827; s. 253, 26151; s. 262, 26256; s. 176-177, 25440; s. 247, 26100; Tayâlisî, 1479; 1496.

2- İfrad haccı:⁵ s. 107, 24763; s. 243, 26063; 26064; s. 36, 24077, s. 104, 24729; s. 92, 24615.

3- İhrama girerken kokulanması: s. 130, 24988; s. 207, 25725; s. 38, 24105; s. 161-162, 25287; s. 200, 25641; s. 244, 26078; s. 39, 24111; s. 181, 25476; s. 186, 25523; 25524; 25525; s. 214, 25789; s. 238, 26017; s. 98, 24672; s. 192, 25602; s. 207, 25724; s. 216, 25817; s. 244-245, 26079; s. 175, 25421; s. 106, 24750; s. 107, 24761; s. 237, 26006; s. 258, 26220; Tayâlisî, 1475; 1482; 1497; 1490; 1521; 1534; 1609; 1657.

4- Rahatsız olan için şartla ihrama giriş: s. 164, 25308; s. 202, s. 164, 25308.

5- Hac yolculuğu: s. 191, 25587; s. 246, 26094; 25588; s. 37, 24093; s. 119, 24876; s. 163-164; 25307; s. 245-246, 26086; s. 243, 26065; s. 177, 25441; s. 39,

⁵ Hac aylarında sadece hac yapmak üzere ihrama girilip umresiz olarak yapılan hacdir (*Hac İlmi-hali*, s. 43).

24109; s. 273, 26344; s. 273-274, 26345; s. 141, 25096; s. 113, 24825; Tayâlisî, 1516; 1610; 1665.

6- İfâza tavafını⁶ yaptıktan sonra hayız olan: s. 207, 25721; s. 38, 24101; s. 164, 25309, s. 202, 25662; s. 213, 25777; s. 231, 25944; s. 82, 24525; s. 85-86, 24558; s. 185, 25518; s. 39, 24113; s. 99, 24674; s. 164, 25313; s. 192-193, 25603; s. 207, 25721; s. 177, 25442.

7- Umreye ayrı yapanların iki, birleştirenlerin tek tavaf yapması: s. 35, 24071.

8- Safâ ve Merve hakkındaki ayetlerin anlamı: s. 144, 25112; s. 162-163, 25298; s. 227, 25905.

9- Hac yolculuğuna çıkarken kimilerinin hacca, kimilerinin umreye, kimilerinin ikisine birden niyet etmesi: s. 36, 24076.

10- İhrama girmeden önce yıkanması, dönüşte Âişe validemizin umre yapabilmesi için beklemeleri: s. 78, 24490.

11- Mazeret üzere Mina'dan erken çıkış: s. 30, 24015; s. 94, 24635; s. 164, 25314; s. 213-214, 25788; s. 98-99, 24673; s. 133, 25017.

12- Hacdan başkasını düşünmeden yola çıkmaları: s. 39, 24112; s. 191, 25578; s. 207, 25722; s. 194, 25619.

13- İfâza tavafı ve şeytan taşlama: s. 90, 24592.

14- Âişe'nin umre yapmadan dönmeye itirazı: s. 43, 24159; s. 233-234, 25965; s. 122, 24906; s. 253, 26154; s. 213, 25777; s. 254, 26164; s. 224, 25875; s.

⁶ Haccın rüknü olup Arafat vakfesini yapıp bayramın birinci günü fecrin doğmasından sonra yapılan tavaf (*Hac İlmihali*, s. 67, 235).

175, 25428; s. 253, 26160; s. 266, 26300, 26301; s. 245, 26085; s. 165, 25316; s. 124, 24932.

15- Haccın tavaf, sa'y, şeytan taşlama ve vakfe üzere kılınması: s. 64, 24351; s. 75, 24468; s. 139, 26080.

16- İhramlıyken saçında parlayan koku: s. 38, 24107; s. 212, 25775; s. 250, 26129; s. 254, 26162; s. 245, 26080; 26081; s. 267, 26303; s. 280, 26396; s. 41, 24134; s. 264, 26272; s. 224, 25874; s. 230, 25933; s. 124, 24934; s. 175, 25427; s. 186, 25522; s. 186, 25527; s. 191, 25586; s. 209, 25752; s. 236, 25991; s. 109, 24781; s. 128, 24966; s. 173, 25402; s. 207, 25723; s. 264, 26273; s. 130, 24983; s. 186, 25528; s. 212, 25775.

17- Mina'dan döndüğü günü ertesi güne bağlayan gecenin sonunda Batha'dan hareket etti: s. 78, 24493.

18- Kâbe'ye girmek: s. 137, 25056; s. 153, 25197.

19- Resûlullah'ın telbiyesi: s. 32, 24040; s. 100, 24690; s. 181, 25480; s. 229, 25918; s. 230, 25935; s. 243, 26061; Tayâlisî, 1616.

20- Hacda insanlar emrine uymakta tereddüt edince: s. 175, 25425; 1644.

21- İhramlıya hediye edilen av eti: s. 40, 24128; s. 245, 25882.

22- Zilhiccede olmayan, üç umre yaptığı: s. 228, 25910.

23- Hicr'in⁷ Kâbe'den oluşu: s. 67, 24384; s. 92-93, 24616; 1666.

24- Beyt'i gece ziyaret ettiği: s. 207, 25719; s. 215, 25799.

⁷ Kâbe'nin kuzeybatı duvarı ile Hatim (Kâbe'nin kuzeyinde, batı duvarının karşısında, yerden 1 m yükseklikte 1,5 m kalınlıkta yarım daire şeklindeki duvar) arasındaki boşluk (*Hac İlmihali*, s. 234-235).

25- Kadınların ayakkabı giyebilmesi: s. 35, 24067.

26- İhramdan önce sürülen koku sonra terle çıksa da nehyetmediği: s. 79, 24502; s. 137, 25062.

27- Mina'da ona gölgelik yapılması teklifini kabul etmediği: s. 187, 25541; s. 206-207, 25718.

28- Onunla umre yaptım da hedy⁸ sevk etmedim: Tayâlisî, 1563.

29- Vakfeyi Mina'da yapıp oradan hareketle şeytan taşlamaya gitmekten nehyediliş: Tayâlisî, 1574.

30- Şeytan taşlamadan sonra ve tavaftan önce Hz. Peygamber'i kokuladığı: Tayâlisî, 1596.

7- Kurban

1- Biri tevhid üzere olarak ona şahitlik eden ümmeti için, diğeri kendisi ve ailesi için iki koç kurban ettiği: s. 220, 25843; s. 136, 25046; s. 220, 25843; s. 225, 25886.

2- Kurban gönderenin ihramlı sayılmayacağı: s. 191, 25580; s. 212-213, 25776; s. 224, 25873; s. 36, 24084; s. 185, 25516; s. 200, 25642; s. 225, 25887; s. 85, 24557; s. 183, 25498; s. 238, 26009; s. 78, 24492; s. 129, 24976; s. 216, 25818; s. 41, 24136; s. 42, 24155; s. 208, 25737; s. 253, 26155; s. 91, 24603; s. 171, 25383; s. 174, 25411; s. 190, 25565; s. 191, 25581; 25582; s. 212-213, 25776; s. 223-224, 25872; s. 262, 26259; s. 102, 24710; 24711; s. 218, 25832; s. 30, 24020; s. 191,

⁸ Hac ve umre esnasında Haremde kesilen kurbanlık hayvan (*Hac İlmihali*, s. 234).

25577; s. 208, 25736; s. 250, 26124; s. 109-110, 24787; s. 190, 25574; s. 35, 24068; s. 127, 24956; s. 82, 24524; s. 180, 25465; 1474; 1491; Tayâlisî, 1544.

3- Koç kurban edişi: s. 78, 24491.

4- Kurban etlerinin, kıtlık ve açlık çekenler olmadığında, üç günden fazla saklanabileceği: s. 101, 24707; s. 127-128, 24962; s. 136, 25047; s. 187, 25540; s. 209, 25751; s. 51, 24249; Tayâlisî, 1512; 1632.

5- Akîka⁹ kurbanı: s. 31, 24028; s. 158, 25250; s. 251, 26134.

6- Bir kurbandan diğerine et saklama ruhsatı: s. 155, 25218.

8- Zekât

1- Tahmin üzere zekâtın takdiri: s. 163, 25305; 25306.

2- Zekât memurunun tavrı düşmanlık doğurunca meselenin çözümü: s. 232, 25958.

3- Koyunun soyunda beş tanede bir: s. 82, 24530.

9- Mescit

1- Mescitten tükürüğü kazıdı: s. 138, 25075; s. 148, 25156; s. 230, 25937.

2- Mescit görevlerinin sıra ile yapılmasını istediği: s. 279, 26386.

TEMİZLİK

1- Gusül

1- Gusül alış şekli: s. 52, 24257; s. 101, 24700; s. 252, 26140; Tayâlisî, 1577.

⁹ Yeni doğan çocuk için kesilen şükür kurbanı (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 40).

2- Aynı kaptan eşiyle gusül alması: s. 37, 24089; s. 127, 24953; s. 173, 25405; s. 199, 25634; s. 30, 24014; s. 168, 25353; s. 103, 24719; s. 171, 25381; s. 64, 24349; s. 192, 25593; s. 129, 24978; s. 157, 25235; s. 170, 25369; s. 255, 26177; s. 91, 24599; s. 103, 24723; s. 118, 24866; s. 123, 24915; s. 171-172, 25387; s. 265, 26288; s. 161, 25277; s. 171, 25380; s. 192, 25593; s. 235, 25981; s. 172, 25389; Tayâlisî, 1518; 1524; 1541; 1678.

3- Cünüpkken uyumadan önce abdest alması: s. 91-92, 24608; s. 103, 24717; s. 126, 24949; s. 191, 25584; s. 192, 25597; s. 120, 24882; s. 166, 25331; s. 73-74, 24453; s. 149, 25160.

4- Kadının ihtilamı:¹⁰ s. 92, 24610.

5- Resûlullah'ın guslünün bazı özellikleri: s. 71-72, 24430; s. 143, 25107.

6- Guslün tariflerinden biri: s. 96, 24648; s. 115, 24841; s. 143, 25108; s. 161, 25283; s. 173-174, 25409.

7- İstihâze¹¹ kanı kesilmeyenin guslü: s. 119, 24879; s. 139, 25086; s. 172, 24391; Tayâlisî, 1522; 1542.

8- Gusül ne zaman gerekir: s. 161, 25281; s. 47, 24206; s. 112, 24817; s. 97, 24655; s. 135, 25037; s. 123, 24914; s. 227, 25902; s. 239, 26025; s. 265, 26289; s. 68, 24391; s. 74, 24458; 24459; s. 110, 24792.

9- Gusülden sonra abdest almazdı: s. 68, 24389; s. 192, 25595; s. 253, 26157; s. 258, 26213; s. 119, 24878; s. 154, 25205; Tayâlisî, 1493.

¹⁰ Yetişkin bir erkek veya kadının uykuda iken cinsel boşalına uğraması (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 363).

¹¹ Kadınların görmüş oldukları âdet ve loğusalık kanı dışında, rahim içi damarlarda bir hastalık veya yapısal bozukluk sebebiyle gelen kan (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 334).

10- Cünüpkken yatması, sabah kalkıp gusledinceye kadar suya dokunmaması: s. 42, 24161; s. 106-107, 24755; s. 109, 24778; s. 146, 24135; s. 171, 25377; s. 111, 24799; Tayâlisî, 1500.

11- Gusül aldığı kaptan çıkarken ayaklarını yıkardı: s. 170, 25370.

12- Gusle başlayışı: s. 171, 25379; s. 236-237, 25995.

13- Gusül için yetindiği miktar: s. 51, 24248.

14- Gusül gerektiren şeyler: s. 152, 25190.

15- İhtilam suyunu görene guslün gerekeceği ve görmeyene gerekmeyeceği, kadının durumun da aynı olduğu: s. 256, 26195.

16- İbn Ömer'in gusülde saçları çözmeyi emrettiğini duyunca "Bari saçlarını kazıtmalarını söyleseydi! Ben Resûlullah'la aynı kaptan gusül eder ve saçıma üç kez su dökmekle yetinirdim": s. 43, 24160.

17- Gusül tariflerinden biri: s. 188, 25552.

18- Cenabetten gusül için yeterli su miktarı: s. 216, 25816; s. 218-219, 25836; s. 280, 26393; s. 121, 24897; s. 218-219, 25836; s. 234, 25974, 25975, 25976; s. 249, 26120; s. 238-239, 26019; Tayâlisî, 1668.

19- Başına su dökmekle yetinmesi: s. 70, 24411; s. 222, 25860.

20- Saç telinin altında cenabet bulunması: s. 110-111, 24797; s. 254, 26166.

21- Ensârdan bir kadının gusülle ilgili sorularına cevabı: Tayâlisî, 1667.

2- Hayız

1- “Mescitten seccadeyi uzatıver.” “Hayızlıyım.” “Elin de hayızlı değil ya!”: s. 214, 25796; s. 245, 26084; s. 45, 24184; s. 101, 24695; s. 173, 25404; s. 114, 24832; s. 229, 25919; s. 111-112, 24807; s. 106, 24747; s. 179, 25460; 25461; Tayâlisî, 1533, 1613.

2- Hayızlıyken mescitten başını uzatan Resûlullah’ın başını yıkaması: s. 50, 24238; s. 100, 24673; s. 204, 25682; s. 208, 25735; s. 170, 25374.

3- Hayız kesilmeyenin normal hayız günleri namazı bırakıp ardından her namaz veya vakit için abdest alarak namaz kılacağı: s. 42, 24145; s. 194, 25622; s. 262, 26255; s. 71, 24428; s. 160, 25269; s. 215, 25803; s. 279, 26388.

4- İstihâzelinin guslü: s. 141, 25095; s. 237, 26005; s. 82, 24523; s. 83, 24538; s. 128-129, 24972; s. 141, 25095; s. 187, 25544; s. 222, 25859; Tayâlisî, 1688.

5- İstihâzelinin namazı: s. 137, 25059; s. 204, 25681.

6- Hayızlı eşiyle aynı yatakta uyuması: s. 78, 24488.

7- Hayızlının namazı kaza etmediği: s. 187, 25543; s. 32, 24036; s. 94, 24633; s. 231-232, 25951; s. 120, 24886; 24887; s. 143, 25109; s. 185, 25520; Tayâlisî, 1675.

8- Âişe hayızlı olduğu hâlde başını göğsüne dayayarak Kur’an okuması: 24397, s. 72, 24435; s. 117, 24862; s. 135, 25030; s. 148, 25153; s. 190, 25573; s. 204, 25683; s. 158, 25246; 25247; 2. s. 258, 26221.

9- Kadınları hayızlıyken izâr üzerinden mübaşeret etmesi: s. 33, 24046; s. 55, 24280; s. 261, 26248; s. 209, 25750; s. 134, 2521; s. 189, 25563; s. 174, 25410; s. 143, 25104; s. 235, 25980; s. 191, 25583; s. 192, 25593; s. 72, 24436; s. 113, 24824; s. 160-161; 25275; s. 174, 25416; s. 182, 25493; s. 204, 25684; s. 206, 25714; s. 65, 24364; s. 184-185, 25514; s. 123, 24923; s. 170, 25375; s. 91, 24606; Tayâlisî, 1472; 1624.

10- “Ben hayızlıyken beni kucaklar, başımdan öperdi”: s. 187, 25542; s. 219-220, 25841; Tayâlisî, 1620.

11- Kan olan yeri yıkandıktan sonra o elbise ile namaz kılması: s. 66, 24370 s. 44, 24173.

12- Hayızlıyken Resûlullah’ın bardağın onun içtiği tarafından içmesi, kemiği onun ısırıldığı yerden ısırması: s. 62, 24328; s. 192, 25594; s. 210, 25765; s. 214, 25792; 25793; s. 64, 24350; s. 127, 24954; s. 125, 24938; Tayâlisî, 1617.

13- Hayzın bir imtihan oluşu: s. 86, 24565.

14- Hayızlının elbisesinin bir kısmı ile namaz: s. 250, 26126.

15- Hayzın ardından temizlik: s. 122, 24907; s. 147-148, 25145; s. 188, 25551.

3- Abdest

1- Uyumadan önce abdest aldığı veya cünüpse abdest aldığı veya cünüpken yemek yemek isterse elini yıkadığı veya abdest aldığı: s. 85, 24555; s. 119, 24873; 24874; s. 192, 25598; s. 279, 26383; s. 36, 24083; s. 200, 25646; s. 259, 26236; s. 102-103, 24714; s. 118-119, 24872; 24873; s. 121, 24902; s. 128, 24969; s. 202, 25667; s. 224, 25879; s. 216, 25814; s. 237, 26003; s. 192, 25598; s. 273, 26342; Tayâlisî, 1481; 1588.

2- “Ateşin dokunduklarından abdest alın”: s. 88, 24580.

3- Abdestliiyken eşini öpüp, tekrar abdest almadan namaz kılması: s. 210, 25766; s. 210, 25767; s. 62, 24329.

4- Topukların ateşten vay hâline: s. 40, 24123; s. 191-192, 25589; s. 81, 24516; s. 84, 24543; s. 99, 24678; s. 112, 24813; s. 258, 26214; Tayâlisî, 1656.

5- Heladan çıkınca abdest alırdı: s. 189, 25561.

6- Uyuduktan sonra namaz: s. 135, 25036.

7- Pişmiş kemik(li et) alıp sıyırdıktan sonra abdest almadan namaz kılması: s. 161, 25282; s. 266, 26297.

8- Abdesti bir müd¹², guslü bir sâ¹³ suyla alırdı: s. 133, 25015.

9- Mest üzerine mesh: s. 110, 24796.

10- Abdest aldığında sakalını hilallerdi: s. 234, 25970, 25971.

11- Heladan gelince abdest için su getirildiğinde bununla emir olunmadığını söyleyip abdest almadığı: s. 95, 24643.

12- Misvak kullanmadan uyumazdı: s. 121, 24900; s. 160, 25273.

13- Uyanınca eli yıkmadan temiz kaba daldırmamak: Tayâlisî, 1590.

4- Taharet

1- Üç taşla temizlenme: s. 108, 24771; s. 133, 25012.

2- Büyük abdest mahallini üç kez yıkardı: s. 210, 25762.

3- Ayakta bevletmedi: s. 136, 25045; s. 192, 25596; s. 213, 25787; Tayâlisî, 1618.

4- İstincada¹⁴ su kullandığı: s. 93, 24623.

¹² Günümüz ölçü birimizle yaklaşık 0,73 litre (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 485).

¹³ Bir müdün 4 katı. Bir müd 832 gram, bir sâ' 3,328 gramdır (Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, I, 176).

¹⁴ Abdest bozduktan sonra necasetin izalesi, taharet (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 337).

5- Hacet giderirken kibleye dönmenin kerih olduğunu söyleyenlere muhalefet için yönünü kibleye dönerek hacet giderdiği: s. 137, 25063; s. 183, 25500; s. 184, 25511; s. 219, 25837; s. 239, 26027; s. 227, 25899; Tayâlisî, 1645.

5- Teyemmüm

1- Teyemmümün farz kılındığı olay: s. 57, 24299; s. 272-273, 26341; s. 179, 25455.

6- Elbise Temizliği

1- Elbiseden meni izinin temizlenmesi: s. 263, 26264; s. 263, 26265; s. 43, 24158; s. 125, 24939; 24940; s. 135, 25034; 25035; s. 193, 25612; s. 193, 25614; s. 263, 26266; s. 67, 24378; s. 280, 26395; s. 255, 26186; Tayâlisî, 1504; 1523.

2- Elbisenin ovalanması, iz varsa yıkanması: s. 35, 24064; s. 97, 24659; s. 101, 24702; s. 125, 24936; s. 132, 25008; s. 213, 25778; s. 239, 26024; s. 47, 24207; s. 142, 25098; s. 162, 25293; s. 235, 25985; s. 94, 24639; s. 113, 24826; s. 114, 24836; s. 120, 24890; s. 130, 24984; s. 171, 25378; s. 236, 25994.

3- Yaş meniyi izhir katılmış suyla yıkaması: s. 243, 26059; Tayâlisî, 1607.

4- Suyla yıkama: s. 153, 25201.

DİĞER KONULARIN TASNİFİ

1- Emir-Yasak-Tavsiye

1- İki çizgili olan hariç, ev yılanlarının öldürülmemesi: s. 29, 24010; s. 52, 24255; s. 134, 25025; s. 230, 25938; s. 157, 25241; s. 49, 24219; s. 83, 24535; s. 147, 25142; Tayâlisî, 1646.

2- Geceleri uyumayıp ibadet eden kadına bunu bırakmasını, ibadetin makbul olanının az da olsa devamlı olan olduğunu söylemesi: s. 46, 24189; s. 231, 25945; s. 51, 24245; s. 199, 25632; s. 212, 25772; s. 176, 25439; s. 268, 26309; s. 247, 26095, 26096, 26097; Tayâlisî, 1583.

3- “Nefsim habis¹⁵ oldu demeyin, sıkıldım deyin”: s. 51, 24244; s. 209, 25748; s. 230-231, 25939; s. 281, 26406; s. 66, 24375.

4- Eşleri resimli kiliselerden bahsedince salihlerin resimlerini yapıp onlara ibadet etmenin kötülüğünü açıklaması: s. 51, 24252.

5- Güçlerinin yeteceğini tavsiye edince küçümseyenlere öfkelenmesi: s. 56, 24289, s. 61, 24319.

6- Bir Arabî “Çocukları öpüyor musunuz? Vallahi biz çocukları öpmeyiz!” deyince “Allah senin kalbinden merhameti almışsa ben ne yapayım!” dediği s. 56, 24291; s. 70, 24408.

7- Dünya nimetinin yeşil ve tatlı olduğu ama açgözlü olmamak, verilenle yetinmek gerektiği: s. 68, 24394

8- Bayramda şarkı söyleyen carilere kızılmasına karşı çıkması: s. 99, 24682; s. 134, 25028.

9- Ölene kadar iyilik hâli üzerine olmanın gerekliliği: s. 107, 24762; s. 108, 24767.

10- Hesapçılığın tavsiye edilmemesi: s. 108, 24766; s. 70-71, 24418; s. 108, 24773; s. 139, 25081; s. 160, 25267.

¹⁵ Kirli, pis, murdar, iğrenç, zararlı, şerli, bozuk vb. Bu kavramla nitelenen her şey yerilmektedir (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 209).

11- “Gücünüzün yettiğini yüklenin, en hayırlı amel az da olsa devamlı olandır”: s. 176, 25431; s. 180-181, 25473; s. 165, 25317; s. 113, 24819; s. 250, 26131; s. 94, 24628; s. 147, 25143; s. 279, 26390; s. 203, 25671; s. 32, 24043; Tayâlisî, 1582.

12- Saç ekletmenin yasaklanması: s. 111, 24804; s. 111, 24805; s. 116, 24852; s. 234, 25969; s. 228, 25909; s. 116, 24850; 1669.

13- Resimli kumaştan perde değil yastık yapmaya izin vermesi: s. 112, 24812; s. 229, 25921; s. 214, 25789; s. 115, 24849; s. 247, 26103; Tayâlisî, 1526.

14- Aşırı ibadetten nehyetmesi: s. 122, 24912.

15- Hurma ağaçlarını aşılmasıyla ilgili olay: s. 123, 24920.

16- Vesveseye karşı bir tavsiyesi: s. 257, 26203.

17- Bağışlanma isteme tavsiyesi: s. 264, 26279.

18- İyilik yapıp sözünde durmanın önemi: s. 268-269, 26312.

19- Kız çocuğuna iyilik yapmanın ateşe karşı perde olacağı: s. 33, 24055; s. 243, 26060; s. 87-88, 24572; s. 166, 25332; s. 92, 24611; Tayâlisî, 1550.

20- Allah’ın her işte yumuşaklığı sevdiği: s. 37, 24090, 24091; s. 85, 24553; s. 199, 25633; s. 229-230, 25924; s. 134-135, 25029; s. 116, 24852.

21- Elinde olmayanı varmış gibi göstermemek gerektiği: s. 90, 24593; s. 167, 25340.

22- Kertenkele için “fasıkçık” dedi ama katlini emrettiğini duymadım: s. 155, 25215; s. 271, 26332; s. 279, 26382; s. 87, 24568.

23- Peygamber kabirlerini mescit edinenlere lanet ettiği: s. 80, 24513; s. 121, 24895; s. 255, 26178; s. 34, 24060; s. 228-229, 25916; s. 275, 26353; s. 274, 26350; s. 146, 25129; s. 252, 26149.

24- Kendinden sonra eşlerinin durumu için endişesi: s. 77, 24485; s. 103-104, 24724; 24033; s. 135, 24032.

25- Nehyettiği kap ve sıralar: s. 242, 26057; s. 114, 24840; s. 133, 25011; s. 203, 25669; s. 172, 25390; s. 278, 26373; s. 112, 24814; s. 131, 25000; s. 137, 25058; s. 172, 25397; s. 244, 26072; s. 80, 24507; s. 98, 24671; s. 123, 24922; s. 97, 24656; s. 31, 24024; Tayâlisî, 1473, 1488, 1635, 1642

26- Kuş resimleri olan örtüyü namazda dikkat çektiği için çevirtmesi: s. 49, 24218; s. 53, 24267; s. 241, 26043.

27- Kendi kazancını yemenin övülmesi: s. 42, 24148; s. 220, 25845; Tayâlisî, 1685.

28- Yemediklerinin fakirlere verilmesini nehyi: s. 105, 24736; s. 123, 24917; s. 143-144, 25110; Tayâlisî, 1487.

29- Ruhsat verdiği şeylerin beğenilmemesini tenkidi: s. 45, 24180; s. 181, 25482.

30- Altın takıyı ve altınla kaplamayı yasaklanıp gümüşle kaplayıp zaferanla boyamayı tavsiyesi: s. 33, 24047; s. 228, 25911.

31- Komşuya iyilik yapmanın önemi: s. 91, 24600; s. 125, 24942; s. 187, 25539; s. 52, 24260; s. 238, 26013.

32- Ölülere sövülmeyeceği: s. 180, 25470.

- 33- Fıtrattan olan 10 şey: s. 137, 25060.
- 34- İçki, zina gibi büyük günahları işleyenlerin o anki durumu: s. 139, 25088
- 35- Yalanın kötülüğü: s. 152, 25183.
- 36- Misvakın tavsiyesi: s. 47, 24203, s. 62, 24332; s. 124, 24925; s. 238, 26014.
- 37- İmam ve müezzin hakkında: s. 65, 24363.
- 38- Bâki kalan infak edilendir: s. 50, 24240.
- 39- Kadının elbisesini ancak eşinin evinde çıkarması: s. 173, 25407; 25408; s. 198-199, 25627; s. 267, 26304; s. 41, 24140; Tayâlisî, 1621.
- 40- Son ahdi şuydu “Arap yarımadasında iki din bırakılmaz”: s. 274-275, 26352.
- 41- Hırsıza beddua eden Âişe’ye “ondan hafifletme!” demesi: s. 45, 24183; s. 136, 25051, 25052; s. 215, 25798.
- 42- Eşe gösterilmesi gereken hürmette dair bir kıssa: s. 76, 24471.
- 43- Günahı küçümsememek: s. 70, 24415; s. 151, 25177.
- 44- Kadir Gecesini son on gecede aramak: s. 73, 24445.
- 45- Visal orucundan nehyettiği: s. 88, 24586; s. 93, 24624.
- 46- Yanında şiir okunup okunmadığı: s. 134, 25020; s. 148, 25150; 25151; s. 148, 25152; 25554, 25555, s. 188-189, 25554-25555; Tayâlisî, 1593; 1594.
- 47- İkrama yakın komşudan başlama: s. 175, 25423; 25424; s. 187, 25536; s. 193, 25615; s. 239, 26026; Tayâlisî, 1633.

48- Kelerin öldürülmesi: s. 200, 25643; s. 217-218, 25827; s. 83, 24534; s. 109, 24780.

49- Üsâme b. Zeyd'i (ra) sevmek: s. 156-157, 25234

50- Hediye kabul etmek: s. 77, 24480; s. 259, 26233.

51- Vahşi köpeklerin öldürülmesi: s. 109, 24785.

52- Arife günü oruç: s. 128, 24970.

53- Âişe bindiği deveye lanet edince “ona binme” veya “bana lanetlenmiş bir şey eşlik etmez” deyip deveyi serbest bıraktırması: s. 138, 25074; s. 72, 24434; s. 257-258, 26210.

54- Esir azadı için tavsiyesi: s. 263, 26268.

55- Dünya hakkında benzetme: s. 71, 24419.

56- Hamama gitmek: s. 132, 25006; s. 179, 25457; s. 139, 25085.

57-Toprak kapta yapılan içkiden nehyettiği: s. 96, 24649, s. 235, 25978; s. 252, 26144; s. 244, 26073; 26074.

58- İşlenen bir hayrı değiştirmemek gerektiği: s. 105, 24742.

59- Kuyu suyunu ortak kullanmak gerektiği: s. 105, 24741; s. 112, 24811; s. 139, 25087; s. 252, 26147; s. 268, 26311.

60- İyi haslet sahiplerine müsamahalı yaklaşmak: s. 181, 25474.

61- Şıra yapılacak ve yapılmayacak kaplar: s. 99, 24676.

62- Yüz sarartanı, dövme yaptıranı, saç ekleteni lanetlediği: s. 250, 26128.

63- Dövmeye; saç eklettirme, uzatma; ikon –put– yapmaktan nehyettiği: s. 257, 26206.

64- Kadın elinin belli olması gerektiği: s. 262, 26258.

65- Ölüyü hayırla anmak gerektiği: Tayâlisî, 1549, 1597.

66- Ham hurma ile kuru hurmanın karıştırılmasını nehyettiği: Tayâlisî, 1584.

67- Fuhşu kötü adama benzettiği: Tayâlisî, 1598.

68- “Şihab” ismini “Hişâm”a çevirmesi: s. 75, 24465, Tayâlisî, 1604.

2- Ahkâm

1- Aldığı köleyi çalıştırdıktan sonra kusurlu bulan kişiye “Menfaat, sorumluluk karşılığıdır” hükmünü verdiği: s. 80, 24514; s. 116, 24847; s. 49, 24224; s. 161, 25276; s. 237, 25999; s. 208, 25745; Tayâlisî, 1567.

2- Berîre’nin özgür bırakılması kıssası ve “velayet özgür bırakana aittir” hükmü: s. 170, 25366; s. 206, 25717; s. 33, 24053; s. 81-82, 24522; s. 271-272, 26335; s. 213, 25786; s. 183, 25504; s. 269, 26317; s. 103, 24722; s. 121, 24896; s. 45-46, 24187; s. 115, 24839; s. 172, 25393; s. 161, 25284; s. 178, 25451; s. 180, 25468; s. 207, 25726; s. 209, 25755; s. 42, 24150; s. 170, 25366; s. 175, 25426; s. 186, 25533; s. 189-190, 25564; s. 191, 25585; s. 150, 25170; s. 123, 24919; Tayâlisî, 1478; 1520; 1653.

3- Üç talakla boşanmanın ardından başka bir eşle evlenip ilişki gerçekleşmeden ilk eşe dönülemeyeceği: s. 193, 25605; s. 229, 25920; s. 193, 25604; s. 42, 24149; s. 96, 24651; s. 34, 24058; s. 37-38, 24098; s. 226, 25892; Tayâlisî, 1540; 1576; 1664.

4- İhramlının öldürebileceği zararlı hayvanlar: Akrep, fare –bazı tariklerde yılan–, çaylak, yırtıcı köpek, karga: s. 231, 25946; s. 261, 26244; s. 33, 24052; s. 87,

24569; tekrar, s. 164, 25311; s. 122, 24911; s. 164, 25310; s. 259, 26223; s. 259, 26230; s. 209, 25753; s. 238, 26012; s. 97-98, 26661; s. 203, 25678; 25679; s. 250, 26132; Tayâlisî, 1625.

5- Nesep hakkında itilafta nikâh esastır: s. 37, 24086; s. 226, 25894; s. 246-247, 26093, 24094; s. 129, 24975; s. 200, 25644; s. 237, 26001; Tayâlisî, 1547.

6- Eşten başkası için üç günden fazla yas tutulmayacağı: s. 37, 24092; s. 249, 26121; s. 281, 26411; s. 184, 25513.

7- Hadleri uygularken aracı olup engellemek isteyenlere kızı Fâtıma olsa gene de uygulayacağını söyleyip fırsat vermediği: s. 41, 24138; s. 162, 25297; Tayâlisî, 1551.

8- Nikâh kıyılırken velinin izninin gerektiği: s. 47, 24205; s. 66, 24372; s. 165-166, 25326; s. 259, 26235; Tayâlisî, 1566.

9- “Bize vâris olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır”: s. 145, 25125; s. 262, 26260.

10- “Kim kimseye ait olmayan bir toprağı imar ederse, orası ona aittir”: s. 120, 24883; Tayâlisî, 1543.

11- Kadınların nikâhla ilgili bazı hakları: s. 122, 24909.

12- Ölen kölesinin eşi ve akrabası olmayınca mirasını köyünden, memleketinden birilerine verdirmesi: s. 137, 25054; s. 174-175, 25420; s. 181, 25478; s. 181, 25479; Tayâlisî, 1568.

13- Kıymetli taşları cariye ve hür kadınlar arasında taksimi: s. 156, 25229; s. 159, 25261; s. 238, 26010; Tayâlisî, 1538.

14- Sarhoşluk veren her türlü içecek haramdır: s. 36, 24082; s. 190, 25572; s. 96-97, 24652; s. 225-226, 25891; Tayâlisî, 1581.

15- Haksız yere toprak gasbetmenin vebali: s. 64, 24353; s. 79, 24504; s. 252, 26143; s. 259, 26224, 26225.

16- “Allah’a isyan konulu adak olamaz, onun kefareti yemin kefaretidir”: s. 247, 26098; s. 36, 24075; s. 41, 24141; s. 208, 25738; s. 224, 25877; 25878; Tayâlisî, 1587.

17- Sarhoş eden şeyin haram olan miktarı: s. 71, 24423; s. 72, 24432; s. 131, 24992.

18- Dinî bir konuda sünnete muhalefetin terk edilmesi: s. 73, 24450; s. 146, 25128; s. 180, 25472; s. 240, 26033; s. 256, 26191; s. 270, 26329; Tayâlisî, 1525.

19- Ölünün derisinin tabaklanınca temizlendiği: s. 154-155, 25214; s. 72, 24447; s. 104, 24730; s. 148, 25157; Tayâlisî, 1673

20- Süt amcanın haramlığı: s. 217, 25823.

21- Uyuyan, ergenliğe ulaşmayan, aklını yitirenin sorumlu olmadığı: s. 100-101, 24694; s. 101, 24703; s. 144, 25114; Tayâlisî, 1485.

22- Hayızlının Beyt’i tavaf dışındaki menasikleri yapacağı: s. 137, 25055.

23- Müslümanın kanının ancak üç durumda helal olacağı: s. 181, 25475; s. 58, 24304; s. 181, 25477; s. 205, 25700; s. 214, 25794; Tayâlisî, 1647.

24- Faizin haram oluşu ve içki satmanın yasaklanması: s. 46, 24193; s. 100, 24692; s. 127, 24960; s. 186, 25532; s. 190-191, 25576; s. 278, 26375; Tayâlisî, 1505.

25- Hz. Âişe “İbn Cud‘ân cahiliyede misafirini gözetir, ihtiyaç sahiplerini yedirirdi, akrabalığı korurdu, bunun ona faydası var mı?” diye sorduğunda, “Hayır, çünkü o bir gün bile ‘Rabbim, hesap günü hatalarımı bağışla!’ demedi” cevabını verdiği: s. 93, 24621; s. 120, 24892.

26- “Balcağız” kelimesinin anlamı: s. 62, 24331.

27- Nikâh için kadının izninin şart olduğu: s. 45, 24185; s. 203, 25672; s. 165, 25324.

28- Hüküm verme sorumluluğunun ağırlığı: s. 75, 24464; Tayâlisî, 1650.

29- Dinarın dörtte birden azı için el kesilmez: s. 104, 24725; 24726; s. 36, 24078; s. 36, 24079; s. 163, 25304; s. 252, 26141; s. 80-81, 24515; s. 249, 26116; Tayâlisî, 1687.

30- Başkası üzerine yemin etmenin sorumluluğunun yemin edene ait olduğu: s. 114, 24835.

31- Müminin ölüsünü kemiği: s. 58, 24308; s. 264, 26275; s. 100, 24686; s. 105, 24739; s. 168-169, 25356; s. 200, 25645.

32- Cariyenin zina cezası: s. 65, 24361.

33- Meyveli ağaçların ancak hastalıksız oldukları kesin ise satılması: s. 70, 24407; s. 105-106, 24744; s. 160, 25268.

34- Şeytan taşılayıp tıraş olduktan sonra ihram yasaklarının, eşle birlikte olmak hariç, kalktığı: s. 143, 25103.

35- Zor ve baskı altında boşama ve azat yoktur: s. 276, 26360.

36- Müslümana öldürmek için kılıç çekenin öldürüleceği: s. 266, 26294.

37- Kadının emanının Müslümanlar üzerine geçerli olduğu: Tayâlisî, 1499.

38- Hamilenin iddetinin doğumla bittiği: Tayâlisî, 1591.

39- Kadınlar için harcanan sadakadır: Tayâlisî, 1636.

3- Gayb

1- Hz. Peygamber'den sonra bir tek nübüvvete dair müjdeler olan salih rüyaların kaldığı: s. 129, 24977.

2- Kabir azabı ve ondan Allah'a sığınmak: s. 88, 24582; s. 248, 26105; s. 271, 26333; s. 238, 26008, s. 44-45, 24178; s. 174, 25419; s. 205-206, 25706; s. 139-140, 25089; s. 140, 25090; s. 81, 24520; s. 53, 24268; s. 61, 24324; Tayâlisî, 1514.

3- Allah'ın kuluna velayeti: s. 256, 26193.

4- Haşirde insanın hâli, yalın ayak-çıplak: s. 89-90, 24588; s. 53, 24265; 24266.

5- Melek, cin ve insanın yaratılış maddesi: s. 153, 25194; s. 168, 25354.

6- Varaka b. Nevfel'in durumu: s. 66, 24367.

7- Son hastalığında Hz. Fâtıma'yı çağırması: s. 77, 24483; s. 240, 26032.

8- Kâhinlerin bir şey olmadığı, bir doğru yüz yalan söyledikleri: s. 87, 24570.

9- Kıyamet günü kim hesaba çekilirse azap olunacağı: s. 103, 24716; s. 108, 24769; s. 47, 24200; s. 91, 24605; s. 206, 25707; s. 108, 24772; s. 127, 24958.

10- Allah'ın Resûlü'ne şeytanı musallat kılmayacağı: s. 274, 26346.

11- Cebrâil'in Âişe'ye selamı: s. 55, 24281; s. 112, 24815; s. 88, 24574; s. 117, 24857; s. 150, 25173; s. 208-209, 25746; s. 224-225, 25880; s. 74-75, 24462; s. 146, 25131; s. 152, 25186.

12- Geleceği ön görebilecek kişi: s. 55, 24285.

13- Cebrâil'in köpek bulunan yere girmemesine dair kıssa: s. 142-143, 25100.

14- Yere batırılan ordu kıssası: s. 259, 26229, 26230; s. 105, 24738.

15- Kıyamet günün Allah'ın gölgesine ulaşmakta öne geçenler: s. 67, 24379; s. 69, 24398.

16- "Kıyamet günü seven sevdiğini hatırlar mı?" sorusuna cevabı: s. 110, 24793; s. 101, 24696.

17- Siyah köpek: s. 157, 25243; s. 280, 26394.

18- "Muhammed (as) Rabbini gördü mü?" diye sorulunca "Söylediğin şeyden tüylerim diken diken oldu." Yalan olan üç şey "Muhammed (as) Rabbini gördü" "Yarın ne olacağı bildiğini söyleyen" "Muhammed (as) bir şey gizledi": s. 49-50, 24227; s. 236, 25993; s. 241, 26040; Tayâlisî, 1514.

19- Cebrâil'i görüşü hakkında: s. 120, 24885.

20- Eşlerinden ona (as) ilk kavuşacak, eli uzun olan: s. 121, 24899.

21- Hurafe nedir: s. 157-158, 25244.

22- İnsanlardan ilk helak olan kavim: s. 74, 24457; s. 81, 24519; s. 90, 24596.

23- Havzın¹⁶ başına ulaşamayanlar: s. 121, 24901.

24- Ondan duyduğu bir şey: s. 129-130, 24982.

¹⁶ Kıyamet günü Hz. Peygamber'e verilen havuz (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 246).

25- Deccal hakkında bir kıssa: s. 75, 24467.

26- “Uğursuzluk kadın, ev ve binekte olur” denilince çok kızıp “Cahiliyede bunları uğursuz sayarlardı”: s. 150, 25168; s. 240, 26034; s. 246, 28088; veya “Ya-hudilerin sözüdür” açıklamasını yaptığı: Tayâlisî, 1641.

27- Kevser hakkında: s. 281, 26403.

28- Allah’a kavuşma hakkında: s. 44, 24172; s. 55, 24284; s. 207, 25728; s. 236, 25989; s. 218, 25831.

29- Abdurrahman b. Avf hakkında bir kıssa: s. 115, 24842.

30- İnsanların hayırlısı: s. 156, 25233.

31- “Deccal Mekke ve Medine’ye giremez”: s. 241, 26047.

32- Deccal öncesi zorluklar kıssası: s. 75-76, 24470; s. 125, 24944.

33- Ani ölüm: s. 136, 25042.

34- Kabirlerin sıkıştırması: s. 55, 24283; s. 98, 24663.

35- Çan sesi hakkında: s. 152, 25188.

36- Zil sesi hakkında: s. 242, 26052.

37- Kâfirin kabir azabı: s. 152, 25189.

38- Müşriklerin çocukları: s. 208, 25743; Tayâlisî, 1681.

4- Eşler Arası Diyalog

1- Âişe’nin razı olup olmadığını anlaması: s. 30, 24012 s. 61, 24318; s. 213, 25779.

2- Cimri eşinden örfе göre çocukları ve kendisine gerekeni alma izni: s. 39, 24117; s. 50, 24231; s. 206, 25713.

3- Eşiyile yarışması: s. 39, 24118; s. 264, 26277; s. 39, 24119; s. 129, 24981; s. 261, 26252; s. 280, 26398; s. 182, 25488; Tayâlisî, 1565.

4- Kendisi ile şevval ayında evlendiği: s. 54, 24272; s. 206, 25716.

5- Habeşlileri Resûlullah'ın arkasından sıkılana kadar seyretmesi: s. 56-57, 24296; s. 116, 24854; s. 233, 25960; s. 186-187, 25534; s. 33, 24049; s. 127, 24952; s. 84, 24541, s. 85, 24552; s. 166, 25333; s. 247, 26101; s. 270, 26328; s. 83, 24533; s. 242, 26051; Tayâlisî, 1545.

6- Hz. Peygamber'in yanına gelmesiyle dağılan kız arkadaşlarını toplayıp oyuna devam etmelerini sağlaması: s. 57, 24298; s. 166, 25334; s. 233, 25961; s. 234, 25968.

7- Hz. Âişe'nin en çok Hz. Hatice'yi kıskandığı: s. 58, 24310; s. 279, 26387; s. 202, 25658; s. 279, 26379; s. 279, 26381; s. 117-118, 24864; s. 150, 25171; s. 154, 25210.

8- Bal şerbeti kıssası: s. 59, 24316; s. 221, 25852.

9- Hz. Sevde'nin ona gününü bağışlaması: s. 68, 24395; s. 76-77, 24477; Tayâlisî, 1573.

10- Allah bir ev halkının iyiliğini dilediğinde aralarına merhamet ve yumuşaklık, şefkat koyacağı: s. 71, 24427; s. 104-105, 24734.

11- Son hastalığında Hz. Ebû Bekir'i yerine imam tayin etmesine Âişe'nin itirazıyla ilgili kıssa: s. 96, 24647; s. 270, 26323; s. 159, 25258; s. 202, 25663; s. 210,

25761; s. 224, 25876; s. 159, 25256; s. 159, 25257; s. 34, 24061; s. 38, 24103; s. 117, 24858; s. 228, 25914; s. 231, 25943; s. 251, 26137; 26138; s. 229, 25917.

12- Her gün eşlerini mutlaka tek tek ziyaret etmesi: s. 107-108, 24765.

13- Aynı kaptan gusül aldıkları, bazen onun bazen onun önce başladığı: s. 130-131, 24991; s. 193, 25608; s. 231, 25941; s. 230, 25925; 25609; s. 281, 26405.

14- Zühd hayatına dalıp eşini ihmalden menettiği: s. 226, 25893; s. 106, 24753; 24754.

15- Eşinin kendisine vurduğundan şikâyet eden cariyenin eşine, niye vurduğunu sorması: s. 272, 26339.

16- Kadını kaburga kemiğine benzeterek bulunduğu hâl üzere faydalanın dediği: s. 279, 26384.

17- Eşlerinin yanına bir ay girmemesi: s. 33, 24050; onlara tercih sunması: s. 163, 25299; s. 163, 25301; s. 185, 25517; s. 263-264, 26271; s. 243, 26066; s. 243, 26067; s. 51, 24247; s. 105, 24743.

18- Sefere çıkarken eşlerinden kur'ada çıkanı yanına alması: s. 117, 24859; s. 114, 24834; s. 269, 26314.

19- Eşlerinin Âişe ile eşit tutulmayı istemeleri sırasında çıkan tartışma: s. 88, 24575, 24576; s. 93, 24620; s. 150-151, 25174.

20- Eşi gece yanından kalktığında kıskanınca yaklaşımı: s. 115, 24845; s. 238, 26018; s. 151, 25178; s. 151, 25180.

21- Eşlerine verdiği değer, ardından onlara iyi davrananları övmesi: s. 120-121, 24893.

22- Seferde Âişe ile yarışmaları: s. 39, 24119; s. 129, 24981; s. 261, 26252; s. 280, 26398; s. 182, 25488; Tayâlisî, 1565.

23- Bir gece kalkıp Bakî’de dua ettiği, nereye gitti diye kıskanan eşi için Allah’tan af dilediği: s. 76, 24475; s. 92, 24612; s. 111, 24801.

24- Ona “insanlardan en sevdiği kim idi?” “Âişe” “erkeklerden?” “babası”: s. 241, 26046

25- Kadınları arasında adalete riayet edip, elinde olmayan için dua etmesi: s. 144, 25111.

26- Eşine latifeyle takılması: s. 228, 25908.

27- Eşinin fercini görmediği: s. 63, 24344; s. 190, 25568.

28- Kendisi serbest bırakıldığı hâlde hakları konusunda eşlerine danışması: s. 76, 24476.

29- Âişe’nin kıskançlığından yemeği dökmesi: s. 277, 26366.

30- Eşlerin dargınlığında aracılık: s. 95, 24640; s. 145, 25122.

31- Eşleri arasında çıkan bir tartışmadaki tavrı: s. 130, 24986; s. 130, 24987.

32- Kıskançlığa haksızlık karışınca tavrı: s. 131-132, 25002; s. 261, 26250.

5- Genel Davranışlar

1- Mekke’ye giriş ve çıkış mevkii: s. 40, 24121; s. 58, 24311; s. 201-202, 25656.

2- Ebtah’tan çıkışın kolaylıktan dolayı olduğu: s. 41, 24143; s. 207, 25720; s. 230, 25926; s. 190, 25575; s. 225, 25885.

3- Yatağının tabaklanmış deriden, içi hurma lifi dolu olduğu: s. 48, 24209; s. 56, 24293; s. 73, 24451; s. 207, 25729; s. 212, 25773.

4- Ona büyü yapılması: s. 50, 24237; s. 57, 24300; s. 63, 23448, s. 63-64, 24347; s. 96, 24650.

5- Vahiy gelince terlemesi: s. 58, 24309; s. 202, 25657.

6- Büyütü'l-Sükyâ denilen bir tatlı su pınarından içtiği: s. 100, 24693; s. 108, 24770.

7- Bineğinde iken vahiy gelince bineğin dizlerine çökmesi: s. 118, 24868.

8- Mervân'ın mektubuna cevapta hicret yolculuğunun başının tasviri: s. 212, 25774.

9- Kötü kokudan kaçınması: s. 249, 26119.

10- Zeyd ve Üsâme için “Bu ayaklar birbirindendir!” yorumuna sevinmesi: s. 38, 24099; s. 82, 24526; s. 226, 25895, 25896; 1564.

11- Tane tane konuşması: s. 138, 25077; s. 257, 26209.

12- Saç şekli: s. 90, 24594; s. 275, 26355.

13- Seherde uyuması: s. 137, 25061; s. 161, 25278; s. 205, 25698; s. 270, 26325; 1585.

14- Kırbadan ayakta su içmesi: s. 161, 25279.

15- Fetih yılı Mekke'ye girdiği yol: s. 260, 26238.

16- Sağ ve sol elini kullandığı yerler: s. 265, 26283; s. 94, 24627; s. 202, 25664; s. 210, 25763; s. 130, 24990; s. 147, 25144; s. 187-188, 25545; s. 165, 25321; s. 170, 25373; s. 265, 26284; s. 265, 26285; Tayâlisî, 1513.

- 17- Amelde devamı: s. 55, 24282; s. 189, 25562.
- 18- Miras bırakmadı, vasiyette etmedi: s. 44, 24176; s. 136-137, 25053; s. 185, 25519; s. 187, 25538; Tayâlisî, 1495; 1670.
- 19- “O, oturarak da ayakta da su içti, ayakkabıyla da yalın ayakla da yürüdü, sağdan da soldan da gitti”: s. 87, 24567.
- 20- Son yediği yemekte soğan olduğu: s. 89, 24585.
- 21- Eve gelince önce misvak kullandığı: s. 188, 25553; s. 192, 25592; s. 190, 25570; s. 222-223, 25864.
- 22- Evden çıkmadan önce namaz kılması: s. 109, 24786; s. 254, 26168.
- 23- Şiir dinlemesi: s. 138, 25071; s. 156, 25231; s. 222, 25862.
- 24- Âişe’nin yanındaki gününe başlarken misvak kullandığı ve bitirirken fecrin iki rek’atını kıldığı: s. 181, 25487; s. 237, 25997.
- 25- Gecenin başında da sonunda da gusûl aldığı ve vitir kıldığı, açıktan da sessiz de Kur’an okuduğu: s. 47, 24202; s. 138, 25070.
- 26- Dünyada sevdikleri: s. 72, 24440.
- 27- Kınanın rengini sevip kokusunu sevmediği: s. 117, 24861; s. 210, 25760; Tayâlisî, 1672.
- 28- Hz. Peygamber’in vitri beş kıldığı ve “Biz Ehl-i beytiz, vitri beş kılarız” dediği: Tayâlisî, 1552.
- 29- Bir ayı oruçla, bir geceyi namazla geçirmez, bir gecede hatim yapmazdı: Tayâlisî, 1600.

6- Müjde-Uyarı

1- Müslümanın başına gelen her zorluğun –ahiret için– kefareti olduğu: s. 88, 24573; s. 113-114, 24828; s. 120, 24884; s. 167, 25338; s. 39, 24114; s. 261, 26246; s. 279, 26385; s. 257, 26208; s. 42, 24156; s. 42-43, 24157; s. 173, 25403; s. 278, 26377; s. 254-255, 26175 s. 203, 25676; s. 175, 25429; s. 53, 24264; s. 247-248, 26104; s. 159-160, 24264; s. 215, 25804; Taylis, 1477.

2- “Yahudiler bilsin ki dinimizde genişlik vardır. şphesiz ben, Allah’ı birleyen kolaylık diniyle gnderildim”: s. 116, 24855; s. 233, 25962.

3- “ şeyden –namaz, oru, zekt– payı olmayanın İslam’dan payı yoktur...”: s. 145, 25121; s. 160, 25271.

4- Kıyamet gn hakkında uyarısı: s. 159, 25255.

5- Rzgr şiddetlenince yz değişirdi: s. 121, 24894.

6- Yaratılanı –resmini yaparak– taklit etmenin vebali: s. 83, 24536, s. 219, 25839; s. 36, 24081; s. 70, 24417; s. 80, 24510; s. 223, 25869; s. 246, 26090; s. 85, 24556; s. 86, 24563; s. 199, 25631; s. 103, 24718; s. 208, 25744; s. 281, 26407; s. 115, 24848; s. 172, 25392, Taylis, 1528.

7- Kadınların toplantıları: s. 66, 24376, s. 154, 25213.

8- Yardımcını nemi: s. 70, 24414.

9- Müteşabih ayetler hakkında tartışmalardan uzaklaşmak: s. 48, 24210; s. 124, 24929; s. 132, 25004; s. 256, 26197; Tayâlisî, 1535, 1536.

10- Allah için verilenin Allah katında değeri: s. 251, 26135.

11- İsrafa düşmeden eşinin malından infaka izin, sevabı: s. 44, 24171; s. 44, 24177; s. 278, 26370; s. 99, 24680.

12- Aç gözlülük konusunda uyarısı: s. 55, 24276.

13- Allah'tan, ümmetine kolaylaştıran için kolaylık, zorlaştıran için zorluk istediği: s. 93, 24622; s. 257, 26199; s. 258, 26212; s. 62, 24337; s. 260, 26237.

14- “Bir kulun günahı çoğalırsa ve bunlara kefarete edecek ameli de yoksa Allah kefarete olması için ona hüznü müptela eder”: s. 157, 25236.

15- Üç tip divan –amel defteri– vardır. Affetmediği divan şirktir. Hiçbir şeyi terk etmediği divana gelince, bu kulların birbirine zulmetmesidir, kısas kaçınılmazdır: s. 240, 26031.

16- Şiddetli düşmanlıktan sakındırma: s. 55, 24277; s. 63, 24343; s. 205, 25704.

17- Az da olsa iyilik yapmak: s. 137, 25057; s. 79, 24501.

18- Rüzgârla gelen bulutları görünce endişelenmesinin sebebi: s. 240-241, 26037; s. 66, 24369; s. 167, 25342; s. 76, 24474; s. 79, 24503.

19- Kötülüğün mutlak karşılık göreceği: s. 65-66, 24368.

20- Allah katında Kureyş için hazırlanan: s. 158, 25249.

21- İsim ve künyesinin kullanılması: 135-136, 25040; s. 209, 25747.

22- Kötülük yaygınlaşınca azabın geleceği: s. 41, 24133.

23- Âişe'ye “Nefsinizde olan bir şeyi açığa çıkarsanız da, gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker” (Bakara, 284) ve “Her kim bir kötülük yaparsa karşılığını

görür” (Nisâ, 123) ayetleri sorulur. Kendisinin de bunu sorduğunu, mümin kulun yaşadığı her sıkıntı ve zorlukla temizlendiği cevabını aldığını, söyler: s. 218, 25835.

24- Söylemek istemeyeceği vesvesenin aklına gelmesi: s. 106, 24752.

25- Şehadet derecesinde olan bazı hastalıklar: Tayâlisî, 1531.

7- Kur'an

1- Mescitte Kur'an okuyan kişiyi dinleyip ona Allah'ın rahmetini dilediği: s. 62, 24335; s. 138, 25069.

2- Vahyin geliş şekilleri: s. 158, 25252; 25253; s. 163, 25303; s. 256-257, 26197; s. 257, 26200.

3- Güzel kıraati övmesi: s. 37, 24097; s. 167, 25343.

4- Vahyin sadık rüya ile başlaması ve devamı: s. 153, 25202; s. 232-233, 25959; Tayâlisî, 1572.

5- Mücadele sûresinin inişi: s. 46, 24195.

6- İlk yedi sûrenin fazileti: s. 72-73, 24443; s. 82, 24530.

7- İlk vahiy: s. 223, 25865; Tayâlisî, 1570.

8- Yanında bir adam hayırla anılınca “Onun, Kur'an'ı derinlemesine öğrenmek için gayret ettiğini gördünüz mü?” dediği: s. 66, 24374.

9- “Kur'an'ı okumada mahir olanlar seçkin elçilerle birlikte, Kur'an okumakta zorlanıp da okuyanlara iki ecir vardır”: s. 48, 24211; s. 94, 24634; s. 98, 24667; s. 110, 24788; s. 170, 25365; s. 192, 25591; s. 239, 26028; s. 266, 26296; Tayâlisî, 1602.

10- Vâkıa, 89. ayetteki ‘ra’yı dammeyle okuduğunu duyduğu “ferûhun” şeklinde: s. 63, 24352; s. 213, 25785; Tayâlisî, 1661.

11- Yer başka yerle değişirken insanların Sırat’ta olduğu: s. 35, 24069; s. 116-117, 24856; s. 218, 25828; s. 101, 24697.

12- Orta namazının ikindi namazı olduğu: s. 73, 24448; s. 178, 25450.

13- Güzel kıraat için hamdi: s. 165, 25320.

14- Kur’an okurken sesini bazen alçaltıp bazen yükselttiği: s. 153, 25203; s. 167, 25344.

15- Mâide sûresinin en son inen sûre olduğu: s. 188, 25547.

16- Hz. Âişe, “Onlar ki yaptıklarını Rablerinin korkusu ile kalpleri titreyerek yaparlar’ (Mü’minûn, 60) ayeti çalıp, zina edip, içki içip Allah’tan korkanlar için midir?” diye sorunca “Hayır, bilakis namaz kılıp, oruç tutup, tasadduk edip Allah’tan korkanlar içindir” dediği: s. 159, 25263; s. 205, 25705.

17- Kur’an bir gecede hatmetmediği, okuyup geçmediği. Azapla korkutan bir ayet geçince dua edip Allah’a sığındığı, müjdeleyici bir ayet geçince onu talep ettiği: s. 92, 24609; s. 119, 24875.

18- Mü’min, 60. ayetin “اتو” yoksa “آتو” şeklinde mi olunca ona daha sevimli görüldüğü Âişe’ye sorulur. İlk okuyuşu tercih edip Hz. Peygamber’in de böyle okuduğunu söyler: s. 95, 24641; s. 144, 25115, 25116.

19- Cennete Kur’an okuyuşunu duyduğu kişi: s. 36, 24080.

20- Recm ve emzirme ayetleri hakkında kıssa: s. 269, 26316.

21- Mekke de 10 sene, Medine’de 10 sene vahiy aldı: Tayâlisî, 1580.

22- Kitaba vâris olanlar hakkında Âişe validemizin görüşü: Tayâlisî, 1592.

23- Garîb ifadeleri olan bir ilk vahiy tasviri rivayeti: Tayâlisî, 1643.

8- Ümmetine Karşı Tutumu

1- Yeni doğan çocukların dua için ona getirilmesi: s. 46, 24192; s. 52, 24256; s. 210, 25768; s. 212, 25771.

2- Hendek'te yaralanan Sa'd b. Muâz'ı rahatça ziyaret edebilmek için ona mescitte çadır kurdurduğu: s. 56, 24294.

3- İslam lehine şiir söyleyen Hassân için mescide minber koydurduğu: s. 72, 24437, 24438.

4- Hediye kabul etmesi ve karşılık vermesi: s. 90, 24591.

5- Kendisine zorla ilaç içirilmesine tavrı: s. 53, 24263; s. 118, 24870.

6- Sevdiği ameli farz olur endişesiyle yapmayı terk etmesi, onlar için farzların en kolayını istemesi: s. 33-34, 24056; s. 168, 25350; s. 169-170, 25363; s. 85, 24551; s. 86, 24559; s. 178, 25451; s. 223, 25870; s. 177, 25444; s. 215, 25806; s. 238, 26011; s. 209-210, 25759.

7- Hind'le konuşması: s. 225, 25888.

8- Kötülüğü bilinen birine karşı yumuşak davranıp “Kıyamet günü Allah katında en şerli insan kötülüğünden dolayı insanların kendi hâline bıraktığıdır” dediği: s. 38, 24106; s. 79-80, 24505; s. 158-159, 25254; s. 173, 25406; s. 111, 24798; Tayâlisî, 1509; 1558.

9- Kavmine kızgınlıkla söylediği için kefareti olması sözü aldığı: s. 107, 24764.

10- “Bir Müslüman borçlanır ve borcunu ödemeye gayret eder fakat ödeyemedi vefat ederse onun velisi benim”: s. 74, 24455; s. 154, 25211.

11- Kızgınlıkla söylediğinin rahmet kılınması duası: s. 45, 24179; s. 45, 24179.

12- Yanında bıraktığı esir kaçınca kızgınlıkla söylediği sözün gerçekleşmesinden endişe eden Âişe’ye kızgınlıkla Müslümana ettiği bedduanın rahmet ve kefareti kılınması için dua ettiğini hatırlatması: s. 52, 24259.

13- Hediye hediye etmesi: s. 119, 24880.

14- Ramazanda eşine yanaştığı için “Ben yandım!” diyerek gelene getirilen hurmayı tasadduk etmesi için verdiği hatta en fakirlerin kendi ailesi olduğunu söyleyince hurmayı almasını söylediği: s. 140, 25092; s. 276, 26359.

15- Bebeğin damağını hurma ile ovması: s. 93.

16- Âişe ile aynı örtü altında uzanırken yanına Ebû Bekir ve Ömer gelince duruşunu bozmayıp Osman gelince toparlanması: s. 155, 25216; 25217; s. 167, 25339.

17- Üsâme’ye gösterdiği ihtimam: s. 139, 25082; s. 222, 25861.

18- Evinde kaç bereket –koyun– var diye sorduğu: Tayâlisî, 1682.

9- Vefat

1- Vefatında yaydığı koku: s. 121-122, 24904.

2- 63 yaşında iken vefat etti: s. 93, 24618.

3- Vefatlarından önce her peygambere cennetteki mekânı gösterilip muhayyer kılındığı, Hz. Peygamber’in tercihinin “Refik-i a‘lâ” –Yüce Dost– olduğu: s. 89,

24583; s. 274, 26347; s. 176, 25433; s. 205, 25701; s. 269, 26319; s. 274, 26346; s. 74, 24454; Tayâlisî, 1559.

4- Yanında infak için bekleyen altınları infak etmeden vefat etmekten korkması: s. 49, 24222; s. 182, 25492; s. 86, 24560; s. 104, 24733.

5- Vefatından sonra Ebû Bekir'in yanına girip gözlerini öpmesi: s. 117, 24863; s. 31, 24029; s. 55, 24278; Tayâlisî, 1649.

6- Kıldığı namazların çoğunu oturarak kılıncaya kadar vefat etmedi: s. 169, 25361.

7- Vefatının Âişe'nin hücreinde olduğu: s. 270, 26324.

8- Ölümünün şiddeti: s. 77, 24482; s. 274, 26348.

9- Pazartesi günü vefatının, çarşamba günü defninin olduğu: s. 110, 24790.

10- Mezar kazılıp gömülmesi: s. 136, 25041; Tayâlisî, 1554.

11- Mûte şehitlerinin haberini alınca hüznünlendiği, yanına gelip "Ca'fer'in kadınları ağlamada aşırı gidiyor" diyen adama "git engelle" dediği.....: s. 277, 26363; s. 58-59, 24313.

12- Son hastalığında şifa için dua eden Âişe'ye "Refik-i a'lâ'yı istiyorum" dediği, onun gününde, odasında, göğsünde vefat ettiği: s. 120, 24891; s. 124-125, 24935; s. 48, 24216; s. 108-109, 24774; s. 160, 25266; s. 200, 25640.

13- Resûlullah'ta olduğundan şiddetli acıyı –ölüm acısını– kimsede görmedim: s. 172-173, 25398; s. 181, 25481, Tayâlisî, 1640.

14- Son duasının "Allah'ım, beni bağışla, bana merhamet et, beni Refik-i a'lâ'ya kat" olduğu: s. 231, 25947.

15- Yıkanması: s. 267, 26306; Tayâlisî, 1634.

16- Son nefesini otururken verdiği: s. 274, 26351.

17- “Biz çarşamba gecesinin sonlarında, kürek seslerini işitene kadar Resûlullah’ın öldüğünü anlamadık” Kürek sesleri: s. 62, 24333; s. 242, 26049; s. 274, 26349.

10- Ahlak

1- Resûlullah’ın kimseye vurmadığı, sövmediği, intikam almadığı, haram olmadıkça kolayı tercih ettiği: s. 31-32, 24034; s. 229, 25923; s. 162, 25288; s. 191, 25579; s. 209, 25756; s. 206, 25715; s. 281, 26404; s. 85, 24549; s. 223, 25871; s. 232, 25956; s. 162, 25289.

2- Evinde, herhangi biri gibi ayakkabısını düzeltmek, elbisesini onarmak benzeri işlerle meşgul olduğu: s. 106, 24749; s. 121, 24903; s. 167, 25341; s. 241-242, 26048; s. 260, 26260; s. 167, 25340; s. 256, 26194; s. 49, 24226; s. 126, 24948; s. 206, 25710; Tayâlisî, 1480.

3- Kölelerine yaptığı muamelenin karşılığını soran kişiye, haklılığı oranında karşılık göreceği, haksızlık yaptıysa sorumlu olacağını söylemesi: s. 280-281, 26401.

4- “Ona dünyadan bir şey sevdirilmedi ve o da sevmedi, takva sahibi olan kişi hariç”: s. 69, 24400; 24403.

5- “Kime yumuşaklık, şefkatten bir pay verilmiş ise payı dünya ve ahirette hayırdır. Akrabalığı gözetmek ahlakın güzelliğidir ve yakınlığın, komşuluğun güzelliği ile birlikte beldeleri imar eder, ömrü uzatır”: s. 159, 25259.

6- Onun ahlakının Kur'an olduğu, eşini boşayıp kendini cihad ve ibadete vermek isteyene onun örnekliğini ve ibadette itidalini hatırlatması: s. 91, 24601; s. 94-95, 24636; s. 109, 24777; s. 109, 24775; s. 258, 26219; s. 163, 25302; s. 216, 25813; “Bir gün ben ona yemek yaptım, Hafsa da yaptı, cariyeme onun yemeği getirilince dökmesini söyledim, cariyem kaba vurunca kap düşüp kırıldı. O, yemeği toplayıp yedi, benim kabımı Hafsa'ya gönderdi. Bir şey demedi”: s. 111, 24800.

7- “Sizin imanen en kâmil olanınız ahlaken en olgun olan ve ailesine en iyi davrananınızdır”: s. 47, 24204; s. 99, 24677.

8- O, kötü ahlaklı da değildi ayıplayıcı da, çarşıda çığırtkanlık da yapmadı, kötülüğe misliyle karşılık vermezdi, bilakis affeder ve kolaylaştırırdı: s. 174, 25417; s. 246, 26091; s. 236, 25990; Tayâlisî, 1623.

9- Yanında bir kişi hakkında kendisinin hoşlanmayacağı şekilde konuşulunca uyarması: s. 128, 24964; s. 136, 25050; s. 136, 25049; s. 206, 25708; s. 189, 25560.

10- Şefkatin değeri: s. 58, 24307; s. 222, 25863; s. 112, 24808; s. 171, 25386; s. 206, 25709; Tayâlisî, 1619.

11- Zina sonucu doğan, zina ederse durumu: s. 109, 24784.

12- Borcunu ödemeyeceğini iddia eden satıcıya cevabı: s. 137, 25141; Tayâlisî, 1629.

13- “Mümin, ahlakının güzelliğiyle geceleri kaim, gündüzleri saim olmanın derecesine ulaşır”: s. 64, 24355; s. 90, 24595; s. 133, 25013; s. 187, 25537.

14- “Uğursuzluk kötü ahlaktır”: s. 85, 24547.

15- Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer için değiştirmediği oturuşunu Hz. Osman için değiştirmesi: s. 62, 24330.

11- Tıp

1- Hummanın ateşini suyla serinletmek: s. 50, 24228; s. 50, 24229; s. 90-91, 24598.

2- Son hastalığında üzerine su döktürmesi: s. 151, 25179; s. 151, 25179; s. 228, 25915.

3- Misvak ve çörek otunun faydası: s. 146, 25133; s. 138, 25067.

4- Ehl-i beyte rukye için ruhsat verdiği: s. 30, 24018; s. 61-62, 24326; s. 190, 25571; s. 208, 25739; s. 254, 26172.

5- Şifa için okuduğu dua: s. 44, 24175; s. 127, 24959; s. 278, 26369; s. 45, 24182; s. 260-261, 26243; s. 109, 24776; s. 114-115, 24838; s. 126, 24946; s. 131, 25001; Tayâlisî, 1507.

6- Yüksek hurmadaki şifa: s. 77, 24484; s. 105, 24735; s. 105, 24737; s. 152, 25187.

7- Göz değmesine karşı rukye: s. 63, 24345; s. 138, 25068.

8- Taûn sorulunca verdiği cevap: s. 64, 24358; s. 251-252, 26139; s. 154, 25212.

9- Dağlama ve boğazı kanatarak tedavi hakkında: s. 170, 25371.

10- Cebrâil'in rukye duası: s. 160, 25272

11- Ağlayan çocuğa göz değmesi için okumayı tavsiyesi: s. 72, 24442.

12- Şifa için dua okuyuşu: s. 93, 24617.

13- Ta'n ve taûn hakkında, taûndan kaçanın savaştan kaçan gibi olduğu: s. 133, 25018; s. 145, 25118; s. 255, 26182; s. 82, 24527; s. 255, 26183.

14- Hasta ve ev halkı için telbine pişirip içirmek hakkında: s. 80, 24512; s. 155, 25219; s. 32, 24035; s. 79, 24500; s. 138, 25066; s. 152, 25192; s. 242, 26050.

15- Yılan ve akrebe karşı rukye izni verdiği: Tayâlisî, 1498.

12- Siyaset

1- Hz. Osman'ı çağırıp ona giydirilen gömleği çıkarmamasını söylediği: s. 75, 24466; s. 51-52, 24253; s. 214-215, 25797; s. 86-87, 24566; s. 149, 25162; s. 114, 24837; ölüm döşeğinde baygınlıkları arasında, Hafsa ve Âişe yanındayken gelen Osman'nın kulağına bir şeyler söylediği: s. 263, 26269.

2- Kadınlardan biat alırken el sıkışmadığı: s. 114, 24829; s. 153, 25198; s. 270, 26326; s. 153-154, 25204.

3- Son hastalığında Hz. Ebû Bekir için yazmak istediği sonra vaz geçtiği: s. 144, 25113; Tayâlisî, 1611.

4- Kadınları imtihan etmesinin Mümteherine 12 ayeti gereği onlardan biat alması olduğu: s. 163, 25300.

5- Biatta zina etmemek ifadesinden utanan kadın: s. 151, 25175.

6- Hz. Ali'nin vasi olduğu iddiasına Hz. Âişe'nin itirazı: s. 32, 24039.

7- Ağırlaşınca Hz. Ebû Bekir için vasiyet yazmak istemesi hakkında rivayet: s. 47, 24199; s. 106, 24751.

8- Ölürken halef bırakmadığı, bıraksaydı Ebû Bekir veya Ömer'i bırakacağı: s. 63, 24346.

9- Basra yolunda Beni Âmir suyunun kenarından gece geçerken köpekler havlayınca Hz. Âişe'nin tereddüt ettiği: s. 52, 24254; s. 97, 24654.

10- Yanına giren bir adam Ali ve Ömer'den bahsedince Âişe'nin “Ali hakkında bir şey söylemeyeceğim ama Ömer için ‘O, iki şey içinden birini seçerse mutlaka hayırlısını seçer’ buyurdu” dediği: s. 113, 24820.

11- Zeyd b. Hârise hakkında: s. 226-227, 25898; s. 254, 26174; s. 281, 26410.

12- Hz. Osman hakkında: s. 250, 26130; s. 261, 26247.

13- Ebû Bekir ile hicretinin uzun hikâyesi: s. 198, 25626.

14- Babasının vefatı: s. 45, 24186; Tayâlisî, 1529.

13- Yeme-İçme

1- En sevdiği içecek: s. 38, 24100; s. 40, 24129.

2- Evinde bir ay ateş yakılıp yemek kaynamadığı zamanlar olduğu, hurma ve zeytinle yetindikleri, saçının uzunluğu: s. 50, 24232; s. 108, 24768, s. 118, 24871; s. 244, 26077; s. 71, 24420; s. 86, 24561; s. 182, 25491; s. 237, 26004; s. 94, 24631; s. 217, 25825; Tayâlisî, 1575.

3- Elenmiş un görmediği: s. 71, 24421.

4- Sol eliyle yiyip içen: s. 77, 24479.

5- Hediye edilen sütten içmesi: s. 133, 25010.

6- Üç gün –bazı rivayetlerde iki gün– üst üste buğday ekmeği yemek nasip olmadı: s. 42, 24151; s. 98, 24665; s. 277-278, 26367; s. 156, 25224; s. 255, 26176; Tayâlisî, 1492.

7- Yemeğe besmele ile başlamak, unutulursa “Bismillâhi fî evvelihî ve âhî-rih” demek gerektiği: s. 143, 25106; s. 207-208, 25733; s. 246, 26089; s. 265, 26292; Tayâlisî, 1671.

8- Hurmanın önemi: s. 105, 24740; s. 179, 25458; s. 188, 25549.

9- Son zamanlarında insanlara yetecek kadar su ve hurma olduğu: s. 73, 24452; s. 128, 24963; s. 158, 25245; s. 199, 25629; s. 215, 25801.

10- İki müd arpadan yapılan yemekle eşlerine ikramda bulunduğu: s. 113, 24821.

11- Gümüş kaptan içmenin kerihliği: s. 98, 24662.

12- Bir parça kuru üzüm veya hurma ile suyu karıştırıp kapta bekletilerek yapılan şırayı; gece yapılırsa sabaha, sabah yapılırsa gece içtiği: s. 46-47, 24198; s. 124, 24930.

13- Suyu, ağzı bağlanan kaptan içmek gerektiği: s. 72, 24433.

14- Süt getirilince onu bereketiyle övdüğü: s. 145, 24124.

14- Cenaze

1- Resûlullah’ın kefeni: s. 40, 24122; s. 203, 25680; tekrar, s. 214, 25795; s. 118, 24869; s. 132, 25005; s. 165, 25323; s. 192, 25601; s. 264, 26276; s. 93, 24625; s. 231, 25949; Tayâlisî, 1556.

2- Ölünün, yakınları ağladığı için azaba uğrayacağı rivayetine Âişe validemizin itirazı: s. 57, 24302; s. 78-79, 24495; s. 209, 25754; s. 95, 24637; s. 138, 25079; s. 39, 24115; s. 107, 24758; s. 255, 26180; s. 281, 26409; Tayâlisî, 1608.

3- Bedir sonrası müşriklerin cesetlerini atıldığı koyunun kenarında söyledikleri: s. 276, 26361; s. 170, 25372.

4- Kureyş kâfirleri ölünce söyledikleri övgü sözü: s. 66, 24373.

5- “Falan kişi öldü, rahata kavuştu” denilince kızıp “Ancak cennete girenler rahata kavuşur” demesi: s. 69, 24399; s. 102, 24713.

6- Vefat ettiğinde kefenlendiği elbisenin çizgili olduğu: s. 89, 24581; s. 153, 25199; s. 161, 25280; s. 269, 26318.

7- Osman b. Maz‘ûn’un cesedini gözünden yaş süzülerek öptüğü: s. 43, 24165; s. 55-56, 24286; s. 206, 25712; Tayâlisî, 1527.

8- Âişe yanımıza keçeden bir elbise ile kalın bir izâr çıkardı ve “Resûlullah bu ikisi içinde defnedildi” dedi: s. 32, 24037; s. 131, 24996.

9- Müslüman için 100 kişiye yakın bir grup, namaz kılıp şefaet ederse kabul olunacağı: s. 32, 24038; s. 40, 24127; s. 97, 24657; s. 231, 25950; Tayâlisî, 1630.

10- Sa‘d b. Ebî Vakkâs’ın cenazesinin mescitten kaldırılmasını istemesi, itiraz edilince cevabı: s. 78, 24498; 24499; s. 133, 25014; s. 169, 25357; s. 261, 26245.

11- Ölünün yıkanması hakkında: s. 119-120, 24881; s. 122, 24910.

12- İbrâhim b. Muhammed 18 aylıkken vefat etti ve ona cenaze namazı kılınmadı: s. 267, 26305.

13- Ergenlikten önce ölen Müslüman çocuk: s. 41, 24132; s. 208, 25642; Tayâlisî, 1679.

15- Âişe’ye Dair

1- Rüyasında bir parça ipek üzerinde Resûlullah'a iki kere gösterildiği: s. 41, 24142; s. 128, 24971; s. 161, 25285.

2- İfk hadisesi: s. 59-61; s. 194-197, 25623; s. 197-198, 25624; s. 198, 25625 s:30; s. 103, 24720; s. 194-197, 25623; s. 197-198, 25624; s. 198, 25625.

3- Hz. Âişe'nin yeğeni, Abdullah'la künyelenmesi: s. 107, 24756; s. 213, 25780; s. 260, 26242; s. 151, 25181; s. 186, 25531; s. 186, 25532.

4- Hz. Peygamber ile 6 yaşında nikâh, 9 yaşında evlilik: s. 118, 24867; s. 280, 26397.

5- Hz. Ömer'de hücre sine defnedilince kabirlerin olduğu bölüme örtüsüz geçmediği: s. 202, 25660.

6- Bir yolculuklarında bineği sebebiyle yaşadıkları: s. 248-249, 26112.

7- Âişe'nin fazileti: s. 159, 25260.

8- Bir sefer Cebrâil'i görmesi: s. 148, 25154.

9- Resûlullah'la evliliğinin 9 yaşında, onun vefatının 18 yaşındayken olduğu: s. 42, 24152.

10- Resûlullah vefat edene kadar ramazan borcunu şabandan önce kaza etmediği: s. 124, 24928; s. 131, 24999; s. 179, 25462; Tayâlisî, 1612.

11- Âişe'nin elinin beyazlığını cennette gördüğü müjdesi: s. 138, 25076.

12- İfk hadisesinden beraatine dair ayetleri okunması, iftira cezasının uygulanması: s. 35, 24066; s. 61, 24321.

13- Âişe'nin tıp bilgisinin kaynağı: s. 67, 24380.

16- Kılık-Kıyafet

1- Yünden siyah cübbesi terle kötü kokunca çıkardığı: s. 132, 25003; s. 144-145, 25117; s. 219, 25840; s. 249, 26117; Tayâlisî, 1663.

2- Kıyafetin üzerinde haç resmi varsa bozduğu: s. 52, 24261; s. 252, 26142; s. 237, 25996; s. 140, 25091; s. 216, 25810; s. 245, 25881.

3- Cima ettiği elbiseyle namaz kıldığı olurdu: s. 217, 25822.

4- “Ayak bileğinden sonrasında ateş vardır” –kıyafetin asalet, üstünlük göstergesi olsun diye ayak bileğinden aşağı uzatılmasında–: s. 59, 24315; s. 254, 26173; s. 257, 26204.

5- Üzeri çizgili siyah peştamal giydiği: s. 162, 25295.

6- Peygamber eşlerinin ihtiyaç için dışarı çıkmalarına izin verilmesi: s. 56, 24290; s. 223, 25866; s. 271, 26331.

7- Kadınların eteklerinin ne kadar uzatılabileceği: s. 75, 24469; s. 123, 24918.

8- Yanlarına girip çıkan muhannes,¹⁷ kadınların özellikleri hakkında konuşunca girişinin yasaklanması: s. 151, 25185.

9- İhramlıyken yanlarından biri geçince yüzlerini örttükleri: s. 30, 24021.

10- Genç kızların da bayramda çıktığı: s. 184, 25512; s. 218, 25830.

11- Birtakım mal ile gelen tacirin haberini alan Âişe “Şu kalın iki elbiseni versen de yazlık iki tane alsan?” deyince o tacire haber gönderip iki tane yazlık elbise istediği. “Muhammed beni malımı alıp gitmek istiyor” diyen tacire “Vallahi benim

¹⁷ Ahlak, söz ve hareketinde kadınlara benzeyen erkek. Kendi arzusuyla değil, yaratılıştan kadına benzeyen (Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, XIV, 183).

emaneti iade ettiğimi bilirsiniz, Allah'tan en çok korkanınız da benim” cevabını verdiği: Tayâlisî, 1629

17- Nikâh-Talak

1- Hıyâre ayetleri inince eşlerini muhayyer bıraktığı: s. 77-78, 24487; s. 103, 247212; s. 152-153, 25193; s. 211-212, 25770; s. 248, 26108.

2- Kızlarını evlendirmeden rızalarını alması: s. 78, 24494.

3- Eşlerinin mehri: s. 93-94, 24626.

4- Hz. Hatice vefat edince Sevde ve Âişe validelerimizle evlenmesi: s. 210-211, 25769; Tayâlisî, 1556.

5- Nikâhın en bereketli olanın mehri veya geçimliği, erzakı en kolay olanı olduğu: s. 82, 24529; s. 145, 25119; s. 77, 24478; s. 91, 24607; Tayâlisî, 1530.

6- Muhayyerliğin¹⁸ talak sayılmadığı: s. 45, 24181; s. 47-48, 24208; s. 97, 24653; s. 173, 25401; s. 202, 25666; s. 205, 25703; s. 239, 26023; s. 240, 26036; s. 170-171, 25376; Tayâlisî, 1506.

7- Kadınların ona helal kılınması: s. 41, 24137; s. 201, 25652; s. 180, 25467.

8- “Kadınla üç şey için evlenilir: Malı, güzelliği ve dini. Sen dindar olanı seç”: s. 152, 25191.

9- Genç bir kız gelip “Babam şerefini arttırmak için beni amca oğlumla evlendirdi” deyince “İş, senin tercihine kalmıştır” dediği. Kızın “Ben bu işe karşı

¹⁸ Bir işi yapıp yapmamakta serbestlik (*Dinî Kavramlar Sözlüğü*, s. 459). Bu rivayette, Ahzâb sûresi 28-29. ayetlerle Allah Resûlü'nün eşlerine tanınan, dünya hayatını veya Allah Resûlü'yle ahiret yurdunu tercih etme hakkıyla ilgili olay örnek verilmektedir.

değilim sadece kadınlar evlilik meselelerinin babalarının elinde olmadığını bilsinler istedim” açıklamasını yaptığı: s. 136, 25043.

10- Düğünde âdet üzere eğlenceyi tavsiye ettiği: s. 269, 26313.

18- Savaş

1- Hendek dönüşü Benî Kurayza üzerine hareket edişleri: s. 56, 24295; s. 131, 24994; s. 280, 26399.

2- Savaşta destek olmak isteyen Müslüman olana kadar izin vermediği: s. 67-68, 24386; s. 148-149, 25158.

3- Savaş sonrası öldürüleceğini bildiği hâlde gülüp konuşan Yahudi kadın: s. 277, 26364.

4- Benî Müstalik Gazvesi’nden sonra Cüveyriye bnt. Hâris ile evlenmesi: s. 277, 26365.

5- Cihadın fazileti: s. 85, 24548.

6- Develerin boyunlarındaki canların kesilmesini emrettiği: s. 150, 25166.

7- Kadınlara cihad farz mı diye sorduğunda “Kadınların cihadı hacdır” dediği: s. 75, 24463; s. 67, 24383; s. 165, 25325; s. 166, 25328; s. 68, 24393; s. 71, 24422; s. 79, 24497; s. 120, 24888; s. 165, 25322.

8- Nöbetçisinin olmasını arzulaması: s. 140-141, 25093.

9- Hendek Savaşı hakkında: s. 141-142, 25097.

10- Kureyş’e kölelerin sağladığı güç: s. 46, 24197; s. 239, 26020.

19- Hz. Âişe’nin Yorumları

- 1- Buâs gününün önemi: s. 61, 24320.
- 2- Ahzâb, 51. ayetle ilgili yorumu: s. 134, 25026; s. 261, 26251; s. 158, 25251.
- 3- Ensârın güvenilirliği: s. 257, 26207.
- 4- Ebû Hüreyre'nin (ra) arka arkaya hadis aktarmasına eleştirisi: s. 118, 24865; s. 157, 24240.
- 5- Medine kıssacısına tavsiyeleri: s. 217, 25820.
- 6- Hiçbir ayeti gizlemedi: s. 241, 26041; s. 266, 26295.
- 7- Esved'le yeğeni İbrâhim'in yanına girmeleri: s. 172, 25395.
- 8- Hz. Âişe hastalanınca iyileşmeme sebebini mudebber¹⁹ kölesinin sihir yapması olduğunu düşününce tavrı: s. 40, 24126.
- 9- Yanına giren Ebû Hüreyre'yi kediye eziyet eden kadınla ilgili rivayeti hakkında uyarması: Tayâlisî, 1503.
- 10- "Gece kıyamını bırakma! Şüphesiz o, hiçbir zaman bırakmazdı, hasta ya da yorgun olursa oturarak kılardı": Tayâlisî, 1622.

20- Akrabalık

- 1- Annesi aniden vefat eden bir kişi "Konuşabilse tasadduk ederdi, ben sadaka versem ona faydası olur mu?" diye sorunca "evet" dediği: s. 51, 24251.
- 2- "Aile ve akrabalarını uyar" (Şu'arâ, 214) ayeti inince kalkıp "Ey Muhammed kızı Fâtıma, Abdülmuttalib kızı Safiyye, Ey Abdülmuttaliboğulları, ben Allah'a

¹⁹ Azat edilmesi sahibinin ölümüne bağlanmış köle (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 485-486).

karşı hiçbir işinizde söz sahibi değilim, benden malımı isterseniz sizindir” dediği: s. 136, 25044; s. 187, 25535.

3- Rüyasında cennete bir Kur’an okuyuşunu işittiği kişinin, insanların annesine karşı en iyi olanı olduğu: s. 151-152, 25182; s. 166-167, 25337.

4- Akrabalık bağını koruyanın Allah’la bağını koruduğu: s. 62, 24336.

5- Hz. Peygamber’in ev ahalisinin evdeyken onu rahatsız etmemeye gayret ettiği: s. 113, 24818; 150, 25169; s. 209, 25758.

6- Kızı Hz. Zeyneb annesinden kalma kolyeyi, eşi için fidyeye gönderince duyulduğu, kolyenin kızına geri verilip eşinin fidyesiz salınması teklifinin kabul edildiği: s. 276, 26362.

7- Kendisine hediye edilen bir kolye için “Onu ailemden en sevdiğime vereceğim” deyip torunu Ümâme’ye verdiği: s. 101, 24704; s. 261, 26249.

21- Süt Akrabalığı

1- Süt amcası yanına girmek isteyince Âişe’nin izin vermediği, Hz. Peygamber’e sorunca “Girsin” dediği: s. 51, 24246; s. 194, 25620; s. 33, 24054; s. 36-37, 24085; s. 38, 24102; s. 177, 25443; s. 271, 26334; s. 201, 25651; Tayâlisî, 1537.

2- Doğumdan haram olan süttten de haram olur: s. 44, 24170; s. 50, 23242; s. 51, 24243; s. 66, 24371; s. 72, 24431; s. 102, 24712; s. 44, 24170; s. 178, 25453.

3- Huzeyfe’nin eşi Sehle’nin, eşinin evlatlığı Sâlim’i emzirerek, süt evladı yapmasına ruhsat verdiği: s. 201, 25650; s. 228, 25913; s. 255, 26179; s. 269, 26315; s. 270-271, 26330; s. 38-39, 24108; s. 201, 25649; s. 249, 26114; s. 174, 25415.

4- Süt kardeşliği ancak açlıktan dolayı emmede olur: s. 94, 24632; s. 214, 25790; s. 138, 25073; s. 174, 25418; Tayâlisî, 1515.

5- Bir ve iki emzirmeden dolayı haramlık olmaz: s. 31, 24026; s. 95-96, 24644; s. 126, 25812.

EK 2- TEKRARSIZ HZ. ÜMMÜ SELEME RİVAYETLERİNİN KONULARA GÖRE LİSTESİ

İBADETLER

1- Namaz

1- İkindiden sonra kıldığı iki rek'atın öğlenin kılamadığı son iki rek'atı olduğu: s. 293, 26515; s. 310, 26645; s. 299-300, 26560; s. 311, 26651; s. 306, 26614; s. 309, 26633; s. 315, 26678; Tayâlisî, 1702.

2- Son zamanlarda farzlar hariç oturarak namaz kıldığı: s. 304, 26599; s. 305, 26605; s. 319, 26709; s. 320, 26718; s. 321, 26726; s. 322, 26730; s. 297, 26544; Tayâlisî, 1714.

3- “Akşam yemeği hazır olur ve akşam namazının vakti de girerse yemekle başlayın”: s. 291, 26499; s. 303, 26589; s. 314, 26676.

4- Onun en son vasiyeti “Namaz, namaz ve sağ elinizin sahip oldukları (zekât veya köleler)” idi, bunu defalarca tekrar etti: s. 290, 26483; s. 315, 26684; s. 321, 26727.

5- Resûlullah öğle namazında sizden daha aceleliydi, siz de ikindi namazında ondan acelecisiniz: s. 289, 26478; s. 310, 26647.

6- Namazda üflememek gerektiği: s. 301, 26572; s. 322, 26744.

7- Vitri on üç, yaşlanınca yedi rek'atla kıldığı: s. 322, 26738.

8- Vitri yedi veya beş rek'atla kıldığı: s. 290, 26486; s. 310, 26641, s. 321, 26725.

9- Onun gece namazı ve kıraati: s. 294, 26526; s. 300, 26564; s. 297, 26547; s. 308, 26625.

10- Seccade üzerinde namaz kıları: s. 302, 26578.

11- Önünde uzandığım hâlde namaz kıları: s. 322, 26733.

12- Vitirden sonra oturarak iki rükû yapıyordu: s. 298-299, 26553.

13- Namaz kıırken önünden çocukların geçmesine işaretle engel olmaya çalıştığı: s. 294, 26523.

2- Mescit

1- “Minberimin kaideleri cennet mertebeleridir”: s. 289, 26476; s. 292, 26506; s. 318, 26705.

2- Kadınlar için en hayırlı mescit: s. 297, 26542; s. 301, 26570.

3- Selamdan sonra, kadınlar mescidi rahat terk etsin diye oturduğu: s. 296, 26541; s. 310, 26644; s. 316, 26688; Tayâlisî, 1709.

3- Oruç

1- İki ay art arda oruç tutmadığı, şabanı ramazana bağladığı: s. 293-294, 26517; s. 300, 26562; s. 311, 26653; Tayâlisî, 1708.

2- Oruçluyken, ikisi de oruçluyken onu öptüğü: s. 291, 26500; s. 320, 26719.

3- Oruçluyken beni öpmezdi: s. 296, 26533; 26534; s. 317, 26692.

4- Cumartesi ve pazar oruç tuttuğu: s. 323-324, 26750.

5- Her ayın ilk pazartesi, perşembe ve cuması oruç tutulmasını tavsiyesi: s. 289, 26480; s. 310, 26640.

4- Sadaka-Zekât

1- Getirilen yedi dinarı, bir gece yatağının altında unutup vermeyi bekletince, endişelendiği: s. 293, 26514; s. 314, 26672.

2- Zekâtının çok alındığını iddia edenden alınan miktarı kontrol ettiği: s. 301, 26574.

3- Resûlullah’a getirildiğini bildiğim en çok mal, içinde 800 dirhem olan çantadır: s. 301, 26573

4- Yetimleri için harcamasında iki ecir olduğu: s. 292-293, 26509; s. 310, 26642; s. 314, 26671.

5- Sahibine sadaka olarak gelmiş hediyeği kabul ettiği: s. 308, 26628.

5- Dua

1- En çok tekrarladığı duanın dinde sebat, kalplerin kaymasından korunmak olduğu: s. 294, 26519; s. 315, 26679; s. 301-302, 26576; Tayâlisî, 1713.

2- Hz. Fâtıma’nın yaptığı işler sebebiyle ellerinin su topladığından yakınıp hizmetçi isteyince kendisi için daha hayırlı olduğunu söyleyerek tesbihat duaları tavsiye ettiği: s. 298, 26551.

3- Musibet anında “İnnâ lillâhi ve innâ ileyhi râci‘ûn. Allah’ım, beni bu musibetle mükafatlandır ve onun ardından ondan hayırlısını ver” duasını etmek, kendisi de Ebû Seleme vefat edince “Ondan hayırlı kim olabilir ki?” diye düşünse de bu duayı ettiği: s. 321, 26723; s. 309, 26635.

4- Fecrin ardından “Allah’ım senden faydalı ilim, kabul olunacak amel ve temiz rızık istiyorum” dediği: s. 294, 26521; s. 305, 26602; s. 318, 26700, 26701; s. 322, 26731; Tayâlisî, 1710.

5- Evden çıkarken “Bismillah, Allah’a tevekkül ettim, Allah’ım, ben alçalmaktan veya sapmaktan, zulmetmekten ve zulme uğramaktan, cahillik yapmaktan veya cahilliğe maruz kalmaktan sana sığınırım” duasını ettiği: s. 206, 26616; s. 318, 26704; s. 321-322, 26729; Tayâlisî, 1712.

6- “Rabbim, beni bağışla, bana merhamet et, beni en sağlam yola ulaştır” duasını ettiği: s. 303, 26591; s. 315-316, 26685.

6- Hac

1- Hac yapmak isteyip hastalığından endişe edenin, şartlı niyet edebileceği: s. 303, 26590.

2- Hacdan önce veya sonra umre yapılabileceği: s. 297-298, 26548; s. 317, 26693.

3- “Hac, her zayıf için cihaddır”: s. 294, 26520; s. 303, 26585; s. 314, 26674; Tayâlisî, 1704.

4- Hasta olanın binekle tavaf yapabileceği: s. 290, 26485; s. 319, 26714.

5- Ümmü Seleme’ye kurban günü sabah namazını onunla birlikte Mekke’de kılmayı emrettiği: s. 291, 26492.

6- İhram yasaklarının kalkma zamanı: s. 295, 26530; s. 303, 26587, 26588; s. 295, 26531.

7- Beytü’l-Makdis’te ihrama girmenin fazileti: s. 299, 26557; 26558.

TEMİZLİK

1- Gusûl

1- Aynı kaptan gusûl aldıkları: s. 319, 26712; s. 323, 26749; s. 291, 26498; s. 310, 26646; s. 319, 26707, 26708.

2- Saç örgüsü varsa örgüleri açmadan başa üç kez su dökmenin yeteceği: s. 289, 26477; s. 314-315, 26677.

3- Hz. Peygamber'in cünüp sabahlayıp guslederek oruç tuttuğu: s. 306, 26610; s. 289, 26481; s. 290, 26484; s. 308, 26624; s. 308, 26630; s. 313, 26668; s. 312, 26661; 26662; s. 312-313, 26663; s. 313, 26664-26667; s. 304, 26594; s. 323, 26745; s. 306, 26609; s. 310-311, 26648; 26649; Tayâlisî, 1711.

4- Resûlullah cünüp olarak yatar uyur sonra uyanır, sonra tekrar uyurdu: s. 298, 26552.

5- Kadın ihtilam olursa gusûl gerektiği: s. 292, 26503; s. 302, 26579; s. 306, 26613; s. 308-309, 26631.

2- Hayız-Nifas

1- Hayızlı olan eşiyle aynı yatakta yatması: s. 294, 26525; s. 323, 26743; s. 300, 26566; 26567; s. 318, 26703.

2- Hayız kesilmeyen kadının normal âdet günleri sayısınca bekleyip sonra gusledeceği, ardından namazlarını kılacağı: s. 304, 26593; s. 293, 26510; s. 220, 26716; s. 322-323, 26740.

3- Nifasın 40 güne kadar sürebileceği: s. 300, 26561; s. 302-303, 26584; s. 304, 26592; s. 309-310, 26638.

3- Abdest

1- Kürek kemiğinden yediğı hâlde abdest almadan namaz kıldığı: s. 306, 26612; s. 317, 26696; s. 319, 26710; s. 323, 26741; s. 307, 26622; s. 292, 26502.

2- Ateşin dokunduklarından abdest almak gerektiğı: s. 321, 26724.

DİĞER KONULARIN TASNİFİ

1- Emir-Yasak-Tavsiye

1- Kabirleri bina etmekten, kireçle sıvamaktan nehyettiğı: s. 299, 26555; s. 299, 26556.

2- Kadının elbisesini ancak eşinin evinde çıkaracağı: s. 301, 26569.

3- Âm nın yanında örtünme tavsiyesi: s. 296, 26537.

4- Altın takmak yerine gümüşe zaferanla sarı kaplama yapmak: s. 315, 26682; s. 322, 26734; s. 310, 26639.

5- Altın kolye takmaya karşı uyardığı: s. 322, 26735.

6- Ölünün ardından birlikte, yüksek sesle ağılamaktan nehyettiğı: s. 289, 26472.

7- Kadın akrabalara kendi kendilerine yetecekleri kadar harcamanın ateşten perde olacağı: s. 293, 26516.

8- Hz. Peygamber'den sonra eşlerine iyi davrananların iyilerden olduğı: s. 299, 26559; s. 302, 26580.

9- Gümüş kaptan içmemek gerektiğı: s. 300-301, 26568; s. 302, 26582; s. 304, 26595; s. 306, 26611; Tayâlisî, 1706.

10- Başı bağlarken bir kere dolandırmak, iki kere değil –sarıklara benzemesi için–: s. 294, 26522; s. 296, 26538; 26615, s. 296-297, 26617; Tayâlisî, 1717.

11- Meclis düzenlemenin fazileti: s. 296, 26536.

12- Yanlarına giren muhannes kadınların özelliklerini anlatınca, girme izninin kaldırıldığı: s. 290, 26490; s. 318, 26699.

13- Eşlerinin, hediyelerin sadece Âişe'nin gününde değil, her gün verilmesini istemesini talep ettikleri: s. 293, 26512; 26513.

2- Gayb

1- Hutbede havzından uzaklaştırılacaklardan bahsettiği: s. 297, 26546.

2- Hz. Peygamber'in yapmayı en sevdiği amelin, az da olsa, devamlı olan olduğu: s. 289, 26479.

3- Ashaptan, vefatından sonra onu göremeyecek kişilerin olduğunu söylediği: s. 290, 26489; s. 307, 26621; s. 317, 26694; s. 298, 26549; s. 312, 26659.

4- Hastanın ya da ölünün yanında hayır söylemek: s. 291, 26497; s. 306, 26608; s. 322, 26739.

5- Yere batırılan ordu: s. 289, 26475; s. 290, 26487; s. 323, 26747; s. 318, 26702; s. 316, 26689; s. 316-317, 26690; 26691; Tayâlisî, 1716

6- Kötülük yaygınlaşınca azabın gelmesi s. 294-295, 26527; s. 304, 26596; Ensârdan bir kadın başlığında: s. 418, 27351

7- Ebû Seleme'nin vefatında yanına girdiği, açık kalan gözlerini kapatıp “Ruh alınırken gözler onu takip eder” dediği. Bağırılışınca hayır söylemeyi emrettiği, sonra dua ettiği: s. 297, 26543.

8- Meleğin Hz. Hüseyin'in şehadetini haber vermesi: s. 294, 26524 (Râvinin semai yok).

9- Hendek günü duası ve Ammâr (ra) hakkında verdiği haber: s. 289-290, 26482; s. 315, 26680; s. 300, 26563; s. 311, 26650; Tayâlisî, 1703.

10- Gece uykusundan uyanıp yaptığı uyarı: s. 297, 26545.

3- Ahkâm

1- Sarhoşluk veren ve uyuşturan her şey haramdır: s. 309, 26634; s. 314, 26673.

2- “Bazen benim karşımda çekişiyorsunuz, sizden birinizin diğerinden daha söz mahiri olması mümkündür. Ben de bir beşerim, duyduklarıma göre hüküm veririm. Kime kardeşinin hakkından bir şeye hükmedersem o atestir, onu almasın” dediği: s. 320, 26717; s. 290-291, 26491; s. 307, 26618; s. 308, 26626; 26627.

3- Kadınların eteklerini uzatma miktarı: s. 293, 26511; s. 315, 2668; s. 295-296, 26532; s. 309, 26636.

4- Kurban kesecek kişi zilhiccenin ilk onu girdiğinde kıl ve tırnak koparmasını dediği: s. 289, 26474; s. 301, 26571; s. 311, 26654, 26655.

5- Eşlerinin yanına girmediği ayın 29 olduğu: s. 315, 26683.

6- Yere sürülen etekte, kirli yerden geçince sürülenin temiz yerden geçerken temizlendiği: s. 290, 26488; s. 316, 26686.

7- Kocasını ölen kadının yapmayacağı şeyler: s. 302, 26581.

8- Kadına arkadan yanaşma: s. 310, 26643; s. 305, 26601; s. 310, 26643; s. 318, 26698; s. 318-319, 26706.

9- Onu ailesini nehyettiği şey: s. 292, 26505.

10- Anlaşmalı kölenin borcunu ödeyecek malı varsa yanında örtünmek gerektiği: s. 289, 26473; s. 308, 26629; s. 311, 26656.

4- Kur'an-Tefsir

1- Hûd sûresi 46. ayetini “İnnehû amile ğayre sâlih” şeklinde okuduğu: s. 294, 26518; s. 322, 26732; Tayâlisî, 1699.

2- “Hayır işlerinde sana asi olmayacağız” ayeti için Resûlullah “ağıt yakıp yüksek sesle ağlamamak” demesi: s. 320, 26720.

3- Kur'an'da kadınlardan niye bahsedilmediğini sorunca “Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, iman eden erkekler ve iman eden kadınlar” şeklinde başlayan (Ahzâb, 35) ayetinin indiği: s. 301, 26575; s. 305, 26604; s. 301, 26575; s. 305, 26603.

4- Kıraatinin tane tane olduğu (ayet ayet veya harf harf): s. 302, 26583; s. 323, 26742.

5- “Erkekler savaşıyorlar ve biz kadınlar mirasta yarım hak sahibiyiz” deyince “Allah'ın birbirinize üstün kıldığı şeyleri istemeyin” (Nisâ, 32) ayetinin nazil olduğu: s. 322, 26736.

5- Genel Bilgiler-Davranışlar

1- Resûlullah'ın saç teli: s. 296, 26535; s. 296, 26539; s. 319, 26713; s. 322, 26737.

2- Nuaymân ve Süveybit'in şakası: s. 316, 26687; Tayâlisî, 1705.

3- Fâtıma için elbisesinin, topuktan sarkan kısmını, bir karış ölçtü: s. 299, 26554.

4- En sevdiği giysi gömlekti: s. 317, 26695.

5- Kölesini, Resûlullah yaşadığı sürece ona hizmet etmek şartıyla, hür bıraktığı: s. 319, 26711; Tayâlisî, 1707.

6- Siyaset

1- Yöneticilerle ilgili uyarı: s. 295, 26528; s. 302, 26577; s. 305, 26606; s. 305-306, 26607; s. 321, 26728; Tayâlisî, 1700.

2- Ehl-i beyt kimlerdir: s. 298, 26550; s. 304, 26597; s. 323, 26746; s. 292, 26508; s. 296, 26540; s. 304-305, 26600.

3- Hz. Ali'ye sövenin Allah Resûlü'ne sövmüş olacağı: s. 232, 26748.

4- Hz. Ali'yi kim sever, kim düşman olur: s. 292, 26507.

5- Hz. Ali'nin ahd olarak Allah Resûlü'ne en yakın olması: s. 300, 26565.

7- Ümmü Seleme'ye Ait Yorumlar

1- Âişe'nin vefatı üzerine söylediği: Tayâlisî, 1718.

2- Eşinin sırrını soranlara cevabı: s. 309, 26637.

3- “Biz, Peygamber'in diğer eşlerinin hiçbiri, süt ruhsatıyla birinin yanlarına girmesine razı olmadık. Âişe'ye dedik ki: Bu onun Sâlim'e has verdiği bir ruhsattır. Bu şekilde süt emmekle bizim yanımıza ne bir kimse girebilir ne de bizi görebilir”: s. 312, 26660.

EK 3- EŞLER VE AKRABALARA DAİR RUMUZLAR²⁰

1- Hz. Fâtıma (Kızı): F

2- Ümâme bnt. Rukiyye (Torunu): Üm

3- Ümmü'l-Mü'minîn Meymûne bnt. Hâris²¹: M

4- Ümmü'l-Mü'minîn Hafsa bnt. Ömer: H

5- Ümmü'l-Mü'minîn Ümmü Habîbe Remle bnt. Ebî Süfyân: Üh

6- Ümmü'l-Mü'minîn Zeyneb bnt. Cahş: Z

7- Ümmü'l-Mü'minîn Cüveyriye bnt. Hâris: C

8- Ümmü'l-Mü'minîn Safiyye bnt. Huyey b. Ahtab: S

9- Ümmü'l-Mü'minîn Sevde bnt. Zem'a: Se

10- Esmâ bnt. Ebî Bekir (Baldızı): E

11- Ümmü Habîbe bnt. Cahş (Baldızı): Ühc

12- Esmâ bnt. Umeys (Baldızı): Eü

13- Hamne bnt. Cahş (Baldızı): Hc

14- Selmâ bnt. Kays (Halası): Sk

15- Ümmü Fadl (Baldızı Ve Yengesi): Üf

16- Ümmü Hânî bnt. Ebî Tâlib (Amca Kızı): ÜHa

17- Dürre bnt. Ebî Leheb (Amca Kızı): D

18- Dubâ'a bnt. Zübeyr (Amca Kızı): Dz

²⁰ İlgili kısmın rivayetlerinin dökümü toplu yapılacağı için, rivayetlerin kime ait olduğunun anlaşılabilmesi amacıyla rumuzlar eklendi.

²¹ Eşler arasındaki sıralama tekrarsız hadis rivayeti sayısı dikkate alınarak yapılmıştır.

19- Selmâ bnt. Hamza (Amca Kızı): Sh

20- Ümmü Hakîm bnt. Zübeyr (Amca Kızı): ÜHz

21- Ümmü Rûmân (Âişe'nin Annesi): Ür

**EK 4- DİĞER EŞLER VE KADIN AKRABALARDAN
GELEN RİVAYETLERİN TASNİFİ**

İBADET

1- Namaz

1- (M) Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın fazileti: s. 334, 26835; Mescid-i Aksâ'da namaz kılmayı adayan kadına Mescid-i Nebevî'de kılınan namazın faziletinin hatırlatılması: s. 334, 26836, 26837.

2- (M) Bir kısmı eşinin üzerinde olan örtüye sarınarak namaz kıldığı: s. 330, 26804; (Üh) s. 325, 26761; s. 426, 27402.

3- (M) Seccade üzerinde namaz kıldığı: s. 330, 26805; s. 335, 26849; s. 336, 26851; s. 331, 26808; Tayâlisî, 1731.

4- (M) Secdede kollarını açtığı: s. 331, 26809.

5- (M) Secde ettiğinde kollarını açınca koltuk altlarının beyazının görüldüğü: s. 332, 26818; s. 335, 26844; s. 333, 26831.

6- (M) İkindiden önce kıldığı iki rek'atı kaçırınca ikindiden sonra kıldığı: s. 333, 26832; s. 334-335, 26839.

7- (M) "Beş veya yedi dışında vitir yoktur": s. 335, 36848; Tayâlisî, 1732.

8- (H) Güneş yükselir ve müezzin ezan okurken hafif iki rek'at kıldığı: s. 283, 26423; s. 284, 26429; s. 284, 26431; s. 284, 26433; s. 284-285, 26434; s. 285, 26438.

9- (H) Vefatına yakın oturarak namaz kıldığı: s. 285, 26441; s. 285, 26442; 26443.

10- (Üh) Leke olmazsa, eşiyile uyuduğu elbiseyle namaz kıldığı: s. 325, 26760; s. 427, 27404.

11- (Üh) Öğleden önce ve sonra kılınan dört rek'atın fazileti: s. 325, 26764; s. 326, 26772; s. 426, 27403.

12- (Üh) Farzlar dışında bir günde on iki rek'at namaz kılmanın fazileti: s. 326, 26768; 26769; s. 326-327, 26774; s. 327, 26775; s. 327, 26781; s. 426, 27395; s. 428, 27411; Tayâlisî, 1696.

13- (E) Kûsûf²² namazı: s. 350-351, 26963; 26964; 26925; s. 354-355, 26992; s. 349, 26954; s. 351, 26968.

14- (E) Açık tebliğden önce Kâbe'de, müşriklerin duyacağı bir sesle namaz kıldığı: s. 349, 26955.

15- (Üf) Akşam namazında Mürselat sûresini okuduğu: s. 338, 26868; s. 340, 26880; s. 340, 26884.

16- (Üf) Bize Fars'tan gelen bir elbiseye sarınmış olarak namaz kıldırıldı: s. 338-339, 25871.

17- (ÜHa) Mekke'nin fethi günü duhâ kıldığı: s. 341, 26887, 26889; s. 341, 26892; s. 341, 26888; s. 342, 26896; s. 342, 26898; s. 342, 26900; s. 343, 26906;

²² Güneş tutulduğunda cemaatle kılınan iki rek'at namaz (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 390).

26907; 26908; s. 343, 26903; s. 343, 26904; s. 423, 27379; 27380; s. 425, 27388; s. 425, 27392; s. 342, 26899; s. 342, 26901; s. 425, 26391; Tayâlisî, 1720; 1725.

18- (ÜHa) Mekke'nin fethi günü dört rek'at kıldığı: s. 424, 27386.

2- Hac

1- (H) Allah Resûlü'nün, yanında ashâb-ı kirâm hill'e girerken, hedy kurbanı getirdiği için, ihramlı kaldığı: s. 283, 26424; s. 284, 26432; s. 2856, 26436; 26437.

2- (H) Bana Vedâ Haccı'nda ihramdan çıkmamı emretti: s. 285, 26435.

3- (H) İhramlının öldürebileceği hayvanlar: s. 285, 26439.

4- (Üh) İhramdan önce koku sürme: s. 325, 26759.

5- (Üh) Kendisini Müzdelife'den gece gönderdiği: s. 327, 26776; s. 427, 27405; s. 426, 27396; (E) s. 347, 26941; s. 351, 26966; Tayâlisî, 1747.

6- (Se) Babası çok yaşlı olan kişinin vekil olarak hac etmesinin gerektiği: s. 429, 27417.

7- (E) Hz. Ebû Bekir ihramlıyken erzaklarını yükledikleri deveyi kaybeden oğluna kızıp vururken Resûlullah'ın tebessüm edip “Şu ihramlının ne yaptığına bakın!” dediği: s. 344, 26916.

8- (E) İfrad mı temettu²³ mü?: s. 344-345, 26917; s. 349, 26952; s. 348, 26946; s. 350, 26962; Tayâlisî, 1742.

9- (E) (Dz) İhrama şart ile niyet: s. 349, 26953, s. 360-361, 27030; s. 420, 27358; 27359; Tayâlisî, 1753.

²³ Bir hac mevsimi içerisinde ayrı niyet ve ihramlarla hac ve umre yapılması (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 650).

10- (E) Hedyi yanında olanların kıran,²⁴ yanında olmayanların temettu‘ haccı yapmasını istediği: s. 350, 26961; s. 351, 25965.

11- (Üf) Arife günü oruçlu olup olmadığını öğrenmek için süt gönderdikleri, onun da içtiği: s. 338, 26869; s. 340, 26885; s. 339, 26872; s. 340, 26881; s. 340, 26883; Tayâlisî, 1754.

12- (Eü) Eşi Esmâ, Bayda’da Muhammed’i doğurunca Ebû Bekir, onun ne yapacağını sorduğu. “Söyle ona yıkansın, sonra ihrama girsin” cevabını verdiği: s. 369, 27084.

3- Dua

1- (M) Evinden çıkarken ettiği dua: Tayâlisî, 1735.

2- (M) Allah Resûlü’nün rukyesi: s. 332, 26821.

3- (H) Karınca duasını eşine öğretmesini istediği: s. 286, 26449; 26450.

4- (H) Yatarken kıyamet günün azabından Allah’a sığındığı: s. 287, 26462; s. 287-288, 26464; s. 288, 26465.

5- (C) Tavsiye ettiği tesbîh: s. 324, 26758; s. 430, 27421.

6- (F) Mescide girerken ve çıkarken ettiği dualar s. 282-283, 26416; s. 283, 26417; 26419.

7- (Eü) Sıkıntı anında söylenecek kelimeler: s. 369, 27082.

4- Oruç

²⁴ Bir hac mevsimi içerisinde aynı ihramla yapılan hac ve umre (*Dinî Terimler Sözlüğü*, s. 376).

1- (H) Ramazanda müezzîn ezânı okuyunca iki rek’at kıldığı ve yemeği haram saydığı: s. 284, 26430.

2- (H) Oruçluyken bazı eşlerinin yüzünden bir şeye isabet ederdi: s. 286, 26445; s. 286, 26446; 26447; 26448; Tayâlisî, 1691; (ÜH) oruçluyken öperdi: s. 325, 26762.

3- (H) Bırakmadığı dört şey: s. 287, 26459; s. 287, 26460; s. 287, 26463; s. 288, 26468; s. 423, 27376; s. 271, 22334.

4- (E) Bulutlu günde erken iftar ettikleri, kazanın gerektiği: s. 356, 26927.

5- (C) Cuma gününde tek gün olarak oruç tutmamak gerektiği: s. 324, 26755; 26756; s. 430, 27422, 27425; Tayâlisî, 1728.

6- (ÜHa) Nafîle oruçta yanlışlıkla yiyince isterse yerine tutacağını, isterse tutmayacağını söylediği: s. 341, 26893; s. 343, 26909; s. 343-344, 26910; s. 342, 26897; s. 424, 27384, 27385; Tayâlisî, 1721; 1723.

5- Kur’an

1- (H) Kıraatinin tertil üzere olduğu: s. 286, 26451; s. 288, 26470.

2- (ÜHa) Gece yarısı Kâbe’den Kur’an okuyuşunu evinden işittiği: s. 341-342, 26894; s. 343, 26905; s. 424, 27382.

3- (ÜHa) “Toplantı yerleriniz de edepsizce işler işliyorsunuz” ayeti hakkında: s. 341, 26891; s. 424, 27383; Tayâlisî, 1422.

TEMİZLİK

1- Hayız

1- (M) Hayızlı eşi önünde uzanırken, elbisesi ona değecek kadar yakınında namaz kıldığı: s. 330, 26806; s. 330-331, 26807.

2- (M) Hayızlı eşiyle izâr üzerinden mübaşeret ettiği: s. 335, 26846; s. 336, 26854; 26855.

3- (M) “Hayızlının eli temizdir”: s. 331, 26810; s. 331, 26811; s. 334, 26834.

4- (M) Hayızlı eşle aynı yatakta yatmanın sünnet olduğu: s. 332, 26819; 26820; s. 345-346, 2685; s. 336, 26853.

5- (E) Kıyafete hayız kanı değerse: s. 345, 26920; s. 346, 26932; s. 353, 26981; Tayâlisî, 1743.

6- (Hc) Kesilmeyen hayız: s. 381-382, 27144; s. 439; 27474; s. 439-440, 27475; (ÜHc) s. 434, 27445; 27446.

2- Abdest

1- (M) Kürek kemiğinden yedikten sonra abdest almadan namaz kıldığı: s. 331, 26813; (Dz) s. 419, 27357; (ÜHz) s. 371, 27091; s. 419, 27354, 27355, 27356; (F) s. 283, 26418.

2- (M) Mest üzerine mesh edilebileceği: s. 333, 26827.

3- (Üh) Her namazda (abdestte) misvak kullanmak: s. 325, 26763; (Z) s. 429, 27415.

4- (Üh) Ateşin dokunduklarından abdest gerektiği: s. 326, 26773; s. 327, 26778, 26779, s. 327-328, 26783, s. 328, 26784; s. 426, 27399; s. 427, 27406; s. 327, 26782; s. 328, 26785; Tayâlisî, 1697.

5- (Z) Pirinç bir kabın içine abdest alırdı: s. 324, 26753.

3- Gusül

1- (M) Aynı kaptan guslederdik: s. 329, 26797.

2- (M) Cenabetten gusül alışı: s. 329-330, 26798; 26799; s. 335, 26843; s. 336, 26856; Tayâlisî, 1734.

3- (M) Gusülden kalan suyun temiz olduğu: s. 330, 26802; s. 330, 26801; Tayâlisî, 1730.

4- (M) Gusül aldıktan sonra kurulanmak istemediği: s. 335, 36842; Tayâlisî, 1733.

5- (ÜHa) Guslettikleri kap: s. 242, 26895.

DİĞER KONULAR

1- Genel Konular

1- (H) Sağ veya sol elini kullandığı yerler: s. 287, 26461.

2- (H) Hz. Osman'ın hayâsı: s. 288, 26466; 26467

3- (Üh) Müezzinin ezan okuduğunu duyunca susuncaya kadar onunla birlikte tekrar ettiği: s. 326, 26767; s. 425-426, 27394.

4- (Z) Onun saçını tarardım: s. 324, 26752.

5- (E) Ev işlerinden Esmâ'nın yaptıkları, onun baldızını bindirmek için devesini çökerttiği: s. 352, 26972; s. 347, 26937.

6- (E) Esmâ'nın hicret yolculuğunda doğumu, bebeği Resûl'e getirmeleri: s. 347, 26938.

7- (E) Esmâ'nın dedesiyle ilgili anlattığı birkaç olay: s. 349-350, 26956.

8- (E) Esmâ'nın hicrete giderken onlara bir şey bırakmadığı için babasına kızan dedesini yatıştırması: s. 350, 26957.

9- (M) Benimle Mekke'den dönüşte ikimizde ihramdan çıkmışken evlendi: s. 332, 26815; s. 333, 26828; s. 335, 26841.

10- (Üh) Allah Resûlü ile Habeşistan'da Necâşî vekilliğinde nikâhlaniş: s. 427, 27408.

11- (E) Esmâ'nın "iki kuşaklı" lakabını alışı: s. 346, 26928.

12- (Üf) Amcası Abbâs'ın kızını görünce söylediği: s. 338, 26870.

13- (ÜHa) Bir keresinde Mekke'ye geldiğinde saçında dört örgü vardı: s. 241, 26890; s. 425, 27389, 27390.

14- (ÜHa) Onun karnını, kağıtlarla örtülmesi hariç, görmedim: Tayâlisî, 1724.

15- (F) Fâtıma'nın vasiyetinde yer alan perde: s. 283, 26421.

16- (F) Hz. Hasan'ı oynatırken babasına benzetmesi: s. 283, 26422.

17- (Eü) İshal olmak isteyen ne kullanacağı: s. 369, 27080.

18- (Eü) Medine'deki ateşli hastalığa dayanmanın ecri: s. 370, 27085.

19- (Eü) Son hastalığında zorla ilaç içirilince tavrı: s. 438, 27469.

20- (Eü) Göz değmesi rukye yapılabileceği s. 438, 27470.

21- (Ür) İfk hadisesi: s. 367, 27070; s. 367-368; 27071; Tayâlisî, 1770.

2- Ahkâm

1- (M) Ölü hayvanın derisinin tabaklanıp kullanılacağı: s. 329, 26795; s. 336, 26852; s. 333-334, 26833; (Se) s. 429, 27418.

2- (M) Yağa düşen farenin etrafındaki yağla birlikte atılıp yağın kullanılması: s. 329, 26796; s. 330, 26803; s. 335, 26847.

3- (M) Keler eti: s. 331-332, 26814.

4- (M) Nehyedilen kaplar ve sarhoşluk veren her şeyin haram olduğu: s. 333, 26824; 26825; 26826; s. 332-333, 26823.

5- (H) “Orucu ile fecri birleştirmeyenin orucu yoktur”: s. 287, 26457.

6- (H) Eş dışında kimse için üç günden fazla yas tutmanın helal olmadığı: s. 286, 26452; 26453; 26454; s. 286-287, 26455; 26456; 1692; (ÜH) s. 325-326, 26765; s. 326, 26766; s. 426, 27398; 1695; (Z) s. 324, 26754; 1694; (EÜ) s. 369, 27083; s. 438, 27468.

7- (Üh) Yemenlilerin bir çeşit içkisinin haram olduğu: s. 427, 27007.

8- (C) Sadaka olarak verileni kabul etmeyip hediye edilince kabul ettiği: s. 429, 27420; s. 430, 27424.

9- (S) Toprak kapta yapılan içkinin haram olduğu: s. 337, 26862; s. 337, 26864; s. 337, 26865.

10- (Se) Ümmü veledin, başka babadan olma ihtimali biliniyorsa mirastan pay alacağı ama kız kardeşi görülenin yanında örtünmesi gerektiği: s. 429, 27419.

11- (E) Saç ekletmeye ruhsat vermediği: s. 345, 26918; s. 346, 26931; s. 353, 26979; s. 350, 26960.

12- (E) Atı kesip yedikleri: s. 345, 26919; s. 346, 26930; 26933; s. 353, 26978; s. 353, 26983.

13- (E) Fıtır sadakasının miktarı: s. 346-347, 26936; s. 355, 26995.

14- (Üf) Bir iki emzirme helal kılmaz: s. 339, 26873; s. 340, 26879; s. 340, 26886.

15- (Üf) Kız veya erkek çocuğun idrarı: s. 39, 26877.

16- (D) Abdest alırken suyunu dökmesi, insanların en hayırlısı sorulunca cevabı: s. 431-432, 27433; s. 432, 27434.

17- (Ü) Kadınlarla biatı: s. 356-357, 27006; s. 357, 27007, 27008, 27009, 27010; Tayâlisî, 1726.

18- (Sk) Biat ederken söyledikleri “eşlerinizi aldatmayacaksınız” ifadesinin “malından alıp başkasına harcamak” anlamına geldiği: s. 379-380, 27133; s. 422-423, 27375.

19- (Sh) Kölenin mirası s. 405, 27284.

3- Tavsiye

1- (M) Cariyeyi azat edince “Dayılarına bağışlasan daha çok ecir alırdın!” dediği: s. 332, 26822; s. 332, 26817.

2- (M) Kâfirin yedi, mümin bir mideyle yediği: s. 335, 36845.

3- (M) Borcu ödemek niyetiyle aldığını Allah’ın bildiği kişinin borcunu ödeyeceği: s. 332, 26816; s. 335, 26840.

4- (H) Kisrâ’nın giydiğine benzer cübbeyi giymemek: s. 288, 26469; (H- Bazı eşler başlığı) s. 288, 26469.

5- (Üh) Çan bulunan kafiye meleklerin refakat etmeyecekleri: s. 326, 26770; 26771; s. 327, 26777, 26780; s. 426, 27397; 27400; 27401; s. 427, 27409.

6- (C) İpek elbise giymemek: s. 324, 26757; s. 430, 27423.

7- (S) Bir gece eşini uğurlarken birilerine rastlayınca yanındakinin eşi olduğunu belirttiği: s. 337, 26863.

8- (Z) Vedâ Haccı'nda eşlerine söylediği bir söz: s. 324, 26751; (Se) Tayâlisî, 1752.

9- (E) Hesaplayana hesaplanacağı: s. 344, 26912; s. 354, 26987, 26988; s. 353, 26980; s. 353, 36984; s. 352, 26970; s. 353-354, 26985; s. 345, 26922; s. 346, 26934; 26935; s. 354, 26990, 26991.

10- (E) Müşrik olsa bile anneyle görüşüleceği: s. 344, 26913, 26914; s. 347, 26939; 26940; s. 355, 26994; s. 344, 26915; Tayâlisî, 1744, 1748.

11- (E) Kadınların imamdan önce başını kaldırmaması: s. 348-349, 36951; s. 348, 26947; 26948; 26949; 26950; s. 348-349, 26951.

12- (E) Kendisine verilmeyeni verdi dememek: s. 345, 26921; s. 346, 26929; s. 353, 26977.

13- (E) Ay tutulmasında bize köle azat etmeyi emrettiği: s. 345, 26923; 26924.

14- (E) Hummayı suyla serinletmek: s. 346, 26926.

15- (E) Kaynayan yemeğin bekletilmesi: s. 350, 26958; 26959.

16- (ÜF) Ölümü temenni etmemek: s. 339, 26874.

17- (ÜHa) Allah'ı tesbih etmenin fazileti: s. 344, 26911; s. 425, 27393.

18- (ÜHa) Koyunun önemi: s. 342-343, 26902; s. 424, 27381.

19- (EÜ) Ölenin ailesine yemek yapmak: s. 370, 27086.

20- (EÜ) Açken tok olduğunu söylemek: s. 438, 27471.

21- (HK) Dünya(lığın) yeşil ve tatlı olmasına rağmen Allah ve Resûlü'nün
hakkından almamak: s. 364, 27054; 27055; s. 378, 27124; s. 410, 27317.

22- (ÜH) Eşine “Kız kardeşlerinizi bana teklif etmeyin” uyarısı: s. 428,
27412.

4- Gayb

1- (M) Sözleştiği hâlde Hz. Cibrîl'in, köpek ve resim bulunan yere girmeyecekleri için gelmeyişi: s. 330, 26800.

2- (M) Dinin bozulmasına karşı uyarı: s. 333, 26829.

3- (M) Veled-i zinanın çoğalmasına karşı uyarı: s. 333, 26830.

4- (M) Cenaze namazına katılanların şefaati: s. 331, 26812; s. 334, 26838.

5- (H) Kardeşi İbn Ömer'in öfkeyle kavgaya girmesi üzerine “Deccal öfke
anında çıkar” buyurulduğunu hatırlatması: s. 283, 26425; s. 283-284, 26426; 26427;
26428.

6- (H) Beyt'e karşı savaşan askerlerin Beyda mevkiinde yere batırılacağı: s.
285-286, 26444; s. 287, 26458; (S) s. 336-337, 26858; 26859; 26860; 26861.

7- (H) Sabahları ashabın gördükleri rüyaları anlatıp tabir ettirmeleri, bir gün
İbn Ömer'in gördüğü rüya ve aldığı tavsiye: Tayâlisî, 1693.

8- (H) Bedir ve Hudeybiye'ye şahit olanların ateşe girmeyeceklerini umduğunu söylemesi: s. 285, 26440.

9- (ÜH) Ümmetine şefaati: s. 428, 27410.

10- (Z) Fitnelere karşı uyarması: s. 428, 27413; 27414; s. 429, 27416.

11- (E) En çok Allah'ın kıskanması: s. 348, 26943; s. 351-352, 26769; s. 352, 26971, 26973; 1745.

12- (E) Kabre girince: s. 352-353, 26976; s. 345-346, 26925.

13- (ÜF) Rüyasında onun düşmanının evine geldiğini görmesi ve Hasan'ı emzirmesi: s. 339-340, 26878; s. 339, 26875; s. 340, 26882.

14- (ÜHa) Öldükten sonra: s. 424-425, 27387.

15- (F) Babasının bir söylediğine ağlayıp diğerine gülmesi: s. 282, 26413; s. 282, 26414; s. 283, 26420.

16- (HK) Ziyaretlerine gelince, havzını sorup ona ikramda bulunması: s. 410, 27316.

5- Siyaset

1- (E) Allah Resûlü'nün cübbesi: s. 347-348, 26942; 26945; s. 354, 26989.

2- (E) Zübeyr'in destekçisi, Allah Resûlü'nün verdiği cübbe: s. 353, 26975.

3- (E) Hz. Peygamber'in düşmanla savaştığı zaman giydiği cübbe: s. 348, 26944; s. 354, 26986; s. 353, 26982; s. 355, 26993.

4- (E) Haccâc'ın "Oğlun Beyt'i ihlal etti Allah da ona yapacağını yaptı" sözüne cevabı: s. 351, 26967; s. 352, 26974, Tayâlisî, 1746.

5- (Eü) Hz. Ali'nin yanındaki konumunun Musa'nın (as) yanında Harun (as) gibi olduğu: s. 369, 27081; s. 438, 27467.

EK 5- DİĞER KADIN SAHABE RİVAYETLERİ

I. İBADETLER

1- Namaz

1- O, Ümmü Varaka bnt. Abdullah, Kur'an'ı toplamıştı, Allah Resûlü ona evindekilere imamlık yapmak için izin vermişti, müezzini vardı ve evindekilere imamlık yapardı: s. 405, 27283.

2- Kuşak takan her kadının –bayram namazı için– çıkması vaciptir: s. 358, 27014; Tayâlisî, 1727.

3- Kadın için faziletli namaz: s. 371, 27090.

4- Seccade üzerinde namaz kılardı: s. 377, 27119.

5- En hayırlı amel “–İlk– Vaktinde kılınan namaz”: s. 374, 27103; s. 375, 27104; 27105; s. 440, 27476.

6- Namazı kasten terk edenin zimmetten çıkması: s. 421, 27364.

7- Resûlullah'ın sabahı kıldırıldığında fecir yeni aydınlandığı, yıldızların ağ gibi olduğu, gecenin karanlığından dolayı bir kişinin neredeyse tanınamayacağı: Tayâlisî, 1763.

8- Mescide giderken çamurlu yoldan geçilse kıyafet yere sürünürse namaza bir zararı olmayacağı: s. 435, 27452; 27453.

9- Kâbe'de namaz kılanların dikkatini çekecek bir şey olmaması gerektiği: c. 4, s. 68, 16637; c. 5, s. 380, 23221.

2- Oruç

- 1- Aşure günleri oruç tutmak: s. 259, 27025; s. 259-260, 27026.
- 2- Oruçluyken eşini öpen kişi sorulunca “Orucunu açmış olur” dediği: s. 463, 27625.
- 3- Oruçlu kişinin yanında yemek yenilince meleklerin ona dua ettiği: s. 365, 27059; s. 439, 27472; s. 365, 27060, 27061; s. 439, 27473; Tayâlisî, 1771.
- 4- Orucunu unutup yiyince, oruca devam etmek: s. 367, 27069.
- 5- Cumartesi günü – farz olan hariç– oruç tutmamak: s. 368, 27074, 27075, s. 368-369, 27077; 27076.
- 6- İkinci ezana kadar yiyip içmek: s. 433, 27439; 27440; 27441; Tayâlisî, 1766.

3- Hac

- 1- İfâzayı yapan kadının, hayız olursa –vedâ tavafı yapmadan– yola çıkabileceği: s. 431, 27432; s. 430-431, 27427; s. 431, 27431.
- 2- Vedâ Haccı’nda, Üsâme b. Zeyd ile Bilâl’in, biri devesinin yuları tutup diğeri elbisesini kaldırıp ona gölge yaparken, Akabe cemresini taşıdığı: s. 402, 27259.
- 3- “Allah tıraş olanlara rahmet etsin” dediğinde “Ya kısaltanlar?” denilince “Kısaltanlara da” dediği: s. 402, 27261; s. 403, 27267; 27264; c. 5, s. 381, 23237; c.4, s. 69, 16647; Tayâlisî, 1760.
- 4- Vedâ Haccı’nda Allah’tan korkup çekinmeyi, Allah’ın hükümleriyle hükmettiği sürece, lidere itaati emrettiği: c. 4, s. 69, 16646; c. 4, s. 70; s. 402, 27262; c. 5, s. 381, 23231; 23234; s. 403, 27269; 27263; 27265; 27270; 16649; Tayâlisî, 1759.

5- Hac yapamayacağı için yerine geçecek ameli sorunca “ramazan umresi” dediği: s. 375, 27106, 27107; s. 405, 27285; s. 405-406, 27286, 27287, 27290; s. 406, 27291; s. 406, 27288; 27289; Tayâlisî, 1767.

6- Şeytan taşlarken atılacak taşların fiske taşı –bir kişiye isabet etse acıtmayacak– büyüklüğünde olması gerektiği: c. 3, s. 503; c. 5, s. 270, 22327; s. 376, 27110; s. 376, 27112; s. 376, 27111; Tayâlisî, 1765 bu rivayete bitişik şifa için bir çocuğun getirilmesi s. 379, 27131; s. 379, 27132; Tayâlisî, 16087; 16088; 16089.

7- Safâ ve Merve arasında koşmak: s. 404, 27280; s. 404-405, 27281.

8- Allah’ın sayı yazdığı: s. 421, 27367; s. 422, 27368; s. 437, 27463.

4- Dua

1- Konaklayınca korunmak için edilebilecek dua: s. 377, 27120, 27121; 27122; s. 377, 27123; s. 409, 27310; 27311.

2- Kabir azabından Allah’a sığınmak: s. 364, 27056; s. 365, 27058.

3- Ya’lâ yurdundan geçerken kibleye dönerek dua ettiği (rivayet ilk olarak “Bir adam amcasından” başlığında geçer) c. 4, s. 61, 16587; s. 437, 27460, 27461, 27462.

4- Müslümanın yanında olmayan kardeşine yaptığı dua, misli ona da edilerek, kabul olunur: s. 452, 27558; 27559.

II. TEMİZLİK

1- Abdest

1- Allah Resûlü'nün abdesti: s. 358, 27015; 27016; 27019.

2- Onun abdest alırken saç diplerine, kulağın iç ve dışına mesh ettiği: s. 359, 27022; s. 359, 27024; 27028; Tayâlisî, 1729.

3- Allah Resûlü ile aynı kaptan abdest almaları: s. 366, 27067; s. 367, 27068.

4- Getirilen bir kemikten yediği ve abdest almadan namaz kıldığı: s. 372-373, 27099.

5- Abdesti olmayanın namazı, besmele çekmeyenin abdesti yoktur: ; c.4, s. 70, 16651; (bir kadının hadisleri başlığında) c. 5, s. 381, 23236; s. 382, 27145, 27147; s. 382, 27146.

6- Avret mahalline dokununca abdest almak gerektiği: s. 406, 27293; s. 406, 27294; s. 406-407, 27295; 27296; Tayâlisî, 1762.

2- Hayz

1- Elbisedeki hayız kanı: s. 355, 26998; s. 356, 27001; 27002.

2- Kesilmeyen âdet kanaması hakkında Resûlullah'tan aldığı fetva: s. 420, 27360; s. 463-464, 27630; s. 464, 27631.

III. DİĞER KONULAR

1- Emir-Yasak-Tavsiye

1- Açlık ve yalanın bir araya gelmeyeceği: s. 452, 27560; s. 453, 27567; s. 459, 27598; s. 458, 27591.

2- Kadınlara nimete nankörlük etmeme tavsiyesi: s. 452-453; 27561; s. 458, 27589.

3- Hiç bozmadan oruç tutmaktan nehyediliş: s. 455, 27576.

4- Altından kolye ve küpe takmamak: s. 455, 27577; s. 457, 27584; s. 460, 27605; altın takmanın kerâhiyeti ve Ehl-i beytin süs olarak yalnız gümüş takması: s. 421, 27366.

5- Eşler arası yaşanan özel ilişkiyi anlatmamak: s. 456-457, 27583.

6- En hayırlının görünce Allah'ı hatırlatan; en şerlinin laf taşıyarak dostların arasını açan, suçsuz kimseye çamur atan kişi olduğu: s. 459, 27599; 27601.

7- İçki içenin durumu: s. 460; 27603.

8- Kardeşini gıybetten koruyanın mükâfatı: s. 461, 27609; 27610; 1737.

9- Emzikli kadınla cinsi münasebet: s. 453, 27562; s. 457, 27585; s. 458, 27590.

10- Mescit yaptırman sevabı: s. 461, 27612.

11- Genç kızların ve hayızlı kadınların, bayram namazı için çıkma gerekliliği: c. 5, s. 84, 20789; c. 5, s. 84-85, 20793; c. 5, s. 85, 20799.

13- Yatsıya katılacak kadının koku sürmemesi: s. 363, 27046; 27047; Tayâlisî, 1757.

14- Kertenkelelerin öldürülmesi: s. 421, 27365; s. 462, 27619.

15- Veledi zina sorulunca: s. 463, 27624.

16- Beytü'l-Makdis hakkında fetva: s. 463, 27626; 27627.

17- “Emzikli kadınla cinsi münasebeti yasaklamaya niyet ettim de Rum ve Farslıların bunu yaptığını ve çocuklarının zarar görmediğini hatırlayıp vaz geçtim”: s. 361, 27034, 27035; s. 434, 27447.

18- Azilden sorulunca “gizli bir kız çocuğunun diri gömülmesidir” dediği: s. 361, 27036, 27037.

19- Elbisesini –anası evi dışında– çıkaran kadın: s. 361-362, 27038, 27039; s. 362, 27041.

20- İhtiyaç giderirken kıbleye dönmekten nehy: s. 406, 27292.

21- Hastalıktan yeni kurtulan Hz. Ali’ye perhiz tavsiye ettiği: s. 364, 27051; 27052; 27053.

22- Tehlîl, tesbîh ve takdîs getirmek: s. 370-371, 27089.

23- Ehl-i kitaptan bir din adamıyla Resûlullah’ın konuşması sonrasında Kâbe adına yemin ve “Allah ve ben istedim” sözünden nehyettiği: s. 371-372, 27093.

24- Ganimette payına razı olmanın derecesi: s. 378, 27128.

25- Yanmış bir koyun tırnağından başka bir şey bulamasan da onu ihtiyaç sahibine vermek: c. 4, s. 70, 16648; c. 5, s. 381, 23233; s. 382, 27148; 27149; 27150; s. 383, 27151; 27152; s. 435, 27450; s. 435, 27451; Tayâlisî, 1764.

26- Dünya malının tatlılığına rağmen hakkı olmayanı almamak: s. 410, 27318.

27- Eşe karşı davranış tarzının önemi: s. 419, 27352.

28- Ölüyü tezkiye etmemek: s. 436, 27457; 27458; 27459.

29- Başından şikâyeti olana hacamatı, ayaklarından şikâyeti olana kınayı tavsiye ettiği: s. 462, 27617.

30- Eli, erkek eline benzememesi için, kınalamak: c. 4, s. 70, 16650; c. 5, s. 381, 23235; s. 437, 27464.

31- Hurma ve kuru üzümü bir arada nebîz yapmaktan nehy: s. 18, 23932.

32- Söylenen sözün, cennete yaklaşmış birini ondan uzaklaştıracak kadar önemli olduğu: c. 4, s. 64, 16610; c. 5, s. 377, 23199.

33- Komşusunun iyiliğini, yanmış koyun paçası bile olsa, küçük görmemek: c. 4, s. 64, 16611; c. 5, s. 377, 23200; s. 434, 27449.

34- Kâhine giderek bir şey sorup kabul edenin namazının kırk gece kabul edilmeyeceği: c. 4, s. 68, 16638; c. 5, s. 380, 23222.

35- Yemeği sağ elle yemek: c. 4, s. 69, 16639; c. 5, s. 380, 23224.

36- Kubbe güzel olsa da ölünün üstüne yapılmaması: s. 437, 27465.

2- Ahkâm

1- Rüya gören (ihtilam sebebi) kadına gusûl gerektiği: s. 376, 27114; s. 377, 27118; s. 409, 27312; s. 409, 27313.

2- İnsanların arasını düzeltmek için söyleyen kişi yalancı değildir: s. 403, 27271; 27272; 27273; s. 404, 27277; 27279; 1761.

3- Üç şey için yalan söylenebilir: İnsanların arasını düzeltme, savaş ve eşler arası: s. 404, 27275; s. 454, 27570; s. 459, 27597; s. 460, 27608.

4- Kadınlarla el sıkışmadan biat aldığı, altın takma konusunda uyardığı: s. 454, 27572; s. 459-460, 27602; s. 455, 27578; s. 459, 27594; 453, 27563; s. 453; 27564; s. 460, 27604; s. 461, 27614.

5- Erkek ve kız çocuğu için akîka kesmek: s. 456, 27582.

6- Biat ederlerken ölünün arkasından yüksek sesle ağlamama şartı koştuğu: c. 5, s. 85, 20796; 408, 27308; s. 408, 27298; s. 408, 27307.

7- Sadaka koyundan hediye edilince kabul ettiği: s. 407-408, 27301.

8- Üç günden fazla yas tutulmaması, yasta olan kadının yapmaması gerekenler: c. 5, s. 85, 20794; s. 407, 27304.

9- Biatta koşulan şartlar: c. 5, s. 85, 20798; kadınlardan ayette emredilen hususları belirterek biat alıp “gücümüz yettiğince” demelerini istediği: s. 365, 27062.

10- Medine’de kadınlardan biat alışı: c. 5, s. 85, 20797; s. 408-409, 27309.

11- Eş ve yakınlarla harcananın sadaka sayılıp iki ecir kazandıracağı: s. 363, 27048; Tayâlisî, 1758.

12- “Oturduğu ev kadına miras olur”: s. 363, 27049; s. 363, 37050.

13- Erkek çocuk için iki koyun, kız çocuk için tek koyun, kuş yuvaları: s. 381, 27139; 1739; s. 381, 27143; s. 422, 27374; 27373; s. 381, 27142; s. 422, 27371; 27372; s. 422, 27369.

14- Bain talakla boşanan kadının nafaka ve süknâ hakkının olmadığı: s. 373, 27100; s. 373-374, 27101; s. 413, 27431; s. 411-412, 27323; s. 415, 27338; s. 416, 27343; 27345; s. 417, 27348; 27349; Tayâlisî, 1750; s. 412, 27326; s. 415, 27340; s. 416, 27342; 27344; 27346; s. 411, 27320; 27322, s. 413, 27332; s. 412, 27321;

27324; 27327; 27328; 27329; 27330; s. 413, 27333; s. 414, 27334; 27335; s. 414-415, 27337; s. 415, 27339; s. 416, 27341; 27347; s. 414, 27336.

15- Hırsızlık yapan kadın hakkında fidye talebini ret: c. 5, s. 409, 23479; s. 329, 26792.

16- Ebû Huzeyfe'nin evlatlık-kölesi Sâlim'in, yanlarına rahat girebilmesi için, eşi Sehle tarafından emzirilmesi: s. 356, 27005.

17- Ümmü veledin satılmayıp hür bırakılması: s. 360, 27029.

18- Adakların yerine getirilmesi: s. 366, 27064, 27065, 27066.

19- İddeti ölen eşin evinde geçirmek: s. 370, 27087; 27088; Tayâlisî, 1769; s. 420-421, 27363.

20- Übey b. Kâ'b ile Hz. Ömer hamile kadının iddeti konusunda tartışınca Ümmü Tufeyl'in Sübey'a bnt. Hâris hakkındaki hükmü, iddetin doğumla biteceğini hatırlattığı: s. 375-376, 27108, 27109.

21- Altı aylık ama bir yaşında kadar gelişmiş kuzunun kurban edilebileceği: s. 368, 27072-27073.

3- Genel Konular

1- Yemek yemeyen çocuk üzerine bevledince su serptiği: s. 355, 26996; 1741; zatülcenp hastalığının boğaza parmak sokup tedavi edilmesine itirazıyla birlikte: s. 355, 26997; s. 356, 27000; 27003; 27004.

2- Ona ikramda bulununca kolye hediye ettiği: s. 359, 27020; 27023.

3- Ağaç diken veya ürün yetiştirenin karşılığı: s. 362, 27043; s. 420, 27361.

4- Ağzı kapalı kırbadan ayakta su içtiği: s. 376, 27115; s. 431, 27428; 27430; 1755; s. 434, 27448.

5- Eşlerini kırılğan şişelere benzetip sürücüden yavaş gitmesini istediği: s. 376, 27116.

6- Öğle uykusunu bazen Ümmü Süleym'in evinde uyuduğu: s. 376-377, 27117.

7- Babası gazvedeyken Resûlullah'ın sağdığı koyunlarının sütünün bereketlendiği: s. 372, 27097; 27098.

8- Enes için duası: s. 430, 27426.

9- Biat ederken verilen sözü yerine getiren beş kadın: Ümmü Süleym, Muâz'ın eşi, başka bir kadın: c. 5, s. 84, 20791; s. 407, 27305.

10- Torun sevgisi hakkında söyledikleri: s. 409-410, 27314.

11- Cahiliyede kuşları uçururken söyledikleri bir söz: s. 381, 27140.

12- Erkek veya kız çocuğunun idrarı: s. 422, 27370; s. 440, 27477; s. 464, 27632.

13- Getirilen desenli bir elbiseyi çağırıp Ümmü Hâlid'e hediye etmesi: s. 364-365, 27057.

14- Soğan kokan yemekten yememesi: s. 433, 27442; s. 462, 27622.

15- Tandırlarının Resûl ile ortak olduğu ve Kâf sûresini ondan ezberlediği: s. 435, 27455; s. 436, 27456; s. 463, 27628; s. 463, 27629; 1749.

16- Kolu yanan çocuğunu Resûlullah'a götürdüğü: s. 437-438; 27466

17- Ümmü Mübeşşir'in Allah Resûlü'nün vefatının, oğlunu öldüren zehirli yemeği yemelerinden kaynaklandığı kanaatini söylemesi: s. 18, 23933.

4- Gayb

1- Hesapsız cennete girecek 70 bin kişi: Tayâlisî, 1740.

2- Kabir azabı: s. 362, 27044.

3- Bedir'e ve Hudeybiye'ye şahit olanlar için "Cennete girmeyecek" demenin yanlış olduğu: s. 362, 27045.

4- Üç (iki) çocuğunu kaybeden kadının cennetle ödülü: s. 376, 27113; s.431, 27429.

5- Deccal'in çıkışı: s. 453-454; 27568; s. 455-456, 27579; s. 456, 27580; Tayâlisî, 1738.

6- Deccal'in yeryüzünde 40 yıl kalması: s. 454; 27571; s. 459, 27600.

7- Allah yolunda bir atın bakımının mükâfatı: s. 455, 27574; s. 458, 27593.

8- Sa'd b. Muâz vefat edince annesine müjde: s. 456, 27581.

9- Havz hakkında: s. 410, 27315, 27316.

10- "Peygamberlik gitti, müjdeler (müminlerin göreceği salih rüyalar) kaldı": s. 381, 27141.

11- Deccal'in dağlara kaçtığı zaman: s. 462, 27620.

12- Müslümanların sahillerinden birinde üç günlük nöbet tutana, bir yıllık nöbet sevabı verileceği: s. 362, 27040.

13- Şehit olma arzusuyla Bedir'e katılmak isteyince evinde kalmasını, ona şehitlik nasip olacağını söylediği: s. 405, 27282.

14- Cessâse kıssası: s. 374, 27102; s. 412, 27325; s. 418, 27350; Tayâlisî, 1751.

15- Yere batırılan ordu haberinin gelmesinin saatin yaklaştığına işaret olduğu: s. 378-379, 27129.

16- İnsanların namaz kıldırmak için kimseyi bulamayacakları zaman: s. 381, 27137; 27138.

17- Fitne zamanı hayırlı kişi: s. 419, 27353.

5- Kur'an

1- İhlâs Kur'an'ın üçte birine denktir: s. 404, 27274; 27278.

2- Kıraatini işittiği ayetler: s. 454, 27569; s. 459, 27595; s. 459, 27596; s. 461, 27613; Tayâlisî, 1736.

3- Devesinin üzerinde vahiy gelince devenin çöktüğü: s. 455, 27575; s. 458, 27592.

4- Kureyş sûresini kıraati: s. 460, 27607.

5- Bakara, 255'in başı ve Âl-i İmrân, 1-2 ayetlerinde Allah'ın ism-i a'zamının bulunduğu: s. 461, 27611.

6- Kur'an'ın yedi harf üzere indirilmesi: s. 433, 27443; s. 463, 27623.

6- Cenaze

1- Oğlu ölünce soğuk suyla yıkanmasına kıyamayan kadının sözü: s. 355-356, 26999.

2- Kızı yıkanırken tavsiyeleri: s. 407, 27297; c. 5, s. 84, 20791; c. 5, s. 85, 20800; 20801.

3- Kızını yıkarlarken “Sağdan ve abdest azalarından başlayın” dediği: s. 408, 27302.

4- “Onun için (Sa‘d b. Muâz) arşı Rahmân sallandı”: s. 329, 26793; 26794.

5- Ümmü Külsûm bnt. Resûlullah’ın yıkanması, onun kefen parçalarını vermesi: s. 380, 27135.

6- Hz. Fâtıma’nın vefatı: s. 361-362, 27615; 27616.

7- Nikâh

1- Düğün töreninde gelinin yanına oturup şarkı söyleyen cariyeler, “Aramızda bugün ve yarın ne olacağını bilen bir peygamber var” dediklerinde “Bu söze gelince, onu söylemeyin” dediği: s. 359, 27021; s. 360, 27027.

2- Hüsnâ bnt. Hizam, babası tarafından istemediği kişiyle evlendirilince bu evliliğin Allah Resûlü tarafından geçersiz sayılması ve istediği kişiyle evlenmesi: s. 328-329, 26790, 26791; s. 328, 26786, 26787; 26788; 26789.

3- Evs b. Sâmit’in, Havle bnt. Sa‘lebe’ye zihâr sözlerini söylemesi üzerine gelişen olaylar, Mücadele sûresinde ilgili ayetlerin inmesi: s. 410-411, 27319.

4- Sübey‘a bnt. Hâris, kocasının ölümü üzerinden 4 ay 10 gün geçmeden doğum yapınca, evlenmesine izin verdiği: s. 432, 27435; 27436; 27437; s. 432-433, 27438.

5- Habîbe bnt. Sehl'e, eşinden ayrılma talebiyle gelip mehrinden iade ederek ayrılması: s. 433-434, 27444.

8- Savaş

1- Kadınların savaşa katılıp geri hizmette bulundukları: c. 5, s. 84, 20792; s. 358-359, 27017; s. 407, 27300.

2- Bedir ve Hudeybiye'ye şahit olanların ateşe girmemesini umduğu: s. 362, 27042; s. 420, 27362.

3- Hayber'in fethi için yedi kadının savaşa katılıp ganimetten pay aldığı: c. 5, s. 271, 22332; s. 371, 27092.

4- Hayber'e çıkarken kabilesinden bir grup kadınla orduya katıldığı, yolda Resûl'ün onu bineğine aldığı, ganimetten pay olarak ona bir kolye verildiği: s. 380, 27136.

ÖZET

Hadis rivayetinde kadın sahabenin rolü konusu gerek hakkında yapılan çalışmaların azlığı gerek Hz. Peygamber'in kadınlarla diyalogunun doğru anlaşılmasındaki önemi nedeniyle doktora tez çalışmamıza konu seçildi. Tezimizin adı "Kadın Sahabîlerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi"dir. Temel kaynak olarak Ahmed b. Hanbel ve Tayâlisî'nin *Müsned*'leri kullanıldı. Bu iki eserde rivayeti olan 106 kadın sahabe tespit edildi. İki eserdeki kadın sahabeden gelen 3.800 rivayetin, tekrarsızda yaklaşık 1.000 rivayet olduğu görüldü. Rivayetlerin konuları incelendi, sınıflandırıldı. Bu kadınlardan gelip farklı hadis kaynaklarında geçen 250 kadar rivayete de yer verildi. Tez; giriş, dört bölüm, sonuç ve eklerden oluşmaktadır. Kadın sahabîlerin hadis rivayetindeki rolüne, bu rivayetlerde açığa çıkan Hz. Peygamber'in kadınlarla diyalogundaki tavrına ışık tutması amaçlanmıştır.

ABSTRACT

Subject on role of hadith narrating sahabîyyât, female companions of Prophet Muhammad, has been selected as our doctoral thesis subject for not only the lack of studies on the subject but also importance of understanding The Prophet's dialog with women. Our thesis name is "Evaluation of Female Companions' Narrations" Ahmed b. Hanbel's and Tayâlisî's *Musnads* (*Müsned*) have been used as primary resources. 106 sahabîyyât, who narrated hadith in these two works, have been determined. It has been observed that 3.800 narration, coming from the sahabîyyât in the *Musnads*, are about 1.000 narrations without repetition. Subjects of the narrations have been studied and classified. About 250 narrations, coming from the sahabîyyât which taking place in other hadith resources, are included. The thesis consists of introduction, four chapters, conclusion and annexes. Sahabîyyâts' role on hadith narration and casting light on The Prophet's attitude, arising from these narrations, in his dialogs with women are aimed..

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmam Abdürrezzâk es-San‘ânî (ö. 211/827), *el-Musannef*, thk. Habîburrahmân A‘zamî, 2. baskı, Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1983.

Abd b. Humeyd, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (ö. 249/863-64), *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Humeyd*, thk. Mahmûd Muhammed Halîl Saîdî, Subhî es-Sâmerrâî, Mektebetü’s-Sünne, Kahire, 1988.

Abdullah Kahraman, “Kadın Fakihlerin Öncüsü Hz. Aişe”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV, sa. 2, (2009).

Abdülganî, Abdurrahman Muhammed, *Zevcâtü’n-Nebî Muhammed (sav) ve Hikmetu Teaddüdihinne*, Mektebetü Medbulî, Kahire, 1988.

Abdüssabûr Şâhin, Islâh Abdüsselâm Rifâî, *Mevsû‘atu Ümmehâti’l-Mü‘minîn Dirâse fî Siyerihinne ve Merviyâtihinne*, ez-Zehra li’l-İ‘lami’l-Arabî, Kahire, 1991.

Afâf Abdülgafûr Hamîd, “Cühûdü’l-Mer’e fî Neşr’il-Hadîsi ve ‘Ulûmuhu”, *Mecelletü Câmi‘a’ti’l-Ummü’l-Kurâ li Ulûmi’l-Şerîyye*, XIX, sa. 42, (2007), 230-270.

Ağırakça Şahyar, Ayşe Esra, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahabîler*, Akdem Yayınları, İstanbul, 2015.

_____, “Ümmü’d-Derdâ el-Eslemiyye”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 316.

Ağırman, Mustafa, “Ümmü’l-Fadl’ın Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’e Süt Anneliği Yapması Konusundaki Rivayetlerin Tarih Açısından Tenkidli Bir Değer-

lendirilmesi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 16, (2001), s. 107-122.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Kütübü’s-Sitte ve Şürûhuha: Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, XXI-XXIII, 2. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1982.

_____, *el-Müsned*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil Attar, Dâru’l-Fıkr, Beyrut, 1991.

_____, *Müsnedu Ahmed b. Hanbel*, thk. Prof. Dr. Şuayb el-Arnaûd ve ekibi, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2001.

_____, *el-Câmi’ fi’l-İlel ve Ma’rifeti’r-Ricâl*, thk. Muhammed Hüsam Beyzun, Müessesetü’l-Kütübî’s-Sekafiye, Beyrut, 1990.

_____, *Kitâbü Fezâilü’s-Sahâbe*, Camiatü Ümmü’l-Kurâ, Mekke, 1983.

Akpınar, Ömer Faruk, *Hiz. Osman’ın Hadis İlmindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Konya, 2011.

Aktepe, İshak Emin, “Ümmü Rûmân”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 328.

Altun, İsmail, “Hz. Ebû Bekir ile Hz. Fâtıma Arasında Yaşanan Fedek Meselesine Sünni ve Şii Yaklaşımların Analizi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sa. 27, (2012), s. 1-28.

Apak, Adem, “Ezvâc-ı Tâhirâtın Ümmü Habîbe”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV, sa. 2, (2009), s. 121-130.

_____, “Hz. Peygamber’in Hanımı Ümmü Seleme”, *Diyanet Aylık Dergi*, Haziran, (2010).

Arabî, Halil b. Muhammed, *el-Ferâid alâ Mecmai’z-Zevâid*, Mektebetü’t-Tev’iyyeti’l-İslâmiyye, Kahire, 2000.

- Armaner**, Neda, “Hadîslere Göre Kadının Sosyal Durumuna Umumi Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, (1961), s. 131-139.
- Atçeken**, İsmail Hakkı, “İbn Teymiyye’nin Hz. Ali’nin İmâmetiyle İlgili Şii Rivâyet ve Yorumları Tenkîdi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 12, (2001), s. 49-69.
- Ateş**, Ali Osman, *Ehl-i Sünnet ve Şia’nın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan, İstanbul, 1996.
- — — — —, “Esmâ bint Yezîd”, *DİA*, Ankara, 1995, XI, 423.
- Ateş**, Fatma, *Hiz. Peygamber’in Hanımlarından Hafsa’nın Hayatı, Kişiliği ve İslâm Tarihindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2007.
- Avvâd**, Hâlid, *Şerhü’l-Erbâ’üne’l-Muhtare min Hadîsi’l-İmâm Ebî Hanîfe*, Dâru’n-Nevâdir, Beyrut, 2010.
- Ay**, Abdurrahman, *Hiz. Peygamber’in Hanımı Ümmü Seleme*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, 2003.
- Aycan**, İrfan, “Urve b. Zübeyr”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 123.
- Aydemir**, Halis, “Hadis Rivayet Sisteminde Râvi Modelleri”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, V, sa.1, (2007), s. 85-100.
- Aydın**, Mehmet, “İslam’ın Işığında Kadın”, *İslam’ın Işığında Kadın Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Aydınlı**, Abdullah, *Hadis Tesbit Yöntemi*, Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Aykaç**, Mehmet, “Hamne bint Cahş”, *DİA*, Ankara, 1997, XV, 497.

- Aynî**, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ (ö. 855/1451), *el-Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, Kahire, 1972.
- Azimli**, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak: Medine Yılları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2009.
- Bakan**, Tevhit, “Sünnete Göre Kadınların Toplu İbadeti ya da Cemaat Namazı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 30, (2008), s. 41-92.
- Başar**, Serpil, “Ümmü Seleme’nin Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, sa. 36, (2012), s. 427-448.
- Başaran**, Selman, “Havle bint Hakîm”, *DİA*, Ankara, 1997, XVI, 538.
- — — — —, “Fâtıma bint Kays”, *DİA*, Ankara, 1995, XII, 227.
- Begavî**, Ebû Muhammed Muhyissünne Hüseyin b. Mes’ûd (ö. 516/1122), *Şerhu’s-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaût, 2. baskı, el-Mektebü’l-İslâmî, Beyrut, 1983.
- — — — —, *Tefsîrü'l-Begavî: Me‘alimü’t-Tenzîl*, thk. Muhammed Abdullah Nemr, 2. baskı, Dâru Taybe, Riyad, 1993.
- Belâzürî**, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892-93), *Ensâbu’l-Eşraf*, thk. Riyâd Zirikli, Süheyl Zekkâr, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Beyhakî**, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali (ö. 458/1066), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Dr. Abdullah b. Abdülmühsin Türkî, Merkezi Hicr li’l-Buhûs ve’d-Dirâsât, Kahire, 2011. *Dipnotlarda “Sünen” şeklinde geçen eser.
- — — — —, *Ma‘rifetü’s-Sünen ve’l-Âsâr*, thk. Abdülmü’tî Emîn Kal’acî, Câmi‘atu’d-Dirasati’l-İslâmiyye, Karaçi, 1991.

— — — — —, *Sünenü's-Sağır*, thk. Abdülmü'ti Emîn Kal'acî, Câmi'atu'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Karaçi, 1989.

— — — — —, *Şu'abü'l-Îmân*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zaglûl, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1990.

Birekul, Mehmet, *Peygamber Günlerinde Kadın*, Yediveren Yayınevi, Konya, 2004.

Bolelli, Nusrettin, *Hanımların Hadis İlmindeki Yeri*, MÜİF Yayınları, İstanbul, 1998.

Bozkurt, Nebi ve Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Mescid-i Nebevî”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 289.

Budak, Ali, “Muhtevaları Açısından Ezvâc-ı Tâhirât'ın Rivayetleri”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII, sa. 2, (2011), s. 41-85.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim (ö. 256/870), *Sahîh-i Buhârî*, Mektebetü'l-İslâmî, İstanbul, 1979.

— — — — —, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, çev. Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1987.

— — — — —, *et-Târîhu'l-Kebîr*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Haydarâbâd, 1362.

— — — — —, *el-Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. baskı, Beyrut, 1985.

Canikli, İlyas, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, Medrese Yayınları, İstanbul, 2006.

— — — — —, “Ehl-i Sünnet-Siyaset İlişkisi Bağlamında Hilafetle İlgili Tartışmalarda Rivayetlerin Rolü”, *Dinî Araştırmalar*, VIII, sa. 24, (2006), 143-156.

Cemel, İbrâhim Muhammed, *Câmi'u Mesânidi'n-Nisâ ve Zikrihinne ve Ahvâlihinne*, Dâru'l-Mısriyyeti'l-Lübnaniyye, Kahire, 1992.

Cemîlî, Seyyid, *Nisâu'n-Nebî*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1994.

- Cirit**, Hasan, “Hz. Peygamber’in Ziyaret Ettiği Hanım Sahabî Rubeyyi‘ bnt. Muavviz”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, XLV, sa. 2, (2009).
- _____, “Rubeyyi‘ bint Muavviz”, *DİA*, Ankara, 2008, XXXV, 79.
- Coşkun**, Selçuk, “Hadislerin Tarihe Arzı’nın Uygulamasındaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe’nin evlilik yaşı örnekleminde bir inceleme)”, *EKEV Akademi Dergisi*, Erzurum, sa. 20, (2004), s. 177-196.
- Cum’a**, Ahmed Halîl, *Nisâu’n-min Asri’n-Nübüvve*, Beyrut, Dâru’l-İbn Kesîr, 1992.
- Çakın**, Kâmil, “Kadınlar ile İlgili Bir Hadis ve Değerlendirilmesi”, *Dinî Araştırmalar*, I, sa. 1, (1998), s. 5-30.
- Çelik**, Ali, Hz. “Ömer’in Hadisçiliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 2, (1995), s. 253-276.
- Dârekutnî**, Ebü’l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed (ö. 385/995), *Sünenü’-d-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût, Hasan Abdülmün’im Şelebi, Abdüllatif Hırzullah, Ahmed Berhum, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 2004.
- _____, *el-İlelü’l-Vâride fi’l-Ehâdîsi’n-Nebeviyye*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Muhammed ed-Debbasî, Dâru’t-Tedmuriyye, Riyad, 2007.
- Dâye**, Selmân Nasr, “Cünüb ve Hayızlının Kur’an Okumasının Hükümü”, çev. Zühal Dağ, Esra Güleğül, Mümine Arslan, Ayşe Geze, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 13/2, (2008), s. 413-440.
- Dayhan**, Ahmed Tahir, “Ümmü Varaka”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 333.
- Demir**, Mahmut, *Fezâilu’s-Sahabe Rivayetleri Bağlamında Şii-Sünni İhtilaflarının Sünni Hadis Rivayetine Yansımaları*, Doktora Tezi, AÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Ankara, 2010.

— — — — —, “Tarihsel Bağlamından Koparılmış Bir Hadis: “O’nu Azgın Bir Topluluk Öldürecek” Rivâyeti Üzerine Bir İnceleme”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, sa. 3, (2007), s. 143-164.

Demirel, Harun Reşit, “Bazı Fiten, Melâhim ve Siyâsî Hadislerin Gaybî Haberler Açısından Değerlendirilmesi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, sa. 3, (2000), s. 101-121.

— — — — —, “Hz. Âişe ve Siyaset”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, sa. 3, (2000), s. 123-148.

Derleme, *Kadın Oradaydı: Vahiy Sürecinde Kadın Roller*, 2. baskı, Elest Yayınları, İstanbul, 2004.

Derleyen: Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksud, çev. Ahmet İyibildiren, *Kur’ân ve Sünnetten Delilleri ile Sorulu Cevaplı Oruç İlmihali*, Guraba Yayınları, İstanbul, 2006.

Dimyâtî, Ebû Muhammed Şerefeddîn Abdülmü’min b. Halef (ö. 705/1306), *Nisâu Resûlillah ve Evlâduhu ve men Selefihu min Kureyş ve Hulefâihim ve Gayrahum*, thk. Fehmi Sa‘d, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1989.

Doğanay, Süleyman, *Hadis Rivayetinde Râvi Tasarrufları ve Doğurduğu Problemler*, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), İstanbul, 2009.

Dönmez, Mustafa, *Ebû Nuaym El-İsfahânî’nin et-Tıbbu’n-Nebevî İsimli Eserinin Tahkiki*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Bursa, 2005.

Ebû Bekr, Ahmed b. Mervân b. Muhammed Dîneverî (ö. 333/944), *el-Mücâlese ve Cevâhirü'l-İlm*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlî Selmân, Câmi'atu't-Terbiyyeti'l-İslâmiyye, Bahreyn, 1998.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdî Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. İzzet Ubeyd ed-De'as, Muhammed Ali es-Seyyid, Humus, 1969.

Ebû Hanîfe, İmam-ı A'zam Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767), *Müsnedü İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe*, Matbaatu'l-Cezeriyye, yayın yeri yok, 1351.

İbn Ahî Mimî, Ebû'l-Hüseyin Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin Bağdadî Dekkâk (ö. 390/1000), *Fevâidü İbn Ahî Mimî ed-Dekkâk*, thk. Nebil Sa'deddîn Cerrâr, Dâru Edvai's-Selef, Riyad, 2005.

Ebü'l-Kâsım, Halef b. Abdülmelik b. Mes'ûd İbn Beşküvâl (ö. 578/1183), *Gavâmi-zü'l-Esmâi'l-Mübheme*, thk. Muhammed Kemâleddîn İzzeddîn, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1987.

Ebû Lübâbe, Hüseyin, *Ebü'l-Velîd Süleyman b. Halef el-Bâcî ve Kitâbuhu et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, Dâru'l-Liva, Riyad, 1986.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshâk İsfahânî Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 403/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Adil b. Yûsuf el-Azzazî, 2. baskı, Medâru'l-Vatan, Riyad, 2011.

_____, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Kahire, Matbaatu's-Saade, 1974.

_____, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Revvas Kal'acî, Abdülber Abbâs, 3. baskı, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1991.

Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî (ö. 224/838), *et-Tahûr*, thk. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan b. Mahmûd b. Selmân, Mektebetü's-Sahâbe, Cidde, 1994.

Ebû Ya'lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali b. Müsennâ (ö. 307/919), *Müsnedu Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

— — — — —, *el-Mu'cem: Mu'cemu Şüyuhi Ebî Ya'lâ el-Mevsilî*, thk. Abduh Ali el-Kûşek, Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, Beyrut, 1989.

Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. İbrâhim b. Habîb el-Ensârî el-Kûfî (ö. 182/798), *Kitâbü'l-Âsâr*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Matbaâtü'l-İstikâme, Kahire, 1355/1936.

Ecer, Ahmet Vehbi, “Şia ve Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 1, (1983), s. 131-142.

Efendioğlu, Mehmet, "Rivayet", Ankara, 2008, *DİA*, XXXV, 135.

Elbânî, Muhammed Nâsirüddîn (ö. 1914-1999), *Zaîfü'l-Câmi'i's-Sagîr ve Ziyâdâtuh el-Fethü'l-Kebîr*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1979.

Er, Ahmet, *Abdullah b. Zübeyr ve Hadis Rivayeti*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Sakarya, 1999.

Erel, Sare Nur, *Fâtıma Bnt. Kays'ın Hayatı ve Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2008.

Eren, Mehmet, “Kadınların Hadis İlmine Katkıları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XLIV, sa. 1, (2003), s. 83-110.

— — — — —, “Ümmü Râfi”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 327.

Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, Ankara, 2013, XLIV, 200.

Erkocaaslan, Recep, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslam Tarihindeki Rolü*, Doktora Tezi, AÜ SBE İslam Tarihi Sanatları Anabilim Dalı, 2016.

Erul, Bünyamin, “Hadislerin Anlaşılması Meselesi”, *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler)*, ed. Mehmet Bulut, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Yayınları, 2004, s. 95-114.

_____, “Hz. Âişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz mu? On Dokuz mu?”, *İslâmî Araştırmalar*, XIX, sa. 4 (2006), s. 637-649.

_____, “Mesrûk b. Ecda’”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 336-337.

_____, “Ümmü Eymen”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 317.

_____, “Zeyd b. Hârise”, *DİA*, Ankara, 2013, XLIV, 320.

Ezdî, Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed Mevsilî Ebü'l-Feth (ö. 374/985), *Esmâu men Yu'ref bi-Künyetihi min Ashâbi Rasûlillah*, thk. Ebû Abdurrahman İkbâl Ah İshâk, Dâru's-Selefiyye, Bombay, 1989.

Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdullah Fahreddîn Muhammed b. Ömer (ö. 606/1210), *et-Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Gayb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1934.

Fâkihî, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. el-Abbâs (ö. 272/885), *Ahbâru Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadisih*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş, Matbaatu'n-Nehdati'l-Hadise, Mekke, 1986.

Fatiş, Emrullah, “Berzah Ayetine Rağmen Hz. İsa'nın Mehdi ve Deccalle İlgisine Eleştirel Yaklaşım”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2012), s. 175-190.

Fayda, Mustafa, *DİA*, “Âişe”, *DİA*, Ankara, 1989, II, 201-205.

Fenîsân, Su‘ûd b. Abdullah, *Merviyâtü Ümmi’l-Mü’minîn Âişe fî’t-Tefsîr*, Mektebetü’t-Tevbe, Riyad, 1992.

Fıġlalı, Ethem Ruhi, “Şiiliġin Doġuşu ve Gelişmesi”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu (13-15 Şubat 1993 İstanbul)*, 1993, s. 33-46.

_____, “Alî”, *DİA*, Ankara, 1989, II, 371-374.

Fîrûzâbâdî, Ebü’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *Tenvîrû’l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs*, Matbaa-i Âmire, Kahire, 1873.

Görmez, Hatice, *Hz. Âişe’nin Tefsir Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE TİBAD Tefsir Bilim Dalı, Ankara, 2006.

Gül, Mutlu, Hadislerin Rivayet Özelliklerinin Fıkha Etkisi Bağlamında Velisiz Kıyılan Nikâhın Batıl Olduġunu İfade Eden Rivayetlerin Tahrir ve Tenkidi, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sa. 22, (2013), s. 361-376.

Güler, Zekeriya, *Kırk Hadiste Kadın ve Aile*, 3. baskı, Dizgi Ofset, Konya, 2005.

_____, “Ümmü Atıyye”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 314.

Gümrükçüoġlu, Süleyman, *Hz. Hafsa’nın Hayatı ve Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2004.

Hakîm en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah İbnü’l-Beyyi Muhammed Hakîm en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, thk. Şemsüddîn Ebî Abdullah, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Haydarâbâd, 1915.

Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî (ö. 240/854), *Kitâbü’t-Tabakât: Rivâye Ebî İmrân Mûsâ b. Zekeriyyâ Yahyâ et-Tüsterî li-Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ezdî: Tabakâtu’r-Ruvât*, thk.

Süheyl Zekkâr, Vizâretü's-Sekafe ve's-Seyyahe ve'l-İrşâd ve'l-Kavmi, Dımaşk, 1966.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, 6. baskı, İrfan Yayınevi, İstanbul, 2003.

_____, “Zeyneb bint Cahş”, *DİA*, Ankara, 2013, XLIV, 357-358.

Hamza, Muhammed Emîn, *Cühûdü'l-Mer'e fî Rivâyeti'l-Hadîsi'l-Nebeviyyi'l-Şerîfi fî'l-Kurûni'l-Selâseti'l-Ûlâ*, Derecetü'l-Mâcistîr, Câmi'atu Âl el-Beyt Külliyyeti Dirâsâti'l-Fıkhiyye ve'l-Kanuniyye el-Hadîsi'ş-Şerîfi ve Ulûmuhu, Ürdün, 1999.

Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed b. Sehl Sâmerri (ö. 327/939), *İ'tilâlü'l-Kulûb*, thk. Hamdi Dimerdaş, 2. baskı, Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, Mekke, 2000.

Hârizmî, Ebü'l-Müeyyed Muhammed b. Mahmûd (ö. 665/1267), *Câmi'u'l-Mesânîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

Hasenî, Âmine Emizyan, *Ümmü Seleme*, Vizâretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Rabat, 1998.

Hatiboğlu, İbrahim, “Mu'cem”, *DİA*, Ankara, 2005, XXX, 345-346.

Hatiboğlu, Mehmed Said, *Hilafetin Kureyşliliği: İslam'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik*, Kitâbiyât, Ankara, 2005.

_____, *Hazreti Peygamber'in Vefatından Emevîlerin Sonuna Kadar Siyâsî-İctimâî Hâdiselerle Hadîs Münasebetleri*, Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1967.

_____, *İslâmî Tenkid Zihniyeti ve Hadîs Tenkidinin Doğuşu*, Doktora Tezi, AÜ SBE, 1962.

Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1983.

Heysemî, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Ebî Bekr b. Süleyman (ö. 807/1405), *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid: Kitâbü'l-Büyu' ve'l-İmân ve'n-Nuzur ve'l-Ahkâm*, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Dâru'l-Minhac, Cidde, 2015.

Hıfnî, Abdülmün'im, *Mevsû'atu Ümmi'l-Mü'minîn Âişe Bnt. Ebî Bekr*, Mektebetü Medbulî, Kahire, 2003.

Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. Îsâ (ö. 219/834), *el-Müsned*, thk. Habîburrahman A'zamî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1962.

Hüseynî, Ebü'l-Mehâsin Şemseddîn Muhammed b. Ali b. el-Hasan (ö. 765/1364), *el-İkmâl fî Zikri men lehu Rivâye fî Müsnedi'l-İmâm Ahmed mine'r-Ricâl Sivâ men Zükire fî Tehzîbi'l-Kemâl*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dâru'l-Vefa, Mansûre, 1989.

Mûsâ Şâhin Laşin, *Ezvâcü'n-Nebî*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1987.

Irâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. Hüseyin (ö. 806/1404), *Tarhu't-Tesrîb fî Şerhi't-Takrîb*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

İbn Abdilber Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1995.

İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî el-Cürcânî (ö. 365/976), *el-Kâmil fî Duâfâi'r-Ricâl*, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1985.

İbn Ahî Mimî, Ebü'l-Hüseyin Muhammed b. Abdullah b. Hüseyin Bağdadî Dekkâk (ö. 390/1000), *Fevâidü İbn Ahî Mimî ed-Dekkâk*, thk. Nebil Sa'eddîn Cerrâr, Dâru Edvai's-Selef, Riyad, 2005.

İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetullah (ö. 571/1176), *Tertîbu Esmâi's-Sahâbe Ellezine Ahrece Hadisehum Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned*, thk. Âmir Hasan Sabrî, Dâru'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1989.

— — — — —, *Târîhu Medîneti Dimaşk*, thk. Muhibbüddîn Ebî Saîd Ömer b. Garamel-Amrî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

İbn Balabân, Ebü'l-Hasan Alâüddîn Ali b. Balabân b. Abdullah (ö. 739/1339), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnaût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1987.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Bağdâdî (ö. 597/1201), *Kitâbü'l-Mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. baskı, Dâru'l-Fikr, 1983.

— — — — —, *el-İlelü'l-Mütenahiye fî'l-Ehâdisi'l-Vahiye*, thk. Halîl el-Meys, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

— — — — —, *Telkîhu Fuhum Ehli'l-Eser fî Uyuni't-Târîh ve's-Siyer*, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 1975.

İbn Ebî Âsım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebil Ahmed b. Amr b. Dahhâk (ö. 287/900), *el-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Basim Faysal Ahmed Cevabire, Dâru'r-Raye, Riyad, 1991.

— — — — —, *Kitâbü'l-Cihâd*, thk. Ebû Abdurrahman Hamid, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1989.

_____, *Kitâbü's-Sünne*, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1980.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), *el-Musannef*, thk. Muhammed Avvâme, Dâru'l-Kıble, Cidde, 2006.

İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd (ö. 281/894), *es-Sabr ve's-Sevâbu aleyh*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997.

_____, *el-Hilm*, thk. Ebû Meryem Mecdî Fethi İbrâhim, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, tarihsiz.

_____, *Kısarü'l-Emel*, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 1997.

_____, *Hadislerde Kısa Emelli Olmak: Kısarü'l-Emel*, çev. Abdullah Baykal, Ocak Yayıncılık, İstanbul, 2007.

İbn Ebî Tâhir, Ebü'l-Fazl b. Tayfûr Ahmed b. Tayfûr el-Bağdâdî (ö. 280/893), *Belâgatu'n-Nisâ*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfan, Ahmed Elfî, 2. baskı, el-Mektebetü'l-Atika, Tunus, 1985.

İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs (ö. 327/938), *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Haydarâbâd, 1952.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Mektebetü't-Ticariyyeti'l-Kübrâ, Kahire, 1939.

_____, *el-Metâlibü'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, Kuveyt, el-Matbaatu'l-Asriyye, 1973.

_____, *Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, Mustafa Muhammed Hevarî, Seyyid Muhammed Abdülmu'ti, Mecelletü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, Kahire, 1978.

_____, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1991.

_____, *Lisânü'l-Mîzân*, thk. Muhammed Abdurrahman Maraşlı, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1995.

_____, *Telhîsü'l-Habîr fî Tahrîci Ehâdîsi'r-Râfi'iyi'l-Kebîr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998.

İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

_____, *Esmâu's-Sahâbeti'r-Ruvât vema li-Küllî Vâhid mine'l-Aded*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî (ö. 354/965), *Kitâbü's-Sikât*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, Haydarâbâd, 1973.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik (ö. 213/828), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sakka, İbrâhim el-Ebyârî, Abdülhafız Şelebî, Meketebe Mustafa el-Bâbî el-Halebî, Kahire, 1936.

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî (ö. 311/924), *Kitâbü't-Tevhîd ve Isbâtu Sifatü'r-Rab Azze ve Celle*, thk. Abdülazîz İbrâhim eş-Şehvân, Dâru'r-Reşîd, Riyad, 1988.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmadüddîn İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Azîm: Tefsîru İbn Kesîr*, Dâru'l-Endelüs, Beyrut, 1966.

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, 1981.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd er-Rebei el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, thk. Halîl Me'mûn Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.

İbn Mübârek, Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), *Kitâbü'z-Zühde ve'r-Rekâik*, thk. Habîburrahman A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, tarihsiz.

İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhim b. Mahled İbn Râhûye (ö. 238/853), *Müsnedu İshâk b. Râhûye*, thk. Muhammed Muhtâr Dırar el-Müftî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 2002.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî (ö. 230/845), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru Sadır, Beyrut, 1968.

İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide Nümeyrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-Münevvere Ahbârü'l-Medîneti'l-Münevvere*, thk. Fehîm Muhammed Şeltût, 2. baskı, Dâru'l-İsfahânî, Cidde, 1973.

İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerim (ö. 630/1233), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, thk. Halîl Me'mûn Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.

_____, *el-Kâmil fî't-Târîh*, thk. Halîl Me'mûn Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2002.

İbnü'n-Neccar, Ebû Abdullah Muhibbüddin Muhammed b. Mahmûd b. Hasan Bağdadi (v. 643/1245), *ed-Dürretü's-Semine fî Tarihi'l-Medîne*, thk. Muhammed Zeynuhum Muhammed Azb, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire, 1995.

İbnü's-Sünnî, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. İshâk (364/974), *Ucâletü'r-Râgıbi'l-Mütemennî fî Tahrîci Kitâbi Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle*, tahrîc Ebû Üsâme Selîm b. İd el-Hilâlî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2012.

İbn Zenceveyh, Ebû Ahmed Humeyd b. Mahled b. Kuteybe el-Ezdî (ö. 251/865), *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Şâkir Zib Feyyâz, Merkezü'l-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslâmiyye, Riyad, 1986.

İla, Sevde, *Hz. Âişe ve Peygamber Sonrası Siyasî Hayattaki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Ü. SBE TİBAD İslam Mezhepler Tarihi Bilim Dalı, Adana, 2007.

Îmân Muhammed İsmâil, *Merviyâtü men Tüsemmeyne bi Esmâ' mine's-Sahâbiyyât*, Derecetü'l-Mâcistîr, Câmi'atu el-Meliki Su'ûd Külliyyeti't-Terbiyye Kısmi Segâfâtî'l-İslâmiyye Şu'beti't-Tefsîr ve'l-Hadîs, Riyad, 2004.

Kadî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed (ö. 415/1025), *Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*, thk. Abdülkerim Osman, Dâru'l-Arab, Beyrut, 1966.

Kadir, Öztürk, *Esmâ Bnt. Yezîd'in Hayatı ve Rivayetleri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2010.

Kallek, Cengiz, "Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir", *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 545.

_____, "Biat", *DİA*, Ankara, 1992, VI, 120-124.

Kamacı, Fatımatüz Zehra, *Hz. Peygamber'in Günlük Hayatı: Mescid-i Nebevî*, İnkılab Yayınları, İstanbul, 2013.

Kandemir, M. Yaşar, "Hanımların Dilinden Hz. Peygamber", *Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İlmî Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.

_____, "Esmâ bint Umeys", *DİA*, Ankara, 1995, XI, 422-423.

_____, "Fâtıma", *DİA*, Ankara, 1995, XII, 219-223.

_____, "Hadsî", Ankara, 1997, *DİA*, XV, 27.

_____, "Hafsa", *DİA*, Ankara, 1997, XV, 119-120.

_____, "el-İsâbe", *DİA*, Ankara, 2000, XXII, 487.

_____, "Meymûne", *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 506-507.

_____, "el-Müsned", *DİA*, Ankara, 2006, XXXII, 104-105.

_____, "Ümmü Hânî", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 320-321.

_____, "Ümmü Seleme", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 328-330.

_____, "Ümmü Süleym", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 330-331.

Karacabey, Salih, "Hadislerin Metin Tenkidinde Fiilî Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadınların ve Çocukların Camiye Gitmeleri ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IX, sa. 9, (2000), s. 253-276.

Karagöz, İsmail, "Kur'an'ın Kadına Mesajı", *Kadın ve Aile Yazıları*, DİB Yayınları, Ankara, (2011), s. 18-22.

Karataş, Mustafa, "Muksirûn ve Hadis Sayıları", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXV, sa. 4, (1999), s. 83-100.

_____, *Rivayet Tekniği Açısından Hadislerin Artması ve Sayısı*, Doktora Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 1998.

_____, "Hadis Sayım Metodlarının Hadislerin Sayısına Etkisi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III, sa. 2, (1998), s. 51-72.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *İrşâdü's-Sârî li-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru İhyâu'l-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tarihsiz.

Kaya, Ömer, *Kur'an'da Metafizik Bir Alem: CENNET*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.

Kazıcı, Ziya, *Hz Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 3. baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *A'lâmu'n-Nisâ fî Âlemeyi'l-Arab ve'l-İslâm*, 2. baskı, el-Matbaatu'l-Hâşimiyye, Dımaşk, 1959.

Keleş, Yunus, “Hayız Halinde Olan Kadınların Kur'an-ı Kerim'e Dokunması ve Okuması ile İlgili Hükümler”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (İmam-ı Azam Ebû Hanife Özel Sayısı), sa. 17, (2011), s. 427-450.

el-Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs (ö.1382/1962), *Hadis Literatürü*, çev. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

— — — — —, *Nizâmü'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye*, thk. Abdullah Hâlidî, 2. baskı, Dâru'l-Erkam, Beyrut, tarihsiz.

Koç, Ayten, “Hz. Zeyneb bnt. Cahş'ın Hayatı”, *Diyanet İlmî Dergi*, XLV, sa. 2, (2009), s. 109-120.

Konrapa, Zekai, *Peygamberimiz İslam Dini ve Aşere-i Mübeşşere*, Fatih Yayınevi, İstanbul, 1968.

Komisyon, *Hac İlmihali*, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

Komisyon, *Hadislerle İslâm: Hadislerin Hadislerle Yorumu*, 2. baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2013.

Komisyon: Fikret Karaman, İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

Komisyon: Kemal Atik, Ali Bardakoğlu vd., *İslâmî Kavramlar*, Semâ Yazar Gençlik Vakfı, Ankara, 1997.

Kotan, Sehal Deniz, *Medine Dönemi Sosyal Yaşantısında Kadının Konumu*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Ankara, 2007.

Köse, Saffet, “Esved b. Yezîd”, *DİA*, Ankara, 1995, XI, 441-442.

Kurt, Hatice, *Sahabî Hanımlar ve Hadis İlmi*, Sakarya Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Kürsüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2001.

Kuzudişli, Bekir, *Hadis Rivâyetinde Aile İsnadları*, İşaret Yayınları, İstanbul, 2007.

_____, “Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis Adlı Kitap Üzerine: Bir Yöntem Analizi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, VI, sa. 2, (2008), s. 47-80.

Mahmûd Mehdî İstanbûlî, Mustafa Ebü'n-Nasr Şelebî, *Nisâun Havle'r-Resûl ve'r-Red alâ Müftereyâtî'l-Müşteşrikîn*, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1995.

Mahmûd Şâkir, *el-Fârûk ve Usretuhu*, Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1997.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdullah el-Asbahî el-Himyerî (ö. 179/795), *el-Muvatta': Rivâyetu Ebî Mus'ab ez-Zührî el-Merinî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Mahmûd Muhammed Halîl, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1991.

Martı, Huriye, “Ümmü Külsûm bint Ukbe”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 325.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb (ö. 450/1058), *A'lâmu'n-Nübüvve*, thk. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1987.

Mervezî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Saîd el-Ümevî (ö. 294/906), *Müsnedu Ebî Bekr es-Siddîk*, thk. Şuayb el-Arnaût, 4. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1986.

Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahman b. Yûsuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1992.

Muhammed Ali Kutub, “Ümmü Seleme”, *İslam'ın Kadın Kahramanları*, Ahmed Abdülcevad Dümî, Ömer ed-Daûk (ed.), çev. Nedim Yılmaz, Hisar Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.

Muhammed b. Süleyman b. Salih er-Rebîş, *Ümmehâtü'l-Mü'minîn fi's-Sünneti'n-Nebeviyye*, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2010.

Muhammed Selam Medkur, “Hz. Aişe'nin Fıkıhı ve İçtihad Usulü”, çev. Mücteba Uğur, *Diyanet İlmi Dergi*, XVI, sa. 2, (1977).

Münavî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Ali (ö. 1031/1622) *Feyzü'l-Kadîr Şerhi'l-Câmi'i's-Sagîr*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1938.

Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî (ö. 656/1258), *et-Tergîb ve't-Terhîb*, Dâru't-Türâs, Kahire, tarihsiz.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî Müslim b. el-Haccâc (ö. 261/875), *el-Münferidât ve'l-Vahdân*, el-Farukü'l-Hadise, Kahire, 2010.

— — — — —, *el-Müsnedü's-Sahîh el-Muhtasar Mine's-Sünen bi-Nakli'l-Adl ani'l-Adli ilâ Resûlillah*, thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryabî, Dâru't-Talia, Riyad, 2006.

— — — — —, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, ter. Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1973.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr (ö. 303/915), *Kitâbu Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991.

— — — — —, *Sünenü'n-Nesâî*, şerh. Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr Suyûtî, haşiye Ebû'l-Hasen Nûreddîn Muhammed b. Abdilhâdî Sindî,

çev. A. Muhtar Büyükçınar, A. Tekin, Ö. Faruk Harman, Y. Erol, Kalem
Yayınevi, İstanbul, 1981.

Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *Sahîhu
Müslim bi-Şerhi'n-Nevevî: el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*,
el-Matbaatu'l-Mısriyye ve Mektebetüha, Kahire, 1924.

Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdullah Nuaym b. Hammâd b. Muâviye (ö. 228/843),
Kitâbü'l-Fiten, thk. Semîr b. Emîn ez-Züheyri, Mektebetü't-Tevhîd, Ka-
hire, 1991.

Öğüt, Hacı Cemal, *Ümmühânî*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 1950.

Ömerî, Ekrem Ziyâ, *Bakî b. Mahled el-Kurtubî ve Mukaddimetu Müsnedih*, Medine,
1984.

Öz, Şaban, “Kırtâs Hadisesi Ve İlgili Rivayetlerin Tenkîdi –İbn Sa‘d Özelinde–”,
Hikmet Yurdu, II, sa. 3, (2009), s. 275-286.

Özkan, Mustafa, “Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Âişe'nin Duruşu Üzeri-
ne”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, XLV, sa.1(2009), s. 57-74.

Öztürk, Nilgöl, *Hz. Âişe'nin Tefsir İlmî*, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi
SBE TİBAD Tefsir Bilim Dalı, Şanlıurfa, 2007.

Özüdoğru, Bekir, *İbnü'l-Hümâm'ın Fethu'l-Kadîr'de Hadis Usulü Meselelerine
Yaklaşımı*, Yüksek Lisans Tezi, MÜ SBE TİBAD, 2008.

Paksoy, Kadir, “Sahabe'nin Sayısı, Hadislerin Sayısı ve Hadis Hafızlarının Dehaları
Hakkında Bazı Tespitler”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergi-
si*, sa. 3, (1997), s. 228-248.

Peköz, Emine, Hz. Peygamber'in Hanımlarından Ümmü Habîbe'nin Hayatı, Kişiliği ve İslâm Tarihi'ndeki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2012.

er-Râfî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed b. Abdilkerîm Kazvînî (ö. 623/1226), et-Tedvîn fî Ahbâri Kazvîn, thk. Azîzullah Utâridî Habuşânî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.

Sabuncu, Ömer, Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve İslam Tarihindeki Yeri, Doktora Tezi, Harran Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Şanlıurfa, 2015.

Safedî, Ebû's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh (ö. 764/1363), el-Vâfî bi'l-Vefeyât, thk. Hellmut Ritter, 2. baskı, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1962.

Safi, Esra, Bir Model Hanım Sahabî Şifâ bnt. Abdullah, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları, Rize, 2013.

Saîd b. Mansûr, Ebû Osman Saîd b. Mansûr b. Şu'be el-Horâsânî (ö. 227/842), Sü-nenu Saîd b. Mansûr, thk. Habîburrahman A'zamî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1985.

Saîd, Faiz Dahil, Mevsû'atu Fıkhi Âişe Ümmü'l-Mü'minîn, Hayatuha ve Fıkhuha, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1989.

Salih, Subhi, Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları, çev. Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, MÜ İF Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996.

Salih Yusuf Ma'tûk, Cühûdü'l-Mer'e fî Rivayeti'l-Hadîsi'l-Karni's-Sâmini'l-Hicrî, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut, 1997.

Savaş, Rıza, “Hz. Âişe’nin Evlenme Yaşı ile İlgili Farklı Bir Yaklaşım”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 9, (1995), s. 139-144.

— — — — —, “Hz. Muhammed’in Çok Eşliliğinin Siyasî Boyutu”, *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, (19 Nisan 2004), Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Isparta, 2006.

— — — — —, “Hz. Peygamber’in Bir Kadın Konuğu: Kayle bnt. Mahrama”, *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 12, (1999), s. 39-46.

— — — — —, “Cüveyriye bint el-Hâris”, *DİA*, Ankara, 1993, XV, 146.

Selmân Nasr Dâye, “Cünüb ve Hayızlının Kur’an Okumasının Hükümü”, çev. Zühal Dağ, Esra Güleğül, Mümine Arslan, Ayşe Geze, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sa. 13/2, (2008), s. 413-440

Seyyid Süleyman Nedvî, *Sîretü’s-Seyyide Âişe Ümmü’l-Mü’minîn*, Dâru’l-Kalem, Dımaşk, 2003.

Sindî, Muhammed Abîd b. Ahmed b. Ali Ensârî (ö. 1257/1841), *Tertîbu Müsnedi’l-İmâmi’l-Muâzzam ve’l-Müctehidi’l-Mukaddem Ebî Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî*, thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî, Mektebü’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, yayın yeri yok, 1950.

Soydan, Külsüm, *Kadınlara Özel Hallerle İlgili Hükümlerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, AÜ SBE TİBAD İslam Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

Söylemez, Mehmet Mahfuz, “Hz. Peygamber’in Bir Günü Üzerine”, *İslâmî İlimler Dergisi*, I, sa. 1, (2006), s. 69-84.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *Müsnedu Nisâi's-Sahâbeti min Cem'i'l-Cevâmi'*, thk. Hâlid Abdülfettah Şibl Ebû Süleyman, Müessesetü'l-Kütübü's-Sekafiyye, Beyrut, 1997.

Sübkî, Ebû'l-Hasan Takıyyüddîn Ali b. Abdilkâfî b. Ali (ö. 756/1355), *Fetâvâ's-Sübkî*, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, tarihsiz.

Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed (ö. 581/1185), *er-Ravzü'l-Ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li-İbn Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekil, Dâru'n-Nasr, Kahire, 1969.

Süleyman b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilvehhâb (ö. 1233/1818), *Teyisîrü'l-Azîzi'l-Hamîd fî Şerhi Kitâbi't-Tevhîd*, 8. baskı, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1989.

Sülün, Murat, **Köksal**, Süheyla, "60/Mümtebine Sûresinin 12. Ayeti Bağlamında Kadınların Biatı Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İF Dergisi*, III, sa. 2, (2015), s. 103-126.

Şâşî, Ebû Saîd Heysem b. Küleyb b. Süreyc (ö. 335/946), *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1990.

Şenel, Abdülkadir, "Ümmü'l-Fazl", *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 317-318.

Şener, Mehmet, "Kuşluk Namazı", *DİA*, Ankara, 2002, XXVI, 475-476.

Şirâzî, Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf (ö. 476/1083), *Tabakâtu'l-Fukahâ'*, thk. Halîl Meys, Dâru'l-Kalem, Beyrut, tarihsiz.

Taberânî, Ebû Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb el-Lahmî (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecid Selefi, Dâru İhyai'l-Türâsi'l-Arabî, 2. baskı, Beyrut, 1984. *Mu'cem şeklinde kısaltılarak kaynak gösterilen eserdir.

— — — — —, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr*, thk. Ebû Muhammed Esyûtî, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2007.

— — — — —, *el-Mu‘cemü’l-Evsat*, thk. Mahmûd b. Ahmed et-Tahhân, Mektebetü’l-Maârif, Riyad, 1985.

— — — — —, *Kitâbü’d-Duâ*, thk. Muhammed Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Dâru’l-Beşairi’l-İslâmiyye, Beyrut, 1987.

— — — — —, *Müsnedü’ş-Şamiyyin*, thk. Hamdi Abdülmecid Selefi, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1989.

Taberî, Ebû Abbâs (Ebû Ca‘fer) Muhibbüddîn Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed Mekkî (ö. 694/1295), *es-Simtü’s-Semîn fî Menâkıbi Ümmehâtî’l-Mü‘minîn*, thk. Abdülmecîd Tu‘me el-Halebî, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 1997.

— — — — —, *Zehâirü’l-Ukbâ fî Menâkıbi Zevî’l-Kurbâ*, Mektebetü’l-Kudsi, Kahire, 1356.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Fârisî (ö.204/819), *Müsnedu Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Hicr li’t-Tıbbâ’a ve’n-Neşr, Cîze, 1999.

Tahâvî, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme Ezdî Hacrî Mısırî (ö. 321/933), *Müsnedü’l-İmâm Tahâvî*, thk. Latifürrahman el-Behraicî el-Kâsımî, Mektebetü’l-Haremeyn, Dubai, 2005.

— — — — —, *Şerhu Meânî’l-Âsâr: Meâni’l-Âsâr*, thk. İbrâhim Şemseddîn, 2. baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 2006.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *Sünenu’t-Tirmizî*, thk. İbrâhim Atve İyâz, 2. baskı, Kahire, 1975.

— — — — —, *Sünen-i Tirmizî Tercemesi ve Şerhi*, çev. Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, tarihsiz.

Topgül, Mürvet Nur, *Esmâ Bnt. Ebi Bekr ve Hadis İlmindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, Çanakkale, 2011.

Tottoli, Roberto, “Son Zamanlarda Telif Edilmiş Bazı Kitaplarda Deccale Dair Hadis ve Rivayetler”, çev. İbrahim Kutluay, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, y. 2, sa. 2, (2011), s. 143-169.

Tuksal, Hidayet Şefkatli, “Kadın Gözüyle Hz. Peygamber”, *İslâm Kadın ve Toplum (Kadın Panelleri)*, TDV Yayınları, Ankara, 2008.

Tuzcu, Recep, *Haneî Usulünde Hadis –Debûsî Örneği–*, MÜ İF Vakfı, İstanbul, 2014.

Tüfekçiöğlü, Zekeriya, *Hadis Edebiyatında Müsnedler (Hicrî İlk Üç Asır)*, Doktora Tezi, MÜ SBE TİBAD Hadis Bilim Dalı, İstanbul, 2012.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 1988-2016.

Tütün, Sevgi, *et-Taberî'nin Câmiu'l-Beyân İsimli Eserinde Hz. Âişe'den Yapılan Rivayetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, DEÜ SBE TİBAD Tefsir Bilim Dalı, İzmir, 1999.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

Uraler, Aynur, *Peygamberimizin Hanımı ÜMMÜ HABİBE ve Rivayet Ettiği Hadisler*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010.

— — — — —, “Muâze el-Adeviyye”, *DİA*, Ankara, 2005, XXX, 341.

_____, “Safîyye”, *DİA*, Ankara, 2008, XXXV, 474-475.

_____, “Sevde bint Zem‘a”, *DİA*, Ankara, 2009, XXXVI, 584-585.

_____, “Şifâ bint Abdullah”, *DİA*, Ankara, 2010, XXXIX, 138-139.

_____, “Ümmü Habîbe”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 318-319.

_____, “Ümmü Hâlid”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 320.

_____, “Ümmehâtü’l-Mü’minîn”, *DİA*, Ankara, 2012, XLII, 306-308.

Uslan, Pınar, *Hiz. Âişe’nin Bayan Öğrencileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE TİBAD, İzmir, 2003.

Ünal, İsmail Hakkı, *İmam Ebû Hanîfe’nin Hadis Anlayışı ve Hanefî Mezhebinin Hadis Metodu*, DİB Yayınları, Ankara, 2012.

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Eslemî (ö. 207/823), *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1966.

Ya‘kûbî, Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya‘kûb İshâk b. Ca‘fer b. Vehb b. Vâzih (ö. 292/905’ten sonra), *Târîhu’l-Ya‘kûbî*, Dâru Sadır, Beyrut, tarihsiz.

Yardım, Ali, “Dürre bint Ebû Leheb”, *DİA*, Ankara, 1994, X, 30-31.

_____, “Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddîk”, *DİA*, Ankara, 1995, XI, 402-404.

_____, “İbn Ebû Müleyke”, *DİA*, Ankara, 1999, XIX, 438.

Yasdıman, Demirdöven, Necla “Kocanın Hakları Bağlamında ‘Kadının İzinsiz Evden Çıkamayışı’ ile İlgili Hadislerin Tahlili ve Mezhep İmamlarının Anlayışları”, *EKEV Akademi Dergisi*, XVIII, sa. 60, (2014), s. 415-448.

Yasdıman, Hakkı Şah, “Yahudi-Hristiyan Kültüründeki Kadın Anlayışının İslâm Kültüründeki İzduşümleri”, *Kutlu Doğum Sempozyumu 2004: Din-Kültür ve Çağdaşlık*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 2007, s. 259-263.

Yeniél, Necati, Kayapınar, Hüseyin, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayinevi, İstanbul, 1988.

Yeniçeri, Celal, “Hz. Peygamber Ailesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras”, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi)*, İlmî Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s. 343-402.

Yatkın, Nihat, “Erdâfu’n-Nebî (Hz. Peygamber’in Bineğine Aldığı Sahabîler) ve Hadis Rivayetine Katkıları”, *EKEV Akademi Dergisi*, XI, sa. 30, (2007), s. 117-128.

Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, Umran Yayınları, İstanbul, 1996.

Yıldırım, Muhammed Emin, *Hazreti Peygamber’in (sav) Albümü: Soy Ağacı Nesebi ve Yakınları*, Siyer Yayınları, İstanbul, 2010.

Yıldırım, Suzan, “Hz. Peygamber’in Hanımı Ümmü Seleme”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, XLV, sa. 2, (2009), s. 91-108.

Yılmaz, Hayati, *Hadis Rivayetine Katkıları Bağlamında Hz. Muhammed’in Aile ve Akraba Atlası*, 2. Baskı, BSR Yayın Grubu Nun, İstanbul, 2012.

Yılmaz, Muhammet, *İbn Hacer’in Hocaları Bağlamında Kadın Hadisçiler*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.

Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Mîzânü’l-İ’tidâl fî Nakdi’r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed Becâvî, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut, 1963.

— — — — —, *Siyeru A‘lâmu’n-Nübelâ’*, thk. Şuayb el-Arnaût, 3. baskı, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1985.

— — — — —, *el-Mu‘în fî Tabakâti’l-Muhaddisîn*, thk. Hemmam Abdürrahîm Saîd, Dâru’l-Furkan, Amman, 1984.

— — — — —, *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1987.

Zerkeşî, Bedreddîn, *el-İcâbe, Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler*, çev. Bün-yamin Erul, Kitâbiyât Yayınları, Ankara, 2002.

Zührî, Ebü'l-Fazl Ubeydullah b. Abdurrahman b. Muhammed (ö. 381/991), *Hadîsü'z-Zührî*, (Ebû Muhammed el-Hasan b. Ali el-Cevherî rivayeti), thk. Hasan b. Muhammed b. Ali, Mektebetü Edvai's-Selef, Riyad, 1998.

Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdûlbakî b. Yûsuf, *Şerhu'l-Mevâhibi'l-Ledüniyye*, Dâru't-Tıbâati'l-Mîriyye, Kahire, 1854.